TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

BAŞBAKANLARIMIZ VE GENEL KURUL KONUŞMALARI

CİLT 1

(24.04.1920-28.10.1923 TBMM HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ)
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
FEVZİ ÇAKMAK
HÜSEYİN RAUF ORBAY
ALİ FETHİ OKYAR

HAZIRLAYANLAR

Dr. İrfan NEZİROĞLU **Dr. Tuncer YILMAZ**

EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

BAŞBAKANLARIMIZ
VE
GENEL KURUL KONUŞMALARI

Cilt 1

(24.04.1920-28.10.1923 TBMM Hükümetleri Dönemi)

Mustafa Kemal ATATÜRK
Fevzi ÇAKMAK
Hüseyin Rauf ORBAY
Ali Fethi OKYAR

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları:

BAŞBAKANLARIMIZ
ve
GENEL KURUL KONUŞMALARI
(TBMM Hükümetleri Dönemi)

Hazırlayanlar

Dr. İrfan NEZİROĞLU
TBMM Genel Sekreteri

Dr. Tuncer YILMAZ
TBMM Kütüphane ve Arşiv
Hizmetleri Bşk. Yrd.

Gülşah ERDEM EFE

Kapak Tasarımı
Uğur SAÇI

Grafik Tasarım
Demet ÇINAR

TBMM Basımevi-Ankara
Aralık 2014

BAŞBAKANLARIMIZ VE GENEL KURUL KONUŞMALARI

TBMM Hükümetleri Dönemi (24 Nisan 1920-28.10.1923)

Cilt: 1 İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSLERİ

Mustafa Kemal ATATÜRK
Fevzi ÇAKMAK
Hüseyin Rauf ORBAY
Ali Fethi OKYAR

Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi (30.10.1923-……)

Cilt: 2 BAŞBAKANLAR

1- Mustafa İsmet İNÖNÜ
2- Ali Fethi OKYAR

Cilt: 3

3- Mahmut Celal BAYAR
4- Refik SAYDAM
5- Mehmet Şükrü SARAÇOĞLU
6- Mehmet Recep PEKER
7- Hasan Hüsnü SAKA
8- Mehmet Şemsettin GÜNALTAY

Cilt: 4

9- Adnan MENDERES

Cilt: 5

10- Cemal GÜRSEL
11- Suat Hayri ÜRGÜPLÜ
12- Süleyman Sami DEMİREL (1. Kısım)

Cilt: 6

12- Süleyman Sami DEMİREL (2. Kısım)

Cilt: 7

13- İsmail Nihat ERİM
14- Ferit MELEN
15- Mehmet Naim TALU
16- Mustafa Bülent ECEVİT
17- Mahmut Sadi IRMAK

Cilt: 8

18- Saim Bülend ULUSU
19- Halil Turgut ÖZAL
20- Yıldırım AKBULUT

Cilt: 9

21- Ahmet Mesut YILMAZ
22- Tansu ÇİLLER
23- Necmettin ERBAKAN
24- Abdullah GÜL
25- Recep Tayyip ERDOĞAN

SUNUŞ

TBMM Hükümetleri olarak anılan dönemdeki (25 Nisan 1920-28 Ekim 1923) ilk hükümetimizin başkanı olarak Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Mustafa Kemal Paşa (Muvakkat İcra Encümenleri Heyeti Reisi) ve sonrasında yine meclis tarafından seçilerek Hükümet kuran "İcra Vekilleri Heyetleri Başkanları" (Toplam 4 Hükümet Reisi) ile 61 Cumhuriyet Hükümetine Başkanlık yapmış, 25 Başbakanımızın Genel Kurulda, "Başbakan unvanı ile yaptıkları konuşmalar" bu 9 Ciltlik eserde toplanmıştır.

Siyasi tarihimizin resmi kaynakları arasında önemle yer alan "Tarihe Düşen Notlar" kitap serimizin 5. Kitabı olarak hazırlanan "Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları" adlı eser, imparatorluk döneminden günümüze kadar geçen süredeki iç ve dış olayların parlamentomuza yansımalarını birincil kaynak olarak sunma açısından büyük önem arz etmektedir.

9 cilt halinde yayınlanan bu eserin hazırlanmasında "TBMM Tutanak Dergisi" referans alınmıştır. Tutanaklardaki bazı küçük dizgi ve sözcük hatalarının düzeltilmesi dışında orijinal yapı korunmuştur.

Yakın siyasi tarihimize ışık tutacak önemli bir kaynak niteliğindeki bu eserin pek çok araştırmaya katkı sağlayacağına inanıyor, başta Genel Sekreterimiz Dr. İrfan Neziroğlu ile Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkan Yardımcısı Dr. Tuncer Yılmaz olmak üzere hazırlanmasında emeği geçen tüm personelimize teşekkür ediyorum.

Cemil ÇİÇEK
TBMM Başkanı

ÖNSÖZ

Bu eser; Basıldığı tarih itibariyle görevini tamamlamış olan 4 İcra Vekilleri Heyeti Reisi, 5 Hükümet, 25 Başvekil/Başbakan ise toplam 61 hükümet kurmuşlardır. Bu eser, değişik unvanlarla anılmış olan hükümet başkanlarımızın sadece TBMM Genel Kurulunda yaptıkları konuşmaları kapsamaktadır. Konuşmalar, aynen tutanaklarda yer aldıkları gibi verilmiş, o anki atmosferi yansıtmaları açısından önemli bulunarak; alkışlar, sataşmalar, protestolar metinlerden çıkartılmamıştır.

Başbakanlarımızın, TBMM Genel Kurulunda yaptıkları konuşmaların, Dünya ve Türkiye'deki ekonomik, siyasi olaylar hakkında ilk ağızdan bilgi sunduğu gibi, devlet mekanizmamızın bu olaylara bakışını birincil kaynaktan sunmak açısından önemlidir.

TBMM Başkanlığı olarak yasama kaynaklarımızın sunumu konusunda göstermeye çalıştığımız çabaların bir ürünü olarak hazırladığımız bu eserin araştırmacılar için siyasi tarihimize toplu ve kolayca erişilmesine imkân sağlayan önemli bir yeri olacağına inanıyoruz.

350 adet basılarak öncelikle kütüphanelere gönderilecek olan bu kitabı Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkan Yardımcımız Dr. Tuncer Yılmaz ile birlikte titiz bir çalışma sonucunda yayına hazırladık. Gülşah Erdem Efe başta olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Eserin karşılaştırmalı yeni araştırmalara kaynaklık etmesini umuyorum.

Dr. İrfan NEZİROĞLU
TBMM Genel Sekreteri

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ..... **V**

ÖNSÖZ ..... **VII**

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK **1**

BİYOGRAFİ **3**

MUVAKKAT İCRA ENCÜMENİ HEYETİ DÖNEMİ **7**

24 Nisan 1336 (1920) Cumartesi Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşanın Teşkilâtı Hükümet Hakkında Teklifi 9

25 Nisan 1336 (1920) Pazar Beypazarı Belediye Reisiyle Müftüsünden Gelen, İsyan Hadisesiyle İştirak Etmiş Olanların Affedilmelerine Dair Telgraf Hakkında Konuşması. 12

25 Nisan 1336 (1920) Pazar Şile'nin İngilizler Tarafından İşgal Edildiğine Dair Gelen Telgraflar Üzerine İzahatları 15

25 Nisan 1336 (1920) Pazar Beypazarı Asilerinin İnhizama Uğradıklarına Dair Kuvvei Tedibiye Kumandanı Kaymakam Arif Beyden Gelen Telgraf 16

27 Nisan 1336 (1920) Salı Trabzon Müdafaai Hukuk Reisliğinden Mevrut, Bilücüstan ve Sina Hamailinin Afganistan'la Birlikte İngilizlere Harb İlân Ettiklerine Dair Telgraf Hakkında Açıklaması 17

1 Mayıs 1336 (1920) Cumartesi Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin de İcra Vekilleri Heyeti Arasında Bulunmasına Dair Sözleri 18

I. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ DÖNEMİ **21**

9 Mayıs 1336 (1920) Salı Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun Hakkında Beyanatı 23

9 Mayıs 1336 (1920) Salı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Vaziyeti Askeriye ve Siyasiye Hakkında Beyanatı 24

17 Mayıs 1336 (1920) Pazartesi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Anavatana İltihak Eden Elviyei Selâsede Teşkilât Yapılması için Hükümete Salâhiyet İtasına Dair Takrirler Üzerinde ve Vaziyeti Umumiye Hakkında Beyanatı 31

29 Mayıs 1336 (1920) Cumartesi Vaziyet-i Askeriye, Siyasiye ve Hariciye Hakkında İstizah Takriri Münasebetiyle Konuşması 37

7 Haziran 1336 (1920) Pazartesi Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın Dâhili ve Haricî Siyaset Hakkında Beyanatı 42

3 Temmuz 1336 (1920) Cumartesi Vaziyet-i Askeriye, Siyasiye ve Dâhiliye Hakkında İstizah Takriri Münasebetiyle Konuşması 44

4 Temmuz 1336 (1920) Pazar İcra Vekillerine ve Makamatı Resmiyeye Gönderilecek Bilûmum Muharreratın Sansürden İstisnasına Dair Takrir Münasebetiyle Konuşması 53

8 Temmuz 1336 (1920) Perşembe Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi İsmet Beyin, Vaziyeti Umumiye Hakkında Beyanatı ve Bu Hususta Cereyan Eden Müzakere Hakkındaki Konuşması 55

12 Temmuz 1336 (1920) Pazartesi Konya Mebusu Refik Beyle Arkadaşlarının, Müdafaai Milliye Teşkilâtının Takviyesi Hususunda Alınacak Tedabirin Bir Celsei Hafiyede Müzakeresine Dair Takriri 58

13 Temmuz 1336 (1920) Salı Konya Mebusu Refik Beyle Arkadaşlarının Müdafaai Milliye Teşkilatının Takviyesi Hususunda Alınacak Tedabirin Bir Celsei Hafiyede Müzakeresine Dair Takriri 62

14 Temmuz 1336 (1920) Çarşamba Bütün Zabitan, Erkân ve Ümera için Seferberlik İlânına ve Zabitandan Alaylar Teşkil Edilmesine Dair Takririyle, Müdafaai Milliye Encümeni Mazbatası Münasebetiyle Konuşması 63

18 Temmuz 1336 (1920) Pazar Büyük Millet Meclisine İştirak Eden Mebusanın Harcırah ve Tahsisatları Hakkında Takrirler Münasebetiyle Konuşması 64

9 Ağustos 1336 (1920) Pazartesi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, Cephelere Vaki Tefriş Seyahatleri Sonunda Vaziyeti Harbiye Hakkındaki Beyanatı 68

14 Ağustos 1336 (1920) Cumartesi Şark Cephesindeki Kuvvetlerimizin Mütecavizlere Karşı Müdafaa Etmemeleri Esbabının Bildirilmesine Dair Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetiyle Müdafaai Milliye Vekâletinden Sual Takriri ve Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın Vekiller Namına Şifahî Cevabı 74

14 Ağustos 1336 (1920) Cumartesi Mustafa Kemal Paşanın, Trakya ve Düzce Ahvali Hakkında Bir Takrire İstinat Etmeyen Şifahi Suallere Dair Beyanatı 81

14 Ağustos 1336 (1920) Cumartesi Bekir Sami, Hacim Muhittin ve Âşir Beylerin İnfisallerine ve Şimdiye Kadar Bir Divanı Harbe Tevdi Edilmemeleri Esbabına Dair Dâhiliye Vekâleti ile Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinden İstizah Takriri Münasebetiyle Sözleri 84

21 Ağustos 1336 (1920) Cumartesi Demirci'de Cereyan Eden Harekâtı Harbiye ile Ayıntap Hakkında Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın Beyanatı 90

25 Eylül 1336 (1920) Cumartesi Hilâfet Mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile Nokta-i Nazar Üzerinde Anlaşmak Üzere Gelmiş olan Heyetler Hakkında 96

28 Eylül 1336 (1920) Salı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin İşleri Hakkında Sözleri 102

11 Ekim 1336 (1920) Pazartesi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Rusya'ya Gidecek Heyeti İlmiyeye Katılacak Âza ve Bunların Vazifeleri Devamınca İzinli Sayılmalarına Dair Takriri 106

18 Kasım 1336 (1920) Perşembe Erzurum Mebusu İsmail Beyle Rüfekasının, Ermenistan Sulh Şeraiti Hakkında İstizah Takriri ve Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Beyin Cevabı Münasebetiyle Sözleri 107

25 Kasım 1336 (1920) Perşembe Konya Hâdisesini Tahkik İçin Meclis'ten Gönderilen Heyet Hakkında Konuşması 108

9 Aralık 1336 (1920) Perşembe Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Efendinin, Hakkındaki İthamlara Cevabı Münasebetiyle Konuşması 110

16 Aralık 1336 (1920) Perşembe Ömer Lûtfi Beyin Müdafaai Milliye Encümeninden İstifası Dolayısiyle Diyarıbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey Tarafından Söylenen Sözlerin Keenlemyekün Addolunmasına Dair Takrir Münasebetiyle Sözleri 112

21 Aralık 1336 (1920) Salı Konya Mebusu Vehbi Efendinin Seyahat Vesikası Usulü Hakkındaki İstizah Takriri Münasebetiyle Yaptığı Konuşma 113

29 Aralık (1336) 1920 Çarşamba Mustafa Kemal Paşa'nın Çerkez Ethem Meselesi Hakkında Açıklaması 114

30 Aralık 1336 (1920) Perşembe Çerkez Ethem Meselesi Üzerinde Cepheyi Teftişten Dönen Mebusanın İzahatı 134

8 Ocak 1337 (1921) Cumartesi Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanı Etem Beyin İsyankârane Harekâtı Hakkında Açıklaması 154

8 Ocak 1337 (1921) Cumartesi Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşanın Yunan Taarruzuna Dair Beyanatı 163

8 Ocak 1337 (1921) Cumartesi İdam Cezalarının Meclis Tarafından Tetkikine Dair Kanun Teklifi Münasebetiyle Konuşması 166

10 Ocak 1337 (1921) Pazartesi Anadolu'ya Gelen Zabitan ve Memurine Verilen Harcırahlar Hakkında Maliye Vekilliğinden Yapılan İstizah Münasebetiyle Sözleri 167

10 Ocak 1337 (1921) Pazartesi Harekâtı Harbiye Hakkında Meclise Malûmat Verilmesine Dair Takriri 168

22 Ocak 1337 (1921) Cumartessi Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi Âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm Propagandası Yaptığına dair Şifre Telgraflar 169

24 Ocak 1337 (1921) Pazartesi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Çerkez Ethem ve Müfrezesinin Vaziyeti Hakkında Beyanatı 175

FEVZİ ÇAKMAK **177**

BİYOGRAFİ **179**

II. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ DÖNEMİ **181**

31 Kânunusani 1337 (1921) Pazartesi İtimat Talebine Dair Sözleri 183

8 Şubat 1337 (1921) Salı 1336 Senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi ve O Meyanda Müzakere Edilen Teklifler ve Sual Takrirleri Münasebetiyle Sözleri 184

10 Şubat 1337 (1921) Perşembe Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Lağvı Hakkındaki Kanun Münasebetiyle 200

15 Şubat 1337 (1921) Salı 1336 Senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi ve O Meyanda Müzakere Edilen Teklifler ve Sual Takrirleri Münasebetiyle Sözleri 203

17 Şubat 1337 (1921) Perşembe 1336 Senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi ve O Meyanda Müzakere Edilen Teklifler ve Sual Takrirleri Münasebetiyle Sözleri 207

24 Şubat 1337 (1921) Perşembe Ardahan ve Artvin'in Gürcüler Tarafından Tahliye Kılındığına Dair Beyanatı 210

14 Mart 1337 (1921) Pazartesi Müdafaa-i Milliye Vekili ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Yazıcı Efradı ve Küçült Zâbitanın İaşesi Hakkındaki Kanun Münasebetiyle 212

24 Mart 1337 (1921) Perşembe Yunanlıların Cepheden Taarruza Başladıklarına Dair Beyanatı (İkinci İnönü) 213

2 Nisan 1337 (1921) Cumartesi İkinci İnönü Harbine Dair Beyanatı 214

13 Nisan 1337 (1921) Çarşamba İkinci İnönü Zaferinden Sonra Cereyan Eden Harbin İkinci Safhası Hakkında Beyanatı 220

25 Nisan 1337 (1921) Pazartesi Ordu Maaşatiyle Seferberlik ve Cephe Zamlarının Sureti Tesviyesi Hakkındaki Kanun Münasebetiyle 222

16 Mayıs 1337 (1921) Perşembe Muvazenei Maliye Encümeni Âzalarının İstifası Münasebetiyle Yaptıkları Konuşma 223

30 Mayıs 1337 (1921) Pazartesi Müdafaa-i Milliye Vekili ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Siyaseti Dâhiliye ve Hariciye Hakkındaki Beyanatı 226

25 Haziran 1337 (1921) Cumartesi Reisimuhacir ve Mültecilerin Askerliklerine Dair Kanun Teklifi ve Takrir Münasebetiyle 228

11 Temmuz 1337 (1921) Pazartesi Yunan Taarruzu Hakkında Beyanatı; Sakarya Muharebesi ve Konya, Kastamonu ve Samsun'a Birer İstiklâl Mahkemesi Gönderilmesine Dair Şifahi Teklifi 229

23 Temmuz 1337 (1921) Cumartesi Yunan Taarruzuna ve Üç Yerde İstiklâl Mahkemesi Kurulmasına Dair Beyanatı 231

30 Temmuz 1337 (1921) Cumartesi Cepheye Dair Beyanatı 232

7 Teşrinisani 1337 (1921) Pazartesi Elcezire Cephesi Kumandanı Nihad Paşa Hakkındaki Sual ve İstizahlar Münasebetiyle 233

6 Mart 1338 (1922) Pazartesi Hariciye Vekilli Yusuf Kemal Beyin İstanbul'daki Tarzı Hareketine ve Müşir İzzet Paşa Heyetinin Londra Seyahatine Dair Muhtelif Sual ve İstizah Takrirleri Münasebetiyle 234

18 Mart 1338 (1922) Cumartesi Mükellefiyeti Nakliyei Askeriye Kanunu Münasebetiyle 235

18 Mart 1338 (1922) Cumartesi Ukrayna Muahedenamesini Teati için Harkof'a Gidecek Heyet Hakkındaki Tezkere Münasebetiyle 236

HÜSEYİN RAUF ORBAY 237

BİYOGRAFİ 239

III. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ DÖNEMİ 241

7 Haziran 1338 (1922) Çarşamba Erzurum Mebusu Salih Efendiye Verilen Meclisten Onbeş Günlük İhraç Cezası Münasebetiyle 243

17 Haziran 1338 (1922) Cumartesi İstiklâl Mahkemeleri Dosyaları Hakkında 245

12 Temmuz 1338 (1922) Çarşamba İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine İntihabından Dolayı Beyanatı 247

15 Temmuz 1338 (1922) Cumartesi Celâleddin Arif Beyin İltihakına Kadar Adliye Vekâletine Bir Vekâlet Vekili İntihabolunmasına dair Sözleri 252

20 Temmuz 1338 (1922) Perşembe Trabzon'a Gidecek Tetkik Heyetine Üç Mebusun İntihabolunmalarına ve Mezun Sayılmalarına Dair Beyanatı 253

26 Ağustos 1338 (1922) Cumartesi Ankara'da bir İstiklâl Mahkemesi Tesis Edilmesine Dair Tezkere Münasebetiyle 254

28 Ağustos 1338 (1922) Pazartesi Afyon Karahisar'ın İstirdadedildiğine ve Zaferin Devam Ettiğine Dair Haberler Üzerine Rus ve Azerbaycan Sefirlerinin Tebriklerine Mütaallik Sözleri 255

28 Ağustos 1338 (1922) Pazartesi 1338 Senesi Şer'iye ve Evkaf Vekâleti Bütçesi Görüşmeleri Sırasında, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Yayınlanan Bir Yazı Hakkında Açılan Tartışma Sırasında 258

30 Ağustos 1338 (1922) Çarşamba Muzafferiyeti Ahireden Dolayı İran ve Afganistan Sefirlerinin Tebrikâtta Bulunduklarına Dair Beyanatı 260

2 Eylül 1338 (1922) Cumartesi Uşak'ın Düşmandan İstirdad Edildiğine Dair Beyanatı 261

4 Eylül 1338 (1922) Pazartesi Afyon Karahisar ve Dumlupınar Meydan Muharebelerinde Fevkalâde Hizmetleri Geçen Bazı Kumandanların Büyük Millet Meclisi Takdirnamesiyle Taltiflerine Dair Başkumandanlık Tezkeresi 262

9 Eylül 1338 (1922) Cumartesi 1338 Senesi Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Bütçesi Münasebetiyle Sözleri 273

11 Eylül 1338 (1922) Pazartesi Memaliki Müstahlasa için Tedabir İttihaz Edilmesine Dair Takrir Münasebetiyle 277

11 Eylül 1338 (1922) Pazartesi Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin İade-i Afiyet Ederek Vazifeye Başladığına Dair Beyanatı 279

16 Teşrinievvel 1338 (1922) Pazartesi Memaliki Müstahlasayı Ziyaret Edecek Olan Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşanın Avdetine Kadar Rauf Beyin Kendisine Vekâlet Edeceğine Dair Tezkere Münasebetiyle 280

19 Teşrinievvel 1338 (1922) Perşembe Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemalî Beyle 115 Arkadaşının, Meclisin Ankara'dan Başka Bir Mahalle Nakline Dair Takrirleri Münasebetiyle 282

24 Teşrinievvel 1338 (1922) Salı Menhubat Komisyonlarının Sureti Teşekkülü Hakkında Kanun Teklifi Münasebetiyle (Kurtarılan Yerlere Fevkalâde Heyetler İzamı Hakkındaki Kanun) 292

26 Teşrinievvel 1338 (1922) Perşembe Hariciye Vekili İsmet Paşanın Meclise İltihakına Kadar Dr. Rıza Nur Beyin Müşarünileyhe Vekâlet Edeceğine Dair Beyanatı 295

28 Teşrinievvel 1338 (1922) Cumartesi İzmit Muharebelerinde Hüsnühizmeti Görülen Geyveli Fuad ve Rıza Beylerin İstiklâl Madalyasiyle Taltifleri Hakkındaki Tezkere Münasebetiyle 296

30 Teşrinievvel 1338 (1922) Pazartesi Sadrazam Tevfik İmzasiyle Gelen ve Müzakeresi Neticesinde Osmanlı İmparatorluğunun İnkıraz Bulup, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Teşekkül Ettiğine Karar Verilen Telgraf Dolayısiyle 304

1 Teşrinisani 1338 (1922) Çarşamba Büyük Millet Meclisinin, Hukuku Hâkimiyet ve Hükümraninin Mümessili Hakikisi Olduğuna ve Hilâfetin Hanedanı Âli Osman'da Bulunduğuna Dair Karar münasebetiyle 306

2 Teşrinisani 1338 (1922) Perşembe Sulh Heyeti Murahhasası Masarifatına Dair Kanun Münasebetiyle 310

3 Teşrinisani 1338 (1922) Cuma Şer'iye Vekili ve Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendiye Tam Tahsilatla Mezuniyet Verilmesine Dair Divanı Riyaset Kararı Münasebetiyle 343

3 Teşrinisani 1338 (1922) Cuma Edirne Mebusu İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı Heyeti Murahhasa Reisliğine, Sinob Mebusu Dr. Rıza Nur Beyle Trabzon Mebusu Hasan Beyin Âzalıklara, Adana Mebusu Zekâi, Saruhan Mebusu Mahmud Celâl, Diyarbekir Mebusu Zülfü, Burdur Mebusu Veli Beylerin Heyeti Müşavereye Vekiller Heyetince İntihap Olunduklarına Dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Tezkeresi 345

11 Teşrinisani 1338 (1922) Cumartesi Amasya Mebusu Ömer Lûtfi Beyin, İstanbul'daki Memurini Mülkiye ve Askeriyenin Hal ve İstikballeri Hakkında İcra Vekilleri Riyasetinden Sual Takriri ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyin Şifahi Cevabı 352

11 Teşrinisani 1338 (1922) Cumartesi İstanbul'daki Memurini Mülkiye ve Askeriye Eytam ve Eramili Hakkındaki Sual ve Hükümetin Beyannamesi Münasebetiyle 354

13 Teşrinisani 1338 (1922) Pazartesi Ahvali Siyasiyeye Dair İzmit Mebusu Sırrı Beyin Suali Münasebetiyle 359

16 Kânunuevvel 1338 (1922) Cumartesi Lozan Sulh Konferansı Hakkında Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Beyin Beyanatı 363

14 Nisan 1339 (1923) Cumartesi İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyin Bir İçtima Evvel Müzakere Edilen Avans Kanunu ve Şer'iye ve Evkaf Vekili Vehbi Efendiden Yapılan İstihzah Münasebetiyle İcra Vekilleri Hakkında Sarfedilen Tenkidkârane Sözler Münasebetiyle Beyanatı 374

16 Nisan 1339 (1923) Pazartesi Vefaen Bey ve Ferağ veya Teminat Suretiyle Emvali Gayrimenkuleleri Merhun Olup Tediyei Düyun Edemiyen Medyunların Emlâk ve Düyunu Hakkındaki Kanun Münasebetiyle 381

ALİ FETHİ OKYAR 383

BİYOGRAFİ 385

IV. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ DÖNEMİ 387

14 Ağustos 1339 (1923) Salı İcra Vekilleri Heyetine İtimad Edildiğine Dair Oylama Sonucuna Dair Nutku. 389

26 Ağustos 1339 (1923) Pazar Gaziantep Mebusu Ali Cenani Beyin, Gaziantep Livasının Hudut Teşkilatı Hakkındaki Takriri Münasebetiyle 392

5 Eylül 1339 (1923) Çarşamba Ali Fethi Bey Başkanlığında Kurulan IV. İcra Vekilleri Heyetinin Programının Okunması. 393

9 Eylül 1339 (1923) Pazar İstanbul Darüleytamlarının Teftiş ve Neticesinin Meclise Arzı için Mebuslardan Bir Heyetin Gönderilmesine Dair Takriri Münasebetiyle 404

15 Eylül 1339 (1923) Cumartesi Muhtacini Zürraa Tavizen Tohumluk ve Çift Hayvanatı ve Alâtı Ziraiye Verilmek için Tahsisat İtası Hakkındaki Kanun Münasebetiyle. 407

19 Eylül 1339 (1923) Çarşamba Kaymakamlar Maaşatının Tayininde Dahiliye Vekâletinin Serbest Bırakılması Hakkındaki Kararname Münasebetiyle 409

26 Eylül 1339 (1923) Çarşamba 1339 Senesi İkinci Altı Aylık Tahsisat Kanunu Münasebetiyle 412

2 Teşrinievvel 1339 (1923) Salı Asayişin Muhtel Bir Şekil Aldığı Aydın, Ödemiş, Denizli, Burdur, Dinar, Çivril, Sandıklı, Eğirdir ve Uluborlu'da İdarei Örfiye İlân Edilmesine Dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Tezkeresi Münasebetiyle. 416

2 Teşrinievvel 1339 (1923) Salı İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle 430

3 Teşrinievvel 1339 (1923) Çarşamba İzale-i Şekavet Kanunu Münasebetiyle 431

6 Teşrinievvel 1339 (1923) Cumartesi İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle 439

8 Teşrinievvel 1339 (1923) Pazartesi İstanbul'a Giden Heyeti Mahsusaya Lazımgelen Hürmet Gösterilmediğine Dair Takrir Münasebetiyle 442

10 Teşrinievvel 1339 (1923) Çarşamba İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle (Devamı) 448

13 Teşrinievvel 1339 (1923) Cumartesi Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun Münasebetiyle 450

15 Teşrinievvel 1339 (1923) Pazartesi İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle 453

18 Teşrinievvel 1339 (1923) Perşembe İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle 455

DİZİN 457

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
MUVAKKAT İCRA ENCÜMENİ HEYETİ REİSİ
(I. TBMM HÜKÜMETİ REİSİ)

BİYOGRAFİ

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

(1881 – 10 Kasım 1938)

Muvakkat İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve I. İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Mustafa Kemal ATATÜRK

1881 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir ili olan Selanik'te doğdu. Babası Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanım'dır. Babasını küçük yaşta kaybettikten sonra ilkokulu Selanik'te Şemsi Efendi Mektebi'nde okudu. Öğrenimini Selanik Askerî Rüştiyesi ve Manastır Askeri İdadisi'nde sürdürdü. 1899'da girdiği İstanbul Harbiye Mektebi'ni 1902 yılında piyade teğmeni rütbesiyle, Harp Akademisi'ni de 1905'te kurmay yüzbaşı olarak bitirdi.

Mustafa Kemal 1905 yılında Şam'da 5. Ordu'da, 1907'de Makedonya'daki 3. Ordu'da görevlendirildi. Manastır ve Selanik'te görevli iken 1909'da İstanbul'daki (31 Mart Vak'ası) ayaklanmayı bastıran Hareket Ordusu'nda görev yaptı. Arnavutluk isyanını bastırma harekâtına katıldı. 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'a asker çıkarması üzerine Tobruk'a gönderildi. Tobruk ve Derne'de Türk Kuvvetlerini başarı ile yönettikten sonra binbaşı rütbesiyle 1912–1913 yıllarında Balkan Savaşı'na katıldı; Edirne'yi Bulgaristan'dan geri alan kolorduda görev yaptı. 1913–1915 yıllarında Sofya'da ataşe olarak bulundu. Birinci Dünya Savaşı'nda, 1915'te, 19. Tümen Komutanı olarak Çanakkale Savaşı'na katıldı. Gelibolu'da düşman saldırılarını başarı ile durdurdu; "Anafartalar Kahramanı" olarak ün kazandı.

1916'da Doğu Cephesi'ne Kolordu Komutanı olarak atandı ve generalliğe yükseltildi. Rus saldırılarını durduran Mustafa Kemal, Bingöl ve Muş'u düşmandan geri aldı. 1917'de Filistin ve Suriye'de görevli 7. Ordu Komutanlığı'na atandı. Aynı yıl Veliaht Vahdettin ile Almanya'ya gitti.

Alman Genel Karargâhı ve Alman savaş cephelerinde incelemeler yaptı. 1918'de yeniden görevlendirildiği Suriye cephesinde 7. Ordu Komutanı iken, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İstanbul'a geldi. Ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak amacını gizli tutarak, Ordu Müfettişliği görevi ile İstanbul'dan ayrıldı.

Karadeniz yoluyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni yayımladı. Türk milletine, "Vatanın bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğunu, azim ve kararlılıkla vatanın kurtarılması için Sivas'ta bir kongre toplanacağını" bildirdi. Ayrıca Osmanlı Hükûmeti'nin verdiği görevden ve askerlikten istifa ederek 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da, 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan kongrelerin başkanlığını yaptı.

Bu kongrelerde, "Düşman işgaline karşı milletin vatanı savunacağı, bu amaçla geçici bir hükûmetin kurulacağı ve bir millî meclisin toplanacağı, manda ve himayenin kabul edilmeyeceği" kararları alındı ve açıklandı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, onun çabalarıyla 23 Nisan 1920'de Ankara'da tarihî görevine başladı; Mustafa Kemal, Meclis ve Hükümet Başkanı seçildi. Osmanlı Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Sevr Antlaşması'nı Türk milletinin kabul etmediğini dünyaya duyurdu.

İtilaf Devletleri'nin yardımıyla İzmir'i işgal eden Yunan Kuvvetlerinin ilerlemesi 1921'de Birinci ve İkinci İnönü savaşlarıyla durduruldu. 23 Ağustos 1921'de yeniden saldıran Yunan Ordusu bozguna uğratılarak Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Türk Ordusu Sakarya Meydan Savaşı'nı zaferle sonuçlandırdı. 22 gün geceli gündüzlü süren bu savaşta Yunan Ordusu ağır kayıplara uğratıldı. Bu zafer nedeniyle

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal'e 'Mareşal' rütbesi ve 'Gazi' unvanı verildi. Türk Ordusu, vatanı düşman işgalinden kurtarmak için 26 Ağustos 1922'de karşı saldırıya başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Başkomutan Meydan Savaşı'nda (30 Ağustos 1922) Türk Ordusu Yunan Ordusu'nun büyük kısmını yok etti. Bozguna uğrayarak kaçan düşman kuvvetlerini izleyen Türk Ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'e girdi. 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı ve İtilaf Devletleri işgal ettikleri Türk topraklarından çekildiler.

Kurtuluş Savaşı'nın ardından TBMM tarafından 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet ilan edilirken, Mustafa Kemal de Cumhurbaşkanı seçildi. 1938'deki ölümüne dek arka arkaya 4 kez cumhurbaşkanı seçilen Atatürk, bu görevi en uzun süre yürüten cumhurbaşkanı oldu.

Mustafa Kemal'e, 24.11.1934 günlü, 2587 sayılı kanunla Atatürk soyadı verildi ve bu soyadının başkaları tarafından kullanılması yasaklandı.

Mustafa Kemal Atatürk, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkilerini hafifletmek ve ülkenin kalkınmasını hızlandırmak amacı ile 1933'te Beş Yıllık Sanayi Planı'nı başlattı. Aynı dönemde dış politikada da önemli adımlar atıldı; Milletler Cemiyeti'ne girilmesi (1932), Balkan Antantı'nın imzalanması (1934), Montrö Boğazlar Sözleşmesi (1936) ve Sadabat Paktı (1937) gibi girişimler Türkiye'nin bölgesinde ve dünyada etkili bir aktör olarak öne çıkmasına katkıda bulundu. Atatürk, Hatay'ın anavatana katılması için yoğun bir diplomatik çaba sarf etti ve onun bu amacı, vefatının ardından 1939 yılında gerçekleşti.

Atatürk, yalnızca Türk milletinin Kurtuluş Savaşı'nı başarı ile yöneten bir komutan değil, aynı zamanda gerçekleştirdiği devrimler ile de dâhi bir devlet adamı idi. 57 yıl süren yaşamının büyük kısmında, milletinin ve vatanının bağımsızlığı ve mutluluğu için yılmadan çalıştı ve girdiği her mücadeleden zaferle çıktı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, cesur ve unutulmaz önderi Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938'de aramızdan ayrıldı.[1]

---

[1] ***http://www.tccb.gov.tr/sayfa/ata_ozel/biyografi/***

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
MUVAKKAT İCRA ENCÜMENİ HEYETİ DÖNEMİ
(I. TBMM HÜKÜMETİ)
(25.04.1920 – 03.05.1920)

24 Nisan 1336 (1920) Cumartesi
Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşanın Teşkilâtı Hükümet Hakkında Teklifi

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Şimdi müsaade buyurursanız bu dakikadan itibaren takibolunması lâzımgelen bâzı nokta-i nazarları arz edeceğim ve mazbut olan bu nıkatı nazarı müsaade buyurulursa aynen okuyacağım:

Bugünkü müşkül vaziyet içinde vatanı tehlike-i inhilâl ve izmihlalden kurtarmak için ittihazı lâzımgelen tedabir bittabi Heyeti Muhteremelerine aidolacaktır. Ancak bu hususta da kendi tetkikat ve malûmatımıza istinadeden kanaatlerimizi Meclisi Âlinize arz etmeyi faideli addetmekteyiz. Gerek hukuku esasiye kavaidine gerek tarihteki emsali adideye ve gerek zamanımızda aynı şeraiti elime içinde mâruzu inhidam kalmış olan milletlerin teşkil ettiği ibreti müessireye nazaran memleketi inkisam ve inhilâlden kurtarmak için derhal Kuvayi Umumiye-i milliyeyi esaslı teşkilât ile tevhidetmekten başka çare yoktur. Bunun şekli ne olmak lâzımgelir? İşte mesele buradadır.

Gayrimeşru ve gayrimesul kuvvetlerin tahakkümiyle kuvayi Devleti tevhide imkân bulunsa dahi bunun temadisi kabil olmadığını bilirsiniz. Esasen Meclisi Âlinizin mevcudiyeti de evvel emirde meşruiyet ve mesuliyet esaslarının milletçe vacibülmüraat görüldüğüne en büyük delildir. Binaenaleyh Meclisi Âlinizde tekasüf eden irade-i âliye-i milliyeye istinadetmek suretiyle meşruiyet ve kanuniyetini ve yine Heyeti Muhtereminizde tecelli eyliyen vicdanı milletin muhakemesine merbut bulunmak cihetiyle de mesuliyetini takdir ve teâbit edecek bir kuvvetin İdare-i umur etmesi zaruridir, bu kuvvetin şekli tabiîsi ise bir Hükümettir.

Hükümet teşkilâtının şekli esasisi gayrimesul bir Reisi Hükümette tesbit edilen nokta-i tevazüne istinaden kuvve-i teşriîye vazifesiyle mükellef bir heyeti murakabe ile vazifede devamı bu heyetin inzimamı itimadına mütevakkıf bir kuvve-i icraiyeden ve bu kuvve-i icraiyenin vazaifi milliyeye göre taksim ve tensikınden ibarettir. Bu şekilde kuvayi icraiye, Reisi Hükümet tarafından müntahap ve kuvve-i teşriîyenin itimat ve muvafakatine müstenit bir kuvvettir ki, hilâfet ve saltanat makamının tahlisine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Padişahımız ve Halife-i Müslimin Efendimiz her nevi cebir ve ikrahtan âzâdae ve tamamiyle hür ve müstakil olarak kendini milletin ağuşu sadakatinde gördüğü gün Meclisi Âlinizin tanzim edeceği esasatı kanuniye dairesinde vaz'ı muhterem ve mübeccelini ahzeder.

Meclisi Âliniz murakıp ve müdekkik mahiyetinde bir Meclisi Mebusan değildir. Binaenaleyh yalnız teşriî ve taknin ile vazifedar olarak mesul bir mevkiden mukadderatı milliyeyi nezaret altında bulunduracak değil, bilfiil onunla iştigal edecektir. Nitekim fevkalâde ahval içinde bütün milletler bu prensipleri terk ederek ya kuvve-i teşriîyeyi tatil edip icra heyetlerine fazla salâhiyetler bahşederler veyahut bütün milletin ârâyi umumiyesine müracaatle ittihazı mukarrerat eylerler. Biz ittifakı Cumhura her kuvvetten ziyade salâhiyet bahşeden İslâmiyet esasatını nazarı dikkate alarak Meclisi Âlinizi kâffei umuru millette doğrudan doğruya vazıülyed tanımak taraftarıyız.

Bu umdei esasiye kabul edildikten sonra daima Meclisi Âlinizin Heyeti Umumiyesi teferruatı umura kadar fiilen tetkik ve müzakere imkânını bulamıyacağından Heyeti Muhteremenizden tefrik ve tevkil edilecek azanın Hükümet teşkilâtı hazırasına

nazaran icabeden taksimi mesai esasına göre memur edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve cümlesinin müştereken Heyeti Umumiye huzurunda mesul olması temini maksada kâfidir. Bu halde Meclisi Âlinize riyaset edecek zatın Meclisi âlinizi temsil etmesi itibariyle tevdii umur edilen âzayi muhteremeden mürekkep heyete de riyaset etmesi ve Meclisi Âliniz namına vaz'ı imzaya ve tasdiki mukarrerata salâhiyettar olması ve icraya ait mesailde diğer âzayi muhtereme gibi Heyeti Umumiye nezdinde tamamen mesul olması zaruridir. Bu şekilde Heyeti İcraiye Meclisi, Âlinin tasvibiyle tevkil edilecek ve Heyeti Umumiyeye karşı mesul olacak azayı muhteremeden ibaret olacak ve hattâ isimleri de (Vekil) tesmiye edilecektir. Reis olacak zat vakıa ağır bir mesuliyet altında bulunacaktır. Çünkü Heyeti İcraiye ve vekiller ile Heyeti Muhteremeniz arasında bütün mesuliyet evvel emirde kendisine râci ve bu mesuliyet hem Meclisi Âlinizdeki, hem Heyeti Vekiledeki Riyaset Makamının ikisine birden sâridir.

Milletin intihabettiği Heyeti Teşrîiye ile muvazenetini Hükümet Riyaseti makamının teşkil ettiği noktai vahdette bulur. Hükümet teşkilâtının bu kuyudu esasiyesine göre içinde bulunduğumuz buhrana ve memleketimizin ahvali hususiyesine nazaran bizim için kabili tatbik olup olmadığını düşünmek mecburiyetindeyiz.

Bizim bu zemindeki tetkikat neticesinde hasıl ettiğimiz kanaate göre idarenin bu şeklini mahzurdan salim görmemekteyiz. Çünkü Devleti Osmaniye diğer her hangi bir Devlet gibi hükümdarının nüfuzu cismanisi etrafında müteşekkil değildir. Makamı Saltanat aynı zamanda Makamı Hilâfet olmak itibariyle Padişahımız Cumhuru İslâmın da Reisidir. Mücahedatımızın birinci gayesi ise Saltanat ve Hilâfet makamlarının tefrikini istihdaf eden düşmanlarımıza irade-i milliyenin buna müsaidolmadığını göstermek ve bu makamatı mukaddeseyi esareti ecnebiyeden tahlis ederek ulülemrin salâhiyetini düşmanın tehdit ve ikrahından azade kılmaktır. Bu esasa göre Anadolu'da muvakkat kaydiyle dahi olsa bir Hükümet Reisi tanımak veya bir Padişah kaymakamı ihdas etmek hiçbir suretle kabili cevaz değildir.

Şu halde reissiz bir Hükümet vücuda getirmek zarureti içindeyiz. Hâlbuki bir nokta-i vahdette tevazün etmiyen kuvayi Devletin ahengi mesaisini idameye dahi imkân yoktur. Diğer taraftan her hangi bir makama kuvayi Devlet ve milleti tevhit ve tevzin salâhiyeti bahş ederek o makamı gayrimesul tanımak mucibi felâkettir. Halifenin bile mesuliyetini esas olarak kabul etmiş olan İslâmiyetin böyle sureti tesviyelere müsaidolamıyacağı aşikârdır.

Bu müşkül ve yekdiğeriyle telifi imkânsız esasat içinde durüdiraz tetkikat icra ederek nihayet İslâmiyetin şeraiti esasiyesine müracaatla Meclisi Âlinizde teksif edilmiş olan ve bütün Cumhuru İslâmın da müzaheret ve muvafakatine mazhar bulunan irade-i milliyeyi bilfiil mukadderatı vatana vâzıülyed tanımak umde-i esasiyesini kabul ediyoruz. Azayi muhteremenin, bu nıkatı nazar hulasaten tamim olunarak, intihabına delâlet olunması ve salâhiyeti fevkalâde kaydiyle intihabedilmiş bulunmaları ve müntehiplerin de teksir ve tevsi olunması, esas itibariyle bu umdenin milletçe do tamamen kabul edilmiş olduğuna delildir. Binaenaleyh Meclisi Âliniz, haiz olduğu salâhiyeti fevkalâdeye binaen karşısına çıkacak bir kuvve-i icraiyeyi yalnız murakabe etmek ve mesaili hayatiyei millet üzerinde böyle bir heyetle mücadeleye mecbur kalmak gibi vaziyeti haziranın mütehammil olamıyacağı mahdut bir vazife-i teşriiye ile değil, İdare-i umumiye-i milleti fiilen deruhde ve selâmeti memleket ve hilâfeti bizzat temin ve müdafaa vazife

ve salâhiyetiyle teşekkül etmiştir ve artık Meclisi Âlinizin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.

İşte memleketimizin şimdiye kadar geçirdiği buhrandan, felâketlerden, kâh Avrupa'yı taklidetmek, kâh İdare-i umuru devleti şahsi nokta-i nazarlara göre tanzim ve tensika çalışmak, kâh kanunu esasiyi bile ihtirasatı şahsiyeye baziçe eylemek gibi pek elim neticelerini gördüğü basiretsizliklerden hâsıl olan intibahı umumiye tercüman olduğumuz itikadiyle şu müşkül ve buhranlı devri tarihinin mücahedatını bu yolda tensik etmek tarafdarıyız. Bittabi hüküm Heyeti muhteremelerinindir. Yalnız mâruz olduğumuz inhilâl tehlikesine ve umuru devlet ve milletin uzun müddetten beri mercisiz kaldığına tekrar nazarı dikkati celbederek bilüzum nazariyat arasında devam edecek münakaşatın en fena idarelerden daha ziyade suitesirat tevlidedeceğini arz etmeyi de vazife-i hamiyet icabı görüyorum. Cenab-ı hak muvaffakiyet ihsan etsin âmin. *(Sürekli alkışlar üç dakika temadi etmiştir)*

Bu takriri reye vaz'edilmek üzere burada bırakıyorum. (1)

(1) Bu takririn aslı 3 numaralı kanun dosyasında bulunamamıştır, fakat Büyük Nutkun ikinci cildinin i ve 5 nci sayfalarında şöyle bir ifade ve kayıt mevcuttur:

Bu takriri, bugün gözden geçirecek olursak, orada esaslı umdelerin tesbit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz. Bu umdeleri, müsaade buyurursanız burada tebarüz ettirerek sayacağım:

1. Hükümet teşkili zaruridir.

2. Muvakkat kaydiyle bir Hükümet Reisi tanımak veya bir Padişah kaymakamı ihdas etmek kabili tecviz değildir.

3. Mecliste mütekâsif irade-i milliyeyi, bilfiil mukadderatı vatana vâzıülyed tanımak umde-i esasiyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi teşriî ve icra-i salâhiyetleri camidir. Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyet umuru Hükümeti rüyef eder. Meclis Reisi, bu heyetin de reisidir.[2]

[2] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 2, Sayfa 30-32**

25 Nisan 1336 (1920) Pazar
Beypazarı Belediye Reisiyle Müftüsünden Gelen, İsyan Hadisesiyle İştirak Etmiş Olanların Affedilmelerine Dair Telgraf Hakkında Konuşması

Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

En edna tabakadan olup Harbi Umumide pek çok felâket ve sefalete mâruz kalmış birkaç kimsenin önayak olmalariyle serzedei zuhur olan vakayii müessife üzerine her yerde vücudu muhtemel bâzı bedhahan taraflarından iğfal edilen sebükmağzanın elde ettikleri silâhları nesayihi lâzimeye rağmen iade etmemiş ve esbabı vürudu anlaşılmaksızın bağteten gelen müfrezei askeriye üzerine bunlardan üç neferi mecnunane bir surette istimali silâha cüret eylemiş ve acilen maktül düşerek cezalarını görmüş ve bâzıları fürceyabı firar olmuşlardır. Şu hal dolayısiyle firariler can havliyle memleket halkına ve nesayih icra eyliyen ulema ve eşrafa karşı fenalık yapmaları fesadatm tevessüünü mucibolacağı hissolunmakta ve müfrezei askeriye tarafından dahi memleketin ihrak edileceği ifade ve o suretle vaziyetleri kemali teessürle müşahede olunmakta ve bu sebeple on beş bin nüfustan ibaret nisyan ve sıbyan ve ahalii mâsume kemali heyecan ile kan ağlamaktadır, ahalinin katiyen alâkadar olmadığı ulema ve eşrafı memleket marifetiyle şu sırada derdestleri mümkün görülemiyen bir kaç sefil yüzünden katiyen bigünah ve mâsum memleket halkının itlaf ve ifna ve bunca cevami ve mesacid ve mebanii hayriye ve emiriyeyi müştemil memleketin harabiyetine vicdanı Devletleri kail olamıyacağına ve şanı Hükümetle mütenasip görülemiyeceğine ve bugün dahi aldıkları silâhlar tamamen teslim edildiğine ve vürudeden kaymakamı cedidimizin iktidar ve dirayeti sayesinde az zamanda hali sükûn avdet edeceğine mebni şefkati Hükümet ve uluvvü atıfet olarak mazharı af buyurmalarını memleketin ihrakından sarfınazar olunmasına iradei âcilelerini istirham ve intizar eyleriz, ferman.

24 Nisan 1336

Mevcut Elli İki Ulema ve Eşrafı Belde Namına
Belediye Reisi Hakkı
Müftü Mevlûd

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Eşkiyanın affı caiz değildir. On iki seneden beri en çok suiistimal edilen, aflardır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müsaade buyurursanız bu okunan telgrafnamenin geldiği Beypazarı ahvali hakkında bâzı malûmat arz edeyim. Bundan takriben dört, beş gün evvel bâzı erbabı mefsedetin ahalii mâsumeyi iğfal etmesi neticesi olarak halk toplanmış ve orada bulunan depoyu basarak silâhları almışlar ve tevzi etmişler; bundan fazla olarak telgrafhaneyi basmışlardı ve âdeta bir isyan vaziyetine geçmişlerdi. Vilâyetçe oradaki ulemayı kiram ve kaymakam ve saire telgraf başına çağırılarak kendilerine nasayihi lâzime icra edilmişti. Bu nasayih neticesi de silâhların iadesi ve müfsitlerin Ankara'ya izamı ve toplanmış olan halkın dağılmasından ibaret idi. Buna cevaben silâhların iade edileceği bildirilmekle beraber diğer hususata cevap verilmemişti. Bir, iki gün böyle geçti. Nihayet oradaki memurin, buraya bir kuvvet izam edilmedikçe vaziyetin, tebdili mahiyet etmesine imkân yoktur,

demişlerdi. Bu talep üzerine Ankara'dan oraya bir müfreze gönderildi. Bu müfrezeye verilen talimat, vilâyetten zaten tebliğ edilmiş olan hususatın temininden ibaretti; yani erbabı mefsedeti alıp buraya getirmek, silâhları iade etmek ve diğer masum olan halkı irşadedip mahallerine iade eylemektir. Müfrezei askeriye verilen talimat dairesinde oraya gider, fakat onlar daima talebolunan hususatı is'af edecekler gibi davranmakla beraber ne silâhlarını iade etmişlerdi ve ne de müfsitleri Hükümete teslim etmişlerdi ve hattâ öyle bir an oldu ki, oradaki müfrezei askeriyenin dahi içine girerek onları dahi ifsadetmek ve onların bile silâhlarını almak teşebbüsünde bulunabilecekleri hissedildi. Bunun üzerine müfrezei askeriye şehirden hariç bir yerde mevzi almak mecburiyetinde kaldı ve bu vaziyet karşısında yine makamı vilâyet taleplerini tekrar etti ve oradaki zevat da neticesi olmıyan birtakım cevaplarla vakit geçirmekte devam ettiler. En nihayet giden müfreze kumandanı ve daha evvel icrayi nasihat için gönderilmiş olan birtakım zevat dediler ki, buraya daha fazla kuvvet gelmedikçe erbabı mefsedetin icrayi mefsedet etmesine mâni olunamıyacaktır. İşte bu sebeple oraya yeniden bir kuvvet göndermek mecburiyeti hâsıl oldu. Evvelisi gün miktarı kâfi kuvvet sevk olundu. İşte bu kuvvet Ayaş'a dün vâsıl olmuştu. Bugün Meclisi Âlinize bu telgraf geliyor. Bu telgraf mefadına nazaran bir, iki, üç kişiden ibaret olan müfsitler firar etmiştir. Esliha da iade edilmiştir ve başka bir şey yoktur; mealindedir. Filhakika bir miktar eslihayı iade ettiklerini tevsik edecek başka bir vasıtamız da yoktur. Her halde Beypazarı ahalisinin lüzumsuz yere zarara duçar edilmesi hiçbir vakit şayanı arzu olmadığından Meclisi Âlinizce muttali olunduktan, bizce de malûm olduktan sonra derhal Ayaş'tan hareket etmiş olan yeni kuvvete yeniden Ayaş'a dönmesini ve orada tevakkuf etmesini emrettik ve oradaki müfreze kumandanına da, Beypazarlıların vermiş olduğu bu teminat hakikat ise buna emniyet hâsıl olmuşsa derhal geri avdet ediniz, emrini verdik. İfsat cereyanı yukardan geliyor denildi. Yeknazarda mahallî bir vaka gibi görülüyor efendim, fakat esasen cereyan yukardan geliyor.

BİR MEBUS — Ayrıca mevsuk mudur?

HAŞİM BEY (Çorum) — Müsaade buyurur musunuz, bu tariki mefsedete yegâne sebep ne imiş? Mahiyeti hakikiyesi nedir? İzah buyurursanız tenevvür etmiş oluruz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Dünkü mâruzâtımda erbabı mefsedetin temin etmek istedikleri menafii bir dereceye kadar işaret etmiştim. Bu cereyan esasen Şimali - Garbiden geliyor, binaenaleyh, yukardan aşağıya meselâ Düzce, Nallıhan ondan sonra Beypazarı'na gelmiştir. Evvelâ fenalık birinci mevkide oldu. Sonra ikinciye, sonra Beypazarı'na intikal etti ve aşağıdan miktarı kâfi tedib kuvvetleri görününce bu şekil hâsıl olmuş bulunuyordu. Sebebi hakiki doğrudan doğruya icadedilmiş, tasni edilmiş yalanlardan ibarettir.

HAŞİM BEY (Çorum) — Kahrolsun.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Meselâ: Makamı Hilâfete karşı hiçbirimizin varidi hatırı olamıyacak yalanlar, icat ve ihtira ediliyor. Meselâ Bolşevikler geliyor. Köyümüzü, kasabamızı, harabedeeek, hepimizi idam edecek, çabuk silâh başına, tabiî köylü cahil, bilmez, silâhlarını alıyor ve geliyor. Ne olduğunu anlamadan, karşı karşıya geldiği kimselerle müsademe olduktan ve bir defa kan döküldükten sonra tabiatiyle bir husumet ve anlaşamamazlık vücuda geliyor. Her halde efkârın tesemmümattan vikaye edileceğine hiç şüphemiz yoktur.

Ve bu sebepledir ki, Beypazarı'na karşı yine Meclisi Âlinizin lûtufkâr muamele etmesini pek muvafık görüyorum. Ancak şunu teklif etmek isterim ki, şimdi azayı kiramdan, ulemayı kiramdan üç, beş zat intihabolunsun, bunlar telgraf başına gitsinler, oradaki ulema ve eşrafı da çağırsınlar. Bu telgrafnamelerinin Meclis Huzurunda okunduğunu ve gösterdikleri salâhı halden memnuniyet hâsıl olduğunu bildirsinler ve bittabi yalnız mücrim olup firar edenler mevzuu bahsolabilip diğerlerinin iğfal edilerek aynı harekete iştirak etmiş bulunduklarından dolayı kendilerini tensip buyurursanız affetmek de muvafık olabilir.

(Diğer mebusların konuşmaları oldu)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — İcraatta şiddet, katiyet göstermek hususunda dermeyan edilen noktai nazara tamamiyle iştirak ederim. Ancak mevzuu bahsolan vaziyet bu derece -bu an için- şiddeti müstelzim olduğu kanaatinde değilim. Bahusus telgrafname muhteviyatına nazaran esasen müfsit ve müşevvik olanların firar etmiş oldukları ve bunların elde edilmesi için oradaki ahaliyi tazyik müsmir olamıyacağı cihetiyle onlar hakkında yapılacak muameleyi şimdilik mevzuu bahsetmiyebiliriz. Ancak, o erbabı mefsedetin ifsadatına kapılmış olmakla da Beypazarı ahalisi hakkında bir ceza yapmak varidi hatırdır. Bu lâzımgelir içlerinde erbabı mesfedet yaşatmak, onların ifsadatına zemin ihzar etmek, bu da bir kabahattir. Bunu da cezasız bırakmamak lâzımdır. İhtimal ki biraz daha teannüt ve temerrüd etselerdi; ceza tatbik olunurdu. Fakat Meclisi Âlinizin küşadı üzerine Meclise müracaat ve dehalet etmiş olmalarından, bendeniz, halkın heyeti umumiyesinin zarardide olmıyarak mazharı af olmasını tercih ederim. *(Teşekkür ederiz, pek muvafıktır sesleri) (Alkışlar)* Orada daimî bir hissi tehdit için bir kuvvet bulundurmak meselesine gelince, vakıa bu da gayri mümkün değildir. Lâkin malûmuâliniz askerlikte esas olan kaide kuvveti daima toplu olarak elde bulundurmak ve bir yer tedibedilmek istenildiği vakit, lüzumu kadar ve belki biraz fazla göndermek suretiyle orayı tedibetmek, yine kuvveti daima kabili istimal bir halde bulundurmaktır. İhtimal Nallıhan, Beypazarı gibi yarın şurada, burada, daha üç beş yerde birtakım tezahürat olabilir. Her birinde ayrı, ayrı birer kuvvei tedibiye, tehdidiye bırakmak prensibini, kaidesini iltizam edecek olursak, o zaman elimizde bulunan ve icabında bütün şiddetimizi tatbika vasıta olacak kuvveti inkısama uğratmış oluruz. Onun için tensip buyurursanız oradaki halkın artık bir şey yapmıyacağından, buradan intihap buyuracağınız Heyeti Muhtereme tamamen emin olduktan sonra, o kuvvetin orada kalmasındansa belki başka bir yerde nafi bir surette istimal edilmesi, ümidederim ki, Meclisi Âlinizce de tensibolunacaktır.[3] *(Müzakere kâfi sadaları)*

[3] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 3, Sayfa 46-49***

25 Nisan 1336 (1920) Pazar
Şile'nin İngilizler Tarafından İşgal Edildiğine Dair Gelen Telgraflar Üzerine İzahatları

REİS — Efendim, müsaade buyurulursa bir havadis var, onu okuyayım:

Ankara'da Heyeti Temsiliye Riyasetine

Kuşçay, 24/25. II. 1336

İki torpido muhafazasında olarak bugün alessabah iki nakliye gemisi Şile civarına gelmiş, bunlardan birisi Şile'ye İngiliz askeri ihracederek işgal etmiş ve Şile ile telgraf muhaberesi katolunmuştur. Diğer nakliye gemisi ise torpidolar muhafazasında olarak Kefken adası civarında bulunmaktadır. Gemiyi tarassut etmek üzere Kefki karyesine Kandere'den bir müfreze gönderilmiştir. Neticesinin ayrıca bildirileceği.

Fehmi

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müsaadenizle efendim, bu malûmatı iyice tenvir için bâzı izahat vereyim:

Malûmuâlileri bizim Düzce'de, Hendek'te ve Adapazarı'nda ufak tefek bâzı kıtaatımız vardı. O havali denilebilir ki, öteden beri birçok ifsadata mâruz kaldığı için daima menfi hareketi iltizam etmişler idi. Son günlerde İngilizlerin bütün vesaitle bunları takviye ve teşvik ederek harekete geçirdikleri malûmunuz oldu. Bittabi bu harekete geçenlerin kendileri bile İngilizler tarafından tahrik edildiklerinin farikı değildiler. Çünkü arada vesatat edenler yine bizim kıyafeti askeriyemizdeki insanlardır. Bir şuriş çıkardılar, Adapazarı ahalisi ilk gafleti mütaakıp bizimle vukubulan temaslarında hakikati idrak ettiler ve derhal sükûnete geçtiler. Fakat bu dalga Hendek ve Düzce'de temadi etti. Bu defa Adapazarı ahalisi, eşrafı usata bir heyeti nasiha göndermek istediler, ileri gelenlerden üç zat maiyetlerine birkaç arkadaş alarak hareket etmişler, usata takarrüb ettikleri zaman usat, kendilerinden maiyetlerini bırakarak münferiden gelip görüşmelerini temenni ettiler. Giden heyeti nasıha bu talebi hüsnü telâkki etti ve maiyetlerini terk ederek gittiler. İlk temas eder etmez usat bunları şehidetti. İşte bunun üzerine şühedaya mensubolanlarla, yani Adapazarlılarla Hendek ve Düzceliler arasında müsademat başlamıştır. Çünkü usat aynı zamanda Adapazarı'na da girmek istiyorlardı. Diğer taraftan İngilizler az çok teşvikâtın semere verir gibi olduğunu görmüş olacaklardır ki, bunları yakından takviye etmek için Şile'ye bir miktar asker çıkarmış oluyorlar. Bizim de orada mevcudiyetinden bahsettiğim askerlerimiz hakkında telgraf hututunun münkati olması hasebiyle henüz sahih malûmat alamadık.

SIRRI BEY (İzmit) — Hendek hangi taraftandır Paşa Hazretleri?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hendek Adapazarı tarafında Düzce'ye mütemayildir. Ve bu usat Hendek'i yağma etmişlerdi ve ettikten sonra gitmişlerdi. Usat doğrudan doğruya Düzce'den giden usattır.

HAŞİM BEY (Çorum) — Bunlar Türk veya İngiliz askeri midir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Yalnız İngiliz askeridir. Bunların iki gemisi varmış, birisini oraya koymuşlar, diğerini de o sevahilde belki daha şarkta bir noktaya çıkaracaklardır.[4]

---

[4] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 3, Sayfa 60-61**

25 Nisan 1336 (1920) Pazar
Beypazarı Asilerinin İnhizama Uğradıklarına Dair Kuvvei Tedibiye Kumandanı Kaymakam Arif Beyden Gelen Telgraf

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Beypazarı'ndan bahsedeceğim efendim, bir heyet telgraf başında Beypazarı'yle görüşmek istemişti. Muhabere munkati olduğundan maalesef görüşmek kabil olmadı. Daha evvel vukubulmuş olan mâruzâtımda, Beypazarı'nda ufak bir kıtai askeriyemiz bulunduğunu, fakat Beypazarı'ndaki usatın bu müfrezenin mevcudiyetine rağmen âdeta iğfalkâr bir tarzda hareket ettiği anlaşıldığını ima etmiştim. Ve bunun üzerine idi ki buradan lüzumu kadar kuvvet sevk edilmiş idi. Fakat Meclisi Âlinizce muhteviyatına ıttıla hâsıl edilmiş telgrafname üzerine yeni giden kuvveti tevkif etmeyi ve orada bulunan kuvvetimizi de çekmeyi ve bu suretle taleb eyledikleri affı Meclisi Âlinizden rica etmeyi muvafık görmüştüm. Şimdi okuyacağım telgrafname ile evvelki işaratın hakikate mukarin olmadığı anlaşılacaktır. Yalnız şunu ilâve edeyim ki, giden müfrezemiz verilen tevakkuf emrini almıştır. Müfreze kumandanı emri telâkki ettiği zaman yakından istihsal etmiş olduğu malûmatta, orada başka türlü tedabiri mütecavizane de bulunulduğunu anlamış ve yürüyüşüne devam etmişti. Şimdi Beypazarı'ndan şu telgrafı veriyor. Giden kumandan Arif Beydir.

Telgraf

Bugün Beypazarı'ndaki müfrezei askeriyeye taarruzda bulunmuş olan ve nasayihi lâzimeye inkıyad etmiyen Beypazarı ve havalisi âsileri, Karahisar alayı ile yapılan müsademede bir saatten ziyade mukavemet edemiyerek ve birçok maktul vererek sureti kahhariyede inhizama uğrayıp firar etmişlerdir. Ulema ve eşraf ve ahalii belde müfrezei mücahidinimizi bayraklarla istikbal ederek kendilerini, birtakım münafık ve müfsitlerin teşvikatına kapılarak silâhlı isyan ve şekavete sarılan cühela ve eşirranın zulüm ve taarruzlarından tahlis ettiğimizden dolayı sürur ve huburlarını şükran ile beyan ettiler, şehir usattan tamamen tathir ve işgal edilmiştir. Cenabı Hak Ümmeti İslâmı nifak ve dalâlden muhafaza ve maksat ve gayesi vatan ve milletin selâmetine merbut bulunan mücahedatı milliyeyi daima muvaffakiyetle makrun buyursun, âmin.

25 Nisan 1333
Kuvayi Tedibiye Kumandanı
Kaymakam Arif

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Şayanı teşekkürdür. Bundan sonra Arif Beye verilecek talimat müfritleri ve hamilerini lüzumu gibi tedibetmek olacaktır.[5]

---

[5] ***TBMM Tutanak Dergisi** Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 3, Sayfa 61-62*

27 Nisan 1336 (1920) Salı
Trabzon Müdafaai Hukuk Reisliğinden Mevrut, Bilücüstan ve Sina Hamailinin Afganistan'la Birlikte İngilizlere Harb İlân Ettiklerine Dair Telgraf Hakkında Açıklaması

REİS MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müsaade buyurursanız efendim, evrakı varideden bâzı telgraflar okuyalım. Bir iki telgraf vardır ki, haizi malûmat olduğu için Heyeti Umumiyenize arz edeyim. Trabzon Müdafaai Hukuk Reisi Ahmed Bey tarafından keşide ediliyor.

"Bilücistan ve Sina kabaili dahi Afganistan'la birlikte İngilizlere ilânı harb etmiştir. Tahlisi İslâm namına bu Hükümet ve kabaili son derece çalışmaktadır. Afganlılar Hindistan dâhilinde hayli ilerlemişlerdir ve yedi fırkadan ibaret olan İngilizleri inhizama duçar etmişlerdir. Bunu mütaakıp Hintlilerin iştirakiyle Afganlılar İngilizlere berveçhi âti teklifatta bulunmuşlardır. Hindistan parasiyle alınan harb ve nakliye sefaininin Hint limanlarında ipkası, Hindistan parasiyle alınan esliha ve mühimmatı harbiyenin Hindistan'da ipkası, Hindistan'daki evrakı nakdiye mukabili madenî akçelerin Hindistan bankalarına teslimi ve bir İngiliz neferinin dahi Hindistan'da kalmaması şartiyle Hindistan istiklâli ve Hükümeti Osmaniye'den alınan havain mukaddesenin tamamen iadesi ve İstanbul'un makam Hilâfet ve Saltanat olarak kalması ve ecnebi müdahalesine hitam verilmesi, Halifeye karşı isyan eden Şerifin terbiye ve tecziye edilip edilmemesi hususunun Hilâfetin reyine tevdii, Mekke ve Medine'ye Halife tarafından birer Şerif tâyini. Bâlâdaki şerait yapılmazsa Hindistan ve Afganistan'ın sükûnet bulmıyacağını bildirmişlerdir. Bu meyanda bir İngiliz generali Londra'ya telsizle İngiltere'nin bugüne kadar kazandığı nam ve şöhreti muhafaza etmek istiyorsa Hindistan Müslümanlarının tekliflerini kabul etmelerini yazmıştır. Hindistan gayrimüslim Hintlileri dahi İslâmlarla ittihat ve ittifak etmişler ve İslâmlarla birlikte Hindistan'ın istihlâsı için çalışmaktadırlar. Irak'ta da Müslümanlar Şiîlerle, İngilizlerin mesaisine rağmen, ittihad etmiş ve Irak'ın istihlâsı için çalışmaya başlamışlardır. Irak'daki mücahitler İngilizler müsaaade etmedikleri için iki senedir nikâhları gayrimeşru olduğunu ilân etmişlerdir. Müntefik aşairi İngilizlere isyan etmişlerdir".[6] *(Alkışlar)*

---

[6] ***TBMM Tutanak Dergisi** Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 5, Sayfa 89*

1 Mayıs 1336 (1920) Cumartesi
Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin de İcra Vekilleri Heyeti Arasında Bulunmasına Dair Sözleri

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti makamiyle Müdafaai Millîye Vekâleti hakkında birkaç söz söyliyeceğim efendim: Burada Müdafaai Millîye doğrudan doğruya Harbiye Nezareti mukabili istimal edilmiş bir tâbirdir. Malûmuâliniz Harbiye Nezaretinin iştigal ettiği vazaif, ordunun iaşesi, ilbas ve teçhizi gibi hususattır. Vazaifinde emrü kumanda dâhil değildir. Bizim memleketimiz de öteden beri Harbiye nazırları harekâtı harbiyeyi ve kumandayı dahi uhdelerinde bulundurmaktan zevk alırlardı. Onun için memleketimizde müstakil Erkânı Harbiye riyaseti yoktur. Doğrudan doğruya Harbiye Nazırının arzusu dâhilinde hareket eder bir Erkânı Harbiye Reisi vardı. Tabiî Harbiye Nezaretine, Harbiye Nazırına merbut olan bir Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin mesuliyeti de Harbiye Nazırı olan zata münhasırdır. Bâzan bu iki makam bir şahısta birleşmiştir, Enver Paşa da olduğu gibi. Fakat kaideten hiçbir vakit harbiye umuriyle Erkânı Harbiyei Umumiyei birleştirmek muvafık değildir ve Garp memleketlerinde ve her yerde daima erkânı harbiyei umumiye riyaseti müstakil bırakılmıştır. Çünkü Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin vazifesi ordunun teşkilini, tensikini, fennî olarak düşünmek ve memleketin esbabı müdafaasını nazarı dikkate almak ve bunlarla iştigal etmektir. Harbiye Nezareti umuriyle kendi vazaifi arasında gayet büyük bir fark vardır. Harbiye Nezareti, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinin tensib ettiği yahut onun plânına göre teşkil ve tensik edilen bir orduyu iaşe eder, ilbas eder ve saire. Fakat Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi, nasıl harbedecek, vatanı nasıl müdafaa edecek ve nasıl hazırlanmak lâzımgeldiğini düşünür ve onunla iştigal eder ve böyle bir Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi doğrudan doğruya imparatora, padişaha merbut olur. Bizim ise bugün idarei memleket için vaz'ettiğimiz ve cümlenizce kabul edilmiş esasatta bu gibi şeyler yoktur. Yalnız Büyük Millet Meclisi vardır. Bu itibarla Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti müstakildir ve bütün ef'al ve harekâtından Millet Meclisine karşı mesuldür. Zaten bir mesul erkânı harb reisi Heyeti Aliyeniz tarafından intihabedilmiş idi. Yalnız bir nokta varidi hatırdır ki: Daha demin mevaddı kanuniye okunurken beyanı mütalâa eden Bey biraderimizin mütalâası vardır. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi sırf hususatı askeriye ile iştigal eder ve böyle bir zatın siyaset mesailinde zimethal olması kendisinin kabine ile beraber icabında düşmesini icabeder. Onun için Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi daima bitaraf kalmalı, sırf tensikat ile, teşkilâtı askeriye ile ve esbabı müdafaai memleket ile meşgul bulunmalıdır. Bu gayet kuvvetli bir mütalâadır. Fakat her halde teşkilâtı askeriye; vatanımızın esbabı müdafaası ve muhtelif cephelerde icra edilecek harekâtı askeriye ve siyaseti dâhiliye ve hariciye ile yakından alâkadar bulunuyor ve bu mesailde Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin mütalâası bulunmak ve diğer haizi mesuliyet olan zevatın noktai nazarlarına yakından vâkıf olmak için onlarla bir arada çalışmak ve bir mesele hakkında Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin rey ve mütalâası da bulunmak üzere, diğer haizi mesuliyet olan zevat gibi, İcra Vekilleri meyanında ifayi hizmet etmesi arz ve teklif edilmişti. Şu mütalâatımla şunu temhidetmek istiyorum ki, Müdafaai Milliyeyi deruhde edecek zevat emrü kumandayı deruhde etmiyeceği içindir ki, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin diğerleri meyanında bulunarak bu suretle emir ve kumandanın yine Heyeti Aliyeniz üzerinde kalması daha muvafıktır. Yani şu

Büyük Millet Meclisinin elinde durması daha muvafıktır, işte emir ve kumanda Büyük Millet Meclisinin elinde bulununca, buna mütaallik olan vazaifi ifa etmek için emir ve kumandayı deruhde etmesi lazımgelir. Emrü kumanda Büyük Millet Meclisinin elinde bulunmak suretiyle ifayi vazife eder. Binaenaleyh, ikisini bir zatın üzerinde cemetmek doğru değildir. Vazifeleri başka başkadır ve bu zat da müstakildir ve Heyeti Aliyenize karşı mesuldür. Büyük Millet Meclisine karşı mesul bir Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi ifayi vazife eder ve siyaseten düşmesi meselesi de haizi ehemmiyet değildir. Çünkü diğer vekillerin ayrı ayrı Heyeti Aliyeniz tarafından intihabolunması teklif edilmiştir. Diğer icra Vekillerinin vazaifi ile vazifesinin yakından alâkadar olmasına ve diğer Vekiller gibi Heyeti Umumiye tarafından tâyin edilmiş bulunmasına binaen diğerlerinin düşmeleri için nazarı dikkate alınacak esbabın bunun üzerinde dahi bulunmasında hiçbir beis yoktur. Bilâkis daha kuvvetli olur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasiyle bir iki nokta arz etmek isterim: Burada maksudolan ve Meclisi Âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkeş değildir, yalnız Kürd değildir, yalnız Lâz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasırı İslâmiyedir, samimî bir mecmuadır. Binaenaleyh, bu Heyeti Aliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiğimiz emeller, yalnız bir unsuru İslam'a münhasır değildir. Anasırı İslâmiyeden mürekkep bir kitleye aittir. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz. Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan, hudut meselesi tâyin ve tesbit edilirken, hududu Millîmiz İskenderun'un Cenubundan geçer, Şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hududu millîmiz budur dedik! Hâlbuki Kerkük Şimalinde Türk olduğu gibi Kürd de vardır. Biz onları tefrik etmedik. Binaenaleyh, muhafaza ve müdafaasiyle iştigal ettiğimiz millet bittabiî bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasırı İslâmiyeden mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden her bir unsuru İslâm, bizim kardeşimiz ve menafii tamamiyle müşterek olan vatandaşımızdır ve yine kabul ettiğimiz esasatın ilk satırlarında bu muhtelif anasırı İslâmiye ki: Vatandaştırlar, yekdiğerine karşı hürmeti mütekabile ile riayetkardırlar ve yekdiğerinin her türlü hukukuna, ırki, içtimai, coğrafi hukukuna daima riayetkar olduğunu tekrar ve teyid ettik ve cümlemiz bugün samimiyetle kabul ettik. Binaenaleyh, menafiimiz müteşerektir. Tahlisine azmettiğimiz vahdet, yalnız Türk, yalnız Çerkeş değil, hepsinden memzuç bir unsuru İslâmdır. Bunun böyle telâkkisini ve suitefehhümata meydan verilmemesini rica ediyorum.

REİS — Bu mesele hakkında müzakere kapanmıştır.[7] *(Kâfi sadaları)*

[7] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 8, Sayfa 163-166**

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
I. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ DÖNEMİ
(II. TBMM HÜKÜMETİ)
(03.05.1920 – 24.01.1921)

9 Mayıs 1336 (1920) Salı
Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun Hakkında Beyanatı

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim, bendenizden evvel beyanı mütalea eden tekmil rüfekanın gayet kıymetli olan mütaleatını takdir ederim. Bendeniz meseleyi daha basit görüyorum. Hiç bir vakitte millet tarafından mebus intihap edilen zevatın kadir ve kıymetlerini tenzil etmek, tenkis etmek taraftarı değiliz. Yalnız hallolunması lâzım gelen ufak bir mesele var. İtiraf etmek lâzımdır ki bu güne kadar henüz Meclisi Âliye dâhil olmamış ve fakat mebus sıfatını taşıyan birtakım adamlar İngilizlerin parasile milletin içerisine girip ifsadata memur edilmişlerdir ve bunlardan birçokları Meclisi Milliye değil, Büyük Millet Meclisine gelmek üzere değil vatanın şurasına burasına gidip masum milletimizi ifsada memur edilmişlerdir. Binaenaleyh bunlar sellemehüsselâm gelip burada oturabilecekler mi? İçimize gelip oturduktan sonra mahpushaneye götürmek ister miyiz? *(İstemeyiz sesleri)* Mebus sıfatını haiz olarak gelen zat buraya dâhil olur. Buraya dâhil olduktan sonra mukadderatı millet ve memleketi eline alacaktır.[8]

[8] ***Gizli Celse Zabıtları Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 13, Sayfa 15-16***

9 Mayıs 1336 (1920) Salı
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Vaziyeti Askeriye ve Siyasiye Hakkında Beyanatı

REİS — Efendim celseyi küşat ediyorum, söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinindir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim, bir kaç gündür vaziyet hakkında arzı malûmat etmeğe vakit bulamamıştım. Bütün rüfekayi muhteremenin; içinde bulunduğumuz vakayie ait bazı malûmat ile tenvirini pek faydalı gördüğüm için şimdi muhtasaran arzı malûmat edeceğim. Maruzatım hakayika müstenittir.

Geçenlerde vaziyeti izah ederken demiştim ki: Nisanın ikinci günü Arif Bey müfrezesi, Çarşamba civarındaki usatı tedip ettikten sonra Mudurnu'ya gitmek emrini almıştı. Bu hususta icap eden tertibat daha evvel yapılmış ve kendisine tebliğ edilmiş idi. Fakat bu sırada Düzce'de bir isyan çıktı ve Arif Bey Çarşamba usatını tedip ettikten sonra kendiliğinden verdiği bir kararla doğrudan doğruya bir gece yürüyüşile şimale doğru hareket etti ve iki mayıs günü Bolu civarına vasıl oldu. İcra edilen müsademede Arif Bey muvaffak oldu; usatın elinde bir cebel topu vardı onu aldı, iki mitralyöz vardı onu da aldı. Bolu'yu işgal etmişti. Bu gece harekâtı esnasında tabiî ve muhtemel olan hususata karşı da tedabir ittihaz edilmişti. Çerkeşde, Yabanabatta gayet müdebbirane hareket ettiği için, Arif Bey Bolu'nun içinde kalmadı.

Bolu'ya üç saat kadar bir mesafede ve cenup tarafında arkasını dağlara vererek intihap ettiği bir mevzide bulundu. Bizim İzmit havalisinde bulunan müfrezelerimiz ancak ayın beşinci günü hareket etmişlerdi. Arif Beyin Bolu'ya dâhil olması üzerine bu müfrezelerin bir an evvel Gerede istikametinde yürüyerek birleşmeleri lâzımdı. Bu esnada da Arif Bey müfrezesine taarruz vaki oldu. Muharebe 4 Mayıs günü sabahtan akşama kadar devam etti. Bu müddet zarfında Arif Bey, mevziinin muhkem olması sayesinde mukavemet ve mukabele ile usatı mevziine yanaştırmadı, hücumlarını def ve tardetti. Ancak Arif Bey'e imdat edecek kuvvetlerin vusulü daha iki üç güne mütevakkıf idi ve bunun için 4/5 Mayıs akşamı gurubu şems ile Arif Bey mevziinden cenubu şarkiye doğru çekildi. Çekildiği mahal Karadoğan denilen bir mevkidir. Buraya çekildiği zaman tamamen kabiliyeti taarruziyesini ve kuvvetini muhafaza etmiş bir halde bulunuyordu. Arif Beyin bu hareketten maksadı, Yabanabat ve Çerkeşten Gerede istikametine yürüyen Vasfi Bey isminde bir müfrezemiz vardı. Bu müfreze kumandanına Gerede'nin daha evvelce ifsat edilmiş olduğunu ve oraya takarrüpten temastan içtinap edilmesi lüzumunu anlatmak idi. Geredeliler böyle şarktan ve cenuptan kuvvetlerin gelmekte olduğunu görünce derhal telgraf muhaberatına başladılar ve kendilerinin iğfal edilmiş olduklarını beyan eylediler ve bu kuvvetleri münci gibi telâkki ettiklerini söylediler. Vasfi Bey müfrezesi Gerede istikametinde hareket ve Gerede'ye iki üç saat bir mesafeye geldiği zaman, ki tabiî emniyet tertibatile yürüyor, biraz daha mesafe tay ve katederek Gerede'ye yüz metre kadar yaklaşınca her taraftan tüfenkler atılmağa başlıyor. Bu sırada Memduh Efendi isminde zabit rolü yapan biri geliyor ve usatın elinden kurtulmuş yirmi kadar nefer ve iki mitralyözle geldiğini ve bir takım nümayişlere karşı aldanmamalarını ve orada intizarda bir müfreze olduğunu söylüyor. Biri geliyor ve hakikaten Vasfi Efendiyi ikna ediyor ve yanındakiler kaçıyor. Hâlbuki cenuptan da o istikamette bir

müfreze gidiyordu, Yabanabat'tan... İkisi de Gerede'de birleşeceklerdi. Bu tarzda bir ric'at olunca diğer müfreze yolda bulunuyordu.

Bu yolda bulunan müfreze, Yabanabat müfrezesini, Rüştü Bey kumandasında idi, 7 Mayıs günü Gerede'ye yaklaştığı zaman buna karşı da bir takım merasimi istikbaliye yaparlar ve sağından, solundan ve arkasından ihata ederek bir iğfal hareketine uğratırlar... Hâlbuki Arif Bey müfrezesi Karadoğan'a gelmişti, oradan şarkı şimaliye hareket ederek Gerede civarında bu kuvvetle birleşecekti. Arif Bey vaziyeti anlayınca Gerede'ye giriyor. Kendisini de ikna etmek istemişlerse de aldanmamış. Arif Beyin Gerede'ye muvasalatı anında diğer müfrezeler de ricata mecbur edilmiş bulunuyor Arif Bey, bu vaziyette ve yalnız başına orada kalmamayı münasip görüyor ve bu gün Yabanabad'a gelmiştir. Gerede'yi de isyana teşvik edenler yine Düzce ve Bolu'dan geliyorlar, halkı tesmim ediyorlar ve halk işin hakikatı ne olduğunu anlamadan hemen silâha davranıyor ve ateş ediyor.

Bizim Mudurnu'da da bir takım kuvvetlerimiz vardı. Mudurnu'nun şimali şarkisindeki Abat silsilesinde usatın yeniden toplanmakta olduğuna dair de, Mudurnu müfreze kumandanlığından telgraf geliyordu. Müfrezemizin kumandanı o istikamete keşif kolları göndermiş. Şimdiye kadar toplanan usatın miktarı iki yüz kadar olmakla beraber maamağfi vaziyetim müdafaaya müsaittir diyor.

Malûmu âliniz bizim Geyve'de de kuvvetlerimiz vardır. Yalnız Geyve Boğazı şimalinde Sabanca Boğazı açık kalıyordu. Keşif yapmak üzere o havaliye giden ufak tefek bazı müfrezeler usatla müsademe etmiş ve usat faik olduğu için Sabanca'yı elde bulundurmak kabil olamıyarak orayı terk etmiştir. Demek oluyor ki bizim kuvvetlerimiz Safranbolu Çerkeş, Yabanabat Mudurnu ve Geyve'de bulunmuş oluyor. Usatın ahaliyi tesmim etmek hususunda yegâne silâhı arzettiğim gibi menfi propagandadır. Bir de çok mevaitte bulunduğu için ufak tefek âsi kuvvetler meydana getirebiliyorlar. Meselâ bir at, yüz elli lira maaş, bir tüfenk gibi mevaidde bulunuyorlar. Fakat bütün bu mevaide rağmen ortaya koydukları şey, azim bir şey değildir.

Hâlbuki bizim noktai nazarlarımız tamamen sabit bulunuyor. Her halde Düzce ve Bolu'yu lüzumu derecede tedip edebilmek için ittihazı tedabire devam ediliyor.

Arif Bey müfrezesi Yabanabat'ta ifayı vazifeye hazırlanıyor. Yeni ve kâfi kuvvetlerimiz gelmiş ve icap eden noktalara yerleştirilmiştir.

Konya hakkında da bazı maruzatta bulunacağım. Tabiî bilen arkadaşlarımızca tahattur olunur ki Konya'da ötedenberi ufak tefek hassasiyetler anlaşılıyordu. Nihayet 5 Mayıs günü Konya'da dâhili bir fesat cemiyetinin mevcudiyeti keşfolundu. Bunun üzerine bu cemiyeti fesadiyeye mensup olanların ileri gelenleri tevkif edilmeğe başlanıldı. Nihayet ertesi günü 6 Mayıs 1336 da bu ileri gelenler kendilerini kurtarmak ve masum olan halkı da ifsat etmek üzere ve müsellâh olarak Konya'da toplanmağa teşebbüs ettiler. Bir kısmı da Konya muhitine geldi ve Konya'da dahi isyan oldu. Bittabi biz derhal o civarda bulunan kuvvetlerimizden miktarı kâfisini, şedit bir tehdit yapmak üzere Konya'ya tahrik için emir verdik. Fakat orada bulunan kumandan, zaten Konya'da bulunan ufak bir kuvvet ile cüret gösteren usatı silâhla defettikten sonra dâhilde bulunanların kâffesini de, ileri gelenlerini de tenkil edebilecek bir vaziyet gösterebildi. Binaenaleyh tamamen orada bulunan isyan izale edilmiş ve müsebbipleri, ön ayak olanları da takip ve tevkif olunuyor ve bittabi Meclisi Âlinizin çıkardığı kanunun tatbikatı yapılacaktır.

Kilikya cephesindeki vaziyette de ufak bir tebeddül olabildi. Pozantı muhasarası devam ediyor. Epice bir Fransız kuvveti orasını muhasarada bulunduruyor. 3 Mayıs günü bu Fransız kuvvetinin muhasarası defedildi. Oradaki kuvvetlerimizin yaptığı muharebe neticesinde Fransızlar muhasarayı refetmeğe ve hatta Cerablus istikametinde çekilmeğe mecbur olmuşlardı.

Bu gün Antep'le doğrudan doğruya telgraf muhaberesi yaptık. Demin ismi okunan Kılıç Ali Bey de orada idi. Çekilen Fransızlar Ceraplusta zaten mevcut olan kuvvetlerinin yanlarına çekildiler ve oradan Urfa'ya doğru hareket eseri göstermişlerse de Sürüç'te bulunan kuvvetlerimizin müsademesine tesadüf ederek orada kalmışlardır. Kilikya cephesinde başka fevkalâde bir hal yoktur. Bütün yeni vaziyet bundan ibarettir. Vuku bulacak tebeddülâtı da ilk fırsatta arzederim. Her halde vaziyetimiz gayet muhkemdir ve irşat ile mukabele ediliyor. Fakat her halde bu erbabı mefsedeti esaslı bir surette tedip etmek için de kat'î teşebbüsatta bulunuyoruz.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Paşa Hazretleri; Kafkasya'dan alınan son malûmata dair de izahat lütuf buyurur musunuz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Kafkasya'dan alınan son malûmat ajanslarla bir dereceye kadar aynen neşredilmektedir. Kafkasya'nın son vaziyeti Malûmu Âliniz Kızıl Ordu namı altında hizmet eden İslâm Bolşevik ordusu Bakü'ye girdikten sonra Ermenistan hududuna kadar gelmiş ve Ermenistan'a taarruz etmek üzere Karabağ civarında ve Gence havalisinde tahaşşüt etmektedir. Gürcistan, bir kısmı muhalif olduğu cihetle, kendilerine temas eden Rus kuvvetlerine karşı ufak tefek seferberlik yapmağa kıyam etmişler. Burada yine şimali garbiden gelen kuvvetler tahaşşüdünü yapmaktadır. En esaslı olarak en son safahat budur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Trakya hakkında malûmatınız var mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Şarkî Trakya mı, Garbî Trakya mı?

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Her ikisi hakkında...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, Şarkî Trakya'da en son vaziyet, orada bir heyeti merkeziye vardır: Trakya Paşaeli Heyeti Merkeziyesi... Onlar bir kongre yaptılar ve kongre neticesinde o heyeti merkeziyeye Trakya'nın idaresini tevdi ettiler. Bu heyeti merkezîye, heyeti umûmiyesi itibarile buraya olan merbutiyetini muhafaza etmekle beraber kendi mukadderatını tabiî İstanbul'a müracaat etmeksizin deruhde (etmiş bulunmaktadır) (1) Orada bulunan kolordu kumandanı tamamen bu heyete dâhil ve Meclisimizde de yine oranın âzası olarak intihap edilmiştir.

Binaenaleyh bütün kuvayi askeriyesini oradaki heyeti merkeziye ile beraber temini mukadderat için tahsis etmiş bulunuyor. Takip ettikleri program tamamen bizim takip ettiğimiz programdır. Zaten ötedenberi Fransızların Trakya'yı kazanmak için bazı teşebbüslerde bulundukları anlaşılıyor. Hatta son zamanlarda Cafer Tayyar Beyi Franşe Despere (Franchet d'Esperey) ile görüşmek üzere teminat verdikten sonra davet ettiler. Cafer Tayyar Bey de İstanbul'a azimet ve avdetinde mufassal bir malumat verdi. O da orada görüşmüşler. Her halde onların kuvvei maneviyesini düşürecek tarzda bazı telkinatta bulundukları anlaşılıyor. Siz yalnız başlarında muhafazai mevcudiyet edersiniz, belki Garbî Trakya ile beraber olmak üzere harici bir idare tahtında yaşayabilirsiniz gibi bazı ilkaatta bulundukları his olunuyor. Fakat bunlara mukabil oradaki heyeti merkeziyenin

ve kumandanının daima kararı, son zamana kadar mukavemet etmektir ve bizim de kendilerine vermiş olduğumuz talimat size faik kuvvetlerle taarruz edilse ve Trakya bütün zabtedilse yine onların mukarreratını kabul etmeğe mezun değilsiniz şeklindedir. Büyük Millet Meclisinin vereceği mukarrerat dâhilinde bütün memleketin mukadderat ve talii halledileceğini ve her halde ya bütün memleketin mukadderatı kurtarılacağını veyahut kendilerinin yalnız başına bir şey yapamıyacaklarını söyledik. Bu suretle de hareket ediyorlardı.

Garbî Trakya'da yine bir İslâm Meclisi, Kongresi içtima etti. Onlar da bir heyeti icraiye vücuda ber olmak üzere harici bir idare tahtında yaşayagetirdiler. Nevama Garbi Trakya'da bir İslâm idaresi mevcuttur. Fransızlar da daima bunu tesahube çalışmaktadırlar.

(Aydın hakkında malûmat sadaları)

Refet Beyefendi, Aydın cephesi hakkında sureti umumiyede malûmat verirler. *(Yeni bir hadise var mıdır sadaları)* Yeni bir hadise yoktur. Yalnız İngilizler daima fena fena haberler çıkarıyorlar. İşittiğiniz zaman rica ederim bize sorunuz. Meselâ: Bizim Biga havalisinde muvaffak olduğumuz gün derhal bir havadis çıkardılar ki; Yunanlılar taarruz etti... Bunu gayet kat'î vesaitle bize isal ettiler. Hatta o kadar kat'î malûmat vermişlerdi ki inanmak lâzımdı. Fakat sonra hadisat gösterdi ki bu İngilizlerin plânıdır ve bizim kuvvetlerimizi cepheye merbut ve mensup bırakmak içindir. Yunanlıların bu gün taarruz etmeleri lâzımdı. Fakat böyle bir taarruz vaki olmadı. İngilizler bizi birbirimize kırdırmak için, bunu istedikleri için, kendileri müstenib bulunuyorlar. Çünkü biz o zaman anlıyacağız ki hakikî düşmanlar; Yunanlılardır ve İngilizlerdir. Bu hakikati millet nazarında, bahusus gafil olanların nazarında canlandırmak lâzımdır. Bu gün için başka fevkalâde bir şey yok.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Hariçten başka malûmatınız var mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Geçen gün arzetmiştim. (Fransızlar tarafından ileri sürülen o) (2) madde üzerinde kendisile görüştük. Esasen o teklif ettiği hususu pek te menafiimize munafık görmedik. Yalnız kendisine karşı dedik ki: Teferruatı hakkında şimdiden görüşmeğe lüzum görmüyoruz. Çünkü kendisi o kadar sahibi salâhiyet değildir. Her halde biz herkesle anlaşmağa taraftar olan insanlarız. Biz hiç kimse ile durup dururken mücadele, münakaşa etmek istemiyoruz, sulh taraftarıyız. Binaenaleyh alelitlak söz veririz ki yalnız Fransızlarla ve Kilikya meselesi hakkında değil, bütün mukadderatımız hakkında görüştükten sonra icrayı mukarrerat etmek üzere bir heyet buraya gelsin dedik. O, bunu kabul etti, buradan, bir telgraf verdi. Eğer muvafakat ederlerse anlaşmayı teklif etti. Sahibi salâhiyet ve Doke namında diğer bir zat buraya gelmek üzeredir. Bunların İstanbul'a çektikleri telgraf alındı: Antalya'ya muvasalât etmişler ve beraber buraya geleceklerdir. Bu suretle Fransızlarla daha kat'i müzakerat yapabiliriz ve belki de anlaşırız. *(İnşallah inşallah sedaları)*

FUAT BEY (Çorum) — Bendeniz bir kaç söz için

Heyeti Âliyenizi rahatsız edeceğim. Bir kaç gündenberi güya İstanbul bizim ile anlaşmak istiyormuş. Bu hususta malûmat verir misiniz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, bundan dört beş gün evvel idi. Leon isminde birisi, Çanakkale üzerinden bizi aramıştı. Bizi gündüz aradılar ve buldular.

Biz de cevap verdik. Bizi bulduktan ve burada olduğumuzu anladıktan sonra dediler ki: Söyliyeceğimiz şeyler gayet mühimdir. Onun için muhabereyi geceye talik edelim; ordu merkezleri çekilsin. O gece görüşmediler. Fakat bir iki gece sonra idi tekrar aradılar. Bu defa İzmir Valii Sabıkı Nurettin Paşa imzasile bir telgraf geldi. Bu telgrafnamede deniliyordu ki, ben iki arkadaşımla beraber, İstanbul'un sizinle anlaşmasına tavassut etmeği menafii vataniyeden addederim. Buradaki hükümet ve İngilizler buna muvafakat ettiler; sizin de cevabı muvafakatınıza intizar ederiz diyorlardı.

Buna cevaben, hatta Fevzi Paşa Hazretlerinin imzasile mukabele edildi. Çünkü onlar Heyeti Temsiliye Reisi filân diye yazmışlar. Buradaki vaziyeti henüz bilmiyorlardı. Paşa Hazretleri dediler ki: Heyeti Temsiliye Riyasetine keşide edilen telgrafı bittesadüf ben gördüm. Bu adrese hitap etmeklikle anlaşılıyor ki henüz siz dâhili memleketteki vaziyeti hakikiyeye ittilâ peyda edememişsiniz. Onun için evvelâ vaziyeti izah edeyim, ondan sonra görüşürüz.

Bu münasebetle de dâhili memlekette şu suretle bir intihap yapıldığını ve Büyük Millet Meclisi teşekkül eylediğini ve şöyle bir heyeti icraiye bulunduğunu ve Hıyaneti Vataniye Kanununun esas maddesi bu olduğu, yani bütün icraatımız hakkında ne söylenmek lazımsa İstanbul'a hepsi söylendi ve anlatıldı. Bu münasebetle hepsini söyledikten sonra dedik ki, şimdi hangi makam, hangi makamla görüşmek istiyorsa, hazırız. Ona cevaben yazdılar ki bu telgrafnameyi yazan zevat şimdi burada değildir. Bunu bıraktılar gittiler, yarın saat onda size malûmat veririz, dediler. Bu ilk müracaattan sonra tekrar müracaat ettiler. İkinci müracaatlarında yine Nurettin Paşa diyor ki; bu işe teşebbüs eden bir ben, bir de Yakup Şevki ve Erkânı Harbiye Reisi Sanisi Kâzım Paşalardır. Fakat telgraf muhaberatile anlaşmak imkânı olmadığından tarafınızdan sahibi salâhiyet bir heyeti İstanbul'a gönderin görüşelim ve anlaşalım diyor.

Biz de cevaben dedik ki: Pek doğrudur. Hakikaten telgrafla anlaşmak mümkün değildir. Fakat Mudanya'ya geliniz ve ne vakit gelebileceğinizi bize bildiriniz. Bizim tarafımızdan da sahibi salâhiyet zevat orada hazır bulunur. Bunun için Bursa'ya da icap eden talimat verildi. Lâkin ondan sonra bir daha müracaat etmediler.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Acaba hakikaten Nurettin Paşa mı idi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Evet hakikaten Nureddin Paşa...

İstanbul'dan yeni çıkmış olan arkadaşlarımızdan birisinin verdiği malûmata göre; (kendisi İstanbul'dan) (1) çıkmadan evvel Nureddin Paşa ile görüşmüşler; o arkadaşlar ihtimal İngilizleri anlamak ve Ferit Paşanın mukavemet derecesini anlamak için o arkadaşa ima etmişler. Onun için pek ziyade memuldur ki doğrudan doğruya bu arkadaşlardır. Bizim için şayanı dikkat olan cihet Ferit Paşa derhal anlaşmağa yaklaşıyor, teklifimizi maalmemnuniye kabul ediyor... Fakat bütün bu temayülât, daima bizim kuvvetli olmamıza vabestedir ve tetkik olunursa bu müracaat, Biga hadisesi neticei katiyeye isal olunduğu ve Arif Beyin Bolu'ya girdiği gün vaki olmuştur. *(Evet sadaları)* Biz ne kadar kuvvetli olursak bu müracaat o kadar tevali edecektir.

Sonra İngilizlerin de bir müracaatı var. İngilizler daha evvel Balıkesir'e bir heyet göndermişler, orada malumu âliniz Şimal Cephesi Kumandanı Miralay Kâzım Bey vardır. İki üç kişilik bir İngiliz heyeti, oradaki Kuvayi Milliye mûmessillerile görüşmek istemişler ve Kuvayi Milliye mümessillerinden bir iki zat gitmiş, bunlarla görüşmüş. Sordukları

sualler: Arzunuz nedir? Talepleriniz nedir? Bunlar; bizim bildiğimiz cevapları vermişler. İstiklâlimizi, vatanımızın muhafazasını isteriz demişler; böyle katî şeyler söylemişlerdir. Sonra hangi hükümete emniyet ve itimadınız vardır diye sormuşlar... Ankara'daki Büyük Millet Meclisi Hükümeti hangi hükümete itimat ederse, bugün milletin ve bizim itimat edeceğimiz hükümet odur cevabını vermişler. Sonra bizlerle görüşmek imkânını sormuşlar, onlarda soralım demişler. Binnetice biz İstanbul'a gidelim orada görüştükten sonra tekrar buraya geliriz. Ondan sonra da Ankara ile görüşmemize siz delâlet ediniz demişler. Fakat henüz o heyet gelmedi. Tabiî biz verdiğimiz talimatta dedik ki böyle kuvayi milliye mümessili falan yoktur. Bunlar bir daha geldiği zaman orada Reisi Hükümet veyahut sahibi salâhiyet bir zat olduğu takdirde bizzat görüşür. Daha esaslı anlaşmak isterlerse bizim ile görüşünüz dedik.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Süleyman Şefik Paşa hakkında malûmat?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Süleyman Şefik Paşa daha bir kaç gün evvel, biliyorsunuz; iki batarya top, iki büyük mitralyöz ve üç bölük piyade olmak üzere böyle bir teşkilât ve kıymetli kuvvetlerle İzmit'e geldi. Haberini almıştık. İkinci bir malûmat verildi: Bunda deniliyor ki: Süleyman Şefik Paşa bir treni mahsusla karadan İzmit'e gelmiştir. Maiyetindeki erkânı harbiyede sayılıyordu. Bundan bir malûmat almak, yalnız Bolu ve Düzce usatı ... Bunu neşrediyorlar daima... Süleyman Şefik Paşanın büyük kuvvetlerle İzmit'e gelip gelmediği tahakkuk etmemiştir. Dün akşamüzeri bir malûmat aldık. Bu gelen kuvvetler filhakika, topçu, mitralyöz ve piyadeden mürekkepmiş ve İzmit etrafında yapılan tel örgü haricinde bir ordugâh kurmuşlar. Fakat diğer taraftan bize malûmat verilmişti ki; askerleri ilk fırsatta bizim tarafa geçecekler. Biz tabii ihtiyaten yine müdebbirane bulunmak mecburiyetindeyiz. İngilizler bu kuvvetlerden şüphe etmiş, tüfenk ve toplarının kamalarını almışlar. Sonra malûmu âliniz tekmil Mektebi Tıbbiye talebeleri, Harbiye talebeleri hocalarile beraber hepsi buraya firar ediyorlar. Mektebi Tıbbiyeliler bayağı bir müfreze halinde Kandra'ya vasıl olmuşlardır. Lâkin zannediyorum ki diğer zavallı harbiyeliler, henüz Çamlıca'dan uzaklaşamadıkları sırada belki de kısmen tutulmuşlardır. Çünkü jandarmalar tarafından takibata duçar olmuşlardır.

Gelmiş olan jandarmalar, efrat ile beraber bir müfreze teşkil etmişler. Birisi; İzmit'in şimali şarkisinde, birisi de Adapazarı'nın cenubuna karşı, birer mevzi işgal etmişler. Sonra Rüştü Bey namında bir zat ki eskiden Bursa'dan firar etmiş bir zattır, jandarma binbaşısı... Ereğli'den Kastamonu'ya verilen bir telgrafta bu Rüştü Beyin beş yüz kişilik bir kuvvetle Sakarya nehri civarında Melen denilen bir yerde emre amade bulunduğunu ve talimat beklediğini bildiriyordu. Fakat biz daima şüpheli nazarla baktığımız için birden bire emir ve talimat vermedik. Daha ziyade tamiki tahkikat yapıyoruz.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Şayanı itimattır Paşa Hazretleri!

FERİT BEY (İstanbul) — Diyarbekir'de bulunmuştur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, başka daha ne varidi hatır oluyorsa söyleyiniz. Yeni vaziyeti ilk fırsatta arzederim. *(Teşekkür ederiz sadaları)*

BİR MEBUS — Paşa Hazretleri Arabistan hakkında bir şey söylenmedi.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Arabistan hakkında verilmiş olan tafsilâtı itmam edecek şeylerden sarfınazar edeceğim. Yalnız hakikaten mühim bir nokta var.

Onu arzedebilirim. Suriyelilerin muhtelif merkezlerden, bizimle ötedenberi anlaşmak istediklerini ve bazılarının anlaştıkları (daha evvelki konuşmamda arz etmiştim) (1) Bu meyanda Emir Faysal da vardı. Bizzat, yani Hükümet namına bizimle anlaşmak istiyen Emir Faysal bizimle daha evvel, temasa gelmeden evvel Hükümeti Merkeziye ile de Suriye Sultanı olan zatın o zaman gönderdikleri bir murahhas vardı. O murahhasla görüşmüştük. Emir Faysal ve Hükümeti ve kendisi tarafından tasdik edildikten sonra tekrar buraya sahibi salâhiyet zevatla gelmesini söyledik. (Anlaşma esasları kaleme alınmış, fakat) (2) imza vazolunmamış; nevama bir müsvedde yapılmıştı. Evvelki gün Mardin'den verilen bir telgrafta o zat Iraklı Sıtkı Bey namında bir zat tekrar buraya gelmek üzere dün Mardin'den hareket etmiştir. *(Çok iyi sadaları)* Efendim; başka bir soracağınız var mı?[9] *(Teşekkür ederiz sesleri)*

[9] ***Gizli Celse Zabıtları Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 13, Sayfa 20-24***

17 Mayıs 1336 (1920) Pazartesi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Anavatana İltihak Eden Elviyei Selâsede Teşkilât Yapılması için Hükümete Salâhiyet İtasına Dair Takrirler Üzerinde ve Vaziyeti Umumiye Hakkında Beyanatı

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, beş, altı gündenberi cereyan eden ahvali dâhiliyeyi sıra ile arzedeceğim.

Son verdiğim malûmatta Arif Bey kumandasında bir müfrezemizin Yabanabad'a geldiğini ve oradaki kuvayi saire ile birleştiğini arzetmiştim. Bundan dört beş gün evvel Arif Bey bir kazaya uğradı. İhtimal ki işitmişsinizdir. Kendisi Yabanabat'ta çadırında yatarken öldürülmüştür. Şimdiye kadar yaptığımız tahkikat neticesinde sarih noktaya iktiran edemedi. Bunun ya dâhilden veya hariçten vukuuna dair kat'î bir emmare elde edemedik. Bazıları diyorlar ki kendisinin şedidüttabı ve harekât esnasında maiyetine biraz tazyikatta bulunmuş olması gibi sebeplerle, doğrudan doğruya, kendi etrafında bulunanlardan bu kazanın sadır olabileceğine ihtimal veriyorlar. Fakat yine bazı malûmat vardır ki bunun yakınına sokulan kimseler tesmim etmiş ve bu suretle vak'a husule gelmiştir. Her halde sarih ve kat'î bir malûmat yoktur. Maamafih tamiki tahkikat olunuyor efendim.

Arif Beyin bu ziyaile oradaki vaziyetimizde hiç bir tebeddül hasıl olmamıştır. Zaten kuvvetler vardır. Yine oradadır. Yalnız Arif Beyin doğrudan doğruya kendi şahsına merbut olan ve şuradan buradan aldığı efradın kimi memleketine gitmek istemiş ve kimi teessüründen dolayı artık orada kalamıyacağını beyan etmiştir. Biz de bunlara ayrı ayrı muamele yaptık. Bazılarını terhis ettik. Bazılarını başka yerlere gönderdik.

Yine biliyorsunuz ki Mudurnu'da, Düzce cenubunda, Bolu cenubu garbisinde bizim müfrezemiz vardı. Yalnız o kadarını arzetmiştim. Fakat sureti umumiyede Bolu ve Düzce'ye karşı ittihaz etmekte olduğumuz daha vasi tedabiri askeriyeyi tafsil etmemiştim. Bu tafsilâttan arzedeceğim şudur ki Mudurnu'ya biz miktarı kâfi kuvvetler tahşit etmekle iştigal ediyorduk. Orada yalnız ufak bir müfrezemiz vardır. Anlaşılan Düzce isyanı ve onların müşevvikleri orada bazı tahşidat yapılmakta olduğunu his etmiş olacaklar ki bunun üzerine on üç mayısta öğleden sonra Mudurnu müfrezesine şimalden gelen bir takım usat, o civarda bulunan köylüleri dahi tazyik ve tehdit ile beraberlerinde almak suretile müfrezeye taarruz ettiler. Muharebe o gün akşama kadar devam etti. Gece devam etti. Henüz cenuptan geçmekte olan kuvvetler iltihak etmemiştir. On dördüncü günde bu müfreze orada yalnız kaldı ve yalnız başına müdafaa etti. O günü de kazandık. Yapılan bir mukabil taarruz neticesinde mağlup oldular, perişan bir surette dağıldılar. Rica ettiler. Bu ricat eden usatı gündüz süvari ile bir yere kadar takip ettik. Gece dahi takibe devam olundu. Gece takip icra eden piyade müfrezeleri -Abat silsilesi vardır Mudurnu civarında- Abat silsilesinin cenup versanlarında tekrar müsademe şiddetli ve ciddî olarak başladı. Bunu müteakip Mudurnu'dan gelen takviye kıtaatının yaptığı tazyik ve taarruz neticesinde usat tekrar mağlup oldular ve perişan bir surette bir kısmı şimale, bir kısmı garbe ricat etti. Binaenaleyh muhaberatın neticesi bu gün bu suretle hitam bulmuştur. Tabiî oradaki kuvvetlerimiz yalnız Abat silsilesine hâkim olmakla iktifa ettiler. Geride gelmekte olan kuvvetlerimiz vardı.

Aynı tarihte on üç mayısta Geyve boğazı şimalinde bir vukuat oldu efendim. Son alınan malûmata göre Anzavur bu cihete geçmişti. Adapazarı, Hamidiye, Kemaliye Kumbaşı namındaki köylerde beraberinde bulundurduğu 400-500 kadar usatı ve bir top ile Geyve boğazının şarkı şimalisinde bulunan sırtlara -bizim kuvvetlerimiz vardı- Boğazköy civarında 10-16 gecesinde bir baskın yapmış ve oradaki sırtları işgal etmiştir. Dün 16 Mayısta tarafımızdan yapılan mukabil taarruzda Anzavurun burada bulunan kuvvetleri mağlûp oldu ve heyeti umumiyesile tekrar şimale ve eski yerlerine ricat etti. Binaenaleyh usatın gerek Geyve boğazında ve gerek Mudurnu istikametinde yapmak istedikleri hareket bu suretle akim bırakılmıştır ve bizim daha müessir harekâtımız için yapmış olduğumuz plânı bozmağa muvaffak olamadılar. Biz yine tertibatımızı ikmal etmekte devam ediyoruz.

Bunlarla meşgul olduğumuz sırada Yenihan'da da bir vak'a oldu. Yenihan biliyorsunuz ki Sivas'ın şimalindedir. Eski müteahhitlerden Nazım namında birisi meşhur eşkiyadan Kara Mustafa ve bir de katil Saim namile meşhur bir adam bunlar Yenihan, Zile ve o civardaki ahaliyi ifsat ile iştigale başlamışlar. Bunun neticesi olarak aynı tarihte yine Kaman civarında bir takım halk toplanmışlar -ki 400-500 kişi kadar miktarları vardır- Yenihan merkezinde toplanmışlar. Sivas Vilâyetine bir ültimatom vermişler. Bu ültimatomda diyorlar ki; Siz Padişahla muharebe ediyorsunuz. Bundan sarfınazar ediniz ve bizden çok vergi alacaksınız, asker alacaksınız gibi sözler söylemişler ve birçok tehdidatta bulunmuşlardır. Anlaşılıyor ki halkın bir kısmı anlamadan bu işe iştirak ediyor. Bir kısmı cebir ve tazyik ile iştirak ediyor.

Tedabiri askeriye neticesi olmak üzere zaten anlamıyarak toplanmış olan halk bu tedabir neticesinde dağılmışlar ve Nazım ile Kara Mustafa'nın çapulculuk yaptığını kendileri de görmüşlerdir. Bu suretle Yenihan'da tahaddüs eden vak'a bu gün için bertaraf edilmiş bulunuyor. Fakat sebeplerini ve sairesini takip ile iştigal ediyoruz. Bu Yenihan vak'ası haber verildiği gün Aziziye'de de bir içtima olduğunu haber aldık. Fakat bunun mahiyeti anlaşıldı. Hiç bir gûna hareketle alâkası olmıyan şahsî bir takım münaferetten dolayı bir kaç kişinin bir araya geldiği bildirilmiştir. Hakikî olarak bir vak'a yoktur.

Efendim; biliyorsunuz ki Konya'da da ufak tefek bazı vakayi olmuştu. Orada bulunan kumandan takibat yaptırdı. İcap edenler tevkif etti. Bütün icraatı henüz tahkik mahiyetinde idi. Evvelki gün yeni bir hadise olmuş. O da şehir dâhilinde silâh sesi duyulmuş ve mahbushanede bulunan mevkufin bir birine silâh istimal etmiş ve asker de bunlara karşı silâh istimaline mecbur olmuş. Bütün bu gürültü neticesinde ciddi bir vak'a yok. Her halde henüz gerek merkezi Konya'da ve gerek muhitatında teşvikan vaki olan bir vak'adan sonra orada vali ve kumandan olan zat idarei örfiye ilân etmeğe mecbur olmuş ve 15 Mayıs tarihinden beri Konya'da idarei örfiye ilân edilmiştir.

Antep'te yeni ve mühim bir vak'a yoktur. Biliyorsunuz ki orada da muharebeler olmaktadır ve son bir muvaffakiyetimiz vardır. Ondan sonra yeni bir malûmat olmadı. Dün on altıda bir Fransız tayyaresi Antep afakında uçtuktan sonra Ceraplus istikametine gitmiştir.

Fransızlarla alâkası olduğu için diğer bir ufak vak'adan bahsedeyim, İstanbul'ca Zonguldak müstakil liva haline ifrağ edilmek istenilmiş ve daha evvelce tarafımızdan idareten müstakil liva yapılmış ve kaymakam da mutasarrıflık vekâletine tayin edilmişti

ve kendisine emir verilmişti ki İstanbul'dan bir mutasarrıf gelirse mümanaat ediniz. Son aldığımız malûmatta İstanbul'dan Kadri Bey isminde bir adam gelmiş ve doğrudan doğruya Fransız karargâhına gitmiş ve mutasarrıflık, vazifesini orada deruhde etmiş. Bittabi biz henüz Zonguldak'ın üzerinde müesser olmak için iştigal etmiyoruz. Fakat Zonguldak'ın dâhil ve harice karşı işgalini tanzim etmek istiyoruz. Zonguldak'ın kaza veya mutasarrıf merkezini dâhile naklini yazdık. Geçenlerde vuku bulan maruzatımda Fransızlarla münasebetimizi arzetmiştim. Buraya bir heyet, sahibi salâhiyet bir heyet gelecekti. Şimdiye kadar cereyan eden muhaberatta İstanbul'dan Binbaşı (Labor) isminde bir zat buraya gelecekti. Bursa'ya geldi. Oradan verdiği telgrafta diyor ki; Antalya'ya çıkacak bir heyetle Eskişehir'de birleşmek üzere iltihak emrini aldım. Müsaade ediniz seyahatime... Bittabi müsaade edilmişti. İkinci bir telgrafta diyor ki: Hareket edeceğim sırada yeni talimat almak üzere İstanbul'a avdetim bildirildi. On ikide de bu heyet Antalya'ya çıkmamıştır. Yalnız bu esnada (Ceneral Goro)'dan -Suriye mümessili olan bir zattır- bilvasıta bir telgraf geldi, beyanı itizar ediyordu. Ceneral Doke'den bu gün aldığımız bir telgrafta heyetin Antalya'ya muvasalatine intizar ettiğini yazıyor.

Trakya'dan da geçenlerde bahsetmiştik ve en son heyeti celilenize arzettiğim vaziyet şu idi zannederim: Evvelâ Şarkî Trakya'nın vaziyeti coğrafiyası itibarile müşkülâtla hareket etmek mülâhazatı dermeyan ediliyordu ve bütün bu mülâhazatta bir de Fransız iğfalâtı vardı. Her halde yalnız başlarına munafazai mevcudiyet edilemiyecektir. Fransız mandası talep edelim, muvafık olur mu diye düşünülüyordu. Fransız mandasına girmek yine neticesi Yunanlılara verilmek olacağından o muhabereden sonra Edirne'de iki yüz kırk kişiden ibaret olmak üzere bir kongre yapıldı. Bu kongrenin verdiği en son mukarreratta sureti kafiyede muhafazai mevcudiyet etmek ve Yunanlılara karşı müdafaayı kabul etmekten ibarettir. Gerek bu heyetten ve gerek kumandanlarından aldığımız en son telgrafta bu kararın pek kat'î olduğunu ve bütün Trakya'da bulunan kolorduca da esbabı müdafaaya tevessül edildiğini yazıyordu.

Sonra Sanremo müzakeratının hitam bulduğu tabiî mesmuu âlilerinizdir.

Türkiye sulhu hakkındaki şartnamesinde İstanbul'dan gönderilen heyete tebliğ edildiğini ve bir aya kadar cevap verilmek üzere mezuniyet verildiğini işitmiş olacaksınız. Bizim de malûmatımız vardır. Mukarrerat henüz neşrolunmadı. Yalnız bize sureti hususiyede gelen malûmatta bir defa Trakya'nın Çatalca hattına kadar Yunanlılara itası vardı. İzmir'in Yunanlılara verilmesi, şarktan bir kısım arazinin Trabzon'un şarkına kadar olan arazinin Ermenilere terki vardır. Bir de İstanbul boğazları hakkında Londra mukarreratının tatbiki takarrür ettiği bildiriliyordu ve zannederim ki esas metinde de bunlar vardır. Bizim gördüğümüz suretlerle...

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Şark hududu nerelere kadardır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Şark hududunda deniliyor ki Trabzon'un şarkına kadar Ermenistan'a...

Efendim; şark hakkında en son aldığım malûmatta eski malûmatımızı tebdil edecek kadar büyük bir şey yoktur. Gürcistan malûm, vuku bulan taarruza karşı seferberliğini yapmakla meşgul ve hudut üzerinde bulunan bir köprüye şarktan gelmiş olan kuvvetler hücum ediyor, taarruz ediyor, Gürcüler de bu köprüyü tahribe mecbur oluyorlardı. Karabağ'da kuvvetler tahaşşüt ediyordu. Bu kuvvetlerin Ermenistan'a taarruzu ihtimali

vardır. Kat'î malûmatımız yoktur. Bunun da sebebi biz doğrudan doğruya malûmat alabiliyorduk. Son günlerde anlaşılıyor ki İngilizler buna bir az mani oluyorlar. Onun için ancak Odesadan ve Sivastopoldan malûmat alabiliyoruz ve bu malûmat da bir hafta teahhür ediyor.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Aydın hakkında bir şey var mı, sulh konferansınca?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — İzmir Yunanlılara terk olunacaktır, demişler. Yunanlılar İzmir şimal cephesinde bir kaç gün evvel bir taarruz yaptılar ki 10 Mayıs 1336 zannederim, muvaffak olamadılar. Biliyorsunuz zannederim.

Şark hakkında yeni bir malûmat yoktur. Yalnız Batum'daki İslâm Cemiyeti âzasından Mehmet Edip, Ahmet Akif, Mahmut Celâl Efendiler mensup oldukları cemiyetler namına Büyük Millet Meclisi ile temas etmek üzere 13 Mayısta Samsuna geldiler ve 15 mart 1336'da verdikleri malûmat çok bir şey değil. Yalnız Batum'daki tezahürata karşı İngilizlerin hiç bir harekette bulunamadığını bildiriyorlar. Yalnız burada şayanı dikkat bir iki şey var.

Gürcülerle Ermenilerin ekseriyet itibarile Bolşeviklere mütemayil iken İngilizlerden bazı menafi istihsal etmek için şimdilik muarız vaziyet gösterdiklerine dairdir. Vakıa Gürcülerin Bolşeviklere mütemayil olduğuna dair, hatta bir ittifakname yaptıklarına dair malûmat vardır. Fakat bunu mevsuk telâkki etmiyoruz. Bunu daha çok haber olarak telâkki ediyoruz. Ondan dolayı uzun uzadıya bundan bahsetmek istemem. Yalnız fikir itibarile şunu arzetmek isterim ki Gürcülerin yaptığı söylenen ittifak bittabi azamî derecede Gürcistan menafiine aittir. Meselâ bizim elviyei selâsemizi dahi memleketimizden ayırmak tasavvurundadırlar. İngilizler böyle işaa ediyorlar. Gürcülerin bizden evvel Bolşeviklerle ittifak yapmaları bizim aleyhimize olabilir. Başka bir arzunuz var mı efendim?

BİR MEBUS BEY — Suriye'den birisi geliyor demiştiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Suriye'den birisi geliyor, yoldadır. (1)

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Azerbaycan tarafından bize bir müracaat var mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim bizim bidayettenberi Kafkasya dâhilinde bir takım adamlarımız vardır ve oraya gitmiş olan zevata verilen salâhiyetlere göre Azerbaycanlıların bizim noktai nazarımız dâhilinde bizimle tevhidi mesai etmelerinin temini kendilerine havale edilmişti. Son aldığımız bir malûmat vardır ki (belki 15 günlük bir malûmattır) (2) bu malûmatta Azerbaycan-Türkiye ittifakı tasdik edilmiştir ibaresi vardır. Fakat bittabi nasıl şerait mevzubahs olmuştur, ona dair tafsilât olmadığı için arzetmiyorum. Azerbaycan Hükümetinin teşriki mesaisini temin etmek lehimizedir.

BİR MEBUS BEY — Bozantı elân sukut etmedi mi?

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Mudanya'da bir içtima olacaktı, ondan bir şey çıkmadı mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Hayır çıkmadı efendim.

HAŞİM BEY (Çorum) — Paşa Hazretleri, Ermenilerin Bolşeviklerle ittifakı bizim aleyhimizde olur. Biz onlardan evvel itilâf etsek acaba mümkün değil mi? Bolşeviklerle ittifak etsek olmaz mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, ben yetişemedim. Fakat Meclisi Âliniz burada okunmuş olan bir takrirle heyeti icraiyeye bir dereceye kadar salâhiyet verdi. *(Elviyei selâseye dair sesleri) (Salâhiyeti her hususta teşmil ederiz sesleri)*

EMİN BEY (Bursa) — Maahaza teşmil ederiz.

SABRİ BEY (Bolu) — Kuvvei icraiye iyiden iyiye tahkikatını icra ve kanaatini izah eder. Heyetin intihapkerdesi olan heyeti icraiye tetkikat icra eder, kanaatim budur, der.

REİS — Efendim, muhavere şeklinde olmasın.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Her halde şarkta yapacağımız icraatı ve harekâtı bir defa kendimiz vicdanımıza ve aklımıza karşı esbabı kafiyeye iktiran ettirebildiğimizi görmeliyiz. Bunu gördükten sonra Heyeti Umumiyenize arzeder ve ondan sonra, (bir karara varırız) (1) Kendimiz de hiç bir şeye kanaat hâsıl olmadıkça bir işe başlıyamayız ve zaten bundan evvel makasıdı milliyemizin temin ve istihsali için her türlü teşebbüsata tevessül etmemiz için salâhiyeti heyeti icraiyeye bahş buyurmuştunuz. Biz o salâhiyete istinaden tabiî her tarafta teşebbüsatta bulunmaktayız. Ancak bu teşebbüsatın fiil haline ifrağı için tarihe karşı millete karşı çok düşünmek mecburiyetindeyiz ve bu düşünceler son icraatın takarrübünü anlattığı zaman zannediyorum ki Heyeti Âliyenizde icap eden kanaat ve itimad hâsıl olacaktır.

MUSTAFA EFENDİ (Antalya) — Mudurnu'yu bahs buyurdunuz. Gerede ve Çerkeş'te vaziyet nasıldır. Ahalinin harekâtı nasıldır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Malûmu Âliniz Gerede de bir kısım halk tamamiyle Düzce'den gelenlerle tevhidi mesai etmişti ve çok fenalığı da dokundu. Gerede'nin geçen arzetmiştim. Çerkeş üzerinden gelen bir müfrezemiz cenuptan Yabanabat'a gelen bir müfrezemiz iğfal edilmişti ve tekrar yerlerine avdete mecbur oldular. Bundan sonra biz Gerede'yi yakmak, yıkmak, vurmak istemedik. Çünkü her halde iğfal edildiğine kani idik. Binaenaleyh Gerede üzerine yürümekten sarfınazar ettik. Yalnız Çerkeş'te ve Yabanabat'ta harekete müheyya olmak üzere kuvvetlerimiz vardır. Asıl tedibi iktiza eden Düzce olduğuna kani bulunuyoruz. Binaenaleyh oraya karşı harekette bulunacağız. Ondan sonra tekrar Geredeliler biz asi vaziyette bulunmak istiyoruz derlerse bittabi onun da icabına bakarız.

NAZIM BEY (Tokat) — Konya'daki icraat nedir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, bu icabatı kanuniyesine tevfikan yapılmıştır. Malûmu Aliniz vali orada gördüğü lüzum üzerine dâhiliye Nezaretine müracaat etmiş icabatı kanuniye ne ise buna tevessül etmiştir.

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Arif Beyin öldürüldüğü havadisinden sonra birçok fena şayialar Meclisin içine yayılıyor. Hilafı merzi birçok katlı nüfusa ve yağmaya teşebbüs olunuyor deniyor ve olunduğu ahali arasında şayia halinde deveran ediyor. Bu hakikat mıdır? Hakikat ise pek fena tesirler bırakması tabiî olan bu husus hakkında Heyeti Âliyeleri tedabir ittihaz etmiş midir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Arif Bey öldükten sonra buyurduğunuz gibi bazı yerlerde usatın bazı köyleri yaktığı ve bazı yerlerde tedibat yaptığı doğrudur. Bu tedibat ve tenkilâtta ifratkârane hareket ettiğine dair malûmat vardır. Yalnız halk tarafından bize vuku bulmuş bir şikâyet yoktur. Bu malûmatı kendi adamlarımız marifetile alıyoruz. Buna karşı yaptığımız tedbir kumandanları ve askeri sureti katiyede böyle şedit tazyikattan menediyoruz. Buna kafiyen muhalif bulunuyoruz. Tehdit ile vaziyet alıyoruz. Beri taraftan (âsiler, bir taraftan da biz vurur) (2) isek bu halkı şaşalatmaktan başka bir şeye yaramaz. Yalnız müsebbiplerini bulup kanuna tevfikan hareket etmek doğru olabilir. Alelitlak halkı zarardide etmemek lâzımdır. Kumandanların bu hususa nazarı dikkatlerini celbediyoruz. Bu gibi harekâtın tekrarına mani olmak lüzumu şüphesizdir.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — Bendeniz memleketten gelirken birçok kaza ve sancaklara uğradım. Şimdi temas ettiğim bazı zevatın arzularına nazaran İstanbul ile uyuşmanın bir çaresi bulunmadıkça bu çatal kazık yere batmaz. İstanbul'la uyuşmanın çaresine bakmak lâzımdır. Lütfediniz efendim. Bizim İstanbul'la ihtilâfımız ne derecede cereyan ettiğine vakıf değilim. Binaenaleyh bendeniz arzu ediyorum ki bu babta itilâf için heyeti icraiyece bir teşebbüs var mıdır, yok mudur veyahut bunun zamanı geçmiş midir? Bunu lütfen izah buyurunuz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Zannederim ki bu zihniyete göre bizim İstanbul'da muarefede bulunduğumuz bir makam, bir hükümet yoktur. İstanbul'da bulunan hükümet bütün mukaddesat ve bütün makamat düşmanın tahtı istilâsına düşmüştür. Binaenaleyh İstanbul'la anlaşmak demek İstanbul'dan düşmanları tardetmek demektir. Anlaşacak, anlaşmıyacak bir şey yoktur.[10]

[10] ***Gizli Celse Zabıtları Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 17, Sayfa 31-35***

29 Mayıs 1336 (1920) Cumartesi
Vaziyet-i Askeriye, Siyasiye ve Hariciye Hakkında İstizah Takriri Münasebetiyle Konuşması

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — İsmet Beyefendinin vermiş olduğu izahat meyanında Fransızlarla yapılan bir mütarekeden bahsolunmuştur. Bazı fikirlerde bu yapılan mütarekename hakkında tereddüt hâsıl olduğunu hissettiğim için yalnız bu noktayı izah etmek isterim.

Biz mütarekede bilmukabele ne fedakârlık yaptık sualini şu tarza kalbetmek istiyorum. Yapmış olduğumuz bu itilâfı muvakkat ile biz ne kazandık? Askerî, siyasî kazandıklarımızı arzedeceğim: Fransız cephesinden gelen mebus arkadaşlarımız bilirler ki orada bulunan kuvvetlerimizi bu günkü zihniyetimize göre takviye, teşkil, tensik etmek için az çok zamana ihtiyacımız vardır. Şimdi izahat veren Fevzi Paşa Hazretlerinin de bahsettiği ve daima mebus arkadaşlarımızın da birçok defalar bahseylediği bir şey var, o da kuvayi milliyenin tensikı ve hüsnü halli meselesidir.

Takdir buyrulur ki hali harekette, hali muharebede bulunan kuvvetlerin böyle nazarî şekillerde tatbikına imkân yoktur. Arzu edilen bir şekilde tatbik edebilmek için az çok zamana ihtiyaç vardır. Bu zamanı kazanmak için bu fırsattan istifade etmek istiyoruz. Mütareke için emir verdik, yirmi gün bir zaman kazandık. Derhal noksanlarını, teşkilât ve hazırlıklarını ikmal etmelerini ve bu zamanda hiç bir taraftan taarruz olunmayacağını kendilerine yazdık. İşte askerlik noktai nazarından kazandığımız budur. Mamafih varidi hatır olan bir mahzur var ki, bu daima varittir ve bütün müzakeratımızda daima bu noktayı esas olarak tutmuşuzdur, o da yirmi günlük bir fasılai muhasamatta orada bulunan kuvvetlerimiz milis ve halk kuvveti olduğu için bir defa bunlar dağılırsa, kendi kendilerine giderse tekrar bunları toplamak ve bu gün mevcut olan ciddiyet ve salâbeti askeriyeyi iade etmek müşküldür. Bu cidden arzettiğim gibi varidi hatırdır. Fakat biz terki muhasamat tebliğini açık olarak yaptığımız gibi şifre olarak ikinci şıkta arzettiğim gibi tebliğ ve lâzım gelen tedabiri ittihaz ettik. İşte askerlik noktai nazarından temin ettiğimiz fevait budur.

Şimdi siyasî noktai nazardan temin ettiğimiz fevaidi de arzedeyim: Şüphe yok ki gerek Heyeti Celileleri ve Heyeti Celilelerinin tevkil ettiği ve bilfiil Türkiye'nin mukadderatını idare eden heyeti icraiyemiz itilâf devletlerince henüz tanınmamıştır. Memleketimiz ve milletimizin mukadderatını hal ve fasletmek için düşmanlarımız Ferit Paşaya müracaat ederek onunla hal ve faslı davaya çalışıyorlar. Binaenaleyh Avrupalıları bu çürük ve gayri meşru müracaatgâhtan sarfı nazar edip doğrudan doğruya milletimize ve milletimizin mümessillerine müracaat ettirmek, istihsal edilecek muvaffakiyatın en parlağıdır. İşte bu siyasî faideyi temin edebilmek için imzaları tahtında bir müzakerei siyasiyeye girişmeyi faideli addetmek lâzımdır. Vakıa buraya gelmiş olan heyet bütün Avrupa'ya ilân edilmiş bir heyet değildir. Fakat kendilerini gönderenler tarafından tamamen salâhiyet sahibi olarak gelmişlerdir. Bu heyet şifahî beyanatında ve gerek tahriren keşide etmiş oldukları telgraflarda daima Türkiye Büyük Millet Meclisi ibaresini yazmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine hitap etmiştir ve bu kâğıda da o suretle vazı imza etmişlerdir. Bu umumî faideden başka maddî olarak siyasî fevait de vardır. Malûmu âliniz sulh şeraiti meyanında Kilikya'ya taallûk eden noktalar tetkik edilirse görülür ki Kilikya'yı Suriye'den ve Suriye'yi Kilikya'dan ayıran bir hudut vardır ve bu hudut

Ceyhan'dan geçer, Kilis, Antep, Urfa ve Mardin'i ihtiva eder. Bu isimlerini saydığımız mevakı Suriye'den addedildiği halde aktedilen mütarekenamede böyle bir ifade yoktur. Nitekim Kilikya tahliye olunacaktır diyerek tarafımızdan resmen ifade olunmuştur.

Binaenaleyh biz şimdi böyle bir müsalâhanameyi tanımıyoruz ve tanımayacağız. Fakat bizim tanımamamız kâfi değildir. Avrupalılara da, müsalâhayı yapanlara da tanıtmamak lâzımdır. İşte Fransızlarla giriştiğimiz münasebatta bu noktayı da temin etmiş bulunuyoruz. Efendiler, bizimle karşı karşıya gelen Fransızlar arzettiğim hududun garbından, Kilikya'ya ait bazı aksamdan, Sisin tahliyesinden ve en nihayet bütün Kilikya'nın tahliyesinden bahsetmişlerdir. Fakat Antep'in ve o civardaki arazinin tahliyesinden bahsetmemişlerdir ve daima ondan kaçmışlardır. İşte biz onlara böyle bir hududun olmadığını ve bizim için yalnız bir Kilikya meselesi değil bir cenup hududu olduğunu ve bu hududu millinin şimalinde kalan bir zerrei türabı bile düşmanların elinde bırakmayacağımızı isbat için Antep şehrinin de tahliyesini şartı esasî olarak serdettik ve efendiler bunu temin ettik.

Binaenaleyh Fransız murahhasları aldıkları salâhiyeti de belki tecavüz ederek bizimle yapmış oldukları itilâfta yalnız Kilikya değil, alelıtlak Fransızlarla hali temasta ve hali muhasamatta bulunduğumuz yerlerden bizim talep ettiğimiz noktaları tahliyeye muvafakat etmişlerdir. Maksat yalnız Sisin, Pozantı'nın ve Antep'in tahliyesi değildir, kendileriyle vuku bulan müzakerelerimizde bunu gayet vazıh olarak söyledik ki bizim bir teklifimiz vardır o da toprağımızı kâmilen tahliye etmenizdir. Bu maksadı aslinin husulünü teklif eyledik. Bunu böyle kabul etmişlerdir ve bizimle anlaşmak yolunun ancak bu noktadan geçtiğine kani olmuş ve iman getirmişlerdir. Binaenaleyh bu yirmi gün, daha esaslı bir itilâf yapmak için murahhasların salâhiyet almak üzere Paris'e gidip gelmesine yardım edecek bir zaman gibi telâkki ediliyor. Efendiler, bizim hesabımız şudur ki Fransızlar cidden itilâf etmek istiyorlar. Çünkü maddeten bizimle uğraşmak menfaatlerine mugayirdir ve belki buna mukabil Suriye'deki menfaatlerini azamî derecede temin etmek isterler. İşte onları bizimle itilâfa yanaştıran sebep budur. Suriye'deki menfaatlerinin ihlâl edilmesine belki biz de maddeten muhalefet etmekten sarfı nazar edeceğiz. Fakat böyle bir fedakârlık ancak menafiimizin temin edileceği kanaati hâsıl olduktan sonra olabilecektir. Binaenaleyh Kilikya ve cenup havalisinden gelmiş olan arkadaşlarımız müsterih olmalıdırlar ki bu yapılan itilâfı muvakkatte de maddeten askerlik noktai nazarından pek çok şeyler kazandık, zarar etmiş değiliz. İnşallah kariben neticeyi göreceğiz.

Silâh meselesi hakkında bir sual varit oldu ve bendenizden evvel izahat veren zat ve Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri, mevcut olan silâhlarımızın müdafaa için kifayetini izah ve muhtaç olduğumuz silâhların tedarik yollarını da ima buyurdular efendim. Bendeniz bu noktayı daha ilave etmek isterim ki hem müdafaa ve hem de taarruz için silâhımız vardır. Ondan sonra muhtaç olduğumuz silâhları da düşmanların elinden alacağız efendim.

SIRRI BEY (İzmit) — Vuku bulan şu beyanat, Heyeti icraiyenin bu gün vuku bulan beyanatı şüphe yok ki bizim maddiyat ve maneviyatımızı takviye etmiştir. Ancak sizden evvel izahatta bulunan Müdafaa Vekili Paşa Hazretlerinin beyanatı arasında mahrem, adettiğim bir kaç maddeden başka aramızda ifşa edilmemesinde bendeniz bir faidei hafiye göremiyorum ve zannederim ki onların bilinmesinde bizim için faide vardır ve zaten bilinmemesini icap ettiren ahval de yoktur. Hafi veya bir açık celsede söylesinler takdiri kendilerine aittir.

Mütalâatımın ikinci maddesi de Bolşeviklere taallûk edecektir. Görüyorum ki münakaşatımız her ne vakit bu maddeye temas etse mutlaka tabiri amiyane bir yan çiziyoruz. Şununla hiç bir zaman ihtilât etmeyi istemiyoruz. Diyoruz ki şarkla birleşelim, necatımız şarktan gelen tesir neticesinde husul bulacaktır. Bunu hararetle alkışlıyoruz. Fakat heyeti icraiyeye demiyorum ki, mademki bu milletin ruhu bu merkezde tebellür ediyor memleketin, vatanın ve hatta dinin selâmeti şarktan gelen seylâbın önüne katılmakta bulunuyor, siz şimdiye kadar ne düşündünüz? *(Bravo sedaları)* Garbin her vakit üzerimize havale ettiği imha politikasına karşı mukavemet edebilmek için ancak şarkı gösteriyoruz ve sonra yine onunla içli dışlı olmaktan ihtiraz ediyoruz. Şarkla temasta, şarka teslimi nefs etmekte bir faidei maddiye görüyorsak bunu vaktiyle yapmalıyız. Zira Kafkasya'da bizimle itilâfa menafi icabından zıt bir millet vardır. O millet ki; bizi doğramakla zevk alıyor. Bizden evvel bizim menafiimize muhalif olarak Bolşeviklerle bir mukabele aktederlerse biz ne yapacağız? *(Pek doğru sedaları)* İcap etmez mi ki biz onlardan evvel davranalım da menafii vataniyemiz ve menafii milliyemiz neyi icap ediyorsa onun üzerine bir mukavele aktedelim. Bendeniz teklif ediyorum. Heyeti icraiye bunun hakkında ne biliyorsa bize söylesin ve Mecliste ittihazı meslek buyursun. *(Alkışlar)*

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendiler, Mebus Sırrı Beyefendinin vuku bulan beyanatında Bolşevikliğe atfedilmesi lâzım gelen ehemmiyet ve bu ehemmiyete nazaran heyeti icraiyenin ne gibi teşebbüsatta bulunduğu veya bulunmadığı suali mevzudur. Şüphe yok ki Bolşeviklik cereyan ve istilâsı ve muvaffakiyatı cümlece malûmdur. Bunun hakkında söz söylemeyeceğim. Fakat yine söylemek isterim ki Bolşevikliği lüzumu kadar ehemmiyetle herkes gibi Heyeti İcraiye de, biz de mütalâa etmiş ve lâyık olduğu ehemmiyeti vermişizdir ve zannediyorum Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin izahatlarında şarktan bahsolundu ve şarktan bir şemsin tuluu intizarında bulunulduğu zikredildi. Evet; demek oluyor ki biz Bolşevikliğe ve harekâtına ve Bolşevik'lerden edebileceğimiz istifadeye bigâne değiliz. Binaenaleyh kemali emniyet ve itimatla arzederim ki Bolşevik'lerle ittifak ve ihtilât için, temin ve teşriki harekât için maddeten heyeti icraiye esbabına tevessül etmiştir. Yalnız Heyeti İcraiye bu baptaki teşebbüsünde gayet müdebbir olmak lüzumunu kabul etmiştir. Şöyle ki; bir defa muhafazai mevcudiyet ve temini âmali milliyemiz için istinatgâhı hakikî hariçte değil, dâhilde kendi vicdanımızda bulmak prensibini Heyeti İcraiye kabul etmiştir. Çünkü kendi kuvvetimizi nazarı dikkate almaksızın hariçten, şuradan buradan gelecek kuvvetlere istinaden emel takip edersek ve o kuvvetten ve o imdattan muavenet de gelmezse sukutu hayale uğrarız. Bunun için iptida kendi kuvvetimize ehemmiyet veriyoruz. Fakat kendi kuvvetimize düşmanlarımızın adedinin çokluğunu nazarı dikkate alarak kuvvet ilâve etmek bir farizedir. Bu suretle bittabi şarktan gelmesi muhtemel olan müsbet kuvvetlere iltifat edeceğiz. Ancak bu noktada iki ciheti bir birinden tefrik etmek lâzımdır. Biri Bolşevik olmak, diğeri Bolşeviklik Rusyasiyle ittifak etmek. Biz Heyeti İcraiye Bolşeviklik Rusyasiyle ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa Bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz. Bolşevik olmak büsbütün başka bir meseledir. Böyle bir mesele ile iştigale bizim ihtiyacımız yoktur. Fakat ittifak meselesi kemali ciddiyet ve ehemmiyetle takip edilmektedir ve muvaffak olacağımıza ümidimiz berkemaldir.

Ancak bu noktanın açık, vazıh ve alenî müzakeresini garbe karşı fiilen ilânı harp edeceğimiz güne talik etmek istiyoruz. İşte böyle bir ilânı harp yapıldı mı korkumuz olmasın. Artık garptan korkmuş olmayalım, korkuya lüzum görmeyelim. O günü görünceye kadar şarktan gelen kuvvetin, maddeten bize muavenetinin husulüne kadar bittabi garp

ile her nevi münasebatı siyasiyeye girişmekten geri durmayacağız. Çünkü garplılarla, Amerikalılarla münasebatı siyasiyeye girişmek şarktan her hangi bir devletle münasebatı siyasiyeye girişmekten bizi men edemez. Bolşevik'lerle ittihat ve ittifak edildikten sonra dahi münasebatı siyasiyeye girişilebilir. Onun için bu noktada azamî kanaat buyrulmasını rica ederim. *(Alkışlar)* (Memet Şükrü Beye cevaben) Filhakika Bolşevikler bidayeti zuhurlarında yalnız kendi prensiplerini takip etmişler ve yalnız kendi prensiplerine riayet eden ve bütün manasiyle Bolşevikliği kabul edenlerle anlaşmışlar ve fakat bütün milletleri birden bu esasatı içtimaiyeye uydurmaya imkân olmadığına ve emperyalizme galebe çalmak için alemi islâm ile ittifak lâzım geldiğine kani olmuşlar ve bir milletin esasatı diniye ve milliyesine riayet etmeye karar vermişlerdir.

O halde bir çare kalıyor ki bütün milletleri silâh kuvvetiyle ezerek, öldürerek, mağlup ederek kendi prensiplerini kabul ettirmektir. Hâlbuki bütün bu prensipleri tatbik etmekten gayelerinde emperyalizme karşı mukabele etmek, mücadele etmek için bittabi yalnız kendi kuvvetleri kâfi değildir. Onlar dahi kuvvetini tezyit etmek mecburiyetindedirler. Evet kendilerine hakikî kuvvet olarak inzimam edecek bir kuvvet yegâne zümre olarak alemi islâmiyeti görmüşlerdir. Binaenaleyh alemi islâmiyeti oldukları gibi kendilerine müttefik yapabilirlerse, o zaman garpta emperyalizme karşı galebe çalacaklarına kanidirler. Alemi islâma esasatı diniyelerinden sarfı nazar ettirerek Rusya'da yetişmiş, Rus ırkından vücuda gelmiş hiç bir zihniyeti, bir âdeti tatbik etmenin imkânı olmadığını onlar da elbet anlamışlardır ve karar vermişlerdir ki Bolşevikler bir milletin esasatı milliye ve diniyesine hücum etmeyecekler, yalnız emperyalizme karşı müştereken mücahedatı, müştereken mücahede kabul eden milletlerle ittifak edeceklerdir ve nazarî olarak ve tahmin üzerine arzetmiyorum, şimdiye kadar vuku bulmuş olan istimzaçlar neticesinde bu hakikatler tayyün etmiştir. İşte mesela Azerbaycan'da mesela Türkistan'da mesela şimalî Kafkasya'da. Bunları bütün manasiyle Bolşevik olmuşlar zannetmeyiniz. Binaenaleyh Bolşevik prensiplerini kabul etmek içtimaî bir meseledir. Bu günün işi değildir.

REİS — Yarım saat teneffüs.

REİS — Efendim, celseyi kuşat ediyorum. Takrirler okunacak.

KÂTİP HAYDAR BEY (Kütahya) — Efendim, elli altıncı fırka kumandanı Bekir Sami Beyden gelen telgrafı okuyacağım.

CAMİ BEY (Aydın) — Celsei aleniyede okunmalı.

KÂTİP HAYDAR BEY (Kütahya) — Saruhan Mebusu Necati Beyin takririni okuyacağım.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bu takrir nabemevsimdir. Reddini teklif ederim.

KÂTİP HAYDAR BEY (Kütahya) — Takriri nazarı itibare alanlar ellerini kaldırsınlar! Reddedildi efendim.

NECATİ BEY (Bursa) — Cephelerde çalışan kardaşlarımızla temas etmek herhalde faidelidir.

REİS — Bu teklifin Heyeti icraiyeye havalesini arzu edenler el kaldırsın!

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Bu teklif de nabemevsimdir efendim. Zaten vazife, şükran kalbimizde binaenaleyh...

REİS — Heyet gönderilmesini kabul edenler ellerini kaldırsın! Necati Beyin takriri reddedildi.

CAMİ BEY (Aydın) — Celsei hafiye ikmal edilsin.

REİS — Cephelere heyet gönderilmesini kabul edenler el kaldırsın!

KÂTİP HAYDAR BEY (Kütahya) — O halde Necati Beyin takriri reddedildi.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Muhterem efendiler, biz buraya geldiğimiz zaman yalnız bir düşünce ile gelmiştik. Ne kanun tanzim etmek, ne alelade işler yapmak ve hatta bu yolda kararlarımız da mevcuttur. Şimdiye kadar Meclisin her türlü efal ve harekâtiyle takip ettiği gaye en büyük emel ve hedef sulh konferansı aleyhimizde bir karar ittihaz ettiği halde memleketimizin esbap ve sureti müdafaasını ihzar etmekten ibarettir. (Sanremo) mukarraratını gördük ve öğrendik, bizim için ne kadar zalimane, ne kadar hâinane, câniyahe nikatı ihtiva ettiğini anladık. Bunu şüphesiz mütekreh, müteaffin bir paçavra halinde tanzim edenlerin suratına atar ve reddederiz efendiler. Hakikaten pek mühim bir ânı tarihî yaşıyoruz. En cesur kumandanları esir düşmüş, en kuvvetli orduları perişan olmuş birçok milletler mevcuttur. Her kim ki azim ve imaniyle çalışmış ise hiç bir vakit o millet sönmemiş, payidar olmuştur. Bunu bir misali tarihle arzetmek istiyorum. On altıncı Lui'nin vefatından sonra Meclisi Millide 1793'te martın dokuzuncu gününde yapılan hararetli celsede Danton demişti ki: Efendiler askerimiz yoktur diyorsunuz, öyle ise Fransa'yı kurtarmak şerefini terk edelim. Otuz bin asker toplayalım, cesur kumandanlarımızın idaresine terk edelim demişti. Teklifim; diyorum ki, bu mukarraratı şimdiden burada kabul edecek bir Türk, bir Müslüman mevcut değildir. Bunu olsa olsa vatandaşlıktan, insanlıktan hatta islâmlıktan tart edilen Ferit Paşa ve onun avanisini teşkil eden bir şerzimei kalileden ibarettir. Bunu kabul etmeyeceğimiz ve hali müdafaaya girdiğimiz Avrupa'ya bildirmek ve milletin eli silâh tutan efradını, yanında biz mebuslar olduğumuz halde faaliyet ve harekete vaz etmeyi şimdiden teklif ediyorum. Bendenize müsaade buyurursanız, bütün efradı ailemle kayıt olmak istiyorum efendiler. Refikam hastalarımızı tedavi edebilir, mecruhların yarasını sarabilir ve benim evlatlarım onların alelâde hizmetlerini görebilir. Bu şerefi bana veriniz. Bunun için bir teklifim vardır. Lütfen bu teklifim kabul buyurulursa birkaç kelime arzetmek fırsatına malik bulunuyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, bundan evvel okunan bir telgrafname münasebetiyle bir kaç kelime arzetmek fırsatına malik bulunuyorum. Kuvayi milliye tedip olunacaktır. Bittabi bu gülünç bir meseledir, hiç bir kıymeti haiz değildir. Çünkü İstanbul kuvayi milliyeyi tedip edemez. Makamı riyasete keşide eden zat başka bir maksat ve hakikati bize anlatmak istemiş olacak ki o da İstanbul'un İngilizlere vesatet edenleri, dahi yani Ali Kemal Bey derekesinde bulunan bir insan dahi artık kuvayi milliye ile beraber olmaktan başka çare olmadığına kanaat etmiş olduğunu anlatmak istiyorlar. Ali Kemal Bey en koyu milliyetperverlerden daha koyu milliyetperverlik iddiasına kıyam ettiğini söylüyorlar. Binaenaleyh o telgrafname onların zihinlerinde ve fikirlerinde tahavvüle delâlet ettiği için buraya yazılmıştır. Başka bir kıymeti yoktur. İstizah edilen hususat hakkında vekiller tarafından verilen izahat kâfi ise onu dermeyan buyurunuz veyahut hangi noktalarda tenviri arzu buyuruyorsanız onu beyan buyurunuz.[11] *(Kâfi sedaları)*

---

[11] ***Gizli Celse Zabıtları Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 21, Sayfa 46-49***

7 Haziran 1336 (1920) Pazartesi
Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın Dâhili ve Haricî Siyaset Hakkında Beyanatı

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri makamı riyaseti Reisi Sani Celâlettin Arif Beyefendiye tevdi buyurarak kendileri kürsii hitabete geldiler

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, bir kaç gün bayram münasebetiyle görüşemeyeceğiz. Bu münasebetle vaziyetti umumîye hakkındaki malûmatı gayet kısa olarak arz etmeyi münasip gördüm. Malûmu âliniz; bir Düzce, Hendek ve havalisi vakası vardı efendim, birçok safahat geçirdi. Şimdi arz edeceğim son safhasıdır. Hendek, Adapazarı, Düzce, Bolu, Gerede ve bunu tahdit eden bütün sahil ve sahile kadar olan mıntakada malumunuz olan harekâtı fesadiye kâmilen imha ve itfa edilmiştir ve düşmanlarımızın aleti icraiyesi olan tekmil rüesayi şekavet, tekmil rüesayi cinayet ahkâmı kanuniye dairesinde tecziye edilmişlerdir. Sureti tecziye hakkında bütün vesaik ite Meclisi âliniz zamanında tenvir edilecektir. Orada bulunan kuvvetlerimiz, takibat ve tedibat ile meşgul olan kuvvetlerimiz, bugün hemen kâmilen serbest bir haldedirler. Artık onları istediğimiz gibi düşmanlara karşı istimal edebilecek bir haldeyiz. Diğer taraftan Sivas şimalinde Yenihan'da ve Tokat havalisinde de bazı şayanı memnuniyet olmayan ahval tahaddüs etmiş idi. Bu ahval, bu hâdisatın dahi bugünkü şekli, efendim, Tokat, havalisinde ifsat edilmiş olan masum halk derhal hakikati anlamış ve orada ittihaz tedabir ile meşgul olan rüesayi memurini mülkiyemize arzı dehalet etmişlerdir ve af talep etmişleridir. Heyeti İcraiye de, heyeti âliniz namına, bu masum insanları, iğfal edilmiş olanları affetmiştir efendim. Bunlar affedildikten sonra herkes işi ile gücü ile iştigale başlamıştır. Akdağ ve Zile arasındaki parçada, o müselles içinde de ufak tefek şakâvet yapmaya cüret gösterenler oldu efendim. Fakat bu saydığım yine üç noktadan bu mıntakaya karşı ittihaz edilen tedabir neticesinde usat kâmilen dağılmış ve iltica vaziyetine gelmiştir. Bütün bu harekâtın içinde yalnız iki kişi ortada kalmıştır. Birisi şaki Mustafa demekle maruf diğeri de Nâzım namındaki iki şakiyi henüz affetmedik ve affetmek için de niyetimiz yoktur. *(Handeler)* Kilikya vaziyeti efendim, yani Adana havalisi ve Ayintap havalisi vaziyeti şayanı memununiyettir. Pozantı'nın tarafımızdan işgal edildiği ve orada beş yüz elli nefer ye dokuz kadar zabit Fransız olmak üzere esir edildiğini işitmiştiniz. Efendim, bundan sonra (Sis) Fransızlar tarafından doğrudan doğruya tahliye edildi. Bu mıntakada tamamen tahliye devam etmektedir ve Ayintap şehri de Fransız kıtaatı tarafından tahliye edilmiştir ve oraya gelmiş olan mühimce bir Fransız kuvveti Kilis'e gitmiştir. Yalnız orada Koljde ufak bir müfreze, yirmi, otuz kişi kadar bir kuvvetleri vardır. Fakat onların da diğer bütün Fransız kuvvetleriyle beraber bütün Kilikya'dan ve bütün hududu millimizden çekilmesi esbabına tevessül edilmiştir.

Trakya'da efendim, malûmu âliniz Fransızlar Trakya'yı ve İtilaf Devletleri bizim Trakya'mızı ve Garbî Trakya'yı Yunanlılara bahsetmişlerdir. Yunan kıtaatı kısmen orada bulunuyordu. Oradaki kıtaatını takviyeye başladı. Onun üzerine Garbî Trakya'da müstakilen teşekkül etmiş olan Hükümeti İslâmiye derhal şehirleri terk ederek Yunan kıtaatına karşı muhasım bir vaziyet almıştır ve ahalii islâmiye kuvvetleriyle beraber Bulgarlar da bu mıntaka ile fevkalâde alâkadar oldukları için Yunanlılara karşı müştereken musademata, muhasemata başlamışlardır. *(Allah muvaffak etsin sadaları)* Binaenaleyh Şarki Trakya'yı yani Edirne havalisini işgale teşebbüs etmiş bulunan Yunan

kıtaatı henüz hududumuz dâhiline girmemiştir. Orada bulunan kıtaatı askeriyemizin kâffesi bütün manasiyle seferberliğini yapmış ve gelecek olan düşmanı silâhla karşılamaya müheyya bulunmuştur.

Efendim, İzmir cephesinin heyeti umumiyesinde fevkalâde bir tebeddül yoktur. Yalnız ufak tefek keşif kuvvetleri müsadematı vardır.

Ancak havadis kabilinden olmak üzere Akhisar'a Yunanlıların bir taarruz teşebbüsünde olduklarını bazı menabiden işitiyoruz. Böyle bir taarruz için ötedenberi çalıştıklarını söyleyenler var. Biz bunu ihtimal dâhilinde görüyoruz ve buna karşı da tedabiri kâfiye alınmıştır. Efendim, böyle bir düşman taarruzuna karşı kullanılacak kuvvetlerimiz vardır ve tezyit olunmuştur.

Efendiler; hududu millimiz dâhilinde bulunan ve fakat mütareke ahkâmına tevfikan kuvayi askeriyemizin tahliye etmiş bulunduğu elviyei selâsenin icabında tekrar işgali için Heyeti Âliyeniz Heyeti İcraiyeye salahiyet vermişti. Fakat bu salahiyetin zamanı takdirini Heyeti İcraiyeye terk buyurmuştunuz. Belki mesmuu âlileri olmaktadır efendim.

Ermeniler eski hududun ilerisinde bulunan ahalii İslâmiyeye fevkalade zulüm ve itisaf yapmakta ve katliam icra eylemektedir ve pek çok İslâmlar, pek sefil ve perişan, şayanı merhamet bir halde bize iltica etmekte, muhaceret etmektedirler. Binaenaleyh Heyeti İcraiyeye vermiş olduğunuz salahiyetin tatbikine lüzum ve mecburiyet hâsıl olacağını zannetmekteyiz. Heyeti Âliyenize şimdiden berayi malumat arz ediyorum. Vaziyeti umumiyei dâhiliyemizde şayanı arz başka bir şey yoktur. Her tarafta kemali sükûn ve asayişle ahali işleriyle meşgul olmaktadır. Vaziyeti hariciyemiz pekiyi bir şekildedir efendim. Şayanı memnuniyet bir vaziyettedir, inşallah yakında natayici maddiye istihsal ederiz efendim.[12] *(Alkışlar)*

[12] ***TBMM Tutanak Dergisi** Dönem 1, Cilt 2, Birleşim 25, Sayfa 145-147*

3 Temmuz 1336 (1920) Cumartesi
Vaziyet-i Askeriye, Siyasiye ve Dâhiliye Hakkında İstizah Takriri Münasebetiyle Konuşması

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Muhterem efendiler; Yunan ordusunun taarruzuyla hâsıl olan vaziyetten bütün arkadaşlarımın fevkalâde müteessir olduğunu takdir ediyorum. Bu teessürat ilcaatiyle vaziyeti muhakeme ederken ve vesait ve esbap düşünürken, dermeyan buyrulan mütalâat ve beyanatı da nazarı dikkate alıyorum. Yalnız bir şey hatırlatmak isterim ki, felâketler başımıza geldikten sonra esbabı müdafaa vesaire düşünülmez. Bunlar felâket gelmeden evvel düşünülür. Binaenaleyh bendeniz kabul etmek istiyorum ki bu taarruz vaki olmazdan evvel Yunanlıların böyle bir taarruzu muhtemel idi ve vukuu kuvvetli ihtimalât dâhilinde idi ve hiç şüphe etmem ki rüfekayı kiram da bu noktayı takdir buyururlar ve buyurmuşlardır. Eğer ittihaz edilmekte olan tedabirde kusur var idiyse bunu daha evvel söylemek muvafık olabilirdi. Bendeniz Heyeti İcraiyeyi veya arkadaşları müçtemian müdafaa etmek için söz söylemiyorum. Bütün arkadaşlarımın hakikat ve vaziyeti olduğu gibi görmeleri için maruzatta bulunuyorum. Yunan ordusunun taarruzu karşısında ne için mukavemet edilmedi sualine hep beraber cevap vermek istiyorum. Kusur ve noksan nerede? Bu hususta zannederim İsmet Beyefendinin vermiş olduğu mufassal izahatta kâfi esaslar bulabiliriz. Yunanlıların ötedenberi işgal sahasında mevcut kuvvetleri beş altı fırka tahmin olunuyordu. Yunanlılar Şarkî Trakya'ya da tesahup edeceklerinden dolayı daha bir iki fırka ihzar etmişler. Fakat bu kuvvetler İzmir sahasında bulunmuyor. Bizim ötedenberi Yunan cephesinde bulunan kuvvetlerimiz, sayıldığı gibi üç fırkadan fazla olmamıştır ve bu üç fırka tabiri de son zamanlarda doğru değildir.

Bunlar doğrudan doğruya bir cepheyi tutan ve cepheye yakın manatıkta bulunan memleketlerin gönderdiği evlâtlarından mürekkep bir takım kıtaattan ibaretti. Büyük Millet Meclisinin teşekkülü ve ondan sonra heyeti icraiyenin ayrılmasiyle başlayan icraatta şarkta bulunan 23'üncü fırka kâmilen cepheye sevkedilmek suretiyle kendi kuvvetiyle kuvayi milliye ittihat etmiş ve Nazilli civarında bulunan fırka da bütün manasiyle kuvayi milliye içine girmiş ve bu suretle kesbi intizam etmişti. Bunu daha evvel yapmaya imkân olmadığını hepiniz bilirsiniz. Çünkü daha evvel bu salâhiyet, burada hiç kimsenin elinde değildi Ve cephede tekevvün eden kuvvetlerden bir kısmı da ayrılmıştı; esbabı da cümlenizin malûmudur Ancak bu ayrılan kuvvetler orada durmuş olsaydı acaba şimdiki taarruzu tevkife kifayet edebilecek mi idi?

Bu mesele sorulabilir. Fakat buna da evet veya hayır diye kat'î bir cevap verilemez. Bunun sebebini de cümlenizce malûm olan küçük bir misal dâhilinde arzetmek isterim. Faraza Akhisar cephesine düşman üç fırka ile taarruz etmiştir. Hâlbuki bizim orada Akhisar cephesinde bin beş yüz kişimiz vardı. Bu muayyen cephe yüz kilometrelik bir cephedir. Bu cephe üzerinde bin beş yüz, iki bin veya iki bin beş yüz kişilik bir kuvvet var. Bu kuvvet bu kadar büyük bir cepheyi müdafaa ve muhafaza etmeye mecburdur diye nasıl denilir... Dünyanın hiç bir yerinde bu kadar büyük bir cephe bu kadar bir kuvvet ile müdafaa edilemez, mukavemet olunamaz. Böyle bir cepheden düşman taarruz ederse o nokta delinebilir. Hiç kendinizi yormayınız. Filân noktada ve derede ve filân köydeki kuvvet, düşmanın geçmesine müsaade etmeseydi bu felâket başımıza gelmezdi diye düşünmek doğru değildir. Tarihte yarılmayan cephe yoktur. Yarılmayan cepheler

kuvvetli ve kuvveti tamamen mütenasip olan dar cephelerdir. Böyle yüz kilometrelik bir cephe üzerinde ufak bir kuvvetin müdafaa etmesini kabul etmek bütün muhakematımızı hataya sevkeder. Binaenaleyh kabul etmek lâzım gelir ki on fırkaya baliğ olan bir orduya karşı bizim arzettiğimiz kuvvetten başka kuvvetimiz yoktu. Hepimiz kabul ediyor idik ki düşman bu azîm cephenin neresine taarruz ederse orasını delebilir. Binaenaleyh buna karşı tedbir bir mahalli deldirmemeye teşebbüs etmek değil, belki delinen noktayı derhal kapamaktan ibarettir. Hâlbuki Garbî Anadolu, İzmir ve havalisi, Ankara ve havalisi dâhil olmak üzere Devleti Osmaniyenin, milletimizin mevcut olan kuvayi askeriyesi cümlenizce malûm olduğu üzere iki üç kolordudan ibarettir. Bundan başka teşkilâtı askeriye yapmak için bütün şeraiti müsait gördüğümüz halde böyle bir teşkilât yapmak imkânı mevcut mu idi? Bu kuvayi askeriyenin hüsnü istimal edilmiş olup olmamasıdır. Bursa'da bulunan bir fırkanın; İngilizlerin ve İngilizlerle beraber çalışmakta olan düşmanın, birlikte çalıştıkları sahayı bırakıp da, Bursa'yı terkedip de oradan ayrılması âdeta gayri kabil idi. Çünkü o fırka cenuba gitseydi; ihtimal ki büsbütün cephede bulunan kuvayi milliyenin kırılacaktı. Binaenaleyh o fırka oradan kaldırılamazdı. Yalnız ötedenberi temadi eden menfi şeraitten dolayı bu fırkanın kuvayi kâfiyesini orada cemetmiş bulunmuyordu. Binaenaleyh son zamanlarda, son günlerde Heyeti icraiyenin hakikaten derecei mesaisi şu suretle sabittir ki, düşman şimal cephesine taarruz edip Akhisar cephesine ilerledikten sonra bir kaç gün teehhüre mecbur edilmiştir.

Bu; bir de Bursa'dan gönderilen kuvvetlerin cenuba yaklaşması ve taarruza geçmesi neticesidir.

Şarka geçecek olursanız Adapazarı civarında dördüncü fırkaya tesadüf edersiniz. Bu pek mükemmel bir halde idi ve memleketin mühim bir merkezinde ve pek mühim mevcuda malik bulunuyordu. Fakat cümlenizce malûmdur ki bu fırka; başında kumandanı olduğu halde topuyla, cephanesiyle Adapazarı ve Hendek arasında mahvolmuştur. Fakat Heyeti İcraiye, Erkânı Harbiyei Umumiye ve Müdafaai Milliye bu fırkayı yeniden ihya etmiştir ve bu fırka Adapazarı'nı ikinci ve üçüncü defada istirdat etmeye muvaffak olmuştur. Fakat İstanbul'da bulunan hainler ve İngilizler düşmanı takviye ederek Adapazarı istikametinde tecavüze başlamışlardı. Binaenaleyh orayı terkedip de cenuba ve başka bir yere gidemezdi. Bu fırka mecbur idi ki temasında bulunan düşmanı def ve tardetsin ve öyle de yapmıştır. Bu kuvvet son zamana kadar Hendekten ayrılamamıştır. Efendiler şarkta bir on birinci fırkamız vardı; Yunan cephesi için ihzar etmiştik. Fakat fırka Bolu isyanı için, isyanı bastırmak üzere sevkolundu ve Bolu isyanının yatıştırılmış olduğunu cümlemiz gördükten sonra o fırkayı oradan ayrılmaktan meneden ikinci bir sebep çıkmıştır: Fransızlar Zonguldak'ı işgal etti ve oradaki halk heyecana geldi ve bu da bir sebep oldu.

Binaenaleyh görüyorsunuz: Bursa'da bir, Adapazarı'nda iki, Hendekte bir, yani dört fırkamız; Yunanlılara karşı ihzar olunan bu dört fırkamız maatteessüf cepheye gönderememiştir.

Bunlar nizamiye kuvvetleridir. Hâlbuki bunlardan başka bir takım kıymetli arkadaşlarımızın vücuda getirdiği kuvvetler de vardır. Vücuda getirilen bu kuvvetler belki beş fırkaya baliğ olabilir; bilhassa kıymeti itibariyle saydığım adette fırkalara tekâbül eder bir kuvvettir. Bunların kâffesi garp cephesi için kullanılacak kuvvet idi. Fakat maatteessüf; Etem Beyin tahtı emrinde bir kuvvet, beşinci fırka kumandanının

tahtı emrinde bir kuvvet; hepsi Zile, Tokat, Boğazlıyan ve Yozgat muhiti üzerinde usatla iştigal etmektedir. İşte bu kuvvetler Yunan cephesi karşısında bulunsa idi, o zaman düşman tabiî bu terakkiyi gösteremezdi. Düşmanın taarruzdaki muvaffaka esası bundan ileri gelmektedir. Acaba bunun olmaması mümkün mü idi? Bunun için çok çalıştık, çok düşündük ve bilmem ki siz imkânı tasavvur edebilmiş mi idiniz? İnsanlar daima hata edebilir. Bunun aksini iddia etmek hiç bir vakit doğru değildir. Mamafih kuvayi milliye kumandanı, cephedeki kumandanlara emir vermiş ve vazifesinde tekâsül gösterenler hakkında tahkikat yapınız ve neticesini bildiriniz demiştir. Bundan sonra ne yapılacağına dair olan noktai nazarımı arz edeyim: İsmet Beyefendi harbi sağirden bahsetti. Bazı arkadaşlarımız harbi sağir ifadesinde hafiflik gördüler. Zannederim lüzumu derecede ifade olunamamasından böyle bir zehapta bulunulmuştur. Binaenaleyh bendeniz bu harbi sağirin mahiyetini bu sırada arzetmek isterim. Efendiler bizim düşündüğümüz ve hepimizin düşüneceğimiz şey hep memleketin nefinedir. Bütün memleketlerimizi düşmana açmak varidi hatır olamaz ve mantıkî bir şey değildir de... Her şeyden evvel ve her nerede olursa olsun düşmanı tevkif etmek bizim için kâfidir. Bunun için tedabir ittihaz ve Fuat Paşayı kumandan tayin ettik.

Salâhiyetini tevsi etmek hususunda da bir lüzum vardı; o kuvvetleri bir kaç misli kuvvete iblâğ için muhtaç olduğu menabii de verdik. Meselâ on dört ve yirminci kolordu mıntakaları dâhilinde ne kadar kuvvet varsa, bütün menabie müracaat ederek o kuvveti azami dereceye iblâğ için mezuniyet verdik ve keza fırka kumandanı iken ona şimal cephesi kumandanı, kolordu kumandanı salâhiyetini verdik; sebebi de düşmana karşı vesaiti müdafaa tedarikinde suhulete mazhar kılınması idi. Bu tayin ile memul olan faidelerin semeratının da derhal iktitaf edildiği görülüyor. Filhakika Fuat Paşa doğrudan doğruya Uşak cephesine gitti ve hemen düşmanla temas etti ve temas ettiği noktada düşmanın bugün için tevkif edildiği de görülüyor ve düşman üç günden beri Alaşehir cephesinde nereye kadar gelebilmiş ise orada tevakkuf etmiştir. Kumandan bizzat o cephenin başında iştigal etmektedir. Binaenaleyh demek ki başkumandan olan zat, başta olmak üzere kuvvetlerimiz düşmanı tesadüf ettiği yerde tevkifine çalışmaktadır ve Erkânı Harbiyece verilen emirlerde, bütün resmî, gayri resmî vesait ile düşmanı tevkif etmek; yalnız bugün için ve yalnız Yunan cephesi için değil, sureti umumiyede bizim takip ettiğimiz maksadı istihsal edeceğimiz güne kadar, askerî noktai nazardan takip emri verilmektedir. Hiç biriniz iddia edemezsiniz ki, bize hücum edecek düşmana karşı umumî bir seferberlik yapacağız. Eğer böyle bir şey tasavvur ediyorsanız hata ediyorsunuz, bunun gayri kabil olduğunu herkes takdir eder. Çünkü bu millet en parlak sahifeyi şanını göstermiştir. Harbi umumide ordular vücuda getirdi ve belki ecdadımızın gittiği menatıka kadar giderek ve dost sıfatiyle bizimle beraber bulunanların hayatına tesir edecek fedakârlıklar yaptı; bunu fukara millet, beş sene mütemadiyen yaptı ve yıprandı.

Fakat sonra düşmanlarımız bizimle yaptıkları mütarekeyi, her vesileden istifade ederek bozdular ve milletin silâhlarını, toplarını, cephanesini ve her şeyini aldılar. Bunu da pekâlâ biliyorsunuz ve elimizde kalmış olan miktarların neden ibaret olduğunu da suhuletle takdir edebilirsiniz. Mamafih milletimizin her ferdinin bütün mevcudiyetiyle müdafaaya hazır ve amade olduğunu farzediyorum. Buna mani olan ahvali dâhiliye ve isyan vesaire gibi geçici şeylerdir; böyle olduğu halde de hayalâta kapılmaya lüzum yoktur. Umumî seferberlik yaparak ordular vücuda getirmek bir şeye mütevakkıftır; o

da silâh ve silâhı idame edecek cephane ve para... Yoksa birbirimizi aldatmak için hiçbir mecburiyetimiz yoktur.

Eğer bugün Heyeti İcraiye, umumî seferberlik yapmıyorsa, en kuvvetli sebep olarak işte bunu size söyleyebilirim. Doğrudan doğruya benim namıma namütenahi telgraflar gelmektedir: Kuvayi muntazamai muazzama sevk ediniz; şu kadar cephane gönderiniz, bunlar gelmezse burada mağlup oluruz diyorlar. Demek oluyor ki biz cephelerin ihtiyacatından gafil değiliz. Kardeşlerimiz vakanın ve ateşin içinde olarak bizi ikaz etmekte ve acı lisanla hallerini söylemektedirler. Fakat biz maatteessüf, hiç olmazsa, onların kuvvei maneviyelerini sarsmamak için düruğu maslahat âmiz ile mukabele ediyoruz. Heyeti icraiye 1314 ve 1315 tevellütlülerin garp cephesinde silâh altına alınmasına karar vermiş ve görüyorsunuz ki millet de kafile, kafile icabet etmektedir.

Düşmanın taarruz eden kuvvetini dokuz on fırka biliyoruz. Bu harekâtta şimal istikametinde üç Yunan fırkası yürümüştür ve onun gerisinde de iki fırka ve daha fazla kuvvet vardı. Bu taarruzu tutmak için ne lâzım gelir? En aşağı, üç fırkayı tevkif etmek için bir fırka -hiç olmazsa- bulundurmak lâzımdır.

Biz kuvayi nizamiye diye, tasavvur ettiğiniz kuvvetleri, itaatkâr kuvvet olarak halimiz ile mütenasip görüyoruz. Ondan fazlası düşmanı tevkife çalışmakla beraber şayet şurada ve burada bu kuvvetlerimizi yine mağlup ederek yürümeye muvaffak olursa, bu kuvvetlerimizi de mahvettirmek doğru bir prensip değildir; bilâ mukavemet ve bilâ müdafaa çekilmek de doğru değildir. Çünkü bu kuvvetlerin vazifesi memleketleri muhafaza etmektir.

Bu kuvayi muntazamanın eline verecek silâh vardır, ötedenberi halkın eline muhtelif sebep ve suretlerle geçmiş silâhlar vardır. O civardaki arkadaşlarımız takdir ederler ki bütün cephe ve cephe gerilerinde ve bizim memleketimizin her tarafında, halkın elinde pek çok silâh vardır. Eğer biz bu silâhları toplamak imkânını bulabilsek çok iyi olur. Lâkin halkın elinden silâhını almak gayet müşküldür. O halde elinde silâh bulunan halkı hüsnü istimal etmek daha muvafıktır. Halkı ordu halinde toplayıp sevketmek mümkün değildir. Olsa olsa halktan ufak ufak kuvvetler vücuda getirmek ve onları büyük hedeflerin tarafeyninde istimal etmek yani yanlarına gerilerine tecavüz ettirmek. İşte mevzubahs olan harbi sağir de bundan ibarettir. Eğer elinde silâhı olan halkı bu suretle harbi sağire sevkedebilirsek elbette kuvayi muntazamanın vazifesini teshil ve muvaffakiyetlerini temin etmiş oluruz. Harbi sağir düşmanı pek müteessir kılabilecek bir vasıtadır. Ahvali dâhiliyede görülen fenalıkların önüne geçmek için de birçok arkadaşlarımız faideli nasihatlerde bulundular; bunların kâffesi doğrudur. İrşattan bahsettiler, devairi intihabiyelere heyeti irşadiye gönderelim, irşadatta bulunalım dendi. Buna itiraz eden yok, hatta bayram münasebetiyle yirmi beş otuz gün kadar yaptığımız tatilin en birinci sebebi de arkadaşlarımız dairei intihabiyelerine gitsinler ve vazifei irşat ile meşgul olsunlar içindir. Bunda kusur edilmiş değildir. Bilâkis henüz bu güne kadar ekseriyetimizin teşekkül edememesi, birçok arkadaşlarımızın dairei intihabiyelerinde bulunmasından ileri gelmiştir. Her ne şekil ve suretle olursa olsun arkadaşlarımızın Mecliste ekseriyet teşkil edemeyecek derecede, irşat ile iştigal etmelerine bendeniz şahsen taraftar değilim. Mutlaka milletin noktai teveccühü olan Heyeti Âliyeniz kemali azametle yerinde durmalıdır. Bakınız bir arkadaşımız diyordu ki: Düşmanı Ankara'ya kadar yürümeye teşvik eden şey; Meclisin dağılmış olması rivayetleri idi. Binaenaleyh

eski usulde bütün mukadderatı memleketi beş on kişiye tevdi etmek düşmanlarımızın eline kuvvetli bir silâh verecek mahiyettedir. Bu sebeple Meclisin dağılması taraftarı değilim.

Yine bir arkadaşımız dedi ki: Bugün bir hükümet mevcut ise, memleketimizi, milletimizi, mukadderatımızı idare edecek kuvvet mevcut ise, o beş on kişiden ibaret insanlardan mürekkep değildir. Evet siz beş on kişiye tevdii umur etmiş ve bu suretle siz mesuliyetten muarra olacak bir vaziyette değilsiniz. Her şeyi siz düşüneceksiniz ve vekillerinizin tarzı hareket ve düşünceleri, sizin düşüncelerinize tesir yaparsa onların yerine başkalarını ikame edersiniz. Size hâkim olan hiçbir kuvvet yoktur; size hâkim olan hiç bir şahıs olamaz. *(Alkışlar)* Onun için efendiler Meclisin ekseriyetini muhafaza etmek hususunu bendeniz mühim görüyorum. Mümkün olan arkadaşlarımıza mezuniyet veririz. Onlar giderler dairei intihabiyelerinde irşadatta bulunurlar.

Diğer bir mesele daha mevzubahs oldu; dâhilî iğtişaşlar yüzünden cepheden kuvvet bölmeye mecbur oluyoruz. Acaba bunlara karşı burada üç bin kişi, beş bin kişi gönderecek kuvvetimiz yok mudur? Bu kuvveti geride teşkil imkânı yok mu? Hakikaten bütün memleket içinde, Ankara'da, Sivas'ta üç bin kişi de, beş bin kişi de bulunabilir. Bizim kuvvetimiz yok değildir, tedibata sevk ettiğimiz kuvvetin iki misli kuvvetimiz vardır ve bunların topu, mitralyözu da, süvarisi de vardır. Bidayette, bidayeti isyanda Gerede'ye ve Adapazarı'na gönderdiğimiz kuvvetleri düşününüz; oraya giden kuvvetler fırka idi, alay idi, tabur idi vesaire idi. Fakat bu hususta başka tıynette, başka mahiyyette kuvvetlere lüzum olduğu sabit olmuştur. Kuvvetlerimizi inhilâl ettirmek için vaki olan teşebbüsata nazarı dikkatinizi celp ederim.

Büyük Millet Meclisinin inikadından beri, İstanbul'daki hükümetin ve hükümete mensup olan Ali Kemal vesairelerin ötedenberi ittihaz ettikleri plânlar kuvayi muntazamayı inhilâle duçar etmek içindir. Bunun için muntazaman kararlar vaki oldu ve bu suretle muntazam kadrolar yapmaya bile muvaffak olamadığımız yerler olmuştur. Yani birçok efrat kaçmıştır ve o kaçardan getirip, o kuvvetleri ihya etmek lâzım değil mi ve bunu yapacak jandarmalarımız değil midir?

Bu işi yapacak olan jandarmaların da bunu yapmadıkları veyahut bunu bir vasıtai suiistimal ittihaz ettikleri de cümlenizin malûmudur. Yani bu çürük ve fena vasıta ile bu işin yapılamayacağını suhuletle takdir edersiniz. Buna binaen Müdafaai Milliyece seyyar jandarma namı altında biraz itinalı bir kuvvet toplanmak istenildi. Bu sebebi teşekkül de yine Heyeti Âliyenizce birçok münakaşata sebebiyet verdi; maksadı teşekkül tamamen anlaşılamadı. Bu teşkilâta karar verdiğimiz günden beri de çok bir zaman geçmemiştir, yirmi şu kadar günden ibarettir. Bu müddet zarfında firari kuvvetleri cem ve kabili istifade bir hale koymak elbette kabil olamaz.

Cephede daha faideli istifade edeceğimiz kuvvetleri dâhilde istimal etmek mecburiyetinde kaldığımız işte bu sebeplerdendir.

Propaganda meselesi arasında gazete de mevzubahs oldu. Tabiî ait olduğu makam ve mesul olan zevat tarafından bu mesele nazarı itibare alınmaktadır. Elde mevcut olan Hâkimiyeti Milliye gazetesi için bile kâğıdımız yok. Fakat bu yoklukları azının için maddeten her türlü vasıtaya müracaat edilmiştir. Meselâ Beyefendi biraderimiz bundan bahsediyordu. Zira Hâkimiyeti Milliyeye en güzel makale yazan kendisidir ve bunun neden dolayı vücuda getirildiğini biliyorlar. Tabiî şayanı arzudur ki yalnız Hâkimiyeti

Milliye gazetesi değil, beş on tane gazete daha çıkarılabilsin ve hatta ecnebi gazeteler çıkarılsın; bunlar şayanı arzudur. Bu hususta da esbabı mevcude ve mümküneye tevessül edilmemiş değildir.

Bir de şarktan yani Rus Sovyetlerinden bahsedildi. Bir arkadaşımız da bu baptaki vaziyeti anlamak istiyor. Efendiler diğer bir defa daha maruzatta bulunurken bu hususstaki noktai nazarımı söylemiştim. Bizim için, milletimiz için Bolşevik olalım, olmayalım meselesi mevzubahs değildir; illâ Bolşevik olmak için bir mesele yoktur. Yine bu hususta kraldan ziyade kral taraftarı olanlar da var. Görüyorum ki bazı arkadaşlar, illâ Bolşevik olalım gibi bir fikirdedirler. Biz bir milletiz, kendimize mahsus âdatımız vardır, prensibimiz vardır ve biz bunların sadıkıyız. Biz Bolşeviklerden bahsettiğimiz zaman bir Bolşevik Rusya'sı, Sovyet Cumhuriyeti var ve onların vesaiti var, menabii var ve bizim düşmanımızın düşmanıdır. Biz kendi maksadımızı kurtarmak için bunlarla birleşebiliriz. Yoksa kendi maksadımızı bırakıpta onlara köle olalım meselesi mevzubahs değildir. Onun için bu nokta bilâ kaydüşart Bolşevik olalım demek değildir. Belki olmayıveririz ve evvelden olalım desek belki kabul etmezler. Onun için evvelâ, noktai nazarımızı bilelim. Ondan sonra dost olarak, bir kuvvet olarak kendilerine müracaat edebiliriz.

Efendim, Sovyet Cumhuriyetiyle ötedenberi takip ettiğimiz temasın neticesini arzedeceğim: Bu teması siyasiden evvel onların askerî harekâtı hakkında malûmat vereyim:

Malûmu âliniz Rus Bolşevik 11'inci ordusu Bakü'ye gelmişti ve Azerbaycanlılar bunları hüsnü kabul etti. Ermeni ve Gürcistan hududuna temas ettiler.

Biz bir an evvel Bolşevik Rusları ile teması tesri etmek lüzumunu hissettik. Fakat ondan çok evvel, yani daha Erzurum'da bulunduğumuz sıralarda bu husus ile iştigal edilmişti ve sureti mahsusada bazı arkadaşlarımızı memuren göndermiş idik. Fakat aylar geçti gönderdiğimiz heyetten maddî bir cevap almaya imkân bulamadık. Binaenaleyh ikinci defa olmak üzere ve Bolşevik kuvvetleri Ermenilere temas etmiş bir halde iken; Bolşevik Cumhuriyetinin bize yapacağı muavenet vesaireye dair olan vaziyeti anlamak lâzım geliyordu. Yine bir heyet gönderdik. Gönderdiğimiz bu heyetin eline de benim imzam ile bir mektup verilmiştir. Bu mektup hulâsa olarak şu noktaları ihtiva ediyordu: Bir defa onların gayesini biz nasıl görüyoruz, bunu anlattık. Emperyalist hükümetler aleyhine harekât ve onların tahtı tahakküm ve esaretinde bulunan insanların tahlisi emrinde ve bu noktai nazardan Bolşevik Ruslarla tevhidi mesai harekâtını kabul ederiz ve yine demiştik ki birleşebilmemiz için siz Gürcistan'ı kuvvetle ve irşatla bitaraf bırakırsınız ve bizim Ermenilere karşı hareket etmemiz lâzım ise, sizin mesainize iştirak etmek ve Ermenilere karşı bu hareketi yapmak ve bundan sonra da yapacağınız bütün harekâtta size müzaharet edeceğiz. Maksadımız vatanımızda müstakil olarak yaşamaktır, her şeyden evvel gayemiz budur.

Bu heyetten de uzun müddet cevap alamadık. Diğer bir heyet gönderdik, en son gönderdiğimiz heyete daha ziyade salâhiyet verilmişti. En son gönderdiğimiz heyet Erzurum'a vasıl olduğu zaman, ilk heyet Moskova'ya gitmiş bulunuyor ve ikinci giden heyet oradan aldığı cevaplarla Trabzon'a avdet etti. Şimdi getirilen cevapları arzedeceğim; şöyle bir yerden başlıyorum: Mektubumuzu almışlar, memnun olmuşlar ve bizim hakkımızdaki düşüncelerini de gayet sarih ve kat'i bir surette bildirmişler. Müsaade buyurursanız ufak bir tahlil yapalım: Türkiye istiklâlini bir defa tabiî

buluyorlar; sonra Türk arazisinin bizde kalmasını onu da muvafık görüyorlar; sonra Arabistan ve Suriye'nin -hududu millî haricinde- müstakil bir devlet olmasını, bunu da kabul etmişizdir ve zaten bu ilân edilmiştir.

Yalnız pakt nasyonalde ufak bir fark mevcuttur. O mevcut olan fark da, hududu millimizin dâhilindeki muhtelif ırklara mensup ahalii islâmiyenin de reyine müracaat edilmesi meselesidir.

Biz haddi zatında gerek Suriye ve gerek Iraktaki insanların müstakil olmaları esasını kabul etmişizdir. Buna dair bir itirazımız yoktur. Sonra bizim kabul etmiş olduğumuz prensipler, nazarı tetkikten geçirilecek olursa, Rus Sovyet Cumhuriyeti, bazı şeyleri tabiî buluyor. Meselâ Ermenistan'daki insanların kendi mukadderatını kendi reyleriyle tayin ve tespit etmeleri; Erivan Cumhuriyetini tesis ve teşkil eden Ermenilerin müstakil olmalarını ve bu bapta arzuları her ne ise zaten kabul etmişizdir. Fakat Kürdistan, Lâzistan vesaire hakkında değil.

Sureti umumiyede prensip şudur ki hududu millî olarak çizdiğimiz daire dâhilinde yaşayan anasırı muhtelifei islâmiye; yekdiğerine karşı ırkî, muhitî, ahlâkî bütün hukukuna riayetkâr öz kardeşlerdir.

Binaenaleyh onların arzuları hilâfında bir şey yapmayı biz de arzu etmeyiz. Bizce kat'i olarak muayyen olan bir şey varsa o da hududu millî dâhilinde Kürt, Türk, Lâz, Çerkeş vesair bütün bu islâm unsurlar müşterekülmenfaadır. Beraber çalışmaya karar vermişlerdir. Yoksa hiç bir vakit başka bir noktai nazar yoktur, arzuyu vicdanî ile uhuvvetkârane ve dindarane bir vahdet vardır.

Binaenaleyh hiç şüphe etmeyiniz ki Kürt, Lâz vesaire, reyi sorulduğu zaman bu reyi vereceklerdir. Sonra meselâ şarkî Trakya meselesi var; yalnız şunu da hatırlatmak isterim ki bize bittazyik yaptırmak istedikleri şeyleri Çiçeron nazarı itibare almıştır. Çiçeron diyor ki, Trakya kendi mukadderatını kendi tayin edecektir. Bu hususiaki noktai nazarımız da cümlenizce malûmdur ve binaenaleyh bizim için içtinap edecek bir nokta yoktur. Akalliyetler hakkında da bütün dünyayı medeniyetin kabul ettiği kavanini siz de kabul ediniz diyorlar. Bu bizim için ehven bir şeydir ve biz bunu kemali memnuniyetle kabul etmişizdir.

Boğazlar meselesi için dermeyan ettikleri noktalar; Karadeniz sahilinde bulunan hükümetlerin -ki biz, Bulgar vesaire- boğazların mukadderatını halletmek bu devletlere aittir.

Kapitülasyonlar hakkında da... Hicret etmiş olanlar memleketlerine geleceklerdir. Yalnız bunu arzedeyim ki burada meselâ silâhtan vesaireden bahsolunmamıştır. Bu bizim de nazarı dikkatimizi celbeylemiştir, anlamak istedik. Fakat bu bir mektuptur fazla bir şey yazmak istememişlerdir.

Müsaade buyurursanız buna cevaben bizim yazdığımız mektubu da okuyayım da bir iki fıkra daha söyliyeyim: Cevabımızı Fransızcaya tercüme ettik, Fransızca yazdık; teehhür etmesin diye ve bundan evvel yine bu mealde Hariciye Vekâletinden bir mektup gönderilmiştir.

Bize yine oradaki murahhaslarımızın verdiği malûmatta bir Rus Sovyet heyeti murahhasasının Erzurum'da bizimle görüşmek üzere yola çıktığını bildiriyordu. Vadettikleri paradan bir miktarını bizim murahhasımızla göndermek istemişler,

Batum'dan geldiği için İngilizlerin eline geçer diye kendi murahhaslarına vermişlerdir; şimdiye kadar gelmesi lâzım gelirdi. Gelmedi, biz gelemeyişini şu suretle tasavvur ediyoruz:

Bolşeviklere Azerbaycan'da muhalifler vardı; onlar bir aksülamel yaptılar kanaatındayız. Azerbaycan'da bizim kendi arkadaşlarımız vardı. O arkadaşlarımıza İngilizler dediler ki: Bolşeviklerle muharebe ediniz Türkiye bizimle anlaştı ve orada bulunan arkadaşlarımız da ellerindeki kuvveti çarptırdılar ve tabiî mağlup oldular. Mağlup olduktan sonra biz de işittik ve haber gönderdik, filân ettik... Hâlbuki Bolşeviklerle bu muharebe başlayınca ahalii islâmiyenin katline başlanıldı. Ermeniler bundan istifade etti ve hudutlarda bulunan ahalii islâmiye de bundan istifade etti ve Olti taraflarına taarruza geçtiler. Fakat bir kaç gündür bu yanlışlığın bir dereceye kadar tashih edildiğini görüyoruz ve iki üç gün evvel aldığımız haberde, Tiflis üzerinden geçmekte oldukları anlaşıldı ve maahaza bu yanlışlığı bertaraf etmek ve hakikaten bu münasebatta samimî olduğumuzu anlatmak için teşebbüsatta bulunduk. Binaenaleyh Rus Sovyetleriyle olan münasebatımızın en son noktası bundan ibarettir.

BİR MEBUS — Gürcistan Bolşevik olmuş mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Gürcistan'da ekseriyetin Bolşeviklerle birleşmeye müsait olduğu anlaşılıyor. Bizce şimal ve şimali şarkî hududumuz tamamen Ermenistan'la muhattır. Sonra Ermenistan dâhilinde kendiliğinden teşekkül etmiş İslâm şuraları var ve âdeta Ermenistan'la bizim hududumuz arasında ufacık hükümetler var. Şimdi bu hükümetlerin en mühimi Aras Hükümetidir ve bizim ile Azerbaycan arasında doğrudan doğruya teması yoktur.

Aynı zamanda Ermeni Cumhuriyetiyle münasebatı siyasiyeye giriştik. Kendilerinin bu taarruzlarını protesto ettik ve biz hakikati söyledik onlar kabul etmediler.

Gürcistan dahi bizimle münasebatı siyasiyeye girişmiştir. Binaenaleyh karşımızda, Batum havalisinde Gürcülerden ziyade Ahalii İslâmiyenin hâkim olduğu anlaşılıyor. Pek ziyade memuldür ki Rus Sovyet Cumhuriyeti bize, tasavvur ettiğimiz muavenetleri ifa etsin: Maddî, belki manevî... Efendiler bütün vesaitimizle bu hususu temin için çalışacağız. Ancak diğer bir münasebetle de arzetmiştim: Biz kendi mevcudiyetimizi, yine kendi mevcudiyetimizle müdafaa ve muhafaza edecek tarzda hareket etmeliyiz ki hiç bir suretle nevmit olmayalım.

Garp cephesindeki elim manzara da hiç birimizi elemdar etmemelidir. İnşallah el birliğiyle memleketimizin bütün menabiinden istifade ederek düşmanlarımızı binnetice mağlup edeceğimize kanaat edelim. *(Alkışlar)*

Musul ile Cezre arasında mütemadiyen İngilizlerle çarpışmaktayız. En son aldığımız malûmat neticesinde İngilizler mağlup olmuş ve İngilizlerden top ve mitralyöz iğtinam etmişlerdir ve bu mağlubiyetten sonra İngilizler Musul civarında tahkimata başlamışlardır. Arkadaşlardan birisi söylemişti ki teskin ve itfayı isyan için kumandanların mütalâasını alalım ve bir af yapalım. Biz, arada zaten bir ihtilâf yok dedik. Biz onları affedip kuvvetimizi dağıttıktan sonra yine bize hücum ettiler. Bu defa dedik ki, icrayı tadibat ve tenkilât (istiyorsanız bu, yapılır) (1) Orala yapılacak (tedibat ve tenkilâtı) (2) hüsnü takdir ederlerse derhal yapmak istiyoruz. Çünkü olabilir ki henüz zamanı gelmemiştir ve belki af ile zaif olduğumuzu görürlerse daha ziyade şımarabilirler.

Malûmu âliniz son vakayii İsmet Bey izah etmişlerdir. Oradaki arkadaşlarımız pek büyük muvaffakiyetle itfa etmişlerdir ve hali faaliyette bulunan usata da pek büyük darbeler indirmişlerdir.

BİR MEBUS — dâhildeki Rumlar hakkında ne düşünülüyor?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, malûmu âliniz Rumlar, bu harekâtı tecavüziye vukuundan evvel İstanbul'a veya sair mahallere hicrete kıyam etmişlerdi. Biz bu muhacerete müsaade etmedik ve her türlü ihtimale karşı bunları elimizde tutmak istedik. O mesele üzerinde biraz müteyakkız bulunuyoruz ve her türlü esbaba teşebbüs etmeyi bir vazife addederiz.

Eskişehir'de imalâthanede Ermeni olduğundan bahsedildi. Bunları alelıtlak atmak taraftarıyız. Fakat Rum ve Ermenileri atmakla bütün makineler duruyor. Böyle bir zaruret yüzünden onları değiştirmek kabil olamıyor.

Bunu da çok düşündük. Malûmu âliniz, Kâzım Karabekir Paşanın kuvveti seferber halinde bir ordudur; şimdi bu fırkalardan birisi Trabzon'dadır. Yani Trabzon'a karşı bir ihraç, bir şey olacak olursa bu orada ihtiyattır. Biz Ermenilerle ve Bolşeviklerle anlaşmadan, Ermenilerin tecavüzünden Erzurum'u filânı istilâ etmesinden korkuyoruz. Yani şark hududumuz tamamen tahtı emniyette görüldükten sonra orada bulunan kuvvetin heyeti umumiyesine inşallah hacet kalmaz. Fakat hacet kalırsa istenilen yere sevk olunur. Nitekim bazı yerlerden Ermeniler tecavüz ettiler ve müdafaa yapıldı ve atıldı. İhtimal şarkı kurtarmaya çalışırken garpten de yeni bir darbeye duçar oluruz. Başta İngiliz olmak üzere; sulh şeraitini bize tatbik ettirmek için Yunan ordusunu vasıtai icraiye olarak sevk ediyorlar ve kullanıyorlar. Fakat asıl taarruzu yapan İstanbul'daki Ferit Paşa ve hükümetidir.

En son aldığımız telgrafta Ferit Paşa ve kabinesi heyeti murahhasanın üç gün evvel sulh muahedesini imzaladıkları işitilmiştir. Malûmu âliniz Ferit Paşa zaten, sulh muahedesini imza etmek için mevkii iktidara gelmiştir. Fakat yalnız imza kâfi değildir. Onun tatbiki de lâzımdır. Ferit Paşanın bütün dâhilî isyan teşebbüsatı neticesiz kaldı ve mağlup oldu ve itilâf hükümeti Ferit Paşaya dediler ki işte sulh şeraitini tatbik için istediğiniz kuvveti biz sana veriyoruz: İşte Yunan ordusu...

Binaenaleyh asıl düşman İngilizlerden evvel Ferit Paşa ve rüfekası ve himaye edenlerdir.[13] *(Kahrolsun sesleri)*

[13] ***Gizli Celse Zabıtları Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 26, Sayfa 68-74***

4 Temmuz 1336 (1920) Pazar
İcra Vekillerine ve Makamatı Resmiyeye Gönderilecek Bilûmum Muharreratın Sansürden İstisnasına Dair Takrir Münasebetiyle Konuşması

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler; Bendeniz meselenin halline medar olmak için ikiye ayırmak istiyorum. Evvelen sansür vazı lâzım mıdır? Değil midir? İdamesi lâzım mıdır? Değil midir? İkincisi; bu lüzuma kanaati Umumiye hâsıl olursa, mebusanı kiramın bundan istisnası muvafık olur mu? Olmaz mı? Bir defa sansür, yalnız erbabı mefsedeti kastederek, fesadı men için vazedilmiş bir şey değildir. Memleketimizin ahvali dâhiliyesini nazarı dikkate alacak olursanız, tamamen hüsnü niyeti makrun olmak üzere, bazı yerlerdeki malûmatı, havadisi diğer yerlere nakletmek dahi muzur olabilir. Meselâ Düzce'de isyan varken Yozgat havalisinde de hafi olarak birtakım erbabı mefsedet çalışmakta idi. Bu müfsidler Düzce'deki vakayla velev havadis kabilinden olsun seri bir surette vâkır olabilselerdi, Düzce isyanının vukuu sırasında Yozgat isyanı da vaki olurdu. Binaenaleyh bazan bir tarafın malûmatını diğer tarafa isalde de teehhüratı icap edecek esbabı katiye olabilir. Bundan dolayı dâhilen sansür vazına Heyeti İcraiye lüzum görmüş ve bunu vazetmiştir. Bu lüzuma kani olduktan sonra azayi kiramın bundan istisnası meselesi de nazarı dikkate alınmıştır. Bittabi hiç birbirimizden şüphe etmiş değiliz. Böyle bir şüphe ve tereddüt bizden uzak olsun. Yalnız mebusanı kiramın bu kaidei umumiyeden istisna edilmemesinin bir sebebi var. O da sansürü vazeden vaka Heyeti İcraiye idi, malûmu âliniz Heyeti İcraiye, heyeti umumiyemiz namına ifayı vazife etmektedir. Binaenaleyh sansürü vazeden Heyeti âliyeniz, kendisini bu kaideden istisna etmek isterse ve bunu izzeti nefis meselesi ve itimat meselesi olarak telâkki ederse o zaman bütün rüesayi memurini mülkiye valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar hepsi şayanı itimat insanlardır ve bütün memurlar ve bütün kumandanlar ve zabıtan şayanı itimat insanlardır. Bunlara diyeceğiz ki, biz şayanı itimadız, fakat bizden başka herkes şüphe edilecek insanlardır. Tabii böyle bir şey diyemeyeceğiz.

Binaenaleyh bu gibi şeyleri söyletmemek için, hiç bir kimsenin böyle itirazına mahal bırakmamak için, kendimizi de bu istisnadan hariç tutmağı muvafık bulmamış idik. Eğer mebusanı kiram, rüesayi memurin ve saireyi şayanı itimat bulup ondan gayrisine sansürü tatbik etmek isterlerse ondan gayri ne kalır? Efradı millet, kütlei asliyei millet, demek ki kendilerine vekâlet ettiğimiz millet şayanı itimat değildir. Böyle bir şey olamaz. Meseleyi izzeti nefis meselesi yapmak doğru değildir. Sansürü idame etmek lüzumuna kail iseniz kendimizi istisna etmemeliyiz. Yalnız sansürün vazından dolayı bazı mehaziri bertaraf edecek tedabir almalıdır. Arkadaşımız buyurdular ki; Konya'da şu kadar bin mektubun postahanede teraküm ettiğini görüyoruz. İşte takip edeceğimiz nokta budur. Sansür memuru vazifesini hüsnü ifa etmemiş, neden o kadar mektubu teraküm ettirmiş ve mahalline isal etmemiştir? Bu noktayi tahkik edebiliriz. Diğer bir nokta dahi mevzubahis olabilir, mebusanı kiramın mektuplarını sansür etmek mutlaka falan ve filân efendiye muhavvel bir vazife olması şart değildir.

İçinizden de bir kaç kişi intihap olunur. Onlar vasıtasiyle bu iş daha seri bir surette yapılabilir. Bunlar teferruattan ibarettir. *(Doğru doğru sadaları)* Sansürün muhafazası henüz lâzımdır kanaatindeyim. Bu kabul edildikten sonra Heyeti Umumiyemize müsavi

olarak tatbik edilmelidir. Sonra tesrii muamelât için tedabir düşünelim. *(Alkışlar), (Kâfi kâfi sadaları)*

BİR MEBUS — Mahalli memurininden şikâyeti havi mektupları kim sansür edecek? Bunu mevzubahis ediniz. Onu da düşünün. Memleketimizde memurinin suiistimalinden ne suretle haberdar olacağız?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Hakkında şikâyet edilmesi lâzım gelen memurların, sansür şikâyetine mâni oluyorsa buna da ayrıca bir tedbir düşünelim.[14]

[14] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 2, Birleşim 27, Sayfa 167-168***

8 Temmuz 1336 (1920) Perşembe
Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi İsmet Beyin, Vaziyeti Umumiye Hakkında Beyanatı ve Bu Hususta Cereyan Eden Müzakere Hakkındaki Konuşması

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Sırrı Bey, takip edilen gayedeki muvaffakiyete ait salâbet ve imanımızı ifade için bir tâbir kullandılar. Buyurdular ki; bugün memleketimizin meşgul olan aksamı Heyeti Umumiyesine nispeten ellide biri kadar olmaz. Binaenaleyh bu kısmın düşman elinde bulunmuş olması Heyeti Umumiyenin gayesinden sarfınazar etmiş olmasını hiç bir vakitte iktiza ettiremez. Ben Sırrı Beyin ifadesinden bu manayı çıkardım. Şimdi beyanat ve mütalaatta bulunan bir arkadaşımız da, memleket işgal olunduktan, tahrip edildikten sonra artık yapılacak başka bir şey kalır mı, gibi gayet zaif bir mütalaada bulundular ve kendilerinin müsaadeleriyle buna zaif diyorum. Bir defa bu mütalaa hakikati meseleyi ifade eder bir mütalaa değildir. Efendiler; biz bir maksat takip ediyoruz. Bu maksadımız öteden beri muhtelif vesilelerle ifade edilmiştir. Ben şimdi de onu tekrar ediyorum: Milletin, Devletin İstiklâlini muhafaza etmek. Bunun içinde namus ve şeref tamamen mündemiç olacaktır. Müstakil olarak milletimizin muayyen hudutlar dâhilindeki tamamiyetini muhafaza etmektir. Bunun için muharebe ediyoruz. Efendiler; memleketimizin ellide biri değil, heyeti umumiyesi tahrip edilse, heyeti umumiyesi ateşler içinde bırakılsa; biz bu toprakların üstünde bir tepeye çıkacağız ve oradan müdafaa ile meşgul olacağız. *(Gayet şiddetli alkışlar)* Binaenaleyh iki karış yer işgal edilmiş, üç beş köy tahrip edilmiş diye burada feryada lüzum yoktur. *(Alkışlar)* Ben size açık söyliyeyim; efendiler bazı yerler işgal edilmiştir ve bunun üç misli daha işgal olunabilir. Fakat bu işgal hiç bir vakitte bizim imanımızı sarsmıyacaktır. *(Alkışlar)* Efendiler, maksadımız müdafaa için yapılan; harekâtı askeriyedir ve burada Erkânı harbiye Reisinin size verdiği malûmat herekâtı askeriyenin fen dairesinde sevk ve idaresinden ibarettir. Asker olanlar pekâlâ bilirler ki, kuvvet hedefi asliyi teşkil eder. Müdafaaya memur olan kuvvet hedefi aslî ile iştigal eder. Mevaki hiç bir vakit mevzubahs değildir. Bu nazariyat belki eski askerlerin kafasında yaşar. Bir mevkii muhafaza etmeye çalışan bir ordu, bir kuvvet mahkûmdur. Fakat bu suretle mahkûmu akamet, mahkûmu esaret olan, mahkûmu mağlûbiyet olan binnetice o mevkii de muhafaza ve müdafaa edemez. Hâlbuki: Bizce mevzubahs olan binnetice maksada vusuldür. Binaenaleyh kuvayi daimemizden azami derecede istifade edebilmek için bugün ve belki yarın için elimizde bulunan kuvveden idareli istihdam etmek mecburiyetinde kalacağız. Kuvvetlerimizin faik düşman kuvveti, faik düşman vesaiti karşısında izmihlâle duçar etmekten ise daima elimizde onu düşmana faik bir hale getirecek güne kadar hüsnü muhafaza etmeye mecburuz. Binaenaleyh bu halin hiç bir vakit bizde nevmidî tevlit, etmeyeceği kanaatindeyim, *(Alkışlar)* Efendiler; bugün ilerleyen veyahut bir dereceye kadar ilerlemiş olan düşmana karşı ittihaz edilen tedabiri hafî celselerde diğer arkadaşlarımla beraber izah etmiş idim. Burada ona dair bir şey söylemiyeceğim. Fakat düşmanla yakın bir temasta bulunan Bursa mevzubahs oldu ve bir arkadaşımız demiş idi ki; Bursa sükût etse de ehemmiyeti yoktur. Fakat bu sükût ne demektir? Bir yer sükût eder. Ne vakit? Eğer bir kale gibi müdafaa olunursa, eğer bir yerin etrafında mevcut kuvvet vesaiti harbiyesiyle nihayete kadar mukabele ederde düşman o kuvayi müdafaayı zirü zeber eder ve o mevkie gelirse o mevki sükût eder. Fakat bugün Bursa'nın böyle bir vaziyette olduğunu zannetmiyorum. Yani orada mevcut

olan bizim kuvvetlerimiz doğrudan doğruya Bursa şehrini bir mevkii müstahkem gibi müdafaa etmekte değildir. Belki Bursa'dan uzak ve hariçte açık sahra muharebesi yapmaktadır. Binaenaleyh o kuvvetler Bursa şehrine merbut değildir. Karşısında bulunan düşman kuvvetleriyle ancak hesap görmek mecburiyetindedir. Binaenaleyh caiz ki, bu teması da ve bu muharebede Bursa'yı müsamaha edebilir. Tarihte bunun birçok emsali görülmüştür, Bursa'mız gibi tarihî ve bizim için gayet mukaddes olan bir şehri müsamaha etmek ağır gelir. Fakat askerlik sanatında gayet bariz bir şekilde müsamaha olunabilir bir noktadır ve biz hepimiz bir asker gibi bu gibi acı noktalara karar vermek itiyadını hâsıl etmeye çalışmalıyız.

SIRRI BEY (İzmit) — O kararı verdik. Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Meselâ; Efendiler; belki başka bir münasebetle de arz etmiştim. Vaktiyle Medine'de bulunan kuvayi askeriyemizi oradan alıp Suriye'yi müdafaaya tahsis etmekten içtinap edilmişti. Çünkü bütün efkârı umumiyemizde Medine nasıl terk olunur diye düşünülmüştü. Hâlbuki dolayısıyle Suriye'yi tehlikeye koymakla Medine'nin tehdit edilmiş olduğunu hiç kimse nazarı dikkate almak istemiyordu. O zaman bazı arkadaşlarımız kemali cesaretle karar vermişler ve demişlerdi ki, Medine tahliye olunmalıdır. Bu tahliye üzerine belki muvakkaten düşman oraya girerdi, fakat oradan kurtarılacak kuvvetler Suriye'de temini muvaffakiyet eder ve belki bu muvaffakiyetin neticesinde Medine bizim elimizde kalırdı. Anî hissiyata ve bir takım aslî, katî düsturların hilâfında bir takım muhakemelere saparak gayeden uzaklaşmak katiyen caiz değildir. Binaenaleyh Bursa'nın sükûtu mevzuubahis olamaz. Belki Bursa civarında bulunan Kuvayi Askeriye ileri, geri, Şimale, Cenuba gidebilir. Böyle bir haber ve bir şayiaya kendimizi alıştırmalıyız ve böyle bir hadise ve şayia karşısında hiçbir vakit telaşa lüzum yoktur. Efendiler, Azerbaycan'dan buraya bazı kuvvetlerin geleceğinden bahsolununca ne lüzumu var, biz kâfi kuvayı malikiz zemininde bazı sözler söylendiğini işittim. Heyeti Celilenizce malumdur ki, bizim cümlemizin ve Heyeti İcraiyemizin takip ettiği düstur, kendi, maksadımızı, hayatımızı, şerefimizi kendi kuvvet ve mevcudiyetimizle kurtarmak ve temin etmektir. Fakat mevcudiyetimize tasallut eden bütün Garp âlemi, Amerika da dâhil olduğu halde, tabiatiyle azim bir kuvvet teşkil ediyor. Biz de şüphesiz esasta yalnız kendi kuvvetimize istinat etmekle beraber, bizim hayatımızla alâkadar olan bilcümle kuvvetlerden azami derecede istifadede kusur etmeyeceğiz ve böyle bir kuvveti reddetmek bittabi doğru bir şey değildir. Gelmekte olduğundan bahsedilen kuvvet ise bizim kuvvetimizi pek çok tezyit etmez. Fakat yalnız Şark ve âlemi İslâmın mukadderatımızla ne kadar yakından alâkadar olduğunu göstereceği için bizce haizi kıymettir. Bilhassa bu noktai nazardan gelecek olan kuvvetin -ki belki daha çok kuvvetlerin pişdarını teşkil eder- bir kıymeti mahsusası vardır. Efendiler; bir de Bolşeviklik aleminden bahsolundu. Yine diğer zamanlarda da bahsolunmuştur ki; biz Bolşevikleri aramış ve bulmuşuzdur ve en son temasımız az çok maddi ve kati bir şekle girmiştir. Resmen Sovyet Cumhuriyetiyle muhabere edilmiştir. Pekâlâ, cereyan eden muhabere muhteviyatını biliyorsunuz. Sovyet Cumhuriyeti bizim muhtaç olabileceğimiz maddi muavenetin hepsini vadetmiştir. Silah, top, para vadetmiştir. *(Bravo sesleri, alkışlar)* Eğer şimdiye kadar maddi olan bu muavenetlerden istifade edememiş isek o kabahat ne bizde ve ne de Sovyet Cumhuriyetindedir. Belki son günlerde Kafkasya'da vukua gelen sui tefehhümat neticesidir. Bu sui tefehhümatın

tamamiyle önüne geçilmek üzere bulunuluyor efendim, efendiler, Yunanlılar vatanımızı çiğnemeye çalıştıkları halde yine Garp hükümetlerinden bize mümaşat edenler vardır.

Ezcümle Fransızlar bütün bu harekâta rağmen sureti mahsusada son günlerde adam göndermişlerdir ve derhal Paris'te doğrudan doğruya münasebatı siyasiyeye girişmemizi bize teklif etmişlerdir. Bittabi bu temas ve münasebetin icabatı yapılmaktadır ve yine bir arkadaşımız milletin ahvali ruhiyesinden bahsetti ve Belçika ile mukayeseye kalkışıldı. Belçika nerede? Bizim memleket ve milletimiz nerede? Efendiler, ben de bazı arkadaşlarım gibi Garp milletlerini, bütün dünyanın milletlerini tanırım. Fransızları tanırım, Almanları, Rusları ve bütün dünyanın milletlerini şahsen tanırım ve bu muarefem de harp sahalarında olmuştur, ateş altında olmuştur. Ölüm karşısında olmuştur. Yemin ederek size temin ederim ki, bizim milletimizin kuvvei maneviyesi bütün milletlerin kuvvei maneviyesinin fevkindedir. *(Şiddetli alkışlar)* Efendiler; her manzara insanın kendi ruhunun ve hissiyatının tahrikâtiyle mutecelli olur. Korkak insanlar bu gibi manzarayı korkaklıkla karşılarlar, onun mahiyeti hakikiyesine nazarını infaz etmezler. Bizim milletimizin kuvvei maneviye noksanlığı nerededir? Ben bunu iddia ediyorum, kuvvei maneviyenin düşkün olduğunu iddia edenler, Garp cephesinde, İzmir cephesinde Yunanlıların vukubulan taarruzları karşısında filan veya filan cephede bulunan kuvvei milliye dağılmıştır, şu şekilde veya bu şekilde dağınıktır diyorlar. Evet efendiler, dağılmıştır. Fakat bu avamın ifadesidir. Efendiler, onlar dağılmamış, çekilmiştir. Şu istikamete veyahut bu istikamete çekilmişlerdir ve yürümüşlerdir efendiler. Dünyanın bütün askerleri, şimdi takbih ettiğimiz insanlardan daha iyi hareket etmez. Yalnız şeklen tahavvül edebilir. Akhisar cephesine taarruz eden üç Yunan fırkası olduğu halde bunun karşısında bin beş yüz kadar kuvvei milliyemiz vardı. Biz de onların içerisine dâhil olsak ne yaparız? Efendiler, tabii çekiliriz. İşte Kuvayi Milliyemiz on misli faik bir kuvvet karşısında çekildiler. Çekilmek lazımdır. Eğer ölmek lazım gelirse o da yapılır. Ölmek ancak öldürmek maksat ve gayesine matuf olmak lazım gelir. Fakat öldükten sonra hiçbir gaye temin edemeyecekse neye yarar? Gayeyi muhafaza edebilmek için on misli kuvvet karşısında bu bin beş yüz kişinin çekilmesi lazımdır. Hususiyle ancak bunlardan bin kişinin cephede bulunduğu ve mütebakisinin de oradaki köy halkından ibaret bulunduğu nazarı itibare alınmalıdır. Esasen böyle gece gündüz talim ve terbiye ile meşgul olmayan insanlardan mürekkep bir kütle çekilmek için nasıl çekilir? Tabiatiyle geriye döner ve yürür. Onun manzarası belki hoşa gitmeyebilir. Fakat bu çekilmedir ve çekilmekten ibarettir ve buna daha fazla izam etmeye lüzum yoktur ve bu manzara kuvvei maneviyenin mefkudiyetine veyahut noksan bulunduğuna delâlet etmez. Kuvvei maneviyenin noksanı orada değildir. Bizim kendi kalbimizde olabilir. O da yoktur ve belki bazılarında görülmüş ise yalnız onların şahıslarına tahsis etmek lazımgelir. Yoksa milletimizin kuvvei maneviyesi gayet salâbetlidir ve bu sayede bütün düşmanlarımızı galip vaziyetinden mağlup vaziyetine koyacağımızı ve emniyeti umumiyenin tahassülünü rica ederim. *(Alkışlar)*

REİSİSANİ BEY — Müzakere kâfi görülüyor mu efendim? Kifayetine dair lütfen eller kalksın. *(Eller kalkar)* Kabul olundu efendim.[15]

---

[15] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 2, Birleşim 30, Sayfa 226-228**

12 Temmuz 1336 (1920) Pazartesi
Konya Mebusu Refik Beyle Arkadaşlarının, Müdafaai Milliye Teşkilâtının Takviyesi Hususunda Alınacak Tedabirin Bir Celsei Hafiyede Müzakeresine Dair Takriri

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Evvelâ takrir muhteviyatı hakkında izahat veren Refik Bey arkadaşımızın hakkımda izhar ettiği samimî hissiyata ve itimada ben de bütün mevcudiyetimle arzı teşekkür ederim. Bu hissiyatı samimiye ve itimadın suiistimal edilmeyeceğine dair tarafımdan dahi teminat veririm. Şimdi vuku bulacak maruzatım doğrudan doğruya, bu takrirde tasrih edilen mevaddın cevabı olacaktır. Ayrı ayrı vekâletlere ait olan hususat bittabi kendilerine ait olduğundan müdafaasını kendilerine terkedeceğim. Efendiler; Yunan taarruziyle husule gelen bugünkü vaziyet netice değildir. Bu neticeye bakarak hüküm vermek doğru olamaz. Ancak bugünkü neticeye karşı bütün mütaleatı tevhit edecek olursak, bunun bittabi esbap ve avamilini aramak lâzımdır. Bu hususta evvelki celselerde vermiş olduğum izahattan başka bir hususun izahına bendeniz hakikat halde lüzum görmüyorum.

Fakat verilmiş olan umumi izahatin teferruat ve avamiline nüfuz etmek; bütün mahiyetine, bütün teferruatına yakından vukuf ve nüfuz hâsıl etmek isterseniz bir şeyi teklif etmek istiyorum. Encümenlerden veya reislerinden müntahap birer arkadaşımız ayrılsın, bir fevkalâde encümen olsun, Müdafaai Milliye Vekili ile Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi oraya gitsinler, her şeyi bütün teferruatiyle, hakikatte olduğu gibi söylesinler. Ben zannediyorum ki; o zaman variyeti umumiye hakkında orada izahat aldıktan sonra serdedeceğiniz mütaleat tebeddül edecektir. Çünkü malûmu âlinizdir ki insanların hatırına birçok şeyler varit olabilir. Şöyle yapmalı, böyle yapmalı denir ve pek güzel şeyler varidi hatır olur.

Dünyada insanların varidi hatırı olan her makul şeyin husulüne imkânı maddi olsa idi, hakikaten bütün dünyanın manzarai umumiyesi başka türlü olurdu. Fakat efendiler; insanlar için her şeyi yapmakta imkânı maddî bulunamaz. Nelerin mümkünülicra olabileceğini takdir, ancak vaziyeti umumiyenin bütün safahatini, bütün teferruatını daima nazarı dikkatte tutmaya vabestedir.

Şimdi takrir muhteviyatına cevap vermek istiyorum: Birinci maddede ordunun ikmali mevzubahs idi. Bittabi ben anladığım gibi ifade ediyorum. Müdafaai milliye demek ordu teşkilatı demektir. Takrir sahibi olan zevat ordu teşkilatında bir noksan görerek onun ikmali ve itmamını talep ediyorlar. Efendiler sureti katiyede söylerim ki: Ordumuzun teşkilâtı pek mükemmeldir ve dünyada bizim ordumuzun teşkilâtından muntazam bir ordu teşkilâtı yoktur. Diyebilirim ki bu, en son teşkilâttır. Binaenaleyh bu günkü manzara ordu teşkilâtının noksanından mümbais değildir. Ordunun teşkilâtı, teşkilât olmak itibariyle en mükemmel derecededir. Binaenaleyh bunun istikmaline hiç hacet olmadığından bunun için sarfı dimağ edilmemesini tavsiye ederim. Ahvali hazıranın esbap ve avamilini, ordunun teşkilâtındaki noksanda değil, başka noktalarda aramalıdır. Aynı zamanda küçük kitlelerin başına çok zabit geçirmek ve Bulgaristan'da, Almanya'da ve sairede olduğu gibi yalnız zabitan mürekkep kıtalar vücude getirmek mevzubahs olmuştur.

Efendiler böyle küçük küçük müfzelerin başında zabit bulundurmakla vücude getirilen teşkilât, harbi sağir teşkilâttır... Gerilla denilen harbi sağir teşkilâtıdır. Cümlenizin hatırındadır ki; Heyeti İcraiyenin muhabere hususundaki noktai nazarını burada izah ederken demiştim ki: Uzun zaman muharebe etmek ve bütün milletin hissi cengâveranesini daima zinde tutabilmek işin harbi sağir yapacağız. Bunu söylediğim zaman kuvvetimizin ufak ufak kütlelerden müteşekkil olacağını cümleniz anladınız. Bu ufak kuvvetlerin başında zabitler hali faaliyette bulunacaktır. Bu, esasen Hükümetin, Heyeti İcraiyenin vermiş olduğu bir karar ve kabul etmiş olduğu bir usul, bir noktai nazardır ve tatbikatına başlanılmış olduğunu tebşir ederim. Bu lüzumu takdim ederim ve isabet de vardır. Heyeti İcraiye de zaten bu noktai nazara iştirak etmiştir ve icraatına başlanmıştır efendim. Hem bu usul Almanlardan, Bulgarlardan alınmamıştır. Vakıa Bulgarlar çete teşkilâtı yapmışlardır. Balkan muhaberatı, mebdeinden nihayetine kadar bütün çete teşkilâtiyle memlûdur. Bunu demek istiyoruz. Bulgarlar vatanı kurtarmak için böyle bir teşkilat yapmışlardı. Fakat biz vatanımızı kurtarmak için, kavi olan düşmanı mütemadiyen ümitsiz kalacak bir surette ve kendi ümitlerimizin lâyetezelzel olduğunu göstermek için böyle bir teşkilat yapmışız. Binaenaleyh biz bu hareketi ne Almanların ve ne de Bulgarların harekâtından almışızdır. Efendiler onların teşkilatını bize tavsiyeye lüzum yoktur.

Üçüncü bir nokta; Zabıtandan kıta teşkil etmek, alay ve tabur teşkil etmek. Efendiler size teminat veririm; dünyanın hiç bir milleti, bin türlü müşkülât ile paralar ve seneler, meşakkatlar sarf ederek vücude getirdikleri zabitlerini, hiç bir vakit kütleler halinde bulundurarak ateş altına atmaz. Bu hiç bir vakit de doğru olmayan bir şeydir. Bir zabit kolay kolay yetişmez. Bunu hiçbir millet yapmamıştır. Yalnız Bolşevikler yapmıştır. Çünkü efrat kendilerine muhalifti. Efrat hepsini öldürüyordu.

Binaenaleyh o zaman zabitan bir araya gelmiş ve kendi hayatlarını kurtarmak için böyle teşkilât yapmışlardı. Yalnız onlar bu maksadı takip için bunu yaptılar. Yoksa lüzum ve mecburiyeti katiye olmadıkça zabıtanı israf etmek doğru değildir. Kütle halinde düşmanla temas edilince çok zabit ölür. Almanlar zabitleri geride bulundurup ölmemelerini tavsiye ederler. Onun için zabitanımızın kıymet ve ehemmiyetini takdir edelim. Zabitan de millettin ve milletvekillerinin kendileri için pek müşfik ve samimi büyük pederleri olduğunu hissetsinler, babaları olduğunu anlasınlar da zaten vatan için hasretmiş oldukları vücutlarını daha çok seve seve düşman karşısında istimal etsinler. Mamafih bu gün ittihaz etmiş olduğumuz tedabir meyanında evvelâ düşman kıtaatını tevkif için tedabiri askeriye alındığı gibi, mücadelemizde devam etmek için de, arz ettiğim gibi, harbi sağir teşkilatı yapmaya fiilen teşebbüs edilmiştir. Bundan başka yine birçok zabitanımız vardır ki eline bir kıta geçirememiş veyahut elindeki kıta elinden çıkmış, bunlar zabitan bölüğü namı altında, neferler gibi muharebeye atılmaya hazırlanmışlardır. Bunu kendi gözümle gördüm. *(Alkışlar)* Fakat bunun idamesini arzu etmemeliyiz. Çünkü iki yüz elli zabitten mürekkep bir zabitan bölüğü büyük bir kuvvet teşkil etmez. Hâlbuki iki yüz elli zabitan her biri beş, on kişinin başına geçerse ne kadar büyük bir kuvvet teşkil eder.

Binaenaleyh birinci madde hakkındaki cevabı tekrar ediyorum. Bugünkü vaziyetin esbap ve avamilini başka bir noktada aramak lâzımdır. Bu günkü izahattan başka bir şeyin izahatına lüzum görmüyorum. Teferruata daha çok vâkıf olmak istiyorsanız, muhtelif encümenlerden bir encümen teşkil edersiniz, alâkadaran orada her şeyi söyler

ve mutmain olursunuz. Bu hususa dair evvelce verdiğim izahatta harbi sağir teşkilâtına fiilen başlanmıştır ve pek kıymetli ve büyük salahiyetle arkadaşlarım buna memur edilmiştir. Zabitanımızı israf etmek taraftarı değiliz. Zabitan bölükleri de vardır. Bunları bu halde bırakmaya şahsan taraftar değilim. Bilâkis kendilerinden daha kıymetli surette iştigal etmeyi arzu ederim.

Efendim ikinci maddeye geçeceğim; rüfekayı muhteremeden bir kısmı, gönüllü kıtaat teşkil etmek, kuvayi milliye vücude getirmek, düşman karşısına hareket etmek üzere bu suretle tavzif edilmişlerdir ve yine içinizde mevcut arkadaşlardan herhangi birisi -kaç kişi olursa olsun- ben falan yerde kuvvet teşkil edebilirim derse, derhal arzu ettiği vazifeyi tevdi ederiz. Biz zaten böyle arkadaşları arıyoruz ve bizim derhatır edemediğimiz arkadaşlarımız lütfen derhal gelsinler, konuşalım ve bilâ ifateian böyle vatani vazifeye tevessül buyursunlar. Yalnız bu noktada bir şey söylemek mecburiyetindeyim. Böyle bir vazife talep eden arkadaşımız birtakım noktaı dikkatle takip etmelidir.

O da şudur: Falan muhitte ben kuvvet teşkil edebilirim dediği zaman, o kuvveti hakikaten teşkil edebilmek iktidarını haiz olmalıdır. Yani Hükümetten silâh isterse, cephane isterse ve Hükümetten efrat toplamak ve tesisi nüfuz için jandarma istense, o arkadaş bu kuvveti toplar ama bu kuvvetin mahiyeti matlup ve mevzu olan kuvvet olmaz. Binaenaleyh hiç tereddüdümüz yoktur. Rica ederiz ve çok istirham ederiz. Hangi arkadaşımız bu şerait dairesinde bir kuvvet yapabilecekse ve nerede ise derhal yapmalıdır ve yapmak arzusunu izhar edenler de zaten işe başlamışlardır.

Üçüncü maddeye geçiyorum: Bu üçüncü madde, heyeti umumiyesi itibariyle heyeti umumiyemize taallûk eden bir maddedir. Sahibi imza olan arkadaşlarımız cümlemize tavsiye ediyorlar ve diyorlar ki: Müdafaai vatan emrindeki umuru tercihan nazarı dikkate alalım ve bütün mesaimizi o istikamete tevcih edelim ve pek çok kanuni şeylerle iştigal etmeyelim. Bu tavsiyeye bendeniz sureti mahsusada takdimi teşekkürat ederim. Yalnız bu sözlerimiz; fiiliyatta da mütecellî olmalıdır. Fakat maatteessüf görüyorum ki bu keyfiyet fiilen mütecellî değil; o kadar mütecellî değildir ki, Refik Bey biraderimizin müsaadelerine iktiranen arz etmek istiyorum, bu takririn mebdeinde elinde nizamnamei dâhilinin maddesi olduğu halde halli meseleye kıyam buyurmuşlardı. Demek oluyor ki: Bazı hususatta ahkâmı kanuniyenin haricine çıkamayacağız.

Hizmetçi meselesine gelince: En son madde, zabıtanın nezdinde hizmetçi bulunmasın ve icap ederse onlara para verelim, uşak tedarik etsinler. Bittabi benim bildiğim ve Müdafaai Milliyece takip edilen husus: Sureti umumiyede zabitanın harp cephelerinden uzak bırakılan aileleri nezdinde bulunan efrat bir defa silâhsız efrattır. İkincisi; hidematı sabitede kullanılması lâzım mümkün malûl efrat olacaktır. Hizmetçi neferlerinin bu gibi neferlerden olması lâzımgelir. Bu kadarını bendeniz elzem addediyorum. Çünkü çoluğunu, çocuğunu, bir mahalde bırakarak muharebe cephesine giden bir zabit mutlaka ailesinin hidematına ve onun muhafazasına birisini tahsis etmek ister. Para ile bir uşak tutsa belki ona bir asker kadar emniyet edemez. Ailesini kimsesiz bırakıp giden bir zabit kalben ve vicdanen müsterih olmaz. Binaenaleyh bu ihtiyacı para ile temin etmek pek müşküldür. Bu sebeple zabitan aileleri nezdinde bulundurulacak neferleri çok görmek taraftarı değilim. Yalnız ellerindeki silâhı çok görürüm. Silâh mutlaka muharebe cephesinde bulunmalıdır.

Efendim bir de Refik Bey biraderimiz hariçten bir kuvvet tedariki hakkında vuku bulan bir teşebbüsün daha evvel niçin vuku bulmadığını söylediler. Bu teşebbüs çok evvel olmuştur. Ekseriyetin varidi hatırı olan bu teşebbüs bir aydan, iki aydan, üç aydan beri değil, daha kadimden beri maddeten vaki olmuştur ve ancak bu kadar kadim müracaatlarımızın semeratını bugün iktitaf edebiliyoruz. Eğer biz dün ve evvelisi gün işe başlamış olsaydık belki hiç bir semere almanın imkânı olmazdı. Binaenaleyh emniyetinizi rica ederim, kendinizi tatmin buyurunuz, çok eskiden beri bu teşebbüslerde bulunulmuştur.

Bu meyanda Azerbaycan'dan da bahsolundu. İttisalimizde bulunan Azerbaycan'a bir seneden beri propagandacılar gönderilmesi vesaire... Zannediyorum ki bendenizden evvel idarei kelam eden arkadaşımız Azerbaycan'la yakından alâkadardır. Bittabi kendileri çok iyi bilirler ki: Orada yakın zamana kadar büsbütün başka mahiyette bir Hükümet mevcut idi. Hâlbuki son zamanlarda Azerbaycan içinde birtakım inkilâbat oldu. Bu inkilâbatın esbabı hakikiyesini tetkik buyurmanızı rica ederim. Binaenaleyh Türkiye Azerbaycan kardeşine kendi noktai nazarlarını, hissiyatı uhuvvetkâranesini ve atiye ait bütün mütalaatını iblağ etmiştir ve Türkiye Azerbaycan'a kumandan göndermiş, zabit göndermiş, her şey göndermiştir. Azerbaycan askeri mevcudiyetini bu suretle kendine layık bir tarza ifrağ etmiştir. Binaenaleyh Türkiye Azerbaycanla çok alâkadar olmuştur. Fakat biz arzu ederdik ki Azerbaycan bizimle bizden daha çok alâkadar olsun. Binaenaleyh soruyorum, Azerbaycanlılar niçin kuvvet göndermedi? Fakat biz gönderdik efendiler. Biz gönderdik ve semeratı nafiasını da aldık.

Efendiler, sözlerime hitam vermek için bir noktai nazar arz etmek istiyorum: Umuru dâhiliyeden bahsolundu. Memurini dâhiliyeden bahsolundu. Ben de sizinle beraber itiraf ederim ki; dâhil idare etmekte arzu edildiği kadar muvaffakiyet yoktur. Fakat ademi muvaffakiyetin, başta en büyük sebebi, zannediyorum ki, arzu edildiği gibi muktedir memur bulamamaktadır. Bu aczi ben de gayet tabiî buluyorum. Kendi kendime, elli livamız var ve her liva dâhilindeki kaymakamları da düşünecek olursak, şu kadar kaymakamımız var. Bir vekil veya vekile merbut üç kişi beş kişi isterse on beş kişi olsun bu zat; falan yere mutasarrıf, falan yere kaymakam olarak gidecekleri düşünecek ve bütün düşüncelerinde isabet edecek, bu gayet müşkül bir vazifedir ve bunun müşkülâtını bütün arkadaşlarımız kendi şahıslarında tecrübe edebilirler. Birçok arkadaşlarımız bizimle müdavelei efkâr ettiği sırada, falan mı olsun filân mı olsun dediği sırada, her ikimiz karşı karşıya âciz kaldık. Binaenaleyh bu müşkülâta nazarı dikkati âlinizi celbederim. dâhili idaremiz hususunda müşkülâtı bertaraf edebilmek, iyi memur tayin etmek, yahut memur azletmek usulünü bertaraf etmek mecburiyetindeyiz biz bu usulü iki prensip sayesinde halledebileceğiz. Binaenaleyh hangi prensibi koyabileceğimizi düşünmekte meşgul olalım. Zannederim bugünkü mevcudiyetinizin mahiyeti asliyesi milletin temayülâtı umumiyesini ispat etmiştir, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir. Hükümetlerin halkın eline geçmesidir. *(Alkışlar)* Efendiler biz memur sınıfı yaratmak için çalışmayalım ve mutlaka bir memur kadrosu dâhilinde bulunanları bir yere koymakla dinağımızı itab etmeyelim. İdareyi halka teslim etmek için çalışalım. *(Alkışlar)* O zaman bütün müşkülâtını bertaraf olacağına bendeniz kaniyim. Ben bununla şahsen iştigal etmekteyim. Yakın zamanda bu noktai nazarımı ifade eden mütalaatımı Heyeti âliyenize arz edeceğim.[16]

---

[16] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 2, Birleşim 32, Sayfa 274-277***

13 Temmuz 1336 (1920) Salı
Konya Mebusu Refik Beyle Arkadaşlarının Müdafaai Milliye Teşkilatının Takviyesi Hususunda Alınacak Tedabirin Bir Celsei Hafiyede Müzakeresine Dair Takriri

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler; Refik Bey ve rüfekasının vermiş olduğu dört maddelik takrir hakkında bendeniz izahat vermiştim. Verdiğim izahatla, takrir muhteviyatı itikatımca, Heyeti İcraiye ile Heyeti âliyeniz arasında mevzuubahs olan noktalarda hiç bir ihtilaf olmadığını irae ediyor. Hatırlarsınız, ordu teşkilatı, harbi sagir teşkilatı, arkadaşlarımızdan azamî istifade, zabitan aileleri nezdindeki hizmetçi meselesi gibi hususattır ki, bunlar âtiye ait mesaidendir. Binaenaleyh, şimdi arz ettiğim cevap ve izahat bu maddelere tekabül ediyorsa ve gayri kâfi görünüyorsa bir defa bunu halletmek lâzım gelir ve ondan sonra buna nihayet vermek lâzım gelir. Ondan sonra Refik Bey biraderimizin bu mevad haricinde olmak üzere mevzuubahs ettiği ve maziye ait olan bir takım hususat vardır ki bunlar doğrudan doğruya muayyen bir takım vekâletlerin umuruna taallûk ediyor. Bu meseleler hakkında tabiî müzakereye devam edilebilir ve neticesini talep ettiğiniz ve arzu ettiğiniz gibi bulursunuz. Fakat takrir muhteviyatiyle takrir haricinde mevzuubahs olan bu mesaili yekdiğerinden tefrik etmenizi teklif ederim efendim. *(Muvafık sesleri)*

REİSİSANİ BEY — Bu mesele hakkında söz söyleyen var mı efendim? Paşa Hazretlerinin reyi kabul buyuruluyor mu efendim?[17] *(Kabul sesleri)*

[17] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 2, Birleşim 33, Sayfa 289***

14 Temmuz 1336 (1920) Çarşamba
Bütün Zabitan, Erkân ve Ümera için Seferberlik İlânına ve Zabitandan Alaylar Teşkil Edilmesine Dair Takririyle, Müdafaai Milliye Encümeni Mazbatası Münasebetiyle Konuşması

REİSİSANİ BEY — Zabitandan kıtaat teşkilâtının gayri kabil olduğuna dair Müdafaai Milliye Encümeninin mazbatası var, okunacaktır.

(Kâtip Haydar Bey (Kütahya) tarafından Müdafaai Millîye Encümeninin mazbatası okundu)

REİSİSANİ BEY — Ali Şükrü Bey söz istiyordunuz, buyurun...

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Efendim, zabitandan bir kıta teşkili meselesi tabiidir ki muvafık değil, yalnız bendenizin anlamadığım bir cihet var. Memleketin zabit ve ihtiyat zabiti olarak mevcut olan zabitanı zannederim ki iki milyonluk bir ordu içindir. Bu gün askerin birçok ihtiyat zabitleri *(Gürültülere karşı)* ben bitireyim. Ondan sonra söz söyleyecekler söyler. Birçok ihtiyat zabitleri vardı. Kolorduların mevcudu vardı ve saire idi. Fakat bu gün bendeniz zannetmiyorum ki, bu günkü mevcudumuz belki yüzde biri kadardır. Şimdi evet biliyorum, meselâ on dördüncü kolordu kumandanı var, erkânı harbiyesi var, fakat neferi yok. Buraya geldi ve bu tarzda birçok yerler vardır ki, zabitanı mevcuttur. Fakat neferleri mevcut değildir. Sonra yalnız bir mesele var. Harbi sağir teşkilâtı deniliyor. Bendeniz Bursa'da gördüm. Lâakal beş yüz zabit vardı ve bu zabitandan istemiyoruz ki, zabitan nefer olsun ve böyle kıymettar vücutlar ifna edilsin. Fakat her halde şimdiye kadar Müdafaai Milliyenin harbi sagir teşkilâtını icra etmesi lâzım gelirdi ve bunlar geri kalmıştır. Binaenaleyh bu zabitanı eski tarzda böyle efradı mevcut olmayan karargâhlarda ve sairede ibka edecek olursa harbi sagir teşkilâtını yapacak zabitte...

İSMAİL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Kuvvei mevcude söylenmez efendim. Nefer yok demek, kuvvei mevcude yok demek.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Eskiye nisbetle diyorum Paşa Hazretleri. Rica ederim, bendeniz de askerim Paşa Hazretleri. *(Devam ediniz sesleri)* Pek âlâ efendim. *(Diyerek kürsüden indi)*

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Beyefendinin mevzubahs ettiği mesele gayet mühim bir meseledir. Bu madde üzerinde beyanı mütalaa ederken malûmatın sıhhati lâzımdır. Hâlbuki mütalaatına esas ittihaz ederek dermeyan ettiği noktaların kâffesi mugayiri hakikattir. On dördüncü kolordunun buraya geldiği doğru değildir. On dördüncü kolordu ve karargâhı buraya gelmemiştir. Vaktiyle 14'üncü kolordu kumandanı olan bir zat vazifesi hitam bulmuş ve kendisi buraya gelmiştir. Kendisinin buraya gelmesiyle kolordu karargâhının buraya gelmesi lâzım gelmez. Fakat böyle sözü söylemek ve bunu Heyeti Celilenize karşı hakikat olarak zabıtnamelerle ilân etmek, bütün tedabiri askeriyemizin yanlışlıklarını veya doğruluklarını meydana çıkarmak, yarım yamalak istihbara göre beyanı mütalaaya gelmez efendiler. İkincisi zabıtandan kıtaat teşkili mükerreren mevzubahs ediliyor. Efendiler zannettiğiniz kadar, zabitanımızın mevcudu israf edilecek kadar değildir. Bilâkis her biri ayrı ayrı, pek güzide birer cevher olarak muhafaza edilmek raddelerindedir. Efrat yokmuş, zabitan yokmuş, evet kadrolar pek mühimdir. Onları biz zabitanla dolduracağız ve bu gün az olan efradı azamî dereceye getireceğiz ve o vakit, zaman zabitanın daha çok kıymeti olduğunu bize gösterecektir.[18]

---

[18] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 2, Birleşim 34, Sayfa 324-326**

18 Temmuz 1336 (1920) Pazar
Büyük Millet Meclisine İştirak Eden Mebusanın Harcırah ve Tahsisatları Hakkında Takrirler Münasebetiyle Konuşması

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, harcırah ve muhassasat hakkında dermeyan edilen Kanunu Esasinin muaddel 76'ncı maddesi gösterilmektedir. Büyük Millet Meclisini teşkil eden azayı kiramın milletçe intihabına karar verildiği zaman kavanini mevcude Kanunu Esasî tatbikinden ve mamulünbih olmaktan, menedilmiş bir halde idi. Meclisi Âliniz elde mevcut olan Kanunu Esasiye göre teşkil edilmemiştir. Yapılan intihap elde mevcut Kanunu Esasî icabından değildir. Binaenaleyh o dakikadaki icraatın bütün safahatını, o dakikada kabili icra olmayan bu kanuna istinat ettirmek bilmem ne dereceye kadar doğrudur. O zaman intihap olunan azayı kiramın sürati mümküne ile içtimaını temin etmek için düşünülmüş ve her birinin bulunduğu yerden buraya kadar gelebilmeleri için hakikati halde sarfedecekleri para ne ise onu kendilerini intihap eden heyetler takdir edecekler ve mahallî hükümetler temin edeceklerdir. Hatta tesviye kelimesi bile kullanılmamıştır. Çünkü o zaman mal sandıklarında her yerde bu parayı tesviye (edebilecek malî kuvvet) (1) yok idi efendiler. Binaenaleyh her ne suretle olursa olsun temin edilmek lâzımdı. Ve zannolundu ve bugün de zannolunur ki, tarafınızdan Bitlis'ten Ankara'ya gelinceye kadar icap edecek masarifi zaruriyeyi o zaman, o gün, o mevsimde ve o şerait içinde bulunanlar daha iyi takdir ederler. Bitlis'ten Sivas'a bilmem Diyarbekir'e bir araba ne kadara tutulur? Fakat diğer bir tarafta yollar daha güzel olur. Vesaiti nakliye tedariki daha sühuletli ve daha ucuz olabilir. Onu da mahallinde takdir ederler. Fakat eldeki harcırah kararnamesine göre bu şerait; yolların hali, mevsimin hali vesair müşkülât nazarı itibare alınmaksızın kilometre hesabiyle para verilecek, ihtimal ki buna göre yapılarak para verilse idi bazı yerlerde fazla, bazı yerlerde pek noksan para verilebilirdi. Binaenaleyh o zaman yapılmış olan tebliğde esasen sarfedilmesi zarurî olan masarifin mahallince takdiri talep edilmişti. Yalnız bazı yerlerde bir miktar takdir edilmiş olabilir. Yalnız o miktarın tamamını vermek imkânı belki bulunmamıştır. Belki kısmen alınmış ve kısmen alınmamıştır. Binaenaleyh üst tarafını arkadaşlarımızın talebe hakkı vardır. Çünkü istikraz ettim, şu kadar masraf ettim, diyor. Üst tarafını istemeye ve ne hükûmet, ne Müdafaai Milliye de ve ne diğer bir mahalde, para olmadığı için ben şahsen bunu tedarik ettim, buraya geldim demeye hakkı, salâhiyeti olabilir veyahut bazı yerde mahallî hükümetler bu işe ehemmiyet vermemişler, takdir etmemişler. Eğer böyle takdirsizlikler varsa o arkadaşımız Divanı Riyasete takdir ettirir ve o parayı kendisine tesviye ettirir. Binaenaleyh o gün o günkü şeraite göre tatbik edilmiş bir usul vardır. Noksanları telâfi etmek mevzubahs olabilir. Aradan üç ay geçtikten sonra mutlaka bütün mebus arkadaşlarımızın bu maddede münderiç olan hususatı Harcırah Kararnamesine (bir madde halinde ilâve etmek) (2) Meclisi Âlinizin dairei salâhiyetindedir. Bunun hilâfında bir şey söylenemez. Eğer böyle bir meselenin mevzubahs olması lâzım gelseydi, nitekim muhassasat meselesi de böyle muallâk ve muallel kalmıştı ve Meclisi Âliniz bunu halletmiştir ve denilmemiştir ki, Kanunu Esasinin 76'ncı maddesinde kâfi sarahat vardır. Bilâkis müzakere edilmiştir ve azayı kiramın tahsisatı seneviyesi ne olmak lâzım geleceğine dair karar verilmiştir ve o karar üzerine tahsisatın 1.250 lira olacağı tevazzuh etmiştir. Binaenaleyh icap ediyor idiyse harcırah meselesini de aynı suretle takarrür ettirmek mümkün idi. Tahsisat meselesi takarrür ettirildi. Çünkü

yapılan tebligatı umumiyede Heyeti Temsiliyece ve milletçe bu mesele mevzubahs edilmemişti. Mevzubahs edilmediği için mevcut olan esası da nazarı dikkate alınmaya lüzum görülmeksizin yeniden bir kararla tespit olunmuştu. Fakat harcırah meselesi mevzubahs olmuş ve onun üzerinden para alınarak buraya gelinmiştir. Birincisinde bu maddeye istinat edilmemiştir. İkincisinde yapılmış bir meseleyi buraya istinat ettirmek isteniliyor ki, bendenizce doğru değildir. Sâniyen; diğer bir noktayı ehemmiyetle nazarı dikkate almak lâzım gelir. Şüphe yok ki bu seyyahatı ihtiyar etmiş olan arkadaşlarımızın mutazarrır olmaları arzu edilmez. Mutlaka zararları varsa onları tazmin edecek tedbir ittihaz edilir. Yalnız bu harcırah kararnamesine tevfikan yeniden bütün harcırahlar hesap edilmek lâzım gelirse, zannediyorum ki altmış bin liraya arzı iftikar edecektir. Hâlbuki efendiler şimdi Garp cephesi Başkumandanlığından aldığım bir telgrafnamede üç gündenberidir makine başında bizden para istiyor. Bu seksen ve altmış bin lirayı tedarik edip bu adama verebilirsek yarın taarruza geçecektir. Binaenaleyh para meselesinde bu gibi ihtiyacatı hayatiyeyi nazarı dikkatte tutmak lâzımdır. Binaenaleyh harcırah meselesinde teklifim budur efendiler. Harcırah o zamanın ahval ve şeraitine göre umum milletçe ve müntahiplerce tatbik edilmiş bir usul vardır. Yahut o zamanın icap ettirdiği bir kaide vardır. Bunun tatbikatından hataları, noksanları ve bu noksanlardan hâsıl olan zararları derhal telâfi edelim. Yani hiç almayanlara verelim. Fakat yeniden harcırah kararnamesine tevfikan muamele yapmaya kalkışırsak birçok hesabat ve kitabata bakmak icap edecektir ve bundan başka da tahakkuk edecek parayı verecek bir halde değiliz. Meselâ Çorum Mebusu Haşim Beyefendi doksan beş lira almıştır. Fakat kararname mucibince altmış lira sarfetmemiştir. Meselâ Konya'dan buraya gelen arkadaşlarımız hiç almamıştır... Konya'dan gelen arkadaşlarımız (ki muhakkak bir masrafları olmuştur ve itası muktazidir)

Tahsisat meselesine gelince; efendiler sureti umumiyede hakikaten mevcut olan esası kanuniye göre İstanbul'da mebus olarak ifayı hizmet eden arkadaşlarımızın tahsisati aldıkları para kadardır. Ben zannediyorum ki Meclisimizin bugünkü mahiyetine göre alınmakta olan para gayri kâfi gelebilir. Muvakkat Meclis değildir. Üç ay beş ay değildir. Daimî bir Meclistir. İcraî ve teşriî salâhiyeti haiz bir Meclistir. Binaenaleyh ne kadar devam edecektir? Yalnız bir devrei intihabiye tayin lâzımdır, iki senelik müddetler tayin olunabilir. Fakat vazifeten devamı senenin nihayetine kadar olması lâzım gelir. Hâlbuki bütün hayatını bu yola hars ve sarfetmiş olan bir arkadaşın da yüz lira ile temini hayat etmesi kabil değildir. Herhalde müşküldür.

Binaenaleyh muhassasat meselesi için esaslı olarak başkaca düşünülmesini teklif ederim ve muhassasat meselesini hallederken Meclisin mahiyeti asliyesini tebdil ve tağyir etmek varidi hatır olamaz. Yalnız miktarı mevzubahs olur. Fakat daimî olan bu Meclisin şekli hakikisini tayin etmek lâzım gelir. Diğerleri gibidir. Muayyen bir zamanda içtima eder, kalanlar bilâhare gider. Teşkilâtı esasiyeye ait bir meseledir. Bunun da o arada bahsedilmesini münasip görürüm.

Ademi müsavat meselesine gelince; buna dair Heyeti İdarece izahat verildi. Yalnız bendenizin bildiğim, sureti hususiyede bazılarına, hatta benim şahsan malûmatım tahtında, fazla para verilmiştir. Fakat bu fazla para mutlaka bir vazifei hususiye veyahut başka bir noktai nazardan verilmiştir. Yoksa burada aynı şerait içerisinde çalışan arkadaşlarımdan bazılarına fazla verilmiş olduğunu bilmiyorum. *(Müzakere kâfidir sesleri)*

REİS — Müzakere kâfi midir efendim?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, arkadaşlarımızın memuriyetleri bir kaç şekilde olur: Bazıları filân yere vali olur. O vazifeyi deruhte ettiği günden itibaren memuriyetinin muhassasatını alır. Eğer aldığı âzalık muhassasatı noksan ise yani ikisinin birini alacaktır. İkisini birden alamayacaktır. Fakat faraza burada bulunmuş, azalığa ait tahsisatı kâmilen hepsini birden aldıktan sonra filân yere gitmiş vali olmuş. Bir senelik valilik tahsisatı ne kadarsa ondan, almış olduğu âzalık muhassasatını terk eder, fakat para alamam. Cari olan bir şey varsa, bir zat hem âzalığa ve hem de memuriyete ait muhassasatın ikisini de alamaz, yalnız birini alabilir. Hangisi yüksek ise onu alır. Memuriyet maaş ve muhassasatı alabilmek için de vazifesi başında bulunmak lâzımdır. Yoksa Mecliste âza olur, filân yerde de memuriyeti vardır bu olmaz. O maaş, alıp burada mebusluk edilmez. Maksat bir zaruret bir lüzum üzerinedir. Lüzumu müprem olmadıktan sonra bittabi burada ifayı vazife eder ve muhassasatını alır. Ancak muvakkat memuriyetler vardır Onlara bu memuriyetinden dolayı para vermeyiz. Olsa olsa bu hususta kendisine harcırah verilir. Memuriyet hangi vekâlete ait ise o vekâlet kendisine yolda sarfedeceği masarifi zaruriyeyi verir. Yoksa ayrıca bir maaş verilmekte değildir. Malûmu âlileri Meclisimiz İstanbul'da mebus olan arkadaşların iştirakiyle vazifesine devam etmektedir. Yani İstanbul'daki Mebusan kapandı, burada bir Meclis açıldı ve tekrar o mebus arkadaşlarımız yeni bir vazife deruhte etmek üzere intihap edildiği için geldi. Eğer öyle olsa bittabi bu yeni vazife için diğer âzayı kiram gibi İstanbul'da ifayı vazifeye imkân kalmadı. O vazifeye devam için buraya gelmişlerdir ve vazifeleri devam ediyordu. Kanunen musarrah olan tahsisatını almıştır, deniyor. Bir defa böyle ikiye ayırmak doğru değildir. Yani millet oraya gönderdiği vekillerine, mümessillerine ifa edecekleri vazifeye mukabil tahsisat vermiştir. O vazifeler, hitam bulmuştur. Bize millet yeni vazife tevdi ediyor. Fakat böyle bir mesele zannederim ki mevzubahs değildir.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Gelenler daha kârlı çıktılar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Gelmeyenler milletin parasını dolandırıp hamiyetsizlik gösterdiler. *(Alkışlar, doğru sedaları, yaşa Paşa Hazretleri sedaları)* Vazifelerini ikmal edebilmek için kanunen dört ayın ikmali lâzımdır. Binaenaleyh vazife tamam olmamıştır. Eğer tamamiyle devreyi ikmal ettiklerini kabul ediyorsak ve millet yeni Millet Meclisine intihap etmiş ise o vakit o tarzda bir mesele de mevzubahs olur. Onun için bir mesele şeklinde görülmesi taraftarı değilim efendim.

BİR MEBUS — İstanbul'dan buraya geldikleri için ayrıca harcırah verilmek lâzım mı idi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Üç, üç buçuk ay yolda geçirmişlerdir. Bunlar İstanbul meclisine iştirak edememiş, buraya gelmişlerdir. Bir fırka yoktur. Çünkü Büyük Millet Meclisi umum milletçe vücude getirilmek kararı veriliği zaman denildi ki eski müntehap olan arkadaşlar da dâhil olmak üzere gelebileceklerdir... Bu şekle dâhil olacaklardır. Onlar da gelmişlerdir. İstisnaî muameleye lüzum yoktur zannediyorum. Tahsisatlarını kâmilen almışlar, harcırahlarını kâmilen almışlardır. Şimdi İstanbul'dan buraya gelmiş arkadaşlarımız bir kaç zamanda gelmişlerdir. Meselâ ilk anda hemen İstanbul'u terkedip yola çıkmış arkadaşlar vardır ki bunlar birçok mihnetlere maruz kaldılar ve ihtimal ki çok para sarfetmeye lüzum gördüler. Tabiî gizli seyahat ettiler. Sonra diğer bir kısım arkadaşlarımız var ki kurtulamadılar, bazı yerlerde ihtifa ettiler.

Fakat bir müddet sonra fırsat buldular, seyahat ettiler. Diğer bir kısım arkadaşlar var ki İstanbul hükümetinin (aldığı tedabir neticesi İstanbul'da) kaldılar ve hatta biraz daha fazla kaldılar ve hatta Ferit Paşa Anadolu'ya seyahat etmek için kendilerine harcırah da verdi. Burada nazarı dikkate almaya mecbur olduğumuz bir şey varsa o da bu Meclisin vücude getirilmesine milletçe karar verildiği ve İstanbul Mebusları da davet edildiği zaman doğrudan doğruya gelemeyenler vardır, bilâhare gelenler vardır. Onları ifa ettikleri masrafları vermek lâzımdır. Bunları Meclisi Âliniz tasvip ederse verilir. Şimdiye kadar gelen arkadaşlara iki yüz lira verilmiştir. Gayri kâfidir. Vakıa mesafeye Bitlis'ten buraya olan mesafeye müsavi değildir. Belki çok kısadır. Fakat Bitlis'ten buraya serbest olarak seyahat etti. Fakat İngilizlerin arasından birçok tehlikeli mıntakalardan, yerlerden gelmiş olanlara lüzumu kadar harcırah verilmeli. Bu hususu nazarı dikkate alarak oradan gelmiş olan arkadaşlar verilecek olan harcırahları, Harcırah Kanununa göre veremeyiz. Bir netice bulup tatmin edilmeli. Bendenizin kanaatim bu merkezdedir.[19]

[19] ***Gizli Celse Zabıtları Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 37, Sayfa 102-104***

9 Ağustos 1336 (1920) Pazartesi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, Cephelere Vaki Tefriş Seyahatleri Sonunda Vaziyeti Harbiye Hakkındaki Beyanatı

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem arkadaşlarım, on bir gün seyyahattan sonra Heyeti Âliyenizle mülâki olmakla kesbi şeref eylerim. *(Hoşgeldiniz, safa geldiniz sesleri)* Arkadaşlarımızla vukubulan seyahatimiz hakkında bir fikir vermek için seyahatimize kısa bir nazar atfedeceğiz.

27 Temmuz 1336 akşamı idi, arkadaşlarımızla Ankara'dan müfarekat etmiştik. Ertesi gün Eskişehir'e muvasalât ettik. Eskişehir'de Garp Ordusu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleriyle vaziyeti umumiye hakkında müdavelei efkâr ettikten sonra şimale hareket ettik. Bursa'yı işgal etmiş olan düşman karşısında bulunan kuvvetlerimiz büyücek bir grup teşkil eder ve bunun ismine de Ertuğrul grubu demişlerdir. Daha şimaldeki Adapazarı ve havalisinde bulunup İzmit'e karşı vaziyet alan kuvvetlerimize kadar seyahatimizi temdit etmek istedik. Binaenaleyh Ertuğrul grubundan başladık. Yalnız Bilecik'e muvasalâtımızda Adapazarı havalisinde bulunan ahalii islâmiyeye Meclisi Âlinizin selâmlarını ve Meclisi Âlinizin kendilerinden intizar eylediği hizmeti ve fedakârlığı tebliğ ettik.

Bilecik'te Kolordu Kumandanı Miralay Kâzım Bey tarafından istikbal edildik ve o geceyi Bilecik'te geçirdik. Buraya muvasalatımızda daha istasyonda iken bazı kıtaatı teftiş ettik. Bu teftiş ettiğimiz kıtaat büyük cüz'ü tamlar değildi, küçük aksamı askeriye idi. Bunların neticei teftişiyesi üzerimizde hüsnü tesir bıraktı. Ertesi gün Bilecik'ten bütün arkadaşlarımızla araba ile Eskişehir istikametinde hareket ettik. Bu istikamette bulunan mevazıımızın şarkında ve Yenişehir ovasına hâkim ve hazır olan mevazıda bulunuyor. Bu nevazıı aslisinin ilerisinde doğrudan doğruya düşman müfrezeleriyle temasta bulunan müfrezeleri ve gerek bunun gerisinde bulunan müfrezeler süvaridir. Bunları görmedik, yalnız mevzii aslî üzerinde bulunan kuvvetleri gördük. Yenişehir şarkındaki mevzii aslî üzerinde bizzat arkadaşlarımızla ve orada mes'ul olan kumandanlarla beraber tetkikatta bulunduk. Bu tetkikatımıza göre bu mevzi Yenişehir üzerinden gelecek bir düşmanı istikbal eden münasip bir mevziidir. İcabında bu mevzii işgal etmek ve bu mevziide ifayı vazife etmek üzere tahsis edilmiş olan kuvvetleri de teftiş ettim. Bu kuvvetler kendilerine tevdi edilen vazifei harbiyeyi ifa edebilecek kabiliyet ve kudreti göstermişlerdir. Bizde hâsıl ettiği kanaat budur. Zabitleriyle ve başlarında bulunan kumandanlar dahi vazifelerini idrak edebilecek kabiliyeti haiz olduklarını göstermişlerdir. Yalnız bu gördüğümüz kuvvetler malûm olan mütevali muharebattan sonra yeniden teşkiline iptidar edilmiş kuvvetlerdir ve miktarını daha bir iki misli yapmak ihtimali mevcuttur. Daha gerilerde depo halinde teşkil etmek ve bunları tensik etmekle meşgul bulunuyorlar. Bu kuvvetlerin ilbasını da arzu derecede mükemmel görmedik. Askeri noktai nazardan teftiş ve tetkik ile meşgul olmakla bir taraftan da arkadaşlarımız muhtelif guruplara ayrılarak doğrudan doğruya kıtaatı askeriye ile aynı gurupta ayrılarak efrat ile temasta bulunmak ve onları tenvir ve irşat etmek için lâzım gelen nasayihte bulunmuşlardır. Bundan sonra tekrar hemen aynı günde geriye döndük. Bilecik'ten trene bindik. Karaköy istasyonuna çıktık ve oradan arabalarla Pazarcık'a. Pazarcık Bursa istikametinde ve vaziyete göre ve her vakit fevkalâde mühim olan bir sevkülceyş istikametinde bulunuyordu. Gerek bu karargâhın ve gerek karargâhta mevcut olan kıtaatın ve doğrudan doğruya Pazarcık ahalisinin Heyeti

Mebuseye karşı gösterdikleri samimî kabul cümlemizi fevkalâde mütehassis etmiştir. Manzarai askeriye de fevkalâde muntazamdır. Bu istikametlerdeki kuvvetlerde büyük bir intizama tesadüf edeceğimize beraatı istihlal teşkil etmiştir. Buraya muvasalatımız gece idi efendim. Ertesi gün sabahleyin tekrar arabalarla ve arkadaşlarla iki saat kadar kat'i mesafe ettikten sonra büyücek bir kıt'ai askeriyeye vasıl olduk. Bu kıt'ayı teftiş ettik. Kıt'anın hal ve şanı ve derecei talim ve terbiyesi ve heyeti zabitan ve kumanda heyeti bizi son derece memnun etti. Hatta bunu ufak bir teftişte bırakmadık. Muhtelif manevra kabiliyetini görmek için birçok mesaili askeriye de hallettirdik. Netice itibariyle fevkalâde memnun kaldık. Aynı suretle arkadaşlarımız bir peder gibi askerlere nasihat verdiler ve temas ettiler. Bu temas ettiğimiz kıt'ai askeriye Ertuğrul gurubunun bulunduğu cephe gerisinde ihtiyatı umumidir. Bunu gördükten sonra tamamen İnegöl'e nâzır olan mevzii asliyeye vasıl olduk. Bu mevzii aslinin ilerisinde İnegöl'de de askerlerimiz vardır. Düşmanla hali temasta bulunan muhtelif kuvvetler ve kıt'alarımız vardır. İnegöl vadilerinde bulunan gurup ile temas hâsıl olamadı. Mevzii aslî üzerinde bulunan kıtaatla iştigal ettik. Orada mevziin tetkikatiyle bir müddet meşgul olduk, bu mevzi de pekiyi intihap edilmiştir ve şayanı istinat bir mevziidir.

Mersin merkezine temas eden harekâtı kısmen gördük. Bunların da vaziyeti mucibi memnuniyettir. Mersin garbinde bulunan kıtaatı askeriyeyi görmekten sarfınazar ettik. Çünkü aynı kıtaatın eczasından idi. Çünkü gördüğümüz cüzütamlarla diğerleri hakkında bir fikir edinmiştik. Vakit dar olduğundan yola gelip bizimle mülâki olması için emir verildi. Diğer tarafın sağ cenahı ve sol cenahtaki kıtaatı görmek için geri dönmek icap etti. Arabaları terkettik ve o gün arkadaşlar ikinci defa olarak sağ cenaha vasıl olduk. Sağ cenahta kezalik gayet muntazam ve fevkalâde şayanı ehemmiyet bir kıtai askeriyeyi teftiş ettim. Bu teftişimiz de bizi fevkalâde memnun etti. Onu müteakip ki Pazarcık'a avdet ettik ve Pazarcık'tan sonra da tekrar Karaköy istasyonundan tren alarak Ertuğrul'a gittik. Efendim bu gurup mühim olarak iki istikameti ihtiva ediyor, biri Bursa İnegöl, Eskişehir; diğeri Bursa ve Bilecik üzerindedir. En mühim istikamet İnegöl'dür ve bunun üzerindeki heyet de kabiliyet itibariyle şayanı emniyet bir kıta olmaktadır. Yine aynı istikameti icabında muhafaza etmek veyahut aynı mevkii tehdit eden Yenişehir üzerinde de Kâzım kuvvetleri bulunmaktadır ki bunun heyeti umumiyesi itibariyle ve düşman şarka hareketinde bu iki ufak, fakat ehemmiyetli cephelerimizden bir veya diğer parçasına çarpar ve iki grup düşman üzerine müessir olur, ki bu grubun sağ cenahı Kâzım Bey kıt'asıdır. Bu kıtaattan Adapazarı havalisinde bulunan ve bunun daha ilerisinde ayrıca kıtaat mevcuttur. Kâzım kıtaatında olduğu gibi Arif kıtaatının da tezyidi ve daha gerilerde kıtaat teşkil ve tensikiyle iştigal edilmektedir. Buradan Eskişehir'e avdet ettik. Eskişehir'de bir kaç saat ordu kumandanı ile müzakeratta bulunduk ve bu meşhudatımız üzerine derhal tashih ve tamir ve ikmali lâzım gelen mahallinde icap eden emirleri icap edenlere vermekte idi. Onu müteakip Karahisar üzerinden Uşak'a hareket olundu. Karahisar'dan gece geçtik durmadık. Bu istikamette tesadüf ettiğimiz, temas ettiğimiz ilk kıt'a bu idi. Topçudan, mitralyözden ve piyadeden ibaret olan bu kıt'anın manzarası ne vaziyetleri itibariyle ve ne de kendilerinden talep ettiğimiz vazifenin ifasında bir kabiliyet gösterememişlerdir. Herhalde memnun olmadık ve ademi memnuniyetimizi hazır bulunan kumandanların kâffesine izhara lüzum gördük ve derhal bu kıt'aların ıslahı için evamiri lâzime verildi. Seyahatimize devam ettik efendim. Uşak'ta gerek mahallince teşekkül etmiş gönüllü kıtaat ve gerek nizamiye kıtaatı ve gerek halk tarafından büyük bir tehalükle teşkil olunan kuvvetlerden

evvelâ askerleri basit bir teftişten geçirdikten sonra arkadaşlarımız halk ile temas edip onlara icrayı vesaya ettiler. Biz de kıtaatı askeriyeyi daha fazla bir dikkatle teftişe devam ettik. Bu kuvvetlerden bir kısmı herhalde henüz vazifelerini hüsnü ifa edebilecek halde bulunmuyorlardı, kendilerine ihtaratı lâzimede bulunduk. Bundan sonra yine garbe yürüdük, devam ettik. İkinci bir kıt'ai askeriyeye tesadüf ettik. Bu da mühimce bir kıt'ai askeriye idi. Bu kuvvetten de memnun olmadık. Bunun da tarzı telebbüsü ve hareketi bize emniyet bahş olmuyordu. Bundan sonra asıl düşman karşısında bulunan mevzii asliyeye gittik. Orada bulunan kuvvetleri teftiş ettik. Mevazii aslî dediğimiz yer otuz kilometre kadar uzak olan yerdir. Mevzii aslî ile düşman arasında ileri sürülmüş bir kıt'a vardı. Buna temas etmekle iştigal ettik. Mevzii aslideki kuvvetler iyi ilbas edilmiş bir halde değildi. Fakat kabiliyet, emniyet, kuvvet itibariyle heyeti umumiyemizi memnun etmiştir. Bize kat'i bir emniyet geldi. Bütün pejmürde elbiselerine rağmen vazaifi askeriyeyi ifa ve icra edecek bir haldedir ve böyle bir şartı da esas olarak kabul etmeye mecbur olduk. Bu gördüğümüz kıtaatı askeriyenin kâffesi bir kumandaya merbut idiler. Dikkat buyuruldu ise saydım. Karahisar'a geçtik. Burada bir kuvvet, Uşakta bir kuvvet, ondan sonra diğer bir kuvvet. Bu tertibatı beğenmedik. Tercih ettik ki bilûmum kuvvetler bir arada bulunsun. İstikametler üzerinde tarassut kuvvetleri bulunsun, dünyanın bir köşesinden diğer bir köşesine kadar işgal etmek imkânı yoktur. Eğer böyle muayyen bir hat üzerinde düşmanın vüruduna intizar olunursa düşman ya esir veya mağlup olur. Onun için oradaki kumandanlara tavsiye ettiğimiz, emrettiğimiz bütün kuvvetleri bir araya toplayıp düşmanın vücudu tahakkuk ederse düşmanı geriden beklemeyip takip etsinler ve taarruz ederek düşmanı kendileriyle muharebeye mecbur etsinler. Fakat bizim noktai nazarımızı hüsnü telâkki etmek ve onları tatbik ettirmek için orada muhatabada bulunduğumuz kumandan bize emniyet bahşolamadı. Derhal mahallinde bu kumandanı tebdil etmeye mecbur olduk ve tebdil ettik. O esnada yakın bulunan ve kendisine emniyet caiz olan ve kabiliyeti fikrîye ve askeriyesi malûm bir zatı hemen kumandan tayin ettik ve hemen en ileri hatta göndererek bu prensip dâhilinde ifayı vazifeye davet ettik. Bundan sonra efendim Afyon Karahisarı'na döndük. Orada da yeni teşekkül etmekte bulunan birtakım kıtaatı teftiş ettik. Burada tabiî onları söylemiyorum. Halk tarafından fevkalâde istikbal edildik. Tezahüratta bulundular. Cidden Büyük Millet Meclisine karşı hürmetkâr bulundular. Büyük Millet Meclisinin mesaisi -ki muhafazai istiklâlden başka bir şey değildi- buna karşı yapılan tezahürat cidden pek parlaktı.

Bundan sonra cenuba seyahat ettik. Yalnız Afyon Karahisarı'nda diğer hususat ile de iştigal edildi. Meselâ Uşak, Nazilli, Afyon Karahisarı, Konya, müdafaai hukuk cemiyetleri âzasından bir kongre yapıldı. Bu kongreyi küşat ettik. Levazımatı umumiye reisi, erkânı harbiyei umumiye reisi ve hazır bilmeclis âzasından bir kısmı icrayı müzakerat ettiler. Bu kongrede tavsiye ettiğimiz ve binnetice talep ettiğimiz hukuk şu idi: Müdafaai Hukuk Heyeti merkeziyeleri son heyeti vekile karariyle rüesayı memurini mülkiyenin tahtı riyasetinde ve tahtı emrinde bulunacaklar ve ifayı vazife edeceklerdir. Vazifeleri de müdafaai memleket hususunda mes'ul kumandanların kendilerine rica edeceği hususatı teshil etmek ve bu esasta kendilerinin de kanaatleri tahsil edilmek suretiyle kabul edildi. Efendim heyeti umumiyesinden de kumandanla temasa gelmek için biz esaslar üzerinde kendilerine kabul ettirildikten sonra kendilerini terkettik.

Karahisar'dan sonraki seyahatimize devamdan evvel seyahatimiz esnasında tesadüf ettiğimiz kıtaat hakkındaki efkârımızı arzedeceğim. Nihayete doğru uğradığımız hattı

müdafaadan bahsedeceğim. Burası Kütahya'dır efendim, Kütahya ve havalisi demin arzeylediğim Ertuğrul gurubuyla ki bu vasi bir mıntakadır ve ayrıca bir mıntakadır ve burada da ayrıca kuvvetler vardır.

Bizim temas ettiğimiz kuvvetler Kütahya'da seyahatimiz esnasında ve on gün zarfında teşekkül etmiş bir kıt'ai askeriye idi. Bütün bir alay piyade idi. Üç taburlu bin yedi yüz neferdi. Bir alay esasını vücude getirmek için teşekkül etmiş bir bölük süvarisi vardır. Bu kuvvetin hemen kısmı küllisi tamamen ilbas edilmiş ve teçhiz edilmiştir. Efendim bütün bu kuvveti vücude getiren Kütahya ahalisidir. On gün zarfında bu suretle teşekkül etmiş ve bizim vardığımız zaman cephede bulunmalarına lüzum görülmüş derhal gece bir kısmı ileriye hareket ettirilmiş idi. Bu suretle teşekkül etmiş olan kıtayı dikkatli bir surette teftiş ettik. Bu on günlük kıtai askeriyeyi vücude getiren insanlar ötedenberi hiç silâhını terketmemiş ve vazifeden firar etmemiş kabiliyeti askeriye ve inzibatiyeyi haiz kimselerdi. Hatta en muntazam ve muallem bir kıtai askeriyeye yaptırılması lâzım gelen vazifeyi bilâ tereddüt yapmışlardır. Bundan bütün milletimizin âdeta tabiaten muallem asker olduğu anlaşılmıştır.

Kütahya'nın ilerisinde ve arzettiğim iki gurup arasında Timurcu da mesmuu âliniz olmuştur. Ethem Bey gayet mühim bir muvaffakiyet ihraz etti. Düşmanın pek büyük bir kuvvetini zedeleyerek perişan etmişti. Düşman cephesini mühim kuvvetlerle takviye etmeye mecbur oldu.

Binnetice daha emniyetli bir hale koydu. Bu cepheye ait kuvvetlerden daha iki kısım kalmıştır. O ikisi de Denizli cihetinde kalmış, birisi Çine'de Muğla şimalinde bulunan kuvvetlerdir. Denizli'ye kadar gitmek münasip olmadı. Çünkü arada şimendifer inkitaı vardı, çok zaman sarfını istilzam edecek. Denizli ve havalisinde istihsal ettiğimiz malûmat bize bir fikir vermiştir. Zaten o kuvvetler hakkında ayrıca tedabir de düşündük ve emretmiş bulunduk. Onun için oraya gitmedik. Bu Çine'de bulunan kuvvetlere gelince; o pek uzaktır. Oraya kadar prensiplerimizi isal etmek için o kuvvetlere kumanda eden insanlar bizimle mülâki olmak üzere adamlar göndermişlerdi. Lâzım gelen evâmiri verdik.

Bu izahatımla doğrudan doğruya Garp cephesi denilen cephe aksamını arzetmiş oldum efendim. Şimdi Heyeti Âliniz Garp cephesi ve Garp cephesi kumandanlığı denildiği zaman bir fikir elde etmiş bulunacaktır. Kuvvetleri nazarı dikkate alarak aşağı yukarı muhakeme ve mukayese yapılabilir. İşte bu muhakematı yaptığınız zaman kanaat edilecektir ki bugün Bursa'da karşı karşıya bulunan ve Alaşehir'de karşı karşıya bulunan kuvvetler arasında bugün için az çok muvazenet vardır ve bazı yerlerde bizim tefevvukumuz dahi vardır. Fakat bu bapta daha kat'î ve daha uzaklara şamil söz söylemek istemiyorum.

Bundan sonra Konya'ya gittik, Konya'ya giderken Akşehir'de, Ilgın'da depo teşkil etmekte bulunan kıtaatı askeriyeyi gördük ve teftiş ettik. Bu kıtaatı askeriyenin vücude gelmesinde ve ilbasında ahali kuvvetinin fevkalâde hizmeti olmuştur. Konya'da mühim kuvvet yoktur. Onun için orada askerlikle iştigal etmedik Konya ahalisi bizi pek büyük bir hararet ve samimiyetle ve büyük tezahratla istikbal etti. Hükûmet dairesine gittik ve ertesi gün umum ahali ile görüştük, ondan sonra Cenuba hareket ettik. Artık bu cepheyi terketmiş bulunuyoruz.

Cenuptaki Adana cephesinde bulunan arkadaşların karargâhı Pozantı'dır. Biz de oraya gittik. Yalnız orada bulunan muhtelif müdafaai hukuk heyetleri ki onları

Pozantı'ya davet eyledik ve orada vazaifi milliyesi ile iştigal eden zevatı davet ettik. Heyeti umumiyesiyle vaziyeti askeriye ve vaziyeti mülkiye hakkında müdavelei efkâr ettik. Askerî vaziyet efendim; düşman Adana'da, Tarsus'ta, Mersin'de bulunuyor. Buna karşı şu bizim Adana cephesi ve Tarsus ve Mersin'e şamil olmak üzere bir cephemiz vardır. Mersin'den sonra Silifke'ye kadar sahili tarassut etmek üzere diğer bir şerit vardır. Bu arzettiğim üç cepheden asıl iki cephe yani Adana ile Mersin'e karşı olan cephedeki kuvvetlerimiz hali faaliyette bulunuyor, bu kuvvetlerde de oldukça intizam ve irtibat hâsıl olmuştur. Malûmu âliniz bu kuvvetler kendiliğinden, hüdayi nabit gibi vücude gelmiştir. Tabiî birçok intizamsızlık görülmüştü ve oraya bir fırka kumandanı gönderileli çok olmuştu, intizam ve irtibat vardır. Bizim kuvvetlerimizle düşman kuvvetlerini mukayese etmek istedik. Maatteessüf düşman kuvvetleri hakkında kat'î ve sarih ve mevsuk malûmat bulunmadığından bu hususu icabı kadar ihtar ettikten sonra, bu grupların iki cephedeki grupları hiç olmazsa daha bir misli tezyit için tavsiyede bulunduk. Bu kuvvetlerin elinde bulunan silâh vesaireyi orada ahali vermiştir. Yine ahali yeddinde bulunan silâhlardan tezyit etmek imkânı olduğu tahakkuk etti. Bu veçhile tavsiye ettik. Fakat bundan başka olarak Müdafaai Milliye Vekâletinin mühim miktarda bu cepheye tahsis ettiği silâh ve cephane ile bu iki gruba ihtiyat olmak üzere kuvvetler teşkili için emirler verildi. Ümit ederiz ki pek yakında iki grubun gerisinde neticei katiye almaya müsait bir grup bulunacaktır. Diğer taraftan bugün Adana Vilâyetini düşünecek olursak, vilâyetin bu kısmında maatteessüf idarei mülkiyenin teşekkül etmediğini gördük. Valisi, mutasarrıfı, kaymakamı, adliyesi, polisi, jandarması yoktur. Hiçbir şeyi yoktur. Ben doğrusu ahaliye karşı biraz mahcup oldum, insanların kanlar dökerek düşmanların elinden istirdat etmek istedikleri yerler elimizdedir. Bunu idare etmeyi unutmuşuz. Onun için derhal bir idarei mülkiye tesisi lâzım geldi. Bunun için vali ve kaymakamlar filân derhal tayin edilmek lüzumuna kani olduk ve orada hazır bulunanlardan Büyük Millet Meclisi Âzasından İsmail Safa Beyi (vekâleten vali tayin ettim, icra Heyeti kanaliyle heyeti celilenize arz olunup kati karar alınıncaya kadar vekâleten tayin ettim ve) (1) kendisinin işe başlamasını emrettim ve derhal Adana'dan, şuradan buradan hükümet teşkilâtı vücude getirmesine dair emir verdim ve şimdilik Pozantı'yı Adana'ya merkez olmak üzere tesise lüzum gördüm. Mersin livası vücude geldi. Bunun böyle liva halinde hikmeti vücudu kalmıyor. Karaisalı kazası diye halk kendi kendine idare etmeye başlamıştır. Mersin ve Tarsus kazalarını doğrudan doğruya merkezi vilâyetle irtibatlandırdık ve oralarda vekâleten ifayı vazife etmekte olan zevatı vekil olmak üzere tayin ettik ve Hükümet için tedabiri lâzime aldık ve onlarda derhal ifayı vazifeye başladılar. Orada en çok şikâyet ettikleri hal şimendifer civarında bulunan ahalinin korkması, ürkmesi, binnetice hasat ile meşgul olamamasıdır. Kısmen şimale doğru sureti umumiyede muhacerete rıza göstermemekte (kararlı oldukları meşhudumuz olduğundan) (2) düşmanı tazyik etmek tarafını düşündük ve o suretle tembih ettik. Ondan sonra Mersin, Tarsus'ta bulunan Müdafaai Milliye heyetleri vardır. Onları da, malûmunuz olan karara tevfikan, oradaki kaymakamların tahtı riyasetine verdik ve bu heyetlerden ikişer murahhas Pozantı'ya davet eyledik ve asıl Adana Heyeti idaresi, Heyeti Hükümeti işte bunlar olacaklardı ve üç zatın ki ikisi orada idi. Orada kalıp valiye muavenet etmesini Meclisi Âlinizden istirham etmiştim. Tasvip buyurulmuş ona da teşekkür ederim. Bundan sonra efendim, geriye döndük bütün hat boyunca oradan geçmekte olduğumuzu işiten halk gece gündüz toplanarak yanımıza geldiler, görüşüldü. Sonra Eskişehir'e geldik ve heyeti umumiyesi hakkında Garp cephesi kumandanıyla da

yine müdavelei efkâr edildi. İcap eden tedabir de tespit edildi. Gördüğümüz kuvvetler alınan tedabir ile yakın bir zamanda daha ziyade tezyit edilecektir. Konya'da ciheti askeriyeye ait bazı şedit tedabir almak lâzım geldi ki o tedabir alınmıştır.

Efendim bütün seyahatimiz hakkında hulâsatan arzedebileceğim budur efendim. Fakat birçok tafsilât vardır, gerek askerle temastan gerek halk ile mülakattan hâsıl olan tahassüsat vardır ki bunları da tespit edersiniz. Diğer arkadaşlarımız daha iyi bir surette tasvir ederler. Bazı hususata dair caiz olan, mümkün olan noktaları Heyeti Âliyelerine bildirirler efendim.

BİR MEBUS BEY — ...denilince İzmit körfezinden Yunanlıların çıkması melhuz olan bir kuvvetin olduğu anlaşılıyor. Aynı zamanda Kandıra civarından İngilizlerin Yunanlılarla beraber çıktığını haber aldık.

Bu havaliye büyük miktarda asker gönderilmiş olduğunu Adapazarlılar beyan ediyorlar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim bendeniz Garp cephesinin kuvvetleri hakkında tafsilât ve malûmat verdim ve bu madde hakkında bizim tetkikat ve teftişe başladığımız noktanın sağ cenahında kalmak münasebetiyle Adapazarı'ndaki kuvvetlerden bahsettim. Yalnız Adapazarı'ndaki kuvvet değildir. Kandıra, Geyve, Üsküdar'daki kuvvettir. Bütün o şibicezire üzerinde olan kuvvetlerdir. Bu hususta arzu ederseniz bazı tafsilât vereyim.

BİR MEBUS BEY — Minnettar kalırız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) (3) — Malûmu âliniz bir fırkanın karargâhı vardır. Neresi tensip edilirse oraya gider. Binaenaleyh kuvvetler yerindedir ve Geyve boğazının şimalindeki tepelerde karargâhını kurmuştur. Efendim, merkez sevk ve idaresinin karargâhı Adapazarı'nda olan kuvvetlerin büyük ve müteferrik teşkilâta maliktir. Bu teşkilâtta Adapazarı'nda ve garbinde şibicezire şeklinde Üsküdar'a kadar devam ediyordu ve bu kuvvetlerin şimdiye kadar ifa ettiği vazife gayet mühimdir. Evvelâ bu kuvvetleri bertaraf edebilmek için İngiliz müfrezeleri birçok faaliyet yaptı, mümkün olamadı. Ondan sonra Yunanlıları garpte (harekete geçirilen mütearızları) tevkif ederek o havalide kaldılar. İşi ehemmiyetsiz tuttular. Evvelâ bir tabur, iki tabur gönderdiler. Sonra bir alay gönderdiler ve binnetice düşman, Yunanlılar iki fırkasını buraya göndermeye mecbur oldu ve o fırkanın kuvvetleri büyük bir rol, büyük bir vazife ifa etmiş oldu. Ancak düşman bu kadar kuvvet tahsis ettikten sonra Üsküdar'dan ve muhtelif noktalardan başlayarak bir defa Kandıra'ya kadar gelmişti ve mağlup olmuştu. Ondan sonra fazla kuvvet getirdi, binnetice Kandıra'ya düşmanın hâkim olduğu anlaşılıyordu. Kandıra'ya hâkim olduğuna dair son bir rapor vardır. Çekildiğine dair de malûmat vardır. Biz kabul ediyoruz ki şibicezire üstünde Adapazarı ve havalisine çekilmiştir. Son vaziyet bundan ibarettir. Adapazarı şarkında eskiden isyan etmiş olanlardan bazıları yine ufak tefek hareket göstermişlerse de bu münasebetsizlikleri de (derhal izale ettik)

Efendim; başka bir malûmat emreder misiniz?[20] *(Çok teşekkür ederiz sadaları)*

---

[20] ***Gizli Celse Zabıtları* Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 45, Sayfa 118-122**

14 Ağustos 1336 (1920) Cumartesi
Şark Cephesindeki Kuvvetlerimizin Mütecavizlere Karşı Müdafaa Etmemeleri Esbabının Bildirilmesine Dair Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetiyle Müdafaai Milliye Vekâletinden Sual Takriri ve Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın Vekiller Namına Şifahî Cevabı

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; seyahat münasebetiyle gaybubet ettiğimiz sırada rüfekayı muhterememizden bazılarının verdiği takrirde şark cephesi hakkında tafsilât arzu buyurulmaktadır. İhtimal bu takrir huzuru âlinizde okunmuştur.

Fakat arkadaşlarımızın tenevvür etmek istedikleri noktaları bir defa daha hatırlatmak maksadiyle takriri aynen okuyacağım:

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Şu günlerde şark cephesinde, bilhassa Erzurum hudutlarında Ermenilerle Gürcülerin fazla faaliyeti meşhut olduğu hattâ Gürcüler Erzurum'un şimal hudutlarına ve Ermenilerin de şark hudutlarında şiddetle taarruz ettikleri ve bu meyanda bilhassa Olti'nin de işgal edildiği istihbar ediliyor.

Diğer taraftan İslâm Bolşevik ordusunun piştarları da Erzurum'a geldiği söyleniyor. Şark cephesinde kuvvetlerimizin Ermeni ve Gürcülerin taarruzunu defe değil, hattâ taarruz ederek bütün memleketlerini istilaya kadir bulunduğuna kaniiz. Acaba orada bulunan kuvvetlerimizin mukabele etmemesi bir esbabı siyasiyeden mi mümbaistir? Bu muğlak mesele hakkında her halde Hükümetin bize müstacelen izahat vererek tenvir eylemesini talep ederiz.

2 Ağustos 1336

Erzurum	*Erzurum*	*Erzurum*	*Olti*
Durak	*Süleyman Necati*	*Hüseyin Avni*	*Yasin*

Efendiler; bu suali soran arkadaşlarımızın cidden hakkı vardır. Filhakika bir kaç aydan beri Kafkasya'da ve Şark cephesinde cereyan eden ahval, enzarı umumiyemizde muğlak, mütenevvi ve zahiren yekdiğerine muarız safahat göstermiştir. Bu sebeple sorulan sualleri esas ittihaz ederek Heyeti âliyenize izahat vermeyi Heyeti Vekileniz de pek muvafık görmüştür.

30 Mayıs ve 4 Haziran tarihlerinde Şark cephesi Kumandanı tarafından Heyeti Vekileye bir teklif vaki olmuştur. Teklif şu idi: Evvelâ, Erzurum'da bulunan heyeti murahhasamızın Kars-Bakû üzerinden trenle serian Moskova'ya gidebilmesini temin için. Saniyen: Ermenistan dâhilinde ahalii İslâmiyeye icra edilmekte olan katliamı tevkif için. Salisen: Ermenilerin ilk fırsatta Erzurum'u dahi ellerine geçirmek için faaliyet ve teşebbüsatta bulunacaklarından, Ermeni ordusuna karşı hâkim ve müsait bir vaziyeti asliye almak için zaten Brestlitovsk ve Batum muahedeleri ile bizim olan Elviyei Selâse dâhilindeki Sarıkamış, Soğanlı dağlarını ve Soğanlı dağlarının geçitlerini işgal etmek faydalı olacağı

bildiriliyordu. Bu üç sebepten bilhassa sonuncusu Heyeti Vekilece de tetkik olundu ve muvafık görüldü. Zaten Meclisi Âliniz Elviyei Selâsenin zamanında, zamanı münasibinde işgali salâhiyetini Heyeti Vekileye vermiş olduğundan buna istinaden kumandanın teklifini kabul etti. Binaenaleyh, 6 Haziran tarihinde Şark ordumuzun harekâtı askeriye icrası için hazırlanmasını emrettik. Ordu hazırlığıyla iştigal etmekte bulunduğu bir sırada takriben on gün sonra, 16 Haziranda akdemce tarafımızdan Moskova'ya gönderilmiş olan murahhaslarımızdan birisi memleketimize avdet etti. Bu zat, cümlenizce malûm olan Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Nazırı Çiçerin'in mektubunu getirdi. Diğer bir takım zevatın dahi hususî, resmî rapor ve mektuplarını getirdi. Diğer raporlar ve mektuplar muhteviyatından sarfınazar Rusya Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Nazırının Hükümetleri namına Meclisi Âlinize, Meclisi Âliniz Riyasetine hitaben yazmış olduğu mektup burada okunmuştu. Tahattür buyurulursa denmişti ki; Ermenistan, Acemistan ve Türkiye hudutlarının tespitinde Rus Sovyet Hükümetinin tavassutiyle meselenin siyaseten halli mümkündür. Diğer lâyiha ve mektuplar da bu nokta daha ziyade izah edilmekte idi.

Ve bu izahata nazaran herhalde bizim Ermenilere daha ziyade taarruz etmemizi Rus Hükümeti Cumhuriyesi arzu etmiyordu, muvafık görmüyordu. Fakat biz, Elviyei Selâse dâhilinde bulunan herhangi bir noktayı işgal etmek demek, Ermenistan'a taarruz demek olamayacağından, zaten karar vermiş olduğumuz harekâtı askeriye hakkında bir muhalefet görmedik ve bunun üzerine Şark Ordusu Kumandanına harekâtı askeriyeye devam etmesini ve tacil etmesini emrettik. Fakat bundan birkaç gün sonra idi ki yeni gelen resmî bir haberde Rusya Hükümetinin bir heyet sefareti nezdimize gelmek üzere Kars üzerinden trenle hali harekette bulunduğu anlaşılıyordu. Bunun üzerine bu gelecek olan heyet sefaretle zaten Erzurum'da bulunmakta olan Heyeti Murahhasamızın mülakatını müteakip harekete başlamak üzere, hareketin tevkifini emrettik ki bu 20 Haziranda idi efendim, bu esbaptan dolayı 20 Haziranda Şark Ordumuzun harekâtı taarruziyesini tevakkuf etmiş olduk. Bu arz ettiğim mesele Şark vaziyeti umumiyesi içinde ve Türkiye'nin Bolşevik Hükümetiyle olan münasebatı umumiyesinde ufak bir parça, bir safhadır. Bunu daha iyi ihata etmek için ve esasen vaziyeti de teyit etmek için baştan başlayarak vaziyeti daha vasi bir daire dâhilinde izah edeceğim:

Arkadaşlar, cümlenizin malûmudur ki, harbi umuminin son senelerinde Rusya dâhilinde infilak eden inkılâp, insanların ekseriyeti mütallakasını teşkil eden fakir halk içinde, bilhassa bu halkın en çok mihen ve meşaka ve ıstıraba maruz kalmış olan amele sınıfı içinde, eskiden beri mevcut olan sosyalistlik makasidi hakikiyesini ve gayatını ilân etti. Daha vazih daha bariz ve daha şedit bir surette ilân etti. Ve umum beşeriyetin emperyalist ve kapitalist idarelerin tahakküm ve tagallübü zalimanesinden kurtarılmasını bir hedef ittihaz etti. Bittabi bu hedefe vasıl olabilmek için mücadeleyi esas ittihaz etti ve son amelî noktası da bu gayeye bütün beşeriyeti iştirak ettirmek için teşebbüs alması idi. Ruslar, çarın idarei müstebidesi altında takip eden harp senelerinin teyit ettiği sefalet neticesinde bu hissiyatı azami derecede tenmiye etmişlerdi. Memleketlerinin gayet vasi olmasına ve birçok avamil ve şeraiti tabiiyeyi haiz bulunmasına istinaden bütün dünyanın emperyalistlerine karşı ilânı husumet ve ilânı harp etmekten çekinmediler. Garp emperyalistleri de bütün kuvvetlerini, bütün

kudretlerini, bütün vesaitini kendi aleyhlerinde istimal ettikleri halde yaptıkları harekâtı, inkılâbı bugüne kadar kemali muvaffakiyetle yaşatmaya muktedir oldular. Bolşeviklerin bilhassa son günlerde Lehistan dâhilinde tevali eden muvaffakiyatı ve muzafferiyatı cidden inkilâplarının pek mesut, pek parlak ve pek mühim bir neticesidir. İslâmiyetin en âli kaide ve kanunlarını ihtiva eden Bolşevizmin, bizim dahi mevcudiyetimize kastetmiş olan müşterek düşman aleyhinde, bugün ihraz etmiş bulunduğu zafer, bizim için de şayanı teşekkür, bir neticedir.

Efendiler; Şark âleminin bilâkaydı şart sahibi, mutasarrıfı olmak emelini mağrur kafalarına sokmuş olan itilâf devletleri, kendi hayat ve mevcudiyetlerinin devam ve bakasının, bu tesahüpte ve bu tasarrufta olduğunu pek güzel takdir etmişlerdir. Binaenaleyh bu tesahup ve tasarrufu temin etmek için başta İngilizler olmak üzere, bütün itilâf devletleri, bir taraftan tekmil kullanabildikleri vasıta ve kuvvetlerle bizi mahvetmek, bizi ezmek için çalıştıkları bir sırada, diğer taraftan da bütün beşeriyeti mazlûmeyi tahlis için çalışan Bolşeviklerin, mazlum milletimize el uzatamaması için yine servetlerini kuvvet ve kudretlerini sarfederek uğraşmışlardır.

Fakat Bolşevik Cumhuriyeti, hem kendi hayat ve mevcudiyetlerinin ehemmiyetini tazif etmek, hem de itilâf devletlerinin pençei zulmünden kurtuldukları takdirde, âlemşümul olan inkilâbın istihsali gayatı için kendilerine en kuvvetli, en kudretli bir muavin ve müzahir olacak milletimizin desti vifak ve ittihadını tutmak için teşebbüsatı fiiliyede bulunmuştur. Yaptığı teşebbüs efendiler; onuncu ve on birinci ordularını doğrudan doğruya Kafkasya'ya, Şark cephesine tahsis etmek oldu. Bu ordular, bizim delâletimiz, tesirimiz ve hizmetimiz sayesinde, suhuletle Şimalî Kafkasya'yı geçtiler ve Azerbaycan'a dâhil oldular ve Azerbaycanlılar da gelen orduları kemali sükûnetle kabul ettiler. Bu ordular bir taraftan Ermenistan ve Gürcistan hudutlarında lâzım gelen tedabiri ve vaziyeti askeriyeyi aldılar. Diğer taraftan da maddeten bizimle tesisi irtibata tevessül ettiler ki bu mayıs aylarında idi. Tam bu sırada idi ki; Lehistan'da cereyan eden ahval, vekayi ve hadisat gittikçe Bolşeviklerin aleyhine olarak kesbi ehemmiyet etmişti ve Bolşevik Hükümeti mümkün olduğu kadar çok kuvvetli Lehistan cephesine sevketmek mecburiyetinde idi. Buna binaen Kafkasya'ya sevketmiş olduğu, tahsis ettiği ordulardan onuncu orduyu kâmilen şimale sevketti. On birinci ordunun da bir kısmını sevketti. Binaenaleyh Kafkasya'da Ermenilere, Gürcülere ve heyeti umumiyeye karşı maddi kuvvetleri tenakus etti ve zaif bulundu. İşte tam bu sırada, İngilizlerin mütemadi gayretleri ve teşvikleri eseri olarak, İngilizlere bendelik etmekle zevk alan Azerbaycan'ın müsavat hükümeti ve bu hükümetin hempalarının teşvikatiyle, şüphe yok. Gürcülerin ve Ermenilerin dahliyle, ordunun Bolşevik ordusunun tamamen gerilerine düşen Gence havalisinde Azerbaycan'ın muhalif kuvvetleri tarafından bir irtica vücude getirildi. Bu hadise üzerine on birinci kolordu kumandanı Ermeni ve Gürcü hudutlarında bulunan kuvvetlerin kâffesini çekti ve bunlarla tatili musamahat etti ve topladığı kuvvetlerle yirmi iki Mayısta Gence'de isyan eden kuvayi muhalife aleyhine hareket etti ve onları kâmilen tedip ve tenkil etti. Nuri Paşa cümlenizce malûm bir zattır. Bu zatın tahtı kumandasında iki üç bin kişiden mürekkep bir Azeri kuvvet vardı. Bu zatı İngiliz'ler her nasılsa iğfal etmişler, kendisiyle beraber kuvvetini kendi lehlerinde istimal etmişlerdir. Yani Nuri Paşa ve kuvvetleri dahi bu kırmızı ordu aleyhine diğer irtica edenlerle beraber hareket etmişti. Onun için on birinci ordu Gence'deki usatı tedip ettikten sonra Akdam istikametinde yürüdü. Akdam Gence'nin cenubu şarkisindedir. Orada 9 Haziran tarihinde

Nuri Paşa kuvvetlerini de mağlup ve perişan etti. Mağlup olan bu kuvvetler Akdam'dan sonra cenuba, İran içlerine doğru çekildi bilâhara bunun neticesini de arz edeceğim. Akdam hadisesinden sonra Kızıl Ordu Şuşa üzerinden Gerus'e geldi. Bilâ hâdise Gerus'u işgal etti. Gerus'e gelen otuz ikinci Rus kızıl fırkasıdır ki -bu, 4 Temmuzdadır efendim- bu kuvvetin hareketini burada bırakalım ve bizim hududumuzu aynı tarihlerde gözden geçirelim.

Ermeniler; kızıl kuvvetler kısmı küllisinin bu havaliden uzaklaşmasından ve Azerilerin kızıl kuvvetler aleyhine isyan etmesinden ve bizim hareketimizin siyasi esbaba istinaden tevkif ettirilmesinden istifade ederek, derhal 19 Haziran tarihinde, bir iki kolla Oltu şûrası aleyhine, diğer bir kısım kuvvetleriyle de Zengisar şûrası aleyhine taarruz harekâtına başladılar. Filhakika gerek Zengisar şûrası ve gerek Oltu şûrası, bizim eski hududumuzun ilerisinde ve doğrudan doğruya Ermeni Cumhuriyetini yakından tehdit eden vaziyetlerdir. Binaenaleyh bu tehdit edici vaziyetten kendilerini kurtarabilmek için şu suretle istifadeye kıyam ettiler. Ermenilerin bu hareketi üzerine henüz o civarda bulunan Hariciye Vekilimiz tarafından Ermenistan Hariciye Nezaretine ve keza Şark Ordumuz Kumandanı tarafından Ermenistan Ordusu Kumandanına lâzım gelen siyasî teşebbüsler yapılmakla beraber Erzurum ve havalisinde zaten müttehaşit ve her an harekete müheyya bulunan ordumuz bazı tedabir almak mecburiyetini hissetti. Ermeniler Oltu şûrası dâhilinde Tuzla civarına kadar olan mahalleri işgale muvaffak olabilmişlerdir. Bittabi Oltu şûrasının millî kuvvetleri, bu Ermeni taarruzunu tevkif edecek kadar kuvvetli değildi. Onun için ordu sol cenahını ileriye ve hududun öteki tarafına sürerek, Bardiz ve Tuzla hattını tuttu. Diğer taraftan da Bayezit cihetinden de lüzumu kadar kuvvetleri Zengisar şûrası dâhiline geçirdi. Aras'ın cenubuna çekilmiş olan millî kuvvetlerle gönderilen bu kuvvet birleşti ve netice olarak gerek Zengisar'da ve gerekse Oltu'ya karşı hareket eden Ermeni kuvvetleri tevkif edilmiştir. Bugün hali tevkiftedir. Binaenaleyh takririn bir noktasına cevap vermiş oluyorum. Taarruz eden Ermeni kuvvetlerine karşı büyük ve kahredici hareket yapmadık ve henüz yapmıyoruz. Fakat vukubulan Ermeni taarruzları tevkif edilmiştir ve tevkif için de icabeden tedabir alınmıştır. Bundan sonra ağustosun onunda Ermeniler zırhlı trenlerden istifade ederek Erivan ve Çulfa şimendiferleri boyunca şimalden cenuba doğru ilerlemeye başladılar. Bu ilerleyen Ermeni kuvvetleri karşısında bizim hududu geçmiş ufak bir müfreze halinde kuvayi muntazamamız vardı. Bu müfrezeyi faik düşman karşısında ezdirmemek için Aras'ın cenubuna ve garbına germek üzere emir verildi ve bu kuvvet de aldığı emir ve talimat dairesinde Ermenilerle ciddi muharebeyi kabul etmeksizin Aras'ın cenubuna gelmiştir ve bunun neticesi olarak, hududun yine öteki tarafında olan Şahtahtı 24 Temmuzda Ermeniler tarafından işgal edildi. Demin arz etmiştim ki; Temmuzda kızıl kuvvetler Keros'e gelmişlerdir. Temmuzun hemen nihayetine kadar bu kuvvetler burada kaldılar ve kendilerine aleyhtar olan kuvvetlerin elinden silâhlarını toplamakla vakit geçirdiler. Fakat Ermeniler böyle Şabtahtı istikametinde ilerlemesi üzerine derhal bu kuvvet Nahcivan üzerine hareket etti ve 28 Temmuzda yani Ermenilerin Şahtahtı'nı işgal ettiklerinden 4 gün sonra pişdariyle -ki bir süvari livasından ibaretti- Nahcivan'a vasıl oldu. Bu kırmızı kuvvetin Nahcivan'a gelmesi üzerine Ermeniler bu kuvvetle gerisinde kalan kısmı küllisinin arasına girerek hattı ricatını katetmek için Ankelât istikametinde hareket ettiler. Kızıl kuvvetler buna karşı da Şoşa'dan miktarı kâfi kuvveti 31 Temmuzda Ankelât istikametinde hareket ettirerek Ermenilerin maksatlarını mevkii fiile koydurmadılar. 1 Ağustos tarihinde Rus Bolşevik Hükümetinin kızıl ordusuyla

Büyük Millet Meclisinin ordusu Nahcivan'da birbiriyle maddeten birleşmiş oldu. *(Alkışlar)* Oraya giden kuvvetlerimiz, kızıl kuvvetler tarafından merasimi mahsusa ve ihtiramatı fevkalâde ile kabul edilmişlerdir. Burada birleşen iki Hükümet kuvvetleri diğer kuvvetler gelinceye kadar mahallinde müştereken tedabir ittihaz etmekle elan bugün dahi meşguldür. Kızıl ordu süvarisinden Şahtahtı istikametine çıkan bazı seyyar kuvvetler Nahcivan'ın otuz kilometre kadar şimalinde Ermeni keşif kollarını bulmuş ve onları tardetmiştir. Demin bahsettiğim Nuri Paşa kuvveti Akdam'dan sonra Hüdaaferin'e gelmiştir, İran'a doğru hareket ediyorlardı. Bu kuvvetler, Nuri Paşa tarafından, doğrudan doğruya İngilizlerin emrine girmek için talimat almıştı. Fakat vakit ve zamaniyle haberdar olduk. Şark Ordumuz Kumandanı tedabiri seria ittihaz etti ve binnetice bu kuvvetler tenvir edildi, irşat edildi ve bu kuvvetler doğrudan doğruya tahtı kumandamıza alındı. *(Teşekkür olunur sadaları)* Fakat tam bu kuvvetler Nahcivan'a geldiği sırada idi ki Ermeniler Nahcivan istikametinde, demin izah ettiğim Şahtahtı'ya taarruz ediyorlardı. Bu taarruz az çok sarsılmış bulunan bu Nuri Paşa kuvvetleri üzerinde iyi bir tesir bırakmadı. Başlarında bulunan Azeri kumandanlar da kuvvetlerini elde tutamayacak kabiliyette görüldü. Maahaza bu kuvvetin ele alınabilen kısmı 17 Temmuzdan itibaren 23 Temmuza kadar Bayazıd'a getirildi. Bayazıt'tan sonra Karakilise üzerinden Hasankale'ye ve Erzurum'a sevkolunuyor. İlk kademesi 31 Temmuzda Hasankale'ye vasıl olmuştu. Bütün maruzatım, Ermenilere mücavir bulunan arazideki harekât ve hâdisata şamildir. Fakat aynı zamanda, aynı tarihlerde Batum havalisinde de bir takım hadisat cereyan etmekteydi. 1 Temmuzda yani Kızıl Ordu Kerus'a tekarrüp etmek üzere iken sunufu mühtelifeden mürekkep bir İngiliz müfrezesi Çürüksu istasyonunu işgal etti ve bunu müteakip zırhlı trenlerle iki tabur Gürcü askeri Çürüksu'ya getirildi. Orada bulunan Cemiyeti İslâmiye milislerinin mukabele ve ateşine rağmen İngilizlerin muavenet ve müzahereti ve zırhlı trenlerin himayesi neticesinde Çürüksu bu Gürcü kuvvetleri tarafından işgal edildi. Ondan sonra aynı tarzda ve tertipte bu Gürcü kuvvetleri Çürüksu'dan Batum'a kadar olan istasyonları birer birer işgal ve nihayet iki alay piyade bir miktar süvari ve sekiz toptan ibaret olan bir müfreze ile Batum'a geldiler ve oradan İngilizlerden, İtilâf Devletlerinden Batum'u merasimi mahsusa ile teslim aldılar. İtilâf Devletleri de kâmilen Batum'u terkettiler. Yalnız limanda bazı sefain kaldı. Gürcü kuvvetleri bidayette istilâ mıntıkasını Çoruh nehrine kadar isal ettiler ve Çoruh nehrini geçmediler ve Cemiyeti İslâmiye milisleri Çoruh nehrinin cenubuna geçtiler ve Borçika mevkiinde merkezlerini tesis ettiler. Efendiler, görüyoruz iki burada bulunan Cemiyeti İslâmiye milislerinin, kuvvetleri tabiî zaiftir ve biz bu kuvvetlere maddeten doğrudan doğruya muavenet dahi etmedik ve bugün de edilmemektedir. Bunun sebebi gayet basittir. Haritayı açıp kuvvetlerimizin ordumuzun, ne merkezde ve ne maksatla nerede, nasıl tahaşşüt ettiğini mütalâa ederseniz pekiyi görürsünüz ki; buraya asker göndermek belki oradaki vaziyet üzerinde bir an için hüsnü tesir yapar. Fakat asıl lüzum ve ihtiyaç mübrem görüldüğü takdirde hazırladığımız şiddetli vekati darbeyi duçarı zaf edebilir. Bu itibarla mülâhazatı askeriye bizi oraya kuvvet göndermekten meneder. İkincisi; esbabı siyasiye de vardır. Siyasi sebeplerin başında ve bizi en çok alâkadar eden nokta şudur: Malûmu âliniz yine Rus Bolşevik Cumhuriyeti; Batum ve havalisinin mukadderatı, Batum ve havalisi insanlarının reyine, arzusuna tabidir, onlar tayin ve takdir edecek demiştir. Binaenaleyh bugün Batum Gürcülerin eline geçse dahi bunun muvakkat olduğu cümlenizce malûm ve muhakkaktır. Binaenaleyh esaslı ve her türlü ihtimalât karşısında bizi kuvvetli bulunduracak olan askerî planımızı tebdil ve tağyire

lüzum görmedik. İşte bu gibi esbaptan dolayı tarafımızdan muavenet görmeyen Batum ve havalisindeki Cemiyeti İslâmiye milisleri, Çoruh nehrinin cenubuna geçtikten sonra, Batum'u işgal etmiş bulunan Gürcüler yine hareketlerine devam ederek 25 Temmuzda küçük bir müfreze ile Artvin'i işgal ettiler ve orada bizim küçük bir müfrezemize karşı iki yüz kişilik bir müfreze ile hudut karakolları tesis ettiler. Binaenaleyh burada takririn diğer bir noktasına cevap vermek istemiyorum. Gürcüler Erzurum'un şimaline gelmişler ve tecavüz etmişler gibi falan bir nokta vardır. Gürcülerin en son geldikleri nokta Artvin'dir ve orada yaptıkları iş, hududumuza karşı alelade hudut karakolları tesis etmekten ibaret kalmıştır.

Efendiler; bütün bu tafsilâtı tekrar hulâsa etmek lâzım gelirse şu noktalara işaret koymak istiyorum: Anlaşılıyor ki Bolşevik Hükümeti bizimle irtibat ve temas için fiilen teşebbüsatta bulunmuştur. Ordu göndermiştir. İkincisi; vaziyetin bir iki aydan beri Şarkta mühmel, muğlak kalmış olması Lehistan vaziyetinden ileri gelmiş oluyor. Lehistan'a kuvvet gitmiş olmasiyle Ermenilerin, Gürcülerin, Azerilerin mahalli muhalif ve muarız hareketleri buna sebebiyet vermiş olur. Üçüncüsü; bütün bunlara rağmen, burada kalan Kızıl Kuvvetlerin zaafına rağmen Azerilerin, Gürcülerin, Ermenilerin mukavemet ve taarruzuna rağmen yine Kızıl Ordu yol, vasıta buluyor ve imkân buluyor. Nahcivan'a kadar gelip bizimle teması arıyor ve buluyor. Bu üç nokta; müşterek düşmanları binnetice mağlup etmek için azmetmiş olan iki milletin, iki Hükümetin münasebatı atiyesinin de arzu edildiği veçhile olacağına dair bir itminan verebilir. Hususî bir noktai nazardan da Ermenilerin bütün mütecaviz hareketleri tevkif edilerek onlara daima hâkim bulunduğumuz görülüyor.

Kezalik Gürcülerin harekâtı, bizim vaziyetimizi, kuvvetimizi, planımızı sarsacak bir surette değildir. Yalnız ufak bir tesiri kalbi ve vicdanî vardır ki o da Batum'da bulunan dindaşlarımızın biraz zulüm ve tazyika maruz kalmış olmalarıdır. En mühim nokta bu olabilir. Efendiler Bolşevikler, siyasî ve hatta içtimaî noktai nazardan -çünkü bilirsiniz ki Garp ve Amerika amelesi nezdinde Ermeniler mazlum tanıttırılmışlardır- Ermenilere atfı ehemmiyet etmişlerdir. Himayekâr bir siyaset takip eder görünmüşlerdir. Fakat bugün bu Ermeniler onlara dahi nankörlük etmiştir. Onların kuvvetine dahi fiilen tecavüz etmiştir. *(Kahrolsun sadaları)* Pek ziyade memul ve müntazırdır ki, bu defa Bolşevik Cumhuriyeti artık bu küstah milletin haddini tanıtmak için şedit ve katı kararını verecektir ve pek ziyade intizar olunur ki, Lehistan muvaffakiyetini müteakip Bolşevikler bizim ile maddeten vücude getirdikleri rabıtayı takviye edeceklerdir. Yine cümlemizce malûmdur ki, takriben yirmi günden beri Moskova'da bulunan Heyeti Murahhasamızın teşebbüsatı siyasiyesi, bütün bu vekayiden alınan netayice göre hüsnü hale ifrağ edilecektir.

Bu münasebetle efendiler, yine Şarka ait olan bir noktadan bahsedeceğim. Mesmuu âlileri olmuş olacaktır ki, son günlerde Bakû'de beynelmilel bir kongre yapılmaktadır. Resmi ve gayriresmî vukubulmakta olan müracatlarda bizden de oraya murahhaslar davet ediyorlar. Bu davetler doğrudan doğruya halkımıza vukubuluyor. Trabzonlulara, Erzurumlulara, her tarafa birtakım davetnameler geliyor, gönderiliyor. Aldığımız malûmata göre bazı yerlerden, bilhassa, hududa civar yerlerden bazı zevat bu kongreye icabet etmiştir. Efendiler; her münasebet düştükçe arz etmiştim ve bu münasebetle de bir defa tekrar ve teyit etmek isterim ki; biz memleket ve milletimizin mevcudiyetini ve istiklâlini kurtarmak için karar verdiğimiz zaman kendi noktai nazarlarımıza tabi

bulunuyorduk. Ve kendi kuvvetimize istinat ediyorduk. Hiç bir kimseden ders almadık, hiç kimsenin muğfil mevaidine aldanarak işe girişmedik. Bizim noktai nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malûmdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim itikadımıza göre; milletimizin temini hayat ve tealisi kendi kabiliyeti hazmiyesiyle mütenasip olan noktai nazarlardır. Fakat esas itibariyle tetkik olunursa bizim noktai nazarlarımız -ki halkçılıktır- kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensiptir. Elbette böyle bir prensip Bolşevik prensipleriyle tearuz etmez. Vakıa bize milliyetperver derler. Fakat biz öyle milliyetperveranız ki, bizimle teşriki mesai eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabatını tanırız. Bizim milliyetperverliğimiz her halde hudbinane ve mağrurane bir milliyetperverlik değildir ve bahusus biz İslâm olduğumuz için, İslâmiyet noktai nazarından bizim ümmetçiliğimiz vardır ki, milliyetperverliğin çizmiş olduğu dairei mahdudiye namütenahi bir sahaya nakleder ve bu itibarla da bu nokta nazardan bizim istikametimizde Bolşevik istikameti görülebilir. Bahusus Bolşevizm millet içinde mağdur olan bir sınıf halkı nazarı mütalaaya alır. Bizim milletimiz ise heyeti umumiyesiyle mağdur ve mazlumdur. Bu itibarla dahi bizim milletimiz beşeriyeti tahlise müteşebbis olan kuvvetler tarafından himayeye şayestedir. Bunları söylemekten maksadım, bu noktayı açık, samimî ve katî olarak ifade ediyorum, Memleket ve milletimizi kurtarabilmek için, memleketin ahengini, intizamım muhafaza etmek lâzımdır. Her tarafta muhtelif kafaların, dimağların, vücutları teşebbüsü, memleketin içinde muhtelif cereyanlar, muhtelif vaziyetler tevlit edebilir. Hâlbuki, efendiler, biz her taraftan, hariçten ve haricin tesiriyle dâhilden, namütenahi taarruzlara, hücumlara maruz bulunmaktayız. Bu vaziyet içinde bizim için esas, sakitane vahdeti muhafaza etmektir. Bu vahdeti böyle teşebbüsatı münferide ile halele duçar ettiğimiz gün, o teşebbüsatı münferidenin neticei muvaffakiyatı en parlak dahi olsa, heyeti umumiyeyi kurtarmak kabiliyetinden mahrumdur. Binaenaleyh, falan yerde falan, filân ve filân yerlerde yapılan kongreler. Filân, filân, filân münferiden davet olunurlar ve bunlar oraya gider ve orada mevzubahis olan esasatı kabul eder memleket içinde tatbik etmeye başlarsa bu, doğru bir istikamet olamaz. Biz kongrelere de gideriz. Her tarafa gideriz, her şeye iştirak ederiz. Yalnız biz ederiz. Millet gider, yani yalnız milletin mümessillerinden mürekkep olan meclis gider ve yapılması lâzımgelen şeyi o yapar ve ancak Meclisi âlinizin salâhiyetini haiz olan memurların her hangi kongrede, her hangi bir mahalde herhangi bir cemiyette, herhangi Hükümette yapacağı temas, söyleyeceği söz, vereceği imza makbul ve muteber olmak lâzımgelir. Her halde biz bu gün için kendi noktai nazarlarımıza, milletimizden, halkımızdan aldığımız hakikî noktai nazarlara tabi olarak hareket etmekteyiz.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Paşa Hazretleri, Bakû'deki kongre resmi mi, gayri resmi midir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Gayri resmidir efendim. O resmî olsa tabii Millet Meclisini davet ederdi. Şark Vaziyeti hakkında resmî rapor ve malûmata istinaden Heyeti âliyenizi tenvir için vuku bulacak maruzatım hulûsatan bundan ibarettir. Maahaza bazı noktaların tenvirine daha lüzum ve ihtiyaç görüyorsanız malûmatım dâhilinde izahat veririm.[21]

---

[21] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 3, Birleşim 48, Sayfa 206-211***

14 Ağustos 1336 (1920) Cumartesi
Mustafa Kemal Paşanın, Trakya ve Düzce Ahvali Hakkında Bir Takrire İstinat Etmeyen Şifahi Suallere Dair Beyanatı

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Garp vaziyeti hakkında bir malûmat var mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bu günkü vaziyet hakkında yeni bir şey yoktur ve haizi ehemmiyet yeni bir malûmat almadık. Yalnız Düzce'de yeni bir vakanın tahaddüsünü mesmuu âliniz olmuştur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Hayır Paşa Hazretleri, Düzce meselesini sormuyorum. Onların hiç bir ehemmiyeti yok. Edirne'yi kastediyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Çoktan beri Edirne'den bir resmî malûmat almadık. Ona dair izahat veremeyeceğim. Çünkü münasebatımız, irtibatımız birkaç günden beri münkati bir halde bulunuyor. Belki söyleyebileceğim şeyler şuradan buradan öğrendiğimiz İstanbul veyahut Rum gazetelerinin hulâsai neşriyatına inhisar eder. Bu hulâsai neşriyat da tabii bizim aleyhimizdedir.

Fakat elimizde mevsuk bir malûmat yoktur. Yalnız bu münasebetle şunu arz edeyim: Malûmu âliniz Trakya, Bulgaristan'la üç deniz arasında çıkmış küçük bir parçadır. Yani Anadolu'nun vâsi sahalariyle mukayese edilirse küçük bir parçadır ve bu küçük parça içinde bulunan kuvvetlerimiz de her tarafta düşman kuvvetleriyle muhat bir haldedir. Fakat Trakya için en muzır, en müessir, zehirden daha müessir bir cihet vardır ki, o da, İstanbul ile hali temasıdır. İstanbul ile temasta ve münasebatta bulunanlar zehirlenirler ve mahkûmu mevt olurlar. Eğer Trakya'nın başına bir felâket gelmiş ise biliniz ki ve sizi temin ederim ki, zehirnak olan İstanbul'un iğfalâtına kapılmış olduğu içindir.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Paşa Hazretleri üç sual sormaya müsaade buyurur musunuz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müsaade buyurunuz daha bitirmedim Beyefendi. Binaenaleyh, Trakyalılarla İstanbul çok münasebette bulundular. Çok politika yaptılar. Fransızlarla birçok münasebatta bulundular ve zannettiler ki, Fransızlarla İstanbul'dakiler, kendilerini himaye eder, sıyanet ve tahlis eder. Gerek İstanbul'dakiler, gerek Fransızlar Trakya'yı ve Trakyalıları suhuletle Yunanlılara ezdirebilmek için icabeden tedabiri almak için meşgul idiler. Binaenaleyh, bu felâketi münteç olmuş ise bunu görüp takdir edemeyenlerin eseri hatasıdır. Mahaza her ne olursa olsun, Trakya'yı bugün Yunanlılar, İngilizler işgal edebilirler. Kim isterse işgal edebilir. Mademki, bu milletin akıbeti bu Mecliste takarrür edecektir ve bu Meclis de koca Anadolu'ya ve büyük millete istinat ediyor, binnetice İstanbul'u olduğu gibi, Trakya'yı da yine burası kurtaracaktır. *(Alkışlar)*

(İsmail Suphi Beye hitaben) Buyurun. Efendim suallerinizi şimdi sorabilirsiniz.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Paşa Hazretleri birinci sualim, bizim kuvvetler Rus kuvvetleriyle ittifak edeli epey zaman olmuştur. O zamandan beri o kuvvetlerin buraya celbi düşünülmüş müdür, böyle bir teşebbüse lüzum var mıdır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Neden dolayı böyle bir teşebbüs yapalım? Böyle teşebbüs var mıdır? Ne sebep vardır efendim? Kızıl orduları bizim memleketimize davet etmek teşebbüsünün bizce düşünüldüğüne zatıâliniz vakıf mıdır?

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Soruyorum efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Yaptınız mı, yapmadınız mı diye soruyorsunuz rica ederim. Böyle bir sual sorabilmek için vaziyeti gayet iyi mütalaa ediniz. Tahlil ediniz, ondan sonra Heyeti Umumiye huzurunda sual sorunuz. Biz böyle bir şey düşünmedik ve düşünmek de istemiyoruz.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Bu halde fiili muavenet ne suretle olabilir? Bizim heyeti murahhasamız Moskova'da Sovyetlerle müzakereye mübaşeret eylemiş midir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müzakerata mübaşeret edilip edilmediğine dair henüz bir malûmat almadık. Yalnız onların oraya muvasalatım müteakip telsiz telgrafla, Türkçe yazılı iki telgraf aldık, onu müteakip hiç bir malûmat vermediler. Biz de buna merak ettik ve biz de iki defadır, vasıtai seria ile kendilerine sorduk, niçin bize malûmat ve izahat vermiyorsunuz diye, yalnız gideli on beş gün oldu. Biliyorsunuz ki Enternasyonal kongreleri içtima ediyor. İhtimal ki bizim murahhaslarımız bu kongreye dâhil oldu. Belki de bizim murahhaslarımız orada müzakerata girişmişler, netayici müzakerat hakkında bizi tenvire zaman müsait olmamış olabilir. Üçüncüsü nedir efendim?

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Lehistan'da Bolşevik ordularının ilerlemesine nazaran ahiren İngilizler, Fransızlar tarafından lehlilere yardım için kuvvet gönderileceğine dair haber gelmesine nazaran hakikaten Bolşevik ordularının muvaffakıyatını akim bırakacak bir şey yapabilirler mi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Beyefendi böyle bir şeyi halletmek için evvelâ; Rus Bolşevik ordusunun vaziyeti askeriyesi ve sahnei fiiliyata koymuş olduğu kuvvetin miktarı hakikisi nedir? İkincisi; kendisiyle doğrudan doğruya muharebede bulunan ve mağlûp olan Leh kuvvetleri nedir? Üçüncüsü; oraya Fransız ve diğer itilâf Devletlerinin sevkedebilecekleri azami kuvvet nedir? Ve bu kuvvetler hangi tarikle ve ne zaman sevkolunabilir? İşte bu malûmatı cemetmiş olmak lâzım gelir. Böyle bir malûmat, bu Bolşevik Hükümeti Cumhuriyesinin Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin masasında dahi yoktur. *(Handeler)*

HÜSREV BEY (Trabzon) — Beyanatı âliyeleri arasında Düzce'de yeni yolsuzluk ve uygunsuzluk olduğundan bahis buyurdunuz. Rüfekayi kiram bunu işitmişler, fakat kati anlayamamışlar. İzah buyurursanız daha iyi anlarız.

NURİ BEY (Bolu) — Düzce'ye ait vaziyeti dinlemek istiyoruz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Yalnız ben size bu meselenin esasına dair kısa bir malûmat vereyim. Belki dâhiliye Vekâletinden, ciheti askeriyeye ait olan kısmı da Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinden sormak arzu edilirse daha çok malûmat edinirsiniz efendim. Meselenin, hâdisenin esası şundan ibarettir: Vaktiyle isyan eden ve fakat esnayi tedibatta dehalet eden birtakım insanlar vardı. Bu dehalet edenler af olundu ve şurada burada istihdam edilmek dahi istenildi. Bunlar son zamanda firar ettiler ve bunlar tekrar o muhite girdiler. Anlaşılan o muhitlerde gizlenip kalmış olan diğer birtakım mifsidler daha vardır. Bunlar ihtimal kendileri için müsait zannettikleri

bir vaziyetin hulûlüne zahip olarak isyan ettiler ve Düzce'yi, gelip eskiden yaptıkları gibi, işgal ettiler. Garbe doğru gidip Hendeği işgal ettiler. Şarka doğru gittiler, Bolunun içine girdiler.

Malûmu âliniz orada bulundurduğumuz kuvvetlerimizi Yunan taarruzu üzerine hemen kâmilen denilecek derecede sevketmiş bulunuyorduk. Orada ufak ufak bazı müfrezeler bırakılmıştı. İşte bu müfrezelerin zayıf olmasından, Yunanlıların ve İngilizlerin müştereken Adapazarı havalisinde icrayi faaliyet eylemesinden ve İstanbul'un da mübalağalı birtakım teşvikatta bulunmasından, arzettiğim insanlar bu cürette bulundular. Fakat bu defa görülüyor ki halk bunlara iştirak etmedi. Ortada yalnız kaldılar. Biz bittabi haberdar olduğumuz gün derhal ve seri vasıta ile o istikamete kuvvet sevketmeye başladık ve bu kuvvetlerimiz hemen iki üç gün zarfında Gerede ve Mudurnu'ya kadar yetişebildi. Diğer taraftan da muhtelif istikametten kuvvetler yürümeye başladı. Bir defa kendilerinin İstanbul tarafından aldatıldıklarını, mevud olan şeylerin gelmemesiyle gördüler.

İkincisi; zayıf zannettikleri bizi, ikinci defa olmak üzere kuvvetli olduğumuzu gözleriyle tekrar görmeye başladılar ve ikinci defa oraya girecek olan kuvvetin elbette birincisinden daha müessir tedibat ve terhibat yapacağı muhakkaktır. Bunun üzerine derhal Düzce ahalisi eşrafı kâmilen telgrafla riyasete, bana müracaat ettiler. Dâhiliye Vekâletine, Garp ordusuna vukubulan müracaatlarında, herhalde kendilerinin bu işe iştirak etmediklerini kabul ediyoruz ve gelen usatın da nadim olduklarını bildirdiler. Fakat bu defa tekrar tedip edileceklerinden korkarak af talep ediyorlar. Maahaza gerek Düzce, gerek Bolu, gerek Hendekte kâmilen Hükümet yerinde, inzibat ve asayiş yerinde ve Hükümetle, yani burasiyle muharebe muntazamdır.

Yalnız Düzce'de bazı zabitleri ve memurları mevkuf bulundurdular. Bu muhaberat neticesinde Garp ordusu kumandanı kendilerine yirmi dört saat mühlet verdi. Bu müddet zarfında dağılacaklar. Ancak talep ettikleri affı ne Garp ordusu kumandanı ve ne de biz vermeye salâhiyettar değiliz. Ancak onu Meclisi âliniz takdir ve ita edebilir. Bizim onlara karşı yaptığımız bir şey var ise, o da kendileri dediğimiz noktaları yaparlarsa, dağılırlarsa, arzı mutavaat ve inkiyat ederlerse biz de kendilerini Meclisi âlinize af ettirmeye tavassut edeceğimizi, istirhamda bulunacağımızı vadettik. Düzce'nin vaziyeti bundan ibarettir.

HAKKI BEY (Van) — Miktarları çok mudur efendim?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hayır bir kaç yüz kişiden ibarettir.

HAŞİM BEY (Çorum) — Zannedersem Düzce ve havalisinde olan isyan, Bursa ve havalisinin sukutuna sebebiyet verenler hakkında hiyaneti vataniye kanununu bihakkın tatbik etmediğimizden ileri geliyor. Müsaade buyurursanız bunlar bu gün içerimizdedir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Meclisi âlinize arzettiğim cevap şimdilik kâfi görülüyorsa beyanatıma nihayet vermek için müsaadenizi rica edeceğim.[22] *(Kâfi kâfi) (Alkışlar)*

---

[22] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 3, Birleşim 48, Sayfa 211-213**

14 Ağustos 1336 (1920) Cumartesi
Bekir Sami, Hacim Muhittin ve Âşir Beylerin İnfisallerine ve Şimdiye Kadar Bir Divanı Harbe Tevdi Edilmemeleri Esbabına Dair Dâhiliye Vekâleti ile Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetinden İstizah Takriri Münasebetiyle Sözleri

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Muhterem efendiler! Memleketimizin her hangi bir şekil ve surette duçarı zarar olmasından dolayı Heyeti celilenizin bu derece teessür ve alaka göstermesi, memleketin ve milletin avakibi noktai nazarından, şayanı şükür ve Muhammedettir, şayanı takdirdir. *(Alkışlar)* Ben de Reisiniz olmak itibariyle bundan büyük bir saadet ve memnuniyet hissetmekteyim. Hakikaten Millet Meclisi millete müteallik olan mesailde milletin hayatına, milletin istiklaline taallûk eden işlerle yakından ve müessir bir surette alakadar olmalıdır. Meclisi alinizin Garp Cephesinde tahaddüs eden hadisattan mütehassıs olması pek tabiidir. Bu tahassüsatı şimdiye kadar müteaddit celselerde, müteaddit müzakerelerde muhtelif surette izhar etmiş olmasını da tabii buluyorum. Yalnız bir noktaya nazarı dikkati alinizi celbetmek istiyorum. Mevzubahis olan mesele, bir ordunun harekâtı harbiyesidir, bir ordunun sevk ve idaresidir. Binaenaleyh esbabı riçati, esbabı mağlûbiyeti meydana çıkarabilmek için tabii ilk noktai temas, yine bu mesleğin ihtisas erbabı olması lazımdır. Hâlbuki şimdiye kadar ve bugün dahi bu kürsüden bu mesele hakkında idarei kelam eden arkadaşların hiç birisi hakikati meseleye esbap ve avamili harbiyeye temas dahi etmemişlerdir ve bunların her hatibin söylediği sözlerle buradan yine size ispat edeceğim. Mesela Ali Şükrü Bey arkadaşımız vaziyeti makul bir surette ifade ve izah ettikten sonra buyurdular ki; Garp Cephesindeki harekâtı askeriyenin sevk ve idaresinde hata yoktur denilemez, hata vardır. Bu hatayı meydana çıkarmak icabeder. Efendiler, her hangi bir hareketi askeriyenin, her hangi bir noktai nazardan tetkik ve mütalaası onu baştan nihayete kadar hata alût gösterebilir. Yine aynı hareketi askeriyenin başka noktai nazardan mütalaası, onu baştan nihayete kadar dürüst gösterebilir. Bunu bugünkü hadisat ile mukayese etmek, edvarı tarihiye ile mütalaa etmek lazım gelir. Burada devir ve şerait, bilhassa içinde bulunulan şerait amili yegâne olur. Bir hareketi askeriyeye uzaktan bakmak ve bakanın kendisinin bulunduğu şerait dâhilinde onu mütalaa etmek, onu hiç bir vakitte doğru netayice isal etmez. İnsanları, harekâtı mütalaa ederken harekâtı icra eden kumandanların zabitlerin içinde bulunduğu mahalli ve malik olduğu vesaiti, karşısında bulunduğu tazyiki, karşısında duçar olduğu müşkülatı o anda tetkik etmek lazımgelir. Yoksa Meclisi Âlide ve aradan bu kadar zaman geçtikten sonra sükûnetle düşünüp yapılacak mütalaalar, orada düşünülmüş mütalaatla tetabuk etmeyebilir. Sureti umumiyede yapılmış olan bu hareketin neticei meşumesi zannediyorum ki ve el'an zannetmek istiyoruz ki, erbabı insafça malum olmuştur. Heyeti icraiye, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti, Müdafaai Milliye Vekâleti hiç bir vakitte dememiştir ki, "Hareket kusursuzdur, mutlaka böyle olmak lazımgelirdi. Binaenaleyh ortada mesul olmamak lazımdır" böyle dememiştir. Müdafaai Milliye Vekâleti, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti Meclisi Âlinizin reisi, ef'ali umumiyede zimethal ve mesul olmak itibariyle, bittabi alakadar oldu ve tahkikat yaptı, takibat yaptı, almış olduğu netice; sizin bir aydan beri, her gün müteaddit defalar talep ve ısrar ettiğiniz muamelenin mevkii fiile konmasını isteseydi bunda biran bile tereddüt etmezdi. Bittabi vaziyeti anlamak,

esbap ve avamilini tetkik etmek için bir usul vardır, bir kaide vardır, biz bugün Garp Cephesinin bütün harekâtından mesul olmak üzere oraya bir kumandan tayin etmiştik. Şimdiye kadar dermeyan edilen mütalaatı umumiyede, Heyeti aliyenizin kâffesi, bu kumandana karşı emniyet ve itimat izhar etti ve etmektedir. Bunun aleyhinde, bu zata karşı itimatsızlığa delalet edecek hiç bir mütalaa işitilmemiştir. Binaenaleyh işte bu zat diyor ki; vukubulan işaratınız, o emriniz ve tebligatınız üzerine bu kumandanların harekâtını tetkik ettim ve takip ettim ve binnetice delail ve vesaikiyle arz ediyorum ki, bunları ittiham edecek sebep yoktur. Bu; Heyeti aliyenize arz edildiği halde yine ısrar edilmek isteniliyor. Şu halde Bekir Sami Beyi, Âşir Beyi ve saireyi tetkik ve tahkike lüzum yoktur efendiler! Eğer Garp Cephesi kumandanına emniyet ve itimadınız varsa onun söylediği sözün nazarı dikkate alınması lazımdır. Maahaza yine iddianıza iştirak ederek ben de devam etmek istiyorum. Fakat devam edebilmek için müsaadei aliyeleriyle heyetinizden bir şey sormak istiyorum. Bekir Sami Beyi ne için itham etmeli? Ve bu iddiada ısrar gösteren zatın sebep olarak gösterdiği şeyler nedir? Müddei olan lütfen rica ederim, benden sorsun, ben cevap vereyim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Bursa'dan alınan bütün malumat, Bursa'dan gelen mebuslar bizi temin etmişti. Düşman civara gelmeden, şehirden çıkmıştır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Çok aldanıyorsunuz Beyefendi Hazretleri.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Soran sizsiniz, cevap veriyorum. Rica ederim, eğer mebusluk sıfatını tanıyorsanız, dürüst söylemeye hakkınız yoktur. Deminden de İsmail Suphi Beye öyle muamele yaptınız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Müsaade buyurun, cevap veriyorum. Bu zatın söylediği umumiyetle yalandır ve yanlıştır.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Müsaade buyurun yalan değildir, yanlış değildir. Asla efendim...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Ben söz aldım, söz söylemek hakkı benimdir.

Efendiler; Bekir Sami Bey Bursa'yı terk etmemiştir ve ben kendi imzam tahtında Bursa işgal edilmeden evvel emir verdim. Harekâtı askeriyenin istilzam ettiği hareketin doğrusu Bursa'yı terk etmek idi.

NAFİZ BEY (Canik) — Şu halde siz de mesulsünüz!

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Kumandanlara Bursa'yı terkediniz dedim ve ben bu emri verdiğim zaman Heyeti âliyenize bilmünasebe izahat vermiştim. Harekâtı askeriyede mevzuubahs olması lâzım gelen şey eldeki kuvvetlerin neticeye kadar herhangi bir mevkii muhafaza etmesi değildir, harekâtı Harbiyede, bu esas değildir. Binaenaleyh Bekir Sami Beyin Bursa'yı terketmiş olması gibi bir mesele yoktur. Filân ve falan yeri muhafaza etmek, harekâtı askeriyede esas değildir. Muhafaza edilecek nokta, filhakika Bursa'yı Bekir Sami Bey ne için daha evvel terk etmemiştir? Budur tenkit olunacak şey efendiler. Yoksa Bursa'yı terk etmiş olması değildir.

HAŞİM BEY (Çorum) — Şu halde yine emri âlinizi tutmamıştır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Filhakika benim emrettiğim zamanda tahliye edilmiş olsaydı bu gün ordumuza bir fırka daha ilâve edilmiş olacaktı. Binaenaleyh, sözlerimi tekrar ediyorum. Meselede, tarzı telâkkide bir hata vardır, bir yanlışlık vardır ve bu hata herkesin kalp ve vicdanına sanih oluyor. Böyle bir emir ve tebliğin icra edilmemiş olmasının elbette esbap ve avamili vardır. Bursa gibi payitahtımız olmuş, mukaddesatımızı cami bir mevkii muallânın sühuletle düşman eline geçmiş olmasından, evet bundan dolayı fevkalâde müteessirsiniz ve bunun bütün cihanda tesiratı olmuştur. Hamdullah Suphi Beyin ısrar ettiği gibi elbette İstanbullular üzerinde de çok tesiri olmuştur. Fakat bu teessürat doğrudan doğruya hissî bir takım teessürattır. Bendenizin arz etmek istediğim, Heyeti Vekilenin nazarı dikkatinde bulundurulması lâzım gelen nokta, Heyeti âliyenizin daima takip edecek nokta, böyle şunun bunun hissiyatından dolayı filân veya falanı tenkit etmemektir. Hamdullah Suphi Bey, benim idrakime nazaran, bu meselede iki noktaya temas ediyor. Birisi; şimdiye kadar harekâtı harbiye lüzumu gibi idare edilememiş veyahut şimdiye kadar, bugün olduğu gibi, harekâtı askeriye ile alâkadarlık gösterilememiş, bu günkü gibi faal bulunulamamış! Rica ederim, hangi günden bahsediyoruz? Efendiler! Hamdullah Suphi Beyden sormak istiyorum, hangi maziden ve hangi günden bahsediyorlar? Biz bu harekât ile iştigal ederken Hamdullah Suphi Beyefendi İstanbul'da oturuyordu. Ne için buraya gelip de bu günkü gibi davranmak istemiyordu?

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — İstanbul'da vazifem vardı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — İstanbul'da vazifesi var, falan yerde vazifesi vardı. Bütün vezaifin fevkinde bizim de bir vazifei vicdaniyemiz vardı. O da, herkesin sudan bir takım vazifeler yaptığı sırada hayatımızı, mevcudiyetimizi bu milletin sinesine sokarak onlarla beraber düşman karşısında uğraşmak olmuştur. *(Alkışlar)* Binaenaleyh, iki buçuk aydan beri bu milletin içine gelmiş insanlar hakikatin amakına henüz nüfuz için zaman dahi kazanamamış olan insanlar, mazi ve halin harekât ve namus ve vicdanına malik olamazlar, sühuletle tenkit salahiyetine malik olamazlar.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Vesaiki görerek malik olabilirler Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Zatıâlilerinin göreceği vesaik vardır.

HULUSİ BEY (Karahisarısahip) — Görürüz Paşa Hazretleri, biz de askeriz. *(Gürültüler)*

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Hamdullah Suphi Beyefendi buyuruyorlar ki; silahsızlıktan bahsolundu. Hayır silahsızlıktan bahseden yok ve olmamıştır. Müdafaai Milliye Vekilimiz hiç bir vakit silahsızlıktan, silah ihtiyacından, silah bulamamaktan bahsetmemiştir. Heyeti âliyeniz, bilâkis silahımız olduğundan ve silah bulabileceğinden bahsetmiştir. Bunun mabadi olmak üzere buyurdular ki; çok silahımız vardır, bunları Yunanlılar alıyor. Yunan mıntıkasında, Yunan tahtı işgalinde kalmış olan masum insanların elinden cellâtlıkla silâh alınıyorsa, burada Müdafaai Milliye Vekilinin ne taksiratı vardır, buradaki Heyeti Vekilenin ne kusuru vardır? Bunu burada davayı teyit etmek için zikretmekteki maksadı anlayamadım. Sonra efendiler, bazı arkadaşlarımız diğer kumandanları da tenkit ediyorlar. Fakat müsaadeleriyle arz etmek isterim ki; tenkidatta takip ettikleri istikamette hata vardır. Meselâ Şefik Bey hakkında beyanı mütalaa edilirken kabahat ve kusur olmak üzere denildi ki: Bir takım

zevat demiş ki: buyurun kumandan olun, falan sırtları tutalım, kumandan da o sırtları tutmak istememiştir. Bir defa herhangi bir heyetin, herhangi bir kumandana sırt gösterip tutturması doğru değildir. Esas itibariyle ben de onun yerinde olmuş olsaydım herhangi bir heyet bu sırtı tut derse ben de yapmazdım. Bu, doğru bir şey değildir. Binaenaleyh, bundan dolayı hiç bir şahsı tahtie edemeyiz. Şefik Bey çekilmek lâzım geldiği vakit filân istikamete, İtalyan mıntıkai nüfuzu telâkki edilecek istikame çekildi. Bu da bir tetkik ve tenkidi askeridir, tabiye o sevkulceyşe ait bir harekettir. Şuraya, buraya çekilmiş olmasiyle bir kumandanı tahtie edemeyiz efendiler. Sonra düşman kuvvetleri hakkında lâzım gelen haberleri ciddi telakki etmemiş, düşman gelmez demiş, çekinmeyim kuvveti yoktur, gelemez demiş. İhtimal ki bu kumandan düşmanın kuvayi hakikiyesini biliyordu. Fakat yanında bulunanlara düşman çoktur, geliyor; şöyle yapacak demesi belki kuvvei maneviyeyi sarsardı ve bundan dolayı söylememesi icabederdi. Yani bunu da bir adamı ittiham etmek için söylememeliyiz. Sonra meselâ bu meselede ve buna mümasil olan mesailde şahsiyatta o kadar ileri gidiliyor ki bu da doğru değildir.

Mukaddes olan Meclisi Âliniz azasından birinin yine Meclisi Âlide bu kadar şahsiyata girişmesi doğru bir şey değildir. Meselâ deniliyor ki, bilâ mezuniyet Antalya'ya gitmiştir, orada çiftlik çubuk tedarikiyle meşguldür. Bunlar nasıl söylenir? Bir defa bu adam tâbi olduğu kumandandan resmen izin alarak gitmiştir ve esbabı makulei meşrua zikrederek müsaade istihsal etmiştir, müsaadesiz gitmemiştir. Demek ki yanlış anlaşılabilir ve saire olabilir. Buradan bunu hükmetmek doğru değildir. Nitekim doğru olmadığını arz ediyorum. Çünkü mezunen gitmiştir. Sonra diğer bir noktaya nazarı dikkatinizi celbederim. Vakıa bu zat orada bir fırka kumandanı ismini taşıyordu. Bilhassa aza olan arkadaşlarımızca malumdur ki orada müessir olan, âmil olan, hâkim olan başka şahsiyetler, başka kuvvetler de vardır. Sonra meselâ bir takım heyetler kendisini müzakereye davet etmiş. İcabet etmemiş. Onu bu gün ittihama bir sebep teşkil edemez. Pek haklı ve insaflı olarak bir şey buyurdular ki, o da, kumandan lüzum ve ihtiyacı mübremini hissettik, her birimiz bir tarafa koştuk, İstanbul'a gittik, Ankara'ya gittik, aman gelin, bize kumandanlık edin, dedik de gelmediler, buyurdular. Ne sebepten dolayı gelmediler? Ben biliyorum. Hangi sebepten dolayı gelmediler efendiler?

Diğerleri oraya gelmekten içtinap ettikleri bir sırada orada oturan bu adamlara ufak bir teşekkür deynimizdir. Diğerleri öyle bir hayata iştirak edebilmek için mahiye bu kadar maaş, bankaya bu kadar para yatırılmasını talep etmelerine rağmen bunlar, burada, bu muhitte her şeyi istihkâr eden insanlar meyanında bulunuyorlardı. Sonra emir vermişler de; ben İstanbul'a merbutum, size mutavaat edemem, demiş. Zannederim böyle bir şey vaki olmamıştır efendim. Bütün bu maruzatımla görülüyor ki tahakkuk etmemiş, sahih olmamış yalan ve yanlış şeyler üzerine istinat ediliyor. Bu gibi esasata istinaden bir insanın hayatına, atisine, haysiyetine taarruz edilmez efendiler. Denizli vakasından bahsolundu. Burada âmil ve müessir olarak Şefik Beyi gösterdiler. Buruda da isabet yoktur efendim. Bu defaki seyahatimiz esnasında bu işle iştigal, ettik, herhalde Denizli'de tedibi istilzam edecek hareket olmuştur. Ancak bu muamelei tedibiye bizim ve cümlenizin takdir etmeyeceği ve tensip etmeyeceği bir şekilde olmuştur. Maahaza Heyeti Vekile bu mesele ile yakından alâkadar olmuştur ve bu gün için mümkün olan, makul olan tedbirleri ittihazda da kusur etmemiştir. Efendiler; burada Şefik Bey âmil değil, müşevvik dahi değildir. Mevzuubahs olan şahsiyetler hakkında bir cümle daha arz etmek isterim. Filân, filân zevat inhizamın müsebbipleri değildir ve olmadığı vukubulan

tahkikat ve tetkikat ile teeyyün etmiştir ve neticeye, resmen ve usulen tevessül neticesinde destires olunmuştur.

Ancak mevzuubahs olan kumandanlar hakkında tetkik ve teftişten evvel birçok söz söylenmiş olduğu için, bahusus Meclisi Âlinizde kendilerine tecavüz edildiği için, bu adamlar sarsılmıştır. İşte böyle sarsılmış olan kimselerin kumanda başında bulundurulması, düşmanlarımız için faydalı olacağı düşünülerek Heyeti Vekile sırf Meclisi Âlinizin hareketinden ve muamelesinden dolayı bunları işten el çektirmiştir ve bununla iktifanın mâkûl olacağı kanaatinde bulunuyor. Çünkü bunları Divanı Harbe vermek için elinde hiç bir vesika yoktur. Efendiler, Hamdullah Suphi Beyin ne için düşman gelmeden kaçtı, sualine cevaben diyorum ki: Daha evvel tahliyesi için ben emir vermiştim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Bunu vaktiyle söylemeli idiniz Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Bu bir sebep ve mesele teşkil etmez. Bence hata onun biran evvel hareket etmemiş olmasındadır. Askerlik noktai nazarından şayanı tenkittir. Hâlbuki zatı âlileri, ne için orada durmadı, diye tenkit buyuruyorsunuz. Demek ki istinat ettiğiniz sebep haddi zatında doğru değildir. Diğer arkadaşlarımız da söylediler ki: Bir takım zabitler eşyalarını geriye göndermişler. Filhakika gönderilmiştir. Fakat geriye giden nedir efendim? Malûmu âlileridir ki orada vaktiyle ondördüncü kolordu karargâhı vardı. Bu on dördüncü kolordu karargâhı daha evvel Eskişehir'e hareket emrini almış bulunuyordu. İşte bu karargâh sepetiyle, arabasiyle giderken bu vaka olmuştur. Ha! Bekir Sami Bey zabitlerin eşyalarını kaçırıyor. Giden ve kaçan, gönderilen Bekir Sami Beyin eşyası değildir ve o hareketin neticesi nazarı dikkate alınarak yapılmış bir münakale değildir. Daha evvel yapılan bir karargâh naklinden ibarettir. Sonra efendiler, malûmu âlileridir ki, askerlikte bir takım kademeler vardır ve her kademenin kendisine mahsus salâhiyeti vardır, vaziyeti vardır. Bekir Sami Bey bir kolordu kumandanıdır. Tabii azayı muhteremece bir kolordu kumandanının ne demek olduğu pekiyi idrak olunur. Kolordu kumandanı demek efendiler, dünyanın her yerinde, her millette, en büyük kumandan demektir. Kolordu kumandanından sonra başka büyük kumandan yoktur. Ancak muhtelif kolorduların harekâtını sevk ve idare etmek için üzerine ordu veya grup kumandanı geçer. Daima teşkilâtı askeriyede en büyük kumandan kolordu kumandanıdır ve kolordu kumandanının ifayi vazife etmesi demek, muharebatın içinde ve zabitanın içlinde bulunması demek değildir ve böyle bir hareket makbul değildir. Kolordu kumandanı maiyetindeki fırka kumandanlarına emir verir ve anı yaptırır vazifesini bu suretle ifa eder. Binaenaleyh, Bekir Sami Beyi muvahaza ve tenkit etmeden evvel yapılacak gayet basit bir şey vardı ve ben bunu yapmışımdır. Bundan evvelki seyahatımda kalktım, buradan doğru Bilecik'e gittim. Bekir Sami Beye, ordu kumandanı ve vali ve mebus arkadaşlarım muvacehesinde icabeden sualimi sordum. Ne emir verdiniz, verdiğiniz emri bana izah ediniz dedim. Bu zat, bunların muvacehesinde bana, hakikatta verilmesi lâzım gelen emri vermiş olduğunu söyledi. Ordu kumandanı da bunu tasdik etti. Binaenaleyh askerlik noktai nazarından ben bunu nasıl tenkit ederim? İttiham emek lâzım gelince bir defa bu emrin yanlış olması ve zamanında verilmemiş olması mevzuubahs olabilir. Hâlbuki bizce böyle bir şey yoktur. Hareketin fiiliyatı itibariyle tenkidat yapmak lâzım geliyorsa bu emri almış olan fırka kumandanlarını tenkit etmek lâzım gelir. Hâlbuki yine Bekir Sami Beyin aleyhinde idareli

kelâm eden zatiâli, bir fırka kumandanının gayet cesur, gayet müdebbir, gayet kıymetli ve son dakikaya kadar, son neferiyle beraber hareket ettiğini söylüyorlar. Kimi tenkit etmek istiyorsunuz? Harekâtın neticei fiiliyesinden tevkif edilmek ve mahkûm edilmek lâzım gelen adam işte o adamdır. Binaenaleyh, efendiler çok söyleyebilir ve daha çok izah edebilirim. Bütün kardaşlarımdan arkadaşlarımdan eminim ki sözlerimde esassız, ispatsız, delilsiz hiç bir şey yoktur, söylersem samimi olarak söylerim ve kani olursunuz. Bunun için çok rica ederim, bu safhayı kökünden kapamak lâzımdır. İcabedenler hakkında, emin olunuz, arzunuz gibi muamele yapılmıştır ve yapılacaktır. Bunu başka türlü hal ve fasletmek için bu günkü şerait müsaittir.

Efendiler! *(Şiddetli alkışlar)* Ordu yapmak, orduyu muntazam sevk ve idare etmek orduyu mükemmel teçhiz etmek... Hamdullah Suphi Bey diyor ki daha iyi teçhiz ve ilbas edebilirdik. Hayır Hamdullah Suphi Bey, daha teçhiz edemezdik, edemezsin ve edemiyeceksin. Bunu söylüyorum efendiler. Fakat askeriyemizin biraz çıplak, yırtık elbise ile bulunması hiç bir vakit bizim için bir şin teşkil etmez ve size söylüyorum ki efendiler, dünya inkılâbı azimini, âlemşümul olan inkilâbı vücuda getirmiş olan Bolşevik orduları ki Lehistan'da zaferden zafere gidiyor. Onların da üstleri başları bizim askerlerimizden daha çok iyi değildir. Bana Fransızlar, elbisesiz askerlerin çete olduklarından bahsettikleri zaman, hayır onlar çete değildir, bizim efradımızdır dedim. Üzerinde üniforma yoktur dediler.

Üzerindeki elbisesi üniforma dedim ve bunu Fransızlar manidar bir cevabı kâfi buldular. Binaenaleyh elbisesiz olsun, köylü elbiseli olsun, yeter ki onları mahallinde istihdam edelim ve gayei mukaddesemize vasıl olalım. Binaenaleyh hataları, sahibi kudret ve salâhiyet olduğumuz dakikadan itibaren takip ediyoruz. Her gün geçtikçe ordumuz ve işimiz daha iyi intizama girecektir. Fakat bir takım hususî ve hafi maksatları gizleyerek, kalbimde vicdanında tutarak, esbap diye böyle bilir bilmez şeyleri söylemek doğru değildir. Efendiler bu vicdanî değildir; binaenaleyh Heyeti Âliyenizin salâbeti, nezahatı ve ciyadeti namına ve ordumuzun bundan sonra ifa edeceği gayet mukaddes vezaifin netayici namına rica ederim bu meseleyi kapatınız ve herkese müsterihane vazifesiyle iştigale meydan bırakınız.[23] *(Alkışlar)*

[23] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 3, Birleşim 48, Sayfa 226-230***

21 Ağustos 1336 (1920) Cumartesi
Demirci'de Cereyan Eden Harekâtı Harbiye ile Ayıntap Hakkında Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın Beyanatı

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Tensip buyurursanız maddei kanuniyenin müzakeresine geçmeden evvel tensip buyurduğunuz nikat hakkında kısaca arzı malûmat edeyim. Demirci vekayii hakkında izahat itası tensip buyurulmuştu. Demirci havalisindeki son havadisi izah edebilmek için müsaade buyurursanız bir kaç gün evvelki tarihten itibaren cereyan eden vukuatı bir silsile halinde arzedeyim. Bu maruzatımın birçoğu cümlenizce malûmdur. Yalnız bendeniz vekayii birbirine raptetmiş olacağım. 12 Temmuz tarihinden evvel, mesmuu âlileri olmuş bulunacağı veçhile Salihli civarında bulunan Yunan kıtaatında ziyade bir faaliyet hissolunmuştu. Bu faaliyeti müteakip Yunanlılar 12 Temmuzda Burlu'yu işgal ettiler. O havalide olan arkadaşlarımızın kâffesinin malûmu olduğu üzere ki Demirci'nin cenubunda aynı günde Yunanlılar iki kol ile şimal istikametinde yürüyüşe devam ettiler. Birisi Gördüs istikametinde, diğer birisi de Demirci istikametinde idi. Her iki istikamette yürüyen kol 12 Temmuz akşamına kadar o istikamet üzerinde bulunan Boz köyü işgal etti. Bu vaziyette bir kaç gün kaldılar. Etrafında bulunan ahalii islâmiyenin ellerinden silâh toplamakla iştigal ettiler. Düşmanın bu hareketi üzerine Demirci'de Simav'da bulunduğunu kabul ettiğimiz bazı kuvayi milliye ve gönüllü kuvvetleri maatteessüf düşman ile teması dahi kabul etmeksizin dağılmışlardır. Düşman 12 Temmuzdan 21 Temmuza kadar bu vaziyette kaldı. Ondan sonra tekrar şimale doğru yürüyüşüne devam etti ve Temmuzun 21'inci günü Demirci'nin cenubunda bulunan Hadi değirmenindeki ufak bir müfrezemizle temas ederek bu müfrezeye taarruz etti. Faik düşman karşısında kalan müfreze geriye çekilmeğe mecbur olduğundan Yunanlılar Demirci mevkiini işgal ettiler. Bir iki gün sonra Yunanlılar Simav istikametinde yürüyüşlerine devam etmişlerdi. 23 Temmuzda Hisarköyü civarına kadar geldiler. Fakat burada durmadılar. Biraz geriye çekilerek Demirci'nin biraz şimalinde bulunan Demirci dağlarında bir vaziyet aldılar. 25 Temmuzda idi, yani bundan iki gün sonra Kütahya ve havalisi kumandanlığına tayin edilen Etem Bey maiyetindeki kuvvetlerle Kütahya'dan Simav cihetine tahrik edildi. 26 Temmuzda Simavlılar yahut Simavlılar meyanında bulunan bazı muzır ve muhalif eşhas doğrudan doğruya Yunanlılar ile teşriki mesai ettiler *(Kahrolsun sadaları)* Dahi tertibine çalıştıkları ufak tefek müfrezeleri şarka doğru Kütahya istikameti umumiyesine ta Gedüs'e kadar göndermişlerdi. Etem Bey kuvvetleri ile 30 Temmuzda Simav civarına geldi. Simavlılar iptida sui telkinat tesirile muhalif vaziyet aldılar ve kendilerine icra edilen nasayihi hüsnü telâkki etmediler. Binaenaleyh tedip edilmek suretile Simav'a dahil olundu ve bu kuvvetler burada katiyen durmaksızın Hisarköyü istikametinde yürüyüşlerine devam ettiler ve aynı günde 30 Temmuz günü Demirci'nin 10 kilometre kadar şimalinde bulunan Yunan kuvvetleri ile temasa geldiler ve bu kuvvetlere taarruz ettiler ve bu taarruz neticesinde düşmanın vaziyeti sarsıldı ve kendisi beş kilometre kadar cenuba ricata mecbur edildi. Ertesi günü 30 Temmuzda düşman cenubunda bir takım takviye kıtaatı almıştı ve bu kuvvetleri aldıktan sonra Etem Bey kuvvetlerine mukabil taarruza başladı. Yedi buçuk saat kadar şedit ve ciddî muharebenin cereyanından sonra Yunan kuvvetleri mağlûp oldu ve Demirci'nin 5 kilometre kadar cenubuna çekilmeğe mecbur edilmişlerdi. Bunu müteakip Yunanlılar tekrar cenupta mühimce takviye kıtaatı aldılar

ve 4 Ağustosta Demirci'nin cenubuna geçmiş bulunan Etem Bey kuvvetlerine şiddetli ve kuvvetli mukabil taarruza geçtiler. Muharebe 4 Ağustosta başladı, akşama kadar devam etti. 5 Ağustosta tekrar devam etti. Bu muharebe neticesinde düşmanın faik kuvvetleri karşısında kalındığı anlaşıldı. Vaziyet münasip görülmediğinden burada neticei katiyeye kadar muharebenin devamına intizar edilmeksizin, Demirci'de bulunan kuvvetlerimiz Demirci'nin şarkına, daha münasip, daha müsait bir mevzie çekildi. Düşman, bu mevzie çekilmiş olan kuvvetlerimizi takip etti ve yeniden taarruza başladı. Cepheden ve cenahlardan olmak üzere, bilhassa cephenin sol cenahına şiddetli taarruzlarını tevcih ediyordu. Bu taarruzlar 6 Ağustosta bertaraf ve tardedildi. Fakat düşman hakikaten mühim kuvvetler almıştı. Gerek muharebede esir edilen Yunanlılardan ve gerek birçok emarelerden ve gerek civar ahalinin edinebildiği malûmattan binnetice tahakkuk etti ki; burada hali faaliyette bulunan düşman kuvvetleri, numaralarile malûm olmak üzere, bir fırkaya baliğ oluyordu. 31'nci, 32'nci ve 33'üncü Yuman Piyade alayları ve ona göre topçu ve süvari kıtaatı burada muharebe ediyordu. Bu kuvvetler tekrar 14 Ağustosta daha şiddetli bir surette Etem Bey kuvvetlerine taarruz etti. Muharebe Ağustosun 14-15'inci günleri devam etti. 15 Ağustos günü bu taarruzu yapan düşman kuvvetleri fazla sarsılarak ve mağlûp edilerek atılmıştı. Bu düşman kuvvetlerine taarruzdan sarfınazar ettirilmişti. Bundan sonra 17-18 Ağustos gecesi Etem Bey kuvvetleri gayet kıymetli kararlar verdi. Düşman kendisini toplamağa vakit bulmaksızın düşman üzerine sabaha karşı baskın tarzında bir taarruz yaptı. Bu taarruz neticesinde bütün düşman kuvvetleri tamamen mağlûp ve münhezim olarak Demirci'nin cenubuna atılmıştır. *(Şiddetli alkışlar)*

Son aldığımız raporlara göre Demirci'ye ait havadis bundan ibarettir. Yani düşman kuvvetleri birçok didinmelerde kısa mağlûbiyetlere duçar olmakla beraber binnetice uzunca bir darbe ile Demirci'nin cenubuna atılmış bulunuyordu. Ve bittabi elan dahi temas ve belki muharebe devam etmektedir.

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) — Demirci'nin ne kadar cenubuna atıldı Paşa Hazretleri?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beş kilometre cenubuna atılmıştır. Bu arzettiğim cephe, malûmu âliniz, Garp cephesinin merkez mıntıkasıdır. Bunun şimalinde, Ertuğrul mıntıkası ve cenubunda Uşak mıntıkası vardır. Bu iki mıntıkada şayanı arz bir vaka yoktur. Şimal cephesinin şimaline tesadüf eden İzmit mıntıkasında bazı ufak tefek faaliyetler mevcuttur. Bu faaliyetler bu gün bizim lehimizde cereyan etmektedir.

CEMİL BEY (Kütahya) — Paşa Hazretleri "Sındırgı" hakkında malûmat verir misiniz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Sındırgı hakkında mı?

CEMİL BEY (Kütahya) — Evet Simav civarında bir yer.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, bizim kuvvetlerimiz, arzettiğim gibi, Demirci'de Demirci'nin cenubundadır. O halde, Sındırgı'da bir şey yoktur.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Kandire'nin istirdadı hakkındaki mesele nasıldır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Oraya, şimdi arzettiğim İzmit cephesine, Yunanlılarla İngilizler müştereken girmişlerdi. Sonra mukabil taarruzlar yapıldı. Şile istikametine ricate mecbur edildiklerini vaktile arzetmiştim.

Oradaki kuvvetlerimiz Yunanlıları takip etmek üzere faaliyete geçti. Böyle ufak tefek bir takım müsademe ve temaslar olmaktadır. Diğer taraftan da Düzce, Hendek âsilerinin ufak tefek faaliyetleri vardır. Bilhassa Adapazarı ve Geyve civarında faaliyetleri tamamen düşmanla müştereken cereyan ediyor. Binaenaleyh bir taraftan onlar da tedip ve tenkil edilmektedir ve vekayi sureti umumiyede lehimize cereyan etmektedir.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Geyve buyurduğunuz, nefsi Geyve midir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Geyve'nin Şarkı şimalisinde, ufak tefek, beş kişilik, on kişilik kuvvetlerle temas hâsıl olmaktadır. Bu böyle efendim.

Şimdi Ayıntap hakkında da arzı malûmat edeyim. Filhakika Ayıntap'tan bazı mebus arkadaşlarımıza mufassal telgraf nameler vürut ettiği ve bu telgraf nameler muhteviyatına göre oradaki vaziyeti bir az acıklı gösterdiklerini biliyorum. Bu münasebetle Yasin Beyefendinin izahat talep buyurmuş olmalarından dolayı bilhassa teşekkür ederim. Buradaki vaziyeti izah edebilmekliğim için müsaade buyurursanız daha evvelki safahatından başlayacağım. 3 Ağustostan bu güne kadar olan vekayii arzedeceğim. 3 Ağustostan evvel Fransızlar, Fırat'ın şarkında bulunan tekmil kuvvetlerini Fırat'ın garbına geçirmek suretile o havaliyi tamamen tahliye etmiş bulunuyorlardı. 3 Ağustos vaziyeti tamamen şöyle idi: Fransız kuvvetleri Cirablis'in cenubu garbisinde ve şimendifer üzerinde bulunan Akçakoyunlu'da tahaşşüt etmiş bulunuyor ve düşmanlarla teması muhafaza etmek suretile, Cirablis köprüsünü geçip ilerleyen, bize mensup bazı ufak müfrezeler de Akçakoyunlu karşısında düşmanla karşı karşıya temas halinde bulunuyorlardı. Bu tarihte Ayıntap'ta 400 kişiden ibaret olmak üzere bir Fransız kuvveti vardı ki bu Fransız kuvveti oradaki kollejle kollej civarında bulunan mahallâtta mutahassın bir halde bulunuyorlardı. Gerek şehir civarında ve gerekse şehir kenarında bizim bazı millî kuvvetlerimiz mevcut idi. Fransızlar 3 Ağustosta Halep'ten ve Kilis'ten, her biri takriben birer tabur olmak üzere, yeniden bir takım kuvvetler celbettiler ve bu kuvvetlerle 3-4 Ağustosta gece yarısından itibaren şark istikametinde, karşılarında bulunan zayif müfrezemize taarruz ettiler. Müfrezemiz Fransızların bu taarruzu karşısında ciddî bir muharebeyi kabul etmeksizin, düşmanı tevkif ve harekâtını tehir etmeğe çalışaraktan çekildi ve 4 Ağustos günü akşamına kadar düşman Cirablis'i işgal etti ve bizim müfrezemiz de Cirablis'ten Fırat'ın karşısına, şark cihetine geçti. Biz düşmanın öyle şarka doğru giden bu hareketini şöyle tefsir etmiştik: Fransızlar kabul ettikleri musalâha ahkâmına göre Urfa'yı ve Mardin'i işgal etmek üzere şarka yürüyorlar. Bunun için; Cirablis'te Birecik'te Telahmer'de mevcut olabilen bilcümle vesaiti müruriyeyi ve köyleri imha ve tahrip etmek ve Fırat'ı müdafaa etmek ve Cirablis'ten Mardin'e kadar olan şimendifer hattını tamamen tahrip etmek için Elcezire cephesi ordu kumandanlığına Erkânı harbiyei umumiyece talimatı lâzime verildi. Derhal o gün Cirablis köprüsü tarafımızdan tahrip edildi ve mevcut olan vesaiti müruriyede bertaraf edildi.

HACI HAYALİ EFENDİ (Urfa) — Kâmilen mi Paşa Hazretleri, yoksa kısmen mi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Mümkün olduğu kadar malûmu âliniz Cerablus köprüsü gayet metindir. Kısmen olsa gerek, derecesi bence meçhuldür. Fransızlar bu suretle bu vaziyet ve faaliyet karşısında şarka yürümekten sarfınazarla, Ayıntap civarından kendi aleyhlerine yapılmakta olan ufak tefek teşebbüsattan da müteessir oldular. Çünkü Ayıntap'taki kuvayi milliyemiz filhakika

bir taraftan Akçakoyunlu istikametindeki Fransız kuvvetlerine karşı diğer taraftan da Akçakoyunlu'daki Fransız kuvvetlerinin Halep ve Kilis arasında muvasalalarını kesecek surette müfrezeler sevketmişlerdi. Binaenaleyh bu faaliyet karşısında Fransızlar Cerablus'ta dahi durmaksızın derhal 5 Ağustos günü Garbe yürüdüler ve Cerablus'tan 25 kilometre kadar garpte bir mevkide 5-6 Ağustos gecesini geçirdiler ve 6 Ağustosunda dahi yine yürüyüşlerine devam ettiler ve o gün akşam Akçakoyunlu'ya geldiler. Bizim Cerablus şarkına geçmiş bulunan müfrezelerimiz tekrar garbe geçerek Cerablus istasyonunu işgal etti. Diğer taraftan Ayıntap civarında bulunan kuvayi milliyemiz de orada bulunan Fransız kuvvetlerini tazyik etmeye başladı. Fransızlar 7 Ağustos günü, takriben 2 alay piyade, bir süvari alayı ve iki batarya kadar toptan ibaret bir kuvvetle Ayıntap istikameti umumiyesinde olmak üzere Karacaviran'a doğru bir yürüyüş yaptılar ve akşama kadar Karacaviran'ı işgal ettiler. Hatta Karacaviran'ın şimali garbisinde bulunan Kızıldağ'a kadar ilerlediler ve burada durmaksızın tekrar Akçakoyunlu'ya döndüler ve 9 Ağustosa kadar burada kaldılar. 9 Ağustos günü mühimce bir kuvvet olduğu tahmin edilen bir Fransız kuvveti Ayıntap istikametine yürüdü ve orada Tüzülsuyu vardı, o suyu geçti ve Ayıntap'ın cenubuna kadar vasıl oldu. Bu Fransız hareketine karşı Ayıntap'taki kuvayi milliyemizin de bir kısmı Ayıntap'ın cenubuna geçerek orada bir mevkii münasip aldılar. Fransızlar 10 Ağustos günü bu mevkie taarruz ettiler. Bilhassa mevkiin sağ cenahına yaptıkları tazyik neticesinde, oradaki kuvvetlerimiz Sacur suyu şarkına geçmeye mecbur oldular. Bunun neticesinde Fransızlar Ayıntap'ın cenup sırtlarına hâkim oldular ve şehire girerek oradaki kuvvetleriyle birleşmiş oldular. İleri kıtaatını da Sacur nehrinin şarkı şimalisine geçirdiler. 10 Ağustosta bizim çekilen kuvvetlerimizin bir kısmı şehri müdafaa etmek üzere şehrin içine girdi. Diğer bir kısmı da şehrin kenarındaki tepelere çekildi. Fransızlar 11 Ağustosta taarruzlarına devam ile Ayıntap'ın şimalinde Beylerbeyi istikametinde yürüdüler. Orada Dölek baba tepesi vardır. Orada bulunan kuvvetlerimizle muharebe ederek orasını da işgal ettiler ki; bu tepe haritaya göre ve işittiğimize nazaran Ayıntap üzerinde hâkim olacak kıymetli bir mevkidir.

ŞAHİN EFENDİ (Ayıntap) — Evet çok mühim bir tepedir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bu vekayi cereyan ederken, bittabi diğer taraftan Fransız kuvvetlerine karşı tekabül edecek kuvvetlerimizin Ayıntap'ta tahşidi için tedabiri lâzimeye tevessül edilmiştir. Biliyorsunuz ki bizim İslahiye'de, Kilis'de, Pazarcık'da, Maraş'da, Birecik'de ve Nizip'de kuvvetlerimiz vardı ve Fırat'ın şarkında dahi kuvvetlerimiz Ayıntap'ın şimalinde Suboğazı civarında tağım mahallerden lüzumu kadar kuvvetin sürati mümkine ile tahşidi icabedenlere emredilmişti. Filhakika 12 Ağustos günü bu mevakiden hareket eden kuvvetlerimiz Ayıntap'ın şimalinde Suboğazı civarında tahaşşüt etti ve tahaşşüdünü müteakiben Ayıntap'ın şimal cephesine tevcih edilmek üzere, Beylerbeyi'nin şarki şimalisinden mukabil taarruza geçildi. Fransızlara karşı 12 Ağustosta başlayan bu taarruz Ağustosun on ikinci ve on dördüncü günleri devam etti. Ağustosun on beşinci günü Ayıntap'ın şimal cephesinden bazı mühim noktalar zaptolundu. Meselâ: Hacı Baba denilen yer, sonra Rumi evvelin sırtları gibi ki bunların zaptı üzerine uzakta Evlekbaba tepesinde kalmış olan Fransızlar kendiliklerinden orayı terke ve ricate mecbur oldu ve bir taraftan da şehir dâhilinde bulunan mücahidinle temas hâsıl oldu ve onlara cephane vesair hususatta muavenet imkânına da mazhariyet mümkün oldu. 16-17 Ağustos günü kuvvetlerimiz mütemadi taarruzlarına devam ettiler. Nihayet 18 Ağustos günü ki, bundan iki gün evvel en son

ve kati taarruzlarını yaptılar. Yalnız 12 Ağustostan 18 Ağustosa kadar geçen takriben bir haftalık müddet zarfında Ayıntap ahalisi büyük istirahata ve takibata maruz kaldılar. Fransız kuvvetleri kumandanı ahaliye hitaben gönderdiği bir beyannamede; sulh muahedesi mucibince buraları Suriye'den addedilerek Fransız mandasına teslim edilmiştir. Burası da Suriye mıntıkasına dâhildir. İki saat zarfında teslim olmadığınız takdirde bütün şehri toplarımızla yakacağız ve hepinizi öldüreceğiz, dediler. Oradaki ahali bu teklif üzerine içtima ettiler. Binnetice; Ayıntap yanar ve bütün Ayıntap ahalisi bu yangının içinde ölür, fakat düşmana teslim olmaz, dediler. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar)* İşte İslamiyete ve ırkımıza şayeste olan bu celâdeti gösterdiler. Bu celâdeti ifsat etmek isteyen bir kaç kişiyi de derhal bertaraf ettiler. *(Handeler)* Düşmana karşı müdafaai mukaddeselerine devam ettiler. Bunun neticesi olarak 18 Ağustos günü öğleden sonra saat ikide, düşmanın muhasara hattında, Şark cephesinde bulunan kuvvetleri kâmilen mağlup edildi ve münhezimen parçalandı ve kuvvetlerimiz Ayıntap'ın içerisine girdi. Düşman kuvvetlerinin bir kısmı Ayıntap'ın cenup sırtlarında tutunmak istiyordu. Diğer bir kısmı da münhezim bir tarzda ricat ediyorlardı. Bizim de kuvvetlerimiz, bilhassa süvari kıtaatımız, bu ricat eden düşmanı takip ediyordu. Binaenaleyh Ayıntap'ın en son malûmumuz olan vaziyeti bundan ibarettir.

YASİN BEY (Ayıntap) — Paşa Hazretleri; bu kadar muharebatın devamı esnasında Ayıntap ahalisinin, hicret kelimesini katiyen ağızlarına bile almadıklarının zikredilmesini çok rica ederim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Filhakika efendiler, Ayıntap havalisinde bulunan dindaşlarımız, istiklâl mücadelesine başladığımızdan beri, Yasin Bey biraderimizin de ifade buyurdukları gibi, hiçbir zaman, hiçbir sebep ve suretle hicretten bahsetmemişlerdir. Ayıntap ta ki kahraman dindaşlarımızın daima bahsettikleri bir şey var ise o da; memleketlerini düşman ayakları altında bırakmamak ve memleketlerine tecavüz cüretini gösteren düşmanı, kendi kuvvetlerine istinat ederek, daima kahrü tedmir ve mağlup ve tardetmektir. *(Şiddetli alkışlar)* Ayıntap ve havalisi ahalisinin vatan müdafaasında, izzetinefs ve namus ve istiklâl müdafaasında gösterdikleri tavrı hareket cidden şayanı takdir ve şayanı imtisaldır.

HACI HAYALİ EFENDİ (Urfa) — Efendim, cepheyi yaran bilhassa Birecik ve Nizip Kuvayi milliyesidir ki bunların da zikrini istirham ederim. Kuvayi milliye kumandanının bu bapta bir telgrafı vardır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, oraya, arz ettiğim gibi Birecik Kuvayi milliyesi geldi, Nizip Kuvayi milliyesi geldi ve Cerablus'taki Kuvayi nizamiye de geldi. Elcezire cephesi kumandanlığından Kuvayi nizamiye de gelmişti ki, piyade ve süvariden ve topçudan ibaret idi ve bu hareketi icra eden, Kuvayi milliye ile Kuvayi nizamiye de beraberdir. Urfa havalisi Kuvayi milliye kumandanı Pehlivanzadeden bana da bir telgraf vardır. 18 Ağustosta yazıyor. Orada "Allanın inayeti Birecik ve Nizip Kuvayi milliyesinin şedit taarruzları neticesi olarak kahraman Kuvayi milliyemiz kasabaya dâhil olmuştur" diyor. Bu zat orada bulunan Kuvayi milliye kumandanlarından birisidir. Bunun gibi daha birçok kahraman kumandanlarımız vardır. Orada bu Kuvayi milliyeyi sevk ve idare eden Kolordu Kumandanı Salâhattin Beydir.

Efendim, hazır bu tafsilâta girişmiş iken Şarktan da bir kelime ile bahsedeyim. Şarkta Heyeti Âliyenize şayanı arz yeni bir havadis yoktur. İnşallah yakında memnun

olabileceğiniz malûmatı arza muvaffak oluruz. Yalnız Şark Cephesi Ordu Kumandanlığı tarafından Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine çekilmiş bir telgrafname vardır ki bunu Heyeti Âliyenize arz edilmek üzere Makamı Riyasete göndermişlerdi. Bunda Ermenilerden bahis bazı malûmat olduğu için Kâtip Beye vereceğim, okusun efendim. Başka bir arzunuz var mı efendim? *(Hayır, hayır sadaları)*

SIRRI BEY (İzmit) — Etem Bey, bizim sıkıntılı bir zamanımızda yetişerek bize pek ferahlı günler verdi. Onun böyle hasta olduğunu işittiğimiz zaman müteessir olduğumuzun Meclis namına Etem Bey biraderimize bir teessürname ile bildirilmesini teklif ediyorum. *(Muvafık, muvafık sesleri)*

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim Etem Bey biraderimizin rahatsızlığından dolayı hakikaten bendeniz de o teessürü şahsen kendimde duydum ve Riyaset Makamından kendilerine zaten bildirmiştim. Maahaza Heyeti Umumiye namına da tensip buyurur iseniz tekrar biraderi vasıtasiyle yazarız.[24] *(Hay, hay sadaları)*

[24] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 3, Birleşim 54, Sayfa 366-370**

25 Eylül 1336 (1920) Cumartesi
Hilâfet Mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile Nokta-i Nazar Üzerinde Anlaşmak Üzere Gelmiş Olan Heyetler Hakkında

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendiler, mevzubahs olan mevaddı kanuniye vakıa mevaddı kanuniyemizin bir kısmıdır. Kanun bugün için tespit edilmek lâzım gelen bazı nikatı nazarı ve bilhassa teşkilâtı dâhiliyeye ait bazı hususatı ihtiva ediyor. Fakat bununla bütün kanunlarımızı elde mevcut olan Kanunu Esasimizi külliyen ilga etmiyoruz. Bu mevaddı kanuniye bugün için tespit edilmek lâzım gelen nikatı nazarı ihtiva etmemektedir (2) Binaenaleyh bu mevaddı kanuniyenin içinde ve başında mutlaka pek mühim ve nazik olan hilâfet ve saltanat meselesiyle iştigal etmeyi bendenizde muvafık görmüyorum. Bütün kanunlarımız tamam olmuyor. Bundan sonra ihtiyacat bizi icbar ettikçe birçok mevaddı kanuniye şeraiti lâzimesiyle isdar olunacaktır. Hilâfet ve saltanat (3) mahfuziyeti zaten birinci esasımızdır. Hakikaten düşündüğümüz halâsı hakikiye vusul için, arzettiğim veçhile makamı hilâfet ve saltanat olan merbutiyetimiz ve o makamın bütün şeraiti lâzimesiyle mahfuziyeti birinci esasımızdır. Bu İslâm dünyasının istinatgâhı olan rabıtai hakikiyesini tesise birinci derecede medar olan bu makamı ihmal etmek hiçbir vakitte kârı akıl değildir. Ve bunu bizden zorla almak mümkün değildir. Gayeye vusul için arzı ihtiyaç ve iftikar eylediğimiz kuvvetler birinci derece İslâm dünyasıdır. Bu İslam dünyasının ikide birde Meclisi Âlinizin hilâfet ve saltanat, halife ve sultan meselesiyle iştigal etmesinde mehazir vardır. Bu mahzurları şimdiye kadar fiiliyatiyle gördük. Bunu bizden zorla almak isterlerse her türlü mücahedeyi yaparız, ikide birde Meclisi Âlinizin bu mesele üzerinde müzakere ve münakaşa açması caiz değildir kanaatindeyim. Bugün bu makamı işgal eden zat (4) bu millet ve memleket için hain bir adamdır. *(Alkışlar)* Müsaade buyurunuz beyim. Hain bir adamdır. *(Alkışlar, bravo sedaları)* Meclisi Âlinizde şimdiye kadar pek büyük ve cidden tarihî cüretler gördük. Maateessüf şimdi makamı hilâfet ve saltanatı işgal eden zat bu millet için hain bir adamdır. İspat ettiniz ve bu milletin bütün mukadderatına bütün manasiyle vaziülyed olduğunuzu ispat ettiniz. Bunun sayesinde bize bütün dünya, bütün düşmanlarımız atfı ehemmiyet etmektedirler. Bu Meclis cidden tarihî hizmet ve cesaretler göstermiştir. Bu tezahürat ile bir milletin mevcudiyetini izhar ettiniz. Dünyada büyük inkilâp yapan ve büyük kuvveti olan devletler, bilhassa bugün fevkalâde müsait şeraitle temas ve irtibat hâsıl olmuştur.

Evvelce Ruslarla kardeşlik (ahitnamesi imzalayanlar dahi bugün bizimle anlaşmak) (5) mecburiyetinde kaldılar. Düşmanlarımız dahi. Dünyada büyük inkilâp yapan, büyük kuvvet yapanlar bu sayede bugün o küçük kalmış askeri, siyasî (kuvveti zayıflamış görünen devletimize) (6) bütün manasiyle ittifakı teklif ediyorlar. *(Alkışlar)* Bizim ve sizin Heyeti Âliyenizin ve temsil ettiğimiz milletin kuvvet ve kudretinin maddeten tezahürü sayesinde Azerbaycan -Hariciye Vekili sureti mahsusada arzı malûmat edecektir- ittifak teklif ediyor. Evvelce Ruslarla bir kardeşlik ahitnamesi aktedilmişti. Hedaya ve behaya ile Azerbaycan bütün manasiyle ittifak teklif ediyor, âdeta tahtı himayemizde olmak üzere... *(Alkışlar)* Bütün bunlar milletin mevcudiyeti anlaşılmaktan neşet eder. Bu münasebetle bu hususu da arzetmiş oluyorum. Meselâ, burayı teşrif etmiş olan zevatı âliye vardır. İzzet Paşa, Salih Paşa Hazretleri, diğer taraftan bizi imhaya çalışan İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve onlarla beraber İstanbul'da bazı menfi insanlar vardır. Fakat bittabi bizim

vaziyetimizi bilmediklerinden ve orada tamamen iğfal edildiklerinden herhalde iyilik yapacağız diye mevkii iktidara gelmişlerdir. Onlar da bizimle ilk temasında hakikati anlamışlar. Bunlar bütün hüsnü niyetleriyle ve samimiyetleriyle bize hadim bize nâfi olmak için bir heyet teşkil etmişlerdi Şimdi böyle iken bir hafif noktamız olmuştur. Şimdi görüyorum ki onu tevsi ve tezyit edecek bazı zihniyetler vardır. O da halife ve sultan hakkında çok söz söyleniyor. Arz eylediğim üzere bütün kudreti idrak etmiş ve serian yürümek lüzumuna kail olmuşlardır. Şimdi vaziyet böyle iken bu istikamette devam etmek menfaatimizi mueddidir. Çünkü halife ve padişah sıfatını takınmış olan kimsenin bu milleti iğfal, ifsat etmek için bizzat iştigal eylediği birtakım teşkilatı mefsedetkârane vardır. Bu teşkilat o ifsadata kendisinde cüret gören bir adam merfudur ve merfu olacaktır. Bizi reddetmek kârı akıl değildir. Belâhettir. Hâlbuki hakikatı hal böyle değildir. Bu millet her şey yapar, kendi mukadderatını muhafaza etmek için ve bunun fevkinde ona da hürmet ve riayet eder. Onun da hukuku meşrua ve mahfuzasını tanır. Onun hukuku meşruası bu milleti imha ve izmihlâle düşürmek değildir. Cüret ve cesaret gördüğüm şununla anlaşılıyor.

Bu milletin zihniyetinde; mutlaka padişah ve halife olan zatın emrine bilâkaydüşart ve bilâtefekkür itaat etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı bunu avucumuzda tutalım ve istediğimiz şeyleri kendimiz emrettirelim. Fakat biz bu iş ile oynamazsak düşmanlarımız da görürler ki İngilizler ve İngilizlerle beraber çalışan düşmanlarımızın bütün ümitleri mahvolacaktır. Bundan dolayı bizim için eseri za'f olacaktır. Zaten beyanname tarzında bazı kabul edilmiş esaslarla bu maksadımızın temini için mahfuziyeti zikir ve bütün dünyaya ilân ve hatta bütün yeminlerimize ilâve olunmuştur.

VASFİ BEY (Karahisarı Şarki) — Teklifimiz "makamı mukaddese badettahlis vaz'î meşruunu ahzeder" tarzında idi. Bundan maksadımız icap eden tesiri yapmaktır. Ve bu maddelerin başına böyle bir madde koymaya ihtiyaç yoktur. Bugünün meselesi olarak iştigal etmek lâzım değildir.

BASRİ BEY (Karesi) — Zatıâlileri de tasdik buyurursunuz ki şahıs için bir şey mevzubahs değildir. Maksadımız bir hüsnüniyetten ve memlekette böyle bir dedikodu hâsıl olmasın içindir. Anadolu dâhilinde hem de âlemi İslâmda iyi bir tesir icra eder zannederim. Vazı meşruunu iktisap eder demekle zuhuru muhtemel olan dedikodulara nihayet vermek demektir. Bittabi bunu vermediğimize kanisiniz ve heyeti muhtereme de kanidir. Halife namı altında icrayı mefsedet eden bir zata hilâfet vazı meşruunu alır demekle o zat üzerinde...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Müsaade buyurur musunuz? Bu meseleye temas edersek bu mesele bu kadar ifade ve ikmal edilen bir mevzu değildir. Bu mesele, vasi, nazik ve mühim meseledir. Bugün fiilen tatbik etmek üzere yaptığımız birtakım mevaddı kanuniye vardır. Bunlara buna mümasil bir ifadeyi koyunca bize sorarlar, (halifeniz nerededir? Halifeniz esir midir? Nerededir) (1) halife ve padişahınız?

Ne cevap vereceksiniz? Esir mi diyeceğiz? İşte ulema ve fuzelâyi kiramımız vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz ötedenberi diyoruz ki, halife ve padişahımız kuvvet ve kudreti şeriyesini istimalden memnudur, hainane hareket ediyor. Binaenaleyh bu mesele ile iştigal caiz değildir. Nerde bizim halife ve padişahımız deriz ve bugün ya onu tanımak lâzım veyahut onun yerine derhal birisini ikame etmek lâzım gelir, buyurursunuz. Binaenaleyh bu işi böyle muğlak yapmak halife ve padişah nerede,

makamı hilâfet ve saltanat nerededir, esirdir yahut kudret ve kuvvetini kullanamaz dersek ilga ederiz. İçinden çıkamayız. Sonra ufak bir madde ile içinden çıkamayız. İrtibatı nedir, hukuku nedir? Onlar için kanun yapmak lâzım gelir.

BASRİ BEY (Karesi) — Efendim; maksadımızı arzettik. Bu mesele ile zaten iştigal etmiyoruz. Böyle bir maddeye böyle bir maddenin ilâvesini tasavvur ettik. Onun için takdim ettik. Mademki böyle bir mahzuru siyasî vardır, biz de vazgeçiyoruz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Yani biz kabul ediyor ve herkese de ispat ediyoruz ki makamı hilâfet ve saltanatı biz de hiçbir vakit başımızın üzerinden atamayız ve Meclisi âlinizin ilk veya ikinci celsesinde zaten resmen ve sureti kafiyede bu mevzubahs ve müzakere edilecek. Atiyen ise beyannamede de zaten makamı hilâfet ve saltanata karşı olan vaziyetimiz resmen ifade edilmiş bulunur. Buyurduğunuz mahzur düşmanlara cevap verebilir zannındayım. Fakat meselenin esasından halline girişilecek olursa hem içerisinden çıkamayız, hem de düşmanlarımıza tereddüt ve şüphe ilka ederiz. Binaenaleyh mevzubahs edilmemek ehvendir.

BİR HOCA — Bir sual soracağım. Beyannameler neşredildiği vakit halifeyi kurtarmak zihniyetiyle halk arasında koşarken bir beyannamenin beş bin rubleye satıldığını bizzat müşahade ettim. Bu derecede bizim siyasetle teveggülümüz yoktur ve onların emsali birçok kötü eşhasın elimizden çıkmazsa fenimelmatlûp (hilafetin ipkasının hem milletimiz) (1) hem âlemi İslam üzerinde bu derece azim tesiri vardır. 1300 seneden beri bu câridir. Hatta bundan dolayıdır ki Bolşevik Hükümeti Cumhuriyesi de bizi kendisiyle beraber olmakta fevkalâde menafi görüyor. Bir mesele arzedeyim. Şark ordusu hususî teşkilâtı mahsusa kumandanı, Batum halkı, haziranda Gürcülerle iki cephede harp ediyordu. Malûmu devletleri bu zatıâli de cepheyi tanzim ediyordu. İçimizde pek çok zevat vardı. Usul ile işaret etmişler ki bu sivil Türkiye'den gitmiş, bunun çarei halâsı halife değildir denilmiş. Bu da müşahedatımızdandır. Buraya gelen hepsi kemali samimiyetle gelmiştir. O takrirde dainizin de imzası vardı. Bir İngiliz zalemesinin muvacehesinde intihap olunarak Meclisi Âlinizde bulunmakla müftahiriz. Bütün tarihimiz bundan mukaddes bir gün geçirmemiştir. Maksat birdir. Bunlara şu tesir yapılsın içindir. İlâve edilsin mi edilmesin mi demektir. Maruzatım bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Bir de hususî, yani mahrem görüşülüyor. Umumî maruzatım meyanında tekrar arzetmek istiyorum ki bize iltihak eden zevatı âliyeye dair bazı arkadaşlar biliyorlar ki eskiden buraya bir itilâf yapmak için bir heyet geliyor. Bu heyet nedir ve mahiyeti ne olacaktır diye bazı arkadaşlar benden hususî olarak sormuşlardı. Ben de zamanı gelince arzı malûmat ederim demiştim. Efendim, İstanbul'da yeni heyet teşekkül eder etmez, İzzet Paşa buraya hususî bir adam gönderdi, bendenizle temas etmek üzere. Fakat elinde bir vesika yoktu. Şifahî temas etmek üzere o geldi. Bundan mana istihraç olunamıyordu. Biz bu zat ile buradaki vaziyetimizi, eşkâlimizi mufassal notlar yaparak kendilerine gönderdik ki, vaziyetimiz tenevvür etsin. Bu notları hemen almazdan evveldi ki, doğrudan doğruya, bilvasıta bana bir telgraf gönderdiler. Bana bilvasıta orada yine mülakat arzu ediyordu. Biz düşündük. Maksadımız falana düşmanlık etmek değildir. Maksadımız memleketin saadet ve selâmeti hakikiyesidir ve bunun da muayyen bir hudut dâhilinde istiklâlinin mahfuziyetiyle kaim olacağını düşündük. Binaenaleyh bizim hayatımıza sui kastetmekten ve bizi esir ederek rezil etmekten sarfınazar olunduğu gün biz en koyu düşmanımızla anlaşmaya

hazırız. Bu itibarla bu yeni heyet erbabı namus ve hamiyetten müteşekkildir. Bunların emirsiz bu mevkie gitmiş olmaları ihtimali olmadığı birçok dimağlarda düşünülmüş idi. Biz de öyle olmak ihtimalini nazarı dikkate alarak bu temas tarikini reddetmek istemedik. Yalnız böyle bir temasın bizim için muzır olması ihtimali de vardı. Çünkü öteden beri garpten hiçbir şey görmedik. Rus Hükümeti Cumhuriyesinden maddeten muavenet görmekteyiz ve birtakım münasebatı siyasiye ve uhuvvetkârane tesisiyle iştigal etmekteyiz. Bunlar bizim garp emperyalizmi ile olabileceğimizi düşünerek bizim hakkımızda mütereddit bir vaziyet aldılar. Binaenaleyh garpte böyle bir temasta bulunmak için ne o mühim faideyi biliyorduk. Berideki ümidi daha faideli buluyorduk. Bunlara rağmen bu teması kabul ettik. Yalnız fevkalâde mahrem olmasına dikkat etmek istedik. Onlar da bu temasın mahrem olacağını söylüyorlardı. Hâlbuki daha buraya adam gelmezden evvel İngilizler, Fransızlar bunu neşrettiler, telgraf çektiler. Henüz biz cevap vermeden dünyaya programlar neşrettiler ve en nihayet nasıl bir şekil hâsıl oldu. Biz aciz ve dehalet edecek yer arıyormuşuz. Onlar da lütfen kabul ediyorlar. Pekâlâ, dedik. Bu Rusya'da anlaşılınca derhal vaziyet aldılar ve bize göndermekte oldukları silâh, cephane ve parayı tevkif ettiler. Derhal tedbir almaya başladılar. Bu vaziyet karşısında kaldığımız vakit heyette Bilecik'e gelmişlerdi. Ben de başka bir mesele için -bunun için değil- belki bilen arkadaşlar vardır... ...gitmek mecburiyetinde kaldım. Cephe işleriyle meşgul iken bunların geldiklerini işittim. Eskişehir'e gitmiş idim. Tekrar geri geldim ve bunları dinledim. Malûmu âlileridir. İzzet Paşa, Salih Paşalar, süferadan Hüseyin Kâzım, Fatin Beyler. Bu zevat ile iki şey yaptık. Birisinde ben yalnız İsmet Beyle görüştüm. Büyük Millet Meclisi âzasından Hakkı Behiç ve Celâl Beyler vardı ve Heyeti Vekileden Celâl Bey vardı. Kılınç Ali Bey de vardı. Onları da beraber bulundurdum ki daha iyi istişare edeyim. Efendim tekmil bu zevat, bu zavallılar kendi evlerinde tahtı tarassut ve tehdit ve terzilde bulundurulmuşlardır. Ellerine İngiliz veya Fransız adamlarının verdikleri kâğıtta her şey bitmiştir ve biz de burada birbirimizin başını kırıyormuşuz. İnhilâl etmek üzereyiz. Bu namuslu insanlar kendileri bitmiş, İstanbul bitmiş, İstanbul ahalisi mahvolmuş, Anadolu ahalisi mahvolmuş ve bunlara da delâlet edelim zihniyeti hâsıl olmuş ve yine İngilizlerin vesairenin delaletiyle mevkii iktidara gelmiş ve bu işi halletmek için, yani bizi daha fazla kırılmaktan sıyanet için (buraya gelmişler. Fakat) (1) bizim hududa girer girmez bu fikirlerinin gayet vahi olduğunu büyük şükranlarla anlamışlar. Diğer taraftan malûmu âlileri bir buçuk sene evvelinden beri benim bu şâhıslara hürmetim vardır. Bu işlerde daima kendilerinin noktai nazarlarına, mütalâalarına iştirak etmişimdir. İddia ediyordum ki Meclis İstanbul'da toplanırsa tecavüze uğrar.

Salih Paşa Hazretleri bana rapor veriyorlardı ki; bu katiyen vaki olamaz. Hiçbir milletin mümessillerine tecavüz edecek namussuz bir devlet, bir millet olamaz. Binaenaleyh bu nasıl olur ve olacaktır, bu iş? Binaenaleyh bütün hatalarını müdrik olarak; size karşı kara hatalarımız vardır diye itirafatta da bulunmuşlardır. Mamafih münakaşa edildi. Ne ümit edersiniz İngilizlerden? Bir ümidiniz varsa söyleyin. Bunlar hiçbir İngiliz ve Fransızlarla görüşmemişlerdir. Bunlar da kimse ile siyasî ve diplomatik konuşmamışlardır. Bundan sarfınazar, fakat ne memul edersiniz? Hiçbir şey memul edemiyorlar. Biz, Sevr muahedesini parçalamış ve bunun parçalanması için kuvvetimizin idamesine (gayret sarfediyoruz ve) (2) günden güne emniyetimiz artmaktadır ve derhal yapılacak şey yoktur, dedik. Onlar en kuvvetli vaziyette bulunuyorsunuz ve teessüf ederiz ki biz buradaki vaziyeti bilmiyorduk, dediler ve bu zararı tazmin etmek için çok uğraştık ve onlarla görüşmekte iken bile bu hatanın tashih olunup olunmadığına dair

henüz malûmat... En son malûmatı mütalâa edeceğiz. O tarafını beraber hallederiz. Söylediğim gibi sui zan bertaraf edilmiştir. Azerbaycan böyle bir ittifak teklif ediyor. Hülâsa şarkta ittifak vardır. Garpta kara ve müthiş bir pençe berdevamdır. Kendilerine dedim, ne yapalım: Bütün teşebbüsatınızı tetevvüç ettiği bir sırada pek mes'uduz ki Heyeti Âliyenize temas ve milletin ağuşuna iltica ettikten sonra milleti içinden vurmak için çalışan hain bir padişahın hatırı için dönemezler. Bunlar bunu gayet vazih bir surette bildiklerinden gelmişler ve bize iltihak etmişlerdir. *(Alkışlar)*

REİS — Paşa Hazretleri, Vehbi Bey bir şey soracaklar.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bir şey sual edeceğim efendim. Bu Rusya Sovyet idaresinin -Bu seyahat esnasında sesim kesildi. Fena telaffuz ediyorum- Rusya Sovyet idaresinin sorduğu sualler dostane bir tarzda ise buna diyecek yok. Fakat herhangi bir şekilde bizim için evvelce beyan buyurduğunuz veçhile her şeyden evvel hedefimiz istiklâl ve istikbalimiz olmasına nazaran böyle kendi memleketimizin bir kısmı addettiğimiz İstanbul'dan gelen adamlardan şüphelenerek bize karşı vaziyet almaları ne dereceye kadar şayanı nazardır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Müsaade buyurunuz izah edeyim. Hududu millimiz dâhilinde bulunan İstanbul vilâyetimizden erbabı namus ve hamiyetten falan veya falan zat buraya geliyor denildiği zaman mesele yoktur. İngilizler Ve Fransızlarla uyuşarak Ferit Paşa kabinesi iskat edilmiş ve yerine Anadolu'yu avucuna alabileceğini vadetmiş olan bir heyet getirilmiş. Yine İngilizlerin marifet ve vasıtasiyle Anadolu ile anlaşmak üzere memur edilmişlerdir ve Anadolu Hükümeti de bu itilâf zemini üzerine anlaşmayı kabul etmiştir. İşte efendim şekil budur. Bununla beraber hiç kızmamışlardır. Yalnız istediğiniz siyaseti anlayalım, demişlerdir. İstediğiniz adamlarla görüşebilirsiniz ve istediğiniz siyaseti takipte serbestsiniz, demişlerdir. Para veriyoruz, silâh veriyoruz, cephane veriyoruz. İlkbahara kadar fırkalar vait ediyoruz. Hiç olmazsa bizi siyasetinizden haberdar ediniz dediler.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bir noktayı istirham edeceğim. Bendeniz demek istiyorum ki yalnız bize para, mühimmat, levazım göndersinler. Başka bir şey istemeyiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendiler; her şeyde olduğu gibi belki ahlâkiyat noktai nazarından da kuvvet nazarı dikkate alınmalıdır. Arkadaşlıkta ve kardaşlıkta dahi kuvvet muvazenesini nazarı dikkate almak lâzımdır.

Zaif olan kavi olanın mutlaka mahkûmudur. İnsanlık, adalet, bütün prensipler, kaideler ikinci derecede kalır. Her şeyden evvel kuvvettir. Binaenaleyh bizim halâsımız için bize vuku bulacak muavenetler gayemizi ihlâl etmeyen ki istiklâlin mahfuziyeti için kendi kuvvetimize istinat ettiğimizi ispat etmektir. Bize muavenet etmek için gelecek kuvvetler bizi yutacak kadar olursa yutar. Bu sebeple vekilleriniz gayet dikkatli ve vesveseli, bu ciheti nazarı dikkatte tutmaktadırlar. Evet, bizim için hakikaten kuvvet, insan menabiimiz vardır. Daha fazla silâh, cephane paramız olursa kuvvetimizin iki üç mislini daha ikmal edebiliriz. Hariçten kuvvet gelmesine ihtiyacımız olmayabilir. Hatta ecnebî denilebilecek kuvvetin gelmesine o kadar lüzum yoktur. Meselâ Azerbaycan istiklâlini tam manasiyle istihsal ve istirdat etmiştir, İslâmdır ve bize cidden kalbî ve vicdanî rabıtalarla merbuttur. Zaten ittifak yapacağız. Bizim için faidelidir. Bizi yutmak isteseler de biz onları yutarız. Faraza Kafkasya'da İslâm kuvveti kendiliğinden teşekkül etmiş. Meselâ İslâm kuvveti olarak bir fırka veya iki fırka süvari gelirse makbule geçer.

Bir defa İslâmdırlar, yutmak istemezler. Bu cihet çok düşünülmektedir. Bendeniz bir tarihte Bulgarlarla Türkiye arasında askerî bir plan yapmaya memur olmuştum. (Osmanlı Hükümeti tarafından yapılan vaatte) (1) bütün Türkiye ordusu Bulgaristan'a muavenete hazırdır, deniliyordu. (Bulgarların cevabı:) (2) Bizim kuvvetimiz kâfidir. (Çünkü yutulmaktan korkuyordu.) (3) (Bulgarlar, Meclisimiz teşekkül ettikten sonra,) (4) Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdinde müracaatta bulundular, muahede yapalım dediler. Kendisi müstakil bir devlet olarak, sefiri de o namla geliyor.

Geçenki izahatta biraz vaziyetimiz karışık dediler. Dedik ki; vaktimiz yoktur, çabuk cevap veriniz. Müspet cevap verdiler. Derhal heyeti murahhasanızı gönderiniz, kendileriyle (bir muahede) (5) yapalım, dediler. Yalnız bunlar Ruslarla bir ahitname yapmışlar. O ahitname bizce şayanı dikkat görüldüğünden onlara kat'i cevap vermeden biraz vakit kazanalım, dedik ve bu müddet zarfında ahitname münderecatını Rusya'dan aldık. Ancak bir noktası mühim görüldü. Bunu anlamak bilâhare anlaşmak istiyoruz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu maddede bir halife meselesi uzayıp gitmektedir. Ben zannediyorum ki bu bir aile meselesidir. Dalbudak sarmış olan bu şecereyi...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Zannediyorum ki böyle bir şey yoktur. *(Gürültüler) (Öyle bir şey yok sesleri)*

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Fakat Paşa Hazretleri bunun kurumuş dallarını kesmeyecek miyiz?

REİS — Efendim müzakere kâfi, takrir sahibi beyefendiler de takrirlerini geri alıyorlar. Şu halde Paşa Hazretlerinin beyanatını kâfi görerek celsei hafiyeye nihayet verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın! Kabul edildi efendim.[25]

[25] ***Gizli Celse Zabıtları** Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 72, Sayfa 135-139*

28 Eylül 1336 (1920) Salı
Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin İşleri Hakkında Sözleri

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, mesaisi huzuru âlinizde mevzuubahs olan Matbuat ve istihbarat müdüriyeti umumiyesi, Heyeti Celileniz kararı ile, Riyasetin tahtı idaresine verilmiş bir müessesedir. Binaenaleyh bu müdüriyeti umumiyenin bilcümle efal ve harekâtından ve teşebbüsatından mesul olan makam, müdüriyeti umumiye makamı değil, riyasettir. Binaenaleyh, o riyaset makamını işgal eden bendeniz; bu itibarla mevzuubahs olan işler hakkında, izahat verenlerle, izahatı dinleyen Heyeti Celileniz arasında, vukuunu zannettiğim bir iki sui tefehhümü izale içler, bir iki kelime arz edeceğim.

Zannediyorum, sui tefehhümün en büyük kısmı iki noktada temerküz ediyor ve o kadar büyük temerküz ediyor ki, sureti telâkkiye göre, bütün azayi kiramın fikri teşevvüşe duçar olabilir. O noktalardan birisi, düveli muazzamadan birisinin, bütün vesaiti istihbariyesini, Hükûmetimizin emrine amade kılmış ve fakat bundan istifade edilememiş olmasıdır.

Efendiler, bu mesele hakkında Mecliste beyanatta bulunan arkadaşlar bu noktaya temas eden sözlerini ihtimal ki biraz kuvvetli sarf etmiş oldukları için, fikir de o kadar kuvvetli tecelli etmiş oluyor. Hakikat halde mesele tasvir edildiği gibi değildir. Efendiler, filhakika Avrupa'da bulunan İstanbullu bir genç arkadaşımız Ankara'ya gelmek istemiş ve buraya gelinebilen tarik ne ise o tarik üzerinde yürüyerek Ankara'ya gelmiştir. Güzergâhında büyük ve mühim bir Avrupa paytahtına uğradığı sırada, orada zaten bulunan bir takım rüfekamızla görüşmüş ve ondan sonra buraya gelmiştir. Bu arkadaşla ben bizzat görüştüm ve bana oradan mektuplar getirmiştir ve o mektupların muhteviyatına dair kendisi de şifahî bazı malûmat vermiştir. Fakat bu Efendi bana öyle bir şeyden bahsetmemiştir. Bu Efendi kendi noktai nazarından, Avrupa'da neşriyat hakkında bazı mütaleat dermeyan etmiş olabilir ve bu itibarla burada bulunan ve alâkadar olan arkadaşlarımızla da bir proje yapmış olabilir. Fakat söylenilen söz, düveli muazzamadan birinin bilcümle vesaiti istihbariyesini bizim emrimize amade bulundurmasıdır ki, böyle bir mesele yoktur ve mühim değildir. Bu kadar mühim olsa, yalnız o zaman Müdiri umumî olan zatın değil, bilhassa benim malûmatım olmak lâzım gelirdi.

Efendiler mevzubahs olan projeyi gördüm. Bunun ifa edilebilmesi, demin Müdiri umumî Beyefendinin pek güzel ifade ettikleri gibi, bir noktaya mütevakkıf idi, öyle görülüyor ve hakikaten o nokta anahtar noktasıdır, o temin edilmedikçe bütün proje ve bütün mevait manasız kalır. Hâlbuki o noktayı, bize bütün vesaiti istihbariyesini vadetmiş olduğunu söylemiş olduğunuz Devlet kabul etmemiştir. Binaenaleyh meselenin aslını bu surette tashih etmek lâzım gelir, böyle bir şey yoktur.

İkinci nokta efendim; bir Amerikalı buraya gelmiş, kırk dört milyon kari kazandıran bir itilâfname yapmış, böyle bir itilâfnamenin yapılabilmesi için mutlaka benim tasdik etmekliğim ve mutlaka benim haberdar olmaklığım lâzım gelirdi. Benim malûmat ve muvafakatim olmadan, tasdikimi almadan, benim tahtı emrimde bulunan müdürü umumî böyle bir itilâfname yapamaz. Yalnız buraya gelen bir Amerikalıyı ben hatırlıyorum. Filhakika gayet kıymettar Amerikalı bir muhabir buraya geldi. Öyle bir zamanda geldi ki; o zaman daha Matbuat müdüriyeti olmadığı gibi, Meclis de küşat edilmemişti. O zat Meclisin küşatı günleri burada bulundu. Bu muhabir benim ile görüştü. Birçok sualler sordu. Kendisine lâzım gelen cevaplar verildi. Bilhassa burada Meclisin küşadını ve

sairesini gördü ve hakikaten kıymetli malûmatla buradan İstanbul'a avdet etti ve bütün müşahedatını ve buradan aldığı esasatı da neşretti. Fakat bizimle böyle samimi irtibatta bulunduğu İçin ve bizim menafiimize yardım eder neşriyatta bulunduğu için, yine o Amerikalı, Amerika Hükümetinin İstanbul'da bulunan memurini siyasiyesi tarafından derhal İstanbul'dan tardedildi. Bundan başka Amerikalı buraya gelmemiştir ve buraya gelip bizim menafii hakikiyemize hizmet eden o Amerikalıyı, yine Amerika Hükümeti memurini siyasîyesi uzaklaştırmıştır. Ancak buraya Amerikalı, muhabir namı altında bizim İstanbullu Beylerden birisi gelmiştir *(Handeler)* Eğer mevzuubahs olan Amerikalı bu ise, bu. Amerikalı değildir. Bu, bir arkadaştır ve buraya Amerika muhabiri sıfatile gelmiştir. Bunu hatırlıyorum efendim. Hastalığım zamanında idi, beni ziyarete geldi, kendisile görüştüm, bir iki gün sonra, bu zat ne için buraya gelmiştir dedim. Benim ile bir mükâleme yapmak istediği mevzubahs olmuştu. Rahatsızlığım buna mâni olduğu için yazsın göndersin dedim. Filhakika arkadaşlardan birisi bunu delâlet etti. Bir kaç şey sordu, cevap verdim ve buradan gittiğini işittim. Binaenaleyh böyle bir itilâf da mevcut değildir. Filhakika böyle bir itilâfname yapılmış, istifade edilmemiş ise, cidden alâkadaran hakkında Meclisi Alinin nazarı dikkatini celbe değer bir nokta olurdu. Fakat böyle bir şey yoktur efendiler. Esasen bu mesele hakkında çok söz söylemek istemiyorum. Fakat mademki başlandı, bir iki noktasını daha izah edeyim:

Evvelki gün bu mesele hakkında beyanatta bulunan arkadaşlarımızdan birisi, bilhassa dinin telkin kuvvetinden muntazaman istifade edilmediğini beyan buyurmuşlar. Efendim müdürü umumî Beyin bir nebze söyledikleri gibi, Umuru Şeriye Vekâletince bütün mahallerdeki müfti ve kadı ve sair ulemayı kirama umumî tebligatı mahsusa yapılmıştır. Her yerde camilerde halkı tenvir ve irşat için vaiz ve nasihatler yapılması hakkında talimat verilmişti ve filhakika her tarafta camilerde vaiz ve nasihat edilmiştir. Burada kendi arkadaşlarımızın yapmakta oldukları mesai ve irşadatı da kulaklarımızla işitiyoruz ve bundan pek çok istifadeler temin edilmiştir. Konya'da, Sivas'ta, Kayseri'de birçok yerlerde bu tarzı mesai netavici fevkalâde göstermiştir. Bundan başka münfesibini ilmiyeden birçok arkadaşlarımız vardır ki tabiî elinde bayraklar olarak değil, sırf bu vazife ile, tarafımızdan, tenvir ve irşat için memur edilmişler ve memleket içerisinde dolaşmaktadırlar.

Efendim ulemadan başka diğer birçok arkadaşlarımız vardır ki memlekette ve halkın içinde irşat ve tenvir ile meşgul olmaktadırlar. Efendiler sahile çok ehemmiyet verilmiştir. Sureti mahsusada arzederim. Sırf saha üzerinde garpten ta Trabzon'a, şarka kadar halk içinde çalışmak üzere sureti hususiyede gönderilmiş arkadaşlarımız vardır. Efendiler, yalnız Müdüriyeti umumiye makamında bulunmuş olan bir arkadaşımın bunları tamamile bilmemesi varit ve vaki olabilir. Çünkü birçokları Makamı riyasetçe gönderilmiştir. Veyahut Vekâletlerden bazıları göndermiştir. Malûmu âliniz, tenvir ve irşat meselesi o kadar vasidir ki bunu yalnız bir şube ve bir müdüriyete tahmil etmek ve oradan çıkmasına intizar etmek doğru değildir. Bütün vesaitimizden istifade ederek irşadatta bulunmak lâzım gelir ki biz de böyle yapmaktayız.

Bir de, memlekette matbuat var mıdır denilmiş. Yani memlekette matbuatın olmadığından bahsolunmuş. Filhakika efendiler, Anadolu'da bir sene evvel, sekiz ay evvel matbuat denecek bir şeyler yoktu. Bunu cümlemiz biliriz. Fakat bu gün hakikaten Anadolu'da matbuat vardır ve bu matbuat, yine Anadolu'da vuku bulan mesainin neticesidir. Hemen hemen mühim bir merkezimiz yoktur ki orada bir gazete çıkmamış olsun. Demek ki Anadolu'da matbuat vardır. Binaenaleyh matbuat ihmal edilmemiştir. Efendiler, bu matbuatın vücut bulması için ilk teşebbüsler yapılmış ve vücut bulmuştur.

Hayatlarını idame etmek için maddî muavenet; fakat ihtimal ki mevzubahs edilmek lâzım gelen en mühim ve hakikî muavenet, fikrî muavenet olacaktır ki bu da yapılmıştır. Bütün gazetelere ne yolda idarei kalem edeceklerine dair tarafımızdan talimat verilmiştir ve takip olunmuştur ve bütün matbuatımız bu dairede ifayı vazife etmektedir. Bundan yalnız hulfeden bir gazete olmuştur. İsmi Yeni dünyadır. Binaenaleyh ihmal yoktur efendim. Belki müdüri umumiler kısa bir zaman Müdüriyeti umumiyede kaldıkları ve kısa bir zamanda ifayi vazife ettikleri için, vaziyeti umumiyeyi tamamile ihata edemiyecekleri için, ihmal vaki olduğunu zannedebilirler.

Efendim sulh muahedesi ve onun tercümesi hakkında da bir kelime ilâve etmek istiyorum. Filhakika burada vesait bulunup tabedilmemiş, Konya'ya gönderilmiş. Fakat intişarını ben tehir ettirdim. Çünkü: En mühim bir bahsi yanlış tercüme etmişler ve tahrif ederek tercüme etmişlerdir. Bu da hakkı kaza meselesidir. Eğer hakikatte olduğu gibi tercüme edilirse gayet büyük bir noktaya temas ediyor. Fakat İstanbul'da yapılan tercümeleri oraya aynen vermişler ve o suretle orada da bu tahrifi yapmışlar. Ben de intişarına razı olmadığım için Müdüriyeti umumiyeden rica ettim, tekrar buraya getiriniz, tashih ediniz ve yeniden tabediniz dedim. Binaenaleyh yanlış yaptıkları için teahhur etmiştir.

Efendim sahil propagandası hakkında da bir kaç kelime daha ilâve ediyorum: Arkadaşlarımız sahil propagandamızın hiç yapılmamakta olduğundan ve sahilden küçük bir sada gelmediğinden bahsettiler. Bunda da hata vardır. Efendiler sahil propagandamız vardır, bu pek kuvvetlidir. Hiç bir sada gelmiyor değil, ben yirmi dört saat zarfında yirmi dört tane rapor alıyorum. Arzu buyurursanız bütün bu raporları size havale edeyim, Heyeti Celileniz okuyabilirler. Binaenaleyh Karadeniz sahilimiz gayet müteyakkızdır, uçan kuştan dahi haber vermektedirler ve oraya uğrayan vapurun derhal içerisine girerler, yapılması icabeden şeyleri yaparlar. Efendim sahil propagandamız vardır.

Bir de bir takım nüshalardan bahsolunuyor. Bir takım nüshalar hazırlanmış, fakat haftalar geçmiş, tabolunmamış. Doğru, Müdüriyeti umumiyenin de beyanatı sırasında işittik ki; filhakika bizim Matbuat ve istihbarat müdüriyeti umumiyemizde tab ve neşredilmek üzere bir takım Bolşevik risaleleri vardır. Yine Beyefendi izah buyurdular; Bolşevik nizamnamesi, sonra Bolşevikliğin İslâmiyetle alâkası var mı yok mu? ve İstanbul hakkında bazı noktai nazarlar ve sonra iki tane destan. Arkadaşlarımızdan birinin gayet kıymettar olan destanını beraber okuduk, diğerlerine takdimen tab için Karahisar'a gönderdik. Çünkü burada yapamadık.

Bir de diğer bir noktadan bahsediliyor efendiler; Avrupa'ya kendiliklerinden giden bir takım zevat varmış. Meselâ Londra'da, Paris'te vesair Avrupa'nın büyük şehirlerinde çalışıyorlarmış ve ecnebilerden para alıyorlarmış ve biz kendilerine alâka ve rabıta göstermiyor muşuz. Bu nazarı dikkatimi celbettiği için maruzatta bulunacağım. Filhakika Avrupa'da bu memleket ve millet için çalışan birçok rüfekamız vardır ve bu rüfekayi kiramımızla da gayet muntazam ve emin irtibatımız vardır ve bu arkadaşlar, tarafımızdan verilen talimat dairesinde ifayı vazife etmektedirler. Fakat kendiliğinden oraya gitmiş ve ecnebiden para almış ve bu suretle temini hayat etmekte bulunmuş bir takım insanlar varsa, Londra'da İngilizlerden, Paris'te Fransızlardan, bilmem nerede kimlerden... Zaten öyle adamlara ben iş vermem. Böyle adamlarla irtibatı muhafaza etmekte müteredditim ve bunda bendenizi mazur görmenizi rica ederim. *(Çok doğru sesleri)* Binaenaleyh Hükümetin haberi yoktur sözü söylendi. Yalnız Matbuat müdürü

haberdardır, bu, doğru değildir. Çünkü Hükümetin haberi olmadan birşey yapılamaz. Eğer Hükümetin ve benim haberim olmadan, Matbuat müdüriyeti ifayi vazife edecekse o halde bunu bana emniyet buyurmamanızı rica ederim. Her şeyden haberim olacaktır ve benim malûmatım olmadığı halde bir takım şeyler vardır ki; onlar da red ve muvafakatım tahtında varolacaktır ve muvafakat etmiş isem, ondan dolayı da bendenizi mazur görünüz.

Efendim diğer bir arkadaşımız, yine irşat meselesi dolayısile Matbuat ve istihbarat müdüriyetinin mesaisini tenkit ettiği sırada, tenkidatını teyit için demişlerdir ki: meselâ Afyon Karahisarı'na bir telgraf dört günde gider, sonra Bilecik'e, buradan kalkarsanız, siz oraya gidersiniz, ajans henüz gelmemiş olur. Bunların hepsi doğrudur. Fakat bu mesele; doğrudan doğruya telgraf ve posta muamelâtına ait bir meseledir. Şimdi telqraf ve posta muntazam istemiyorsa, bundan dolayı da matbuat ve istihbarat müdüriyetini tenkit etmeğe lüzum var mıdır? Onu Dâhiliye Vekilinden sorarız. Bittabi telgrafların seri teatisi esbabını istikmal buyururlar. Fakat istihbarat müdüriyeti umumiyesile bunun alâkası yoktur.

Sonra diğer bir meseleden bahsolundu. Geçenlerde bazı rüfekayi kiramımız, Matbuat ve istihbarat müdüriyetinin mesaisini tesbit için ve ona azamî muaveneti yapmak için bendenizle de görüşerek, hususî olarak toplandılar. Fakat bu içtimaları çok devam edemedi zannediyorum, şimdi biraz içtimaları teahhur ediyor. İçtimaın tekerrür etmesi bu, tabiî şayanı arzu bir şeydir. Yalnız bu içtimaatın bu suretle teahhur etmesine bir sebep olduğunu son günlerde haber aldım. Onu da biraz izah etmek isterim. Bu toplanan arkadaşlar, benim telâkkime göre, tenvir ve irşat için fikrî olan azamî muaveneti yapacaklardır. Fakat sonradan gördüm ki, memlekette yeniden bir teşkilât projesi yapmışlar. Meselâ burada bir merkezi umumî ve başka yerlerde diğer merkezler ve saire, bu, tabiî gayet güzel bir şeydir. Fakat tecrübeme nazaran söyleyebilirim ki, böyle vasi ve vesaiti az olan bir memlekette ve bilhassa bizim memleketimizde, bu gibi teşkilât kolay kolay vücut bulmaz. Bunu hepimiz tecrübe ettik. Hem gayri kabildir, hem de her yapılan teşkilâttan mutlaka istifade edilmek lâzım gelmez. Onun için dedim ki; diğer cemiyet teşkilâtımızdan istifade ederek bunu yapabiliriz, teşkilâta lüzum yoktur. Eğer o arkadaşlarımız bu itirazımızdan dolayı içtimaa devam etmiyorlarsa tabii haksızlık ediyorlar.

Efendim bir de vekâlet meselesi mevzuubahstır. Hakikaten bendeniz de düşündüm; bu irşat ve tenvir, propaganda meselesi gayet mühimdir, orda kadar mühimdir, hatta ordudan daha mühim bir meseledir. Binaenaleyh ordunun ve sairenin bir vekâleti olur da, onlardan daha mühim olan bu umur neden vekâlet değil efendiler? Neden bir vekâlete tevdi edilmiyor? Bunların hepsi doğru. Vekâletin fevkinde bir makam varsa onu ya yapalım. Fakat sizi temin ederim ki; arzu ettiğimiz bir şekilde işi yürütmeğe kâfi gelmez. Memlekette propagandayı arzu ettiğimiz gibi yapabilmek, yalnız bir Propaganda vekâleti yapmakla değil, bütün vekâletlerin umurunu bihakkın tanzim etmekle ve bütün vekâletler makinesini beraber işletmekle mümkün olur. Binaenaleyh vekâlet değil, mümkünse bunu Dâhiliye Vekâletine raptetmelidir. Çünkü Dâhiliye Vekâletine raptedersek, Dâhiliye Vekâletinin birçok vesaiti vardır ki, doğrudan doğruya ondan istifade mümkün olur. Meselâ posta ve telgraf umuru, sonra teşkilâtı mülkîye, memurini mülkiye, vesaiti mülkiye, sonra meselâ emniyeti umumiye istihbaratı vardır. Bu itibarla belki daha muvafık olur. Maruzatım bundan ibarettir.[26] *(Muvafık muvafık sesleri)*

---

[26] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 4, Birleşim 74, Sayfa 395-398**

11 Ekim 1336 (1920) Pazartesi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Rusya'ya Gidecek Heyeti İlmiyeye Katılacak Âza ve Bunların Vazifeleri Devamınca İzinli Sayılmalarına Dair Takriri

REİS — Efendim, celseniz hafidir. Söz Paşa Hazretlerinindir. Buyurunuz Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Arkadaşlar, malûmu âliniz olduğu veçhile Rusya'ya bir sefaret heyeti gönderiyoruz. Bu heyeti sefaret esasen malûm olan ve mazbut olan kadrosu dâhilindedir. Fakat Rusya'da ve Rusya ile temasta namütenahi islâm kütleleri vardır. Bu islâm kütleleri içinde bizim ifa edebileceğimiz birtakım hususî, mahrem ve fevkalâde vazaifimiz vardır. Bittabi bu vazaifin mahiyeti ilân edilerek oraya memur, heyet gönderilemez. Sırf bu vazaifi mahsusayı ifa ettirebilmek, takip ettirebilmek, icabında izhar edilebilmek üzere heyet sefaretin kadrosuna heyeti ilmiye namiyle bir heyet ilâve edilmiştir. Heyeti ilmiye denildiği zaman, manasından istidlal edildiği gibi, orada yalnız tetkikatı ilmiye yapacak değildir. İfade ettiğim gibi vazaifi mahsusa ifa edecektir. Bu vazaifi mahsusayı ifa etmek üzere Hükümet Heyeti Vekileniz ve oraya reis olarak memur ettiğiniz zat bittabi birtakım nikatı nazardan bazı zevatı intihap etmiştir. Bu zevatı Heyeti Âliyeniz âzasından intihap eder, Heyeti Âliyenizin haricinden de intihap edebilir. Nitekim birçok memurlarımız vardır. Şimdi Heyeti Âliyeniz meyanından bu vazaifi mahsusayı ifa etmek üzere intihabı düşünülen zevatın intihabı düşünülmek ve bu vazifelere izam edilebilmeleri için bittabi kendilerine vazifeleri devam ettiği müddetçe mezuniyet verilmek lâzımdır, mesele gayet basittir. Bunu başka şekilde bast ve temhit edersek Heyeti Âliyenizi temsil etmek üzere Heyeti Âliyeniz namına tetkikatta bulunmak üzere bir heyet gönderiliyor. Bittabi hükümetin teklif ettiği bir tarzda olamaz. Heyeti Umumiye intihap eder ve bu suretle müntahap olan âza arkadaşlarımız gider. Fakat bu gidecek olan zevat bu mahiyette değildir. Onun için gerek ait olan vekâletin gerek oraya gidecek olan sefirle arkadaşlık etmeleri itibariyle intihap edilmiş arkadaşlardır. İsimleri cümlenizce malûmdur. Tekrar okuyayım efendim. Tevfik Rüştü Bey, İsmail Suphi Bey, Besim Atalay Bey. Bunlar Heyeti Âliyenizi temsil etmek üzere gidecek heyet değildir. Oradaki sefirikebirin tahtı riyasetinde ve ferakatında icrayı vazife edeceklerdir. Mezuniyet ita buyurmazsanız gidemezler. Mezuniyet ita buyurulsun ve gitsinler vazifeyi ifa etsinler.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Türkiye Büyük Millet Meclisi Âzasından Tevfik Rüştü, İsmail Suphi, Besim Atalay ve Fuat Beyler tetkikatı ilmiye heyeti olarak Moskova sefaret heyetiyle birlikte mahalli mezkûre azimet edeceklerinden miri mumaileyhimin vazifelerinin devamı müddetince mezun addedilmelerini rica ederim.[27]

11.10.1336 (1920)
B.M.M. Reisi
M. Kemal

---

[27] ***Gizli Celse Zabıtları** Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 81, Sayfa 153-154*

18 Kasım 1336 (1920) Perşembe
Erzurum Mebusu İsmail Beyle Rüfekasının, Ermenistan Sulh Şeraiti Hakkında İstizah Takriri ve Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Beyin Cevabı Münasebetiyle Sözleri

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bir noktayı hatırlatmak istiyorum ve askerî nikatı nazara taallûk ettiği için heyeti askeriyeden aldığım malûmat üzerine Heyeti Umumiyeyi tenvir etmek istiyorum. Beyefendinin buyurdukları gibi; evvelce teklif edilmiş olan mütareke şeraitini Ermenilerin kabul ettiğini söylüyor ki o mütareke şeraiti iki noktai nazarı ihtiva ediyordu. Birisi; Ermeni ordusundan silâh almak, ikincisi o günkü vaziyete göre Ermeni ordusunun çekileceği hatla bizim muhafaza edeceğimiz hat arasında bitaraf mıntaka bırakmak. Hâlbuki bilâhara harekâtı askerîye başladı. Evvelki hattı çok ileri geçtik. Yalnız bulunduğu vaziyetten şarka doğru değil, merkezden cenuba ve Şahtahtı'ndan dahi kıtaatımız ileriye yürümüştür. Binaenaleyh mütareke namenin hututa taallûk eden kısmı bittabi yeni vaziyete göre tebeddül etmiştir. Bunun üzerine Erkânı harbiyece yeni bazı tekâlif yapmışlardı. Fakat bu haizi ehemmiyet değildir. O, yeni hattın biraz garbında; bu, biraz daha ileride idi. Yalnız bunda yeni noktai nazar muhafaza edilmiştir. O da cenuptan Azerbaycan'a giden yolların tamamen emniyette tutulmasıdır. Erkânı Harbiyece böyle bir şey vardır efendim, askerî talimat sırasında verilmiştir.[28]

[28] ***TBMM Tutanak Dergisi** Dönem 1, Cilt 5, Birleşim 99, Sayfa 421*

25 Kasım 1336 (1920) Perşembe
Konya Hâdisesini Tahkik için Meclis'ten Gönderilen Heyet Hakkında Konuşması

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, Konya vekayiinde zimethal olduğu zan olunan, bir takım zevat orada teşekkül eden Divanı harbe tevdi olunmuşlardır. Divanı harbin Heyeti umumiye hakkında verdiği karara Heyeti aliyeniz itiraz buyurmamıştınız. Yalnız Büyük Millet Meclisi âzasından bazı refiklerimizin orada ittiham edilmiş olduğu nazarı dikkatinizi celbetti. Ve Heyeti aliyeniz bu meseleye vaziyet etti. Bu mesele münasebetiyle zaten mühim olan Konya hâdisesini daha esaslı tetkik etmek, tâmik etmek Heyeti Vekilece takarrür etti. Heyeti Vekile muhtelif vesaitle bu tahkikatını ifa etmektedir.

En son vermiş olduğu bir karar ki: Oraya sureti mahsusada bir heyet gönderecektir. Fakat Heyeti Vekile arzu etti ki bu heyeti mahsusaya rüfekamızdan da bir kaç kişiyi ilhak etsin. Bu doğrudan doğruya Heyeti Vekilece yapılmış bir tedbirdir. Gidecek olan heyeti mahsusa, Heyeti aliyeniz namına orada icrayı tetkikat edecek değildir. Zaten Heyeti Vekilenin bu icrai meselede tarafı âlinizden müstakil bırakılması daha muvafık olacaktır. Yalnız Heyeti Vekilenin sizden ricası, intihap olunan zevata mezuniyet ita buyurmanızdan ibarettir. Binaenaleyh bu arkadaşlara mezuniyet verirseniz onlar da bu heyetle beraber gideceklerdir, vermezseniz tabii gidemez. Binaenaleyh bunları reyi âlinize arzediyorum.

NADİR BEY (Isparta) — Bir şey arzedeceğim; heyetinizden gidecek zevat usulü muhakemeye, usulü adliyeye bihakkın vakıf olanlardan gitsinler rica ederim. Onun çok tesiri vardır. Şevket Beye diyecek yoksa da diğer zevatı muhtereme zannederim, adliye ile mütevekkil olmuş zevat değildir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Beyefendi hazretleri, heyeti mahsusanın kimlerden teşekkül edeceği heyeti aliyenize arzedilmemiştir. Yalnız heyete rüfekamızdan üç kişinin ilâvesi mukarrerdir. Bunlara mezuniyet verilmesi rica olunuyor.

REİS — Efendim, takrir bir daha okunsun mu?

ABDÜLHALİM ÇELEBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, müsaade ederseniz arzedeceğim. Paşa hazretleri o zevatı intihap buyurmuşlardır. Bendeniz diyorum ki bizim meseleyi tahkik edecektir, bunun, intihapla olmasını umum rüfekayi muhteremeden istirham ediyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, bu gidecek olan heyeti mahsusanın vazifesinde yalnız Çelebi efendi hazretlerinin işini takip etmesi esas değildir ve Heyeti umumiyeye verdiğim takrirde Çelebi efendiden ve Çelebi efendi meselesinden bahsolunmamıştır. Sureti umumiyede Konya meselesini tahkik ve tetkik edecek ve istihsal etmiş olduğumuz malûmatı tevsi edecek, bizi daha çok tenvir edecek bir rapor istiyoruz. Bu mesaili umumiye içerisinde ihtimal ki Çelebi Efendi hazretlerinin de meselesi nazarı dikkate alınabilir. Fakat kendilerinin, diğer bir arkadaşımızın da söylediği gibi, bu meselede tamamen bitaraf kalmaları lâzımgelir. Bu mesele burada bir muhakeme icra olunur gibi...

ABDÜLHALİM ÇELEBİ EFENDİ (Konya) — Doğru efendim, bitaraf kalmaklığım icabeder Fakat...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Henüz Çelebi efendi müttehemdir. Eğer Heyeti aliyeniz işe vaziyet etmemiş olsalardı, Divanı harbin kararı haklarında tatbik edilecekti ve bilhassa bendeniz Çelebi efendinin haklarını düşünmek için heyeti tahkikiye göndermeğe lüzum görüyorum. Meseleyi tahkikat neticesinde meydana çıkarmak için böyle bir tahkikat yapmağa lüzum gördüm.[29]

[29] ***TBMM Tutanak Dergisi** Dönem 1, Cilt 6, Birleşim 102, Sayfa 42-43*

9 Aralık 1336 (1920) Perşembe
Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Efendinin, Hakkındaki İthamlara Cevabı Münasebetiyle Konuşması

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hacı Şükrü Beyin uzun beyanatındaki noktalara ayrı ayrı cevap vermeyeceğim. Bazı ufak noktalar vardır, onlara cevap vereceğim.

Meselâ Hakkı Behiç Bey kardeşimizin (P) teşkilâtı tarafından takip olunduğunu söylediler. Hakikaten Hakkı Behiç Beyin böyle takip edildiğini işittiğim zaman ben de fevkalâde müteessir oldum ve ben bizzat Garp Ordusu Kumandanlığına telgraf yazmak suretiyle bunu tahkik etmeyi bir vazifei uhuvvet addettim. Bu bapta vesaik mevcuttur. Gelen cevapta deniyor ki: Benim malûmatın hilâfında belki takip olunmuştur; bu meseleyi tahkik ediyorum, fakat, belki de hiçbir kimse tarafından takip olunmamıştır, kendisine öyle bir vehim gelmiş olabilir.

Bu, Refet Beyin bilmem neyin ihtilâfı değildi. Farzedelim ki mesele...

...ve hatta vaktiyle diyor, bana teklif ettiler; cepheden kabul için ve ben kabul etmemiş olmamakla mahiyeti hakkındaki düşüncemi şimdi takdir buyurursunuz diyor; mektubu okuyabilirsiniz... İsmet Beye ve Garp kumandanlığına karşı isyan vaki olmuştur. Sonra hakikaten bende bir rapor vardır; Hacı Şükrü Bey tarafından Macid Beye 500 lira verilmiştir diye. Belki vermediniz, belki yanlış olabilir.

Sonra Hacı Şükrü Bey millî kumandanlıktan bahsetti. Kendileri hakikaten bu vakayiin cereyanı esnasında; Hacı Şükrü kumandan ve mebus imzasiyle birçok muhaberatta bulunmuştur.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Paşa Hazretleri müsaade buyurur musunuz? Benim şifre ile muhabere ettiğimden zatı âlilerinin malûmatı var mıdır? Yok mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bahsettiğim şey; bu vekayiin cereyanı esnasında ve bu dosyaları teşkil eden vesaikin elde edildiği sırada Hacı Şükrü Bey Eskişehir'den muhtelif yerlere şifre telgraf vermek istemiş ve vermiştir. Bittabi bilâhare Garp ordusu kumandanı ittihaz ettiği tedabir sayesinde bunu menetmiştir.

Kendilerini Müdafaai Milliye ile Riyasetten soruyorlardı: Hacı Şükrü Beye hakikaten mebuslukla kabili imtizac bir kumandan salâhiyeti verilmiş midir diye... Şimdi Hacı Şükrü Beyin; kumandanlığına dair vermiş olduğu cevap budur. Makamı Riyasetten yazılanı sonra okuruz. Şimdi onun yazdığını okuyacağım: (Okur) Kendine bir defa millî kumandan diyor. Hangi millet? Kim vermiş sana bu sıfatı? Bana da Anafartalar kahramanı dediler, Arıburun kahramanı dediler, Bitlis, Muş, Suriye kahramanı dediler diye imzamı öyle mi atacağım? Binaenaleyh bu bir suiistimaldir. Kumandan diye nasıl imza ediyorsun? Ancak kolordu kumandanları, kumandanlığını muhafaza edebilir.

Vakayii izah ederken, tabiî gayet yanlış görüşleri izah etmiştim. Ben izah ederken demiştim ki; şöyle bir vaziyette... Bursa cephesinde iken kalkmış Eskişehir'e gelmiş olan süvari livası ve namütenahi kollar gittikten sonra ne görecektik?

Yalnız sizin o kadar muhakemeniz olsaydı; ben sizi tevkif etmek isteseydim ne için sizi alıp da buradan oraya götürecektim? Ben sizin hepinizi tevkif eder, idam eder ve öldürürdüm. Hâlbuki ben sizi orada bıraktım ve ben oraya gittiğim zaman o kararı

vermiş olsaydım, -bakınız askerlere tesadüf etmişsiniz- kaçabilir miydiniz? Böyle bir şey hiç hatır ve hayalimden geçmemiştir.

Tevfik Bey Eskişehir'e gelecekmiş de basacakmış... Efendi orada öyle tevehhüm edecek kumandan gördün mü?

Hakikaten Simav ve havalisi kumandanı olarak jandarmaları ile beraber oraya gönderilmiş olan zat; Tevfik Bey tarafından cebren kovulmuştur ve o da zaten korkak bir adam olacaktır. Oraya geldiği zaman tazyik etmişler, illâ Eskişehir'e git diye... O da demiş; aman... Süvarileri ile beraber gelin... Hatta o zaman biri bana geldi. 13 vagonluk bir süvari kuvveti geliyor dedi. Dedim; siz budala mısınız; kim geliyor? Eğer böyle bir tren gelecek olsaydı; (tarifeyi) tertip eden zat buradadır. Şimendifer şubesinin müdüründen gidin sorun. Cevap geldi ki; hayır, öyle bir şey yoktur, o jandarmaların geldiğine dair sokak dedikodularıdır, hiçbir vakit hatırınıza bir şey gelmemelidir.

Yalnız bir şey sormak istiyorum; mademki kendinizi müdafaa ediyorsunuz, belki izah edersiniz. Demin verdiğim izahatta birçok zevatça malûm mesele hakkında ve Ethem Beyin Reşit Beyle görüşürken Sarı Efe hakkındaki muhabereyi arzetmiştim. Haber veriniz, adamı mahsus gönderiniz, derhal terketsin orasını, öteki efe ile birleşsin ve beriki de demiş ki; belki ben yapamam siz yapınız ve icap ederse isyan edersiniz. O muhabereyi müteakip de Hacı Şükrü Bey makine başında görüşmüştür ve cereyan eden muhaberede şu sözler vardır:

— Sen nasılsın?

— Bildiğin gibi.

— Söylediğim şeylerle de görüştüm, iyi cevap aldım, Sarı Efe çok iyi, sıhhati yerindedir.

— Evet ben çalışıyorum.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Cevap vereyim müsaade ediniz; bunları zatı âlinize kim vermiş ise namussuzdur; alçaktır. Ben muhaberelerden bile haberdar değilim. Yanımda kim varmış ise söyleyiniz...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Biz Divanı Harp Heyeti değiliz. Kendinizi orada, Divanı Harpte müdafaa edersiniz. Tamiki tahkikat yapılıyor, başka vesaik de vardır. Şimdilik hakkınızda başka bir şey söylenmez; işi tahkikata bırakıyoruz.[30]

(İzahat kâfi görüldü)

(Celseye nihayet verildi)

[30] ***Gizli Celse Zabıtları** Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 111, Sayfa 259-260*

16 Aralık 1336 (1920) Perşembe
Ömer Lûtfi Beyin Müdafaai Milliye Encümeninden İstifası Dolayısiyle Diyarıbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey Tarafından Söylenen Sözlerin Keenlemyekün Addolunmasına Dair Takrir Münasebetiyle Sözleri

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Muhterem arkadaşlar! Türkiye Büyük Millet Meclisinin Müdafaai Milliye encümeni reisi olan zat tarafından bu kürsüden "Erkânı harplerin tahtı esaretinde, istibdadında ordu duramaz" mahiyetinde bir şey söylendiğini işittiğim zaman fevkalâde meyus ve müteessir oldum. Mübeccel ordu ailesi içinde nizam ve intizamın temini için sarfı dimağ etmekle mükellef olan bu encümeni mahsusun, bu encümeni âlinin reisi olan zatın ağzından bu kadar fena bir söz çıkmamalı idi. Efendiler, ordumuzda ayrıca bir erkânı harp sınıfı yoktur. Bunlar mazinin paslı sayfalarına karışmış şeylerdir. Bugün orduda yalnız zâbitan heyeti vardır. Erkânı harplik; zabıtanın ifa ettiği vazife itibariyledir. O vazifenin başına kim geçerse erkânı harbiye vazifesini ifa eder. O vazifeden ayrıldığı dakikada nereye memur olursa, diğer herhangi bir zabit gibi o da bir zabittir. O da bir kumandandır. Zâbitanımız arasında, orduda hiç bir fark yoktur efendiler. *(Bravo sadaları)* Fazla bir tahsil görmüş olmak da cihanın hiç bir yerinde bir hata, bir kusur gibi telâkki edilemez.

Encümen reisinin heyeti zâbitanımızın bir kısmının diğer kısmına tefevvukuna ve istibdadına temas eder bir fikir dermeyan etmesinin bir sui maksada matuf olduğunu Heyeti celilenize alenen söylüyorum. Tekrar olarak söylüyorum. *(Alkışlar, bravo sadaları)* Çok rica ederim arkadaşlarımıza ki bu gibi insanlara çok dikkat edelim. Binaenaleyh encümen reisi bu sözünü behemehâl geriye almalıdır. Çünkü, bütün zâbitanımızın Meclisi Âliye olan hürmet ve muhabbetine bir nakisa teşkil edecektir. Meclis bu gibi hasis şeyleri mevzuubahis ve müzakere etmekten çok yüksektir. *(Alkışlar)* Meclis, dimağında böyle hasis maksatlar dönen insanların bazicesi olmaktan çok uzaktır. *(Alkışlar)* Binaenaleyh nezahetle, vatan ve millete olan aşk ile vazifei milliyemizi ifa edelim. Hükümetimizin nizam ve intizamını tutmak için yegâne kuvvet olan ordunun içine fesat ilka etmeyelim. Emin olunuz arkadaşlar! Buna teşebbüs ve tevessül etmek isteyenlerin hiç bir vakit muvaffak olması ihtimali yoktur. Bu Meclis ve bu millet ona katiyen müsaade etmez ve bu Meclis ve bu millet o gibilerin kafasını ezmeğe muktedirdir. Binaenaleyh ben de Beyefendinin fikrine iştirak ediyorum. O söz nasıl olmuşsa burada sarfedilmiş, hiç olmazsa bizim zabıt ceridesinde bulunmasın.[31]

[31] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 6, Birleşim 115, Sayfa 396-397***

21 Aralık 1336 (1920) Salı
Konya Mebusu Vehbi Efendinin Seyahat Vesikası Usulü Hakkındaki İstizah Takriri Münasebetiyle Yaptığı Konuşma

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Şimdi yeni elime gelen bir şifreli telgrafnameyi mevzuu bahis olan meseleye ve benim şahsıma da çok yakından taallûk ettiği ve efkârı tenvire medar olacağı için arzediyorum. Belki söylenmemesi caiz olan bir şeydir. Fakat söyliyeceğim, bunu bana yazan birer reisi Hükümettir. Benim yakın akrabamdan birinin zevci buraya geldi diyor. "malûmu devletleri bulunacağı veçhile falan yerde falan ve falandır. Hakikaten böyle İngilizler zati devletlerine mahremane mükâlemeye kapı açmak üzere İstanbul'da mahrem vasıta aramışlar ve mahremane bir tarzda falan beye müracaat etmişler ve yedine sureti tercümesi aşağıda arzedilen resmî mührü haiz ve İngilizlerin İstanbul'da hususi memuru Yüzbaşı (Benet) imzalı İngilizce bir vesika vermişlerdir. Bu bapta emir ve mutalâatı devletlerini bekliyoruz" (Vesikayı göstererek) verilen vesika da budur. Tarihi 1 kânunuevvel 1920. (Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin taallûkatından olduğunuza emin olarak sizi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle mahremane mütalâat tesisini istimzaç etmek için bu vesikayı verdim) Bunu eline alan bir reisi Hükümet fevkalâde bir meselei siyasiyeye temas etmiş olduğuna zahip olabilir. Hakikaten bu adam böyle tasvir edildiği gibi benim yakın akrabamın kocasıdır ve bu (Kapiten Bent) malûm bir zattır, meşhur bir zattır ve böyle bir teşebbüste bulunmuş olmasını pek tabii telâkki edebilirsiniz. Hâlbuki işte ben söylüyorum, bu zat casustur. Casus olduğu bence daha evvel malûm. *(Kimdir sadaları)* Bu akrabamın kocası olan zat. Binaenaleyh, bu benim akrabamdır diye ve elinde bu vesika vardır diye oradaki reisi Hükümet bu vesika ile buyurun Ankara'ya gidiniz deseydi bu bana gelmeyecekti ve bunu getirmeyecekti ve kendisini tutmasalardı bunu belki de meydana çıkarmayacaktı. Binaenaleyh, casusluk yapacaktı. Kim bilir memlekette ne kadar fenalık yapacaktı. Kim bilir ne kadar mefsedetkârane vezaif ifa edecekti. Bundan bana malûmat verdiler. Hükümetin bu takyidatı sayesinde ben de muttali, oldum ve kendilerini tevkif etmeleri için icabeden makam vasıtasiyle emir verdim. Binaenaleyh, takyidattan vaz geçmeyelim ve düşmanlarımız pek habistir.[32] *(Şüphesiz sadaları)*

[32] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 6, Birleşim 118, Sayfa 471**

29 Aralık (1336) 1920 Çarşamba
Mustafa Kemal Paşa'nın Çerkez Ethem Meselesi Hakkında Açıklaması

REİS — Çerkez Ethem meselesi hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretleri izahatta bulunacaklar. Buyurun efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem efendiler; şimdi mufassalan arzedeceğim mesele ihtimal ki cümlenizin mucibi teessürü olacaktır. Fakat vaka halinde bulunduğu için Meclisi Âlinizin kulağına arzetmek istiyorum.

Malûmu âlileridir ki İstanbul düşmanlarımız tarafından duçarı taarruz olduktan sonra heyeti celilenizin Ankara'da içtimaına tevessül edilmişti. O günler bizim için bittabi en zayıf bulunduğumuz günlerdi ve nazik günlerdi. Hariçteki düşmanlarımızdan başka dâhilde ifsad edilmiş olan birçok muhitatta aleyhimizde müşkülât ihdas edilmekte idi. İşte öyle acı günlerde bizimle teşriki mesai etmiş bulunan ve bizim imdadımıza yetişmiş olan birçok kıymetli arkadaşlarımız vardır. Bunlar meyanında yine cümlenizce malum olduğu üzere B.M. Meclisi azasından Reşit Beyin biraderi Ethem Bey vardır, onun biraderi Tevfik Bey vardır. Bunlar Anzavur meselesinde, o zamanlar şimal mıntakasında kumandan bulunan Yusuf İzzet Paşa ve Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı emirlerinde olarak Biga'da muvaffakiyetle icraatta bulunmuşlardır. Onu müteakip Düzce isyanı vukubuldu. Orada yine Fuat Paşanın tahtı emrinde nâfi hizmette bulundular. Ondan sonra idi ki Yozgat hadisesinde dahi istihdam olundular ve o gün için alevli bir halde bulunan vak'ai isyaniyeyi teskin ettiler. Bu arkadaşların bu saydığım harekâtla hakikaten vaziyetimizi tarsine ve maksadımızı yürütmeye fevkalâde denecek hizmetleri sebketmiştir ve bu hizmetlerinden dolayı hepimiz zannederim kendilerine lüzumu kadar takdiratta ve tevkiratta bulunduk. Bittabi gerek bu arkadaşların ve gerekse bunlar gibi çalışmış ve hatta daha az çalışmış arkadaşların hizmetlerini inkâr edemeyiz. Herhalde maksadımızda muvaffakiyetli hatveler atabilmek için gayeye matuf en ufak bir hizmet sahibi olanları dahi büyük bir hürmet ve samimiyetle derağuş etmek en birinci vazifemiz olmalıdır ve biz böyle telâkki ederiz. Fakat bütün gayret ve himmetten maksat mutlaka gayeyi temin etmek olduğunda hiç şüphe yoktur. Gayemiz de vatanın ve milletin selâmet ve saadetini, halâsı hakikisini istihsal etmektir. Yoksa bu yerde, buranın altında başka birtakım menfaatler, başka birtakım hırslar, başka birtakım noktai nazarlar takip etmek elbette cinayet olur, hiyanet olur. Meclisi Âliniz, kim olursa olsun, ben de dâhil olduğum halde, bu gayei mukaddesenin hilafında hareketini göreceği kimseler hakkında maksadı ulvinin tarsin ve mahfuziyeti için icabeden tedabiri almakta bittabi tereddüt etmez.

Bundan akdem mevzuu bahis ettiğim vakayii iyi tasvir edebilmek için bazı mukaddemeler yapacağım. Buna müsaadenizi rica ederim. Ankara'da B.M. Meclisi ve B.M. Meclisi Hükümeti teşekkül etmeden evvel cümlenizce malumdur ki, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin ittihad ve ittifakından husule gelmiş bir teşkilât vardı, ki bu teşkilât Heyeti Temsiliye namı tahtında bir heyet tarafından idare edilmekte idi. Bu teşkilâtta bittabi ordumuz dâhil bulunuyordu. Sureti zahirede orduların başında bulunan kumandanlar İstanbul Hükümetine merbut gibi görünüyorlarsa da hakikati halde asıl teşkilâtın içinde ve hep beraber çalışmakta idiler. Bu münasebetle bizim, yani Heyeti Temsiliyenin ordu ile alâkamız vardı. Onları takip ediyorduk. Muhtelif cephelerden, en ziyade hassas ve faal olan, Garp Cephesi idi. Malûmu âlileri, Yunanlılar İzmir'e çıktıktan

ve oradaki tecavüzat ve taarruzatını yaptıktan sonra hamiyetli ve namuslu vatanperver insanlar birtakım pişva olanlarla beraber derhal düşman karşısında bir cephe vücude getirdiler. Bu cephenin bir parçasında, Salihli civarında Ethem Bey ve Tevfik Bey ve rüfekai mesaisi bulunuyordu. Şimalinde diğer arkadaşlarımız, cenubunda da başka arkadaşlarımız vardı. Bu cephe üzerindeki vaziyeti daha ziyade ıslah etmek, teşkilâtını daha iyi bir hale koymak için meşgul olmuştuk. Mevzuu bahis olmuş olan bütün cepheyi bir kaç parçaya veyahut ikiye ayırıp muhtelif kumandalar altında bulundurmak veyahut, o zaman üç parça halinde idi, alâhalihi bırakmak. Bu meselenin halliyle gayri resmî bir surette iştigal ettik. Fakat ıslahat ve icraat yapabilmek için itimat, muhabbet ve samimiyeti kalbiyeye istinat etmesi icap ediyordu. Bunun için ben şahsen cephe üzerinde kumanda eden zevatın reylerini, noktai nazarlarını ve mütalâalarını sor muştum. O zamanın noktai nazarına göre; cephenin iki parça olması ve doğrudan doğruya bana merbut bulunması tercih edilmişti. Bir müddet o yolda gitti. Fakat Yunanlıların müteşekkil cephe üzerine taarruzu -ki neticesini biliyorsunuz- bir inhilâl vücude getirdi. Ondan sonra garp cephemizde tekrar bir kumanda teşkil etmek lâzım geldi. Binaenaleyh mesele yeniden ikinci bir defasında ciddî ve resmî bir surette mevzuu bahis oldu. Bu mesele Heyeti Vekilede konuşulurken daha henüz Garp Cephesine resmen tayin edilmemiş ve fakat tayini mutasavver bulunan Fuat Paşa da hazır bulunuyordu. Fuat Paşa bütün cephenin kendi emrinde bulunmasını ve bu cepheye ait olmak üzere ta Samsun'a, Sivas'a falana kadar cenuba bir hat temdit ederseniz, kendisine merbut olmasını istedi. Görüyorsunuz, memleketin hemen hemen yarısında bütün cephe ile beraber kumanda etmeyi taahhüt eyledi. Ben şahsen bunun bir adam tarafından idaresi gayri mümkün olduğu kanaatında bulundum. İki üç sebepten dolayı gayri mümkün telâkki ediyordum. Birincisi büyük bir cephedir ve muhabere cephesidir. Bilirim, muharebe cephesi ile meşgul olan geri ile meşgul olamaz. Mutlaka onu ikinci, üçüncü ellere bırakır. Sonra bu kadar büyük bir cephe üzerinde kumanda etmek güç bir meseledir. Bu müşkülât bizde iki defa mevcuttur. Çünkü bizde büyük kumandanlar yakından kıtaatını görmezse, yakından bilfiil kumandasını yapmazsa ekseriya yanlışlıklar olur. Ve benim tecrübeme nazaran harbi umumide ekseriya mağlup olmamıza sebep bu noktadır. Hâlbuki böyle Karadeniz'den Akdeniz'e imtidat eden bir cephei harp üzerinde kumanda eden bir adam tabiî bilvasıta kumanda ediyor demektir. Diğer kumandanların kendiliğinden hareketi mevzuu bahis olabilir. Onun için daha sıkı bir kumanda, daha dikkatli bir kumanda mümkün olabilmek için, iki parçaya ayrılmış bulunmasını münasip gördüm. Sonra geri mıntakası gayet büyüktü. Bunların da taksimini düşünüyordum. Fakat o zaman Fuat Paşa ancak teklifatı dairesinde bu mesuliyeti deruhte edeceğini bizim Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiye Riyasetinin tadat ettiği mahzurlara karşı kendisince birtakım amelî tedbirler bulabileceğini iddia etti ve iddialarında ısrar etti. Binnetice hatalar tecrübe ile tahakkuk edeceğine iman ederek bir an için bu, kabul edilmişti ve Garp Cephesi vasi bir mıntaka ile Fuat Paşa emrine verildi. Hâlbuki Fuat Paşa yalnız Eskişehir'de oturuyordu ve Eskişehir'e karip olan yerleri bittemas görüyordu. Hâlbuki ben Meclisinizin Reisi, geri kıtaatını Fuat Paşadan çok görmüşümdür. Daha çok işleri vardı. Cepheye ait Uşak'a da ancak bir iki defa gidebildi, kıtaatla iştigal edebildi. Bilhassa geri mıntakasiyle hiç iştigal edemedi. Bir zaman böyle muallakta kaldı. Nihayet kendisinin teklifi ve ricası üzerine geri mıntakasına bakmak için yine ordu kumandanı salâhiyetinde olmak üzere bir kumandanlık vekâleti ihdas olundu. ...ordu kumandanı vekili sıfatiyle tayin ettiler ve

böylece ikiye ayırmak mecburiyetini kendileri hissetti ve teklif etti. Bundan başka bir meselede dahi noksan görüldü.

O meselenin ne olduğunu izah etmeden evvel Meclisi Âlice ve hepimizce gayei asliye olarak ittihaz edilmiş bir noktayı hatırlatmak isterim. Bütün gayemizi emniyetle istihsal edebilmek için, emniyetle istinad olunacak bir kuvvete yani bir orduya sarılmak lâzımdır. Teşebbüsatımızın bidayetinde, inkılâbatın en hararetli zamanlarında, daha doğrusu meşru olarak İstanbul'da bir hükümet var iken, o hükümeti meşruaya karşı isyana geçişimiz avânında, o gün için mahiyeti asliyesine bakmayarak, her kuvvetten istifade etmek maksadımızın... Fakat hepimiz bilirdik ve bugün düşünebiliriz ki, o mahiyetteki kuvvetlerle bir milletin istiklâli tahtı emniyete alınamaz. Kuvvet mutlaka her türlü emre münkad, inzibatı tammeye malik ordu halinde bulunandır. Memleketi ve milleti izrar etmeyecek kuvvet ancak o'dur. Hâlbuki bizim için menbaı kuvvet, millettir. Milleti izrar ve nefretini kazanan bir kuvvet elbette maksadın derhal sükûtunu icabettirecek bir kuvvettir. Memleketin her cephesinde ve merkezinde bu evsafı haiz ordu yapmakla iştigal ettik. Elhamdülillah bugünden asarı muvaffakiyetini görmekteyiz ve daha göreceğiz. Fakat garp cephesinde işte kuvayı milliye diyoruz, Hâlbuki hepimiz kuvayı milliyeyiz. Malûmu âliniz ordu kuvayı milliyedir. Ekseriya düşünülen şey şunun bunun teşebbüsü şahsisi ile şuradan buradan toplanmış, mahpushaneden çıkarılmış evsaf ve mahiyetine dikkat edilmeye lüzum görülmemiş birtakım insanlardan mürekkep kuvvetler, istersek çete diyelim, bittabi bu mahiyetteki kuvvetler maksadımızı, halkımızı ve siyasetimizi ızrar etmiştir. Bunu itiraf etmiş olmakla bu noksanın telafisi de elimizde değildir. Meselâ Yozgat'ta isyan edenlerin tedibine gitmiş plan bir kuvvetin diğer taraftan ahalii masumeyi ızrar ettikleri anlaşıldı. Hâlbuki maksudumuz o değildir. Fakat bunu da görmekle beraber, çaresiz olmak da elimizde değildi. Garp cephesinde arzettiğim esas yani muntazam, mazbut, hükümetin, B.M. Meclisinin evamirini bilâ kaydü şart infaz eden kuvvet vücude getirmek prensibinde biraz tekâsül edilmiştir ve benim bizzat gördüğüme göre; o kadar tekâsül edilmiştir ki, bu tekâsül neticesinde bir vaz'ı acze düşüldüğü görülmüştür. Hepimiz kuvayı milliye olalım, ordu inhilâl etsin, başka çare yoktur... Ordu kumandanlariyle ve bazı kumandanlarla münakaşa edilmiş mesaildir bu. Tabiî bunun yanlış olduğunu ve behemahal tashih icabettiğini birçok defalar söyledim ve hakikaten yine Garp Ordusu içinde bulunan müteyakkız bazı kumandan arkadaşlarımızın himmetiyle bir dereceye kadar tadil olunabildi. Garp Cephesinde, malûmu âliniz bir Gediz taarruzu vaki olmuştur. Bu taarruzun icrasına Cephe Kumandanı karar vermiştir. Yani Fuat Paşa Hazretleri. Fakat Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti buna muhalif idi. Cephe kumandanının teklifat ve mütalâatında muhik ve musip olan nokta var idi. Meselâ deniliyordu ki düşman uzun bir cephe üzerinde kuvvetlerini vazetmiştir. Gediz'de cüz'î bir kuvvet vardır. Fakat o zaman Erkânı Harbiyei Umumiyei Riyasetinin buna muhalif olan mütalâatı da şu idi: Düşman duruyorsa da kuvvetinin azlığından ve işitildiği gibi cüretsizliğinden, kuvvei maneviyesinin zafiyetinden dolayı değildir. Düşman adeden bize faiktir. Fakat tevakkufu, esbabı siyasiyedendir. Bizim kuvvetimiz bütün cephe üzerinde düşmandan dûndur. Biz olsa olsa bütün cephemizi takviye ederiz. Yalnız bir noktada belki faikiz ve düşmana karşı bir taarruz yapabiliriz. Fakat bu kuvveti kullandıktan sonra muvaffak olsak bile o noktada bu kuvvet kullanılmış bir kuvvet olacaktır. Bu hal; esbabı siyasiyenin zevalini intaç edebilir ve onu müteakip düşman harekete geçerse onu tevkif edecek kuvvetimiz yoktur. Binaenaleyh bu tehlikedir. Bunu belki harbi umumi içinde veyahut saltanat devrelerinde ordularımız herhangi bir muharebe

meydanında yapar, mağlup olur, ehemmiyeti yoktur ve tehlikesi o araya münhasırdır. Hâlbuki Garp Cephesi bizim için, maksadımız için hayat ve memat meselesi kadar mühimdir. Binaenaleyh çok dikkatli hareket etmek mecburiyetinde idik ve her zaman da bu sebeple Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti bu taarruzun ademi icrasında ısrar etti. Muhabere ile anlaşamadılar, bizzat Eskişehir'e gitti, Ordu kumandanı ile görüştü. Neticei münakaşatta Erkânı Harbiye Reisinin gösterdiği bir kaç mahzura karşı bir defa daha taarruzdan sonra... Karar vermek üzere cepheye gitmeyi muvafık görmüşlerdi. Onu müteakip Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi geldi, bekledi. O cevaba gelen cevapta da gösterilen mahzurlara karşı fikrinde devam ve ısrar edildi. Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi o zaman bana müracaat etti. Bütün vaziyeti izah etti, noktai nazarlarını izah etti ve ben dedi, ona katiyen muvafakat etmek istemedim, bütün mütalâatımla ikna edemedim. Yalnız bir çarem kaldı. O da taarruz etmeyin diye emir vermekti. Bu hususta istişare etmek üzere geldim. Senin müdahale etmen lâzım mı, değil mi diye geldim, dedi. O zaman ben vaziyeti biliyordum. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti bütün mütalâatında haklı idi. Garp Ordusu Kumandanının tadat ettiğim noktalarda isabetli fikirleri vardı. Fakat vaziyeti umumiye nazarı dikkate alınınca musip değildi. Yalnız Garp Ordusunda, Garp Ordusu kumandanlarında bir kanaati katiye husule gelmişti ki düşman falan yerde münferittir, biz onu orada mahvedebiliriz ve onu mahvetmekle parlak bir vaziyet hâsıl olmuş olur ve bu kanaat bütün orduya ve bütün rüesayı memurini mülkiye vesaireye sirayet etmişti ve oradaki halkın kâffesine sirayet etmişti. Hatta oraya gidip gelen mebus arkadaşlara sirayet etmişti. Evet düşman kaçmaya müheyya idi Falan yerde kuvvet topludur Falan yerde münferittir. ...şimdi bu kadar taammüm etmiş ve bilhassa orduda taammüm etmiş olan bir kanaati iptal etmek reddetmek o da doğru bir iş değildi. Öyle bir kanaatı reddetmekle tevellüt edebilecek ve taarruz da hâsıl olacak noktaları mukayese ettim. Verdiğim karar şu idi: Ben bitaraf kalacağım. Sana emir vererek taarruzu reddetmeni tavsiye ederim. Böyle oldu. Cümlenizce malûm olduğu gibi, Gediz taarruzu yapıldı. Tabiî muharebe hakkında tafsilât verecek değilim. Tabiî bendeniz de bilmiyorum. Henüz Garp Ordusu Kumandanı resmen bir malumat vermemiştir. Yalnız mesmuatımız -ki mevsuktur- bittabi düşmanın kuvveti çoktu. Bu, kumanda eden arkadaşlarımızın ifadeleriyle teeyyüt etmiştir. Bittabi düşmanın mevzu gayet kuvvetli idi. Düşmanın kuvveti daha çok idi. İlk anda mağlup olduk ve ricat emri de verilmiştir. Tabiî bunlar birçok dedikodular, tevlit eder safahattır. O muharebe esnasında Birinci Kuvvei Seyyare dediğimiz Ethem Bey kuvvetleri de tabiî dâhil idi. Fuad Paşa o zaman yine Tevfik Beyin kumandasında bulunan bir kuvvei seyyare Ordu Kumandanından aldığı emirlerin hiçbirisini icra etmemiştir. Düşmana taarruz et, falan yere git, şunu yap, bunu yap demiş. En nihayet geride bulunan Ethem Bey davet etmiş ve ondan sonra emirleri nafiz olmaya başlamış ve öyle zamanda başlamıştır ki Kâzım Beyefendi aldığı ricat emrine itaat etmemiş, itaat etmeye lüzum görmemiş, anlamış vaziyeti ve sis olduğu için, ihtimal düşman da vaziyeti anlamadığı için ricata karar vermiş. Düşmanın ricat etmiş olması bizim için zahiri bir ricat telâkki edilmiştir. Bittabi düşman mağlup edilmedi, geriye çekildi. Şimdi ondan sonra tevellüt eden mahazir bildiğiniz gibidir.

Malûmu âliniz Bursa cephesinden düşman taarruzla Yenişehir'i işgal etmiştir. Oradaki kuvvetlerimizi işgal etmiş, Uşak'tan taarruz etmiştir. Yani cephenin her tarafında bizi tekrar mağlup etmiştir. Orada da bir taraftan yanlışlıktan düşmanın ricatı, diğer taraftan ricate karar vermesi isabet oldu. Açık bir hava olsaydı, belki de düşman

mukabil bir taarruza geçer, yegâne kuvvetlerimizi de orada imha ederdi. Binaenaleyh işte Gediz taarruzu budur.

Şimdi kimisi diyor ki; böyle yapsaydık daha iyi idi, kimisi diyor ki; şöyle yapsaydık daha iyi olurdu. Kimisi, Ordu Kumandanı ricat emri... Ordu Kumandanı diyor ki, hata Kuvvei Seyyarede. Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem ve kardeşleri diyor ki; hata bizde değildir, Ordu Kumandanındadır, Ordu Kumandanı hatasını kapatmak için bize atfediyor. Böyle bir takım dedikodular var. Onun üzerine Fuat Paşa görüşmek üzere buraya geldi ve derakap ben de Fuat Paşanın kumanda edemeyeceği kanaatına zahip oldum. Binaenaleyh vaziyet hakkında hiçbir münakaşa etmeksizin zaten Moskova'ya bir sefir göndermek fevkalâde lâzım geliyordu. Çünkü malûmu âliniz Yusuf Kemal Bey burada idi. Bekir Sami Bey... Vaziyeti siyasiyemiz fevkalâde nezaket kesbetmişti. Binaenaleyh bir an evvel oraya birisini göndermek lâzımdı ve Fuad Paşanın oraya gitmesini pek muvafık bulduk. Çünkü inkılâbımızda şöhret kazanmış bir kumandanımızdır. İngilizlerin düşmanıdır, yani Moskova'da güzel bir tesir yapacağını düşünerek oraya göndermek istedik ve o da derhal kabul etti. İşte Fuad Paşa hazretleri bu suretle Garp Cephesi Kumandanlığından infikâk edince Garp Cephesinin bir iki defa mevzuubahs edilmiş olan vaziyetini tekrar münakaşa ettik ve bu münakaşada Fuad Paşa beraber olduğu halde Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi İsmet Bey Müdafaai Milliye Vekili ve muvakkaten buraya gelmiş bulunan Refet Beyler hazır bulunuyorlardı. Karadeniz'den Akdeniz'e kadar devam eden bu cephe ve bu cepheden Sivas'a kadar devam eden geri mıntakası bir adam, bir kumandan tarafından idare edilemediğini zaten öteden beri tahmin ediyorduk. Bugün fiilen tahakkuk etmiş bulundu. Artık hatayı tekrar etmek istemedik ve cepheyi ikiye ayırmayı muvafık gördüm. Cephelerin başına geçecek olan arkadaşlardan da gayet mühim bir vazife talep ettim. Orada bize iki ordu vücuda getirmek, Garpte ve cenupta tabiî mıntakalarını ayırdık. Seri bir surette, emin bir surette ilkbahara kadar şayanı istinat iki ordu vücude getirilmesini şiddetle talep ettim ve biz tekrar arzediyorum, Garp Cephesini ve bu vaziyetin netayicini maksadımızla pek çok alâkadar görürüz. Eğer bugün muktedir olsak Yunanlıları... Binaenaleyh her şeyden ziyade en büyük ehemmiyeti Garp Cephesine vermek lâzım olduğu kanaatinde bulunduk ve yine o kanaatteyiz. İşte bu sebeple bu iki cephe kumandanlığını deruhte eden arkadaşların en çok çalışabilecek ve çok çok münasebetimiz bulunan arkadaşlardan olmasını iltizam ettik ve binnetice dedik ki, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin vazifei asliyesi orduların harekâtını tertip ve tanzim vazifesiyle iştigaldir. Fakat bu tertip ve tanzim vazifesini burada yapacağına, en mühim olan, hayatî bir mesele teşkil eden, Garp Ordusunun başında yapsın ve orada doğrudan doğruya o parçaya kumanda etsin. Hem de icabettikçe vaziyeti umumiyei askeriyemizce noktai nazarlarını izah etsin. Binaenaleyh infikâkinde bir mahzur görmedik, belki pek münasip gördük.

Diğer cepheye; Cenup Cephesine gelince; malûmu âliniz Refet Bey Dâhiliye Vekilidir. Fakat Dâhiliye Vekili olmadan evvel ve çok evvel daha teşebbüsatı umumiyemizin mebdeinde Konya'ya gitmiş, Denizli'ye gitmiş, efelerle çok düşüp kalkmış ve binaenaleyh Konya ile ve cenup cephesiyle çok alâkadar olmuş bir zattır. Ondan başka Konya isyanı üzerine kendisi bu isyanı bizzat bastırmak üzere de gönderilmiştir. Kendileri orada idi. Binaenaleyh dedik ki, herhalde Refet Bey zaten o isyanı bastırmakla daha bir müddet meşgul olacaktır, Cenup Cephesi Kumandanlığını da deruhte etsin. Orada işi bittikten, isyan basıldıktan sonra teşkilâtı askeriye de vücude getirilebilir. Ondan sonra yerine

burada daha kıymetli bir arkadaş bulabilirsek onu göndeririz, kendileri buraya gelirler. Bulamazsak Dâhiliye Vekâletinden istifa eder, orada kalır. Başka arkadaşımızı da Dâhiliye Vekâletine intihap ederiz, dedik. Binaenaleyh onu da oraya tayin ettik. Refet Beyin şahsı mevzuubahs olan bu noktada diğer bir safhada maruzatta bulunacağım. Konya isyanı zuhura geldiği vakit Garp Ordusu Kumandanı Fuad Paşa bittesadüf burada bulunuyordu. Malûmu âliniz Ordu Kumandanlarının mıntakasının asayiş emniyet inzibatı umumiden Ordu Kumandanları mesuldür. Bu itibarla Fuad Paşa da kendi mıntakası olan Konya İsyanından dolayı da mesuldür. O isyanın çıkarılmaması için icabeden tedabirin ittihazı mecburiyetinde olduğu gibi, çıktıktan sonra da teskini için icabeden tedabiri ittihaz etmek mecburiyetinde idi. Fakat tabiî bir mesul edecek adam aramaktansa çıkmış olan isyanı seri bir surette itfa etmek ve bunu müzakere ederken alâkadar olmak itibariyle Fuad Paşayı da çağırdık. Kimi gönderelim denildiği sırada, Fuad Paşa âdeta bir manayı mahsus ifade eder tavırla, doğrudan doğruya Refet Bey gitsin dedi ve Refet Bey gitmelidir, kendini temizlemelidir. Ben Fuad Paşanın ifadesindeki manayı garibi görünce, hatta arkadaşların uzun müzakeresine intizar etmeksizin dedim ki; behemahal Refet Bey gitsin. Bunu dediğimde iki şey düşünmüştüm. Bir defa Refet Bey dâhiliye Vekili olmak itibariyle memleketin heyeti umumiyesinin her noktasındaki asayişten mes'uldür. Binaenaleyh bir Dâhiliye Vekili herhangi bir isyanı bastırmak için... Meselâ Sofya'da bunun bir misalini görmüştüm. Bulgaristan'da bir isyan çıkmış idi. Dâhiliye Vekili falan yerde isyan çıkmıştır, Dâhiliye Vekili bizzat emir vermiştir. Binaenaleyh Dâhiliye Vekilinin vazaifi asliyesindendir ve bir dâhiliye vekilinden bu intizar olunabilir. İkincisi; Refet Bey askerdir, müdebbirdir, fatindir ve kıymetli bir kumandandır. Fazla olarak Konya ahvali hususiyesini iyi tanımıştır. Kendisine tabiî bir askerî salâhiyet ve Dâhiliye Vekili olmak itibariyle salâhiyeti mülkiyesi bulunur. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar, jandarma, polis velhâsıl bütün vesaiti hükümet üzerinde haizi tesir ve salâhiyet olunca isyanı daha sert teskin eder. Şundan bundan talimat intizarına lüzum kalmaz. Sebebi asli olarak bu. Fakat mademki Refet Bey kendisini temizlemeye mecbur bir şahsiyet gibi zannedilmiştir, o halde bu hizmeti ifa etmek üzere yine bir kumandanımız bunu söylüyor. Bu zannı da bertaraf etsin. İşte bu mütalâata binaen diğer arkadaşların noktai nazarlarının ne olduğunu anlamaya intizar etmeksizin behemahal Refet Bey gitmelidir dedim, Refet Bey bu tevcihattan fevkalâde müteessir oldu ve dedi ki; ben dâhiliye Vekâleti makamını gayet mühim bir makam zannediyordum ve bunun içindir ki Meclisi Âlinin intihabını kemali mefharetle kabul ettim. Fakat şimdi görüyorum ki bir ordu kumandanlığı mıntakasının herhangi bir noktasında bir isyan çıkınca buradaki umuru mühimmesini terk ile gitmesinde bir beis yok. Binaenaleyh bu telaffuzunuzu bir emir telâkki ediyorum ve emrinize kemali mutavaatla icabet edeceğim. Yalnız bu dakikadan itibaren Dâhiliye Vekâletinden istifa ediyorum dedi. Dedik ki; hayır, maksat seni Dâhiliye Vekâletinden istifa ettirmek değildir. Bunu ifa et, gel. Pekâlâ, bunu da emir olmak üzere telâkki ediyorum ve gidiyorum, dedi. Hulâsa o gece bunu gönderdik. Hakikaten bildiğimiz gibi isyanı seri ve pek adilâne bir surette bertaraf etmiş gibidir. Tamamen diyemem. Hulâsa bu münasebetle orada bulunmakta olan Refet Beye de Cenup Cephesi kumandanlığı verildi. Filhakika gerek İsmet Bey ve gerek Refet Bey ilk dakikadan itibaren kemali ciddiyetle sarfı mesai etmiştir. Yani kendilerinden talep ettiğim muntazam orduyu yapmaktadır ve işte bu muntazam orduyu vücuda getirmek için icabeden tedabiri tevessül ve teşebbüs etmişlerdir.

Bazı ufak parçalar ilâve edeceğim. Belki umumî silsilede fazla görülür. Efendim; B.M. Meclisi azasından Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey o esnalarda Eskişehir'de bulunuyordu. Oradan avdet etti. Beni gördü. Dedi ki; Ethem Beyin selâmı var, bir mesele mevzuu bahistir ve bundan çok müteessirdir, bizzat bu meseleyi halledesiniz. Bahsolunan mesele şu idi: Refet Bey Ethem Beyin vesikasını hâmil adamların elinden vesikaları almış, yırtmış atmış. İkincisi; Ethem Beyin müfrezesine iltihak etmek üzere Ankara'ya 150-200 kişilik kadar bir müfreze gelmiş. Refet Bey bunları ileriye göndermemiş. Geriye iade etmiştir. Hacı Şükrü Bey dedi ki; buna çok müteessirdir. İşte o müfrezenin tekrar gönderilmesini istiyor ve Refet Bey niçin yapmıştır diyor ve bunu hakaret telâkki ediyor. Düşündüm; buraya iki yüz kişilik bir müfreze gelse kuvayı milliye falan hepimiz görürdük. Sonra Refet Bey böyle bir şey yapmış olsaydı, yani bilâlüzum, bundan malumatım olmak lâzım gelirdi. Çünkü kendisi Dâhiliye Vekili idi. Derhal Refet Beye haber gönderdim. Kendisiyle görüştüm dedim. Böyle böyle şeyden bahsolundu. Hayır dedi. Böyle şeyin aslı yoktur. Ben Ethem Bey müfrezesine iltihak etmek üzere buraya gelmiş 200 kişiyi katiyen iade etmiş değilim ve o bahsolunan adamın vesikasını da yırtmış değilim, dedi. Vesika yırttım, dedi ve esbabını izah etti. Daha Dâhiliye Vekili olmadan Ankara'ya avdet ederken Alaca'dan geçiyormuş. O civardaki ahali kendisine müracaat etmişler. Aman efendim, birtakım adamlar geliyorlar, zorla asker topluyorlar, bizim köylerimizden. Asker gitmezse evimizi yakıyorlar, hayvanlarımızı alıyorlar, bize zulüm ve taaddi ediyorlar. Bizi bu adamların elinden kurtar, diyorlar. Onun üzerine Refet Bey Alaca'da kalıyor. Köylerden, möylerken hakikaten birtakım adamlar geliyor ki hakikaten ellerinde vesikaları vardır. İşte asker toplamaya memurdur, bunlar ve asker vermezlerse yakmaya, yıkmaya mezundur. Refet Bey bu çapulcuların elinden bu vesikaları alır ve yırtar. Fakat Ethem Bey müfrezesinden hakikaten firar etmiş olanları da kendi vesaiti ile toplatır ve kendi müfrezesiyle mahallerine gönderir. Binaenaleyh benim yaptığım bundan ibarettir, dedi. Yoksa buraya gelmiş bir kuvveti iade etmiş değilim, dedi. Hacı Şükrü Beyi tekrar gördüğüm zaman bunu hikâye ettim ve dedim yaz Ethem Beye. Hatta yeniden ikinci defasında da Hacı Şükrü Beyin huzurunda tekrar Refet Beye söyledim. Tekrar aynı izahatı verdi. Kanaat geldi ki böyle bir şey olmadı Ethem Beye. Adnan Beyle de görüştüm, yani ehemmiyet verdim bu işe, tahkik ettim. Bu, vaki değildir. Zannediyorum, Hacı Şükrü Bey yazmıştır, kendisine. Fakat bir kaç gün sonra Ethem Beyden bir telgraf geliyor, doğrudan doğruya bana. Onda deniliyor ki; filan gece müfrezemden şu kadar kişi firar etti. Bu firarın esbabı hakikiyesini tetkik ettim. Binnetice destres olduğum hakikat şudur: Refet Bey benim firarilerimi Ankara'dan iade ettiği için ve vesikalarını yırttığı için bundan cesaret alarak firar ettiler. Binaenaleyh müsebbibi firar Refet Beydir. Hacı Şükrü Bey hakikati izah ettikten sonra tekrar bana böyle bir telgrafın gelişi canımı sıktı ve bu defa kendim hususî olarak yazdım. Kendisine dedim. Siz bana daha evvel Hacı Şükrü Bey vasıtasiyle gönderdiğiniz haber üzerine ben de bizzat iştigal ettim ve tetkik ettim. Vasıl olduğum hakikati mahzayı da size tebliğ ettim. Hâlâ aynı mesele üzerinde ısrar etmeyi doğru bulmuyorum. Eskişehir İstiklâl Mahkemesinden bir mektup yahut telgraf geldi. Orada deniliyor ki; Ethem Beyden aynen alınan telgrafname şudur; o telgrafnameye göre Ethem Bey Dâhiliye Vekili Refet Beyi Eskişehir İstiklâl Mahkemesine tevdi etmiştir, bu meseleden dolayı. Tabiî pek fazla bir harekettir. Uygunsuz, kanunsuz, düşüncesiz bir harekettir. Fakat bir mesele yapmış olmamak için İstiklâl Mahkemesine bir cevap verdim, dedim ki Ethem Bey aynı meseleyi bana yazdı. Ben kendisine icabeden cevabı verdim. Sizce takibi meseleye lüzum yoktur.

Fakat belki aynı günlerde idi ki, arkadaşlardan birisi geldi dedi ki bu nasıl şey acaba? Bir telgraf varmış, Ethem Beyden dedi. Telgrafta Ethem Bey Refet Beyi tahkir etmiş. Kim söyledi dedim. Dedi, o telgrafın sureti Hacı Şükrü Beydedir ve herkese de gösteriyordu. Zannederim Hacı Şükrü Beye de sordum, var mı bir telgraf dedim. Var, kimseye göstermedim, dedi. Bunun üzerine Refet Beyin kendisinden sordum. Bunun üzerine Hacı Şükrü Beye hitaben: Demek yok dediniz, Hâlbuki var idi. Kendisine sordum, dedim, size bir telgraf var. Refet Bey katiyen ve katıbeten ne bana ve ne de kimseye Ethem Beyden böyle bir telgraf aldığını söylememiştir. Dedim, nasıl, var mı telgraf? Var, dedi. Nasıl şey, dedim. Ehemmiyeti yok, dedi. Yok, dedim; benim mesmuatım başka türlü. Hakaretâmiz bir şeymiş. Evet öyle. Ne dereceye kadar? Yani dünyada bir adamın, en adi bir adamın, en adi bir tarzda ne kadar tahkir etmek mümkünse ve ne kadar fena elfaz istimal etmek kabilse o kadar dedi. Sen ne hak ve salâhiyetle bu telgrafı gizliyorsun? Nasıl kabul ediyorsun? Refet Beye değildir, Türkiye B.M. Meclisi Hükümetinin Dâhiliye Vekilinedir. İşte bunun için sana söyledim. Şimdiye kadar sen ısrar etse idin, yine söylemezdim, dedi. Ne yaptın dedim, hiçbir şey yapmadım, yırttım, attım, dedi. Çünkü dedi, size söylesem bir Hükümet meselesidir, hükümete taallûk eder bir hakarettir. Bunu yapmak istemedim, dedi. Bizzat cevap vereyim, dedim. Onu da… ...aleyhe bir surette tahkiri muvafık görmedim. Yani benim şahsiyetimden dolayı bir mesele olabilir. Diyeyim ki, affedersiniz beyefendi. Yalandır, şudur, budur. Onu da kabul edemedim. Binaenaleyh memleketin menafii için en makul tarzı hareket bunu atmak ve yırtmaktır ve öyle yaptım, dedi. Yine mevzuu bahis etmeyiniz, ben unuttum. Muhteviyatı doğru ise doğrusu ben biraz daha müteheyyic oldum. Belki vakti zamaniyle o telgrafı bana göstermiş olsaydı onun kadar sakin bulunamazdım. İhtimal böyle bir şey vardır. Malumu âliniz Ethem Bey Yozgat ve havalisinde muvazzaf bulunduğu bir sırada Refet Bey de Düzce ve Bolu'da bulunuyordu. Refet Beyin yanında hiçbir kuvvet yoktu, tek başına bulunuyordu. İşte tek başına bulunan Refet Beyle Zile'ye hareket emri verdim. Tek başına Refet Bey Zile'deki isyanı bastırmak üzere hareket etti ve esnayı harekette on kişi, sonra on beş kişi, sonra otuz kişi, sonra elli kişi, böyle kuvvet yaparak gitmiştir. Zannederim, Çorum'da bulunduğu zaman yanında 150 kişi vardı. Bittabi kuvvetine göre hareket edecek, belki bir an evvel Üçüncü Kolordu Kumandanı Selâhaddin Beyin yanına gitmek, onların kuvvetiyle birleşerek hareketi tasavvur ediyordu. Fakat gitmek için en kestirme ve doğru yol takip ediyordu. Ethem Beyin uzun bazı telgrafları vardır. Gayet imalı. İşte sizin kumandanlarınız her vakit şöyle yapıyorlar, böyle yapıyorlar. Hep tarizat başladı, kumandanlara. Tariz olunan kumandan yalnız Refet Bey olmadı. O zaman ne kadar kumandan varsa, o muhitte isimleriyle gayet acizdir, batidir, aklı ermez, yalnız kendilerinin aklı erer, böyle bir zihniyet hâsıl oldu. Bu adamlar da diğer bazı kumandanları da meselâ telgraf başına çağırarak yüzlerine karşı tahkir etmişlerdi. Biz bunların hepsine vakıf bulunuyorduk. Fakat memleketin temini sükûnetine çalışıyorken bir taraftan da daha çok sükûnetsizliğe sebebiyet vermeyi bittabi istemezdim. Hulâsa Refet Bey hakkında böyle ufak tarizler var. Hacı Şükrü Beyle Refet Bey arasında da bazı şayanı arzu olmayan şeyler olsa gerek. Benim temas eylediğim noktayı izah eyleyeceğim. Hacı Şükrü Bey, malûmu âliniz, daha ilk Yunanlıların taarruzu esnasında, 57'nci fırkada zannederim bir alay kumandanı idi ki Şefik Beyin fırkası ve bu alay kumandanı iken, ben kuvvei milliyet kumandanıyım dedi ortaya çıktı ve işe başladı. Mesaisi esnasında da bir Demirci Efe yaratıldı. Bununla beraber bulundular ve çok ahbaplık ettiler. Fakat neticede birbirlerini sevemediler. En nihayet Demirci Efe daha çok mütecaviz bulundu ve Hacı

Şükrü Bey oradan, cepheden uzaklaştı. Zannederim Hacı Şükrü Bey diğer cepheye gitti, belki Salihli civarlarına. Tam bu sıralarda idi, Refet Bey de o taraflara gitti ve zannıma göre Refet Bey de Hacı Şükrü Beyden memnun olmadı ve Refet Bey Hacı Şükrü Beyin orada kalmasını muvafık görmedi ve behemahal cepheden uzaklaşmasını arzu etti ve bana da yazdı. Bu Hacı Şükrü Bey hiçbir işe yaramıyor dedi, bunu uzaklaştırmak lâzımdır... Ben Hacı Şükrü Beyi belki daha evvelden tanırım. Fakat ...

O zamanlar... Onun üzerine Sivas'tan Ankara ya gelmek üzere idim. Doğrudan doğruya Hacı Şükrü Beye ben Ankara'ya gidiyorum sen de orada bana mülaki ol dedim. Hakikaten Ben Ankara'ya geldikten biraz sonra Hacı Şükrü Bey geldi. Gelir gelmez bir defa buradaki Vali Beye bir emirname gönderilmiş o biraz müteessir olmuş. Gelirken yollarda da beraberinde ufak bir müfrezesi vardı, hayvan falan alınmış yollardan... Onlar da istidalariyle arkasından geldiler. Nihayet...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Paşa hiçbir şey alınmadı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — En nihayet bunların hepsi alındı. Binnetice ben Hacı Şükrü Beye dedim ki; sen bir yere gitmeyeceksin, bu yanındaki haşeratı defedeceksin ve sonra mebus da oldu, elan buradadır. Yani Refet Beyle böyle bir alâkası vardır. Ben tazmin edeyim, Hükümet tazmin etsin ve size fırka ile alâkadar... ...bunların hepsini yaptın ve sen de o zaman bir fırkamız vardı, Mahmut Bey binbaşı... Fırka ile alâkadar olarak burada oturacaksın dedim. Sonra mebus da oldu ve elan buradadır.

Şimdi tekrar takip ettiğimiz istikâmete rücu ediyorum. Refet ve İsmet Bey kumandayı deruhte gitti ve işe başladılar. Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey rahatsızdı. Filhakika bir iki defa istirahat etti. Son zamanlarda da berayı istirahat Ankara'ya gelmişti. Kardaşı Tevfik Bey vekâleten orada kumanda etti. Bir gün kendisinden hususî bir tezkere aldım ve bu tezkerenin merbutatı vardı. Bu tezkerede diyor ki; benim bu defa Ankara'ya gelişim, mahza. Zatı Devletinize karşı teyidi muhalesat veyahut sadakat içindir. Fakat arzu ederim ki mahrem konuşacağız. Kabul ederseniz ve cepheden aldığım raporları da aynen şayanı dikkat gördüğüm için takdim ediyorum. Zatı âlinize. Davet ettim, o raporları kendisine okuttum, bir şey anladım, bir mana ifade etmiyordu. Nihayet muhalesata dair mukaddemattan sonra, efendim dedi, garp cephesinin ikiye ayrılmış bulunmasını biz muvafık görmüyoruz. Hepsi bir kumanda altında olsun daha iyidir, dedi. Vallahi dedim, bu bana ait bir mesele değildir, Erkânı Harbiyei Umumiyeye ait bir meseledir. Fakat ben de asker olduğum için anlarım bu işlerden. Benim bildiğime göre en musip mütalâata istinaden bu taksimat yapılmıştır. İyidir bu taksimat; tekrar etti; bir kumanda altında bulunsa daha iyidir, dedi. E, nasıl yapalım, dedim Refet Bey oradan kalksa, dedi. Çünkü, doğrusunu söyleyeyim, bizim Refet Beye emniyet ve itimadımız yoktur dedi. Ben bu emniyetsizliği başka telâkki ettiğim için, acayip, bizce Refet Bey gayet zeki ve fatin bir adamdır ve muktedir bir askerdir. Sonra büyük kuvvetlere kumanda etmiş, mücerrep bir kumandandır. Kendisine emniyetsizlik ve itimatsızlık nasıl olur dedim. Yok dedi, hakkınız var. Bütün bu saydığınız evsafı askeriyeyi haizdir. Bizim emniyetsizliğimiz o noktai nazardan değildir. Bizimki şahsen, dedi. Derhal o telgraf meselesi hatırıma geldi. Dedim; sizin böyle bir firariyi iade meselesi, vesika meselesi var. Bundan dolayı itimatsızlığa sahip oluyorsanız bu doğru değildir, dedim. Sureti katiyede emniyet etmek lâzımdır ve dedim ki; Refet Bey bir Hükümet adamıdır. Orduda bir kumandandır. Onun kumandan oluşu, olmayışı müsavidir. Nedir sizin telaşınız? İşte kuvvet üzerinedir, falan

dedi. Dedim; Refet Bey kuvvetini sizin şahsınız aleyhinde istimal edemez. Sonra B.M. Meclisi onu idam eder. Nihayet dedim ki, şey ediniz, sizin hayatınız ve rüfekanızın hayatı; benim hayatım ne kadar eminse, o kadar emindir. Ne Refet Bey ne Ali Bey ne Veli Bey tasavvur ettiğiniz sui hareket ve kasdı yapamaz. Size yapmaya teşebbüs etmesi, bana yapmaya teşebbüs etmesi demektir ve Büyük Millet Meclisine ve gayeye ve maksada mugayirdir. Binaenaleyh buna müsaade edecek hiçbir fert yoktur. Buna söz veriyorum, size teminat veriyorum. Zaten hasta olduğunu işittim, git, istirahat et, dedim. Refet Beyle de barışırsınız, dedim. Bu ihtisas meselesidir, sanattır, fendir, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti icabederse tadilât yapar vesaire... Peki efendim dedi, gitti. Bir iki gün sonra baktım Kalemi Mahsus Müdürüne Ethem Bey bir tezkere yazıyor ve diyor ki, cepheden telgrafların suretini aynen rabdettim. Paşanın münasip bir zamanında okursun. Bunu aldığım sırada Kuvvei Seyyare Kumandanı Tevfik Bey imzalı birtakım harp raporları geldi bana. Bir, iki, üç, dört... Nazarı dikkatimi celbetmedi. Çünkü bazı kumandan arkadaşlar bazı fevkalâde mesail olduğu vakit silsilei meratibe riayeten bir taraftan rapor vermekle beraber, beni de sureti hususiyede haberdar ederler. Böyle malûmat verdikleri çoktur. Bunları da o mahiyette telâkki ettim. Muhteviyatını haiz ehemmiyet görmediğim için bıraktım. Fakat bu Kalemi Mahsus evrakı meyanındaki (raporlar) nazarı dikkatimi celbetti. En son maddesinde usulen bu raporlar hangi makama verilmiş ise yazılır. Orada ise Garp Ordusu Kumandanlığına rapor verilmiş olduğu kaydı yoktu. Onun üzerine Tevfik Beye bir şey yazdım; bana üç beş günden beri resen vermekte olduğunuz yevmî harp raporlarının son maddesinde bu raporların Garp Ordusu Kumandanlığına verildiği yazılmak lâzım gelirken, yazılmamıştır. Bu bir sehiv midir, yoksa bir sebebe mi müstenittir? Dedim ve hâlâ cevabını alamadım. Efendim, o gelen evrakı okuduğum zaman bir kaç meseleye muttali oldum ki, onları sıra ile arz edeceğim, İsmet Bey kumandayı deruhde ettikten sonra bakmış ki, Garp Ordusunda bazı kumandanlar, ezcümle Birinci Kuvvei Seyyare birçok adamları asıyor, kesiyor. Kimisine casus diyor, yapıyor, kimisine firari diyor yapıyor. Diğer taraftan birçok aileleri tehcir ediyor. Yahut hanelerini ihrak ediyor. Bu firari meselesinde diğer bir vak'a da olmuş; Tevfik Bey birtakım aileleri tehcir edilmek üzere Kütahya'ya göndermiş, oradaki mutasarrıf vekili Kadı Efendi bakmış sefil, perişan birtakım insanlar, çoluk çocuk... Filan... Bunlar ne? Bir de bakar Tevfik Beyin emri... Bunları derhal tesbit ve evlerini ihrak ediniz. Adamcağız neden dolayı diye sorar. E, bunların kocaları filan firaridir. Kadı Efendi, vekâleti yeni deruhde etmiş olduğu için bir defa daha İstiklâl Mahkemesinden keyfiyeti tahkik eder, İstiklâl Mahkemeleri Kanununu tetkik eder. Bakar ki bu gibi mesail İstiklâl Mahkemelerine aittir. Hâlbuki İstiklâl Mahkemesinden bir hüküm sadır olmamış. Bunun üzerine firari olan efradın evrakını da İstiklâl Mahkemesine vermek ister. Fakat kendi kendine düşünür; mahkemenin vereceği hüküm, vakıa kanunda yok, bunların haneleri ihrak olunursa fevkalâde hüküm o vakit yaparız diye hanelerine göndeririz, perişan bırakmaktansa köylerine göndereyim der. Bunu haber alan Tevfik Bey derhal emir veriyor, gece mutasarrıf vekili Kadı Efendinin evinin içine ve harem inin içine, yanına, müsellah insanlar giriyorlar ve alıyorlar, mutasarrıf vekili Kadı Efendiyi, hayvana bindiriyorlar, gece, on beş saatlik cepheye götürüyorlar. Yani böyle vakalar olmuş. Sonra iade etmiş, evvelâ idam edecekmiş, lütfetmiş, iade etmiş. Kütahya'dan, sonra tekrar emir vermiş, kovunuz demiş ve biliyorsunuz ki, bu adam buraya gelmiştir. İşte bu gibi vakayi üzerine Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey bir tamim yapıyor. Casuslar istiklâl mahkemelerine veriliyor. Casusların istiklâl mahkemelerine verilmeleri firarı

mesailinden daha kuvvetlidir. Kanunda pek sarihtir, behemahal istiklâl mahkemesine verilmelidir. Hâlbuki orada Yunanlılar çekiliyor. Bir taraftan giriyorlar. Bir takım adamları casustur diye idam ediyorlar. Filhakika casus ise idam hükmü istiklâl mahkemesince verilmek lâzım. Fakat orduca bir diğer mühim mesele vardır ki, bu gibi casus hemen idam olunmaz. Bir erkânı harbiye heyeti tarafından, bir istihbar heyeti tarafından tahkik olunur, alınan malûmat birbirine raptolunur. Casus şebekesi bu suretle meydana çıkarılır. İşte bu iki noktai nazardan İsmet, casuslar istiklâl mahkemelerine verilir, diyor. Tevfik Bey bunların her ikisine de itiraz ediyor. Biz bunları burada yapacağız. Çünkü casusları ve firarileri kıta muvacehesinde veyahut mahallî ahali muvacehesinde tecziye etmek daha müessir olur diyor. İsmet Bey düşünüyor. Hakikaten daha müessir olur. Fakat istiklâl mahkemesine gönderirsiniz. Mahkeme idamına hüküm verir. Ondan sonra tekrar ben size gönderirim, tahakkuk eder casusluğu o zaman idam edersiniz. Fakat hüküm vermek benim de salâhiyetim fevkindedir, diyor. Behemahal İstiklâl Mahkemesi verecektir, diyor. Tevfik Bey dinlemiyor. Hulâsa, buna itaat etmez.

Diğer bir mesele: Tevfik Bey diyor ki, emir veriniz, sol cenaha, -12'nci Kolordu vardır, Fahreddin Bey ordusu sol kolda- benim sol cenahımı temin etsin. Malûmu âliniz bu seyyar bir kuvvettir, süvari bir kuvvettir. İleriye gitmek istiyor. İsmet Bey buna diyor ki, sizin vazifeniz, siz bir defa süvarisiniz ve müstakil bir süvari kıtası mahiyetindesiniz, düşmanla teması muhafaza etmek, düşmanı taciz etmektir. Ben size düşmanı tardediniz, düşmana hücum ediniz demem. Çünkü bilirim ki kuvvetiniz buna kâfi değildir. Böyle seyyar bir kuvvet her gittiği yerde sağ cenahını, sol cenahını kendisi temin eder. Faik düşman gelirse geriye çekilir. Hulâsa ders verir tarzda bir şey yazılıyor. Tevfik Bey diyor ki, 12'nci Kolordu dediğim tertibatı almazsa ben mevkiimi terk edeceğim ve Efendi Köprüsüne geleceğim. İsmet Bey ona karşı diyor ki; tabiî yapmazsınız böyle şeyi. Şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da kemali meziyetle vazifenizi ifa edersiniz.

Diğer bir mesele efendim: Düşman birçok yerleri kendiliğinden tahliye etti. Bu düşmanın tahliye ettiği yerlerde de hiçbir memur yok. Ne memurini mülkiye, ne de memurini adliyen hükümet yoktur oralarda. Hâlbuki Kuvvei Seyyareye mensup olanlar yahut olmayanlar yani çete tarzında olanlar, böyle hali olan yerlere giriyorlar ve soyuyorlar. Sonra diyorlar ki; siz vaktiyle düşmanla beraber hareket ettiniz, bir de onları öldürüyorlar. Simav vakası daha evvel olmuştu. Düşmandan tahliye olunan yerlerdeki ahali ya düşmanla beraber kaçıyorlar yahut düşmana yalvarıyor; aman burada oturunuz, bizi muhafaza ediniz veyahut bize karşı cephe teşkil ediyorlar. Simav vakası daha evveldir. O Demirci'ye giderken Simav'lılar silah istimaline başlamışlardı. Fakat bu defa dediğim gibi, her taraf bize karşı silah istimal ediyor. İsmet Bey diyor ki; bu, halkın hıyanetinden değil, fakat mahvoldular artık ve bir de askere alıyorlar. Onun üzerine bir defa bu yeni yerler halkının askerliğini iki ay tecil ediyor. İki ay sonra almayacağız diyor ve Dâhiliye Vekâletine yazıyor ki, memur gönderiniz. Fakat memurin gelip işe başlayıncaya kadar da oradaki halka bir merci olmak üzere Eskişehir'den bir miktar muntazamca zanneylediği bir jandarma müfrezesiyle beraber Simav ve Havalisi Kumandanlığı namiyle bir zat gönderiyor. Halka diyor ki; korkmayınız, size âdilâne muamele edeceğiz, inşallah anavatana kavuşacaksınız, diyor ve oraya da havali kumandanı gönderiyorum, her derdinizi oraya söyleyebilirsiniz, tarzında bir beyanname neşrediyor. Efendim, Tevfik Bey bunu kendi izzeti nefislerine, şeref ve haysiyetlerine tecavüz telâkki ediyor ve havali kumandanlığını protesto ediyor. Böyle

bir havali kumandanlığına lüzum yoktur diyor ki biz ötedenberi bu havalide kumanda eden kimseleriz. Biz yapamadık mı? Biz mi fenalık ettik? Biz mi zulüm ettik ki? Buna lüzum görüyorsun diyor ve gönderirsen iade ederim diyor ve filhakika havali kumandanı jandarmasiyle falan bilmem nereye vasıl olmuşken Tevfik Bey bunları Kütahya'ya, oradan da Alayun'da atar, kovar ve aynı zamanda cephe kumandanına karşı isyan eder. İşte o raporlar o imiş. O raporlar gelirken bir tarafını cephe kumandanına, bir tarafını da doğrudan doğruya benim şahsıma, güya bana rapor gönderiyor. Efendim, vaziyetin bu şekilde bu mahiyette olduğunu anlar anlamaz bir gece idi, derhal verdiğim karar şu oldu: Hemen ertesi günü bizzat Eskişehir'e gideyim ve Ethem Beyin kendisi de burada, yanıma bir kaç arkadaşı alayım, Eskişehir'e gideriz, İsmet Beyle beraber görüşürüz, dedim. Mesele tabiî bir dereceye kadar Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine ve Heyeti Vekileye aksetti. Fakat ben kendilerinden rica ettim. Gerek Erkânı Harbiye Reisinden, gerek diğer arkadaşlarımdan, dedim ki bu mesele şekli resmiye intikal ederse ki münasebetsiz meseledir bu, tabiî hükümet gibi hareket olununca başka türlü hareket etmek lâzımdır. Binaenaleyh biraz bana müsaade ediniz. Şahsen delâleti hususiye ile arkadaşça, samimi bir surette bu meseleyi keenlemyekûn hükmüne irca ederim, dedim. Arkadaşlar da muvafakat etti ve ertesi günü haber gönderdim, Ethem Beye, Reşit Beye, Eyyüp Sabri Beye, Hakkı Behiç Beye, Celâl Beye söyledim. Kendilerine dedim ve muttali olduğum son vazifeye göre Reşit Beye dedim, senin kardeşin düşman karşısında müsellehan isyan etmiştir ve bunun da cezasının ne olacağı malûmdur. Binaenaleyh iş resmiyete intikal etmeden haydi beraber gidelim, bu işi halledelim. Ethem Bey hastadır, sen geleceksin, dedim. Ethem Bey gelecek, hepiniz geleceksiniz, dedim. Hasta idi, hakikaten Adnan Bey tavsiye etmiş. Hastadır diye. Fakat yine Adnan Bey vagon mahfuz, sobalı olursa gidebilir, dedi. Tuttum, kendi hususi kompartımanımı verdim. Böyle Eskişehir'e hareket ettik. Fakat İsmet Beyin karargâhı Bilecik'te idi. Oraya kadar gitmek icabetti. Bir de ikinci bir mesele hadis oldu ki o da; malûmu âliniz olduğu gibi, İzzet Paşa ve rüfekasiyle randevu mahalli Bilecik idi. Bunların da oraya geleceğine dair hareketim esnasında telgraf almıştım. Hatta bir taşla iki kuş vuracağız dedim ve Bilecik'e hareket ettik. Ertesi gün sabahleyin, gece hareket etmiştik, Eskişehir'e muvasalat ettik. Yatıyordum, henüz uyandım, baktım fazla tren duruyor. Dedim, hemen hareket edelim. Dediler ki, arkadaşlar çay içmeye inmiştir. Sordum, kimler? Baktım hemen tekmil arkadaşlarım. Ethem Bey de dâhil, Hacı Şükrü Bey de dâhil. Dedim, haber veriniz beklemeyelim. Nihayet haber verdiler. Tamamız dediler. Tamam mıyız, dedim. Yalnız Ethem Bey yok dediler... Demiştir ki zaten, Paşa benim hasta olduğumu biliyor. Sabahleyin bir terlilik hâsıl oldu. Doktordan ilâç filan aldım. Tesir etmedi, seyyahata devam edemeyecek bir haldeyim. Onun için rica ederim onlar gitsinler, meseleyi halletsinler, bana müsaade buyursunlar, ben burada kalacağım demiş. Dedim ki, o halde ben de burada kalırım, İsmet Beyi de davet ederiz ve kaldık. Tabiî Ethem Bey evine gitmiş, istirahat yapmak üzere. İsmet Beyi telgraf başına çağırdım. Dedim ki, Ankara'dan hasta olarak hareket etmiş olan Ethem Bey uykusuzluktan ve yorgunluktan dolayı burada daha muzdarip bir hale geldi. Seyyahata devam edemeyecek bir haldedir. Onun için rica ederim, siz buraya geliniz. Zaten iki saatlik bir mesafedir. Gelebilirsiniz, dedim. İsmet Bey dedi ki; düşman cephesinde bir hususiyet görüyorum. Muvakkaten olsun cepheden ayrılmayı mahzurlu görüyorum ve zaten vasıtam dahi yoktur. İstizah ettim, nedir bu vaziyet? İşte bu istizahatla uğraşırken hakikaten son rapor geldi. Düşman cephesinde bir faaliyet, hassasiyet, bir hususiyet vardı. Bunun ne olacağı belli değildi. Netice olarak düşman

kısmı küllilerini çekmeye başladı ve bu suretle vaziyet inkişaf etmeye başladı ve geri döndü, fakat şey arıyor, vasıtai nakliye falan yok dedi. Trezine arıyordu, ben kendisine yazdım. Her ne vasıta ile olursa olsun hareket et, dedim. Ben bizzat gelip seni alacağım. Hareket ettim, gittim. Henüz hareket edememişti, onu Bilecik'ten aldım, getirdim. Gece olmuştu. Bizi bir lokantaya götürdüler. Baktım tekmil arkadaşlar orada idi. Yalnız Ethem Bey yoktu. Sordum ne oldu ne haldedir, dedim. Daha iyicedir dediler. İstirahatta Kâzım Beyefendi de beraberdi Dedim ki; yemeği müteakip görüşelim. Bu meseleyi halledelim. Evvelâ Ethem Bey zaten hasta, icabederse onunla sonra karargâhta görüşmeyi takarrür ettirdik. İsmet Bey, Kâzım Bey, Celâl Bey, Hakkı Behiç Bey ve Reşit Bey olmak üzere oradaki musahabemizi hemen aynen nakletmeye gayret edeceğim.

Ben İsmet Beye dedim ki, sizin cephenizde bir şeyler olmuş, onu anlamaya gayret edeceğiz. Bir şey yok, yalnız ben de anlıyorum, şimdi bir şey olduğunu, dedi size kumandayı deruhte ettiğim dakikadan bugüne kadar bir şey dediniz de... Bu bir şey denilen mesele ile alâkadar görünebileceğini tahmin ettiğim hususatı birer birer zikredeyim, dedi. Firari meselesini, casus meselesini, Simav ve havalisi kumandanlığı meselesini, o sol cenah temini meselesini hikâye ettikten sonra buna daha bir iki şey ilâve etti. Meselâ tütün meselesini ilâve etti. Düzce'de mi nerede bir tütün meselesi varmış. Hükümetin mührünü fekketmişler, tütünleri almışlar, gitmişler. Sonra muamelei resmiye cereyan etmiş, Maliyeden falandan Garp Ordusu Kumandanlığına yahut İstiklâl Mahkemesine intikal etmiş imiş.

Diğer şey, İsmet Bey Eskişehir içerisinde gayri muntazam ve silâhlı falan birtakım adam görmüş. Nedir bunlar, demiş. Kimisi, firari demiş, kimisi, kuvayı milliyedenim demiş. Ne olursa olsun gelsin, teftiş edeceğim, demiş. Getirmişler, teftiş etmek üzere. Bunun başında müfreze kumandanı gibi olan adam İsmet Beyin karşısına çıktığı zaman gayri muntazam bir vaziyette filan... Kimsin sen diye sormuş. Müfreze kumandanıyım demiş. Böyle nasıl müfreze kumandanısın? Vaziyetini al. Sen askersin, ben Ordu Kumandanıyım, diye bir ihtarda bulunur. Derken Ethem Bey de orada idi. Zannederim Ethem Bey bundan müteessir olmuş. Demiş, İsmet Beye, işte sen benim müfreze kumandanlarımdan birisine dedin ki: göğsünü kapa. Hâlbuki bizim müfrezede böyle şey olmaz demiş... Başka bir şey bilmiyorum, dedi.

Diğer bir şey daha anlattı, onu da söylüyorum. Çünkü bilâhare burada başka şekilde işittim. Ethem Bey ilk görüştükleri, yani İsmet Bey ilk kumandayı aldıkları zaman demiş ki, maksatta muvaffak olabilmek için yegâne çarenin, muntazam bir ordu vücude getirmek olduğu kanaatında mısın? Evet demiş. O halde elele vererek hep beraber bu maksatla çalışalım ve siz bundan tevehhüm etmemelisiniz. Hatta arzu ederseniz hizmetleriniz vardır, millet size bir vaziyet de verir. Meselâ mirmiran diye bir şey verir. Böyle bir şeyden, hatta, İsmet Beyin hikâye edişine göre, memnun olmadı değil. Sonra başka türlü tefsir etmişler ve bu izahatı verdikten sonra İsmet Bey şunu ilâve etti. Dedi ki; ben kimseye şikâyet etmedim, ben size şikâyet etmedim. Benim cephemde bir kıta kumandanı bana karşı isyan etti, itaatsızlıkta bulundu. Ben buna karşı henüz onu dairei itaat ve inkiyade almak için vesait ve tedabirimi kullanmadım. Eğer vesait ve tedabirimi kullanır da muvaffak olamazsam o zaman şikâyet ederim. Onun için şikâyet etmedim, dedi. Yani böyle istişare ile hallolunur taraftarı olmadı. Daha evvel bana İsmet Beyin söylediği şey bu meseleyi gayet basit bir surette halletmekti, yani bizimle konuşmamak istiyordu. Kumandanlık böyle müzakeratla olmaz dedi. Ben, dedi, mademki hastadır,

Ethem Beyin doğrudan doğruya yanına giderim, hatırını sorarım ve derim ki senin bu budala kardeşin ne yaptı? Haydi git kumandayı al. Böyle gayet basit ve kestirme yoldan bu meseleyi bitirmek ve halletmek istiyordu. Zannederim demişti, bizimle pek görüşmek istemedi. Ben kendisine dedim ki vakıa biz buraya senin salâhiyetine tecavüze gelmedik. Fakat arkadaşça halletmek için geldik. Binaenaleyh rica ederim, konuşalım dedim. Pekâlâ dedi. Bunun üzerine Reşit Bey bu tadat olunan şeylere temas etmedi. Yani bunda haklı, bunda haksız gibi tafsilata girişmedi. Bir noktaya saplanmış gibi idarei kelam ediyordu. Pek mütecaviz ve muhakkirane bir tavır ile, bir lisanla İsmet Beye ve hepimize hitap etti. İsmet Bey gayet sakin bir surette dinlemek istiyordu ve ara sıra kardeşimin, bu söylediğin şeylerle, meselenin alakası yoktur, demek istiyor. Fakat Reşit Beye dinletmek kabil olmuyordu. Ben de çok hazım bulunmaya gayret ettim ve neticede kendilerine bir teklifte bulundum. Dedim ki, Tevfik Bey isyan etmiştir ve zaten kumandan değildi. Bu çekilsin kumandadan. Reşit Beye; sen git dedim, kumandayı al. Usulen rapor vermeye başlarsın. İade olunan Simav kumandanı yerine gitsin ve alelusul verilen emirler yapılsın ve mesele olmasın, dedim. Reşit Bey dedi ki; Tevfik'in orada kalmasını İsmet Bey kabul eder, o kabul ederse ben de itiraz etmem dedim. Kendisine sordum. Teklif ettim, Tevfik Bey çekilmeli, Ethem Bey yahut Reşit Bey kumandayı almalıdır, dedi. Reşit Bey, ben gidemem dedi. Ben oraya gidersem mağlup olurum. Tevfik giderse mağlup olmaz. Arzu eder misin mağlubiyetimizi? İsmet Bey düşündü. Eğer galibiyet ve mağlubiyet Tevfik'in şahsına münhasır ise Tevfik'i kabul ediyorum, kalsın dedi. Fakat bu mesele dahi mevzuu bahis olurken Reşit Bey yine münakaşalı yaptı işi. Onun üzerine ben dedim ki; ben buraya B.M. Meclisi Hükümetinin bir kararını tebliğe gelmedim. Ben buraya eski bir arkadaşınız, Mustafa Kemal sıfatiyle ve uyuşulacağını farzederek geldim. Fakat görüyorum ki, bu müşkül oluyor. Benim vaziyetim müşkülleşiyor. Ben B.M. Meclisi Reisiyim dedim ve bu zat da diyor ki; ben kimseye şikâyet etmedim, kendisi şikâyet ettiği zaman, iş bize intikal ettiği zaman uzun konuşuruz, dedim. Reşit Bey, lütfediniz, bu meseleyi hallediniz dedi. Tekrar oturduk, o suretle halle muvafakat ettim. Reşit Bey sonra Kâzım Beyefendinin refakatlerini de kabul etti. Kâzım Beyle beraber gidecekler, Kütahya'ya. Orada bu meseleyi halledecekler.

Bu mükâlemenin başında garip bir şey oldu. Reşit Bey söze başlarken dedi ki, Ethem Bey bu dakikada burada yoktur. ...Filhakika Ethem Bey Hacı Şükrü Beyler beraber o gece Eskişehir'den firar etmişlerdi. Kendilerini tethiş eden hususat vardı. Yani Ethem Beyi, diğerlerini korkutan hususat var. Şimdi İsmet Bey daha evvelden Bursa cephesinde bulunan düşmanın ya kâmilen yahut kısmen çekileceğini tahmin eder gibi olmuş. Binaenaleyh o cephe herhalde zayıflayacak. Tekmil kuvveti bu cephenin karşısında toplarsam, düşman çekilirken taarruz edersem iyi bir şey olur demiş. Bu maksatla hakikaten kuvvetini Bursa cephesine toplamış. Fakat bu esnada ki o gün hakikaten düşman çekiliyordu, lâkin vaziyet... ...ve düşman Uşak cephesini takviye ediyor. Tabiî bu, ordu kumandanını düşündürüyor. Ordu kumandanı bu düşünce içinde iken düşman karşısında bulunan kendi kuvvetleri arasında kendine mensup bir kuvvet isyan ediyor. Binaenaleyh isyan eden bir kuvvet kumandanının... Mutasarrıfı bağlayıp gönderen, bir havali kumandanını iade eden adam, demek ki deli bir adamdır. Bu her şeyi yapabilir. O halde hem zaten Uşak'taki düşmana karşı belki müdafaa etmez ve hem de bu vaziyete karşı bir tedbir almış olmak için derhal kuvvetlerini Eskişehir civarında toplamak... Diğer taraftan Hacı Şükrü Bey bir süvari kolunun gelmekte olduğunu hissediyor ve diyor ki bin... ...öyle piyade, süvari, topçu fırkalar Eskişehir havalisinde; civarında tahaşşüt

ediyor. Bittabi bu fevkalâde bir manzarayı gösteriyor, herkese. Diğer taraftan diyor ki Ethem Beye tahriri veyahut şifahi bin süvari geliyor ve sizin için geliyor.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Hayır, katiyen Paşam.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bilecik'te bir Gökbayrak Taburu var. Oralarda birçok sarkıntılık, falan yapmıştır. Bazı çok münasebetsizlikleri var. Hatta İsmet Bey onu bir defa tedibe karar vermiş. Fakat tedip olunacağını anlayınca isyan etmiş. Uslanmış, müsamaha etmemiş, falan... Binaenaleyh bu kuvvetin, Gökbayrak Taburunun tedibi meselesi mevzuu bahis olurken bir hücum taburu kumandanı vardır. O demiş ki; canım ne ehemmiyet veriyorsunuz? Ben iki bölükle mahvederim. Bu mübahase olurken orada hazır bulunan Topçu Müfettişi Galip Bey namında bir zat da; kuvvetine bu kadar güveniyor musun? Meselâ birinci… …Nasıl senin kuvvetlerin? Yok demiş, Ethem Bey benim arkadaşımdır, onunla vuruşmam. Böyle bir sohbette olmuş. Biz Eskişehir'e geldiğimizde Reşit Bey bu Hücum Taburu Kumandanına tesadüf etmiş, demiş, ne arıyorsunuz burada? Demiş benim taburum alaya kalbolunacaktır. Buraya geldim, teşkilâtımızı ikmal için... Hayır doğru söylemiyorsun, bizim için geldin, demiş. Yok demiş, katiyen demiş, ben sizin arkadaşınızım, meselâ sizin hakkınızda cereyan eden sözler de var, demiş ve onları aynen söylemiş. Ethem Beye, Reşit Beye vesaireye, böyle kuvvetler toplanıyor, süvari geldi diyor. Hulâsa arzettiğim gibi, o gece uzaklaşıyorlar. Reşit Beyle Kâzım Kütahya'da Ethem Beyle buluşuyor ve ben artık meseleyi hallolunmuş telâkki ettim. Oradan Bilecik'e gittim ve buraya geldim. Geldikten sonra da aldığım raporlara göre, Ethem Bey rapor vermeye başlamıştır. Garp ordusuna ve Reşit Bey de bana yazıyor ki, bu mesele bitmiştir. Tabiî memnun oldum. O esnada idi ki istizah yapılmış bulunuyordu. Acele ettiniz, bu hallolunmuş gibi, hallolunmuş zannetmiştim.

REİS — Rica ederim, arkadaşlar yorulmuştur beş on dakika teneffüs etmek üzere celseyi kapatıyorum.

Celseye ara verildi

REİS — Celseyi açıyorum. Söz, aynı mevzu üzerinde. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinindir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, Kütahya'ya gitmiş olan arkadaşlar, ki Reşit Bey ve Kâzım Beyefendiler, Ankara'ya avdet ettiler. Reşit Bey buraya geldiği zaman göremedim. Geldiği anda celsei umumiye içtimai vardı. Bunun nihayetinde de Heyeti Vekile içtimai vardı. Orda müzakere etmekte iken İzzet Paşa Hazretleri mektupla bendenizi aradılar. 40-50 kadar mebustan ibaret grup içtima etti ve cephe hakkında bazı şeyler varmış, onları Heyeti Vekileden anlamak üzere... Ve mümkün ise Heyeti Vekile hali içtimada... Ve ben de beraberim dedi. Onun için Heyeti Vekile bizi ne vakit kabul eder? Zaten hali içtimada bulunan Heyeti Vekileye arzettiler. Bu grup benimdir, dediler. Bu heyeti murahhasa nedir? Böyle her vakit her grup Heyeti Vekileyi istizaha davet etsin, böyle bir usul yoktur. Binaenaleyh böyle ne grup ve ne de Heyeti Vekile tanırız... Kabul edemeyiz, dediler. Onun üzerine ben İzzet Paşa Hazretlerine dedim ki, Heyeti Vekile kararı budur. Fakat ben şahsen diyorum ki siz mebussunuz, ben de mebusum. Heyeti murahhasa tanımam. Ancak ben reisim, siz de mebussunuz. Herhangi bir mesele hakkında görüşmek isterseniz ben maalmemnuniye görüşürüm, malumatım varsa arzu ettiği izahatı da veririm. Sual edeyim, dedi. Sual etti. Bunu kabul etti. Ertesi

gün bize geldi ve orada konuştuk kendileriyle. İzzet Paşa Hazretleri bir kaç şey not ettirdiler. Birincisi; Garp Cephesinde bir kumanda ihtilâfı varmış, bunun vaziyeti nedir? İkincisi: Kuvvei milliyenin lağvına Heyeti Vekile karar verdi mi? Üçüncüsü: Birinci Kuvvei Seyyarenin lağvına Meclis karar vermelidir. Dördüncüsü: Bu vaziyeti, mevcut ihtilâfı bertaraf etmek esbabı... Böyle dört maddeyi... …kendilerine şimdi Heyeti Âliyenize verdiğim tafsilatı belki daha kısa olarak bu noktaya kadar olanını arzettim. Yalnız bütün bu tafsilât içinde bazı çirkin noktalar var onları da burada tekrar etmek lâzımdır. Meselâ, Reşit Bey Eskişehir'de görüşürken demiştir ki; Kuvvei Seyyare bilakaydü şart tevessü etmek üzere muhafazai mevcudiyet edecektir. Bittabi böyle bir şey şayanı kabul değildir. Sonra hükümetin evamirine B.M. Meclisinin kanunlarına tecavüz caiz değildir. Çünkü hükümet hiçbirimize kavanin fevkinde imtiyaz vermiş değildir ve maksada nâfi olan kuvvetler, nazarımızda mübacceldir. Heyeti Vekile alelitlak kuvayı milliyenin lağvına karar vermiş değildir. Ayıntap'da mücadele eden kuvayı milliyedir. Adana ve Mersin cephesinde mücadele edenler kuvayı milliyedir... Binaenaleyh böyle kuvvetlerin lağvına karar vermiş değildir. Belki çapulcu ve muzır kuvayı milliyenin lağvına karar vermiştir. Büsbütün kuvayı milliye teşkilâtı tezyid edilmeyerek Birinci Kuvvei Seyyare namı altında ordunun kadrosu dâhilinde... Gayri kanuni, hükümete mütecavizane harekâtına müsaade olunamazdı... O grubun içtimaına sebebiyet vermiş olan sahibi davet Ethem Beyin biraderi Reşit Beyle görüşmek üzere müfarakat ettim. Bunu müteakip idi, Celâl Beyle Adnan Bey geldiler. Celâl Bey birçok telgraf muhaberatını gösterdi, dedi ki, şimdi bana Reşit Bey tesadüf etti. Bunları Paşaya gönder, ne yaparsa yapsın, halletsin; dedi. Paşaya sen kendin git, ben hayatımdan korkarım, gidemem. Reşit Bey nihayet Celâl Beyle Adnan Beye tesadüf etmiş, beraber gelmişler. Bu gördüğüm ve beraber okuduğumuz muhaberat Kütahya'dan Ethem Beyle Reşit Bey arasında makine başında vuku buluyor. Ethem Bey diyor ki, meseleyi Meclise vazediniz, Meclise hallettiriniz. Reşit Bey diyor ki; Meclise vazettirmiyorlar. Ethem Bey diyor ki, ihtirasatı uğrunda dünyayı feda etmeye müheyya olan Refet Bey hâlâ iş başındadır. Eğer onun Meclis vasıtasiyle iş başından çektirilmesi mümkün değilse, idareten derhal iş başından çekiniz. Ethem

Bey, diyor ki, Sarı Efeye Düzce'de haber gönderiniz. Telgraf yazınız, kuvvetlerini toplasın, Gökbayrak Taburuna... Reşit Bey diyor ki; ben buradan haber gönderemem. Emir ver... Şayet seni muhabere ettirmezlerse tekrar isyan et. Hulâsa Reşit Bey diyor ki, düşmana müdafaa etmeyiniz, kuvvetlerinizi çekiniz. Düşman taarruz ederse müdafaayı kahraman fırkalara bırakınız. Reşit Bey diyor ki; buradakiler, turşu gibi ve lahana gibi. Hem korkuyorlar, hem bir şeyler. Hulâsa muhabere bu ve muhabereyi yapan zat da çok haklıdır. Bağırmış, çağırmış, Celâl Beye demiş ki kardeşlerim mahvoluyor, okudum baktım ki... Velhasıl birtakım münasebetsiz muhaberat. O sırada Kâzım Bey Reşit Beye tesadüf etmiş ve almış getirmiş. Reşit Bey geldi, baktım hasta, mecnun gibi olmuş. Elinden tuttum oturttum. Sen hastasın dedim, ne için gelmiyorsun? Ne ise sükûneti muhafaza etmeyi tavsiye ederim. Böyle heyecanla bir şey çıkmaz. Otur, ne istersen söyle. Hallolunmayacak dünyada mesele yoktur dedim. Hissiyatına kapılarak, hayatımdan korkuyorum, dedi. Nedir bu heyecanınız, nedir, ne oluyor dedik. Kumandanları değiştiriniz. Kimi? Refet Beyi. Kimi yapalım dedim. Beni yapınız dedi. Ben daha iyi yaparım dedi. Olmaz, dedim. Bunlardan bahsetmeyiniz. Baktım ki muhatabadan bir netice çıkmıyor, siz gidiniz, ben akşama kadar düşüneyim dedim. Elbette itminan bahş bir sureti hal bulurum. Hakikaten gittim, Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerini gördüm. Cephe ile muhabere ettim ve dedim ki itminan bahş bir şekil, bir tertip yapınız. Maksat ve teşkilât bozulmamak üzere

bunlara emniyet bahş olacak surette bir şekil isterim dedim. İsmet Beyden bir cevap geldi. İsmet Bey diyor ki; eğer bunlar kuvvetlerin benim elimde toplu bulunmasından korkuyorlarsa ve benim şahsımla temasa gelmek istemiyorlarsa, o halde Kâzım Beye bizim emniyetimiz vardır. Tarafeynin emniyeti vardır. Kâzım Bey onların da kuvvetlerini alsın, karargâhla Kütahya'da otursun. O kuvveti alsın Kütahya'ya götürsün ve benim elimdeki fırkalardan da bazı fırkaları Kâzım Beyin emrine tevdi edelim, o zaman benim kuvvetimden onun kuvveti fazla olacaktır ve aramızda Kâzım Bey bulunacaktır. Kâzım Beyle o akşam görüşmek üzere sözleştik. Ertesi günü buluştuk. Kâzım Beye söyledim. Kâzım Beyin ufak bir mütalâasiyle... O da şey etti, prensip olarak kabul etti ve kalktı, Kâzım Bey Eskişehir'e gitti. İsmet Beyle tekrar görüşürler. Kumandayı almadan gideyim Kütahya'ya. Ethem Beyle de görüştükten sonra kumandayı alayım. Gidiyor, buluyor, görüşüyorlar ve tekrar avdet ediyor: İsmet Beyle görüştükleri zaman İsmet Bey Kâzım Beye bir mektup sureti okur ki okuyacağım o mektubun suretini. O mektubu okuduktan sonra Kâzım Bey İsmet Beye benimle tekrar görüşmek lâzım geldiğini söylerler. Düşünürler, ben oraya gideyim. Bu mükâlemeyi temin edeceklerini kabul etmişlerdir ve Kâzım Bey buraya gelmiştir. O mektubu beraber okuduk.

Şimdi efendim bütün bu çerçeve içinde, tahtında müstetir birtakım cereyanlar vardır. Şimdi o cereyanlar... Bizim böyle bütün hüsnüniyetle, samimiyetle, uhuvvetle teşebbüsatımız vaki olurken Ethem Beyin, Tevfik Beyin, Reşit Beyin, Hacı Şükrü Beyin ve belki Kuvvei Seyyarelerinin gizli birtakım teşkilâtı var, gizli teşebbüsler... Ankara'nın hilâfına o kuvveti oraya ilhak etmek... Konya'ya öyle adamlar gönderilmiştir. Bu adamların ellerinde Ethem Beyin açık resmî vesikaları vardır. Yeni kuvvet toplamaya memurdur ve bütün memurini mülkiye bunlara muavenet edecektir. Kuvvet toplamak için parola verilmiştir, işaret verilmiştir. Diğer taraftan Yürük Ali Efeye, Demirci Efeye Gökbayrak Taburuna şifreli telgraflar adamı mahsusla mektuplar gönderilmiştir ve bunlar Hükümetimizin aleyhine teşvik edilmiştir. Yalnız şayanı dikkât olan bir şey vardır, meselâ bu mektup, Vacip Bey namında bir zatın cebinde çıkmıştır, mektup on iki tarihlidir. Bu mektubu hâmil olan zatın üzerinden de Türkiye Komünist Fırkası nam ve haysiyetiyle teşkilât yapmak üzere verdiği vesika vardır. Bu adam ve bunun gibi hepsi tevkif olunuyor ve üzerlerinden vesikaları alınıyor. Meselâ bu veya bunun gibi bir adama Hacı Şükrü Bey yediyle beş yüz lira verilmiştir. Bittabi bu adam ve bunun gibilerin hepsi tevkif olunuyor, üzerlerinden vesikalar alınıyor. Bunun gibi daha vesikalar vardır. Bir taraftan Reşit Bey ve rüfekası burada adamlar intihap ediyorlar, orduya gönderiyorlar. Zabitana ve bilhassa efrada propaganda yapmak için. Ethem Beyle müsademe olduğu zaman efrat Ethem Bey tarafına geçsinler, için. Bu adamların bir kısmı doğrudan doğruya bana gelmiş, ifade eylemiştir. İsimleri bende mazbuttur. Sonra bir taraftan Ethem Bey, bir taraftan Reşit ve Tevfik Beyler ve rüfekası Ethem Beyin karargâhına mensup bazı eşhası (efradı) teşvik ediyorlar. (Bu müfreze adamına işgal ettiler) O mektupların bir tanesi buradadır.

Mücahidi muhterem kardeşim Yürük Efeye... diyerek Kütahya'dan Ethem Bey tarafından yazılan kâğıdı okudu.

İki genç bu gece Karahisar'a geldiler. Bunların bendenizle Haydar Beyi öldürmek üzere... Bu eşhas arasında namusuna fevkalâde emniyet ettiğim bir zatın ismi geçmiştir. Onu yakından zatıâlileri de tanırsınız. Öyle zannediyorum ki sui telâkkiye uğramıştır.

Hakkı Behiç'in ismi geçmiştir. Öyle zannediyorum ki bu mektubu üzerinde taşıyan adamın üzerinde kâtibi umumî sıfatiyle Hakkı Behiç Beyin mektubunun bulunması... Kâğıt arasında bir münasebet yoktur. Yalnız aynı adamın üzerinde bulunmasından başka. Ethem Bey tarafından bahsediyor. Ethem Bey demiştir. Sonra efendim... Demirci Mehmet Efe telgraf başına çağırılıyor, Ethem Bey tarafından. Daha evvel adam gönderiliyor. Demirci Efenin bir şifresi vardır. Ethem Beye diyor ki; Refet'in vücudu kalkmadıkça hiçbir mesele hallolunmaz. Bunun ehemmiyeti yoktur. Yalnız demiştir ki telgraf başında: Sen Refet'in tekliflerine mümaşaat et. Fakat kuvvetini topla ve vaziyet al. Filhakika Refet Bey daha evvel Mehmet Efe ile görüşmüştür. Demirci Mehmet Efenin olması tensip edilmiştir. Meselâ Isparta ile Dinar arasında kuvvetlerini toplamış bir mevzii isyankâr almıştır. Bütün bunlar cereyan ederken tabiî biz de boş durmuyorduk. Meselâ Haymana'ya adam gönderdik. Meselâ Hacı Şükrü Beyin vesikasiyle yeniden adam toplamaya teşebbüs edenler varmış. Telgrafla haber verdiler. Biz de tabiî meseleyi sulhen ve samimî bir surette ve fakat muzır olmayacak şekilde halletmeye çalıştık. Fakat bunun icabı olmak üzere bütün bu müteşebbisleri tevkife ve bu vesaiki almaya mecbur olduk. Ethem Bey diğer taraftan benim şahsıma telgraflar veriyor, daima hulusundan ve muhabbetinden bahsediyor. Ben de aynı surette teşekkür ediyorum. Lâkin bir taraftan da bunlar cereyan ediyor. Son aldığımız raporda Ethem Bey cepheyi bırakmıştır, kendisine mahsus olan süvari kuvvetini Gediz'de toplamış ve Pehlivan Ağa namında birisi var. Onun da maiyetinde 200 kadar kişi... Kütahya'ya toplanmış, hulâsa birtakım tertibat almış ve bir taraftan da meselâ ordu kumandanı da ne kadar cephaneye ihtiyacınız vardır, bildiriniz de miktarını, göndereyim diyor. Cevap vermiyorlar. Bu nedir? Hakaret ediyor. Şimdiye kadar bize böyle sual eden olmadı. Ne demek? Kütahya arzı itaat ettiğinden bahisle rapor... Diğer taraftan da muhaberat da böyle cereyan ediyor. Yine bugün aldığım raporlar vardır. Ethem Bey ve rüfekası ve kardaşları bir Hükümet teşkiline katiyyen karar vermişlerdir ve hakikaten Ethem Bey bunu şayanı itimat olan ve kendisiyle görüşen bir arkadaşımıza demiştir. Binaenaleyh bunu yıkmak lâzım, belki de yıkmak esnasında beni tahtie ederler. Muvaffak olursam sevap alırım.

Diğer mühim mesele, bir gün işitiyorum. Ankara'da bir cereyan var. Reşit Bey diyor ki; bu paşalar buraya sulh yapmak için gelmişler. İzmir'i, İstanbul'u kurtarıyorlar ve bunların kurtarılacağını vadetmek için gelmişlerdir. Hâlbuki tevkif etmişlerdir. Filhakika bir gece yarısı -çünkü bu mesele buradaki Bolşevik Sefaretini de alâkadar ettiği için- beni uyandırdılar. Bolşevik heyeti bütün geldiler. Beş altı saat beni işgal etmişlerdir. Sonra kendisi itiraf etmiştir, bu propagandayı yapmıştır, meselenin bu kadar had bir şekle girdiğini görünce, halledilmiş zannederken bu şekle girmesi üzerine ve kendi kendime bazı arkadaşlarıma ve ben Heyeti Vekileye ve Meclisi Âlinin heyeti umumiyesine dedim ki; delâleti şahsiyemle hüsnü hallederim, benim hüsnü delâletimin, şahsî delâletimin suiistimal edildiğini zannederek ve beni iğfal ederek hakikaten Hükümetin ve memleketin başına gayri kabili telâfi bir zarar, bir felâket ika edecekler, ihtimal ki men edemeyecek bir halde bulunurum. Belki Meclis de tedbir bulmak zamanından mahrum edilmiş bulunur. Ben de vazifei hususiyeme artık nihayet... Fakat bu meseleyi fevkalâde açık, katî vefakârane bir surette halletmek azminde bulunduğum için tuttum Reşit Beye az çok bu işin hüsnü halledilmesi için azimkâr olduklarını bildiği on, on beş kadar arkadaşları davet ettim ve bu heyete asıl işlerin sahibi olan Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ve Dâhiliye Vekâleti makamlarında bulunan zevatı davet ettim. O heyette Reşit Bey vardı Celâl Bey, Emir Paşa, Yunus Nâdi Bey, Kılıç Ali Bey, İhsan Bey, Vehbi Bey

vardı, bir on beş kadar vardı. Bu zevatın huzurunda ve Reşit Beyin karşısında meseleyi mevzuubahs ettim ve bu söylediklerimin hepsini söyledim. Bunu yapıyorsunuz. Kendine hiçbir vesika göstermeye lüzum kalmadı. İtiraf etti, yaptık ve yapıyoruz dedi. Bunun üzerine dedim ki; Reşit Bey bir bir buçuk ay evvel bu meselenin halli ile meşgul olduğum sırada kahramanlıktan bahsettin. Siz de mektuplarınız olmadığı halde, ... Hakikati sizin dimağınıza vazedebilmek için derim ki; Hükümet ve ordu kuvvetlidir. Kararını verirse icra eder buna muktedir, fakat biz bunda bir vefa meselesi görüyoruz ve meseleyi o noktadan halletmek istiyoruz. Lâkin bundan sonra artık devam edemeyiz bu işe. İtiraf ediyorsunuz, yapılacak şey Hükümetin ve B.M. Meclisinin kanunlarına, emirlerine itaat etmektir, başka bir mesele yoktur. Şunu kaldırın bunu getirin... Bu anarşidir, olamaz. İşte bu hakikati kardaşlarınıza anlatınız ve Kılıç Ali Bey, Celal Bey, Vehbi Bey ve Eyyup Sabri Bey ve Emir Paşa da gideceklerdi, ümit ederim ki vaziyeti anlayacaklar, dedim. Zahmetini ihtiyar ettiler, oraya gittiler. Onlar orada iken Ethem Bey kuvvetlerini toplamakla, tertibat ve vaziyet almakla meşgul olduğu... Bir gece idi. Ben de telgraf başına çağırdım, onlara dedim ki... ...Olmadan cephe kuvvetlerinde birtakım vaziyetler alıyormuşsun, binaenaleyh şimdi bu hareketinizin sebep ve maksadını sureti katiyede anlamak mecburiyetindeyim. Bana cevap verdiler, Celâl Bey ve rüfekası; müsterih olunuz, sui tefehhümü mucip olacak fevkalâde bir şey yoktur. Fahrettin Bey, Refet Bey kalksın... Tevfik Beyle görüştükten sonra bana bir rapor gönderiyorlar, evet biz o emre itaat edeceğiz, kanunlara itaat edeceğiz. Bunda ihtilâf yoktur. Ethem Bey ve kardaşı... Şu kalksın, bu kalksın. Yani eskiden öteden beri ne istiyorlarsa, bunları yine istiyorlar.

Şimdi efendim gayet basit görünür, Refet ve Fahrettin Beyler kalksın, Hâlbuki biz de maatteessüf hâsıl olan kanaat vesaite ve teşebbüsata istinat etmek şartiyle hâsıl olan kanaat, şudur: Kütahya, İsparta, Demirci Efeye ve ta Isparta'ya kadar bir mıntakai nüfuz, İsparta, Yörük Ali Efeye kadar olan mahal de bir mıntakai nüfuz... Bir taraftan da bütün memleket içerisinde bilâkaydü şart tevsii kuvvet etmek... Binaenaleyh bunları bin kere kendileriyle bizim heyet ile konuştuk ve her gece belki konuştuk, söyledik. Bizim heyet diye gönderdiğimiz arkadaşlara eski nakarat... Fakat ben artık vazifei şahsiyem ve hususiyemin hitam bulduğunu söylemiş olduğum için ve hakikaten Heyeti Vekileye arzettim, onlar bir karar ittihaz ettiler. O karar, halâsı hakikiî vatan için... ... Heyeti Vekile Birinci Kuvvei Seyyarenin bilâ kaydü şart, B.M. Meclisinin kanunlarına ve B.M. Meclisi Hükümetinin evamir ve nizamatına itaat ile mükellef olduğunu ve inzibatı askerî ile mukayyet bulunduğunu ve Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanlığının hususatı askeriyeden bilcümle... Kumandana olup ve bu işle iştigal Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine aittir. Binaenaleyh Heyeti Vekile dedi ki siz ayrı ayrı uğraşmayınız, bu askerî meseledir, zaten, oraya ait bir keyfiyettir, icabatı ne ise o yapar. Ben de bu Heyeti Vekile kararını oradaki arkadaşlara suret olarak iblağ ettim. Onu müteakip tekrar bize yazdılar. Bizim mütalâatımızın sui tefsire uğradığını görüyoruz. Bu Heyeti Vekilenin kararı neye iktiran eder? Ben de cevap verdim. Sui tefsire uğrayan bir şey yoktur ve tatbiki tabiî bulunan bir meseleyi tekrar ihtardan ibarettir. Oradaki vazifei hususiyeniz hitam buldu, avdet ediniz. Hâlbuki diğer taraftan açık telgraf olmak üzere Garp Ordusu Kumandanlığına, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine, Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey imzasiyle bir telgraf yazılıyor.

Telgraf okundu

Şimdi efendiler; demek bu en nihayet izhar olunmuş bir zamirdir. Fakat bence muhakkaktır ki daha evvelinden bu şekilde veyahut o şekilde, burasını berbat etmek ve burada kendi akıllarınca bir hükümet yapmak teşebbüsünde ve kanaatında bulunmuşlardır. Bütün teşebbüsleri zahirî, zımnî hep bu gayeye ve bu noktaya matuftur. Efendiler; elhamdülillah hükümetimiz kuvvetlidir. Ordumuz şayanı emniyettir. Bittabi B.M. Meclisinin meşruiyetine taarruz edenler, tecavüz edenler hakkında heyeti âliyelerinin kanunları tatbik edilir ve Hükümetimiz bu kanunları tatbik etmeye muktedirdir. Zannediyorum ki bu açık telgraf üzerine Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti derhal Ethem Beyi kumandadan azlediniz ve hakkında takibatı kanuniye yapınız emrini vermiştir. Tabiî ordu icabeden tedabir ve tertibatı yapar. Yalnız şunu da itmam etmek istiyorum, gelen paşalar vadüvait ile katiyyen gelmemişlerdir.

Onu da bilelim ki, belki yarın veya o bir gün Muhtar Beyefendi izahat vereceklerdir. Fransızlar müracaat ederse ve neticesi gelmese bile, müracaatlarını derhal kabul ederiz. Müzakereler dahi siyasetimizi ve bizim bu tarzı hareketimiz garbe karşı... Şarka olan ve bu noktadan Moskova ile...

Efendim, Hacı Şükrü Beyin kabahatları çoktur, isterseniz onu diğer münasip bir zamanda mevzuubahs ederiz.

REİS — Celseyi tatil ediyorum.[33]

[33] ***Gizli Celse Zabıtları*** ***Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 125, Sayfa 273-288***

30 Aralık 1336 (1920) Perşembe
Çerkez Ethem Meselesi Üzerinde Cepheyi Teftişten Dönen Mebusanın İzahatı

REİS — Mevzu üzerinde Celâl Bey, Vehbi Bey konuşacaklardır. Buyurun.

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Muhterem arkadaşlar, hatırlarsınız ki bir hayli zaman evvel Kuvvei Seyyare kumandanlariyle Garp Cephesi Kumandanı arasında bir sui tefehhüm hâsıl olmuştu ve bunu sureti hususiyede işitmekte idik. Bununla gayri resmî olarak gerek Reisimiz Paşa Hazretleri ve gerek Heyeti Vekile ve bazı zevat meşgul bulunuyorlardı. Son zamanlarda -ki bir kaç gün evvelisi- sureti hususiyede bazı arkadaşlarla beraber içtimai hususî aktedildi ve orada muhterem Reisimiz Paşa Hazretleri bu meseleyi mevzuu bahis ederek bize hususî vazife verdi ve gidiniz şu, şu esasları orada kendilerine tefhim ediniz, dediler.

Bize, hatırladığıma nazaran, orada söylenilmek üzere söylenilen sözler şunlardan ibaretti: Bilâ kaydü şart B.M. Meclisinin emrine itaat olunacaktır. Kendileri cephede vaziyet alıp bilâ kaydü şart kumandaya tabi olacak ve itaat eyleyeceklerdir. Kuvayı Seyyarenin şurada burada bulundurduğu irtibat zabitlerinin hususî şifreleri ellerinden alınacak ve onlar sırf bir vazifei insaniye ifa ettikleri iddia olunduğu, yani Kuvvei Seyyarede müstahdem efrad ve zabitanın ailelerine de baktıkları için onların vazifeleri devam edecek ve ancak ordu şifresiyle muhabereye mezuniyet verilecektir. Kuvvei Seyyare rast geldiği yerden asker celp ve cem etmeyecektir ve ahzi asker şubeleri, diğer orduda olduğu gibi, muayyen kadrolarını ikmal zımnında asker vereceklerdir ve bunlar da bunu kabul ederek bu suretle hareket olunması ve daha hatıra gelmeyen ihtimal ki böyle inzibata, zabtü rapta taallûk eden esaslı maddeler de mevcut idi. Biz arkadaşlarımız Vehbi, Eyyup Sabri, Kılıç Ali Bey, Reşit Beylerle gittik. Emir Paşa Hazretlerinin rahatsızlığına binaen onlar kaldılar. Reşit Bey de dâhil olduğu halde Kütahya'ya gittik. Yalnız şu anda efendiler, çok mühim bir vaziyet karşısında bulunuyoruz ve diyebilirim ki maksadımızın istihsali uğrunda yaptığımız mücadelelerin tam bir dönüm noktasında bulunuyoruz.

Yani ben kendi hesabıma ait olmak üzere söylüyorum. Meseleyi gözümün önüne getirdiğim zaman bir taraftan zekâsına, irfanına, liyakatına hüsnüniyetine hiç şüphesiz hüsnüniyetine, vatanperverliğine itimad ettiğim kumandanlar, diğer taraftan bu meselenin ta bidayetinden itibaren kuvvei bazusuna güvenmiş, ortaya atılmış, çalışkan arkadaşlarımız. Bunların bir an için sırf memleket istiklâlini müdafaa için eline aldıkları silâhların, bu memleketin öz evladının sinesine çevrildiğini tasavvur ve tahayyül etmek bile hepimiz için dilsûz bir meseledir. Heyetiniz, yani giden bu hususî heyet, sırf bu meseleyi gözönünde bulundurarak, bunun vuku bulmasına, bu hadisenin define çalışmayı en samimi emel ittihaz etmişlerdir ve bunun husuli ile, maazallahü taalâ, memlekette hâsıl olacak şuriş ve felâketten müteessir, müteellim bulunuyorduk.

Oraya, Kütahya'ya vardık. Bu his altında bizi orada bulunan kumandanlar istikbal ettiler. Gece akşamüzeri vasıl olmuştuk. Misafir ettikleri hanede Reis Paşa Hazretlerinden bir telgraf aldık. O telgrafta deniliyordu ki; Kuvvei Seyyareden bazı efradın cepheden gelerek, Kütahya ve Gediz'de vaziyet aldıkları müstahberdir. Bu mesele hakkında kati malûmatınızı bildiriniz. Biz o dakikaya kadar gördüğümüz, şahit olduğumuz meseleleri...

MEMDUH BEY (Karahisarı Şarki) — Telgraflar okunsun, Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Benim yazdığım telgraf takriben şu idi: Birinci Kuvvei Seyyare Garp Cephesi Kumandanının malûmat ve tensibi olmaksızın... ...mıntakasında bulunan bir alayı cepheye tevzi ederek kendi sebükbar kuvvetlerini Gediz'de, Pehlivan Ağa müfrezesini Kütahya'da tahşit etmiş olduğunu istihbar ettim. Bunun mana ve mahiyetini sureti katiyede anlamak isterim.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Paşa Hazretlerinin şüphesiz buyurdukları gibidir. Mesele, biz orada gördüğümüz bir kaç saatlik vaziyetten mülhem olarak sui tefehhümü mucip bir makşad yoktur. Aynı zamanda cephede kumanda etmekte bulunan Ethem Beyin biraderi Tevfik Bey Kütahya'ya gelecek ve kendisiyle görüşeceğiz. Görüştükten sonra neticeyi bertafsil arzederim, diye cevap verdik. Ertesi günü Tevfik Bey cepheden avdet ettiler. Ethem Bey, Reşit Bey, arkadaşlar beraber olduğu halde meseleyi mevzuu bahis ettik. Sözümün bidayetinde arz eylediğim hususî celsede söylenmesi lâzım gelen sözleri Vehbi Bey arkadaşımız kendilerine tamamen anlattılar. Bir sükûnet içerisinde dinlediler ve bunları tamamen kabul ettiklerini ve aynı şekilde hareket edeceklerini ve hatta Tevfik Bey ilave etti, ben aynı zamanda askerlik de ettim, orduda bulundum. Zabtü rabt ve inzibat olmayınca orada hiçbir zaman muvaffakiyet hâsıl olmayacağını biliyoruz ve böyle hareket edeceğiz, dediler. Sonra kendileri ordu tarafından alınan tedabirden bahsettiler. Bazı efradının, hasta ve izinli efradının avdetinde silâhlarının alındığını ve üzerlerinin taharri edildiğini söylediler. Biz onları orada not etmiştik. Bunlardan da sarfı nazar edilmesini bizim vasıtamızla rica ettiklerini anlattılar. Aynı zamanda şunu söylediler: Bizim yaptığımız harekâtta, aldığımız tavır ve vaziyette hata ve sevap vardır. Bunun hatasını müterifiz. Sevap gördüğümüz noktalar da şunlar, şunlardır. Uzun boylu müzakere cereyan etti. Aynı zamanda biz öyle zan altında bulunuyoruz ki; Kuvayı Milliyenin yani Kuvvei Seyyarenin ortadan kaldırılması musammemdir. Bu mesele bugün için münaziünfih olan bir meseledir ve biz bundan tamamen sarfı nazar ediyoruz. Asıl olan bu noktanın hallidir, dediler. Ben de, bütün bu teklifatı kabul ediyoruz ve yapacağız. Teminatı fiiliye isteriz. O teminatı fiiliyeyi de birçok zamanlar işitmiş bulunuyordum ki bazı kumandanların tebdilinden ibaret, bazı kumandanların tayinlerini istiyorlardı. Bu cihet de olamazsa bitaraf bir şekil ve sureti hal düşündüklerini, yani üç, dört suret düşündüklerini söylediler. Arkadaşlar orada, o müzakereden ne suretle mülhem olmuş isek bir telgrafla buraya arzı malumat eyledik ki gördüğümüz ve ihtisasatımız bu merkezdedir, şu şekildedir, bunlar tespit edilmiştir ve bu...

VEHBİ BEY (Karesi) — Reis Bey, okunsun telgraflar, bütün mes'uliyetler bizim üzerimizde kalmasın ve Meclis kesbi ittila etsin.

(Telgraf okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Ki, bunu biz gece yarısı almıştık. O zamanki hissiyatımızın tercümanı olmak üzere şu telgrafı çekmiştik:

(İkinci cevabî telgraf okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Sonra Paşa'nın buna cevabı vardır.

(Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci telgrafı okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bu telgraf gayet nazikâne ve samimane yazılmış bir telgraf idi. Okunmak için kendilerine verdik ve bu müzakeremizde kendilerinde hüsnü tesirlerini de gördük. Sonra arzettiğim veçhile biz arkadaşlarca yazdığımız telgraf, ki o müzakereden sonra (1) (Ethem)

Müzakereden sonra yazdıkları telgraf okundu

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Emniyet tertibatından maksadımız, cepheden Kütahya'ya efrat getirmişlerdi ve Gediz'den de haberdar değildik. Fakat kuvvetle zannediyorum ki Gediz'de de tedabir alınmış idi. Bir zabitin oradaki Altuntaş müdüriyetine tehdit âmiz yazdığı bir mektup idi. Bunu nahiye müdürü almış, gerek kumandana ve gerek nahiye müdürüne malûmat vermek üzere gelmiş idi. (Bir de irtibat memurları yalnız Ankara, Eskişehir'e devam) *(Telgraf bakiyesi okundu)*

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Paşa Hazretlerinden ilk evvel şu cevabı alıyoruz:

Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı okundu

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Biz bu telgrafı aldığımız zamanda meselenin hallolunduğunu ve binaenaleyh bu zabtü rabt hususunda esas itibariyle kendileri de kabul ettiği için bir mesele kalmadığını ve Heyeti Vekilenin bunu sırf tehdit maksadiyle yazmış olacağını aradaki münaziünfih olan meselelerin resmen halli faslı demek olacağını kendilerine izah etmek istedik. Fakat maalesef muvaffak olamadık. Zaten bu birinci meselede onlarda kabul etmiş bulunuyorlardı. Asıl bu onların tabiri veçhile söylüyorum, emniyeti fiiliye hâsıl olabilmek için bu Fahreddin Beyin yerine tampon vazifesini görmek üzere (kendi tabirleridir) Kâzım Beyin tayini, Refet Bey Dâhiliye Vekâleti vazifesine avdet etmeyip orduda kumandanlık edecekse... Eğer Dâhiliye Vekâletine Refet Bey avdet edecekse onun yerine herhangi bir zatın gerek fırka ve gerek ordu kumandanlığına tayini, orduca resmen tetkik edilmesine işarettir, bu kendilerine, demek istedik. Bu mesele hakkında vazıh malûmat almak ihtiyacında olduklarını söylediler. Binaenaleyh bu iki nokta mübhem kalmıştır. Biz burada görüşmek üzere, avdet etmek üzere bulunduğumuz bir zamanda Kütahya'da bir şayia çıktı. Kütahya'ya Eskişehir'den on bir vagon mühimmat ve asker geliyor. Bu o aradaki Kuvvei Seyyare efrad ve zabitanı arasında heyecanı mucip oldu ve ne maksatla geldiğini henüz bilmiyorlardı. Yalnız fırkalardan birisinin, kışlamak üzere, Kâzım Bey kumandası altında oraya geleceğini haber aldıklarını söylüyorlardı ve bu hasmane bir vaziyet midir? Yoksa o arada kışlamak üzere mi gelmişlerdir? Bu, tayin olunamadığı için tereddüt ediyorlardı ve heyecanın saiki aslisi de bu idi. Onlar da arada kendilerine ait olan malzeme vesaireyi cephenin gerisine çekiyorlardı. Biz de bittabi endişeli bir vaziyette idik. Maksad anlaşılmadan eğer silâh patlayacak olursa korktuğumuz bir vaziyetin gözümüz önünde vukua geleceğini anlıyorduk. Bu anlaşılmadı. Hatta biz dahi bizzat meşgul olduk. Askerin ne için gelmekte olduğunu sorduk. Gece yarısı işittiğimize nazaran, mahallata söylemiş bulunuyorlar. Refet Bey kumandası akında askerlerin Karahisar'a geldiklerini ve orada tertibat alındığını istihbar ettiklerini söylediler. Bu vaziyeti; Eskişehir'den asker sevk olunduğunu, Karahisar'a Refet Beyin kumandası altında asker geldiğini görünce haklarında fiilî hareketin başladığına hükmettiler. Bunu bize sarahaten söylemediler. Fakat aldıkları tertibat ve vaziyet dolayısiyle anlıyorduk. Yalnız kendilerine buraya asker geldiği takdirde ne vaziyet alacaklarını sual ettik ve dediler ki; biz muztar kalmadıkça

silâh çekilmeyeceğini ve sonra bize İsmet Bey de söyledi zannederim, kendilerinden işittik ve böyle hüküm verildikten sonra İsmet Beyin de bir telgrafı geliyor. Oraya asker gelecektir, siz Gediz cihetlerine gidiniz. Siz Gediz taraflarına gidiniz, diye. O kendilerini biraz müsterih etmiştir. Fakat vaziyetleri tamamen endişeli idi. Biz bir iki defa avdetimiz için kendileriyle müzakere ettik. Müzakeremizde müspet bir netice istihsal edemedik. Olur, filân dediler, fakat avdet mümkün olamamıştı ve sabahleyin bize; ototrezin hazırdır, istediğiniz zaman hareket edebilirsiniz.

Dr. SUAT BEY (Kastamonu) — Hangi tarihte?

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Dün sabahleyin. Reşit Bey; ben kalacağım burada, siz gidiniz dedi ve bizi alelusul teşyi ettiler. Hatta biz kendilerine veda için gittiğimiz zaman Ethem Bey, gayet müteessir bir tavır ve vaziyetle, sabahleyin B.M. Meclisi Riyasetine ve Heyeti Vekileye, Garp Cephesi Kumandanlığına ve Karahisar'a bir telgraf çektiğini söyledi ve o telgrafı da, hiç şüphe etmem ki, büyük bir teessürle burada okumuşsunuzdur... Düşünce itibariyle gayet sakat ve bu işi iğlak etmekten başka bir işe yaramaz. Arkadaşlar müttefikan bu hareketin doğru olmadığını kendisine anlattık ve ümit etmek isteriz ki siz bu fikrinizde samimi değilsiniz. Herhalde yine anlaşmak için böyle bir tehdit şeklinde bir vesile ortaya atıyorsunuz, demek istedik. Bunu açıkça bendeniz, Ethem Beye ve Reşit Beye söyledim. İstasyonda son ayrıldığımız zaman, ancak bu manayı anlayabiliyorum, çünkü başka türlü son fişenk atılıncaya kadar bir itilafa müsait vaziyetteyiz dedi ve oradan ayrıldık efendiler.

Bendeniz, unuttuğum noktalar ve hatırımdan çıkmış bazı şeyler olmakla beraber meşhudatı ancak bu suretle hikâye edebildim ve bunlar noksandır, fazla değildir.

Sonra şunu da ilâveye mecburum ki efendiler, orada pek ağlanacak, hüzünlü dakikalar yaşadı. Bu memleketin istiklâlini, namusunu, şerefini müdafaa için silâha sarılan arkadaşlardan ilk hareketlerinden itibaren, son Demirci ve Gediz muharebelerinden itibaren bunlara ait birçok menakibi kahramanane dinledik ve bunların içerisinde ezcümle Reis Paşa Hazretlerine ve Meclise söyleyiniz. Bize kurşun atmasınlar. Biz memleketin namusunu müdafaa için ortalığa atıldık ve sizden yalvarırız, istirham ederiz, bu sui tefehhümü muslihane hallediniz. Balıkesir ve havalisinde, bunları söyleyen zatı tanırlar. Anzavur'un tedibinde en ziyade âmil olan bir zattır. Battal Gazi namını alan Parti Pehlivandır. Böyle hazin ve elim bir tesir altında oradan ayrıldık. Giderken bizim askerlerin kırmızı ve yeşil çekerek safı harp halinde Kütahya üzerine yürümekte olduklarını gördük ve insan şüphesiz ki bunların elele vererek düşmana saldırmalarını ve esasen maksad bir olduğu halde vazifei uhuvvetini pek dilârane, pek kahramanane düşmana karşı ifa etmelerini temenni etmekten meni nefs edemiyor. İsmet Beyi gördük, orada ve İsmet Beye böyle olduğu gibi müşahedatımızı söyledik. İsmet Bey, bilirsiniz ki gayet temiz ve kahraman bir askerdir. O da vaziyetten müteessir olduğunu, fakat disiplin temin etmek imkânı olmadığını bize anlatmak istedi ve herhalde çarei itilaf bulunmasını rica ettik. Mütalâamızı sordu. Biz vaziyeti olduğu gibi teşrih ettik. Bunu esasa rabtetmek yine sizlere aittir. İsmet Bey dedi ki, şöyle hatırlıyorum; benim için yapılacak çare, bu zevat kumanda mevkiinden çekilsinler. İleride yine memleket hidematına koşmak vaziyetinde bulunmak için çekilsinler. Münasip gördükleri bir yerde otursunlar ve biz yine bu Kuvvei Seyyareyi, yine evvelce olduğu gibi, tanzim eder, tertip ederiz ve bugün bundan başka düşündüğüm bir mesele yoktur. Buraya geldik, efendiler. Yalnız Eskişehir'de, af buyurunuz, gerek Kütahya'da, şunu da ilâve edeyim ki; tarafeynin,

vukuatı, bilhassa bizim bildiğimiz meseleyi, lüzumundan fazla mübalağa ettiklerini gördük. Zannederim herhangi bir meselede, böyle mühim ve vatanî meselelerde işin içine hırs girdiği zaman mantık gaip olur. O mesele hallolunmaktan pek uzak bulunur. Bu işin içerisine hırs girdiğini anlıyorum ve bugün dahi şu dakikada fena yazılmış olan telgrafın buraya gelmiş ve alâkadar zevatın resmen nazarı dikkatlerine vazedilmiş olmasına rağmen kan dökülmeden meselenin hallini temenni yorum. Zannediyorum ki buna imkân vardır Bilhassa âtiyi kurtararak ve tarafeynin, hiç şüphesiz hepimiz onların şerefiyle mukayyediz ve onların şerefini nazarı dikkate alarak, âtiyen dahi mazarrat vermeyecek bir şekilde meselenin hallini bu Meclisin necabetinden ve Heyeti Vekilenin ulüvvü cenabından bekliyoruz. Bilhassa Reis Paşa Hazretleri de bir buçuk aydan beri meseleyi kemali dikkatle yakından takip etmişlerdi. Buna da kaniim ki onlar da had bir devreye varmadan, yani silah patlamadan işe hüsnü hatime vermek isterler. Bizim ihtisasımız bundan ibarettir. Çaresi meselesini de hep beraber düşünmek zaruretindeyiz.

BİR MEBUS — Siz nasıl bir itilaf imkânı tasavvur ediyorsunuz?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bendeniz ferden, şahsen, kati olarak şu diyemem. Fakat yine tarafeynin şeref ve haysiyetini kurtarmak ve vaziyeti âtiyemizi tehdit etmeyecek bir şekil bulmak herhalde lâzımdır. Fakat bunu sarahaten şimdi söyleyemeyeceğim. Hatıra gelenler söylesinler, belki bendeniz de bir şey düşünebilirim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ethem Beyin son yazdığı telgraf yeni bir zihniyet üzerine mi yazılmıştır? Yoksa eskiden beri mevcut olan bir zihniyetle mi yazılmıştır? Bu mesele hakkındaki ihtisasatınız neden ibarettir?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bu, çok mühim bir meseledir. Biz arzettiğimiz veçhile kendilerine veda ettiğimiz zamanda böyle bir telgraf çekildiğini bize söylediler ve o zamana kadar haberimiz yoktu. Olsaydı bu, vaziyeti yüzde yüz tehlikeye düşüreceği için, memlekette sırf silâh patlamaması için, buna mani olmaya bütün kuvvetimizle çalışırdık. Telgrafın bize, çekildiğini Telgraf Müdürünün imzası olduğu halde kopyesini gösterdiler ve orada son vaziyette yani bu işin, öyle tahmin ediyorum, silâh patlamadan hal olunmayacağına kanaat hâsıl ettikten sonra bu telgraf çekilmiş olacaktır. Sonra bendeniz Reşit Beye sarahaten, istasyonda ayrılırken bunu da söylemiştim maruzatım meyanında, yine tekrar ediyorum; ben bu telgrafı gayet sakat buluyorum ve ümit etmek istiyorum ki siz bunu tehdit ederek uzlaşmak için bir vesile ittihaz etmek istiyorsunuz. Bunun bütün sakat olmasına rağmen bir vesile ihzar etmek istiyorsunuz. Evet dedi, mesele böyledir ve biz ilk fişenk atılıncaya kadar itilaf etmek isteriz. Fakat belki bunun evveliyatı olabilir ve belki evahiri vardır. Meşhudatım, bu mesele hakkında bundan ibarettir. Yalnız malûm olan bir mesele varsa, telgraf gayet ağır ve sakattır. Gerek zihniyet ve gerek fikir ve mütalâa itibariyle sakattır. Onda hiç şüphe yoktur.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Müsaade buyurulur mu? Celâl Beyden bir şey soracağım. Sizin biraderlerine tebliğ edeceğiniz mesaili kabul etmiş ve bunu kardeşlerine de kabul ettirmeyi taahhüt etmişti. Kendisinin orada kalışı, hissediyorum, ifadatınızda...

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Arzedeyim efendim, Tevfik Bey geldiği vakit görüşmek üzere... ...dedi, hatta isim tasrih ederek Reşit kardeşim böyle hepimizin kabul edeceği bir meseleyi size söz vererek avdet ederseniz netice itibariyle mahcup olabilirsiniz ve biz emniyeti fiiliye isteriz ve o emniyeti fiiliye de şundan ibarettir. Bu husule gelirse itminanı temine biz burada çalışabiliriz ve bu mesele burada tespit

edilmeden avdet ederseniz meseleye hal edilmiş nazariyle bakamazsınız, aldanırsınız, dediler. Bu meselede Reşid'e hakkı kelam vermediler.

VEHBİ BEY (Karesi) — Yalnız efendiler, bir kelime ilâve etmekliğime müsaade buyurunuz. Biz tarafeynin istinat ettikleri delillerin haklı ve haksız olması üzerinde tevekkuf etmedik. Onlar tarafından kemali inzibat ile itaat edeceğiz cevabı verilince, ona hallolunmuş nazariyle baktık. Binaenaleyh tarafeynin şu veya bu cihetle haklı, şu veya bu sebeple haksız olduğu yolunda mana çıkarılmamasını sureti mahsusada rica ederim.

EMİN BEY (Eskişehir) — Efendim, dün akşam Paşa Hazretleri, Ethem Bey tarafından yeni bir Hükümet teşkili, böyle bir vaziyet tesisi için veyahut tertibat alındığı hakkında bir söz söylemişti ve bahis buyuruldu, bu, son vaziyetten hâsıl olmuş bir fikir değildir. Bir şeysi varmış, anlaşılıyor. Lütfen bu bapta izahat ita buyurur musunuz?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bendeniz bu hususatta malumattar değilim. Belki olabilir, belki değildir. Evet veya hayır demek için elimde bir vesika yoktur.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim, insanın bu gibi mesailin içinde bulunması talihinin fenalığına atfetmekten başka bir şey değildir. Çünkü Celâl Beyefendi tamamen tasvir etti ve arkadaşların kanaatlarına, hissiyatlarına tercüman oldu. Buna bendenizin de kanaatim namına ilâve edecek bir şey varsa; henüz silâh patlamak ihtimali mevcuttur. Çünkü bir tarafı dinliyorsunuz. O bir taraf kurşun atmadıkça ben de kurşun atmam diyor. Bilâlüzum vaziyetin verdiği his üzerine, kendi üzerlerinde uyandırdığı hissiyat neticesi ufak şeylerden nem kapıyor. Bir kartopu ki eritmek lâzımdır. Silâh patlamaksızın Meclisi Âliniz hallederse bugüne kadar vatana ettiğiniz hizmetlerin en büyüğünü etmiş olursunuz. Bendeniz bunu rica ediyorum. Şöyle de olur, menedilir, böyle de olur menedilir. Bunu selâmeti fikirle meneder hatıra gelir ve bunu şimdi düşünmek olmaz, heyeti celilenizde. Çünkü birisinin hatırına bir şey geliyor söylüyor meseleyi iğlak ediyor. Bir encümen intihap edilmek şartiyle ve o encümen on on beş kişilik teşkil olunur. Bu meseleyi tetkik eder. Orada etrafiyle düşünür. Herkes elini vicdanının üzerine kor, tetkik eder. Meclis bu meselede hissiyatına tabi olmaya hakkı vardır. Fakat bundan tecerrüd ederek, vakayii göz önüne getirerek bir karar ittihaz ederler. Bize getirirler, o vakit münakaşa ederiz.

REFİK BEY (Konya) — Bir encümenin teşkilini teklif ediyorum.

REİS — Bu bapta takrirler vardır.

Riyaseti Celileye

Cepheden gelen arkadaşlarımızın ifadatını istimadan mütevellit kanaatıma göre:

Evvelâ Heyeti Vekilenin hemen bu dakikada kuvayı muntazama ile kuvayı seyyare arasında müsademeyi intaç edecek emirlerin tehiri tatbiki hakkında tedbiri âcil ittihazı;

Saniyen Meseleye Meclisi Âlinin vaz'iyed ederek aralarında beş veya daha ziyade arkadaşları (Tahkik Heyeti) olmak üzere intihap ve bütün muhaberat dosyalarının tetkik ve tarafeyni istima ve hâsıl olacak kanaatlarının raporla Heyeti Celileye arzına memur etmesini selâmeti memleket namına elzem gördüğümden tahtı karara alınmasını ve Heyeti Vekileye sürati tebliğini teklif ederim.

31 Kânunuevvel 1336
İzmit Mebusu
Sırrı

Riyaseti Celileye

Pek mühim ve hassas olan meselei hazıranın menafii âliyei vataniyeye muvafık bir surette halli için Heyeti Vekileden üç, mebuslardan altı azadan mürekkep bir hakem heyetinin teşkilini teklif ederim.

Saruhan Konya

Refik

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Mesele bugün tafsilat ve teferruatiyle Heyeti Celilenize arzedilmiştir. Celâl Beyefendinin oraya giden Heyet namına verdiği izahat ve Vehbi Beyin vermiş olduğu izahat, arzolunan tafsilâtı itmam etmiştir. Şimdi son vaziyet, ordu, Birinci Kuvvei Seyyaresinin fiilen muzir bir hale gelmemesi için, fiilen ittihazı tedabire başlamıştır. Binaenaleyh bu tedbirlerin bir an dahi tevakkufuna heyet teşkili, encümen teşkili eğer bu okunan takrir gibi, verilen evamir ve talimatın tehirine bâdi olacaksa, Heyeti Hükümet, Heyeti Vekile bittabi buna muvafakat edemeyecektir. Çünkü Heyeti Vekile bunun neticesine ait mesuliyeti yüklenmiş olacaktır. Bu meselede Heyeti Vekileyi müberra bir hale koymak ve teşkil edeceğiniz komisyonda bu meseleyi halledebileceğinize kani olur sanız, o zaman komisyonları yapabiliriz. Bu bir Hükûmet işidir. Yalnız müzakere edelim. Hakikaten daha sehil, daha seri emin bir surette bir şekil hal bulacak isek tatbik edilsin.

REFİK BEY (Konya) — Paşa Hazretleri müsaade buyurulur mu? Biraz evvel arkadaşımızın izah ettiği veçhile, meselenin hassasiyeti zâtı devletince malûmdur. Meydan verilmesin. Şüphesiz tedabir fiiliye devam edebilir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Beyefendi hazretleri, silâh patlamadan ve bir fenalığa meydan vermeden halledilmek için bir buçuk aydan beri, geceli, gündüzlü çalışmaktayız. Bütün arkadaşlarımız bunu pekâlâ biliyor. Yalnız burada, nazarî çalışmak, değil, bir buçuk aydan beri bizzat o arada gidip çalışmak suretiyle hadiseyi tevkif etmişim. İhtimal ki bir buçuk ay evvel dün başlamış olan hareket başlayabilirdi. Bir buçuk aydan beri ordu kısmı küllileri bu meselenin halline hazır bulunuyordu ve düşmanla meşgul olamadı. Binaenaleyh bunun fazla imtidadına imkân yoktur ve görüyorsunuz Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey böyle bir ihtimali bertaraf etmek için Ethem Beye haber veriyor. Ben Kütahya'yı işgal edeceğim, Kuvveyi Seyyareyi oradan çekiniz diyor.

REFİK BEY (Konya) — Dünkü izahatı Devletleri sırasında... Ve şekli zahirisi itibariyle bugünkü vaziyetimize muhalif bulunan şu hareketi, deruhte buyurduğunuz vazaifi aliyeyi hüsnü suretle ifaya âzami fedakârlık ihtiyar buyurulduğu tamamen kanaat bahş bir surette kalplerimize yerleştirmiştir. Arzu ediyoruz ki, bu vazifenizin yegâne pişdarı ve Anafartalar Kahramanı... Tarihi şanın muvaffakiyatına son hassas olan şu mesele halledilsin. Kendi hesabıma ve bütün milletin menafii namına kalbi teşekküratımı takdiri ediyorum. Zaten izahatı devletleri meyanında dâhildir. Silâh patlamamasını temenni ediyoruz ve arzularımız da silâh patlamamasını temin etmektir ve biz müzakereye devam edelim. Memleketin menfaatına muvafık bir surette hallederiz inşallah.

Dünkü telgraf bize ait değildir; sahibine aittir. Onun tutar yeri yoktur. Yüksek hissiyatınıza müracaat etmek suretiyle buna bir çarei hal bulunması ve Meclisi Âlinin deruhte buyurdu... Tekrar istirham ediyorum Paşa Hazretlerinden.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Mademki bazı arkadaşlarımızın da beyanatı veçhile bu meselenin sulhen halli mümkün olduğunu Celâl Bey itiraf ediyor, gerek Meclis ve gerek sizin şerefi riyasetinizden bunu temenni ediyorum.

BİR MEBUS — Efendiler bazı meseleler ve vaziyetler vardır ki maatteessüf hüsnüniyetle halli çaresi bulunamaz. Bendeniz de bu dakikada hâsıl olan kanaat budur. Eğer Birinci Kuvvei Seyyare ordunun ve Hükümetin kuvvetini görürse silâh patlamaz, hallolur. Fakat oradaki ordumuzun mağlup olacağını görse, ayaklarının altını dahi hepimiz beraber öpsek yine de anlaşmak mümkün olmaz. Mamafih bir sureti hal bulunursa şüphesiz hepimiz memnun oluruz.

İSMAİL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Bunlar üzerine sevk edeceğimiz zabitanın fikrini tamamiyle anladınız mı? Yani bu adamlar benim kulaklarıma değen işittiğim ekser zabitandan Müslüman Müslümana kurşun atmaz. O halde bu şayia ne dereceye kadar icrayı tesir yapar? Bu cereyan bizim de kulaklarımızı doyurmuştur. Ordu muharebe etmez, ordu efradı kuvayı milliye karşısında dağılır. Bundan benim anladığım, propagandadır ve bu bendenizce fazla propagandadır. Çünkü diğer taraftan da ordu tesir yapmamıştır. Çünkü diğer taraftan diyorlar ki; kuvvetlerimize sahibiz. Hükümetin her türlü evamirini icra ettiririz, diyorlar. Fakat bendeniz istemem söylemeyi, selâmeti vatan namına söyleyeceğim. Bugün İsmet Beyin maiyetindeki karargâh müfrezesi -ki en güzide bir şeydir- onların zabitleri, böyle bir şey teklif olunursa ben yapamam dediğini zatı âlilerine söylüyorum.

BİR MEBUS — Kerem buyurunuz, şahıs tayin etmek iyi değildir.

İSMAİL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Şahıs tayin etmek iyi değil. Fakat selâmeti vatan namına mecbur oldum, söylemeye mecbur oldum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beyefendiler; gayet elim bir vaziyet karşısında bulunuyoruz. Eğer Hükümet varsa ve Hükümet bir kuvvete istinat ediyorsa yapılacak şey, bu kuvvetin asarını izhar etmektir veyahut Hükümetin istinat ettiği kuvvet yoksa. Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanının diktatörlüğünü kabul etmek lâzımdır.

İSMAİL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Efendiler; müsaadenizle şurasını arzedeyim ki; söyleyeceğim şeyleri eğer bir hisse veyahut başka bir manaya hamlolunursa mukaddesatıma ve Cenabı Allaha yemin ederim ki... Mesele daima belki 50 seneden beri vicdanlarının çarpmakta olduğu ve bunun selâmetinden başka bir şey olmadığı için Celâl Beyin dediği gibi, böyle tüfek patlaması anında korktuğum şekiller vardır. Bunun için sulhen halli ciheti vardır. Korkarım ki elan kül altında kıvılcım gibi yanmakta olan, islâmlar arasında bir kan dökülmek ve bunu vesile ittihaz edip sebebiyet vermek doğru değildir. Böyle olduğu takdirde öyle bir vaziyet ihdas olunur ki çabalayıp, çalıştığımız gayei mukaddeseye varamamak veya belki başka neticeler hâsıl olur. Celâl Bey deminden bir şey söylüyor. O adamlar emniyeti fiiliye istiyorlarmış, rica ederim, niçin bu nokta sorulmuyor? Ne imiş bu emniyeti fiiliye?

Efendiler malûmu âliniz ki Ethem Bey denilen zatın toplamış olduğu kuvvetler birtakım yuvalardan toplanmış, birtakım haşareden ibarettir. Mamafih içlerinde fırkai nizamiye de konulmuştur. Binaenaleyh oldukça şöyle muntazam bir kuvvet addolunur. Sırası geldi, bir bu kuvveti Yozgat'a, Demirci'ye, Düzce'ye sevkettik. Resen hizmet ettiler. Sonra bunların bu hidematı mesbukalarına karşı olanca mükâfatı da yaptık. Sonra

Bolu'dan itibaren Antalya'ya kadar mümted bir Garp Cephesi var idi ki, malûmu âliniz, iki kumandana tevdi ettiniz. Bunlar iki üç ay çalışarak, çabalayarak ta Balıkesir'den Bursa'ya kadar 30 kilometre mesafede düşmanı ricat ettirdiler. Bunların gayretini inkâra mahal yoktur. Bu iki kumandanının himmet ve gayretleri vardır. Gediz'de hakikaten şayanı iftihar bir surette kış kıyamet demiyerek süngü hücumuyla düşmana hücum ettiler. İşte bu kuvvetler bir vahdet ve muntazam bir idare, itaat içinde idi. Ethem de öyle idi. Pekâlâ ne oldu sonra? Bir buçuk ay sonra ne oldu? Kalktı ayağa, ben o vakit hasta idim, Eskişehir'de idim ve Heyeti Vekile de bunun hakkında cereyan eden müzakeratta ekseriyetle bulunmadım. Bunun derecesini evet bilmiyorum. Malûmu âlinizdir ki zamanı hazır harplerinde ve vesaiti seria ile galebe çalmak muvaffakiyet istihsal etmek, mücerret itaat ve ciddiyet ve intizamla olur. Buna şekkü şüphe yoktur Binaenaleyh bu çetelere, derme çatma kuvvetlerimiz varsa bunlara, hakikaten intizam vermek, kıtaatı nizamiyeye iltihak ettirmek lâzımdır. Hatta bendeniz Eskişehir'de hasta bir halde iken o vakit Fuad'a sormuştum Ne yapıyorsunuz bu gelen herifleri? Mürettebe yerleştirerek, sen falanca tabur falan diye numara veriyoruz ve kıtaatı nizamiyeye iltihak ettiriyoruz. Mamafih bunlar durmayıp firar ediyor. Filan falan. Yine bu Ethem'in müfrezesi kalıyorlar. Hatta Fuad'a dedim ki; Sen Ethem'in kuvvetlerini daha ziyade intizama sokmuyorsun. Zamanı değil şimdi, tamamiyle itaat halindedir. İfadede zerre kadar mübayenet yoktur.

EMİN BEY (Eskişehir) — Bir sual sormaklığıma müsaade buyurulur mu? Hastalığınız zamanında ziyareti âlinize gelmiştik. Fuad Paşa Hazretleri Petersburg'a tayin olunmuştu. O zaman bir vaka yoktu. Zatı âliniz bize buyurdunuz ki; korkarım ki Fuad'ın cepheden ayrılması bu Millî Kuvvetlerin isyanına sebep olur. O zaman bir ihsasınız mı vardı?

İSMAİL FAZIL PAŞA (Devamla) — Müsaade ediniz söyleyeyim. Ayıptır, bir babaya söylemek, onu irfanınız anlamalı. O çocuk zabtü rapt altında bulundurulmalı. Korkarım ki o sesler de kulağıma gelmeye başladı. Onu Heyeti Vekileye sorun. Bunu müdafaa etmek nezaketime yakışmaz. Her ne ise, şimdi ne oldu? Benim anladığım, dinlediğim ve bildiğim ve emin olunuz ki efendiler ahvali sıhhiyem beş altı ay çekilip oturmaklığıma bir lüzumu sıhhî gösteriyor ve hakikaten öyle de kalacaktım. Vaktaki bu mesele çıktı. Birtakım önümde büyük büyük kâbuslar çıkmaya başladı. Aman aramızda bir fenalık olacak, silâh patlayacak olursa fena olur dedim. Bir zaman daha bende belki bu meselenin sulhan hallinde vukubulacak tedabir vesairesine belki ufak bir reyim müsaade eder ve bu mesele için billahilazim geldim. Geldiğim zaman Heyeti Vekilede bu bapta işittiklerimi arzedeyim. Birincisi; Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Ethem Beyle beraber buradan Eskişehir'e gitmişler. Eskişehir'de ne oldu, ne olmadı? Ona dair malûmatım yok. Ethem Beyin Kütahya'ya firar ettiklerini beyan buyurdular.

REİS — Paşa Hazretleri izah ettiler efendim.

İSMAİL FAZIL PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurunuz Heyeti Vekileden duyduğum şeylerden arzedeceğim. Bu ifadeler birbirinin müteselsilidir.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) — Heyeti Vekilede cereyan eden müzakere dursun.

İSMAİL FAZIL PAŞA (Devamla) — Kendi davamı ispat etmek için bildiğimi söyleyeceğim. Lütfen dinleyiniz.

Şimdi efendim, Ethem Beyle birlikte gitmişler, Ethem Bey gece Kütahya'ya kaçmış. Vaziyetin ne şekilde olduğunu bilmiyorum. Miralay Kâzım Bey, Reşit Bey daha birtakım zevat buraya geldi. Görüşmüşler, binaenaleyh onlara ne memuriyet verdi? Onlardan malûmatım yok. Onlar gide dursun. Heyeti Vekilede iken telefon başına çağırıldım, o telefonda; Yusuf İzzet Paşa ve mebustan arkadaşlarımız 40 kişiden mürekkep zevat Heyeti Vekileye gelip bir müzakerede bulunacağız dediler. Biz de Heyeti Vekilede müzakerede bulunuyorduk. Bunu Mustafa Kemal Paşa Hazretleri telefonu bırakmaksızın söyledi. Biz dedik ki; bu müzakerenin ne bir sıfatı resmiyesi olabilir ve ne de onların murahhası olabilir. Binaenaleyh siz Mebusan Reisisiniz, onlar da mebustur. Müzakerede bulununuz. Neticeyi bize bildiriniz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Heyeti Vekile bunu unutmuş ki Meclis hem icraî, hem teşriî...

İSMAİL FAZIL PAŞA (Devamla) — Her ne ise... Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu zevata gider, konuşurlar. Netice nedir bilmiyorum. İhtimal ki bazı arkadaşlarımın malûmatı olabilir. Benim malûmatım yok. Hatta umuru seriye vekili Mustafa Efendinin de malûmatı yok. O da böyle nihayet son içtimaımızda, çünkü benim derdim, Ethem Bey meselesi neye müncer olacaktır? Şu vatan bir vartaya düşmeden orada içtima ettiğimiz gibi Ethem Bey meselesi hakkında yapılan tedabir neye müncer oldu, dedim. Kâzım Beyi bekliyorum, o vakit izahat veririm. Ondan sonra zaten bizi memuriyetten iskat buyurdular. Ondan sonra bize malûmat kapandı.

Şimdi gelelim meseleye: Resmen bilebildiğim bu kadar. Şimdi vakta ki sabık kumandanlar ikiye ayrıldı. İsmet Bey oraya kumandan gitti. Anlamadığım bir nokta var. Garp Cephesi bir kumanda altında idi. Eğer bunun ikiye taksim olunması bir lüzumu fennî ve tabiye üzerine lâzım idi ise birbirine kumandanlar yakın olur. İcabında yekdiğerine muavenet etmek, irtibat etmek için bir kumandan lâzım. O kumandanın ne olduğunu bilemem. Kâh Mustafa Kemal Paşa, kâh Fevzi Paşa Hazretleri emir verir. Hatta bir kere de cephelerin ayrılması hususunda sordum ki; Paşa Hazretleri Başkumandanlığı deruhte buyurdunuz mu? Hayır dediler. Pekâlâ bu cephenin ikiye ayrılmasında bir mana göremiyorum. Şayet iki cepheye ayrılması maksat idi ise iki kumandan lâzım. Bu, yapılmadı. Vaktaki İsmet Bey o cepheye kumandan tayin olundu. Diyemem ki; bunda bir maksat ve garez vardır, haşa. Zannederim ki hepiniz takdir edersiniz. Zamanında, yapılmayan hüsnü tedbir aynı bir sui tedbirdir. Şimdi gider gitmez İsmet Beyin tatbik etmek istediği, orada bulunan Ethem Bey çetesini nizamiyeye iltihak ettirmek istedi. Acaba zamanı mıdır? Onu bilmiyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Zamanıdır, Paşa.

İSMAİL FAZIL PAŞA (Devamla) — Onu bilmem, pek güzel. Ethem Beyin yaptığı tahribat bunu ikrar etmeyecek, nazarı itibare almayacak kimse yoktur. Mütareke oldu, düşman her yerimizi aldı. Sonra biz mücadelei milliyeye kalkıştık. Eli silâh tutanlara müracaat etmek mecburiyeti vardı. Hiçbir vakitte, hiçbir devlet gönüllü istihdamiyle memleketi tahrip ettirmez. Gönüllünün istihdamiyle onun ika ettiği tahribata mani olmak için hakikaten Hükümetin birtakım kuvvetli istinatgâhlara malik olması lâzımdır. Efendiler; aslan, Kaptan çetesi dediğimiz bir çete, Kuvayı Milliye dediğimiz bu çetelerin yaptıkları şeyi biz bile Ankara'da menedemedik... Hatta biz burada Riyaset Muhafızı namiyle ihdas edilen bir çete Arslan Kaptan namında bir adam. Müdafaai Milliyeye ait bir

şeyi işgal ettiler, aileleriyle beraber oturuyorlar. Gece vakti geldiler, bastılar, çıkardılar, kimse çıkaramadı. Vasfi Bey ki memuru idi, o gece her tarafa, Natıa Vekâletine, Ankara Valisine müracaat etti, önü alınamadı. Bunlar birtakım serseri adamlardır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Tahkik ettim, böyle bir şey vaki değildir.

İSMAİL FAZIL PAŞA (Devamla) — Şimdi bunlar birtakım serseri adamlardır, bunlar haşerattır.

Açıktan söylüyorum, yapılacak tedabir ihtimal ki bunları sıçratır. Şimdi bunlara tatbik edilmek istenilen şeye müstehaktırlar. Meselâ bir kaymakam iki yüz kişi gönderiyor. Kendilerine evamir ita eden ve intizam teklif eden adamlara, şöyle yapacağız, böyle yapacağız diyorlar. İşte bu herifleri hazmetmişiz. Bunlardan ne çıktı? Bizi vuracaklar, bizi dağıtacaklar diyorlar. Emniyeti fiiliye dedikleri bu meseledir. Hayatlarının muhafazaya alınmasını talep ediyorlar. Diyor ki; Kütahya Hâkimini buraya iade edecek olursanız ben bunları idam ederim. İntizam teklif eden adamlar aynı zamanda bakınız bunların af olunmayacak hareketlerine. Hakikaten bunlar için büyük bir ceza teşkil edecek bir meseledir. Dâhiliye Vekâletine, Reis Paşaya, eğer Kütahya Hâkimini buraya iade ederseniz idam ederim diye yazıyor. Yürük Efe de bir kâğıt yazıyor. Gönder, istiklâl mahkemesine bunları verelim, diye ve yekdiğerinin aleyhinde bulunuyorlar. Eski yeniçeriler gibi vaziyet alıyorlar, ve yekdiğerlerinin aleyhinde bulunuyorlar. Binaenaleyh bu mücahedei milliyede bu gibi ihtilâfata meydan verilmemek için, T.B.M. Meclisinin şahsiyeti maneviyesine merbut olan ordular o mahallin reisine merbut olmaları lâzımdır ve en büyük askerimiz Mustafa Kemal Paşadır, buna merbut olsunlar ve bu kumandanlar arasındaki ihtilâfatı bu suretle izale edelim.

Dâhiliye Vekili Refet Beyin Konya vakası zuhurunda lâzım gelen tedabiri ittihaz etmek üzere gitmesine karar verdik. Beyanı itizar etti, buradan ayrılacak olursam Dâhiliye Vekâletine vazettiğim kavaid mahkûmu akamet olur, dedi. Bana ısrar etti. Konya'ya muvakkaten şu on beş gün içerisinde işini bitirdikten sonra bir talimat vereceksin, umumî vaziyeti tespit ettikten sonra Vekil olursun. Sorarım efendiler yanındaki kuvvetlerle geldi, o ikiye taksim olunan cephenin kumandanı oldu, Cenup Cephesi Kumandanlığını deruhte etti. Benim aklım ermez. Heyeti Vekile sıfatı üzerinde olmak üzere, mahdut olan bir kumandaya nasıl iner? Ekser vekayide Baş Kumandanlık vazifesini kim görür? Dâhiliye Vekili Refet Bey Afyon Karahisar'daki kumandayı deruhte etmiş, bu zat buraya nasıl gelir? Refet Bey Konya ve havalisinin, Mersin, Adana ve havalisinin ve Afyon'dan itibaren ta Akdeniz'e kadar devam eden cephenin kumandanıdır. Ayrıca heyeti umumiyenin kumandanıdır ve Dâhiliye Vekilidir. Dâhiliye Vekâleti ile kumandanlık beraber nasıl olur? Onu bilmem.

ŞÜKRÜ BEY — Dâhiliye Vekâletiyle kumandanlık nasıl tevhit edilebilir?

İSMAİL FAZIL PAŞA (Devamla) — Vakıa bu zevattan birini diğerinin makamına götürsek; o benim işim değildir, ona karışmam der. Onları makamı aslilerine getirmelidir. Sonra Fahreddin Bey, benim en aziz arkadaşımın oğludur. Bunu Ali Fuad gibi severim. Erzincan'da beraberimde idi. Lâkin bu adam Konya'da Suphi Beyle birlikte vali ve kumandanlık etti. Fahrettin Bey buraya gelmiş idi. Eli ayağı temiz bir zat idi.

HAMDİ BEY (İzmit) — Paşa Hazretleri, müsaade buyurur musunuz? Refet Beyin oraya gitmek hususundaki kararda imzanız var mıdır?

İSMAİL FAZIL PAŞA (Devamla) — Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Ali Fuat Paşa müsaade etmişti. Benim öyle bir kararım yoktur. O kendi reyinde müstakil bir adam, ben kendi reyimde müstakil bit adamım. Oğlum diye beni muaheze edemezsiniz.

Fahrettin Bey buraya geldi; benim kuvvei maneviyem bitmiştir dedi. İki saat sonra Mustafa Kemal Paşa Hazretleri müsaade ettiler. O mevkide benim de kuvvei maneviyem kırılsa ben de yapamam. Bu zat tekrar kumandayı deruhte etti. Vaziyeti tamamiyle anladım. Şimdi gider, anlatırım dedim. Rica ederim, bu adamda birtelevvün var. Pek öyle başımızda tutulacak adam değil. Selâmeti vatan için bu adamları oradan getirttik. Şimdi Ethem'i de zincire bağlayıp bir tarafa bırakma ve yerlerine icabeden kumandanları koymak suretiyle emin olunuz mesele hallolunur. Bu, izzeti nefis meselesidir. Şerin içtimaında ehveni şer tercih olunur. Sonra daha var. Yani demek istiyorum ki, açık söylüyorum mesele, bugün Ethem Bey ve tevabiî müteneffizandan falan ve filan haklarında bizim tatbik etmiş olduğumuz muamelenin zemin ve zaman muvafık olarak yapılıp yapamamasından ibarettir. Maazallah ya tüfek patlarsa...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Patlamaz...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Ondan evvel bir sualim var. Şimdi Hükümeti mevzuu bahs etmekte mana nedir? Hükümet bugün çaresine tevessül etmiştir. Binaenaleyh bu müzakereyi fazla görüyorum. Biz icraat yapıyoruz, bize daha ne izahat veriyorlar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, Hüseyin Avni Beyin bu meselede hakkı vardır. Doğrudur, Hükümet gibi düşünüldüğü zaman böyledir. Bu iş Heyeti Vekilede mesaili umumiye meyanında bir mesele gibi tahaddüs etmiş, tabiî mesuliyeti var. O mesuliyeti idrak ederek buraya geldik, bu meseleyi hâlletmek mecburiyetindeyiz. Eğer bundan izharı aczedersek ve bunu hissederse belki o zaman fena olur, memleket batar.

BASRİ BEY (Karesi) — Memleket batarsa hepimiz birden batarız efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, bu meseleyi Meclisi Âlinize arz lüzumunu hissediyorum. Harekâtın mebdeinden bugüne kadar bizimle istihsali gaye için sarfı mesai eden rüfekamızın gayri kanunî isyankâr harekâtına karşı ittihazı tedabirdir. Bittabi bu kadar fedakârlık etmiş olan arkadaşlardan yine aynı gayeye suikast edecek bir kimsenin bulunacağını hiç kimse hatırına getirmez. Düşündük ki meseleyi sureti hususiyede ve sureti gayri resmiyede halledelim. Tabiî arkadaşlarımız hükûmetin malik olduğu kadar menabiî istihbarata malik olmadıklarından başka başka telâkkilerde bulunabilirler. Binaenaleyh şayanı arzu görülür ki mesele bütün vuzuhuyla heyeti âliyenizce malûm olsun. Bunlar hakkında şu veya bu tedbiri yapabilmek için Heyeti Vekile heyeti umumiyenin bir kararını istihsal etmedi. Mesele Heyeti Vekilece malûm idi. İşin tatbikatı fiiliyesine girişilmiş bulunuyordu. Ümit ederim ki hepimizin arzu ettiğimiz veçhile mutlaka memleket ve millete nâfi bir surette neticeye destrest olacağız.

Paşa Hazretlerine bir iki noktada cevap vermek istiyorum. Herhalde memleketin her tarafında hükümet teessüs etmelidir ve yine gayemizin istihsal ve memleketin müdafaası için muntazam ordu meydana gelmelidir. Bu esasata muhalif olan, muzır olan her türlü kanaatler imha edilmelidir. Heyet bu kanaatta olmakla beraber, bu gibi icraatın

zamanı hulûl ettiğine kani değildi. Böyle ufak tefek icraat için en münasip zaman olduğu itikadındayım. Meselâ Demirci Efe, Yürük Ali Efe bilmem Gök Demir arasında hakikaten taşkınlık eden Ethem Bey ve kardaşları bulunmuşlardır. Oraya gönderdiğimiz iki muktedir kumandanın gayet basiretkârane tedabir neticesinde bugün istihsal ettiği netice nedir? "Artık ben yoruldum, göstereceğiniz yerde istirahat edeceğim" dedi ve o yolda müsaade edilmiştir. Yanında hakikaten çokça kuvvet vardı ve halkı izrar ve hükümetin teessüsüne mani oluyordu. Cinayatı namütenahiyeyi irtikâp ediyordu. Tabiî bu halde bırakılamazdı. Bu adamı boğazlamak mı istiyorduk? Hayır. Dairei edep ve itaata almak istiyorduk. Binaenaleyh kendisine ihtaratta bulunuldu. Fakat diğer taraftan Ethem Beyin teşvikatı neticesi olarak oradaki ordu kumandanının kuvvetini tanımadılar. Silâhlı olanların silâhını aldılar. Fakat yine ittihaz olunan tedabiri âkilâne neticesinde hükümete iltihak etmiştir. Şimdi aldığım telgrafta Demirci Efe dehalet etmiştir. (Telgraf okundu)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Aman tüfek patlayacak ve bilmem ne olacak diye endişeye mahal yoktur. Kütahya kemali sükûnetle işgal edilmiştir ve bir hadise vukua gelmemiştir.

BİR MEBUS BEY — Ethem Beyin kuvveti nereye çekilmiştir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Zannederim Gediz'e çekilmiştir. Ümit ederim ki Erkânı Harbiye Riyaseti kariben onları kuvvete muti etmeye mecbur edecektir. Mümkün olduğu kadar hüsnü suretle yapılacak, onlar tarafından sebebiyet verilmedikçe, verilmediği takdirde orduca silâh istimali matlup ve mültezem değildir. Ümit ederim ki mesele hallolunacaktır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ya silâh patlarsa, mesele ifşa edilirse ne olur? Ethem Bey büyüye büyüye kartopu gibi bir şekil almış. Bakalım giden kuvvet ne yapacak, bunlara duracaklar mı? Bugün Kütahya'ya gidildi, onlar da Ethem Beye iltihak ederse binaenaleyh yalnız Refet Bey meselesi değildir. Bilâhare gelen telgraf mefadından anlaşılıyor ki, fikri kuvvetler memleket içinde bir fesat çıkarmak istiyorlar. Mesele bu olsa idi sureti halli gayet basit idi. Yarın karşısına Ethem Bey kuvvetleri çıktığı zaman ne olacaktır? Mesele Refet Bey meselesi değildir, hayır katiyyen değildir. Bu mesele olmuştur. Sureti halli gayet basittir.

Şayet silâh patlarsa meselesine gelince; Ethem Bey kuvvetleri ordunun karşısında duramaz, dağılabilir, öteye beriye gidebilir. Bir orduya tevkif emri verirsek üç misli, beş misli kuvvetle takip edebilir. Bunlar bu kuvvetimizden korkacaklar, ordu mukavemetini bir günde gaip etmez. Ordunun tehiri hareketi muvafık değil midir? İtilâf zemini yok mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim; arzedeyim, itilâftan bahs buyuruluyor. Bu hükümete itaat ettirmek meselesidir. Bittabi itilâf mevzuubahs olamaz. Bazılarının telâkki ettiği gibi, Ethem ve Refet Beyler arasında olsa, iki şahıs arasında itilâf zemini bulunabilir. Fakat mevzuubahs olan Hükümet meselesidir. Bir buçuk aydan beri tedabiri muslihaneye tevessül edilmiştir. Eğer onları ikna etmek, takip etmek imkânını görse idik, zaten bunların hepsine ihtiyaç kalmazdı. Muvaffak olamadığımızdan, ordunun kuvvetini bunlara karşı sevk ihtiyacı hâsıl oldu. İhtimal ki yapılacak bazı teklifleri vardı ve neticeye vasıl olunurdu. Ancak resmen ve alenen Millet Meclisine karşı tecavüz ve taarruz etmiştir ve bundan dolayı derhal kumandadan azledilerek takibatı kanuniyeye tevessül edilmiştir. Fakat Meclisi Âliniz onu yapabilir, o başka. Hükümetçe

yapılacak başka bir şey yoktur efendim. Cepheye giden arkadaşlarımızın mütalâaları da bu merkezdedir. Görülen vaziyet meselenin bu olduğunu ihsas ediyordu. Mamafih memleket bizimdir, o bizimdir, doğrudan doğruya açık söylesinler. Ethem Beyin, Arif Beyin ve Atıf Beyin meselesinin bu olduğunu tahmin ederim. Arkadaşlarımız çok hüsnüniyet sahibidirler. Bu meseleyi bidayetinden nihayetine kadar tetkik ettikten sonra hâsıl olan kanaata göre muamele yapacaklardır. Malûmu âliniz bütün kumandanların çekilmesini arzu etmişlerdi. Fahreddin Beyin, İsmet Beyin, Refet Beyin çekilmesini istediler. Sonra baktılar bu olmayacak, fazla geliyor. Arkadan teşvişe başlayalım dediler. Bu talepleri ile maksat, hükümeti ellerine alıp tagallüp etmekti.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, buyurdunuz ki; bu ahvale iki buçuk aydan beri vakıf idik, kuvvet yapmakla meşgul idik. O halde niçin tevehhüm ve tereddüt ediyoruz? Buyuruluyor ki, o zaman böyle teşebbüste bulunmak için elimde vesika yoktu, şimdi vesika vardır. Binaenaleyh bu zihniyet ve bu noktai nazarın tekevvününe mani olabilecek esbap ve tedabir ittihaz ettik. Sonra elimize kuvvet geçmişti, bugüne kadar niçin fırsat verdik? Mademki bir buçuk aydır kardeşi falan, heyeti mecmuası elinizde iken niçin tevkif etmediniz? Bu eşirrayı bir daha memleketin içine saldınız?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, neticede muttali oldum, sonra memlekette mühim ve müseccel bir kudreti imha etmek doğru değildir. Hem o zaman hiçbir vesika yoktu. Şimdi elimizde vesaik vardır. Şimdi mektuplarını adamlarını tuttuk. Fakat nasılsa bu arkadaşlar da yanlış bir zihniyet hâsıl olmuştur. Zannederim ki bidayette bir şey yapılamazdı. Bunların hataları görüldüğü zaman derhal onları imha etmek, en evvel varidi hatır olan şey değildir. O bir kuvvettir, tensik edilir, ıslahı hal ettirmeye çalıştırılır, biz o noktai nazarı takip ettik ve malûmu âliniz daha çok çapulcu kuvvetleri vardı. Bunlar bertaraf edilmiştir. Kalan kuvvetler taazzuv etmişlerdir ve hakikaten ıslahı hal etmiş kuvvetlerdi ve zaman ile az çok müsamaha edilmek şartiyle daha iyi bir hale geleceğini tahmin ediyorduk. Fakat nasılsa tebeddülü zihniyet hâsıl olmuştur ve daha şedit ve seri tedabir ittihazına hükümeti mecbur etmişlerdir. Eğer böyle fena zihniyetlere sapmamış olsalardı, elbette haklarında daha hayırlı idi.

BASRİ BEY (Karesi) — Paşa Hazretleri müsaade buyurulur mu? Ethem Beyle Balıkesir arasında bir münasebet yoktur. Hatta bendeniz şahsen Ethem Beyle şimdiye kadar görüşmedim, tanışmıyorum. Yalnız bugüne kadar millî mücahit olarak alkışlanan Ethem Beyin, Meclisin teşekkülüne âmil olduğu beyan edilmek suretiyle, Makamı Riyasetten alkışlanan Ethem Bey, eğer fena ise, fenalıkları daha evvelden görülmek icabederdi. Ne bir fırka, ne bir şahıs namına değil, yalnız kendi kanaati vicdaniyeme istinaden arzediyorum, Paşa Hazretleri, benim kendi kanaati vicdaniyeme göre Ethem Beyde, bir ihanetten ziyade bir idaresizliğin neticesi vardır. Bendeniz Balıkesir'de yok idim, hali firarda idim, Ethem Bey üç defa Balıkesir'e gelmiş, üç defa Karesi livası dâhilinde harekât yapmış çapulculuğu vesairesi mevzuubahs olan Ethem Beyin, bizim dairei intihabiyede çapulculuğu vesairesi yoktur. Bir tavuğa bile dokunmadığını iddia ediyor ve ispat ediyorlar. Çünkü harekâtı milliyenin bidayetinden beri o harekâtın karşısında bulunanların tamamiyle emniyet ve itimat hissettirmek suretiyle idare eden Kâzım Beyin hüsnü idaresidir. Sonra memleketteki sui idarenin vaziyete hâkimiyeti neticesinde Ethem Bey kuvvetleri *(Gürültüler)* Bizim livamız dâhilinde hiç çapulculuk yapmamıştı. Buna Kâzım Bey şahittir. *(Gürültüler)* Ben kanaatımı söylüyorum. Ümmeti Muhammedin kanını düşünelim, biribirine kırdırmayalım.

Zatı Devletlerinin şimdiye kadar tarihte ifa ettiği büyük hidematın en mühimi olmak üzere bütün vicdanımla tasdik ederim ki...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beyanatı âliyeleri arasında cevap verilmesini lüzumlu addettiğim noktalar şunlardır. Diyorsunuz ki; Ethem Bey iyi adamdır. Hâlbuki öyle değildir. Ethem Bey şakidir. İdare edilerek kullanılıyordu. Şaki, daima şakidir. Bunun itimada şayan bir ciheti yoktur. Efendiler, buna emniyet buyurmanızı rica ederim.

BASRİ BEY (Devamla) — Eğer bu adam fena adam olsaydı, fenalığı daha evvelden mekşuf olurdu. Pek çok adamlar vardır ki halleri şayanı teessüftür. Söylemek istediğim noktaları dahi biraz imalı olarak söyleyeceğim. Çünkü bunu içimizde tevsik etmiş zevat var...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Buna, bu harekete, hıyanetten ziyade idaresizliktir diyorsunuz. Eğer Garp Ordusu Kumandanlığının teşekkülünden itibaren bugünkü idare olsaydı mesele kalmayacaktı. Meselâ bazı yerde koyunlar gasbolunmuştur. Hükümet ağzını kapamış, kulaklarını tıkamıştır. Müracaat eden insanların parasını vermiştir.

BİR MEBUS — Yozgat'taki elli bin lira ne oldu?

EMİN BEY (Eskişehir) — Efendim; Meclisin buna dair bir kanaati yok ki buna bir çare düşünelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Reis Bey. Efendiler, sizden bir şey soran yok. Hükümet kendi kendine istediğini yapıyor, neyi müzakere edeceksiniz? *(Gürültüler) (Devam sesleri)*

REİS — Efendim; söz alan daha birçok arkadaş var, Kâtip Beyler yoruldular. Celseyi on dakika tatil ediyorum.

REİS — Celse açılmıştır. Buyurunuz Muhiddin Baha Beyefendi.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Muhterem efendiler; on sekiz saattir geçen zaman, belki hayatımızın, hayatı siyasiyemizin en mühim, en karanlık, en şayanı dikkat zamanıdır. Başladığımız muazzam davanın en yüksek merhalesinde iken bütün Fransız gazeteleri lehimizde, ittihadımız lehinde, ittifakımız lehinde bulunurken; İngilizler sebat ve metanetimiz karşısında mütehayyir bir vaziyette iken, bütün efkârı cihan muazzam bir milletin mevcudiyeti hakkında yeniden teyidi iman ederken, hepimiz istikbalimizin, parlak davamızın hakkaniyetine daha emin iken, inkılâp tarihîmizi lekeleyecek, altı ay evvel kahraman dediğimiz adamlara, altı ay sonra bizim tarafımızdan alçak denildiğini gösterecek bir hadise ne tesir hâsıl eder? Efendiler, gördüğünüz şey o kadar basit değildir. Yapılan fenalık azim olmakla beraber bizim haysiyetimize, haysiyeti siyasiyemize fevkalâde taarruz edilmiş olmakla beraber, vicdanlarımız içinde maziye ait olması lâzım gelen hakayika nazarı dikkatlerini atfetmek lâzımdır. Telgraf yazanları takbih eder, tel'in ederim. B.M. Meclisinin meşruiyetini muhil bir hareketi mutazammın bir harekette bulundukları için kendilerine ne kadar büyük ceza verilse, ne büyük tekdir ve tel'ine uğrasalar yeri vardır. Fakat efendiler, bu böyle olmakla beraber, inkılâbımıza başladığımız zamandan beri, icabında emrinize tebaiyet eden, oradan oraya koşan, bazıları menfaat için, bazıları mevki temin etmek için ve fakat birçokları dini, namusu, ırzı muhafaza için koşan adamlar bugün karşınızda asi vaziyettedir. Yapacağımız iki şekil vardır. Asiler öldürülür. Bunları öldürmek hem hakkımız, hem vazifemizdir. Fakat efendiler, yapılmış

fedakârlıklar hesabına menafii vataniyei âliye namına yapılabilen bazı hareketler daha vardır. Âsiyi tekdir ve tevbih etmek, affetmek, fakat siz nasıl isterseniz öyle yapınız. Bunları söylemekten maksat, vazifei vataniyemizi yapmaktan ibarettir.

Efendiler; düne kadar Yunan ordusu karşısında koşan iki kuvvet vardı. Birine kuvayı milliye, birine kuvayı muntazamai askeriye diyorduk. Şimdi bu iki kuvvet karşı karşıya gelsin, ne yaptığını bilmeyen iki masum kuvvet birbirini boğsun. Neferlerin ne kabahati vardır? Binaenaleyh ben bu mühim meseleyi Büyük Millet Meclisinin haysiyeti, şerefi ve her şeyin fevkinde olmak üzere, gayemizden hiçbir şey feda etmemek şartiyle, uluvvü cenabımızı, afivkârlığımızı, yapılan şeyleri unuttuğumuzu gösterelim. Cahillerin cehalet saikasiyle yaptıkları şeylere mukabele etmeyelim. B.M. Meclisinin mütefekkir bir heyet olduğunu bu, ispat eder.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, size, kemali hürmetle size hitap ediyorum. Siz ki, Çanakkale'de hiçbir kuvvetin yapamayacağı harekâtı yaptınız. İslâm milletini payitahtını kurtardınız, siz ki bu büyük hareketin başına geçtiniz, bu milleti vücude getirdiniz. Bu muazzam meselenin de Büyük Millet Meclisi Riyasetine lâyik olduğu veçhile hallini temenni ederim. Af ile, uluvvü cenab ile evvelâ kuvvetlerinizi göstererek, B.M. Meclisinin menafiî âliyei vataniyesinin hiçbir cüzünü feda etmeyerek, âsileri tevbih ve tekdir ediniz. Bu Meclisin, bu ulvî Meclisin uluvvü cenabını gösteriniz ve iki Müslüman kuvveti birbirine kırdırmayınız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem efendiler; hiç zannetmem ki heyeti celilenizi teşkil eden rüfekadan herhangi bir zat mutlaka filan ve falanı imha etmek fikrini bir an için dimağına koymuş olsun. Bahusus hidematı vataniyesi sebkat etmiş olan bir zatı... Bu sebeple rüfekanın hissiyat ve efkârından mülhem olarak varidi hatır olan bir şeklü sureti kararlaştırırız. Garp Ordusunun kısmı küllisiyle Kütahya'ya girmiş olduğuna dair telgraf aldık. Cenup ordusunun mühim kuvvetleri zannederim ki Altuntaş'da bulunuyor. Yani Birinci Kuvvei Seyyare dar bir vaziyete konulmuştur. Şimdiye kadar vuruşulmadı. Kütahya'da bulunan Kuvvei Seyyarenin bazı aksamının çekilmiş olduğu anlaşıldı. Bundan sonra da vuruşmamaya gayret ederiz. Ethem Beyin Reşit Beyin Tevfik Beyin haklarında kanunî hükümler tabiî gayet ağırdır. Fakat bu hükümleri vermek ve yine hükümleri af etmek heyeti celilenin dairei selâhiyetindedir. Bu gece Paşa Hazretlerinden rica ederim, ordu kumandanlariyle beraber vaziyeti gördükten sonra, kendilerine bazı muslihane tekliflerde bulunabilir. Şüphe yok ki, kumandadan çekilmeleri lazımdır. Kumandadan çekildikten sonra kendilerinin hayatlarının masun ve mahfuz olduğunu tekeffül ederiz. Yalnız o açık telgrafnamesiyle heyeti âliyenin meşruiyetine taarruz etmiştir. Ondan dolayı heyeti celileniz nezdinde delâletimizi söyleriz. Kendileri kemali sükûnetle teslim olur. Kuvvetleri dağıtmak hatırımızdan geçmemiştir. Arkadaşların buyurdukları gibi, onlar masum kuvvetlerdir. Vatanperver insanlardan mürekkep bir kitledir. Başlarına diğer bir arkadaş geçer, kumanda eder. Cephenin şurasına burasına ayrılabilir. Dağıtmak muvafık olmayabilir. Bu, bir mesele olarak mütalâa edilmez. Fakat bu arkadaşlar, kendilerine tevcih edilmiş olan hidemata binaen vaziyeti ve şöhreti sui istimal etmiş oluyorlar. Böyle bir teklifte bulunabiliriz. Kuvvetten tecrit edilecekler, kabahatlarını B.M. Meclisi affedecektir. Son tasavvurlarından dolayı mazharı af olmaları için Meclisi Âlinizde delâlet edeceğimizi vadedebiliriz. *(Pek muvafık sadaları)*

EYYUP SABRİ BEY (Eskişehir) — Ethem Bey, Tevfik Rey hakkında yapılsın, Reşit Bey hakkında bir muamele yapılmasın. Çünkü itilâf için gitmiştir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Mademki bu meselede itilâf için gitti deniyor, bende Reşit Beyi, kendisini itham edecek vesaik vardır ve kendi itirafı tahtındadır. Binaenaleyh o arkadaş da müsamaha ile geçiştirilemez. Hakikati söyleyelim ki, mesele tenevvür etsin, tabiî Reşit Bey orada kalmıştır.

REİS — Beyanatı ahire mucibince müzakerenin kifayetini kabul edenler...

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Paşa Hazretlerinin son teklifleri, tarafı âlilerinden Meclisi Âlinize dermeyan edilmiş bir teklif mahiyetinde. Meclise Hüseyin Avni Beyin evvelce sorduğu bir sual cevapsız kalmıştır. Meclis bu neticeyi kabul etmektedir. Ben bunu anlayamadım, fakat zâtı meselenin sureti hususiyede halline çare bulunamayıp, bugün hükümetçe icraata geçilmek suretiyle halli fiilisine tevessül edilmiş olan bu meselede, Hükümet buradaki beyanatını arzı malûmat kabilinden addeyler mi? Yoksa buna bir netice vermek ister mi? Mecliste Paşa Hazretlerinin teklifi, herhangi bir teklif gibi reddolunursa -Meclisin icraî ve teşriî salâhiyetinden bahsetmiyorum- alelade bir Meclisi Mebusana dahi, ona da bu mesele malûmat kabilinden arzolunamazdı.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Muhterem arkadaşlar, bendeniz Ethem Bey meselesini bir mesele olmak üzere kabul etmiyorum. Ethem Bey meselesiyle hâsıl olan bir mesele var ki, o da Meclis meselesidir. Şimdi Meclis meselesi karşısında bulunuyoruz. Meclis meselesini hallettikten sonra, tabiatiyle mesele halledilmiş olacaktır. Paşa Hazretlerinin beyanatı devletleri meyanında bir fıkra vardı. Burada teşekkül edip içtima eden bir grupta intihap edilen arkadaşların Heyeti Vekile ile temas etmeleri ve onun da Paşa Hazretlerine bildirilmesine dair, Heyeti Vekilede bunun neticesinde bir karar veriyor. Bunu teşekkürle kaydederim. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri iştirak etmiyor ve Meclis Reisi sıfatiyle heyeti murahhasa reisiyle görüşeceğini söylüyor. Acaba Heyeti Vekile ne zannediyor ki, kendisi nedir? Bizim içimizden ayrılmış ve gösterilen muayyen vazaifi görmek üzere intihap edilmiş arkadaşlardır. Biz bütün mukadderatı memlekete fiilen vaziülyed olduğumuzu bütün kâinata ilân ettik. B.M. Meclisi var dedik. Bilkuvve idarei umur edilmektedir.

Paşa Hazretleri yine bu kürsüden, Bursa'nın sükûtu zamanı yapılan istizah esnasında buyurmuşlardı ki; Meclis doğrudan doğruya her meseleden mesuldür, ferden ferda mesuldür. Bizim kabul ettiğimiz esasatın icabatından biri de budur. Bunu, Meclisin mesuliyeti hakkında söylemişlerdir. Mademki bizim mesuliyetimiz vardır, Heyeti Vekilenin kendi dairei vekâletinde yapmış olduğu şeyler bizim prensibimiz hilâfınadır, gayet çirkindir. Kemali şükranla bunu arzediyorum ki, Paşa Hazretleri bunu kabul etmemişlerdir.

İkinci mesele efendiler; biz her vakit iddia ediyoruz ki kudretimiz büyüktür, İcraî ve teşriî kudretimiz vardır. Bununla beraber asarının tecellisi karşısında âciz mevkide kalıyoruz. Tarihe karşı biz mesulüz, bu vazifemizi, bu kudretimizi ifa ve istimal edemiyoruz. Şimdi halledilecek mesele budur. Bu mesele halledilmeli. Bu zihniyet ref edilmelidir. Bu zihniyet Heyeti Vekiledeki bazı arkadaşlarımızda mevcuttur.

Yine Paşa Hazretleri beyanatı âlileri arasında buyurmuşlardır ki, Hükümet doğrudan doğruya bunun mesulü olduğunu ve bunun mesuliyetini idrâk eden ve Heyeti Vekilenin mesuliyetiyle yan yana yürüyen heyeti âlinizin de bir mesuliyetidir. Onun mesuliyeti, sizin mesuliyetiniz içindedir. Yunus Nadi Beyefendinin buyurdukları gibi, berayı malûmat arzedilemez. Mademki mesele Meclise arzedilmiştir, Meclisi Âliniz bu mesele üzerine elini koyar. Paşa Hazretlerinin hakikaten samimî ve ciddî ve vakayii olduğu gibi söyleyeceklerine eminim. Çünkü heyeti murahhasa olarak gittiğimiz zaman bize de söylemişlerdi. Burada da ayniyle tekrarlamışlardır. Bilirsiniz ki bendeniz bidayetten beri iddia ediyorum ki bu memleket kuvayı muntazama ile kurtulur ve kuvayı muntazama teessüs etmedikten sonra icrayı hükümet imkânı yoktur. Biz içinden yıkılırız. Şüphesiz ki intizamsızlıklar memleketimizi harap etmiştir, bu harabiyetlere sebebiyet verenler, biz burada söylediğimiz zaman belki icabatı zaman veya siyaset hasebiyle, ki Heyeti Vekile o zamanlar aksini iddia etmişlerdir. Biz o vakit görüyorduk ve onlar da biliyordu ki memlekette prensipler, kanunlar hâkim değildi. Memlekette şahsiyetler, şekavetler hâkimdir. Hatta kumandanlardan Meclisi Âlinin emirlerini dinlemeyen kumandanlar vardı. Binaenaleyh bendeniz yine o zamanlar söylemiştim. Böyle bir esasa, bir meclise, bir heyete, bir disipline tabi olmayan bir şaki kumandan varken elbette icrayı hükümet olamazdı. Maaşşükran görüyoruz ki, Heyeti Vekile memlekette tesis ettiği Hükümette bütün hududu millî dâhilinde yaşayan insanların refah ve saadetini temin etmek istiyor. Bunu şükranla karşılarız, bunu şükranla karşılamakla beraber kendimizin de hiçbir salâhiyetimiz olmadığı vaziyetine sokulduğunu istemeyiz. Ve bunu istediğimizi kabul ettiğimiz gün, bizim burada içtimaimizin hiçbir mahiyeti yoktur, dağılınız, çünkü yazıktır. *(Dağılalım sadaları)*

Bu vesile ile intikal ediyorum, Ethem Beyin yazdığı telgraf hainanedir. Gayet fenadır. Efendiler, affınıza mağruren söyleyeceğim, hainanedir. Efendiler siyasetimizi alt üst edecek mahiyettedir. Şark ile münasebetimizi bozacak mahiyettedir. Efendiler, her cürüm af edilebilir, fakat bu affedilemez. Çünkü öyle bir mahiyettedir ki bütün islâmları, bütün memleket dâhilinde yaşayan insanları, orduyu vesaireyi birbirine çarpıştırarak kendi hudbinliklerini, kendi diktatörlüklerini ister mahiyettedir ve bunu da heyet olarak giden arkadaşlarımız tekrar etmişlerdir ki; evvelce olmayan bu zihniyetler Hükümetin bu kuvveti karşısında bunu kasten yapmışlardır. Binaenaleyh bu şayanı af değildir.

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Heyete ait olanı anlamadım.

ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Velev ki efendiler, bu böyle hadis olan bir mesele için olsun, hepimizin müşterek bir gayesi vardır. O da; vatanın tahlisidir. Onlar da bidayetten beri vatanın tahlisi uğrunda mücadele ediyoruz diye iddia ediyorlar ve bu iddialariyle memleket dâhilinde pek çok yapmış oldukları şeyler nazarı müsamaha ile görüldüğü halde, onların en dikkat edilecek bir noktai selâmeti, siyasetimizin iyiliğini düşünmek olacaktır. Demek ki bu adamlar kendi hudbinliklerini, kendi enaiyetlerini temin etmek için şu telgrafı gönderiyorlar. Şimdi yapılacak mesele Meclisi Âliniz bu meseleye vazıyed eder, Heyeti Vekilenin kararı üzerinde tetkikatını yapar. Yoksa Heyeti Vekilenin "biz yaptık" demesi kâfi değildir.

NAFİZ BEY (Canik) — Efendim; siyaset gayet garip garip çehreler gösterir. Zaman tebeddül ettikçe siyaseti hakiki de tebeddül eder. Şu Meclisi Âli teşekkül edeli 9 ay kadar bir zamandır, bendeniz de ondan bir ay sonra geldim. O vakitten beri, vakti geldikçe, icap ettikçe kuvayı milliye aleyhinde, fakat bu kelimeyi istimal etmeksizin,

beyanı mütalâa etmiştim. O vakitler bazı rüfeka yekdiğerine yanaşarak, bu adam kuvayı milliye aleyhinde söz söylemiş derlerdi. Zaman zaman tekrar etmişimdir. Fakat biz düşünüyorduk ki hükümet bulunmadığı zamanlarda, memleketin eli silâh tutan, kalbi hamiyetle çarpan her fedakâr ferdi hududa koşmuş ve hükümet zaif zamanlarında yine o kuvvetlere istinat etmiştir. Çünkü istinatgâhları olan kuvvet mevcut değildi. Bu da meşrudur. Fakat zaman geçti, kuvayı askeriyei muntazamaya malik olmaya başladı, işte bu zamanlar kuvayı gayri muntazamanın memlekette artık yeri yoktur. Kuvayı gayri muntazamaya böyle muamele yapıldıkça memlekette şekavet, yağma yekdiğerini takip etti. Bu takip ettikçe halk yekdiğerine fena nazarlarla bakmaya başladı. Daha açıkça arzedeyim; kuvayı milliyenin mensup olduğu ve kuvayı milliyeye taraftar ancak yüzde beş kişiyi istisna edebiliyorum ki mensubiyet dolayısiyle temini menfaat eden kimselerdi, işte onlar bizim taraftarlarımızdı. Diğerleri muhalifimizdi. Bunu hadisat da ispat etmiştir. Memleketin muhtelif cihetlerinde ufacık bir isyan kıvılcımı büyük bir yangına sebebiyet verdi. Bu ne idi? İşte kuvayı milliyenin tevlit ettiği fikir dolayısiyle, aleyhtarlık dolayısiyle memleketimiz aleyhinedir. Eğer müteşebbis bir memlekette bulunmuş olsaydık bizi çoktan altüst ederlerdi. Fakat şükredelim ki ahali cahildir, ahali tazyik altında boyun eğmeye alışmıştır. İşte ondan dolayı şimdiye kadar muhafazai mevcudiyet edebilmiştir. Teşekkür ederiz ki zaman geldi, şu hadise hakikati nazarımızda tecelli ettirdi. Ethem Bey bu memleket için çalışmış, hakikaten büyük fedakârlık etmiş olmak sıfatiyle ona hürmet ederim. Fakat bir kanun memuru olmak sıfatiyle arzediyorum; af kademei ulâda aciz, kademei saniyede uluvvücenaptır. Mebdeinde af caiz değildir. İcra edilen harekât, icra edilen cinayat dolayısıyla derhal mahkemei aidesine tevdi edilen adam, ihtimal masumdur, ihtimal değildir! Mahkeme onu tespit eder. Ondan sonra ona denilir ki, mahkeme seni mahkûm etmiştir, fakat biz sabık fedakârlığına nazaran seni affediyoruz, böyle dersek çok güzel etmiş oluruz. Yoksa şimdi hiçbir şeyi affedemeyiz. Hüküm olmadıktan sonra o adam mücrimdir diyemeyiz. Nazarımızda simdi maznundur. Binaenaleyh hükümet siyaseten kendisine tebligat ifa edebilir. Paşa Hazretlerinin buyurdukları veçhile delâlet edebilecekleri kendilerine ihtar edilebilir ve başka suretle taahhüt edilebilir. Ne de yağma edilen masumların hukukları namına bir şey söylenebilir, İstitraden şurayı da arzedeyim ki Demirci Mehmet Efe hiçbir köyde oturamaz. Mevkii, İstiklâl Mahkemesidir. Ondan sonra hukuku nazarımızda tecelli eder. Demirci Efe şayanı af ise Meclisi Âliniz affeder.

Sonra gelelim esas meseleye. Şimdiye kadar bu işe Meclisi Âliniz vazı yed etmemiştir. Şuradan buradan tereşşüh eden haberlere yahut bazan da galat malûmatlarla fikrimiz dolmuştur. Bu mesele had bir devreye gelmek itibariyle hükümet, doğrudan doğruya, icra kuvveti ve vekili olmak hasebiyle bu mesuliyeti deruhte etmiştir. Mesuliyetin sonunda, biz bunu üzerimize alırsak muvafık hareket etmiş olmayız. Hükümet bu meseleyi hüsnü suretle halleder ve halledemezse bize der ki, biz şu suretle hareket ettik. Biz beğenmezsek, hükümetin yakasından tutarız. Eğer şimdi bu meseleye vazı yed edersek, o vakit mesuliyeti üzerimize alırız. Bendenizin arzedeceğim bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; Yunus Nâdi Beyefendiye kısa bir cevap vermek istiyorum. Buyurdular ki bu kadar mühim bir mesele Heyeti Vekile tarafından sadece beyanı malûmat zımnında Heyeti Âliyeye arzolunamaz. Bendenizce bu kadar sarih muamelenin Heyeti Âliyenize berayı malûmat bile arzı zaittir.

Efendiler, bugün vesaikten ve teşebbüsatı fiiliyeden, her şeyden sarfınazar ediniz, en son vürud eden açık telgrafla Meclisi Âlinin meşruiyetine sarih bir surette galiz bir lisanla taarruz ve tecavüz eden bu gibiler hakkında lâzım gelen muamele için heyeti âliyeniz gayet sarih bir kanun yapmıştır. Bu hareketin müteşebbisleri hakkında şöyle mi yapalım, böyle mi yapalım diye maruzatta bulunan Heyeti Vekileyi bir an tutmak caiz değildir. Bu kadar âciz, bu kadar titrek insanlardan müteşekkil bir heyetle bugünkü şerait dâhilinde memlekette icrayı hüküm edilemez. Bütün arkadaşlarımdan istirham ediyorum, Heyeti Vekileye tavsiye olunacak harekâtı tavsiye buyurunuz...

Beyefendiye de ufak bir cevap vermek istiyorum. Bu mesele bir aydan, bir buçuk aydan beri mevzuubahs olduğu halde dün heyeti âliyeye intikal etti. Buraya intikalinden belki bir kaç ay evvel heyet bazı tedabire teşebbüs etmiş bulunurdum. Bunda bir hatam olduğunu bu suretle anlamış bulunuyorum. Hakikaten böyle hayat ve istiklâlimize ve mevcudiyeti umumiyemize bir darbe vurmak isteyenlere karşı bu kadar samimi, bu kadar âlicenabâne hareket etmek bir hatadır ve ben maatteessüf bu hatayı irtikâp ettim. Fakat bundan sonra heyeti âliyenize vait ediyorum, tekrar etmem. Beyefendinin mütalâatına temas eder bir kaç nokta arzetmek istiyordum. Yalnız bu musip olan mütalâata benim izahatım da ufak... Bendeniz arzettiğim gibi kanunen sarih olan bir vazifesini Heyeti Vekile ifa edegelmektedir ve bunda henüz kendisini âciz görmemiştir ve bundan dolayı Heyeti Âliyenizden bir karar istihsaline lüzum görmemiştir. Fakat Heyeti Âliyeniz bu meselede mesuliyeti Heyeti Vekilenin üzerinden almak isterse Heyeti Vekile bundan memnun olur ve elbette Heyeti Âliyenizin kararıyle bu mesele hallolunursa daha musip olur. Kararı Heyeti Vekile kendi noktai nazarına mutabık görürse kabul eder. Görmezse iskat edersiniz. Kendi kararınızı icra ettirecek bir heyet bulursunuz.

Demirci Efenin hini istimanında, kendisine hükümet namına bir şey vadedilmemiştir. Evet bilâkaydü şart teslim olmuştur. Demirci Efe meselesi bu meseleye nazaran daha hafiftir. Demirci Efenin birtakım cinayatı hususiyesi, yani asarı cehl ve gafleti vardır. Fakat son vaziyette asıl cani Ethem Beydir. Çünkü Demirci Efe kemali sükûnet ve itaatla oturuyordu. Sonra vazı isyankâr aldı. Mahaza silâhla mukabele etmedi, ordu kuvvetleri bunları sardı, silâhlarını aldı. Efradından asker olanları kıtaata gönderdi. Bu adam bir kaç kişi ile kaçtı. Fakat bilâhare teslim oldu. Bu adam B.M. Meclisine tecavüz etmemiştir. Ordu ile fiilî bir müsademe yapmamıştır. Ondan dolayı mahallinde idareten bir yerde ikamet ettirilmiştir. Herhalde cinayatının İstiklâl Mahkemesince rüyet edilmesi lâzımdır.

REİS — Efendim bu meseleye dair müteaddit takrirler var, müzakere kâfidir, ruznameye geçelim deniyor. Takrirler okunuyor, dinleyelim.

Bir de Fazıl Paşanın bir takriri var. Geçen de okunmuş idi. Derhatır buyurursunuz. Paşa söz söyleyecekler mi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, çok rica ederim, Paşanın verdikleri takrir muhteviyatı çok ağırdır. Binaenaleyh biraz izahat versinler.

REİS — Takriri okutuyorum.[34]

(Takrir okunmuştur)

Zabtın sonu bulunamamıştır. M. Ünver

---

[34] ***Gizli Celse Zabıtları Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 126, Sayfa 290-305***

8 Ocak 1337 (1921) Cumartesi
Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşanın Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanı Etem Beyin İsyankârane Harekâtı Hakkında Açıklaması

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem efendiler; Garp Cephemizi teşkil eden kuvayi askeriyemiz meyanında Birinci Kuvvei Seyyare tesmiye ettiğimiz kıtanın başında kumandan olarak Ethem Beyin ve bunun biraderi. Tevfik Beyin bulunduğunu cümleniz bilirsiniz. Bunlar hakkında ve bunların son zamanlardaki teşebbüsatı hakkında bir iki münasebetle Heyeti Aliyenize bazı izahat vermiştim; fakat bu izahatım celsei hafiyelerde vukubulduğu için bütün milletçe mesele henüz gayri malûmdur. Binenaleyh, en son safha hakkında beyanatta bulunmadan evvel şimdiye kadar cereyan etmiş olan vekayiin gayet kısa bir hulâsasını yapmak istiyorum. Fakat vukubulacak mâruzatım pek çok hulâsa olacaktır ve birçok tetkikatın neticesinde elde edilen delâil ve vesaikin verdiği katî kanaatlere istinad edecektir. Ethem ve Tevfik Beylerle beraber, maatteessüf mebdeinden son zamanlara kadar bizimle beraber ve içimizde arkadaşlık etmiş bulunan Reşit Bey menafii mülk ve milleti müdafaa etmek için emrü kumandalarında bulundurmağa muvaffak oldukları kuvvetlere istinad ederek bir takım hayalâta saptılar. Bizce kanaati kafiyeye müstenit olarak inkişaf etmiş olan bu kanaat şu idi: Evvelâ; Kütahya ve havalisinde kendi tâbirlerince bir Hükümet, fakat bizim hakiki ifade etmek üzere kullanacağımız tâbirle bir derebeylik teşkiline yeltendiler. Bu derebeyliği Afyon Karahisarına, İsparta'ya ve belki Konya'ya, Eskişehir'e kadar bir taraftan teşmile teşebbüs etmekle beraber, memleketin aksamı sairesinde dahi kuvvetler teşkili ile daha ziyade tevvessü ve taazzuv etmek ve binnetice Türkiye Büyük Millet Meclisini iskat ederek yerine Heyeti Umumiyeye hâkim bir Hükümet vücude getirmek istemişlerdir. Bittabi bu kadar sakim fikirlere zâhip olacaklarını ve fena yola sapacaklarını hiç birimiz tasavvur etmek istemezdik. Yalnız cümlemizce malûm olan bir hakikat var idi ise o da, Ethem Bey ve Tevfik Bey kendilerine raptedebildikleri bazı kimselerle memleket içinde daimî bir anarşinin idamesine taraftar bulunuyordu. Yine bu adamlar memleket ve millet menafii namına ifayı vazife ederken, her vazife ifa ettikleri yerde, milleti mutazarrır ediyorlardı. Şüphe yok ki, Heyeti Celileniz ve cümlemiz bu adamların ve kuvvetlerinin millete ika etmekte oldukları mazarratı yakinen görüyorduk. Lâkin öyle devirler geçirdik ki, o devirlerde bittabi her kuvvetten istifade etmek zaruretinde idik ve fakat her kuvvetin fenalıklarını bertaraf ederek, müsbet ve nafi bir hale getirmek ümidini de kuvvetli olarak muhafaza ediyorduk. Ethem ve Tevfik Beylerin kuvvetleri hakkında ilk tatbik etmek istediğimiz tedabir, bunları mantıkî, mâkul, meşru ve kabili istifade bir hale getirmek olmuştu. Bununla uzun zaman mücadele edildi.

Bittabi Hükümetimiz ve Hükümetimizin memleket içindeki bütün teşkilâtı, bir taraftan cephelerdeki ordularımız günden güne kesbi intizam ve mükemmeliyet ve kudret peyda ediyor, Ordu ve Hükümet her tarafta tedbirlerini tatbik ettikçe ve bu tatbikatta kudretini gösterdikçe Ethem ve Tevfik Beylerin hayalhanelerinde; tekevvün eden emel sahai intişar bulmaktan mahrum oluyordu.

Son zamanlarda Garp Cephesinde bir kumanda tebeddülü oldu. Malûmu âliniz Fuat Paşa oradan infikâk etti. Yerine; bütün cephe ikiye ayrılarak, bir kısmına Erkânı Harbiye Reisi İsmet Bey, diğer kısmına da Dahiliye Vekili Refet Bey memur edildiler. Hükümetin bu iki zata vermiş olduğu vazife; bu iki cephe üzerinde kuvvetli ve muntazam birer ordu

vücude getirmek ve diğer taraftan bütün o sahada ve bütün o menatıkta Hükümetin hakikî olarak teessüs ettiğini ve teessüs eden Hükümetin şeref ve haysiyetinin daima mahfuz kaldığını herkese göstermek ve icabederse fiilen teyit etmek idi. Bu iki zat deruhde ettikleri vazifeleri ilk andan itibaren fevkalâde bir surette, müdebbirane bir tarzda tatbik etmeğe başladılar. İşte bu tatbikat esnasında idi ki: Ethem ve Tevfik Beyler kendi plânlarının bir az zaman sonra mevkii tatbika katiyen ve külliyen çıkmaktan menedileceğini idrak ettiler ve plânlarının tatbiki için istical lüzumuna kail oldular. Ethem Bey rahatsızlığını bahane ederek kâh Eskişehir'de ve kâh Ankara'da çalışıyordu. Reşit Bey Meclisin içinde çalışıyordu. Tevfik Bey, kardeşi Ethem Beyin Vekili sıfatiyle, Kütahya ve o havalideki kuvvetlerin başında çalışıyordu ve her üçü ayni maksada çalışıyorlardı. Ethem Beyin hastalık bahanesiyle burada bulunduğu bir sırada cephede bulunan biraderi Tevfik Bey hiç mânası olmayan bir takım esbabı zahiriye ile Hükümet ve Ordunun icraatına itiraz etmeğe başladı ve bu itirazlarını Büyük Millet Meclisinin kanunlarının tatbik olunmamasına kadar ilerletti. Misal olarak hatırıma gelen bir kaç şeyi söyleyeceğim. Meselâ: Casuslar Büyük Millet Meclisinin vazettiği kanun mucibince İstiklâl Mahkemelerine tevdi olunur. Firar mesaili istiklâl Mahkemelerine tevdi olunur. Hâlbuki, Kuvvei Seyyarenin başında bulunan Tevfik Bey her iki meseleyi dahi doğrudan doğruya kendisi hallediyordu. Yani filân adam casustur diye Tevfik Bey tarafından derhal idam olunuyor yahut firare sebebiyet vermiştir diye Tevfik Bey veyahut Ethem Bey tarafından idam olunuyordu. Hâlbuki, mutlaka her idam olunan, casus, veyahut müsebbibi firar değildir. Bunlar kendi nüfuzlarını, tehditlerini ika ve teşmil etmek için böyle terör yapıyorlardı. Garp Ordusu Kumandanı, bütün kumandanlara olduğu gibi, bunlara da yapmış olduğu bir tamimde bir tabiide bunu menetmişti. Onlar buna itiraz ettiler ve bu itirazlarında haksız olduklarını basit bir mükâleme neticesinde kendileri dahi itiraf ettiler. Meselâ, Simav ve havalisinden düşman çekildikten sonra Hükümet memurları bulunmadığından halkın ahvali müzebzep bir halde bulunuyordu. Hükümeti merkeziye icabeden memurlarını, jandarma ve polis tâyin edip gönderinceye kadar orada sırf halka bir mercii idarî olmak üzere Garp Ordusu Kumandanı oraya bir havali kumandanı tâyin etti. Simav ve Havalisi Kumandanı diye bir zatı tâyin etti ve oraya miktarı kâfi jandarma ve kuvvet gönderdi. Buna da itiraz ettiler. Garp Ordusunun böyle bir tedbiri tatbik etmekten diğer bir fikir ve maksadı da vardı. O da şu idi. Yunanlılar çekildikçe derhal Birinci Kuvvei Seyyareye mensup olan müfrezeler oralara gider, halkı soyar veyahut asker yapacağız diye içabedenleri alır ve bir kısmını, siz Yunanlılarla beraber hareket ettiniz diye öldürür. Böyle bir takım taaddiyatı namütenahiyede bulunuyorlardı ve bunun neticesi olarak, hiyanet neticesi olarak, oradaki ahali, ya Yunanlılara kendilerini yalnız bırakmamaları için rica ediyorlardı veyahut Yunanlılarla beraber kaçıyorlardı veyahutta bu gelen gayri muntazam şaki kuvvetlere karşı silâhını istimal ederek cephe teşkiline mecbur kalıyorlardı. İşte Garp Ordusu Kumandanı bu zavallı Müslüman halkın kalbini tatmin etmek hayat ve menafiini sıyanet etmek ve düşmanla beraber kendilerini yürümekten men için yegâne bir tedbir olmak üzere Simav ve havalisine, sırf halka merci olmak üzere böyle bir heyet göndermişti. Tevfik Bey bunu da istemedi ve gönderilen havali kumandanlığını maiyetindeki jandarmasiyle beraber oradan iade etti. Bu tarzdaki muhalefetlerini bir gün o raddeye getirdi ki, "ben garp ordusunu tanımam" dedi. Yani düşman karşısında kuvvei müselleha ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Garp Ordusu Kumandanına isyan ediyordu. Bu vaka Riyasete intikal etmişti. Ben bunun bir tarzı muslihanede hallini pek çok arzu ediyordum. Bunun

için meseleyi resmen Heyeti Vekileye ve Heyeti Aliyenize intikal ettirmeden evvel bizzat halledebileceğimi zannederek teşebbüs etmiştim ve burada bulunan Ethem ve Reşit Beyleri alarak cepheye gittim.

Oradaki kumandanlarla görüştüm, mevzuu münakaşa olan esbab o kadar basit, o kadar manasız idi ki: hakikaten ne Reşit Beyce, ne Etem Beyce ve ne de diğer bu işlerle temasta bulunan ve alâkadar olan arkadaşlarca haizi ehemmiyet görülmedi ve bir mesele olarak telâkki edilmedi.

Ve Garb ordusu kumandanının bu noktai nazardaki tebligatının herhangi bir zat, herhangi bir kumandanı tarafından reddedilmiş olmasını mâkul bulmadılar. Binaenaleyh böyle bir mesele adetâ mevhum kaldı. Fakat derakab bunlar bu esasın çürük olduğunu görünce ikinci bir esasa geçtiler. Dediler ki: Biz filân, filan, filân kumandanları istemeyiz, onlar yapamazlar. İstemedikleri kumandanların heyeti umumiyesi nazarı itibara alınırsa adetâ Garb Ordusunda hiç bir kumandan kalmıyordu. Bütün Garb Ordusunu bunların emrine tâbi kılmak icab ediyordu. Hâlbuki red ettikleri kumandanların her biri ayrı ayrı sahibi fazilet ve sahibi kıymet insanlardır. Bu hususta dahi iddialarının gayri mâkul olduğunu görünce mikyası biraz tebdil ettiler ve dediler ki: yalnız filân kumandanı istemeyiz. Meselâ Refet Beyi istemeyiz dediler. Ne için Refet Beyi istemiyorsunuz dedik. Emniyetim yok diye cevap verdi. Biz bu emniyetsizliği Refet Beyin noksan mezayasından münbais olduğunu farz etmekte olduğunu telâkki ederek bunun böyle olmadığını söyledik. Refet Beyin gayet kıymettar, gayet fatin, gayet cesur ve kıymetli, mücerreb bir kumandan olduğunu kendisine söylediğim zaman; böyle faziletlerin herkesten ziyade Refet Beyde mevcut olduğuna ve herkesten ziyade kanaatları olduğunu beyan ettikten sonra, şahsan ademi emniyet beyan ederek Refet Beyin oradan kalkmasını ve Refet Bey ile beraber Karahisar'da bulunan kolordu kumandanı Fahrettin Beyin de kalkmasını arzu ediyorlardı. Fakat böyle her an başka bir safhada, başka bir renkte, başka bir maksatta tecelli ettirilen mesele bittabi bizim nazarı dikkatimizi celb etmişti ve bunun için Hükümette bu işi bütün vesaitiyle tetkik ve tamika koyuldu. Bu esnada gördük ki bunlar, meselâ Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe vesaire vesaire gibi ne kadar böyle kimseler varsa bunların hepsini gizli mektuplar, şifreli mektuplarla, hususi adamlarla Hükümet aleyhine kendisiyle beraber olmağa teşvik ediyordu. Hükümet bir taraftan bunlara nasihat etmek suretiyle dairei akıl ve mantıka ircaa çalıştığı sırada bittabi diğer taraftan da bunların fenalıklarının memlekete intişar etmemesine çalışıyordu ve bunun için icabeden tedbirleri alıyordu. Bu adamlar baktılar ki bu tedbirlerinde, bu teşebbüslerinde de muvaffak olamıyorlar, o zaman noktai nazarlarını tebdil ettiler. Tebdil ettikleri noktai nazar şimdi arzedeceğim gibi bir zihniyete istinat ediyordu. Bu zihniyet, doğrudan doğruya Reşit Beyin ağzından çıkmış, benim ve Meclisi Âlinizde bulunan birçok zevatın huzurunda telâffuz edilmiştir. Bu adamlar demişlerdir ki; bizim için, hayatımız, haysiyetimiz, bizim menafiimiz bu milletin, bu vatanın hayat ve menafiinden yüksektir. Biz İran'da da, Turan'da da kendimize yaşayacak bir yer buluruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Tarihini söyler misiniz, ne zaman söylediler?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — O kadar hafızam kuvvetli değildir Beyefendi Hazretleri. Müsaade buyurursanız bunu işitmiş arkadaşlardan Celâl Beyin hafızası daha kuvvetlidir. Bu on, on beş gün içinde, son zamanlarda vukubulmuştur.

Yine bu adamlar demişlerdir ki: Biz İzmir ve havalisinde vâsi araziye, çiftliklere ve servete malikiz ve size iştirak etmekle büyük işler ve büyük fedakârlıklar yaptık. Biz Yunanlılarla beraber kalabilirdik ve Venizelos'la ben diz dize oturabilirdim. Binaenaleyh birinci hayale, birinci gayeye vâsıl olamayacaklarını gördükten sonra ikinci bir noktai menfaatın istihsaline teşebbüs etmişlerdir. Yeni hıyanet noktası aramaya teşebbüs etmişlerdir. Bunun için tevessül ettikleri tarzı hareketleri şunlardır:

Evvelâ Bolşevikleri iğfal etmek, Komünist renk ve şekil ve kisvesinde görünmek, Bolşevikleri aldatmak, Bolşeviklere bu memleket içinde bir feveran, derhal bir inkilâb, bir ihtilâl yapmak imkânı olduğu kanaatini verdirmek istediler ve bunun için gönderdikleri memuru mahsuslarla burada bir beyanname yazdılar. Evvelâ: Eskişehir'de bulunan ameleyi isyan ettirmek istiyorlardı. O ameleye hitaben bir beyanname yazdılar, tab ettiler, oraya götürüp tevzi edeceklerdi, tabii müsveddesini yazdılar ve makinede tab ettiler, ancak ondan sonrasına muvaffak olamadılar. Bunların bu hareketi evvelce bizce malûm idiyse de (Fe-Vak'a) halinde görelim dedik. Fakat diğer taraftan Bolşevikler de bu adamların böyle mesleksiz ve mezhepsiz olduklarını anlamışlardır. Binaenaleyh kendilerine hıyanete daha müsait olan bir muhit, bir noktai temas aradılar. Onun için Yunanlılarla dostluk taharri ettiler. Böyle Bolşeviklerle, Yunanlılarla, ayni zamanda İstanbul'la ve ayni zamanda İngilizlerle böyle muhtelif kisvelere ve renklere ve zihniyetlere bürünerek muhtelif siyasetler takip ve muhtelif siyasetler düzdüler. Hangi siyaset kendi emellerine, menfaatlerine, hıyanetlerine mutabık gelirse derhal oraya tevessül için müheyya bulunuyorlardı. Bir taraftan da milletin vahdetini ve bilhassa ordunun vahdet ve itaatini, inzibatını ihlâl için teşebbüsatta bulunuyorlardı. Orduya salepçi kıyafetinde birtakım adamlar soktular ki bunlar askere diyeceklerdi ki: derhal zabitlerinizi öldürünüz, memleketlerinize gidiniz, böyle bir şeye lüzum yoktur. Diğer taraftan da bütün zâbitanın kendileriyle beraber bulunmaları için ayrı ayrı propaganda yapmışlardır.

Diğer bir istikametteki teşebbüsleri de; bütün millet nazarında Büyük Millet Meclisinin muhterem azalarını lekelemek, Büyük Millet Meclisinin kadrü haysiyetini tenkis etmek idi. Dâhile ve harice karşı bütün bu teşebbüsler esnasında Hükümet tedbirlerini tatbik etmekle beraber, arzettiğim gibi, mümkün olduğu kadar bu adamları ıslahı hal ettirmeğe çalıştı.

Ve en son olmak üzere gerek Heyeti Âliyenizden ve gerek onlara emniyet bahş olabilecek kıymetli ve faziletli arkadaşlarımızdan bir kaçı ta oraya kadar gittiler. Kendilerine icabeden nasayihta bulundular. Fakat bu da müessir olmadı. Belki bu arkadaşları iğfal etmek için birçok yalanlar söylemişlerdir. Çünkü bu arkadaşlarla orada müdavelei efkâr ettikleri sırada Hükümetin kendi emirlerine vermiş olduğu bir piyade alayının, 159'uncu alayın zâbitanının kâffesini tevkif etmişlerdi ve efradına da birer vesika verdiler ve bu vesikalar üzerinde "Artık muharebe bitmiştir. Hepimiz Padişahın evamirine itaat edeceğiz. Haydi memleketlerinize gidiniz ve bunu neşrediniz" diye terhis etmişler ve ellerinden silâhlarını alarak şuradan, buradan topladıkları adamlara ve ondan sonra da Yunanlılara verdiler.

O sıralarda idi ki, yeni heyet daha orada bulunduğu zaman idi ki -hatırâlinizdedir- doğrudan doğruya Meclis Riyasetine hitaben yazdıkları bir telgraf, daha doğrusu bir protesto name diyelim, çünkü onlar öyle demişlerdi, bu protesto name ile doğrudan

doğruya Meclisi Âlinizin meşruiyetine, mevcudiyetine tecavüz ve taarruz etmişlerdi. Bütün manasiyle isyan etmişlerdi.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Paşa Hazretleri bu telgrafa isyanname desek doğru olur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Evet bu isyannamelerini kendileri için kıymetli bir vesika addederek, düşmanlarımız nezdinde kendilerini kurtarmağa kifayet edecek bir vesika telâkki ettiklerinden, son elde ettiğimiz vesaikta bunun bir suretini de düşmanlarımıza vermiş oldukları anlaşılıyor.

Bu adamlar bütün milletin ve memleketin menafii mukaddesesini tahkir etmekten, bu adamlar Meclisi Âlinize karşı hiç bir ferdi zelilin telâffuz edemiyeceği biedebane tahkirata cür'et ettiklerinden, bu adamlar müdafaai vatan için hududlarda, cephelerde duran askerlerimize silâhlarını çevirmekten utanmadıkları halde yine Meclisi Âliniz bunların lehinde, bunların salahında bulunmak istediniz ve en son kabul etmiş olduğunuz karar bu adamların ilticaları halinde hayatlarının masun kalacağı ve irtikâb etmiş oldukları denaetten dolayı haklarında sadır olması tabii olan hükmü kanuninin delâleti âcizanemle mazharı af olacağı vadinin kendilerine bildirilmesinden ibaret idi. Efendiler Heyeti aliyenizin bu emrini harfiyen ifa ettim. Bu tebliğ Garb Ordusu Kumandanı İsmet Bey tarafından aynen bunlara tebliğ edilmiştir. Garb Ordusu Kumandanı İsmet Bey, her insana nasib olmıyacak bir büyüklüğü de kendiliğinden göstermiştir. Bu adamların kafasını on kere parçalamak için namütenahi fırsatlara malik iken, pek kuvvetli kıtaat elinde iken ve bütün vaziyete hâkim iken vurmamıştır. Ve vuracağı zaman demiştir ki... *(Hata etmiş sesleri)* o hata etmemiştir, o daima Meclisi Âlinizin mukarreratına tevfiki hareket etmekle pek büyük bir sevab işlememiştir. *(Doğru sesleri)* İsmet Bey bunlara demiştir ki: "İşte Büyük Millet Meclisinin size olan en büyük lütuf ve atıfeti" bunu size resmen tebliğ ediyorum. Fakat hususi olarak kendiliğimden de diyorum ki: "yaptığınız hıyanet cinayet ve denaettir. Güvenecek hiç bir şeyiniz yoktur. Maiyetinizdeki kuvvetleri pek mübalegalı olarak söylüyorsunuz, ben onu üç misli addederekten tedabirimi almışımdır. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisinin emrine itaat ediniz". Bu adamlar ona da itaat etmemişlerdir. İşte ondan sonra ordu kumandanı, kıtaatı bunların bulunduğu istikamete tevcih etmiştir. Hâlbuki bunlar daha evvel Yunanlılarla ittifak etmişlerdir ve bütün safahat gösteriyor ki, bu ittifaklarını fiilen izhar etmek için bahane taharri ediyorlardı. Ordu; Gedis istikametine teveccüh edince bunların maiyetlerinde bulunan ve kısmı küllisi zorla tutulabilen insanlar derhal vaziyeti anladılar ve kısım, kısım ayrıldılar ve bu ayrılanların bir kısmı orduya iltihak etmiştir ve bir kısmı da iltihak etmek üzere bulunuyor. Etem, Tevfik ve Reşit Beyler doğrudan doğruya maiyetlerinde kalan bir kısım kuvvetler ki -en son vaziyetle üç yüz kişi kadar görülmüştür- bunlarla bilâ kaydüşart Yunanlıların emrine tâbi olmuşlardır. *(Kahrolsun, lanet olsun sesleri)* Yunanlılara şüphe yok ki bunlar birçok esrar tevdi etmişlerdir. Yalnız bu adamlar bittabi ne ordumuzu bilirler ve ne de ordumuzun celâdetini lüzumu gibi takdir edebilirler. Onların esrar diye tevdi ettikleri şeyin hüküm ve tesiri yoktur. Fakat her halde mübalağalı bir surette vermiş oldukları malûmat ve izahatla Yunan ordusunu ve İngiliz'leri fevkalâde heveslendirmişlerdir ve bunun neticesi olarak iki gün evvel Yunan ordusu, bütün Garb Cephesinin her noktasında, kendi safları arasında Etem dâhil olduğu halde taarruza geçmişlerdir. *(Allah kahretsin sesleri)*

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Paşa Hazretleri artık Bey demeyiniz, hain deyiniz.

Saruhan Mebusu Reşit Beyin mebusluktan iskatı

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — İşte Etem, Tevfik ve Reşit Beylerin bu hareketi hainanelerini fiilen dahi izhar ettikten sonra tabii haklarında verilecek olan hüküm pek barizdir. Bittabi o dakikadan itibaren bunlar bizim için hiç bir sıfatı necabeti haiz olamazlar ve ihtarı âlileri veçhile Etem ve Tevfik hainleri diyeceğim. Ancak henüz Büyük Millet Meclisi âzası sıfatını taşımakta bulunan Reşit Bey hakkında dahi ayni şeyi kullanmak mecburiyetindeyim. Heyeti Âliyenize hürmeten teleffuz edebilmek için Reşit Beyin âzalıktan sukutuna rey vermenizi istirham eylerim. *(Kabul, reye sesleri)*

REİS — Menafii millet ve Memleket aleyhine istimali silâh ederek düşmanlarla teşriki mesai eden Saruhan Mebusu Reşit Beyin mebusluktan ihracını kabul buyuranlar el kaldırsın. Ekseriyetle kabul edilmiştir. *(Alkışlar)*

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Binaenaleyh efendiler artık Etem, Tevfik ve Reşit meselesi kalmamıştır. Maiyetlerindeki namuslu kuvvetler ayrılmışlar ve orduya iltihak etmişlerdir ve kendileri de ne kadar âciz ve naçiz olduklarını anlamışlardır ve en son kendilerine lâyik olan mevkii de ancak Rum saffı harpleri meyanında bulabilmişlerdir. Şimdi Karşınızda bir Yunan meselesi vardır. Bu münasebetle belki icabederse Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri de vaziyet inkişaf ettikçe tabiatiyle beyanatta bulunurlar. Ben yalnız ufak bir hulâsa yapayım.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bir şey arzedeceğim. Bizim arkadaşlardan Saruhan Mebusu Reşad Bey vardı, acaba o ne oldu?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim Saruhan Mebusu Reşad Bey, Saruhan Mutasarrıfı Aziz Bey ve Demirci kaymakamı Hilmi Bey daha evvel İsmet Beyin yanma gelmişlerdi ve onlar mahremana, bu adamların Yunanlılarla temas ve münasebette bulunduklarını bildirmişlerdi ve İsmet Bey, zannederim, onları beraberinde bulundurdu. Efendim evvelisi gün düşman Yenişehir, İnegöl, Gedis ve Uşak'tan yani her noktadan taarruz etmiştir. (Bu sırada Tahsin Bey Aydın taarruzu tardolundu anlayarak alkışlamak istedi)

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Paşa Hazretleri kulaklarında arıza olduğundan taarruzu tard anlamış ve onun için böyle harekette bulunmuştur.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim kulaklarım ağır işittiğinden yanlış anladım, affedersiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beis yok. İnşallah tardolunduğunu da yarın söylerim. *(İnşallah sesleri)*

Efendim; Uşak'tan şarka ilerlemek isteyen düşmana karşı Cenub Ordusu Kumandanı Refet Bey ve orada bulunan kolordu kumandanı Fahrettin Bey taraflarından seri bir surette ittihaz olunan tedabir karşısında düşman Uşak'ın pek yakınında İslâm köyünden ileri geçememiştir. Orada tevakkuf etti. Dün ve bugün hiç bir hareket ve faaliyeti görülmemiştir. Şimale doğru gidiyorum: Gedis'te bulunan kuvvetimize Etem 300 kişi kadar bir kuvvetle taarruz etmiştir. Tabii püskürtmüşlerdir. Bunun taarruzu üzerine tabii oradaki kuvvetlerimiz mukabil taarruza geçmiş, takib ediyordu. Son vaziyeti henüz takib ediyoruz.

Bunlar haizi ehemmiyet bir şey değildir. Daha çok vekayi halledeceğiz.

Şimalde efendim, malûmu âliniz, Yenişehir ve İnegöl'de büyük kuvvetlerimiz yoktur, ileri karakol postası halinde ufak şeylerimiz var. Asıl mevzilerimiz daha şarktadır. Meselâ Köprühisar'da mevziimiz vardır. Onun cenubunda, Nazif Paşa'da esaslı tahkim olunmuş mevzilerimiz vardır. Düşman Köprühisar mevzilerine mühimce bir kuvvetle ilerledi, taarruz etti. Fakat bu taarruzda muvaffak olamadı, püskürtüldü, kuvvetini tekrar bir alayla takviye etti. Dün akşamki vaziyette bozulup giden kuvvetlerle onu tazyik eden kuvvet mevziin karşısında kalmıştır. Bugün de en son malûmatıma göre; düşman tarafından yeni bir hareket vukubulmadı. Yeni bir faaliyet meşhut değildir. Bunun cenubunda İnegöl şarkındaki Nazif Paşa mevkiine düşman fazla bir kuvvetle fazla bir tazyik yapmıştır. Fakat son okuduğum raporda vaziyet, o tazyiki müteakib bir eseri faaliyet göstermemiş olduğu merkezinde idi. Tabii vaziyete henüz tamamen inkişaf etmiş nazariyle bakılamaz. Henüz düşmana karşı mevcut olan kuvvetlerimizi kullanmamışız ve temas eden, tevakkuf eden ufak hareket yapan kuvvetlerimiz esasen düşman temasında bırakılmış olan kuvvetlerdir.

Yalnız şurasını arzedeyim ki: bu adamlar Etem ve Tevfik, bir aydan iki aydan beri fiiliyat sahasına nakletmek istedikleri emel peşinde bizi ve orduyu dahi biraz meşgul etmişlerdir. Bu meşguliyetler yüzünden memleket ve millet hesabına çok büyük zayiat olmuştur, çok fırsatlar kaybedilmiştir. İnşallah bundan sonra o fırsatları telâfi ederiz. *(İnşallah sesleri)*

Efendiler; maksadımız meşrudur, muvaffakiyet imanımız lâyetezelzeldir. Binaenaleyh dâhilde ve hariçteki düşmanlarımız, ister çok ister az olsun, teşebbüslerinin vüsati ne olursa olsun muvaffakiyet kâfidir, muvaffakiyeti nihaiye, meşru bir maksat takib edenlerde kalacaktır.

Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey hakkında tahkikat icrası için meselenin 4'üncü şubeye havalesi

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, Meclisi Aliyi teşkil eden âzayi kiramın kâffesi milletin samimi ve ve vicdani intihabına mazhar olmuş hakikî mümessillerdir. Binaenaleyh bu âzayi muhteremenin teşkil etmiş olduğu bu mecmuai âliyei mübeccele her türlü tarizin fevkindedir. Tarizlerin yetişemeyeceği kadar yüksektir. Heyeti Aliyenizi teşkil eden rüfekanın içinde içtihatlar ve kanaatlarda ihtilâf daima olabiliyor. Fakat bütün bu kanaati vicdaniye mutlaka memleketin âzami menafiinin temini istihsaline matuf olduğuna hiç kimsenin şek ve şüphesi yoktur. Fakat maatteessüf ismi daima zikredilmiş bulunan -ve zikredilmiş bulunduğu için tekrarından beis görmeyeceğim- Hacı Şükrü Bey bu meseleye temas etmiştir. Bu meseleye ben de temas ettim. Buna temas eden arkadaşlar pek çoktur. Fakat bütün temas eden arkadaşlar daima iyi yapmak için temas etmişlerdir. Herkes mümkün olduğu kadar iyi yapmışlardır. Ancak Hacı Şükrü Beyin teması muzır olmuştur. Hacı Şükrü Bey, Etem ve Tevfik'i ihanete sevkedenlerden birisidir. Hacı Şükrü Bey hakkında bazı vesaik de vardır. İhtimal ki bu vesaik, İstiklâl Mahkemesince vesair bir mahkemece tetkik olunduğu sırada Hacı Şükrü Beyin mahiyet ve teşebbüsatı taayyün edecektir. Ancak hakkında takibatı kanuniye yapmak için bu işe fena bir fiil ile iştirak etmiş bulunan ve iştiraki şüyu bulmuş olan Hacı Şükrü Beyin dahi Meclisi Âliniz içinde bulunmuş olması Meclisi Âlinizce şeref bahş olmaz. Onun için Hacı Şükrü Beyin dahi âzayi muhtereme meyanından hariç tutulması muvafık olur.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Bendeniz de söyleyeyim de... Ondan sonra Paşa Hazretleri!

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Ve bunu Heyeti Âliyenize Hükümet Reisi sıfatiyle teklif ediyorum ve Reis Beyden rica ederim reye vazolunsun.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bu baptaki vesaik verilsin, tetkik edilsin, Meclisçe ıttıla hâsıl edildikten sonra reye konsun. Çünkü diğeri, Reşit Bey fiilen iltihak etmiştir. Yunan ordusuna iltihak etmekle hıyanet göstermiştir. Ve bu suretle biz buna kaniiz, buna rey veririz. Fakat Hacı Şükrü Bey hakkında kanaati tammemiz olabilmek için Paşa Hazretlerinin buyurdukları vesaiki Meclise tevdi etmeleri lâzımdır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Ufak bir misal daha. Hacı Şükrü Bey hakkında mevcut olan vesaikten bir tanesini bir celsei hafiyede Heyeti Umumiyeye arzetmiştim.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) —Paşam; bendeniz onun yalan olduğunu söyledim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Eğer diğer vesaik yalansa o da yalandır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Hepsi yalandır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Oturunuz yerinize, söz alırsınız söylersiniz: O vesika Heyeti Aliyenin kendi hakkında hüküm vermesi için kâfidir. Buna şunu da ilâve edeyim ki: maalesef rüfekadan daha bir iki kişi mevzuubahis olacaktır. Fakat onlar hakkında, Mehmet Şükrü Beyin buyurduğu gibi, Mevcut olan vesaik henüz Heyeti Aliyenize itminan bahş olacak derecede bulunmadığından isimlerini telâffuz etmiyorum. Binaenaleyh Hacı Şükrü Beyin artık bu Meclisi Âlide yeri yoktur. Eğer Heyeti Aliyeniz müsamaha ederseniz tabii salâhiyet size aittir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Söz istiyorum.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Bir şey arzedeceğim. Usulü müzakere hakkında. Şüphesiz ki, arkadaşımız kendi hakkını müdafaa etmek için bazı şeylerde bulunacaktır. Adetâ burası bir mahkeme salonuna benzeyecek. Bunu katiyen doğru görmüyorum. Zaten Salih Efendinin takriri yüzünden bu meselenin açılmaması icabederdi. Mesele naziktir. Bence doğru değildir. Şükrü Beyin dediği gibi; bu vesaik gelir ve Meclisçe tetkik edilir. Ondan sonra...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Hayır Beyefendi af buyurunuz. Burada benim haysiyetim mevzuubahis olmuştur. Alenen söyleyeceğim. Geçen celsei hafiyede bu meselenin mebdeinden nihayetine kadar ne suretle cereyan ettiğini bu kürsüden söyledim. Zabıtlarda mevcuttur. Binaenaleyh Paşa Hazretlerinin benim hakkımda söylemiş oldukları sözlerin hepsinin keenlemyekün olduğunu ispat ettim ve zabıtta da mevcuttur. Yalnız Paşa Hazretleri, son olarak bir şifre, bir muhabere emri göstermişlerdir. Binaenaleyh ben burada kendilerine dedim ki: bu size burada hiç mevkii yok olan bir takım adamlar tarafından verilmiştir. Benim hiç bir zaman postaneye gidip, telgrafhaneye gidip; Etem ve Reşit Beyle beraber postaneye gidip Etem Beyle muhabere etmediğimi söyledim. Reşit Beyle muhabereye gidenler Yusuf İzzet Paşa Hazretleridir. Yusuf İzzet Paşa kalksınlar. Söylesinler. Desinler ki, Hacı Şükrü o gün onlarla gelmiş ve onlarla muhaberede bulunmuşlardır. İşte Yusuf İzzet Paşa burada, Posta ve Telgraf Nezareti burada herkes bunu söyleyebilir. Ben bunu söyleyebilirim, bir yere gitmedim ve bulunmadım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA — Canım imza ve mühürün tahtında mektuplar var, dolaşıyor ortada. İstiklâl mahkemelerine tevdi edilmek üzere.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — O mektubu çıkarın getirin buraya okunsun efendim. Nerede ise...

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Bu mesele celsei hafiyede açılsın efendim.

REİS — Bu meselenin tahkiki için Adliye Encümenine.

NAFİZ BEY (Canik) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bu mesele hakkında Hacı Şükrü Bey müdafaatını, bir encümen tetkikatını yaptıktan sonra söyleyebilir. Paşa Hazretleri Reisi Hükümet olmak itibariyle ve Meclisin Reisi olmak sıfatiyle diyorlar ki ve iddia ediyorlar ki; Hacı Şükrü Bey hakkında vesika var, bu vesika Meclisi Âliye verilir, bir encümende tetkik edilir, Meclisi Âlide okunur: İttiham kararını tasvip ettikten sonra Hacı Şükrü Bey dışarı çıkar. Hakkında lâzımgelen ceza tatbik edilir. Böyle bir mesele yapılmadan burada Hacı Şükrü Beyin kendisini müdafaaya hakkı yoktur. Bura mahkeme salonu değildir.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Efendim, müsaade buyurulursa bu bapta kanunu esasi ahkâmı sarihtir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, Hacı Şükrü Bey hakkında mevcut olan vesaiki Makamı Riyaset alelusul Encümene havale eder.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Encümene değil, Paşa Hazretleri Kanunu Esasi mucibince şubeye gider.

REİS — Şubeye tevdiini arzu buyuranlar lütfen el kaldırsın. Şubeye tevdi edildi efendim. Kur'a Dördüncü Şubeye isabet etmiştir.

Dördüncü Şube tetkik edecektir.[35]

[35] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 7, Birleşim 131, Sayfa 224-230***

8 Ocak 1337 (1921) Cumartesi
Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşanın Yunan Taarruzuna Dair Beyanatı

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, bendeniz harekâtı askeriye hakkında biraz tafsilât vereceğim. Malûmu âliniz Yunanistan'daki intihap neticesinde...

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Paşa Hazretleri yüksek söyleyiniz.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim, bendeniz harekâtı askeriye hakkında biraz malûmat vereceğim. Cephelerde bir tebeddül hâsıl oldu. Uşak ve Bursa'da tecemmü eden Yunan kuvvetleri, kısmen mezunen memleketlerine gitmekle beraber, Yunanistan'daki intihap neticesinde cephelerde bir tebeddül hâsıl oldu. Cephelerdeki açıklıklar takviye edilmek üzere bir kısım kuvvetleri cepheye sevke başladılar. Alınan malûmat, intihabat ve Yunanistan'daki siyasi tebeddülât dolayısiyle Yunanlıların harekâtı harbiyeyi durdurdukları ve Avrupa'da hâsıl olacak kanaate göre yeni bir siyaset takip edecekleri hususatından ibarettir. Filhakika bu son zamanlarda hayli kuvvetlerin geri gittiğini istihbar ettim. Malûmu âlinizdir ki evvelce iki fırka kadar Uşak'ta, iki fırka kadar da Bursa'da bulunuyordu. Son zamanlarda bu fırkaların kuvvetleri azaldığından Uşak Cephesini ayrıca mevcudu az fırka ile takviye ettiklerine dair malûmat aldım ve bundan da cephedeki azalan kuvvetlerin mevcuduna muadil yeni kadrolarla mevcudu ikmal ettikleri anlaşılıyordu. Bittabi buna karşı cephelerdeki kuvvetlerimiz takviye edildi ve icabında Yunanlıların bir taarruzuna karşı değil; hattâ Yunanlılara taarruz ederken lâzımgelen kuvvet ve mikneti gösterecek tezyitler ve tertibat ittihaz ediliyordu. Deminden burada Reis Paşa Hazretlerinin tafsil buyurdukları vaka zuhur ettiği esnada vaziyeti askeriye bu merkezde idi.

Kânunusaninin ikincisinde Etem Yunanlılarla temasa geldi ve bizim cephelerden kuvvetlerimizi kâmilen çektiğimize ve saireye dair bazı haberlerle Yunanlıları harekete teşvik ettikleri anlaşılıyor. Çünkü bu tarihten itibaren sükûneti mutlaka içinde bulunan cephelerde faaliyet başlamıştır. Evvelâ Otakcı'dan cenuba geçen bir müfreze küçük bir taarruz icra etti, püskürtüldü. Bilâhare Nazilli'den cenuba taarruz eden bir müfreze orada bir nümayiş icra ederek geriye çekildi. Nihayet altı tarihinde, yani bundan iki gün evvel Uşak'ta sunufu selâseden mürekkep bir kuvvet şarka doğru harekâtı taarruziyeye başladı. İslâmköy'ünde tevkif olundu. Bu müddet zarfında Bursa'da düşman bazı kuvvetler tahşit etti. Bu iki gün arasında bu kuvvetlerle daha ciddi bir taarruza kıyam etti. Üç gündenberi hareketi taarruziye devam ediyor.

Hareketi taarruziyenin birinci safhasında Köprühisar'da düşman kuvvetleri tardedildi. Fakat mütaakıben düşmanın takviye edilen kuvvetleri bugün taarruzlarına devam ederek Pazarcık'a doğru hareketlerini tevsi ettiler. Bugün orada bizim kuvvetler tahşit olunuyor. Yunan kuvvetleri de tahşit olunuyor. Bu iki gün zarfında ümit ederiz, neticei katiye istihsal olunacak. *(İnşallah sadaları)* İslâmköy'ünden henüz ileri hareket yapmıyor. Fakat buradaki kuvvetleri de, aldığımız malûmata nazaran, takviye olunmuştur ve taarruz muhtemeldir. Maamafih oraya karşı lâzım olan kuvvetler cem ve tahşit edilmiştir.

Diğer tertibatı askeriyeye dair müsaade ederseniz fazla tafsilât vermiyeceğim. Henüz vaziyet inkişâf etmemiştir. İnşallah ankarip neticei muzafferiyeti arzederim. *(İnşallah, Allah muvaffak etsin sadaları)*

REİS — Etem, Tevfik, Reşit meselesine ait olan izahat bitti. Söz alan kalmadı. Başka bir meselenin müzakeresine geçiyoruz.

HİLMİ BEY (Bolu) — Takririm vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Reis Paşa Hazretleri beyanatı devletlerine başladığı zaman milletin itimat ve emniyetini haiz olan Etem diye telkip buyurdular. Bunun tashihini teklif edeceğim. Zannediyorum Millet Meclisi buna hiç bir ehemmiyet ve itimat atfetmemiştir. İlk defa, evvelce hıyanetleri mekşuf olan bu gibi eşhası böyle sonu elim olan vaziyetlere kadar yükseltmekte biraz tedbirsizlik görüyorum ve istirham ediyorum ki; böyle vukuat kürsüye geldiği zaman gayet elim oluyor. Bu vukuata karşı tedabiri mânia ittihaz ederek, Konya hâdisesi gibi ve bu gibi hâdisatın zuhuruna meydan vermemeğe biraz daha gayret etmelerini Hükümetten istirham ediyorum. Yoksa buraya geldiği zaman bunların hikâyesi cidden bizi müteessir ediyor. Daha evvel başbaşa verip çarelerini ararsak daha iyi olur. Birçok böyle elîm hâdisat vukubuldu. Biz de burada dilhûn olduk. Hükümetin bundan daha ziyade tedabiri maniaya tevessül etmelerini kendilerinden istirham ederim. Çünkü bu adam, Etem meselesi cidden pek barizdi ve çirkin bir vaziyet olduğu evvelinden sabitti. İlk icraatına başladığı zamanlarda, alkışladığımız devreler de oldu, Meclisin selâm göndermesi de vukubuldu. Bilâhare anladık ki, Yozgat'a gitti, hiyanet yaptı. Yoldan geçenleri soydu, köylüyü soydu. Hırsızlık yaptı, Paşa Hazretlerinin buyurduğu gibi, Komünist kisvesine bürünerek bir meslek namını berbat ederken bunlara muttali oluyoruz.

Sonra, Paşa Hazretleri Reşit Beyi, biz Venizelos'la dizdize geliriz diyen bir arkadaşımızı bize zâmaniyle anlatsaydılar, zannederim, Etem filân Yunanistan'a iltihak etmez, tecavüz vukubulmaz ve birçok kanların da heder olmasına meydan vermemiş olurduk. İşte istirhamımız; bundan sonra belki bu gibi kesan yine içimizden zuhur edebilir. Amik tetkikata girişerek, olmadan evvel haber vererek, tedabiri mânâsını ittihaz ederek bizi dilhûn etmesin. Benim bildiğim, hikmeti Hükümet bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, Hüseyin Avni Beyefendinin söylediği sözler çok makuldür. Yalnız makul olmakla beraber, yapılmamış olması kusur ve kabahatini biraz teşmil etmek istiyorum, müsaade buyurulursa. Buyurdular ki; Reşit Beyi bugün kürsüden tavsif ederken, kullandığım tâbirlerle mahiyeti asliyesi anlaşıldı, eğer bunu daha evvel bize anlatmış olsa idi, böyle bir adam bizim içimizde yer bulamazdı mânasında, mealinde ifadatta bulundular. Çok doğrudur. Hakikaten mâruzâtımın, samimi ve ciddi olan mâruzâtımın her vakit mazharı tasvibiniz olacağına kanaatim olsa, bunda zerre kadar kusur etmem. Fakat bunun böyle olmadığını şimdi vâkı bir mesele ile nazarı âlinizde ispat etmek isterim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İtimadımız vardır Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Deminden arzettim ki, Hacı Şükrü Beyin Meclisi Âlinizde bulunması, Meclisi Âliye şerefbahş olamaz ve bunun dâhil olduğu mesele de...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Reis Paşa, başka misal getiriniz, eğer öyle ise ben Meclis kapısında kendimi asarım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müsaade buyurunuz. Bu hususa lüzum yoktur, vesika ibraz edelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, Paşayı severiz. Fakat kanunu hepsinden ziyade severiz. Hacı Şükrü Beyi kanuna teslim ettik, kanun hâkimdir. Binaenaleyh emir yerini bulmuştur.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Reis Beyefendi; bir şey arzedeceğim. Hüseyin Avni Beyin söyledikleri Meclisin sükûneti... *(Kürsüye sadaları)*

REİS — Van Mebusu Hasan Sıddık Beyin bu mesele ile münasebattar bir takriri vardır. Etem ve rüfekasının emval ve emlâkinin haczini teklif ediyor. Malûmu âliniz bu, mahkemeye ait bir meseledir. Binaenaleyh Meclisi Âlinize arzediyorum. Tunalı Hilmi Beyin de bir takriri var. Düşmanlar hakkındaki beyanatın hemen tab ve tevziini teklif ediyor.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bu takrir müeddasını Heyeti Vekile pek lüzumlu olarak daha evvel nazarı dikkate almıştı ve burada vukubulan mâruzâtımızın hulâsasını ve hakikati meseleyi bütün millet nazarında ve düşmanlarımız nazarında tecelli ettirebilecek mânada bir beyanname yazmayı takarrür ettirmişlerdi. Ancak bu beyannamenin neşrini Heyeti Aliyenize arzettikten sonraya talik etmiştik.[36] *(Pek muvafık sadaları)*

[36] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 7, Birleşim 131, Sayfa 230-232***

8 Ocak 1337 (1921) Cumartesi
İdam Cezalarının Meclis Tarafından Tetkikine Dair Kanun Teklifi Münasebetiyle Konuşması

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar; Şükrü Beyin vukubulan beyanatından bir iki noktaya temas edecek bir kaç söz söylemek isterim. Şükrü Bey Heyeti Vekileyi tenkit ederken; Heyeti Umumiyenin vazifesini ifa etmemiş olduğunu ima eder sözler söylediler. Efendiler; Meclisi Âli kuvvei teşriiye ve icraiyeyi nefsinde cemetmiş ve bütün mukadderatı millet ve memlekete fiilen vaziülyed bir heyettir. Yani Hükümet kendisidir. Bu esas, ilk celsenizde Heyeti Umumiyenizce takarrür etmiş katî bir esastır. Fakat yine ilk anda bu esasın teferruatından ve tetümmatından olmak üzere kabul edilmiş olan bir şey varsa o da şudur ki: Heyeti âliyeniz -360 azadan mürekkeptir- aynı zamanda mehamı umuru devletin her türlü teferruatiyle iştigal edemez. Eğer bu işleri deruhde etmek arzu buyurulursa bütün işler çok teehhürata uğrayabilir. Binaenaleyh mesaili mütaaddide için, hususatı muhtelife için birer vekil intihap etmiştir ve bu vekillere Meclisi Âli noktai nazarı aslisini bildirir ve teferruatının icrasını, mesuliyet onun üzerinde olmak üzere, kendisine terkeder. Kabul edilmiş esas bundan ibarettir ve bu esas dâhilinde Meclisi Âli, bendenizce ve zannediyorum bütün milletçe, mebdeinden bugüne kadar vazifei hakikiyesini, vazifei vataniye ve milliyesini bihakkın ifa etmektedir. Binaenaleyh ikide birde Meclisi Âli; selâhiyetini gayri müdriktir, vazifesini ifa etmiyor demek doğru değildir.

Efendiler! Meclisin çıkaracağı namütenahi işler vardır. Kanundan bahsediyoruz. Bu Meclisi Âliye düsturu hareket ittihaz edilmek üzere arz ve takdim edilmiş olan kanun nerededir ve ne için çıkmıyor? Muhteviyatı noktai nazarı âlinize mutabık ve gayri mutabık olabilir. Fakat bunu istediğiniz gibi tadil ve ıslah etmek elinizdedir. Fakat niçin çıkmıyor? Bunu Şükrü Beyden sormak isterim. Binâenaleyh bu Meclisi Âlinin hazarı teveccüh ve itimadına mazhar olmuş bir reis sıfatiyle bütün arkadaşlarımdan istirham ederim, Meclisi Âlinin kuvvetini tenkis edecek surette beyanatta bulunmak caiz değildir. Bahusus bigayrihakkın olursa...[37]

[37] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 7, Birleşim 131, Sayfa 234***

10 Ocak 1337 (1921) Pazartesi
Anadolu'ya Gelen Zabitan ve Memurine Verilen Harcırahlar Hakkında Maliye Vekilliğinden Yapılan İstizah Münasebetiyle Sözleri

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, Meclisi Âlinizi işgal eden bu mesele pek nazik bir meseledir. Zannediyorum ki, bundan evvel de yine aynı meseleye temas edilmişti. Vukubulan birçok münakaşat ve müzakerat neticesinde meselenin ehemmiyeti, nezaketi Heyeti âliyenizce takdir edilerek hüsnü neticeye iktiran ettirilmiş idi. Aynı meselenin bugün tekrar mevzuubahis olması doğru değildir.

Efendiler! Meclisi Âlinizin kıymetli zâbitana ihtiyacı vardır. Ordularımız ve dahili memleketteki vezaifi askeriye için zâbitan elzemdir.

Hâlbuki Anadolu'da mevcut olan zabitan maksadı temin edecek miktarda değildir. En kıymetli zâbitanımız harbi umumî içinde muhtelif cephelerde esir düşmüşlerdir ve bugüne kadar onlar düşmanın zinciri esareti altında kalmışlardır. İşte İstanbul'dan buraya gelen zâbitan, o kıymetli zâbitandır.

Bir de alelıtlak herhangi bir zabit kabul edilmiş değildir. Belki İstanbul'dan Anadolu'ya getirilen zâbitan daha evvelden takarrür ettirilmiş ve vücutlarına cidden ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve ondan sonra buraya celbolunmuştur. Anzavur'un neticei muvaffakiyatina intizar eden zâbitan varsa zaten kendiliğinden buraya gelmez ve gelemez. Binaenaleyh Anadolu'ya gelen ve sinei millete kendini atan ve orduya arzı hizmet eden kıymetli, namuslu, şerefli zâbitanımız hakkında burada beyanı mütalâa ve münakaşa yapmak doğru değildir ve bundan sarfınazar edilmesini cümlenizden rica ederim. *(Bravo, doğru sesleri)* Zâbitanın ademi lüzumuna, ademi iktidarına dair söz söyleyeceğimize, zannediyorum bugün zâbitanın düşman karşısında bu dakikada ne suretle ifayi vazife ettiklerini düşünmek daha münasiptir. Bu münasebetle müsaade buyurursanız, arzu ederseniz -çünkü bu mesele hakkında bir takrir gördüm- Vaziyeti harbiye talep buyuruluyordu.

REİS — Müsaade buyuruluyor mu bu mesele kapansın? Söz alan 13 zat var. İzahatı kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. İzahat kâfi görülmüştür.[38]

[38] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1, Cilt 7, Birleşim 132, Sayfa 246-247**

10 Ocak 1337 (1921) Pazartesi
Harekâtı Harbiye Hakkında Meclise Malûmat Verilmesine Dair Takriri

REİS — Yahya Galip Beyin bir takriri var okuyorum:

Riyaseti Celileye

Bugünün mühim meselesi harekâtı harbiyeye dair malûmat almaktan ibaret olduğunu anlıyorum. Binaenaleyh her türlü müzakerata tercihan Reis Paşa Hazretlerinin hemen şimdi Meclise beyanatta bulunmasını müstaceliyetle teklif eylerim.

10 Kânunusani 1337
Kırşehir Mebusu
Yahya Galip

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri Mâruzâtta bulunacaklar. Fakat müstacelen tenevvür arzu buyurulduğu için hulasaten vaziyeti söyleyeyim. *(Teşekkür ederiz sesleri)* Malûmu âlileri Yunanlılar Bursa cephesinde iki istikametten taarruza geçmişlerdi. Biri Yenişehir -Köprühisar - Bilecik istikameti, ikincisi İnegöl -Nazifpaşa - Pazarcık - Taraklı ve cnuba doğru da Gediz'de Etem kuvveti, Uşak'ta da İslâmköy istikametinde yine Yunan kıtaatıdır. Uşak'tan ilerleyen düşman kıtaatı İslâm köyünden ileri geçmemişlerdir. Gediz'de 300 kişi ile taarruz eden Etem püskürtülmüştür. Fakat yine orada bulunan kuvvetlerimizle karşı karşıyadır. Köprühisar mevkiinde düşman tevkif edilmişti. Evvelâ tardedildi, sonra takviye aldı. Fakat yine binnetice tevkif edilmişti. Yalnız ilk beyanatımda bulunurken arzetmiştim: Nazifpaşa mevziindeki kuvvetimizi düşman büyük kuvvetlerle ciddî tazyik altında bulundurmaktadır. Bu tazyikin neticesi olmak üzere oradaki kuvvetimiz çekilmek mecburiyetinde kaldı. Oradaki kuvvet denildiği zaman efendim gayet zayıf bir tarassut kuvveti olduğunu söylemek mecburiyetindeyim. Çünkü malûmu âliniz vaziyeti askeriyemiz bu isyan münasebetiyle ve düşmanın daha evvel Uşak karşısında bazı tahşidatta bulunması dolayısiyle merkezi siklet Kütahya havalisine inhisar etmiştir. Etem'in o tarafa iltihak etmesi itibariyle düşman bütün vaziyete vâkıf olmuştur. Binaenaleyh Nazifpaşa çiftliğindeki kuvvetin zâfı düşmanca malûm idi. Düşman o istikametten Karaköy'e kadar ilerledi. Tabii bunun şimalinde düşmana karşı kuvvet yetiştirilmeğe çalışıldı. Fakat bu kuvvetlerin ancak İnönü'nde toplanabileceğini hesap ederek, parça parça kaptırmamak için, İnönü'de kuvvetler tahşidine başlanmıştı. Dün düşman İnönü civarındaki mevzilerimize temas etti. Cepheden taarruz etti. Bu taarruz tevkif edildi. Sonra sol cenaha taarruz edildi, o taarruz da tevkif olundu. Bugün aynı mevazide muharebe cereyan etmektedir. Kuvvetlerimiz tamamen İnönü'nün şimalinde ve şarkında imtidat eden sırtlar üzerindedir. Düşmanın şimdiye kadar inkişaf eden ve doğrudan doğruya muharebeye iştirak eden kuvveti iki fırka kadardır. Bunun gerisinde daha bir Efzun fırkası tahmin edilmektedir Binaenaleyh bu dakikada aldığımız son rapora göre bu mevazi üzerinde gayet şiddetli muharebat cereyan etmektedir. *(Allah muvaffakiyet versin sesleri)* Neticesi tabii inkişaf ettikçe Fevzi Paşa Hazretleri izahatta bulunurlar.[39]

---

[39] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1, Cilt 7, Birleşim 132, Sayfa 247***

22 Ocak 1337 (1921)
Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi Âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm Propagandası Yaptığına Dair Şifre Telgraflar

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler; vaktiyle Baku'ya Mustafa Suphi riyasetinde bir heyetin memlekete gelmek isteğinde bulunduklarından, bunların bir komünist fırkasına mensubiyetlerinden bizi haberdar etmişlerdi. Bu Mustafa Suphi'nin ahlâkı hakkında malûmat sahibi olan birçok arkadaşlarımız var. Erzurum ahalii muhteremesi bunu en yakından tanıyanlardır. Hâlbuki Mustafa Suphi son zamanlarda memleketimize gelmek üzere bulunuyordu. Bunlardan bir kısmını sahil tarikiyle göndermişler, kendisi de Kars üzerinden gelmek istiyordu. Bunu haber alan Erzurumlular böyle bir adamın memleket dâhiline girmesinden son derece müteheyyiç olmuşlar ve memlekete sokulmaması için teşebbüsatta bulundular. Makamatı resmiyeye müracaat ettiler. Bu adam memleketimize girerse parçalarız...

BİR MEBUS — Aynı isabet olmuş Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bendenize sureti mahremanede müracaat etmiş idi ve diyordu ki... ...ahalinin tezahüratı karşısında mümkün değildir. Kendisi bilâhare hudut haricine çıkarılmak üzere mahfuzen hudut haricine... Benim de mütalâamı soruyordu... Geldiği zannolunan bir adamın memleket dâhilinde serbest bırakılması... Erzurum'da tatbiki tasavvur olunan... ...muvafık buldum ve kendilerine yazdım. Bu telgraf da ondan sonra geliyor.

(Konu üzerinde diğer milletvekilleri söz aldı)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, zannediyorum ki gayet mühim ve ciddî bir mesele üzerindeyiz. Rüfekayı kiram muhtelif nikatı nazar dermeyan ettiler. Bendeniz de bu münasebetle bu mevzuda, gerek Hükümet namına ve gerek şahsım namına bir kaç noktayı muhtasaran arzedeceğim.

Hakikaten milletimizin hali ve âmali ciddiyesi zannediyorum ki cümlenizce bariz ve katî surette muayyendir. İşte bu amali hakikiyei milliyeyi istihsal etmek maksadiyle, burada dahi içtima eden Meclisiniz, noktai nazarlarında takip edeceği esasatta, bu muhassalai milliyeden emel ve arzu noktai nazarından ayrılamaz. Şüphe etmiyorum ve hiç kimsenin şüphe etmeyeceğini zannediyorum ki Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümetinin bugüne kadar takip ettiği siyaset tamamen âmali milliyeye mutabıktır. Bu siyasetin ne olduğunu tekrara lüzum görmem. Yalnız iki kelimesini zikredeceğim, ki o da hududu milliye dâhilinde milletin istiklâlidir ve bu gayet kuvvetli ve büyük mana ifade eder esastır. Bugüne kadar bu esastan ayrıldığımıza delâlet edecek en ufak bir emareyi bile göstermek mümkün değildir.

Efendiler, bu iki esas üzerinde yürüyen insanlar, düşünen dimağlar bittabi Komünizmin vasi ve bu kuyudatını parçalayan esasları ile mutabakatta bulunamaz. Binaenaleyh Heyeti Âliyenizin takip ettiği siyaset hiçbir vakitte Komünistlik esasına müstenit değildir. Bu böyledir, bunu tekrar ediyorum, bir defa daha. Fakat yine malûmunuzdur ve cihanın malûmudur ki bu millî esaslarına derin rabıtalarla sadık kalan Meclisiniz ve Hükümetiniz müstakil bir devlet olarak Rusya Bolşevik Cumhuriyeti denilen bir devletle münasebatı siyasiyesinde hiçbir vakit Komünistlik ile Bolşeviklik esasatını dahi telaffuz

etmemiştir. Zannediyorum ki Hariciye Vekiliniz muhtelif vesilelerle bu ciheti izah etmiştir. Binaenaleyh bendeniz tekrar ediyorum, milletimizin, devletimizin, Heyeti Âliyenizin Ruslarla olan münasebatı doğrudan doğruya iki müstakil devletin karşı karşıya olan ve her biri kendine ait olan gayelerini tamamen mahfuz bulundurmak şartiyle, bugüne kadar böyle olduğu, bugünden sonra da böyle devam edeceğine şüphe etmeyiniz. Rus Bolşevik Hükümeti resmiyesi, ricali Tesmiyesinin bizim olan, bizim resmî ricalimizle olan temas ve münasebetlerinde Rusya dâhilinde bu milletin soysuz, herhalde sersem birtakım evlâtları oralarda da serseriliklerine devam etmişlerdir. İşte bu serseriler bir iş yapmak hülyasına kapılarak zahiren memleketimize ve milletimize nâfi olmak için Türkiye komünist fırkası diye bir fırka teşkil etmişlerdir ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır. Bunlar doğrudan doğruya bir hissi vatanperverane ile ve bir hissi hakikiî millî ile değil, benim kanaatımca belki kendilerine para veren, kendilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım teşebbüsatı serseriyanede bulunmuşlardır. Bunların yaptıkları teşebbüs Rus Bolşevizm'ini muhtelif kanallardan memleket dâhiline sokmak olmuştur. Bu suretle memleketimize, milletimize hariçten komünizm cereyanı sokulmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan efendiler, memleket dâhilinde komünizmin ne olduğunu bilmeyen, fakat bu esasata müsteniden tekevvün etmiş olan, taazzuv etmiş bir Bolşevik kuvvetinin bizim için kuvvei naciye olabileceğini farzeden birtakım insanlar dahi, hattâ bu hariçten gelen Komünizm cereyanına temas etmeksizin kendiliğinden Komünizm teşkilâtı yapmak hevesine düştüler. Bir zaman geldi ki Ankara'da, Eskişehir'de, şurada burada memleketin hemen birçok yerlerinde birçok insanlar, birbiriyle rabıtadar olmaksızın, Komünistlik teşkilâtı kurmaya ve aynı zamanda hariçten de birtakım insanlar serseri surette memlekette dolaşmaya ve aynı zamanda propaganda yapmaya başlamışlardır. Daima esasatına muhafazai sadakat etmekte en büyük faideyi gören Heyeti Vekileniz bunun için müsmir bir neticeyi düşünmek mecburiyetini hissetti. Herhalde bu memlekette ve bu millet içinde Komünizmin mahalli tatbik bulamayacağına kani idi ve kanidir. Komünizmin ne olduğunu bilirse münevveran o zaman memleket dâhilinde tatbikine cevaz verilebilir. Fakat münevveran dahi dâhil olduğu halde Halk Ordu Komünizmin ne olduğunu bilmiyor. Yalnız kuvvei naciye olabileceği itikadına sahip olmuş ise o zaman körü körüne cahilane komünizm olabilir veyahut milletin bir kısmı kalili, kısmı cüzisi temayül edebilir. Bu suretle ekalliyetin ekalliyeti denecek mertebede tekevvün edecek bu kuvvet kendini şamil ve hakim bir kuvvet farz ederek, çünkü vukufsuzluğu veçhile bir teşekkül olacağından derhal memleket dâhilinde -Bittabi bu gibi inkılâbatın heyeti umumiyei milliyemiz tarafından derhal imha edileceğine mutmainiz- herhalde bir feveran olabilir, bir inkılâp teşebbüsü olabilir. Bu itibarla Hükümet tedbir düşünmek mecburiyetinde kalır.

Efendiler, iki türlü tedbir olabilirdi. Birisi; doğrudan doğruya Komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri, Rusya'dan gelen her adamı derhal denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak, karadan gelmiş ise hududun haricine defetmek gibi zecrî, şedid, kırıcı tedbir kullanmak. Bu tedbirleri tatbik etmekte iki noktai nazardan faidesizlik görülmüştür. Birincisi; siyaseten hüsnü münasebatta bulunmayı lüzumlu addediniz Rusya Cumhuriyeti kâmilen komünisttir. Eğer böyle zecri tedbir tatbik edecek olursak o halde bilâ kaydüşart Ruslarla alâka ve münasebette bulunmamak lâzım gelir. Hâlbuki biz birçok mülâhazatı siyasiyeden, birçok esbap ve avamilden dolayı Ruslarla temasta, müşasebatta, itilafta bulunmak istedik ve istiyoruz ve isteyeceğiz. O halde tatbik

edeceğimiz tedbirler de dostluğunu istediğimiz bir millet, bir hükümetin prensiplerini tahkir etmemek mecburiyetindeyiz. İşte bu noktai nazardan zecrî tedbir kullanmak istemedik. İkinci bir noktai nazardan da zecrî tedbir kullanmayı faideli addetmedik. Malûmu âliniz fikir cereyanlarına karşı fikre istinat etmeyen kuvvetle mukabelede bulunmak, o cereyanı imha etmedikten başka, herhangi bir muhatabınızla, herhangi bir insanla konuşulduğu zaman onun herhangi bir fikrini kuvvet zoru ile reddederseniz, o ısrar eder. Israr ettikçe kendi kendini aldatmakta daha çok ileri gidebilir. Binaenaleyh, fikir cereyanları cebir ve şiddet ve kuvvetle reddedilmez. Bilâkis takviye edilir. Buna karşı en müessir çare, gelen cereyanı fikriye mukabil fikir cereyanı vermek, fikre fikirle mukabele etmektir. Binaenaleyh Komünizmin memleketimiz için, milletimiz için, icabatı diniyemiz için gayri kabili kabul olduğunu anlatmak, yani efkârı umumiyei milleti tenvir etmek en nâfi bir çare görülmüştür. İşte Hükümet böyle bir çareye tevessülle iştigal etmekle beraber, şüphe yok ki, gelen cereyanlar zamandan evvel fiilen mazarrat tevlit edebilecek hale gelmemesi için dahi bir taraftan da tedabiri lâzimeyi ittihaz etmiştir. Hükümet tenvir ile bu cereyanın önüne geçmeyi düşündüğü sırada, aynı suretle düşünen birtakım kıymetli ahlâklı ve her noktai nazardan şayanı emniyet arkadaşlar bana müracaat etmişlerdir. Bu zevat bu noktai nazardan bu memleket ve milletin menafiine azamî ne suretle hizmet edebileceklerini düşünüyorlardı. İşte bu düşüncenin mahsulü olmak üzere Ankara'da Komünist Fırkası namı altında bir fırka teşekkül etti.

Bu fırkayı teşkil eden zevatın bence yakinen malûm olan zihniyetini kısaca izah etmek istiyorum ki sui tefehhümat zail olsun. Bu zevat bir defa hududu millî dâhilindeki halkın istiklâlinin mahfuziyeti, yani bu milletin, gayei milliyesinin, istikbalinin temin ve istihsali için hâdim olmak istiyorlar. Yine onlar da hepiniz gibi milletin refah ve saadeti hakikiyesini maddeten istihsal edebilmek için idare makinesinin ıslâhı ahvali içtimaiyemizde mümkün olduğu kadar milletin kabiliyeti hazmiyesi derecesi nispetinde terakkiyata mazhariyeti düşünen insanlardı. Binaenaleyh, bu fırkayı teşkil edenler Komünizmin ne olduğunu millete anlatmak ve bunun ne olduğunu bütün esasları, prensipleri bütün milletçe malûm olmadıkça olsa olsa onların içinden halkın kabiliyet ve istidadına mümkün olduğu kadar hadim olabileceklerini, kabiliyeti tatbikiyesi görüldüğü takdirde tatbik zihniyetinde idi. Fakat gayet mutaassıp oldukları nokta, o da, bu memleket içinde ve bu millet içinde her türlü inkılâbatı içtimaiyenin, muzır dahi olsa, her türlü inkılâbın sahibi hakikileri yine bu millet olmalıdır. Yine bu milletvekili olmalıdır ve çok mutaassıp oldukları bir nokta varsa, bu memleket içinde ecnebi ile hiçbir inkılâp vücuda gelmesine alet olanları tahkir ve terzil etmek idi. İşte bu işi niyatı hasene ile yapmak arzu eden arkadaşların teşebbüsü Hükümetçe muvafık görülmüş ve kendilerinin vukuu müracaatları üzerine resmen müsaade edilmiştir. Yalnız bu müsaadeyi yapmakla Hükümet bir şey düşündü. Evet, komünizm içtimaî bir meseledir. Bunun her türlü esasat ve hakayikini istenildiği gibi söylemekte beis yoktur. Yalnız maksadı teşebbüsü belli olmayan, mahalli dahi istenildiği anda meçhul bulunan birtakım kimselerin komünizm namı altında, Bolşevizm namı altında teşkilat yapmasını katiyen menetmek istedik ve bu noktai nazar nazardan dâhiliye Vekili bütün rüesayı memurini mülkiyeye dedi ki; Komünistim diyen Hükümetçe resmen programı görülmüş ve mevcudiyeti resmen tasdik edilmiş cemiyete intisap edebilir. Fakat kendi kendine teşekkül eden fırkanın Hükümete verdiği bir teminat vardı ki o dahi her önüne geleni teşkilâta memur etmeyip, belki aklı başında mukaddesatı milliyeyi icabatı diniyeyi şeraiti umumiyei millet ve devleti müdrik insanlar anca bu gayei milliyeye sadık kalmak şartiyle tenviri efkâr edebilirlerdi ve ben eminim ki arkadaşlar, Rus

Bolşevizm'inin yapmış olduğu tehribatı birçoklarımızdan daha iyi bilmektedirler. Hikmeti mevcudiyetlerinin kalmadığına kani oldukları dakikada bütün millete hitaben bizzat kendileri Komünizmin bu memleket içinde kabiliyeti tatbikiyesi olmadığını kendileri ifade ederler ve dağılırlar. Bu fırka bu suretle teşekkül ettikten sonra Halk İştirakiyyun Fırkası namı altında bir fırka Hükümete müracaat etmiş bulunuyordu. Bu fırka hakkında bir kelime daha ilâve etmek isterim. Türkiye Komünist Fırkası, yani Komünistliği ne Arapça, ne Türkçe yapmak istememiş olduklarını, yegâne gayelerinin halkı aldatmamak olduğunu, söylediğimiz şeylerin Komünistlik olduğunu anlasınlar, düşüncesiyle kurulmuştur. Onun için doğrudan doğruya Komünist kelimesini tekrar ediyoruz ki halkı aldatmış olmayalım diye. Binaenaleyh, Türkiye Komünist Fırkası bu suretle memlekette teşekkül ettiği sırada, Baku'da yine Türkiye Komünist Fırkası namiyle bir fırka vardı. Bu suretle, merkez kazası hariçte bulunan ve teşebbüsatı için talimatı hariçten alan bir fırkada reddedilmiş oldu.

Halk İştirakiyyun Fırkasının sebep ve hikmeti teşekkülünü bilemem. Müteşebbisleri bunu izah edebilirler. Yalnız benim anladığıma göre Türkiye Komünist Fırkasının mahiyeti teşekkülü ile Halk İştirakiyyun Fırkasının mahiyeti teşekkülü arasında fark vardır. Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye için, Türkiye dâhilinde çalışan bir fırka mahiyetinde tecelli ediyor. Halk İştirakiyyun Fırkası, doğrudan doğruya komünizm mahiyetini gösterir bir fırkadır ve mevsuk malûmata göre burada bulunan Rus sefarethanesi ile dahi tamamen hali temasta bulunuyorlar. Bu hususta fazla bir şey söylemek istemiyorum.

Şimdi efendiler; Hükümetin noktai nazarları ve takip ettiği zaten malûm olan esasları bir daha tekrar ettikten sonra, Komünist teşkilâtına ne gibi mülâhazata binaen Hükümet serbesti vermiş olduğunu da izah ettim. Kısmen fakat yine bundan tevellüd edebilecek olan mahazire karşı dahi tedabiri şedide ve katiye tatbiki ve imkânı mahfuz bulundurulmuştur ve belki yakın zamanda bunun âsarını göreceksiniz.

Yalnız bir şey rica etmek istiyorum. Bir defa bendeniz reisiniz olmak itibariyle ve münasebatı diplomatikiyede Heyeti Âliyenizi temsil etmek itibariyle Hariciye Vekili ve Heyeti Vekilenizin her biri, hattâ azayı kiramdan dahi her biri bu meseleden bahsederken bir iki noktaya dikkatli bulunması lâzımdır. Alelıtlak komüniste karşı söz söylerken şark siyasetimize karşı söz söylemeyi tev'em görüyorum. Bu bir meselei içtimaiyedir. Şu ve şu sebeple memleketimizde gayri kabili tatbiktir. Fakat bunu kemali serbesti ile söyleyebiliriz. Yalnız Hıristiyan olan bir devlete münasebatı siyasiyede bulunmamıza bu mani değildir. Binaenaleyh biz komünistlik istemeyiz, öyle ise şark siyasetini yapamayacağız demek doğru değildir. Bu gayet abes olur. Bittabi biz Ruslar komünist olduğu için onun aleyhinde bulunuyoruz. Bize gayri kabili tatbik olduğu için ve esasatı diniye ve şeraiti hayatiye ve içtimaiyemizle gayri kabili telif bulunduğundan olmaz diyoruz. Hüseyin Avni Bey, bu mebhasde idarei kelâm ederken mesele daha tavazzuh etti. Şark meselesine dair bütün mütalâalarını dikkatle takip ettiğim için bende şöyle bir kanaat hâsıl oldu. Bu kanaat mülâhazalarının bir şahısa mütedair olduğudur. Kendileri o şahsın ismini telaffuz ettiler. Dediler ki; Kara Kâzım Paşa ihlâl etti.

Şimdi efendiler; Hüseyin Avni Bey biraderimiz gayet mühim bir meseleye temas ettiler ki, bunun hakkında hiçbir söz söylemek istemiyorum. Fakat kendileri temas ettiği için Heyeti Âliyenizden zihinleri teşevvüşe duçar olanlar bulunabileceği için bir iki kelime ile izah etmek istiyorum. Bir defa Kâzım Karabekir Paşayı içinizde tanıyanlar ve tanımayanlar vardır. Binaenaleyh Kara Kâzım Paşa gayet zeki, fatin ahlâklı, namuslu

fevkalâde halûk, namuskâr, müdebbir bir adamdır ve bunların fevkinde hasleti vardır ki ilk temasa geldiği zaman Hüseyin Avni Bey anlayamaz. Ben de kısa temasta bayağı temasta anlayamadım. Gayet ketum bir zattır, işte böyle bir hali bulunduğu için Hüseyin Avni Bey biraderimiz Kâzım Paşayı tekdirde hata etmiştirler.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir dakika müsaade buyurur musunuz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurun, silsilei kelâmımı katetmeyiniz.

Kâzım Karabekir Paşanın evsafını arzettikten sonra bizi idlâl mi, bizi tenvir mi etti? Buna dair fazla söz söylemek istemiyoruz. Yalnız ufak bir tereddüdü olanlar Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerinin bir buçuk senedenberi şark ahvali hakkında her gün vermiş oldukları raporları ve onların kâffesini mütalâa ettikten sonra bir karara varması ve ona göre idarei kelâm etmesi iktiza eder. O zaman o mütalâayı yapan zatın bu kıymette, bu kudrette bir zat hakkındaki Kâzım Paşa Hazretlerinin kıymetlerini takdirde ne dereceye kadar hata etmiş olduklarını anlayacaklardır. Şimdi bunu ispat sadedine, en ufak bir misal olmak üzere, burada okunan telgrafnamede buna takaddüm eden bir vaziyet var. Mustafa Suphi geliyor. Bir defi Mustafa Suphi'yi herkesten evvel şarkta Hüseyin Avni Beyden evvel meydana çıkaran Kâzım Kara Bekir Paşadır. Bu adamın memlekete girmesinin muzır olacağını takdir eden Kâzım Kara Bekir Paşadır ve bunun memleket haricine, hudut haricine tardedilmesi lâzım geleceğini bilen de Kâzım Kara Bekir Paşadır. Bunun planını da yapan Kâzım Kara Bekir Paşadır. Yoksa Erzurum'da valiliğiniz değildir. Biz değiliz efendiler. Fatinâne bir surette yapmış olduğu, planı, herkesten evvel icabedenlere faaliyet veren Kâzım Kara Bekir Paşadır. Bilmem Bolşeviklere mütemayil imiş, Mustafa Suphi'nin bilmem nesi imiş... Herkesten evvel kuvvetli bir tedbir alan Kâzım Kara Bekir Paşadır. Ben arzediyorum. Çünkü vesaik vardır. Şuradan buradan bu meseleyi tasvir eden telgraflarını birer birer getireyim okuyayım.

Sonra buyurdular ki; Paşa ile görüşmüşler, İslâmiyetle Bolşevizmin müsavi... Binaenaleyh Kâzım Paşanın Bolşeviklik ve Komünistlik hakkındaki bütün mülâhazatı ve bütün noktai nazarları şimdiki ifadatım ile anlaşılan manadadır. Fakat bu sözlerle sizi imtihan etmiştir ve yine Kâzım Paşa beyanatı arasında şark siyasetinin lüzumu takibinden bahsetmiştir. Bunun için söz söylemeye lüzum görmüyorum. Bugün için şark siyasetini takip etmek, garp siyasetine... ...Onu takip ediyoruz. Daima onu söylemiş olması... ...Ve Kâzım Paşanın Komünistlerle temasta olanlara karşı Komünist görünmesi vaki olabilir. Memleket ve millet için nâfi bir maksadı siyasî temin etmek içindir. Hakikatte Komünist ve Bolşevik olduğu için değildir.

Yine buyurdular ki Gümrü'de Kâzım Paşa kendi eliyle Ermenileri Komünist yaptı. Kâzım Paşa ile aramızda bir hafta muhabere cereyan etti. Ermeni meselesinin halli mevzuubahis olduğu sırada şunu mu yapalım, bunu mu yapalım diye mesaili muhtelife mevzuubahis olduğu zaman, o münakaşada bulunmuş olsaydınız takdir ederdiniz ki en faideli olan şey, zaten Komünist olmayan serseri Ermenilere komünist dedirtmek için ve Taşnak mevcudiyetini bir an evvel yıkmak için yapmıştır.

Kâzım Paşa hakkındaki diğer bir noktasına cevap vermek isterim. Mustafa Suphi ile ilk temasta bulunduğu zaman yalnız muhabere etmedim. Benim nezdime âdemi mahsus göndermiştir. Hakikaten Eskişehir'de bulunduğum sırada Mustafa Suphi'nin ve daha bir adamın imzasiyle bir vesikayı ve bir mektubu hamilen bir zat bana mülâki oldu.

Mustafa Suphi bana müracaat ediyor ve diyor ki; bizim hariçte maksadı teşekkülümüz dâhildeki maksadı millimizi teshil ve teminden ibarettir. Binaenaleyh size nasıl hizmet edebiliriz? Bu mektubu getiren adam aynı zamanda bana mahrem olarak diyor ki; heyeti merkeziyeye dâhilim. Bu adam Lenin'in yegâne adamıdır ve Lenin Türkiye hakkında bir iş yapmadan evvel mutlaka Mustafa Suphi ile... ...bu adamın etrafını sarmaktır. Lâkin aslı yoktur... ...idaresiz ve milliyetsiz bir adamdır. Ben doğrudan doğruya Mustafa Suphi'nin mektubuna cevaben yazdım ve onu okuyabilirsiniz. Bu milletin, bu milletvekillerinden mürekkep olan Meclisin maksadı, gayesi, siyaseti kati olarak budur. Hiçbir vakitte merkezi hariçte bulunan bir teşkilâtla teşriki mesai edemeyiz. Biz kendi kendimizi sevk ve idareye çalışırız. Bu memlekette çalışmak isteyenler, hakiki olarak çalışmak isteyenler memleketin içinde bulunurlar ve memleketin hakiki menabiine, kitlelerine istinad ederler. Onun için Mustafa Suphi'ye ceza yapamazsınız efendim.

Bir de şarkın ahvalini tetkik etmek için bir heyeti mahsusa izamını talep etmişler. Şarkın ahvalini hangi noktai nazardan anlamak istiyorsunuz? Asıl mektubu getiripte mahrem tebligatta bulunan, söylediğim şeylerin hepsi hakkında müspet, müeyyid delaili kâfiye mevcuttur. Tekrar delile hacet yoktur. Kanaatlerimizi tespit edebiliriz. Bu mesele hakkında eğer Kâzım Paşanın buna temayülâtı ve bu temayülâtın mucibi mazarrat olacağını tahkik etmek ise maksat, bu gayet barizdir. Azerbaycan'da bilmem Dağıstan'da Bolşeviklerin Komünizme karşı ne gibi tedabiri ciddiye düşündüğünü anlamak için, Hükümete olan tekliflerini mütalâa buyurabilirsiniz. Eğer bundan başka şarka anlaşılması lâzım ve henüz Beyefendi tarafından ifade edilen şey varsa bir heyeti mahsusanın izamı meselesi ki buna hiç lüzum yoktur Kâzım Paşanın ne ruhta Bolşeviklere karşı olan hissiyatı malûmunuzdur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kâzım Paşaya hürmetimiz vardır. Erzurum valisi olmak için İstanbul'da bile çalıştık ve sonra o kadar da basit bir adam değilim. Mesaile nüfuz edebilirim. Görüştüm. Garazı şahsî tanımam. Vali Hamit Bey Necati Beyin Hükümete verdikleri son şeyi de söyleyin.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Şimdi efendiler bu noktadan başlayacağım. Ben de, dünyada hiç garazı şahsî taşır adam değilim. Bir defa zâtı âliniz vali Hamit Beyle Necati Beyin verdikleri şeyden nereden muttali oldunuz? Üçü Ermenistan sulhunu yapmak için tarafımızdan tayin edilmiş bir heyeti murahhasadır ve onlarla vukubulan muhaberatı mahremanemiz sizce neden malûm oluyor? Bu Necati'nin fikri bana gelir. Demek o zatın bana yazdığı telgrafnameden zâtı âlinizin de malûmatı vardır. Kâzım Kara Bekir Paşanın takibettikleri siyaset hakkında şikâyetamiz izahatınızdan şimdi bu noktayı izah için bir şey daha söyleyeyim. Zâtıâliniz Necati Beyle Hamit Beyin muttali oldukları heyeti murahhasanın bir faaliyet safhasına belki vakıfsınız. Fakat Kâzım Kara Bekir Paşaya Heyeti Vekileden verilen talimata vakıf mısınız? Bana yazmış olduğu telgrafnamede zâtı âlinizin de malûmatı vardır. Meseleyi tenvir için soruyorum. Orada ne renk ve şekil göstereceğine dair Hamit Bey Necati Beyin malûmatı yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ben tereddüt ettim şahsımda.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Çünkü her gittiğiniz yerde aleyhinde bulundunuz, yazık değil mi? Tarihe geçecek onun yaptığı şeyler.[40]

---

[40] ***Gizli Celse Zabıtları Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 136, Sayfa 326-337***

24 Ocak 1337 (1921) Pazartesi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Çerkez Ethem ve Müfrezesinin Vaziyeti Hakkında Beyanatı

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; malûmu âlileri garp cephesini teşkil eden birinci kuvvei seyyare namı altında Ethem Beyefendinin bir müfrezesi vardır. Ethem Bey rahatsız bulunduğu için öteden beri kendisiyle beraber hizmet etmekte bulunan biraderi Tevfik Bey vekâleten bu kıtaya kumanda etmektedir. Son zamanlarda garp cephesi kumandanı Fuad Paşanın vazifeten oradan ayrılmış olması münasebetiyle cephenin tertibatında bazı tadilât yapıldı ve cephe dâhilinde bazı ufak tefek tedbirler ve tertipler tatbik edildi. Bundan dolayı kuvvei seyyare kumandanı ile diğer kumandanlar arasında bazı sui tefehhümler oldu ve belki mütezahir olan vaziyeti bizi memnun etmeyecek şekil ve renktedir. Fakat diğer taraftan bu neticenin sui tefehhümattan tevellüt ettiğini işittiğim için şahsen bu işi hüsnü suretle halledeceğimi memul ettim ve teşebbüs ettim ve bugün öyle zannediyorum ki mesele heyeti umumiyesi itibariyle halledilmiştir. Binaenaleyh resmiyete intikal etmemiş ve tarzı hususide hallinde... ...Zannederim daha muvafık olur. Mahaza bu meselenin hüsnühalle, memleket ve millete en nâfi olacak tarzda halline çalışacağız. O zaman bütün safahat ve ananatiyle heyeti celilenize arzedeceğim.[41]

[41] ***Gizli Celse Zabıtları** Dönem 1, Cilt 1, Birleşim 137, Sayfa 353*

FEVZİ ÇAKMAK
II. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ
(III. TBMM HÜKÜMETİ)

BİYOGRAFİ

FEVZİ ÇAKMAK

(İstanbul 1876 - 12 Nisan 1950 İstanbul)

II. İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Fevzi ÇAKMAK

1876 yılında İstanbul'da doğdu. 1895 yılında teğmen rütbesi ile Harp Okulu'nu bitirdi. Aynı yıl girdiği Harp Akademisi'ni 1898 yılında bitirerek kurmay oldu. Bu tarihten itibaren ordunun çeşitli kademelerinde karargâh ve birlik komutanlığı görevlerinde bulundu.

Arnavutluk Harekâtı ve İsyanı'na, İtalya, Balkan, 1'inci Dünya ve Kurtuluş Savaşları'na katıldı.

1914 yılında tümgeneralliğe yükseldi. Çeşitli birliklerde Kolordu Komutanlığı, Anafartalar Grup Komutanlığı ve Ordu Komutanlığı görevlerinde bulundu. 6 Ocak 1918 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na atandı. 28 Temmuz 1918 tarihinde korgeneralliğe yükseldi.

27 Mayıs 1919 tarihine kadar bu görevi yürüttü. 1'inci Ordu Müfettişliği'nden sonraki Harbiye Nazırlığı görevinden 21 Nisan 1920 tarihinde istifa ederek Anadolu'ya geçti. Milli Müdafaa Vekili ve Heyeti Vekile Reisliği görevine atandı. 3 Nisan 1921 tarihinde orgeneral, 31 Ağustos 1922 tarihinde de Büyük Zafer'in kazanılmasındaki yüksek hizmetlerini takdiren mareşalliğe terfi ettirildi. 12 Temmuz 1922 - 3 Mart 1924 tarihleri arasında Genelkurmay Başkanlığı Vekilliği, 3 Mart 1924 tarihinden 12 Ocak 1944 tarihine kadar Genelkurmay Başkanlığı yaptı. 12 Ocak 1944 tarihinde yaş haddinden emekli oldu.

1.Dönem Kozan, 8. Dönem İstanbul Milletvekili, Müdafaai Milliye Vekili, İcra Vekilleri Heyeti Reisi, Erkânı Harbiye Umumiye Vekili

12 Nisan 1950 tarihinde vefat etti. Eyüp Sultan'da toprağa verildi.

FEVZİ PAŞA (ÇAKMAK)
II. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ DÖNEMİ
(III. TBMM HÜKÜMETİ)
(24.01.1921 – 09.07.1922)

31 Kânunusani 1337 (1921) Pazartesi
İtimat Talebine Dair Sözleri

— İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa'nın itimat talebine dair beyanatı ve itimat reyi verilmesi

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, Heyeti Vekile namına mâruzâtta bulunacağım: Heyeti Vekile verdiği kararı tamamiyle Meclisi Âlinizin şimdiye kadar izhar buyurdukları arzu ve âmâli milliye dairesinde sürütmek ister ve hattâ dün akşam verilmiş, olan karar, yapılacak istihzaratın doğrudan doğruya Meclisi Âlinize arzı ile reyi umumi ne ise, o veçhile hareket olunmasını tecviz etmiştir. Maamafih Meclisin salâhiyeti tammesini temin yolunda vukubulacak her türlü teşebbüsat şayanı şükrandır. Ancak bu takrirden anlaşıldığına göre; yeni bir encümenle meselenin halli teklif büyütülüyor. Hâlbuki Heyeti Vekile; Heyeti Âliyenizin intihap etmiş oldukları bir encümen mahiyetindedir. *(Şüphesiz sesleri)* Bendeniz bu takriri Heyeti Vekileye ademi itimat addederim. Efendiler, bendeniz milletin, memleketin istikbaline ait en mühim bir meselede giriştiğimiz yolda emniyeti tamme ile hareket edebilmek üzere tâyini esami ile itimat reyi talep ediyorum. *(İtimadımız var, hacet yok sesleri)*[42]

II. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa (Çakmak)

[42] ***TBMM Tutanak Dergisi** Dönem 1 Cilt 8 Birleşim 141, Sayfa 27*

8 Şubat 1337 (1921) Salı
1336 Senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi ve O Meyanda Müzakere Edilen Teklifler ve Sual Takrirleri Münasebetiyle Sözleri

REİS — Paşa Hazretleri cevap verilecek mi?

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA — Şimdi efendim; üseranın nakli için nakliyat tertibatından para havale edilmiştir ve bunların celbi ciheti temin olunmuştur. Fakat malûmu âliniz harbi umumide vukua gelen tezebzübat maatteesüf üseramızı o kadar perişan bir hale koymuştur ki bazıları Japonya'dan, bazıları Almanya'dan, bazıları Hint'ten, bazıları, Çin'den, her birisi perakende bir surette ve perişan bir halde geliyorlar. Bunların her birisine para yetiştirmek ve azimetlerini temin etmek için maalesef elimizde vesait yoktur. Elimizin erdiği yere kadar ve bunların münasebet tesis ettiğimiz yere kadar müreffehen celpleri temin olunuyor ve Almanya'da olduğunu haber aldığımız bu dört yüz zabit ve neferat için de teşebbüsatta bulunacağız. Sonra efendim. Soğuktan vefat...

RİFAT BEY (Kayseri) — Paşa Hazretleri Rusya'daki esirler için hiç bir teşebbüs yok mudur?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Rusya'daki esirler için yüz bin lira tahsisat verdik, Şark cephesine. Onlar Bakü'deki mümesilimiz ile temasa gelerekten esirleri peyderpey celbediyorlar. Fakat meselâ Aksayi Şarka ve Japonya'ya düşmüş olan esirlerimiz hakkında bir teşebbüsatta bulunamıyoruz.

RİFAT BEY (Kayseri) — Esaretin kendileri düşmanı idi. Şimdiye kadar onları göndermeleri lâzımdı.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Malûmu âliniz Aksayi Şarkta Japonların nüfuzu var, Bolşeviklerin nüfuzu yoktur. Oraları Japon tesiri altındadır. Baykal gölünün şark tarafında büsbütün ayrı bir idare vardır.

Efendim ordunun malûmu âliniz ihtiyacatı peyderpey tesviye olunmaktadır. Nakliyat hususunda bir nizamname kaleme aldık ve bunu tamim ettik ve tatbikat cihetine gidiliyor. Bunun tatbikatında iki cihet var. Birisi, menzil teşkilâtiyle bunların daima sıcak yemek yemeleri ikincisi, her yerde her hat üzerinde bu kadar büyük bir menzil teşkilâtı yapmak hususunda maalesef bütçemiz müsait olmadığı için konak yerlerini mümkün olduğu kadar uzaklaştırarak, aralarında mutavassıt merkezler yapmak. Bu mutavassıt merkezde bunların yevmiyesini vererekten daha bor gıdayı alabilmek ciheti temin olunmalıdır. Malûmu âliniz eldeki nizamname mucibince yevmiye ve katık pahası maatteessüf çok azdır. Bunun tezyidi mutlaka bir kanuna vabestedir. Bu kanunu üç dört ay evvel yaptık, takdim etmiştik. Her nasılsa zayi olmuş. Tekrar bir kanun yaparak Heyeti Vekileden Heyeti Âliyenize gönderdik. Lütfen bu kanun bir an evvel çıkarılırsa katık pahaları arttırılır ve bu suretle efrat yollarda daha müreffeh gelebilirler.

Vesaiti nakliyenin köylere getirtilmesi meselesine gelince: malûmu âliniz ordunun harekete kabiliyeti en ziyade elindeki nakliye kollarının intizamı ile mümkündür. Arzettiğim veçhile ordunun evvelâ muharip ve gayrimuharip kısımları tanzim olunduktan sonra geri hidematı teşkil olunur. Evvelâ geri hidematı tanzim olunmadan tabiî ordunun tanzimi imkânı yoktur ve maksat zayi olur. Şimdiye kadar bizim yaptığımız

teşkilâtta nakliye kolları teşkilâtına en sonra başlanmış ve tedricen ikmal olunuyor. Maamafih bu nakliye kollarının bermucibi kadar ve tamamen yapılabilmesi için büyük bir masraf ihtiyarı icabeder. Bunun da kâmilen tesviyesi bütçeye büyük bir bar olacaktır ve bittabi ordunun nakliye hizmetleri mecburen köylülere gördürülürdü. Ancak köyler bu hidematı angarya suretiyle görüyorlardı. Bunu menettik. Behemehâl, köylülerin nakliye ücreti verilecek, hayvanatının ve efradın bazıları temin olunacaktır ve netekim oluyor. İkincisi, en ziyade güzergâhlara düşen karye ahalisi daha ziyade bu hizmete mâruz kalıyorlar ve işlerini göremiyorlar. Bundan da şikâyet vâki oldu. Binaenaleyh bu gibi hidematın o mıntakadaki bütün köylere seyyanen taksimiyle mümkün olduğu kadar hayvanatın ve köylülerin köylerindeki ziraat işlerinin temini ciheti de emrolunmuştur. Bu şikâyetler, tedricen, gerek nakliye kollarımızın tezyidi, gerekse bu tertibatın tanziminden sonra bertaraf olacaktır. Netekim bu da bertaraf olmakta ve kısmen hali intizama girmektedir.

Neferatın hidematı süfliyede istihdamı: bunu zaten eskiden beri kanun men eder ve böyle bir muamele görüldüğü vakitte buna sebebiyet verenler tecziye olunur. Böyle şahıslar ne olursa olsun ele geçince tecziye olunacağı tabiidir ve bu hususta birçok emirlerde verilmiştir. Elbette ele geçenler tecziye olunacaktır.

Erzurum civarında tekâlifi harbiye tarhedilmiş ve bedellerinin ita edilmesini Hüseyin Avni Bey buyurdular. Tekâlifi harbiye seferberlikte yapılabilirdi. Fakat usul ve karar mucibince biz daima her şeyin bedelleriyle alınmasını talep ve tensip ettik. Fakat ita olunuyordu, ianatın men'ini ve Vasaiti Nakliye Komisyonlarınca alınan hayvanatın mazbata mukabilinde alınmayıp paraları ile alınmasını emrettik. Ancak eldeki menabii maliyenin ilk zamanlarda tanzim olunamaması cihetiyle şüphesiz ki bidayette böyle şeyler olmuştur ve ordumuzun evvelce muntazam, olmaması dolay isiyle evvelemirde ianat vâki olmuştur. Fakat son emirlerden ve son tebligattan sonra, bunlar bertaraf olmuştur ve böyle tekâlifi harbiye tarh olunup ta ellerinde mazbataları olanlara para veriyoruz. Şayet Erzurum'da böyle parası verilmemiş adamlar, varsa, tahkik edeceğim, paralarını verdireceğim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Tekrar ederim.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Paşa Hazretleri Kuvayi Milliye efradına verilen maaşat da bütçede dâhil mi?

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim Dâhildir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Bunlara para verilipte tesviye edilmiyenler ne olacak? Evvelce Kuvayi Milliye efradına Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden para verilmiş, meselâ karzan maaşata mukabil olmak üzere on, yirmi bin lira, almışlardır.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Şimdi efendim Mustafa Kemal Beyefendinin buyurduğu ciheti biraz izah etmek lâzımgelir. Malûmu âliniz Büyük Millet Meclisi inikat ettiği sırada hiçbir teşkilâtı yoktu. İlk teşkilâtı Heyeti Celilenizin tâyin ettiği vekiller yapmağa başlamıştır. Bendeniz Müdafaa-i Milliye Vekâletine tâyin olunduğum zamanda tabiî ne bir levazımı ve ne de Maliyede ordunun ihtiyacını defaten tesviye edebilecek para mevcut değildi. Hattâ şu kadar diyebilirim ki, bugün bir ayda yaptığımız masrafı o sıralarda yani Nisan, Mayıs ayı zarfındaki yaptığımız masrafa nispet edecek olursak yirmi misli artmıştır efendim. Bu neden olmuştur acaba? Eğer doğrusunu

isterseniz o vakit biz orduyu beslemiyorduk. Bu hakikattır. Ordu malûmu âlinizdir ki: Müdafaa Hukuk Cemiyetleri tarafından besleniyordu ve ordunun iaşesi hususunda iki cihet tatbik olunuyordu. Birisi Garp cephesinde; İzmir'in işgaliyle başlayan millî bir müdafaa kuvveti vardı. Bunlar Uşak, Balıkesir ve Nazilli'de temerküz etmişti. Ahaliden bunlar asker, iane topluyorlardı. Bu suretle o cepheleri müdafaa ediyorlardı. Şu kadar diyebilirim ki o sırada 61, 33, 57'nci fırkalar vardı. Bu fırkalara o aylar zarfında ihtimal ki merkezden hiç, para gönderilmemiştir. Onlar bütün her türlü masariflerini müdafaa-i hukuklardan almışlardır. Onlardan başka müdafaa-i hukuklar bunları takviye edecek birtakım kıtaatı milliye yapmışlardı ve onları da beslemişlerdi.

Merkez şark ve cenup cephesine nakli kelâm edecek olursak, orada ambarlarda bir hayli malzeme kalmıştı. Fazla malzemeyi bunlar bir taraftan füruht ediyorlardı ve ondan elde ettikleri para ile ihtiyaçlarım temin ediyorlardı. Gayet cüzi bir kısım da ahaliden para tahsil edebiliyorlardı. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi Hükümetinin işe başladığı gündeki ordu mevcudiyle, bugünkü ordu mevcudu şüphesiz farklı olmakla beraber, masarif ciheti de on, yirmi misli farketmesi itibariyle, masraf büyümüştür. Ancak o zamandaki masarifin, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin milletten almış olduğu ianelerle, tesviye edilmesinden dolayı merkezden para gönderilmemiştir ve para gönderilmek imkânı da yoktu. Birtakım bankalara vaziyed edilerek pek cüzi para bulunmuş ve onlarla ihtiyacatı rüzmerer temin edilebilmişti. Tedricen gerek maliye ve gerekse müdafaa-i milliye teşkilâtı taazzuv ettikçe bu idare hususu çoğalmış ve nihayet müdafaa-i hukukların cebren iane mahiyetinde olan bu idareleri de lâğvolunarak yalnız Hazinei Devlete ahalinin para vermesi ve bir elden sarfedilmesi usulü kabul edildikten itibaren masarifimiz tamamiyle taayyün etmiştir ki bugün on ay evvelki masrafın on beş, yirmi misli tezavüt etmiştir. Bunun için şimdi Mustafa Kemal Bey biraderimizin buyurduğu gibi, biz o müdafaa-i hukukun verdiği parayı tahsile ve taksimine kalkışacak olursak onun için milyonlar lâzım ve zaten müdafaa-i hukuk da bu paraları memleketin müdafaası için toplayıp sarf ettiği için zannedersem bunun iadesine lüzum yoktur.

MALİYE VEKİLİ FERİD BEY — Milletin parasıdır.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Evet efendim milletin parasıdır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim bu müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden Müdafaa-i Milliyeye mensup efradın aldıkları paranın mazbut bir defteri vardır. Son zamanda 130 küsur bin lira altın para olmak üzere Refet Bey tarafına Devletten bir para alınmıştır. Bu paranın hesabatı var mıdır?

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Vardır efendim. Şimdi bunu arzedeceğim. Bidayetteki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yaptığı sarfiyatın hesabı yoktur. Çünkü bunlar Hükümetin teşekkülünden evvel, hattâ bir sene evvel teşekkül etmiş ve tedricen birçok para toplamış ve sarfetmiştir. Bunlarla bizim alâkamız yoktur. Yalnız Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini para toplamaktan menettiğimiz ve Hükümet vazifesini tamamiyle ele aldığı tarihten itibaren tabiî hesabatı vardır. Kimden para aldıysa bittabi hesabatı mevcuttur.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Yalnız bütçeye dahil midir'?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Onun evvelki hesaplarını görmedim. Bilemiyorum. Millet neye karar verirse ona göre hesap görülür efendim.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim on yedi kişinin soğuktan vefat ettiği burada mevuubahis olmuştu. Bunu ya tekzip buyurursunuz veyahut ta bunlar ne suretle vefat etmişlerdir? Hastahanenin nevakısından mı? Yoksa hastaneye girmezden evvel cephelerde mi ve bunlara sebebiyet veren kimlerdir? Lütfen bunlar hakkında Paşa Hazretleri izahatta bulunsunlar. Çünkü Emin Beyefendi buyurdular ki; kurşunla şehit olanlar yüzde iki olduğu halde soğuktan on yedi kişi ölmüştür. Binaenaleyh bu müthiş bir şeydir. Bunun hesabını soruyorum.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Cephelerde bu sene kışın vaktinden evvel gelmesi dolayısiyle, henüz ordu tamamiyle ilbas edilememesi hasebiyle asker soğuğa mâruz kalmıştır ve böyle nöbet bekliyen efrattan büyük kış mevsiminde soğuktan telefat olmamak imkânı yoktur. Efendiler tahkikat yapıldı. Bu hususta tabiî kimsenin kabahati olmadığı tebeyyün etti. Her vakit böyle büyük muharebelerde bahusus «Allah göstermesin» ricat muharebelerinde vaktiyle efradın mevzie girmemesi yağmur altında kalaraktan geceyi dışarıda geçirmesi daima vâkıdır. Harbi umumide muntazam Alman ordusu Romanya gibi ovalık bir yerde muzafferane harp ederken binlerce kişi soğuktan donmuştur. Mamafih arzu olunmaz bir haldir ve müsebbipleri kimse tecziye olunur. Fakat böyle kimsenin elinde olmıyan esbap ve sevaikı tabiiye dolayısiyle vukua gelen incimatlar tabiidir ve bugün kurşunla ölenlerin miktarı bu gibi sevaiki hariciye ile ölenler miktarının belki onda birine baliğ olmaz. Hastalıklar, incimat, türlü türlü ilel ve emraz orduların en büyük düşmanıdır. Mamafih şuhu da kemali şükranla arzederim ki ordumuz harbi umumideki vaziyetinden kat kat iyidir ve yalnız nakliyat yeni menzil hidematından dolayı son yapılan teftişte görülmüştür ki, hastalığın yüzde onuna asıl cephedeki yani muharebe eden kıtaat mâruzdur.

Yüzde doksanı ise geridekilerdedir. Arkadaşların buyurdukları veçhile henüz kıtaya dâhil olmaksızın, intizama girmeksizin, kıtaya vürut edinceye kadar yollarda hastalığa, duçar oluyor. Bu da tabiidir. Çünkü kıtaya girmeden evvel fennen tathir olunuyor, libas olunuyor ve intizam dâhilinde bulundukları için cephede hasta olmuyor. Demek ki, cephelerde ahvali sıhhiyenin tanzim olunduğuna kanaat edebiliriz. Şüphesiz ki köylerinden buraya doğru gelirken henüz zaptü rapta girmemişler. Kimisi kalır, kimisi ileri gider. Hanlar muntazam değildir. Bu suretle hastalık olur. Fakat bunun da arzettiğim veçhile gerek menzil teşkilâtının itmamından sonra, gerekse Heyeti Âliyenize takdim ettiğimiz kanun mucibince yevmiyelerin tezyidinden sonra, çünkü üç, dört kuruşla bir nefer beslenmez. Bunun tezyidi kabul Duyurulduğu takdirde, bunun da cepheler derecesine ineceğini kaviyen ümit ederim.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, Erzurum bizim Anadolu'nun hakikî bir kalesidir. Oradaki ahalinin ikdarı, doğrudan doğruya Kale muhafızlarının ikdarı demektir. Ahalinin elinden ne alınmışsa verilmesi hususunu ben tekeffül ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Teşekkür ederiz.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Ancak şunu da arzedeyim ki; orada Ermeniler mağlup edilmiş, fakat tamamiyle teslimi silâh etmiş bir halde bulunmuyorlar. Kafkas ahvali henüz tavazzuh etmemiştir. Ordumuzun daima harekete müheyya bir vaziyette

bulunması lâzımdır. Onun vesaiti nakliyesine ve iaşesine kâfi hayvan bıraktıktan sonra üstarafını ahaliye iade etmelerini tamamiyle tasvip ediyorum ve öyle emir vereceğim.

HASAN SIDDIK BEY (Van) — Van'a da böyle bir muamele yapılmalı.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Van'dan da mı böyle hayvan almışlar?

HASAN SIDDIK BEY (Van) — Evet.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim, Tahsin Bey arkadaşımız bir iki derin yaraya dokundu, Paşa Hazretlerinin vermiş olduğu cevap o yaranın kalbime damlayan kanlarını durduramadı. Efendim; ahali vesaiti nakliye dolayısıyle mezalime uğruyor. Neferlerin, zâbitan maiyetinde hizmetçilikle izzeti nefislerini büsbütün alçaltıyorlar. Ahali adam olsun da kendisini ezdirmesin. Nefer de adam olsun da kendisini ezdirmesin, bunu böyle kolayca söylemek nerede? Fakat bundaki hakikati tecelli ettirebilmek nerede? Biz ahaliyi tenvir edersek; ahali de kanunun kendisine bahşettiği salâhiyeti kullanarak, hattâ icabederse isyan da eder. Bu cihet bertaraf. Ben yalnız bir mütalâcıkta bulunacağım ki, Paşa Hazretleri kabul buyururlarsa itikadımca müessir bir tedbirdir. Neferata talim yaptırılırken ilk aylarda ve henüz kendisi daha bir hizmete verilmemden evvel mükerrer surette çavuşları, muallimleri vasıtasiyle kendisinin hizmetçilik vazifesini nasıl ve ne dereceye kadar kendisine anlatmak ve hattâ o dereceye kadar anlatmak ki, neferin ruhuna o derece telkin etmek ki o dairei salâhiyetin haricinde kendisine muamele edilirse evet neferin ruhu ihtilâl etmek ve isyan etmek ve oradan kaçmak. *("Anarşist mi yapıyorsun?" sesleri)*

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Tohum mu atıyorsun?

TUNALI HİLMİ BEY (Devamla) — Pekâlâ sözümü geri alıyorum. Fakat bir cesaret verilsin ki, gelsin zabitinin âmirine bir selâm versin, şikâyet edebilsin. *(Bravo sesleri)*

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Müdafaa-i Milliye bütçesinin müzakeresi en çok tenkit edilebilecek bir sahadır. Fakat efendiler; bu tenkitlerden ziyade, dâvayi millimizin biran evvel husulüne ait temenniler izharı daha muvafıktır zannederim. Ben de Müdafaa-i Milliye bütçesi vesilesiyle burada birçok şeyler söyliyebilirim. Birçok acı hakikatler, safhalar mevcuttur. Fakat son zamanlarda Yunanlıların işgali altında inliyen memleketimden aldığım birtakım mektuplar yar ki beni, feriyata taallûk eden bu gibi intikadattan menediyor.

Efendiler! Allah hiç kimseyi memleketinden dûr ve mehcur bırakmasın, dünyada bundan daha acı, bundan daha elemnak hiçbir şey yoktur. *(Pek doğru sesleri)* Aldığım mektuplarda; Yunanlıların fecayii altında ağlayan, titreyen münevverlerin günden güne ortadan kaybolmakta olduğu, köylerde, ırz, namus, mal ve saire namiyle bir şeyin kalmamakta bulunduğu ve zaman zaman camilerdeki minarelerde ezan okunmaktan bile menedildiği ve bu gibi daha birçok acı şeyler yazılıyor. Şimdi aldığım mektupta; memleketimizin en kıymetli ve değerli, en muhterem ve hamiyetli bir genci vardı; İbrahim Baki Efendi isminde bir zat, bunun rahmeti rahmana kavuştuğu yazılıyor. Eşraftan Ali Efendi isminde biri -ki Medresetülkuzattan mezun bir zattır- ikindi abdestini alırken sureti feciada şehit edildiği bildiriliyor. Hareketi milliye ile alâkadar olsun, olmasın, birçok zevatın işkenceler altında kıvranmakta olduğu yazılıyor. Seksen yaşında Kocabıyıkzade Mehmet Efendi namında bir zatın her gün işkenceler altında birçok eziyetlere mâruz bırakıldığı ve nihayet bu zatın; artık illallah, asacaksanız asınız,

öldürecekseniz öldürünüz, diye tek başına isyan ettiği yazılıyor. Hulâsa birçok felâketli haberler ki insan bu haberler karşısında, bilhassa kendi memleketi olmak itibariyle, tahammül edemiyor, dayanamıyor.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bütçeye taallûku yoktur bunların.

HASAN BASRİ BEY (Devamla) — Rica ederim, bütçeye taallûku yoktur demeyin. Ben kalbimi söyliyorum. Bütçeye taallûku vardır ve var olduğunu takdir ederek soyuyorum. Aldığım mektubun bir fıkrasında deniyor ki, «Reha ve halâs güneşi doğmıyacak mı? İhtiyar nineler geceleri sabahlara kadar dua ediyor ve yarabbi, bize mutlaka Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin kuvvetlerini göster diyorlarmış. Bunalan, ağlayan ruhumuza, Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri bir reşşaşei ümit ve teselli serpsin. Zaten nevmit değilim. Yalnız tatmin edici bazı beyanatta bulunulmasını rica ediyorum. Yunanlıların mezalimi hakkında her gün, her saat bu taraftan doğacak güneşe intizar eden, ellerinde sopalarla Yunanlıları kovmaya savaşan memaliki meşgulemize ne vakit kavuşacağız? Halâs güneşi ne vakit parlayacak? Biraz ışık veriniz Paşa Hazretleri.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim bu bapta tafsilât vermekten beni mazur görünüz. Mamafih milletin dişinden, tırnağından artırarak verdiği milyonları israf etmiyerek, milletin efradını halâs ve vatan uğrunda hüsnü istihdam ederek, az zamanda memaliki meşgulemizi kurtaracağımıza, tamamiyle ümitvar olduğumu arzederim. *(Alkışlar)*

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim uzun bir şey söyliyecek değilim. Paşa Hazretleri bir iki defa burada, Müdafaa-i Milliyece cebrî iane ve sairenin lâğvolunduğunu buyurdular. Evet bundan malûmatım vardır. Heyeti Vekile böyle bir karar verdi, tebliğ de olundu. Fakat bu kararın müsmir olup olmadığını Paşa Hazretlerinden sormak istiyorum. Elyevm keyfî muameleler, hâlâ cebrî ianeler bazı mahallerde devam etmektedir. Rica ederim buna katî surette bir karar versinler. Bunun önünü alsınlar. Söyliyeceğim bundan ibarettir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Usulsüz cebren, iane alınmasının menedildiğine dair burada, gerek Maliye Vekili Beyefendi ve gerek Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri beyanatta bulundular. Buna rağmen Yozgat'daki kuvayi milliye -ki bilâhara kuvayi beliye namını almıştır- bu kuvvet; cebren, kahren alınan mevaşi ve eşyayi saireden maada yalnız Yozgat'dan (38) bin lira, Maden'den (30) bin lira. Çorum'dan (7) bin lira para almıştır. Müdafaa-i Hukuk Hazinesinden aldığı paralar da başkadır. Bendenizin istirhamım bu alınan paraların hesapları bir gün gelipte kendilerinden sorulacak mı? Yoksa bu aldıkları paralar, yaptıkları mezalim gibi, yanlarına kalacak mı? *(Kalmaz sesleri)* Bununla beraber aldığım bir mektubun son fıkrasını müsaadenizle okuyacağım: "Maakoşum bir çift araba esplerinin; çiftlikteki damızlık kısrağımın, mağazamızdan tehdit ile alınan üç yüz liralık eşya bedelinin, hanemdeki iki yüz şinik arpanın, yağ ve saire ile en son olarak bazı hile ve desais istimaliyle yine tehditle alınan (850) lira. Fakat en ziyade müteessir olduğum bir şey varsa, tâ küçüktenberi yavrudan büyütmüş olduğum, eşkâl ve cinsi malûm olan tohumluk esbimin cebren hanemden götürüldüğüdür" Bendeniz bu hayvanı birinin altında gördüm. Bu mektubu yazan bir istida gönderiyor, ismini şimdi söylemiyeceğim, Paşa Hazretlerine sonra arzedeceğim. Her halde bu hayvanın istirdadına lütfeder.

Maruzatım; bu yapılan mezalim ve fecayile alınan ianatın hesabatı bir gün sorulacak mı? Orada bir Necati, bir İsmail Hakkı türedi ve bunların bugün Kuvayi Milliye namına yapmadığı mezalim kalmadı. Diğer masum kuvvetleri de lekedar etti, bunlara ceza verilecek mi, verilmiyecek mi?

AHMET HİLMİ BEY (Kayseri) — Merkez Memuru Şakir Efendiyi unutma.

Dr. REFİK BEY (Bayazıt) — Efendim bendenizin söyliyeceğim; vaktiyle, Heyeti Vekileden gönderilmiş, tefrik olunan ve müfreze halinde bulunan efrat ile zuafanın sevkiyat esnasındaki iaşelerine dair bir lâyihai kanuniye vardı. Efendim bu, Müdafaa-i Milliye Encümenince tetkik edildi. Her kolordu dairesindeki efrada rayiç üzerinden para verilmesi gibi, iaşeleri hakkında da birtakım tadilât icra edildi ve Muvazenei Maliye Encümenine verildi. Bu kanunun biran evvel çıkması, gerek askerin sıhhati ve gerek sefaletten kurtulması için, pek lâzımdır. Bendeniz bunun Muvazenei Maliye Encümeninden süratle çıkmasını istirham ediyorum ve bunu süratle müzakere edelim.

İkincisi; efendim Tahsin Beyefendi buyurdular ki; soğuktan vefiyat çok oluyor. Mesleğime taallûk etmesi itibariyle bundan bahsetmek isterim. Efendiler; harbi umumide olsun ve şimdi olsun, gördüğümüz ve yaptığımız tetkikat bize gösteriyor ki; orduda gerek emrazı sâriye ve gerek emrazı âdiye, her zaman, en müthiş cephe muharebelerinin bize verdiği mecruh adedinden fazladır ve her ordu için, en müterakki ve en mütemeddin ve en çok vesaiti nakliyesi olan ordular için dahi bu; böyledir. Hiç bir zaman büyük bir kütlenin hastalıktan tamamen tecridi imkân tahtına girmemiştir. Bilhassa harekâtı harbiyede. Bendenizin burada bir kaç ay sıhhiye reisliği yaptığım esnada elde ettiğim netayiç ve tetkikatına nazaran; ordumuzda emrazı sâriye bugün elhamdülillah yoktur. Tathirat yapılıyor, aşılar yapılıyor ve bu suretle tifo gibi, kolera gibi, lekeli tifo gibi emrazdan lehülhamd Ordumuz beri kalır. Fakat en büyük müşkülâtımız; ahzıasker dairelerinden itibaren mevakii askeriyeye kadar geçen zaman zarfında sevkiyat efradının çektiği en büyük sıkıntıdır. Bunun için de menzil bulutunun biran evvel tesisini Paşa Hazretlerinden rica ederim. Menzil bulutu lâzımgelen vesaiti fenniyesi ile teçhiz ve tesis olunabilirse o vakit gerilerde hâsıl olan hastalıkların, zayiatın önü alınmış olur.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Menzil teşkilâtı yapılıyor efendim.

CEMİL BEY (Kütahya) — Efendim, bendeniz gayet kısa söyleyeceğini. Yalnız Kuvai İcraiye Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinden soracağım ki; gerek Büyük Millet Meclisi Hükümetinin teşekkülünden evvel ve gerek sonra; müdafaa-i vatan perdesi altında teşekkül eden şekavet ocaklarının köylerde icra etmiş olduğu tahribat, mezalim, envai işkence bunların yanlarına kalacak mı? *(Kalmaz sesleri)* Bu gibi hâdiseler temadi ettikçe hepsinin tecziyesini, icabederse ipe çekilmesini teklif ederim. Bendenizin söyleyeceğim bundan ibarettir.

ABDULLAH EFENDİ (Devamla) — Efendim Emin Beyefendi biraderimiz demin buyurdular ki, buradan bir kıta asker giderse yolda iki yerde kendilerine sıcak olarak yemek veriliyor. Madem ki, bir tabur askere yemek veriliyor, çay veriliyor, niçin otuz kırk kişi gittiği vakit te verilmiyor? Onlara da verilmesi iktiza eder, bir bu... Bir de Paşa Hazretlerinden sual ediyorum ki, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri zamanında olan mesaile kemani hakkına vakıf değiliz. Fakat bizim fırkalarımız teşekkül ettikten sonra

vâki olan hatalar varsa bunları biz tashih edeceğiz buyurdular. Evet bendeniz Paşa Hazretlerinden soruyorum: Yani hilafı hakikat olmasın, dört, beş vagon Geyve'den koza gitmişti. Maliye Vekili Beyefendi de burada idiler; soruyorum; acaba bütçelerinde dâhil midir, değil midir? Yahut Paşa Hazretlerinin bütçesinde dahil midir? Kezalik ipekler ve sonra efendim afyon vesaire götürülmüştü, bunlar da bütçelerinde dahil midir, değil mi? Adapazarı'ndan on bin kiloya yakın şeker ve on bin kilo sabun müsademe edilmiştir. Bunlar mubavaa edildi mi veya satıldı mı? ordunun defterine kaydedildi mi, edilmedi mi? Bunları sual ederim. Sonra bu defa Geyve'ye geldiğimde; Geyve Alay Kumandanı Beyefendi Hazretleri, Adapazarı'ndan gelen bir yolcunun atlarını almış ve o adamcağız Geyve Mutasarrıflığına bir istida veriyor ve istidasında diyor ki: Benim hayvanlarımı ne için aldılar? Sonra Mutasarrıf Beyefendi ile görüştüm, Mutasarrıf Beyefendi diyor ki: Kumandandan sorayım. Kumandan diyor ki: Ben hayvanları topçuya elverişli diye aldım. Tekrar bu adanı istida veriyor, diyor ki: Efendim, topçuya elverişli diye benim hayvanım alınamaz. Bu tarz yeniçeri zamanına ait bir meseledir diyor. Mutasarrıf Beyefendi gayet hiddetlenmiş.

MEMDUH BEY (Karahisarı Şarki) —Alınır alınır, memleket için alınır!

ABDULLAH EFENDİ (Devamla) — Rica ederim Efendim. Müsaade buyurun. Sözümü kesmeyiniz. *(Gürültüler)* Rica ederim susunuz. Bakınız istidasında ne diyor. *(Gürültüler).* Allah, Allah, Allahüekber, dinleyiniz yahu.

REİS — Devam ediniz.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Dinleyen dinler Hocam, siz devam ediniz.

ABDULLAH EFENDİ (Devamla) — Bakınız ne diyor? Diyor ki: Efendim benim hayvanlarım topçuya elverişli ise baytar muayene eder, topçuya elverişli der. Bir komisyon teşekkül eder ve komisyon bunun alınmasına karar verir. Ondan sonra ya senedi mahsusla veya aynen parası verilir, öyle alınır, bu meseleyi yeni gelen Fırka Kumandanı Halid Beyefendinin Erkânı harbine de söyledim ve rica ettim. Bu usulsüzdür, bunu iade etsinler diye bendeniz bu kadar söyledim, sonra cephe kenarında bulunan kumandan veyahut bir zabit, bu. lâzım alacağım, bu lâzım almıyacağım derse, bu Büyük Millet Meclisinin böyle bir kanun yapmasına ne lüzum var? Bendenizin mâruzâtım bundan ibarettir. Unuttuğum bir şey var onu arzedeyim: Maliye Vekili Beyefendi acaba burada mıdırlar? Şimdi Vezirhanı'ndaki Hristiyanlar gitmişler. Gök bayrak kıtası da efradını göndermiş, buradaki eşyayı kâmilen Lefke'ye getirmiş. İstediğini kırıyor, istediğini evine gönderiyor. Orayı burayı yağma ediyorlar. Bunlar satılıp milletin Hazinesine girmeli.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Hoca Efendi; bu mesele nabemevsimdir.

ABDULLAH EFENDİ (Devamla) — Nabemevsini değil. Bunlar satılıp milletin Hazinesine girmeli, şunun bunun elinde kalmalı değil.

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) —Arkadaşlar; Büyük Millet Meclisi Hükümetinin askeri bütçesi yirmi iki milyon liradır. Büyük Millet Meclisi Hükümetinin cephelerinden birisi de, tarihimizin şerefini yapmakla uğraşan ve bu şerefi bihakkın kazanan Adana cephesidir. Adana cephesile Hükümetin alâkası şimdiye kadar maalesef az olmuştur ve arzederim ki, askeri bütçesinin oraya hiç alâkası yoktur veyahut pek azdır. Adana cephesi, Meclisin yüzünü ağartan ve bu dâvanın en kahraman kısmını teşkil eden cephe olduğu halde, maalesef o cephe ile Hükümetin alâkası şimdiye kadar pek az olmuştur.

Bendeniz mayıs içerisinde burada bulunuyordum. O vakit ianelere karşı herkeste bir hoşnutsuzluk vardı. Cephelerin bütün masrafı Hükümet tarafından deruhte edilmeli ve iane kalkmalı diye herkeste bir arzu ve temenni vardı ve bu arzunun acısını Adana cephesi çekmiştir. Çünkü her taraf; artık bu masrafı Hükümet üzerine aldı diye elini çekmiş, cephenin etrafındaki memleketler cepheye yardımdan kendisini müstağni görmüş, bu masraf Hükümet tarafından yapılacak kanaatiyle... Binaenaleyh cephenin bütün yükü; yarıdan fazlası muhacir olan zavallı Adanalıların üzerine çökmüştür ve bu yükü Adanalılar şimdiye kadar çekmektedir. Hükümet Adana cephesinde iaşeyi, bir ay evvel deruhde etmiştir. Bendeniz bir ay evvel cephelere temas ederek geldiğim vakit birçok şikâyetler karşısında bulundum.

Arzetmeğe lüzum görmüyorum. Adana gayet acıklı bir vaziyettedir. Memleketin en mümbit, en zengin kısmı harp sahnesi olmuş, ayakaltında ezilmiş kalmış, binaenaleyh mahvolmuştur. Memleketin Şimal kısmi; bugün harbin bütün sıkletini, bütün acısını ve bütün fedakârlığını o muzuna alan Şimal kısmı, on aydan beri tüfeğini omuzundan bırakmadığından, işile gücüyle uğraşacak vakit bulamamış ve bu itibarla yoksul ve fakir düşmüştür. Böyle olduğu halde arkadaşlar; bir ay evveline gelinceye kadar bu muhacir, yoksul, bu felâketten felâkete düşmüş insanlar -İftiharla söylerim ki- cepheyi, daha iyi iaşe ediyorlardı. Cephede efrat; bol bol karnını doyuruyordu. Cephede efrat; hiç bir hesaba lüzum ve ihtiyaç gömleksizin, doya doya yiyor ve içiyordu. Hâlbuki, bu iaşeyi Hükümet üzerine aldığı vakitte, daha ilk hamlede -yine teessüfle arzedeyim ki- milletin iaşesiyle, Hükümetin iaşesi arasındaki farkı hissettirmiş oldu. Çünkü daha ilk hamlede; o zamana kadar koyun eti yiyen cephe efradı; kırk yaşındaki öküz etini yemeğe mecbur oldu ve daha o ilk hamlede; o zamana kadar sırf buğday ekmeği yiyen cephe efradı; buğday ile arpa karışık bir undan ekmek yemeğe mecbur oluyordu ve bu, efrat üzerinde acı acı tesirler yapıyordu...

Bir aydan sonrasını bilmiyorum ve ümit ederim ki, ve çok temenni ederim ki; vaziyet çok düzelmiş olsun. Bir ay evvel, iaşe hususunda Hükümet yeni işe başladığı için ihtimal ki, bir parça bozukluk vardı. Fakat şimdi daha ziyade düzelmiş olmasını ümit ederim. Askerî bütçesinde, bir de teçhiz ve ilbas faslı var. Bunun da bizimle, Adana cephesiyle alâkası yoktur. Yani şimdiye kadar bu cephedeki kahramanlar beyaz donla, harp etmektedir ve çoklarının ayakları yalınayaktır. *(Vah vah sesleri)* Hattâ bir ay evvelki seyahatimizde, yanımda İçel Mebusu muhteremleri de vardı. Geceleyin geliyorduk, gece nöbet bekleyen efrat; beyaz iç don iyi e bulunuyordu... Eğer orası da bu memleketin bir cüzü ise, orada on aydır bilâfasıla harp eden, dinlenmeyen, evini, çoluğunu, çocuğunu meydana dökenler, sizin kardeşleriniz ise, *(Hay hay sesleri)* şüphesiz onların da diğer taraflar gibi ilbası lâzımdır. *(Elbette sesleri)...* Sonra arkadaşlar; bu elbisesizi iğin, bu çıplaklığın harp üzerinde de gayet elim tesirleri görülmüştür...

İstitraden bir vaka arzedeyim: cephenin Tarsus kısmında gayet yüksek ve muhkem bir tepe vardır ki, ismi Ziyaret tepesidir. Bu tepe düşmanın eline düşmüştü ve düşman bu tepeyi tahkim etmiş, top çıkartmış ve bu itibarin cephenin birçok kısmını taciz etmektedir. Bu tepeye karşı yapılan ve büyük fedakârlıklar ihtiyar olunan hücumlardan birisi de -teessürle arzedeyim- sırf askerin çıplak olması dolayısiyle akim kalmıştır. Çünkü bu tepeyi Fransızlar pek müthiş bir surette tahkim etmişler ve tepesine taştan duvarlar yapmışlar, tepenin bütün yollarını da tel örgüleriyle kapamışlar ve istihkâm da yapmışlar...

Efrat, tepenin üzerindeki duvarlara varıncaya kadar bir hücumda bütün tel örgülerini zaptetmiş, duvarın yanına kadar yanaşmış fakat duvardan aşamamış... Ve tepedeki Fransız askerlerini muhasara etmişlerdir. Tepede su yok, eğer Fransız askeri iki gün veyahut üç gün muhasara altında kalırsa teslim olmaktan başka çareleri de yok... Fakat havalar soğuk olduğu için muhasara yirmi dört saat devam ediyor ve muhasirin, gecenin soğukları altında daha fazla kalamıyor, soğuktan titreşiyor, üşüyor ve kendi kendine kan dökerek ve fedakârlık ederek yapmış olduğu muhasarayı refetmeğe mecbur oluyor...

Bir noktayı daha arzetmek isterim: bu da Kuvayi Milliye hakkında bir zamandan beri çoklarımız tarafından söylenen sözleri, Adana cephesi için lâyik görmiyorum...

Filhakika bazı taraflarda Kuvayi Milliyenin bazı yolsuzluğu söyleniyor. Bunların derecesini bendeniz bilmiyorum. Fakat Adana cephesinde İftiharla söylerim ki, şikâyeti mucip en küçük bir vaka bile olmamıştır. Çünkü orada Kuvayi Milliyeyi teşkil eden insanlar; yerli ahalidir. Bütün köylüler silâhlı, bütün köylüler bu cephenin efradıdır. Onun için birinin diğerine zulüm yapması ve çalım satması gibi uygunsuzluklar ihtimali yoktur. Herkes birbirini tanır, birbirini sayar. Bundan dolayıdır ki, o cephede; başka taraflarda işitilen ve görülen hallerin hiç birisi yoktur... Tarihinizin o kısmı bütün bütün lekeden âri ve bütün bütün şerefle dolu bir kısımdır.

Son söz olarak, Adana cephesinin ihmal edildiğinden ve bu bütçe ile alâkadar olmadığından dolayı Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerini muvaheze etmek niyetinde değilim. Yalnız bu cephenin hakikaten milletin şefkatine, milletin lûtfuna muhtaç olduğunu arzetmek istiyorum.

Onun için bu cepheyi de, tıpkı Garp cephesi ve Şark cephesi gibi; milletin verdiği paradan ve milletin lûtfundan fedakârlığından müstefit edelim...

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Safa Bey: elyevm, Adana cephesindeki asker çıplak mıdır beyim?

İSMAİL SAFA BEY (Devamla) — Çıplaktır.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Bir şey gitmemiş midir?

İSMAİL SAFA BEY (Devamla) — Hayır... Şurasını da arzedeyim ki: -Paşa Hazretleri de tabiî cevap vereceklerdir- oraya tahsis edilen elbise, maatteessüf, daha gözü açık olan ve yol üzerinde, güzergâhta; bulunan kumandanlar tarafından alınmıştır.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Evvelâ efendim; cebri ianeler ve keyfi ianeler devam ediyor diyerek beyefendi bir şey buyurdular. Şüphesiz başlanmış olan bir fenalık bir emirle bıçak gibi kesilemez. Ancak, emir verildikten sonra nerelerde fenalık olursa onlar peyderpey tecziye olunarak kanun tatbik edilecektir. Şimdi ben iddia edemem ki, her taraf iyidir ve hiç bir fenalık olmuyor...

Fakat emirler verilmiş ve iyilik talep edilmiş ve fenalar da tecziye ediliyor. Fenaların tecziye olunduğuna en büyük misal, en büyük çetelerin tedibidir. En büyük çeteler tedip olunduktan sonra küçüklerinin hiç bir ehemmiyeti yoktur. Şimdi henüz, tahtı inzibata alınmış olan bazı kıtaatı gayri muntazama; şimdiye kadar yaptıkları fenalıklara devam ederlerse tecziye olunurlar. Fakat şimdiye kadar yaptıkları fenalıklardan dolayı biz bunları fena görecek değiliz. Kim ne fenalık yanmış ise şikâyet olunur ve onların müsebbipleri bulunur ve tecziye olunur. Sırrı Bey biraderimizin Yozgat'da yapılan

mezalim hakkındaki beyanatı; ispat ve delil ile eşhas tâyin etmek şartiyle olursa şüphesiz derhal tecziye olunacaklardır: hiç aynı gayri yoktur...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Paşa Hazretleri, buradan bir heyeti tahkiki ye gidecekti kuvayi seyyare okluyu için heyet gitmeğe cesaret edemedi... Tabiî bu heyetin gitmesi için biz son dereceye kadar çalışacağız. O zaman Makamı Âlinizden de bir memur zat mevcut olur. Evrakı sübutiye üzerine yapacağınız mücazata biz de biran evvel intizar ederiz.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Tabiî her ceza mutlaka tahkikat neticesine göre yapılmalıdır... Sonra efendim, Kuvayi Milliyenin Geyve mıntakasında aldığı emval, tütün, ipek, koza vesaire hakkında bazı beyanatta bulunuldu. Bunların bir kısmı vaktiyle haber alınmış ve maliyece vazıyed edilmiştir. .Bunların esmam da Hazinei millete girmiştir. Burada haber alınmayıp ta orada kalan emval varsa lütfen malûmatı olanlar Hükümete haber verirler ve bu sebeple müsebbipleri tecziye edilirler ve bunlar da Hazineye girerek millet de müstefit olur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Paşa Hazretleri, onlar Yozgat'a gitti ve İbrahim Bey tarafından satıldı.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — İspat olunursa efendim tabiî tecziye olunur. Sonra efendim, arkadaşlardan birisi; Hristiyanların emvalini bazı çetelerin zaptettiklerinden bahsettiler. Malûmu âliniz Yunanilerin taarruzu esnasında İnönü'ne kadar orduları ilerlediği sırada geride kalan bir takım Hristiyan köylüleri, İslâmlar üzerine hücum etmişler ve mallarını almışlar ve bir takımını da beraber götürmüşlerdi. Son yapılan tetkikatta bu emvalin bir kısmı âsilerin elinde bürünmüş ve istirdat edilmiştir. Fakat kısmı küllisi meydanda yoktur ve aranıyor. Veyahut saklanmış olduğu yerlerde bulunacaktır. Veyahut ki, Yunan ordusunu beraber alıp götürdüğü için tazmine imkân yoktur. Ancak çetelerin, böyle mağsup malı almalarından dolayı muahazeleri lâzımgelirse; bu malı alıpta kendilerine mal etmişlerse tabiî mesuldürler. Alıp ta Hazinei Devlete mal etmişlerse şüphesiz ki, bir hamiyyet yapmışlar ve gasp olunmuş malları iade etmişlerdir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Hattâ taltif olunmalıdır. Yenişehir civarında, bütün köylüler çıplak kalmıştır. Ancak o çetelerin ramlardan aldıkları ve onlara tevzi ettikleri emval, kısmen onların yarasına merhem olmuştur. Binaenaleyh onları muahaze değil, taltif etmek lâzımdır.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Kimse Hristiyan malı almağa tenezzül etmez.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Emvali mağsube istirdat edilmiştir, şayet; istirdat olunmayanlar varsa onları da alıp ihkakı hak etmeğe Hükümet taraftardır.

Adana hususunda, Safa Bey biraderimizin şikâyetleri kısmen haklıdır... Melbusat hususunda bundan bir kaç ay evvel vâki olan mâruzâtımda evvel emirde soğuk mıntakaların melbusatını ikmal edip, Adana ve Ayıntab gibi sıcak mıntâkaların melbusatının da ikinci derecede teminini arzetmiştim.

ABDÜRRAHMAN LÂMİ EFENDİ (Ayıntab) — Hiç bir vakitte sıcak değildir, Ayıntab iklim itibariyle buraya müsavidir.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bazı yerlerde, meselâ Şark Cephesine ve Garbın dağlarına göre şüphesiz daha mülayimdir. .

Mamafih oralar da elbisesiz, kalmış değildir ve elbise gönderilmiştir. Hattâ Safa Bey biraderimizin buyurdukları veçhile; bundan iki ay evvel gerek Ayıntab'a gerek Adana'ya icabeden melbusat tedarik olunmuş, yola çıkarılmıştı ve kısmen muvasalat etmiştir. Bir kısmı da yolda, filhakika; melbusata muhtaç olan kıtalar tarafından alınmıştır... Onlar da muahaze olunmuş ve bu gibi muamelâtın tekerrür etmemesi hakkında tevbih edilmişlerdi ve kendilerine lâzım olan melbusat da doğrudan doğruya sevkedilmişti...

Adana cephesi büsbütün mühmel buyurdular. Bendeniz bunu kabul edemiyeceğim: Malûmu âliniz biz ehemmi mühimme takdim etmek mecburiyetindeyiz... Adana'da, şükranı azim ile yad edeceğimiz hakikî kuvayi milliyenin azmi fedakâranesi, bizi o cephe ile az alâkadar ediyordu. Bunu da burada makamı şükranda ilân etmek isterim. Eğer Hükümetin yeni teşekkül etmekte olduğu ve henüz vesaiti noksan -Elhamdülillah şimdi iyidir- bulunduğu bir sıraya tesadüf etmemiş bulunsaydı ve aynı kuvvetler aynı mahiyette her tarafa yetiştirmek imkânı olsaydı, kemali şükranla oraya da gönderecektik. Şüphesizdir ki: biz böyle her taraf tan hücuma mâruz ve birçok vesaitten malınım bir vaziyette iken, kendi kendini müdafaa etmek azmi kahramananesini göstermeleri dolayısiyle maatteessüf bu cepheyi kendi halinde bırakmak cihetini ihtiyar ettik. Çünkü oraya göndereceğimiz vesaiti, oraya göndereceğimiz kuvveti daha muhtaç olan, daha mühim olan cihetlere hasretmek lâzımdı, mamafih orası da büsbütün ihmal edilmiş değildir. Orada Kuvayi Milliyeye bir şekil verilmiş, bir kıta teşkil olunmuş, top, tüfek; cephane sevk olunmuş ve bir. İdare Heyeti teşkil olunmuştur. Ve son zamanda orada hakikaten diğer cepheler derecesinde de bir intizam halinde kuvayi askeriye faâliyete başlamıştır. Bugün Adana'nın bizim için gayet büyük ehemmiyeti olduğunu hepimiz takdir ederiz. Adana'yı hiç bir veçhile ihmal etmeyiz ve ihmal etmek doğru değildir. İhmal edilmesi bir zaruret neticesidir. Ve eldeki vesaitin daha mühim aksama sarfından ileri: gelmiştir. Buna Heyeti Aliyyonizle beraber muhterem Safa Bey biraderimizin de emin olmasını rica ederim. Ümit ederim yakında diğer cephelerde görülen intizam orada da hasıl olacaktır ve oradaki ahalinin azmiyle memleketimizin o uzvu mühimminin de düşmanlarımızdan tahlis edileceğine kemali itminan ile emin olunuz.

İSMAİL SAFA BEY (Mersin) — Mâruzâtıma ilâveten söylemek isterim ki o cephe maaş da almıyor.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Maaş meselesi; cephelerin ayrıldığı sırada havalâtın taksiminde husule gelen bazı sui tefehhümattan dolayı teahhür etmişti. Fakat son zamanda bu mesele de halledilmiş, gerek maaş meselesi, gerek melbusat ve gerek iaşe meselesi diğer cepheler derecelerine girmiştir.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) —Pasa Hazretleri; iptidasından beri vazifesini hüsnü istimal ettiğini işittiğimiz bir Gök Bayrak taburu var. Bunlara demincek kabahat isnat ettiler. Hâlbuki bunlar da (2) ay evvel bendenize müracaat etmişler ve çıplaklıklarından şikâyet etmişlerdi. Binaenaleyh bunlar hakkında noktai nazarları nedir?

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim Safa Bey biraderimizin buyurdukları bahse avdet etmek istiyorum. Kuvayi Milliye her yerde aynı derecede mesul addolunamaz. Bidayette milletin cevheri salâbetini ve hubbü istiklâlini gösterecek ilk alâimi kendileri gösterdiği için onlara daima milletimiz teşekkür edecektir

ve teşekkür etmek mecburiyetindedir. Ancak bunlara kumanda eden bazı rüesanın sui idaresi veyahut ihtirasatı dolayısiyle o masum o fedakâr efradı milletin bir kısmım aldatmışlar ve iğfal etmişlerdir ve iğfal olunanları burada izaha hacet yoktur. Bütün millet te anlamış ve Heyeti Âliyeniz de tamamivle öğrenmiştir. Bunlar meyanında Kuvayi Milliye tabiriyle beyan etmek istediğim kuvayi gayri muntazam Adana cephesinde, Ayıntab cephesinde hakikaten harikalar göstermiştir.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Paşa Hazretleri bizim cephemizi de lütfen unutmayınız.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Balıkesir cephesinde de harikalar göstermişlerdir. Bunlardan birisi de; Bursa cephesinde bulunan Gök Bayrak taburudur. Bu tabur bazı suiistimalâtiyle beraber hakikaten büyük yararlıklar göstermiştir. Bu suiistimalâttan muradım; kendi kendilerini beslemek için ahaliden cebren iane almağa başlamışlardır. Hâlbuki biz bunu son zamana kadar tecviz ediyorduk. Nihayet Heyeti Vekilede yapılan bir nizamname 41 bu harekâtı men ettik. Bunun için kendi kendilerini beslemek üzere almış oldukları ianatı şüphesiz hüsnü tefsir etmeliyiz. Hidemata gelince: Bu kıta o cepheyi, İzmit'le Bursa arasında, Bozborunu teşkil eden büyük şibihcezirenin İznik gölünün sahilinde ve Yalova ve Karamürsel'den cenuba doğru inen yollarını müdafaa ve kapatmıştır. Yani orada bizim bir alayla göreceğimiz işi bu kıta görmüştür, ikinci Yunan taarruzu yamanında Yunanlıların gerisine taarruz ederekten de Yunan ordusunu telâşa düşürmüşlerdir. Bazı şikâyette bulundular ki; Gök Bayrak taburu vazifesini ifa etseydi Yunanlılar esir olurdu. Hâlbuki Gök Bayrak taburu vazifesini ifa etmiştir. Bunu bendeniz Yunan tebliği resmilerinden öğrenerek Heyeti Âliyenize arzediyorum. Yunan tebliği resmilerinde sarahaten beyan ediliyor ki İnönünde biz muharebe ederken gerilerimizde bulunan çetelerin -böyle tâbir ediyorlar- vâki olan taarruzatı bizi geri çekilmeğe mecbur ediyordu. Gök Bayrağın bu hareketi düşmanın ricatı üzerine müessir olmuştur. Bunu Yunan'ın ve bir düşmanın ağzından işitmişizdir. Bugün Gök Bayrak taburu denilen bu heyet mükemmel bir alay haline ifrağ edilmiş ve bir nizamiye numarasını almıştır ve bugün Gök Bayrak taburunu büyük bir vazifei vataniye ifa edecek bir alay diye kabul etmeliyiz.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Pasa Hazretleri müsaade buyurur musunuz? Efendim malûmu âliniz bu Gök Bayrak, taburu bundan evvel Geyve ahalisinin yaptığı Milis teşkilâtı sayesinde teşekkül etmişti. Lütfen, onu da izah buyurunuz.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Evet efendim. Geyve ahalisi hakikaten şayanı şükran hidemat ifa etmişlerdir. Bunu da ilâve ederim.

BİR MEBUS BEY — Gök Bayrak taburunun yararlıklarını söylüyorsunuz. Onun yararlıkları yağma içindir, bütün ahalinin canını yakmıştır, bütün Müslüman köylerini de yakmıştır Paşa Hazretleri!

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim bu gibi şikâyetler vâkidir. Fakat bu şikâyetler tetkik olunduğu vakitte görülüyor ki bir suitefehhüm vardır. Bir tarafta müşteki var ve o şikâyetlerden bendenizde hasıl olan kanaat şudur: Yunanlılar bazı adamları iğfal ettiler. Hattâ bunların birisi de İbo'dur. İbo diyorlar, Mudanyalıdır. Bu adam bazı teşkilât yaptı, kendini ikiyüzlü gösteriyordu. Kâh onlardan, kâh bizden görünüyordu. Fakat kanaati umumiye, bunun Yunanlılara hadim olduğu merkezinde idi ve bu gibi muharebatta bize taraftar olan kıtaata silâh attıkları vâki

oluyordu, İbo taraftarı veyahut Yunan taraftarı olduğunu zannederek müsademe ediyordu. Maatteessüf bu ahval oluyordu. Fakat bugün o taraftaki köylüler tamamiyle hakikati anlamıştır. Adaletin, hakkın bizim tarafta olduğunu anlamışlar ve buna kanaat getirmişlerdir.

BİR MEBUS BEY — Paşa Hazretleri bunlar Müslüman değildir, bunu yapan Ermenilerdir, bu işleri Ermeniler yaparak hile ile İslâm yaptı süsü veriliyorlardı.

REİS — Beyefendi söz alınız, sıra ile söyleyiniz.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Olabilir efendim. Beyefendinin buyurdukları gibi, birkaç ermeni geliyor, tüfek atıyorlardı. Onlar da Müslüman attı diye mukabele ediyorlardı. Zaten İngilizlerin ve düşmanlarımızın yegâne emeli, Müslümanları yekdiğerine kırdırmak olduğundan bu gibi hilelerin vâki olması tamamiyle varittir.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Bir şey soracağım: Üç ay evvel ordu mensubininden bir adamın sekiz yüz kilo ipeği -ki, Hükümete ait olması lâzımgelir- 800 kilo bedeli olmak üzere 1800 lirayı kendi namına alarak ipekleri Antalya'da bir bankaya terhin ettiğini duymuştum. Sonra hususi surette istihbaratıma nazaran bunun Hükümete, ait olduğu anlaşılmış. Bu dâva ne oldu Paşa Hazretleri? 800 kilo ipeğin bedeli olarak 1800 lira para ne oldu? 1800 lira şimdi kimdedir?

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bunu Maliye Vekilinden sormak lâzım.

REİS — Celse kuşat edildi. Müzakeremize devam ediyoruz. Söz Maliye Vekili Ferit Beyin.

FERİD BEY (Çorum) — Riyaset odasında.

REİS — Söz Fevzi Paşa Hazretlerinin.

2. — Diyarıbekir Mebusu Kadri Ahmet Beyin, Mardin - Diyarıbekir ve Pozantı yollan üzerinde ve sair güzergâhlarda terkedilmiş bir halde bulunan otomobiller hakkında Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sual takriri

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, iki takrir vardır. Şifahi sual mahiyetinde... Diyarıbekir Mebusu Kadri Beyin, Mardin Diyarıbekir ve Pozantı tariki üzerinde ve sair güzergâhta otomobiller yağmur altında açıkta beklemektedir. Millete binlerce liraya malolmuş olan bu son sistem vesaiti nakliyenin lüzumu yoksa istifade edemiyorsak furuhtu ve memlekette otomobilciliğin tamimi ve nakliyatın teshili lâzımgelirken buna tevessül edilmemesi esbabının Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sual Duyurulmasını teklif ederim diyor.

Efendim, bu otomobil meselesi benzin meselesidir, tedarik olunan benzin ile yolların, otomobillerin mürurına müsait olduğu yerlerde bunlardan istifade ediyoruz. Ancak mütareke devrinde maatteessüf bu otomobillere bakılamıyarak birçokları harap olmuştur. Bir kısmının dinamoları alınmıştır. Bakımsızlıktan bir kısmının makinalari paslanmış, gayrikabili tamir bir halde bulunuyor. Bir kısmı da kabili istimal bir haldedir. Biz yeniden otomobil getirip birçok masarif, yapmaktan ise bu kabili istimal olan otomobillerin peyderpey tamir ettirerek ve bunlarla nakliye kolu teşkil ederek faâliyete getiriyoruz. Diğerlerini ise tabii böyle hurda halinde her vakit satabiliriz. Fakat bunu

alan adam da bundan istifade etmez. Kabili istimal olanlar ise bize lâzımdır. Bunlar tanzim olunduktan sonra fazla kalanlar olursa şüphesiz satılabilir. Fakat bunlar henüz tahakkuk etmemiştir. Bunların ne kadarı bize lâzımdır, ne kadarı satılabilecektir. Kolordu dairesinde bulunan otomobillerden kabili istimal olan aksamı septi defter edilir. Bize lüzumu olanlar ne kadarsa onları alacağız. Maatteessüf bunların kısmı küllisi mütarekeden sonra bakımsızlıktan dolayı nakabili istifade bir hale geldikleri için bunların harice satıpta istifade edecek kısmı kalmamıştır. Âletleri hurda haldedir.

3. — Diyarıbekir Mebusu Kadri Ahmet Beyin, Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşanın hini tedibinde alınan emval ve ganaime ait Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sual takriri

FEVZİ PAŞA (Kozan) — İkinci bir takrir vardır efendim. Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa isyanı Üzerine vukubulan tedibatta umum millî aşireti emval ve ganaiminin yağma edilerek onun bunun elinde kaldığını bu kere memleketime mezun gittiğim zaman anladım. Müdafaa-i Milliye bütçesine ve bu halka tahmil edilmiş olan verginin tahfifine yardımı olacağı derkâr olan bu külli ganaimin şunun bunun ellerinde kalması esbabının Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sual buyurulmasmı teklif ediyorum, diyor.

Millî isyanı, evvelce arzettiğim veçhile, Fransız'ların teşvikiyle vâki olduğu ve bunların üzerine sevkolunan kıtaatı nizamiyeye müavin olarak, civar aşairin de iştirak ettikleri malûmu âlileridir. Vukua gelen müsadematta şüphesiz bir takım emvalin, gerek bize muavin olan aşair eline geçmesi, gerekse kıtaat tarafından elde edilmiş olması muhtemeldir. Fakat bunların ne derecede olduğu hakkında hakikî malûmatım yoktur. Kadri Bey sahibi takrir olduklarından evrakı sübutiye ile kanaatbahş malûmat verirlerse bunların derakap toplattırılarak hazinei millete vazolunacağı şüphesizdir.

4. — Diyarıbekir Mebusu Kadri Ahmet Beyin, cephe kumandanlarının adliye dâvalarına müdahalelerine ve bazı eşhası nefi ve teb'ide teşebbüslerinin hangi kanunla yapıldığına dair Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sual takriri

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Bir takrir daha var. «Adliyede rüyet edilmekte olan dâvalar için cephe kumandanlarının müdahalesi, nef'i ve teb'ide teşebbüsü hangi maddei kanuniye ile vazife ve salâhiyetleri dâhilinde olduğunun Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sual olunmasını teklif ederim» tarzındadır. Adliye, dâvalarına şüphesiz kimse müdahale edemez ve böyle müdahale vukuunda derakap menolunur. Buna şüphe yoktur. Kumandanların nef'i ve teb'it teşebbüsünü hangi maddei kanuniyeye istinaden yaptıklarına gelince efendim; cephe kumandanları ancak memleketin müdafaasına nakise iras edecek cihetlerde, bu gibi aksamda nefyetmek salâhiyetini haizdirler. Harbi umumide verilmiş bir maddei kanuniye vardır. Onun mucbince yaparlar. Fakat bilâhare biz bunu da takyit ettik, bir cephede vukua gelen muharebat esnasında düşmana casusluk etmesi muhtemel yahut düşman tarafına meyyal olduğu tebeyyün eden aksamda Büyük Millet Meclisi Hükümetine sual ediyorlar. Heyeti Vekilede karar veriyoruz. O suretle bunlar o mahalden teb'it ediliyor. Başka türlü değil.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — O vazife efendim İstiklâl Mahkemelerine ait değil mi?

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Şahsî değil, büyük mikyasta, heyeti umumiyesi itibariyle, meselâ Bilecik mıntakasında Hristiyanların bir kısmı, Yunanlıların geldiği zaman onun ordusuna iltihak ederek yağmakerlik yapmışlardır,

oradaki bizim ahaliye zulüm ika etmişlerdir. Bunların oradan uzaklaştırılması hakkında bize teklif vâki olmuştur. Biz onları uzaklaştırıyoruz.

KADRİ AHMET BEY (Diyarıbekir) — Paşa Hazretleri, onları bir telgraf üzerine bendeniz soruyorum. Sahibi hukuk iddia ediyor, diyor ki: Benim kardeşimi sürüyor. Bu dâva adliyeye aittir.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Peki efendim, sorarız.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Bendenizde bir telgraf vardır. Elâziz'de Hacı Kaya isminde bir zat vardır. Onun biraderini Elcezire kumandanı nef'i ve teb'it için emir veriyor. Vali yasıtasiyle hapsediliyor. Hâlbuki bu adamın dâvası adliyededir. Kumandanın emriyle neti ve teb'idine kıyam etmişler. Bu muamelenin tahkikini rica ederim.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Mademki isim tasrih olunuyor. Bunu tahkik ederiz. Nef'i ve teb'it muamelesi bundan ibarettir.[43]

[43] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 8 Birleşim 147, Sayfa 135-137, 139-145, 147-148***

10 Şubat 1337 (1921) Perşembe
Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Lağvı Hakkındaki Kanun Münasebetiyle

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) —Malûmu âliniz, bu sene evasıtında, yani çıkan sene evasıtında cephelerimizde düşmanlarımız taarruzlarına devam ediyorlardı. Gerilerde birtakım ifsadat ve iğtişaşat zuhur ediyor, ekseriya jandarmanın ademi kifayesi dolayısiyle cepheden kuvvet ifraz ederekten gerideki nairei isyanı söndürmeğe mecbur oluyorduk. Bu suretle zayıflayan cephelerimiz düşmanlarımıza mukabele ve mukavemet edemiyerek geri çekilmeğe mecbur oluyorlardı. Bu mahzuru refetmek üzere, sırf gerilerde vukua gelecek iğtişaşı bastırmak, icabında cepheye de sevk ile orada kıtaatı nizamiye gibi istihdam edilmek üzere seyyar jandarma teşkiliyle bunun Müdafaa-i Milliye Vekâletine raptına lüzum görülmüş ve bunu Hükümet Heyeti âliyenize arzederek kanuniyetini tasdik ettirmiştir. Elyevm ordu teşekkül etmekte, gerilerde jandarmanın tezyidiyle inzibatın teyidi temin olunmaktadır. Seyyar jandarmanın bu suretle Müdafaa-i Milliye, Emrinde ipkasına lüzum kalmamıştır. Ancak Dâhiliye Vekâletince jandarmaların tezyidiyle cepheden kuvvet ifrazına hacet kalmaksızın, asayişi dahilinin tamamii temini için, jandarma kadrosunun ikmali teşkili için, seyyar jandarmanın ilgasında bir beis yoktur. Elyevm seyyar, jandarma kıtaatının bir kısmı nizamiyeye kaydolunmuştur. Bir kısmı da Meclisi Alinizin muhafızı olarak bulunuyor. Bu kıtanın bu halde ipkası veyahut nizamiye haline kalbi Heyeti âliyenizin kararına vabestedir. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Nizamiye haline ifrağı daha muvafıktır. Çünkü genç askerdir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Malûmu âliniz jandarma kuvvetinin kâfi gelmediği yerlerde asayişi temin eden kuvayi milliye idi. Bu kuvvet bilâhara orduya alındı ve ordu efradı meyanına ithal edildi. Şimdi bu hizmet seyyar jandarmaya devredilmiş bulunuyor. Bendenize kalırsa mevsim itibariyle de kıştır. Her taraf karla mesturdur. Birtakım eşkıyalar oldukları yerde uyuyorlar. İlkbaharda bunlar bütün mevcudiyetleriyle harekete bağlıyacaklardır. Bunlar ol vakit Hükümeti son derece işgal edecekler. Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretleri, asayişin, bugün olduğu gibi, mevsimi sayıfta da böyle mahfuz kalacağını sureti katiyede biliyorlarsa, tabiî bunun ilgası muvafıktır. Değilse, bunun ilgası muvafık değildir. Sonra asayişsizlik baş gösterir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim bendeniz Kadro encümeninde bulunuyordum. Dâhiliye Vekilinin huzuriyle dahilî asayişi muhafaza edecek kadar jandarma kabul ettik ve o teşkilâtımız m vcuttur. Artık buna ihtiyaç yoktur.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bu süvarilerin yani seyyar jandarmaların lâğvi hakkındaki teklifi bendeniz kabul ediyorum. Çünkü gelecek baharda iğtişaş çıkacakmış, isyan çıkacakmış diye böyle teşkilât yapmak veyahut bu teşkilâtı ipka etmek doğru değildir. Gelecekte böyle olacakmış diye böyle bir hüküm vermek ve ona göre, lâğvedilmesi lâzımgelen bu teşkilâtı ipka etmek doğru değildir. İnşaallah öyle bir şeyler olmaz. Olacak olursa millet sağ olsun, yine çaresine bakar. Bu teşkilâtı ipka etmek bendenizce doğru değildir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim *(Kürsüye sadaları), (ret sadaları)* Sözümden vazgeçtim. Efendim Meclisin şerefine maşaallah...

RİFAT BEY (Tokad) — Efendim, Tokad, Zile, Yozgat arasındaki yollarda Aynacıoğlu, Körbekiroğlu, Alioğlu Memet, Yusuf ve saire. Bunlar indelhace birbiriyle birleşiyorlar, bin beş yüz, iki bin atlıya varıyorlar, ahaliyi soyuyorlardı. Bunların tenkili için Yozgat'da seyyar jandarma teşkil edilmişti. Malûm ya kış geldiği vakit bunların hepsi bir tarafa dağıldı, muvakkaten saklandılar. Bunların şimdi İlkbaharda yaprak açtığı zaman, dağların adam kabul ettiği vakitlerde tekrar çıkarak ahaliyi izaç etmiyecekleri ne malûm?

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Pek doğru.

RİFAT BEY (Devamla) — Eğer bu eşkıyalar tamamen söndürülmüş ise tabiî seyyar jandarmaya lüzum yok.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim bu seyyar jandarma teşkilâtının kimlerden teşekkül ettiğini ve nasıl olduğunu izaha hacet yoktur. Müdafaa-i Milliye Vekili, şimdi bunun lüzumu olmadığın ve ihtiyaç kalmadığım lehülhamd beyan ediyor. Dâhiliye Encümeninde bulunan arkadaşımız da Dâhiliye Vekili bunun çaresini şimdiden düşünmeğe başladığını ve jandarma efradını tezyit edeceğini de söyliyor. Rica ederim, bunun için uzun boylu münakaşata lüzum yoktur zannederim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Âti temin edilmek şartiyle biz de muvafakat ediyoruz Hoca Efendi.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Teminini zaten Hükümet beyinlerinde müzakere ediyor ki Dâhiliye Vekili bu teşebbüsatta bulunuyor. *(Müzakere kâfi sadaları)*

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Şimdi bendeniz bu meseleyi anlamak istiyorum. Paşa Hazretlerinin; seyyar jandarmanın artık vücudüne pek de lüzum yoktur, tarzındaki mütalâaları Müdafaa-i Milliye Vekili sıfatiyle midir? Yoksa doğrudan doğruya Hükümet namına mıdır? *(Heyeti Vekile Reisidir sadaları)* Müdafaa-i Milliye Vekili olmak itibariyle, seyyar jandarmalar Müdafaa-i Milliyeye merbut olduğu için, Müdafaa-i Milliyece seyyar jandarmaların lüzumu kalmadığına kanaat hâsıl ederler. Fakat seyyar jandarmalar ilk teşkilinde iki vazife ile tavzif edilmişlerdi. Birisi asayişi dâhilîyi temin maksadına matuf dir ki; bu itibarla en ziyade alâkadar olacak Dâhiliye Vekâletidir. Diğeri de ledelhace cephede kıtaatı saireye iştirak ederek beraber harpte ifayı vazife edecekler ki bu hususiaki vazifeleri itibariyle Müdafai Milliye Vekâletine aittir. Paşa Hazretleri yalnız bir noktayı esas ittihaz ederek mi, artık bunun lüzumu kalmadığı kanaatinde bulunuyorlar? Yoksa her iki surette mi lüzumu kalmadığı kanaatinde bulunuyorlar? Birinci sureti kabul edersek; Müdafaa-i Milliye Vekâleti namına söylemiş olacaklar. Bendeniz başka bir şey söylemiyeceğim. Anlamak istediğim budur.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Müdafaa-i Milliye Vekâlet namına bendeniz maruzatta bulundum. Arzettim ki Dâhiliyenin teklif edeceği jandarma kadroları kabul edilmek şartiyle dahili asayiş temin olunabilir.

Bu suretle Dâhiliye Vekâletinin jandarma hakkındaki, teklif atı tetkik olunduğu sırada Dâhiliye Vekâletinin de mütalâası alınmak lâzımgelir.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Şu halde efendim bendeniz zannediyorum ki, seyyar jandarmanın lâğvi hakkındaki şu teklifi kanuninin müzakeresi esnasında her halde Dâhiliye Vekâletinin huzuru Lâzımdır. Dâhiliye Vekili Beyefendi burada ne mütalâa, dermeyan edecekler? Seyyar jandarmayı mı lâğvedecekler? Merci itibariyle

Dâhiliye Vekâletine raptı suretiyle mi daha muvafık olacaktır? Onun için Dâhiliye Ve kilinin huzuriyle bu kânunun müzakere edilmesini teklif ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim hali hazırda bu seyyar jandarma kıtaatı Dâhiliyenin emrinde hiç hizmet görmüş müdür? Hayır. Rica ederim. Bu bapta tereddüde lüzum yoktur. Sebep ve hikmeti teşekkülü de bizce malûmdur. Binâenaleyh biraz müsavatı gözeterek cephede onların istihdamı caiz ve muvafık olamaz. .Hepsine öyle neferler gibi muamele yapılması ve hepsinin bir siyakta muamele görmesi lâzımgelir. Bir kısmı çok maaş alıp diğer kısminin maaşsız hizmet etmesi pek doğru bir şey değildir.

REİS — Beş arkadaşımız daha söz almıştır. Eğer müzakereyi kâfi görürseniz. *(Kâfi sadaları)* Müzakereyi kâfi görüp maddeye geçilmesini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Maddeye geçiyoruz.

MADDE 1. — Müdafaa-i memleketin temini ve asayişi umuminin tesisi için Müdafaa-i Milliye Vekâletine merbut olmak üzere 7 Haziran 1336 tarihli kanunla teşkili emrolunan seyyar jandarma müfrezeleri mülgadır.

REİS — Birinci madde hakkında mütalâa, yok, tadilname de yok. Birinci maddeyi kabul edenler lütfen el kaldırsın... Birinci madde kabul edildi.

MADDE 2. — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

REİS — Şekle aittir. Son fıkrasını tefrik edip iki madde yapmak lâzımgelir.

MADDE 2. — İşbu kanun 1337 senesi Martı iptidasından itibaren mer'idir.

Dr. SUAT BEY (Kastamonu) — Mart iptadasından diyeceğiz.

TAHSİN BEY (Aydın) — Tarihi neşri daha muvafıktır.

REİS — Madde 2: İşbu kanun 1337 senesi Martı iptidasından itibaren mer'idir.

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edildi.

MADDE 3. — İşbu kanunun icrasına Müdafaa Milliye Vekili memurdur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Dâhiliye Vekâleti de ilâve olunsun. Çünkü asayiş meselesi var.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Dâhiliye Vekâletini karıştırmak doğru değildir.

REİS — Ayrıca reyi âlinize arzedeyim. Dâhiliye Vekâletinin maddeye ilâvesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmedi. O halde madde, aynen kalıyor. Müdafaa-i Milliye Vekili memurdur.

REİS — Heyeti umumiyesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Heyeti umumiyesi de kabul edildi.[44]

II. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa (Çakmak)

[44] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 8 Birleşim 148, Sayfa 164-165***

15 Şubat 1337 (1921) Salı
1336 Senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi ve O Meyanda Müzakere Edilen Teklifler ve Sual Takrirleri Münasebetiyle Sözleri

REİS — Şimdi efendim; Paşa Hazretleri bu meseleye cevap ita buyuracaklar mı?

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, nakliyatı askeriyenin bir kısmı şimendiferle ve bir kısmı araba ve vesaiti saire ile oluyor; şimendiferle olan nakliyat, malûmu âliniz bu sene birçok harekât icra edildi ve birçok efrat sevkolundu, şunu arzedebilirim ki, şimendiferlerde nakliyatın kısmı âzami heman cümlesi diyebiliriz asker nakliyatından ibarettir ve şimendiferlere lâzım olan odun, kömür her ne lâzım ise bunların masarifi doğrudan doğruya Müdafaa-i Milliye tarafından tevdi edilmiştir. Çünkü eldeki tesviyelere nazaran birçokları Müdafaa-i Milliye namına yapılmıştır. Ancak bu tesviyeden dolayı bazan tesviye ile gitmesi icabetmiyen eşhasın da naklolunduğuna ve bazı israfat vuku bulduğuna dair şikâyet vuku buldu. Bendeniz tasdik edenin. Bidayette malûmu âliniz şimendifer dairesi muntazam bir hale ifrağ olunmamıştı, İngilizlerin çekilmesiyle beraber muvakkat bir idare teşekkül etmişti. Bu muvakkat idare, sevkiyatta, nakliyatta tanzimi umur edebilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisinin teşekkülünden sonra, bir müdüriyeti umumiyeye kalbolundu. Ondan sonra intizama girmeğe başladı, bunun daha muntazam bir hale girmesi için; tesviye yerine para vermek, nakden tediyatta bulunmak hususunu düşündüm. Bunun için kasalarda ve muhtelif mevakide birçok mevcut para bulunmak lâzımgelir. Sevkiyat olurken derakap o paradan, tesviye yerine para tediye olunmak icabeder, bu, şimdiye kadar mümkün olmadı. Fakat öyle düşünüyorum ki, 1337 senesinde bu, imkân dairesine girecektir ve imkân dairesine getirmeğe çalışacağım. Evvelâ münferit nakliyat için para hususunu temin edeceğiz, bundan sonra umumî nakliyat için de temin olunduktan sonra hiçbir suiistimal olmayacağı tabiidir. Sonra efendim; bazılarına hususi tiren yapılmış ve suiistimal vukubulmuş olduğu söylendi. Böyle bir şikâyet vâki olduğu vakitte şüphesiz müsebbipleri hakkında tahkikat icra olunur ve tazminat yaptırılır. Hususi nakliyat için nakliye müteahhitlerimiz vardır. Bu müteahhitler eşyayi askeriyeyi muayyen ücretlerle naklederler. Konturato mucibince bedellerini tesviye ederiz.

Bunlardan başka kıtaatın hususi nakliyatı vardır ki: cephelerde olsun, gerilerde olsun bu hususi nakliyatta, Tahsin Beyefendinin buyurduğu veçhile, ordunun henüz tanzim olmadığı zamanlarda, köylüye hakikaten bârı sakil tahmil olunuyordu. Fakat son zamanlarda bunların ücretleri tesviye olunuyor ve bunlar için ordulara ayrıca havaleler veriliyor, bu hususta kimsenin hakkı kalmıyor. Bendeniz, bu nakliye tahsisatı vaktiyle bir milyon lira noksan olarak konduğu için, bir milyon lira tahsisat istemiştim. Heyeti Celileniz tasvip buyurdu, ancak şimendiferlerle vâki olan hesabımızdaki bu hesabın beş altı aylık olaraktan görülen netayicinde, 300 küsur bin lira da borcumuz tebeyyün ediyor. Bu borcu vermek lâzımgelir onun için Heyeti Âliyenizden ilâve ederek arzettiğimiz iki milyon küsur liranın da kabulünü rica ediyorum.

Milletvekillerinin konuşmalarından sonra

MUSTAFA EFENDİ (Ankara) (Ankara) — Efendim şimdi maaşşükran görülüyor ki, levazımat- Umumiye nereden ne mübayaa ederse güzelce parasını veriyor, eda ediyor.

REİS—Kürsüye buyurun.

MUSTAFA EFENDİ (Devamla) — Müsaade buyurun, buradan iki kelime arzedeceğim, fazla söyliyecek değilim. Dâinizin mevsuken istihbar ettiğime nazaran, Çubukabad'da iki aydır veyahut daha ziyade bir zamandan beri bir çavuş ve bir kaç nefer, boyuna oradan saman getiriyorlarmış. Hem meccanen köylülerden alıyorlar. Hem de meccanen köylülere getirtiyorlar ve bunun zımnında da bazı suiistimalât oluyor. Bunun gibi diğer bir köye de varıyorlar ve helüm-mecera... Bunun hakkında, Paşa Hazretlerinin nazarı dikkatini celbederim.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Bunlar hangi karargâhtandır?

MUSTAFA EFENDİ (Devamla) — Karargâhlarını bilmiyorum. Birinin ismi Memet Çavuş, diğeri de şuracıkta, «Deliören» köyünden Hüseyin namında bir nefer. Diğeri de bilmem nereden. Bu çavuşlar ve neferler bir kaç defa değişmişler de. Bu suretle iki aydır saman çekiyor ve bedelini vermedikten başka, nakliyesini de angarya suretiyle köylülere yaptırıyorlar. Bunları tahkik buyursunlar ve önünü alsınlar.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Müsaade buyurursanız buradan arzedeyim: Efendim saman mütaahhidi bir Saim Bey varmış. Bu adam namına, asker ve jandarmalar köylere gidiyor ve vesaiti nakliye getiriyorlarmış. Meselâ Saim Bey; Çıbık'ın bir köyünden saman almış ve bu samanını oradan yükletip merkeze getirmek için de hayvan alıyorlarmış. Bu hayvan boş geldiği vakit hayvan sahibine eza ediyorlarmış ve siz bu hayvana saman yükleterek getirecektiniz, Saim Bey parasını verecekti diyorlarmış.

Demek ki Saim Bey taahhüt ettiği samanı tedarikten âciz ki: cebren saman yüklettirilip Saim Beyin hesabına buraya getiriliyor. Bunu bendenize bir esnaf söyledi. Bendeniz de bu fikre iştirak ediyorum. Paşa Hazretleri icabını düşünsünler...

RAGIP BEY (Kütahya) — Efendim; eğer böyle maddeten vukua getirilen yolsuzluklar söylenmek lâzımgelirse, saymakla bitmez, tükenmez. Belki bendeniz de yirmi tane bilirim ve her arkadaşımız da bilir. Burası hır sulh veyahut bir ceza mahkemesi halini aldı. Asıl mesele; levazım meselesidir. Şimdiki teşkilâtla birçok yolsuzluklar vücude getiriliyor, öyle bir teşkilât vücude getirmeli ki bu yolsuzlukların mümkün mertebe önüne geçilebilsin ve Paşa Hazretleri bunun için ne düşünüyorlar? Lütfen cevap versinler, maksadım bu idi efendim.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) —Levazımatı umumiye memurları hakkında Salâhaddin Bey biraderimiz izahat verdiler. Mubayaata memur olan zabıtan, cephe hizmetinde mütehassıs olan zâbitan değildir. En ziyade levazımda kesbi ihtisas eden zâbitan tâyin ediliyor. Fakat ihtiyaç görüldüğü vakit şüphesiz ki cephe umurunda mütehassıs olan zâbitan da kullanılır. Şu şartla ki onun vücudu cepheden ziyade gerilerde daha nafi bulunsun. Eğer kendi vücudu cephede daha nafi ise orada kullanır, burada nafi ise burada kullanırız. Yeter ki b, kendisine tevdi edilen vazifesini ifa edebilsin. Levazım teşkilâtı tanzim olunamadığı için yolsuzluklar devam ediyor.

Levazım dairesinin tanzim olunabilmesi için iki şey lâzımdır. Birincisi teftişat, ikincisi de levazım memurlarının daha iyi bir şekilde vücude getirilmesi ve elde edilmesidir. Şüphesiz mektebimiz yoktur ve bir usulü mahsusa ile yetiştirilemediği için elimizdeki vesâitin bir maksadı muayyeni istihdaf edecek veçhile sevk ve idareleri şimdilik mümkün olamaz. Mektepten dersi mahsus ile çıkarılacak heyet ile istikbalde,

muntazam bir levazım heyeti teşkil edilebilir. Fakat biz elyevm eldeki vesaitin en iyilerini seçerekten asgari fenalıkla âzami iş görmek istiyoruz. Malûmu âliniz harbi umumide temadii harp, teftiş mesailini maatteessüf kûşei nisyana attı. Daha evvelce her kıta sarfiyatını mutlaka bir heyeti teftişiye huzurunda ariz ve amik tetkik ettirmeğe ve en küçük fenalıklardan da hesap yermeğe, usulsüz, yolsuz sarfiyatı tazmine, suiistimalâttan dolayı derakap divanı harplerde tecziyeye mâruz bırakılır idi. Bu seneden itibaren böyle bir heyet teşkil ediyoruz. En küçük kıtadan en büyük kıtaya kadar dolaşaraktan, Beyefendinin buyurdukları gibi, erzakın ahiz ve sarfında, naklinde, tevziinde zuhura gelecek fenalıkları mahallinde tetkik edecekler ve müsebbiplerini tecziye edeceklerdir.

TAHİR EFENDİ (Kangırı) — Maziye de şümulü yok mu?

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Evet efendim, arzedeceğim, birincisi: hesabatı cedideyi, yani bundan sonra olacakları doğrudan doğruya tetkik edeceklerdir. Bu suretle bu heyet içinde işe yarayanlarla yaramıyanları tefrik olunacak, iyi unsurlar bulunarak daima salâha doğru gidecektir. İkincisi: Hesabatı atika da tetkik edilerek, vukua gelmiş suiistimalât varsa müsebbipleri aranacak ye sabıkan da fenalığı görülenler hakkında takibatı kanuniye yapılarak bu suretle ikinci bir tasfiyeye tâbi olacaklardır.

Levazımatı umumiye merkez teşkilâtında şimdiye kaçlar mevcut olan sistemi daha ziyade ıslah etmek istiyoruz. Mamafih maksadımız merkeziyet tesisi değildir. Her mevkide her büyük kumandana salâhiyet vererekten kendilerinin mıntakasındaki bütün menabiden istifadelerini temin etmektir. Ancak muhtelif menatıkta mütenevvi menabi bulunabilir. Bir ordu ve bir kıta mıntakasında çok miktarda hayvanat bulunabilir. Diğer mıntakada mebzulen hububat bulunur. Binaenaleyh her iki taraf tevzin edilecektir. Birisinde eşya çıkar, diğerinin limanları vardır. Hariçten eşya gelir. Diğerinde dâhilde eşya mevcut bulunabilir. Bunlar tevzin edilecektir. Kunturatlar aktolunduğu vakit o mahaldeki fiyatlara bakacak ve gali fiyatlarla kunturato akdolunmamasına ve mümkün olduğu kadar hazinenin muhafazai menafime itina edecektir.

Bu kunturato mesailinde efendiler, Maliye Vekâletinin Divanı Muhasebatı yerine kaim olan heyete aktolunan kunturatolar gönderiliyor. Onlar da ikinci bir defa tetkik ediyorlar. Şayet kendileri daha ucuz ve daha münasip şartlar ile talip bulabilirlerse, diğer bir mütaahhit ile yeni bir kunturato aktedebilirler, çünkü bu tetkik meselesi henüz resmen imza edilmeden yapılmaktadır.

RİFAT BEY (Kayseri) — O heyette de mütehassıs yok Paşam.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Devamla) — Arzedeceğim efendim. Muhasebecilerinden ararlar ve sorarlar, böyle bir mesele olmuştur diye. Sonra efendim, mubayaat komisyonları da, o mevkideki maliye memurları ve hattâ icabederse mülkiye memurları da dâhil olarak muhtelit bir komisyon halinde teşekkül ediyor. Mühim mevakide, yani alım, satımı çok olan mahallerdeki bu gibi komisyonlar mütaaddit tüccarlar ile temasa gelerek hazinenin menafîini temin için çalışırlar. Bu para bir elden sarfolunmuyor. Muhtelif devaire mensup zevatın iştirakiyle sarf olunuyor. Yani suiistimalâta mâni tedabir ittihaz olunmaktadır. Sonra efendim, Hüseyin Avni Bey biraderimiz tekâlifi harbiye suretiyle Şark cephesinden alınan zahire ve hayvanattan bahis buyurdular. Malûmu âliniz bu tekâlifi harbiye harbi umumide tatbik olunan ve maatteessüsf birçok suiistimalâta meydan açan bir usul olduğu için, fakat bu yapılan

muamele evvelce vâki olmuş ve bunların esmanının tesviyesi emredilmiştir. Şüphesiz hesabı çıkarılacak ve tesviye olunacaktır. Geçenlerde buyurmuşlardı ki; birçok hayvanat iğtinam edilmiştir. Bunu yazdım, henüz cevap almadım. Ne cevap alırsam kendilerine arzederim. Sonra efendim; saman müteahhitlerinin samanlarını getirmek için askerlerin cebren köylerden hayvan ve araba tedarik ettiklerinden ye parasız olarak naklettiklerinden şikâyet ediyorlar. Zannedersem konturato mucibince müteahhitlerin samanları buraya teslim etmesi mecburidir. Hâlbuki vasıta bulamıyor. Hayvanat da samansız kalmamak için buradan bazı efrat gönderilip köylülerin yardımiyle bu saman nakledilecektir. Fakat bu da parasız değildir. Vesaiti nakliye ücreti ne ise müteahhit tarafından verilecektir. Müteahhit vermiyorsa ve köylülere cebir ve tazyik icra ediliyorsa müsebbipleri hakkında tecziye tabiidir. İsimlerini yazdım, Bunları tahkik edeceğim.[45]

[45] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 8 Birleşim 151, Sayfa 260-261, 264-265***

17 Şubat 1337 (1921) Perşembe
1336 Senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi ve O Meyanda Müzakere Edilen Teklifler ve Sual Takrirleri Münasebetiyle Sözleri

REİS — Bir teklifi kanunidir. Mütalâa var mı efendim?

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan)— Askerlerin çıplaklığı meselesi; Malûmu âlinizdir ki, daima efradı cedide geliyor. Yeni yeni kıtaat geliyor. Bunlar buraya geliyorlar. Burada ikşa ve ilbas edildikten sonra cepheye sevkediliyorlar. Bunların içinde çıplak olanları olduğu gibi giyinmiş olanlar da vardır. İhtimal ki, Salih Efendi biraderimizin gördükleri bundan ibarettir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beş aydır buradadır, isimlerini yazmışımdır.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — İhtiyat zabitleri hakkında buyurdular. İhtiyat zabitleri buraya geliyor, kıtaata verildiklerinde bittabi zabittirler ve her zabitin hukuku müsavidir. Aynı suretle muamele görüyorlar. Bunlar içinde hidematı maksure için talimgâha verilen varsa talimgahtaki diğer efendiler misillu onlara da lâzımgelen muamele yapılır. Ancak buyurdular ki, bunlar terhis edildikten sonra bir takım vaadi vaitlerde bulunuldu. Kendilerine lüzumu veçhile muamele edilmedi, filhakika bu hususta birçok şikâyetler vâki olmuştur ve her birisini yerleştirecek bir mahal bulunmak imkânı yoktur. Mahal bulundukça yerleştiriliyor. Biz her halde bunların harpta yaptıkları hidemata mukabil kendilerine mükâfatan münhal yerlere yerleştirmek hususunu tercihan icra ederiz.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu itirazım size ait değildir. Ferid kabinesine ait bir meseleydi.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, (P) teşkilâtının mahiyeti anlaşılamamış veyahut bidayette vazifesini anlamıyarak biraz tevsii daire etmiş olduğu anlaşılıyor. Bilâhare bunun dairesi tahdit olunmuş, vazifesi ne ise o gösterilmiş ve ona davet edilmiştir. Malûmu âliniz (P) teşkilâtı; ordu dâhilinde casusluk; teşkilâtı değildir. Orduya düşmanların sevkedecekleri casusluğa mukabil bir teşkilâttır.

Bugün malûmu âliniz, düşmanlarımız memleketi ve orduyu yıkmak için birtakım ahlâksız adamları memleketimize ithal ediyorlar. Orduya ithal ediyorlar. Bunların iki vazifesi vardır. Birincisi; ordunun kuvvet ve vaziyeti ve mümkün olduğu kadar ordunun yapabileceği harekât hakkında, en gizli nıkata sokularak aldıkları malûmatı düşmana veriyorlar. Buna casusluk teşkilâtı derler ki, düşmanın bizim içimizde yaptığı teşkilâtı menedebilecek bir vasıtadır bu. İkincisi; maatteessüf bazı ahlâksız adamları düşman para ile tutarak ordumuza sevkediyor. Ordumuzun, gerek zâbitanını ve gerekse efradını, bir takım zehirli sözlerle, tesmim ediyorlar. Bu suretle birçok fenalıklar zuhur ediyor ve bu adamların bir haylisi derdest olunarak İstiklâl Mahkemelerine sevkolundular ve cezalarını gördüler ve bu suretle bidayette orduda görülen inzibâtsızlık ve ordu efkârındâ görülen gevşeklik zail oldu. Bu ancak orduya girmek isteyen bu gibi anasırı muzırranın bertaraf edilmesiyle mümkün olmuştur. Ancak arkadaşlarımın; sinirlendikleri bir husus vardır ki, bunu memleketin bilumum emniyeti umum iyesini tebdil edecek bir casus şebekesi halinde tasavvur buyuruyorlar. Bu böyle değildir. Bidayette biraz tevessü etmişti. Fakat bunu menettik, hududu tabiisine irca ettik ve buna lüzum vardır. Miktarlarını da azalttık ve bunu kaldıracak olursak bugünkü vaziyette ordumuzu

hariçten gelecek -mikrop tabir edeceğim- ve mikroplara karşı muhafaza edemeyiz. Bu, bir vasati maniadır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu vazife için ordumuzda yirmi bin zabit var. Onlar vasıtasiyle yaptırılsa, hepsi hüsnü niyet sahibi, hepsi memleketin menafime Hadim. Binaenaleyh başka bir yere nüfuz göstermesin. Memleket haricinde olsa doğru. Konya'da, Kayseri'de ve sairede bu teşkilât var. Bunlar hudut haricinde değildir. Bu vazifeyi hudut dâhili olan yerlerde zâbıtanınıza yaptırınız.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Arzedeceğim efendim, Şimdi Beyefendinin buyurdukları gibi, bilûmum zabıtan hattâ bilûmum memurin ve efradı millet, memlekete mazarrat ika eden eşhası teslime mecburdur. Ancak bu eşhas gelipte kendilerini meydana koymazlar. Bunlar mikrop gibi hüsnü suretle ve hüsnü tevilâtla fikirlerini kabul ettirmek isterler ve malûmu âliniz herkesin hususi bir vazifesi vardır, tabur kumandanı, taburundan mesul, alay kumandanı, alayından mesuldür. Fırka kumandanı, fırkasından mesuldür. Bu suretle kendi mesuliyetleri dâhilinde pek açıktan zuhur edecek bu gibi fena adamları tutup teslim ederler. Fakat bundan başka gelip gizli gizli iş yapanları aramak vazifesi değildir. Bu gibi şeylerle uğraşacak ayrıca adamlar ve zâbitan lâzımdır. *(Kâfi sadaları)*

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri, izlâle çalıştığı zaman temas eder. Sizin buyurduğunuz şekilde olursa melek olur, gaibe hükmedilmez. Eğer zarar maddi teşebbüsü görülürse, her kim olursa olsun; demek ki, kendisini tanıtmıştır. Tanıtmazsa zararı yok.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) —Zati âliniz yalnız ifsat meselesini buyuruyorsunuz. Ya casusluk meselesini ne yapacağız? Gelecek ne diyecek? Nerede asker vardır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Tahsisatı mestureden adam gönderirsiniz.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Nerede ne var? Meselâ, kışlaya bir adam gelmiş, dolaşıyor. Bunu anlıyacak bir adam lâzım, nereden gelmiş, nereye gidiyor? Bunu anlıyacak.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Tahsisatı mesturenin işte hikmeti de budur. Yirmi bin lirayı oraya verin. Bugünden itibaren bu teşkilâtı lâğvedin.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Doğrudur efendim, Şimdi bunların masarifi fevkalâdeleri için verilecek miktarı tahsisatı mestureden vereceğiz. Fakat zâbitanın bir kadrosu vardır. Bunlar açıktır, değil mi efendim? Bunların maaşını verecek bir kadro lâzımdır. Bu mestur değil, mekşuftur. Filân falan zabit diye isimleri vardır. Bunlar (P) teşkilâtı kadrosu dahilindedir. O kadro da bunların maaşlarından ibarettir. Fakat geçen sene bunun ikisi birleştirilmiştir ve sarf olunmamıştır. Zaten bir kısmı fazladır. (40 000) lira tahsis olunacaktır, (10) bin lira bunların maaşı nizamileridir. Kırk bin lira da bunlara tahsisatı mestureden bir kısım sarf olunduğu için kırk bin lirayı tenzil ediyoruz. Esasen maaşlarından ibarettir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Rica ederim, tahsisatı mestureden veriniz.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Maaşlarını ne yapalım? Kadro meselesi... Şimdi meselâ; tabur, alay, diyoruz. (P) teşkilâtının maaşı aslilerini (10) bin liraya dâhil ediyoruz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Karargâhlarda bulunabilir paşam. Meselâ Müdafaa-i Milliye karargâhında bulunabilir. Üç zabit, ordu karargâhında, kolordu karargâhında bulunabilir. Çünkü (P) teşkilâtı namı altında bu gibi teşkilât tevessü etmiştir.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Tenkis ettik.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — Bir takım çoluk çocuk hususatı zatiye ile ihtirasatı şahsiyelerde bulunuyorlar. Binaenaleyh, memlekette bir ahlâksızlık başgöstermiştir. Devam ediyor.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Onları menediyoruz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bu, memleketi ahlâksızlığa doğru götürüyor. Binaenaleyh, bu teşkilâtı kaldırmak veyahut milletin size vermiş olduğu tahsisatı mestureden sarf etmek lâzımdır. *(Gürültüler ve muhavereler)*

REİS — Muhavere etmeyiniz efendim. Söz alanlar sıra ile söylesin.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Bendeniz bu (P) teşkilâtının lüzumuna kaniim.

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.[46]

[46] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1 Cilt 8 Birleşim 15**

24 Şubat 1337 (1921) Perşembe
Ardahan ve Artvin'in Gürcüler Tarafından Tahliye Kılındığına Dair Beyanatı

1. — Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşanın, Ardahan ve Artvin'in Gür çiler tarafından tahliye edildiğine dair beyanatı

HEYETİ VEKİLE REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Şarkın vaziyeti ahiresi üzerine Heyeti Âliyenizden aldığımız salâhiyetle o gece Heyeti Vekile biliçtima, buradaki Gürcistan Sefirine bir nota tebliğ etmiştik. O notayı okuyorum:

Gürcüstan salâhiyettar mümessili Medivani Cenaplarına;

Sefir Cenapları: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle Gürcüstan Hükümeti arasında inikadını kemali ciddiyet ve samimiyet ile arzu ettiğimiz; buraya muvasalatınızdan beri vukubulan mülakat ve cereyan eden müzakerat esnasında her vesile ile zatı sefiranelerine beyan ettiğim bu sulhun esasatını dahi, tarafınızdan vukubulan teklife mukabeleten şifahi bir nota ile tebliğ etmiş idim.

En son 20-21 gecesi vukubulan müzakere neticesi üzerine bugün (21 Şubat 1921) öğleden sonra saat dörde kadar bir cevap vereceğinizi bildirmiş olmakla beraber bu müddeti muayyen inkızapezir olduğu halde henüz bir iş'arınız vâki olmadı. İşbu meseleyi bugün (21 Şubat 1921) mütalâa ve müzakere eden Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararını infaza mecbur olan Hükümetimiz işbu karara tevfikan 23 Şubat tarihinden itibaren Ardahan ve Artvin kazalarını ihtiva, eden Ardahan livası mıntakasını tahtı idaresine almak için tertibatını tatbik edecektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Gürcüstan Hükümetiyle muharebe etmek arzusunda olmadığından mevzuubahis mıntaka Gürcü Hükümeti tarafından zikredilen 22 Şubat tarihinden itibaren tahliye ile tarafımıza teslim edildiği takdirde mevcut münasebatı hasenemize bir gûna halel gelmiyeceğini beyan eder, 23 Şubat akşamına kadar tatbikini teklif eylediğimiz işbu hareketin Gürcü Hükümeti tarafından hüsnü telâkki edildiğine dair cevap alamadığımız takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisinin mâruz kararını tatbik ederken işbu tatbikatı himaye etmek üzere ittihazı zaruri olan tedabiri askeriyeye dahi tevessül edilmesi tabiidir. Evvel ve âhir pek samimi lisan ile beyan eylediğimiz veçhile tarafeyn arasında müstemir bir dostluğu resmen teyide hadim bir sulhun akdini teshil edecek olan işbu teklifat ve harekâtımızın Gürcüstan Hükümeti tarafından hüsnü telâkki edileceğine kaviyyen ümitvar olarak ihtiramatı faikamın kabulünü rica ederim.

Hariciye Vekili Ahmet Muhtar

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bu notayı verdikten sonra Heyeti Vekilenin kararıyle Gürcüler bu notaya muvafık cevap vermedikleri takdirde harekâtı askeriyeye tevessül edilecekti. Fakat harekâtı askeriyeye lüzum kalmadan Gürcüler muvafık cevap verdiler. Ardahan ve Artvin'i tahliye ettiler. Dün Şark Ordusu Kumandanlığının burada okunan telgrafı veçhile ahalinin büyük meserretleri arasında Ardahan işgal edilmiştir. Artvin'in de bugün yahut yarın işgali muntazardır. Hükümetimiz kan dökmek istemediğinden daima komşu Hükümetlerle hüsnü âmizeşi muhafaza etmekte olduğunu bu hareketiyle pek güzel ispat etmiştir. Çünkü bugün Gürcüstan ordusuna dört tarafları taarruz edilmiştir. Gürcüler üç koldan ilerleyen Bolşevik ordularına mukavemete muvaffakiyetle

devam etmekte ise de peyderpey yeni kuvvetlerle takviye olunan Bolşevik kuvvetlerinin neticei katiyeyi ihraz edecekleri kestirilemez. Bundan başka Cenuba doğru inmekte olan Kızıllarla Kağra'ya doğru hücuma başlamışlardır. Fakat bu hücumu Fransızlar denizden sefinei harbiyeleri ateşleriyle menetmişler ve bu suretle Gürcülere yardım etmişlerdir. Demek ki muharebe her iki tarafın tezayüt eden kuvvetleriyle şiddet peyda ettiğinden bizim zaten hazır bulunan ordumuzun da bu harekete dâhil olması Gürcüler için içinden çıkılamıyacak bir derecede iken biz hemcivar olan Hükümetlerle daima dostluk yapmak istediğimizden bu harekete bir mecburiyeti katiye görmedikçe karar vermedik. Ancak mademki Gürcüstan Hükümeti bizim arzumuzu kabul etmiştir, buna lüzum yoktur. Binaenaleyh Gürcüler Ardahan ve Artvin'i tahliye etmişler ve dünden itibaren her iki kaza Büyük Millet Meclisi havzasına dâhil olmuştur.

MUSTAFA LÜTFİ BEY (Siverek) — Paşa Hazretleri; notada Batum'un mukadderatı hakkında hiç bir bahis yok.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Notamızda işgal edeceğimiz mıntakayı göstermiştik. Batum'u esasen işgal etmiyeceğiz. Yalnız akdolunacak musalâha mucibince ârayi umümiyeye müracaat olunacaktır. Fakat henüz musalâha âkdolunmamıştır. Musalâha akdolunduğu sırada musalâha mevaddı tabiî Heyeti Celilenize arzolunacaktır. .

TAHSİN BEY (Aydın) — Onların tahtı işgalinde bulunan bir memlekette ârayi umumiyeye müracaat etmek nasıl olur?

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Hayır efendim, öyle olmıyacaktır. Her iki tarafın kuvvetleri de çıkarak yalnız iki tarafın jandarmaları tarafından inzibat temin edilir ve bu suretle ârayi umumiyeye müracaat edilir.

BİR MEBUS BEY — Musalâha akdedilmedi demenize nazaran Gürcü Hükümeti ile biz hali harpteyiz öyle mi?

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Henüz haliharpte değiliz. Fakat herhalde işgal ettiğimiz yerler için bir musalâha akdetmek lâzımdır. Şimdi henüz musalâha akdolunmadı, mütareke halindeyiz.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Bendenize kalırsa Büyük Millet Meclisi kararı katisini vermiştir. Misakı Millî yegâne rehberimizdir. Heyeti Vekile zaten o dairede hareket ediyor.

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Bittabi Misakı Millî mucibince ârayi umumiyeye müracaatla meseleyi halledeceğiz ve bunun neticesine nazaran muamele yapılacaktır.

REİS—Cumartesi günü içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.[47]

---

[47] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 8 Birleşim 156, Sayfa 424-425***

14 Mart 1337 (1921) Pazartesi
Müdafaa-i Milliye Vekili ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Yazıcı Efradı ve Küçülт Zâbitanın İaşesi Hakkındaki Kanun Münasebetiyle

REİS — Heyeti umumiyesinin müzakeresine başlamazdan evvel Müdafaa-i Milliye Vekili Faşa Hazretleri izahat verecekler.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, bu teklifi kanuni bundan 5-6 ay evvel teklif ve arz olunmuştu. Bu meselede, gerek zuafanın yollarda pek az para ile sevk olunmasından, gerek efradı cedidenin iyi beslenememelerinden dolayı birçok şikâyetler oldu. Filhakika; şimdiye kadar eldeki mevcut kanun mucibince bir nefer için iaşe masrafı (110) kuruş veriliyor ki: Bir güne takriben üç buçuk kuruş kadar düşüyor. Tabiidir ki üç buçuk kuruştan fazla para vermeye eldeki kanun müsait olmadığı için şimdiye kadar böyle veriliyordu. Bugün bir neferin bütün ordu dahilindeki vasati iaşe masrafı şehri altı yüz kuruşa baliğ oluyor. Bu altı yüz kuruşu geçmemek hususu nazarı dikkate alınarak her kolordu dairesinde ne kadar fiyat verilmesi takdir olunarak, gerek zuafanın ve gerek tebdilhava efradının sevkında ve gerekse efradı cedidenin sevkında böyle verilecek olursa yolda efrat daha güzel iaşe olunacaktır ve sıkıntı çekmeyecektir.

Bundan başka efrat esnayi şevkte; nizamiye kıtaatı ve menzil noktaları bulunan mahallerde sıcak yemek yiyecekleri için bu para verilmiyecektir. Fakat her yerde sıcak yemek verilmek imkânı yoktur. Binaenaleyh yalnız oralara hasru kasrolunacağı için suiistimaller de olmıyacaktır. Bu cihetle bu kanun efradın sevkında büyük bir suhulet göstereceği için kabulünü rica ederim. *(Para nerden verilecek sadaları)* Sevk olunduğu mahallerden verilecektir.[48]

II. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa (Çakmak)

[48] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 9 Birleşim 7, Sayfa 106***

24 Mart 1337 (1921) Perşembe
Yunanlıların Cepheden Taarruza Başladıklarına Dair Beyanatı (İkinci İnönü)

ERKÂNI HARBİYEİ UMUMİYE REİS (Kozan) VEKİLİ VE MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA — Efendim, Yunanlıların bir hayli zamandan beri beklemekte olduğumuz taarruzları dün başlamıştır. *(Kahrolsun sesleri)* Tabiî buna karşı lâzımgelen tertibatı biz de ihzar ettik ve muharebenin muhtelif safahatı inkişaf etmediği için müsaadei Âliyenizle burada tafsilât vermiyeceğim. Yalnız düşmanın hangi mıntakalarda taarruz etmekte olduğunu arz edeceğim, onda bir mahzur yoktur.

Düşman bütün cephelerde taarruza geçmiştir. Evvelâ Sarayköy cenubundan küçük bir kuvvetle taarruza geçmiş, büyük bir kol ile Uşak'tan İslâm Köyüne doğru hareket etmiştir. Dünkü vaziyet böyle. Diğer bir kol ile İnegöl'e yürüdü, diğer bir kol ile Yenişehir'e yürüdü ve diğer bir kol ile İznik'e yürüdü. Bundan başka çetelerle Sapanca'ya doğru harekâtını temdit etti ve Sakarya'ya doğru Adapazarı şimalinde harekâta başlamıştır. Bu suretle bütün cephede: Şimalden Cenuba kadar harekâtı taarruziyeye geçmiştir. Bunların dünkü hareketleri İznik, Yenişehir, İnegöl garbinde tevakkuf etti. Yalnız ileri kıtaat ilerledi. Bir alay kadar kuvveti Köprühisar'a geldi, ateş ile tart olundu. Diğer bir fırka kadar kuvveti tevkif kuvvetlerimizle temasa geldi, Akşama kadar tevkif kuvvetlerimiz o fırkayı yaymaya mecbur etti. Vakit kazandı, geri çekildi. Diğer bir kuvveti İnegöl'den ilerledi. Onu da topçumuz yaymaya icbar ederekten dünkü vaziyette İnegöl'den ilerlemelerini menettik. Bu sabah bu hattan Şarka doğru hareketlerine devam ettiler. Bir kısım kuvvetle Köprühisar ve şimalindeki mevaziimize yanaştılar, topçu muharebesi oluyordu. Diğer bir kol Nazifpaşa mevkiine yanaşıyordu, orada da topçu muharebesi oluyordu. Cenuptan İslâm Köyü'nden gelen bir koldan başka bunun cenubundan üç kol ile düşman kuvvetleri (Dumlupınar) mevziinden taarruza geçtiler. Fakat henüz muharebe olmuyordu. Şimdi muharebenin safahatını anlamakla uğraşıyordum. Rapor alamadık. Fakat bu muharebat büyük cephede başladığı için şüphesizdir ki, inkişafı da günlere mütevakkıftır. Ümit ederim ki, gelecek hafta milletimiz için inşaallah hayırlı tebşiratta bulunurum. *(İnşaallah sesleri) (Allah muvaffak etsin sesleri)*

REİS — Müzakerenin mabadına Cumartesi günü saat 2'de içtima eder, devam ederiz.[49]

[49] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1 Cilt 9 Birleşim 11, Sayfa 229-230**

2 Nisan 1337 (1921) Cumartesi
İkinci İnönü Harbine Dair Beyanatı

1. — Müdafaa-i Milliye Vekili ve Erkânı Harbiyei Umumiye Reisvekili Fevzi Paşanın İkinci İnönü Harbine dair beyanatı

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ VE ERKÂNI HARBİYE UMUMİYE REİSVEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Londra Konferansına davet edildiğimiz sıra Heyeti Âliyenize mâruzâtta bulunmuştum. Düşmanlarımızın son defa olmak üzere bir kere daha askerlikçe muvaffakiyet elde etmek isteyeceklerini ve hazırlıkta bulunduklarını arz etmiştim. Malûmu âliniz olduğu veçhile Konferans, Yunanlıların ademi muvaffakiyetiyle neticelendi. Bunu askerî muvaffakiyetle telâfi etmek istediler. Takriben on bir gün evvel Sakarya ağzından Menderes vadisine kadar dört yüz kilometrelik cephede yüz bin kişilik bir ordu ile taarruza geçtiler. Bu ordunun altı piyade ve bir süvari fırkası; Bursa ve İnönü Cephesinden ve şimalinden, üç piyade ve bir süvari fırkası Uşak-Karahisar hattı cenubundan taarruz ediyorlar, bittabi buna karşı bizim yaptığımız tertibat, düşmanın kısmı küllisine karşı muharebei katiyeyi kabul edip, diğer kısmına karşı işgal muharebesi yapmaktan ibaretti. Peyderpey neşrettiğimiz tebliği resmîlerde görüldüğü üzere düşmanımız pek ümitvar bir surette ilerlemiye başladı. Muharebeyi nerede kabul edeceğimizi bilmediği için harekâtında tereddüt görünüyordu. Filhakika muharebe hattı gayet seyyal idi. Birçok ileri mevazi ve birçok cenah taşkınlıkları ile tutulan, gayet cevval bir hat düşmanı tamamiyle şaşırtıyordu. Efendiler; düşmanlarımızın plânı, bizi dört beş gün içerisinde tamamiyle mağlûbedip, Anadolu'yu her türlü müdafaadan mahrum bıraktırmak ve Sevr Muahedesini ve belki de daha ağır bir Muahedeyi cebren kabul ettirmek idi. *(Kahrolsun sadaları)* Bunların gerek ifadatı resmiyeleri ve gerek harekâtı harbiyeleri tamamiyle birbirine uygundu. İfadatında dört beş gün içinde Eskişehir'e gireceklerini ve bir aya kadar Ankara'ya girip büsbütün Anadolu'yu istilâ edeceklerini bildiriyorlardı, Bütün kurdukları plân; bizim ordularımızı cenah hariçlerine yani dış taraflarındaki cenahlarından büyük çevirme hareketleriyle, büyük tazyiklerle ve büyük bir kuvvetle Anadolu'nun asıl içinden ayırıp garba doğru atmak ve muharebeyi müteharrik cephe ile kabul ettirip birkaç kat faik kuvvetlerinden istifade ile muvaffakiyet elde edeceklerini ve ümidettikleri muvaffakiyetlerini tam ve kâmil bir muvaffakiyet haline getirip ordumuzu tamamiyle mahvetmek, ondan sonra önlerinde müdafaasız kalacak olan Anadolu'yu suhuletle istilâ etmek plânını takibediyorlardı. Bunu gerek düşmanın harekâtından ve gerekse evvelce alınan malûmattan anlıyan Kumandanlık lâzımgelen tertibatı almışdı. Cenahı haricîlerini daima kuvvetli bulunduruyordu ve çevirme harekâtına karşı büyük süvari kıtalariyle hareketi düşünüyordu. Filhakika Dumlupınar mevziine yapılan ilk taarruzda cepheden bir fırka kadar kuvvet gösterdiği halde iki piyade ve bir süvari fırkasiyle Afyon Karahisar arasına girmek istediği görüldü. Buna karşı orada bulunan süvarilerimiz çevirme cenahını muhafaza ettiler ve çevirme harekâtında düşman kıtaatını tevkif ederekten onların emel edindikleri katî neticeli bir muharebeye meydan vermedi ve bizim arzu ettiğimiz veçhile daima işgal mahiyetinde hareket ettiler. Düşman hiçbir şey kazanamadı. Hattâ bunu tebliği resmîlerinde de ihsas ediyorlardı. Orada diyorlar ki: Millî ordu katî muharebe kabul etmiyerek bizi yormak istiyor. Ama biz kendilerine lâzımgelen dersi vereceğiz. Bu suretle düşmanlarımızın sevkülceyş plânları ademi muvaffakiyete uğradıktan sonra tabiye sahasında, yani

askerlerin kuvvet ve kudretinden ve kesretinden ve zâbitanının manevra kabiliyetinden istifade ederekten bizim orduyu mağlûp ve perişan etmek fikrini ihtiyar etti. Bu muhabere bizim de arzu ettiğimiz veçhile İnönü mevaziinde vuku buldu. Yunan tarihinde emsali mesbuk olan yedi gün, yedi gece devam eden muharebelerde düşman mağlûbiyeti tam ile def olundu. *(Alkışlar)* Ve bugün Söğüt ve Bozöyük tamamiyle elimize geçmiş, düşman Pazarcık, Bilecik'e doğru ricat etmekte bulunmuştur. Bu suretle düşmanlarımızın mağlûbiyetine sebep olan doğrudan doğruya askerlerimizin kudreti cengâveraneleri ve zâbitan ve kumandanlarımızın manevra kabiliyetinden ibarettir.

NEŞET BEY (Üsküdar) — Paşam, senin de imanın...

NECİP BEY (Ertuğrul) — Allah'ın da lûtfu...

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Malûmu âlinizdir ki düşman bu muharebeyi katî bir safhaya getirmek ve mutlaka galebe etmek arzusiyle uğraşıyordu. Hattâ Başkumandanları Papulâs Karaköy'e kadar gelmiş ve alaylarını birbiri arkasından hücum ettirmiş ve daima cenahlarımızdan taşarak, bir taraftan gerilerimize doğru düşmek plânını takibettiği halde, bir taraftan ihtiyat kuvvetleriyle merkezimizi iki fırka kuvveti ile yarmak istemiştir. Başkumandanının gözü önünde muharebe eden Yunanlılar kabiliyetlerini son derecedeki fedakârlıklarım ispat etmişlerdir. Lâkin bunların gayretleri, yılmaz olan Türk safları önünde tamamiyle kırılmıştır. *(Alkışlar)* Ricat eden düşman üzerine tayyarelerimiz tarafından bombalar atılmış ve bunların ricatleri tas'ibedildiği gibi gerilerine de süvari kuvvetlerimiz sevk olunmuştur. Bugün efendiler, Bozöyük'e kadar şimendiferlerimiz işlemiye başlamıştır. Buraya kadar arz ettiğim safha birinci safhadır. Düşmanın kısmı küllisinin mağlubiyetiyle neticelenmiştir.

Bundan sonra ikinci safhaya geçiyoruz. Müsaadei âlinizle bundan bahsetmiyeyim. Henüz harekâtı askeriye devresinde bulunuyoruz. Fakat Cenabıhakkın daima haklılara yardım ettiğine iman ettiğimden, ümidederim ki neticei katiyenin bizim tarafta bulunması lâzımgelecektir. Yalnız şunu da arz etmek isterim ki: Bu muharebede bütün milletin göstermiş oldukları hahişi cengâverane ve bahusus yaralılarımıza ve askerlerimize bütün milletin el birliğiyle ibzal ettikleri hizmet ve muavenet şayanı takdirdir. Hattâ esliha ve cephane taşıyan bazı deveciler dahi para almak hususuna tenezzül etmiyerek, biz para almak için değil vatan için çalışıyoruz, diye para almıyorlar. Millet bu dereceye kadar muharebeye ha heşker bulunuyordu. *(Bravo sesleri)* Muharebeyi idame etmek için Anadolu'nun sinesinden kopup gelen muavenet kolları hepinizin gözü önünde kemali şetaretle gidiyorlardı ve bunun daha arkası alınmamıştır. Düşmanlarımız bu harbi bir ayda bitireceklerini zannediyorlardı. İnşallah onların zannettiği zamanda bitecektir. Fakat bizim lehimize bitecektir. *(Alkışlar)*

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Arkadaşlar; asırlardan beri seyfi İslâm olan Türkler, gerek Dini Mübini Ahmedîyi, gerek kendi hayat ve namusu millîlerini kurtarmak için kahhar olan şimşiri celâdetini bir daha kınından sıyırmaya mecbur oldular ve düşmanlarımızın en denişi olan ve diğerlerine pişdarlık etmek emelinde bulunan Yunanlıları İnönü'nde bir ikinci defa daha kahır ve tedmir eylediler. *(Kahrolsun sadaları)* Âlemi İslâmın istikbalini mevzuubahis eyliyen bu mühim ve tarihî günleri seyreden tarihî ve cihanşümul vaka, emin olunuz ki Âlemi İslâmın hatırından hiçbir veçhile silinmiyecek ve Yunanlıların bu makhüriyeti hâtırası cümlemizde ebedî olarak kalacaktır. Bu muzafferiyeti azîmeden yalnız kendimizi değil, bütün Âlemi İslâmı tebrik

ve vatan uğrunda, din uğrunda kanlarını nisar etmekten hiçbir veçhile çekinmiyen ve şehit olan o civanmert kardeşlerimizin ervahı mukaddesesine fatihalar ithaf ve Peygamberimizin hoşnudiyetini mucip olan böyle bir gazada ibrazı şahamet eyliyen fedakâr gazilerimizi tehniye eylerim. *(Bizde iştirak ederiz sadaları)*

Bir müddeti muvakkate için bizden ayrılmış olan yeşil Bursa'mıza, güzel İzmir'imize tebşir ederim ki, inşallah ankarib kendilerine kavuşacağız ve inşallah onları deraguş eyliyeceğiz. *(Trakya, Çanakkale, Adana'ya da sesleri)*

Düşmanların payı tahkir ve telvisi altında kalmış olan camilerimiz de pek yakında banki Muhammedi istima olunacak ve kabirlerinde müteessir ve müteezzi ve rahatsız olan kardeşlerimiz, babalarımız, ecdadımıza kendilerinin hayruhâlefleri olduğumuzu ispat eyliyeceğiz ve onların da ervahı mübarekesini dilşad edeceğiz.

Efendiler; yaşamıya müstahak olan milletler ancak şan ve şerefle ölmesini bilen milletlerdir. Geçen sene İstanbul'da kürsü muallâyı milletten bütün cihana ilân eylediğim veçhile, parlak ve şanlı bir maziye ve tarihe malik olan Türkler, o asırdide istiklâllerinden sellemehüsselâm vazgeçemezler. Bizim istiklâlimizi elimizden almak için bizi öldürmek lâzımdır. Fakat emin olunuz ki Türk ölmez. Bunu da bugün asarı fiilîye ve maddiyesi ile ispat eylemiştir... *(Yaşıyacaktır sesleri, alkışlar)*

Milletimizin dehayı fevkalâdesini ve azmü imanındaki resanet ve salâbeti anlıyabilmek için düşmanlarımız bir defa maziye atfı nigâh etsinler. Görülür ki bir aşiretten cihangirane bir Devlet çıkaran ve izzetinefsi millîsine her türlü hakaretler ve darbeler indirilen Büyük Millet; bir sene zarfında bir eseri hayat göstermiştir, harikalar ibraz eylemiştir ve bugün pazarı âlemde hatırını saydıracak bir surette muntazam ordusiyle ve mütevazin bütçesiyle arzı endam eylemiştir. Geçen sene de söylediğim gibi yine de tekrar ediyorum efendiler: Bizim de şuaatı şemsiyeden müstefit olmak hakkımızdır. Biz bunu gayet mutavazıane bir surette ve Misakı Millî ile bütün cihana ilân eyledik. Fakat düşmanlarımız istihza ettiler, güldüler, biz gülmedik. Biz, demir kafes içerisine alınmış arslan gibi kükredik ve o demir kafesin parmaklıklarını birer birer kırdık. Bugün yine Âlemi İslâmiyete ve bütün dünyaya ilân ediyor ve diyoruz ki: Türkü teskin edecek ancak Misakı Millîdir. Bunu biz Garb'a olduğu gibi Şark'a da aynı suretle ifham etmek isteriz ve ancak Misakı Millî dairesinde Türk yaşıyabilir. Çünkü asgari olmak üzere taayyün etmiş olduğu esasat bunda mündemiçtir. Bu Misakı Millî artık bizler için bir iman halini almıştır. Çünkü bütün millet bu Misakı Millîye andetmiştir. Malûmu âliniz olduğu veçhile Türk ölür, sözünden dönmez.

Bu dakikada muhterem Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerine bir hitabta bulunacağım. Kendilerine, gerek kendi namıma ve eğer münasip görürseniz Meclisi Âli namına: Paşa Hazretleri! Sarsılmak bilmiyen imanınız, bu gün Âlemi İslâmı kurtaran şu muazzam orduyu teşkil eylemiştir. Bu, mahza zatı âlinizin göstermiş olduğu müezzir meyanında bulunuyor ve tarih, namı âlinizi hattı zerrin ile yazacaktır. *(Şüphesiz sadaları)* Yalnız; gerek bendeniz ve gerek rüfekayi muhterememizin teşekkürat ve tebrikâtımızı kumandan paşalarla diğer bütün ümeraya ve bahusus Mehmetçiklere lütfen iblâğ buyurunuz *(Alkışlar)*

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ VE ERKÂNI HARBİYE UMUMİYE REİSVEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) —Efendim, Celâlettin Arif Bey biraderimizin söylediklerine bilhassa teşekkür ederim. Bendeniz İstanbul'da Harbiye Nazırı bulunurken memleketi

kurtarmak için uğraştım. Fakat İstanbul muhitinde istinadedecek bir nokta yoktu. Bu milletin, bu memleketin, bu Anadolu'nun sâf muhitindeki fedakâr evlâtları tarafından kurtarılacağına kanaat getirdiğimden dolayı buraya geldim. Bugün ne yaptı isem, benim şahsıma ait olamaz. Milletin fedakâr, kahraman evlâtlarına aittir. Bunun için Celâlettin Arif Beyin teşekküratını kabul ettim ve ayniyle millete ihda ettim. *(Çok yaşa sadaları)*

Geçende efendim, birinci celsede bulunamadım, Müdafaa-i Milliye Bütçesi Heyeti Âliyeniz tarafından bilâmünakaşa kabul olunmuş ve bundan dolayı bilhassa ordu namına arzı teşekkürat eylerim.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Muhterem kardeşler, âharın hakkına taarruz değil, taarruza, şenaate mâruz kalmış hukuku mukaddesemizi istihsal için, kalbimizde iman, elimizde silâh; bütün mevcudiyetimizde azim olduğu halde işe başlıyan bizlerin geçirdiği devirlerin her birisi birer tarih, birer sahifei mübarektir. Bilhassa şenaatine, milletimiz ve dinimiz hakkındaki garazkârane efaline; yakından şahit olan ve bu efali sanatkâranenin tahtı tesirinde bulunan ben ve bana benzer hemşerilerimin yeşil yurtları Yunanlıların ayakları altında çiğnenirken, elbette eminim ki bütün kalbi İslâm ve bütün milletin kalbleri benini kadar düşmana tamamiyle nefret ve gayız ile meşbu bir kalb taşıyorlar ve bizler arkadaşlar, tabiî olan hukukumuzu istimal suretiyle en büyük vazifemizi ifa etmiş olduk. Bundan evvelki İnönü Zaferinin Yunan ruhunda husule getireceğini zannettiğimiz teyakkuz ve intibah, bilâkis onlarda dehşetli bir intikama ve dehşetli bir ahzi maksada vesile oldu. Fakat buna mukabil bizde takviyei imana ve ümit ve azimdeki maksadın husulüne dehşetli bir saik oldu. Onlar intikam almak için kuvvetlendiler. Biz hakkımızı istihsal için kuvvet vermiye çalıştık ve muvaffak olduk. İnönü'ndeki muvaffakiyet, meşru hakkın istihsali için yüreklerimizde büyüttüğümüz kudsi emelin en bariz ve tecelli etmiş zahiri şeklidir.

Kardeşlerim, bu Meclisin bütün vazifesinin, her şeyden evvel, Müdafaa-i Milliye şeklinde temerküz ve tecelli ettiği ve bütün mecalisin fevkında bir kudrete malik olduğumuz malûmdur. . Bunu ancak Müdafaa-i Milliye ve Müdafaa-i Hukuk denilen iki kudsi gayeyi kendimize en birinci bir rehberi hareket ittihaz etmekle iktisabettik. Bundan sonra yine emin olalım. Düşmanlarımız bir değildir. Bizler Müslüman oldukça düşmanlarımız daima çok olacaktır ve düşmanlarımız çok oldukça bize daima müteyakkız bulunmak ve daima kuvvetli bulunmak ve daima hazır ve daima düşmanı ezecek şekil ve kabiliyette bir iman ve azim ile mücehhez bulunmak üzerimize farz olmuştur. Onun için tekrar arz ediyorum: Bugün İnönü'nde şehitlerimizin, gazilerimizin fedakârlığı ve milletimizin vahdeti sayesinde istihsal ettiğimiz muvaffakiyet; bir muvaffakiyeti katiye değildir. Ne vakit hakiki tarihimizi; hakiki yurtlarımızı, Trakya'mızı, Rumeli'mizi, İzmir'imizi, Bursa'mızı, Adana'mızı, kurtarır; hattâ ve hattâ yurdumuzu daha ziyade tevsi edersek, İslamlarla, bütün din kardeşlerimizle el ele vererek beraber çalışmak maksadını istihsal için diğer yerleri elde edebilinceye kadar azim ile katiyetle çalışmak en büyük düsturumuzdur ve düsturumuz olacaktır. *(Alkışlar)* Buna nasıl muvaffak olabileceğiz? Şimdiye kadar yaptığımız şekilde, programda katî olarak hareket etmek lâzımdır.

Kardeşlik duygusu esası altında yalnız fedakârlık, paradan fedakârlık, malımızdan fedakârlık, canımızdan fedakârlık, her şeyimizden fedakârlık; açlığa tahammül, yoksulluğa tahammül; yalnız iman, azim ve sebat sayesinde İnşallah gönlüm istiyor

ki: Bütün bu arkadaşları evvelâ Sultan Osman Türbesinde ve sonra memleketim olan İzmir'in gövdesinde müctemi göreceğim. *(Alkışlar)*

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Arkadaşlar, şanlı ordumuzun bu defa pek parlak yapmış olduğu zafer hakkında fazla söz söyliyecek değilim Hatip arkadaşlarımız bu bapta kâfi derecede söz söylediler. Binaenaleyh bendeniz sözlerimi gayet kısa keseceğim.

Biz bundan bir ay evvel, Büyük Millet Meclisi murahhaslarının Londra'ya davet edildiği anda idi ki dâvayı millîmizin zaferi o andan itibaren başlamıştı çünkü milletimizin hakkı mukaddesi düşmanlarımız tarafından da takdir edilmiş ve giriştiğimiz bu mücahedenin meşruiyeti tamamen tasdik edilmiş ve murahhaslarımız davet olunmuştu. İşte bu andan itibarendir ki arkadaşlar; bizim ordumuzun daima taşımakta olduğumuz mukaddes Sancağımızın Hilâli, düşmanlarımızın semti re'sinde parlamıya başlamıştır. Fakat bu sefer İnönü'nde yaptığımız muharebe ve bu muhaberede kazandığımız muzafferiyet; zaferimizi âdeta katiyete yaklaştırmıştır. Bendeniz bu muzafferiyet dolayısiyle bilhassa Şanlı Ordumuza her türlü tebcilâtı lâyık görür iken, aynı zamanda, fevkalâde mahviyetkâr ve fevkalâde mütevazı olan Erkânı Harbiye'i Umumiye Reisimiz Paşa Hazretlerinin müsaadeleriyle bir iki mâruzâtta bulunacağım:

Arkadaşlar; bu, İnönü Muharebesi Osmanlı Harplerinin parlak bir modelidir. Burada Erkânı Harbiyei Umumiyemiz bir kere metin bir ordu hazırlamış olduğu gibi, bu harbden evvel düşmanın vâki olan taarruzu acaba esas itibariyle hangi taraftan geliyor, bunu Erkânı Harbiyei Umumiyemiz vaktü zamaniyle idrak ve düşmanın taarruzundan vaktü zamaniyle haberdar olmak ve esası kuvvetlerinin hangi istikametlerden ilerlediğini öğrenmek ve o istikametler üzerinde vaktü zamaniyle kuvaya kâfiyecemi ve tahşidedebilmek suretiyle Erkânı Harbiyemiz pek parlak bir sevkulceyiş harekâtı kazanmıştır. Bunu biz; mahviyetkâr Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretlerine medyunuz. Burada kazandığımız muvaffakiyete gelince, tabiidir ki, bu; hem Erkânı Harbiyei Umumiyemizin ve hem de ordu, kumanda heyetinin ve bilhassa Mehmetçik kardeşlerimizin gösterdikleri azim ve metanetin muhassalasıdır. Fakat bunların hepsi şüphesiz milletteki azmi fedakârinin; azmi celâletin; hissi vatanperverinin kezalik muhassalasıdır.

İşte arkadaşlar! Zaferi bu suretle kazandık ve bu suretle kazandığımız harb dolayısiyle, hilâlimiz artık bedritam olarak, gerek memleketimizin ufkunda ve gerekse düşmanlarımızın ufkunda revnakdar olmaya başlamıştır. Hilâlin bu revnakdarlığı düşmanlarımıza hakkımızın meşruiyetini gösteriyor ve bize de bir şey gösteriyor. Arkadaşlar, orada bize gösterdiği yol şudur: O da; memleketin muvaffak olması için her noktada tek emel ve bir vahdet lâzımdır. Bu vahdeti hamdolsun bu muharebe meydanında ibrazettik. Düşmanlar kendi karşılarında Çanakkale Harbinin yeniden başladığını gördüler ve inşaallah şimdiden sonra devam edecek muharebede yalnız öyle bir İnönü'nde değil, bütün Anadolu'nun her yerinde, Çanakkale kahramanı olduğunu görecektir. Ordumuzda Cenabı Hakkın inayetiyle gördüğümüz bu metanetin Çanakkale muhariplerine lâyık olan şu metaneti âtiyen devam edecek harekâtı harbiyede de inşaallah tekmil milletimizde göreceğimizden eminiz ve düşman öyle görmelidir ki, şimdiden sonra öyle bir şeye teşebbüs ettikleri zamanda, yalnız önüne çıkacak Çanakkale kahramanı gösterir bir ordu değil, tekmil feveran eden ve feveran halinde her yerde ateş fışkıran bir milleti görecektir. Şimdiden sonra cereyan edecek

harekâtı harbiyede milletimizin aynı şiddeti, ayni kudreti göstereceğinden katiyen eminim. Çünkü anın evlâtları bize bu İnönü mazhariyetini ihda etmişlerdir. Bu suretle Meclisimizin bir vazifesini âcizane söylüyorum. O da bu fikri millet arasında telkin etmek, neşir ve tamim etmek ve şimdiden sonra yapacağımız teşebbüsatı harbiyede, hattâ kadınlarına varıncaya kadar, ellerine orak geçerse; balta ile her ne ile olursa olsun, düşmanın menzil hatlarına, telgraf hatlarına, emirberlerine, her şeyine, yalnız ordu değil, tekmil fertler kalkıp kıyam etmeli ve volkan olmalı; düşmanı Anadolu'dan dışarıya alınmalıdır. Şimdiden sonra milletimizin bunu yapacağından eminim.

Son söz olmak üzere neticeyi arz ediyorum. Memleketimizde metin bir ordu ihdas eden, siyasette olduğu gibi, askerlikte de bize muvaffakiyet kazandıran Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretlerine âtide olacak muharebatta büyük bir itimat ederek kendilerine arzı minnetdari eylerim.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ VE ERKÂNI HARBİYE UMUMİYE REİSVEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Yusuf İzzet Paşa Hazretlerinin hakkı âcizanemde ibraz buyurdukları teveccühe teşekkür ederim. Bu vesile ile arz edeyim ki, bu muvaffakiyeti kazanan; Cenup Cephesindeki safiharb neferinden umum zâbitan ve kumandanına kadar cümlesinin göstermiş oldukları mahirane ve gayet fedakârane harekâtı harbiye ile Garp Cephesinde safiharb neferinden en büyük kumandanına kadar göstermiş oldukları kahramanlıklar ve liyakatlerden ibarettir. Bu teveccühü ben kendime alamam. Tamamiyle onlara ait olduğunu Heyeti Âliyenize arz eylerim.[50]

[50] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1 Cilt 9 Birleşim 15, Sayfa 321-325**

13 Nisan 1337 (1921) Çarşamba
İkinci İnönü Zaferinden Sonra Cereyan Eden Harbin İkinci Safhası Hakkında Beyanatı

REİS — Celse kuşat edildi. Söz Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinindir.

1. — Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşanın, İkinci İnönü Zaferinden sonra devam eden harbin ikinci safhası hakkında beyanatı.

Fevzi Paşa Hazretleri sürekli alkışlar arasında kürsüi hitabete gelerek:

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ VE ERKÂNI HARBİYE UMUMİYE REİSVEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendiler; geçenki müzakerede İnönü Meydan Muharebesinin Ordumuzun muzafferiyetiyle nihayet bulduğunu arzetmiş ve harekâtın ikinci safhasına geçildiğini bildirmiştim. Malûmu âliniz İnönü'nden çekilen düşman bidayette cepheden gayet zayıf kıtaatla takip olunuyordu. Düşman bunu bizim gayet yorgun olduğumuza ve takibe küdretyap olmadığımıza zâhip olarak tebliği resmileriyle âleme ilân etti. Hâlbuki maksat kendisini süratle ricate icbar etmeksizin hattı ricatlerine sevkettiğimiz kıtaatın vakit kazanarak tamamiyle gerilerine düşmelerini temin etmekten ibaretti. Düşman bu suretle cepheden taarruza mâruz olmadığından ricatte bataet gösteriyordu. Nisanın birinci ve ikinci günlerinde irtikâbettiği bu hatanın cezasını üçüncü günü çekti. Üçüncülünü Şimalden Kocaeli kıtaatı, Köprühisar cephesine o cenahtan çekilmekte olan düşmanın bir fırkası üzerine taarruz ettiği gibi sol cenahımızda Nazifpaşa ve İnegöl hattına yan yürüyüşü yapan düşmanın tamamiyle cenahına düşerek bir sokak muharebesiyle düşmanın piştarlarını İnegöl'de yakaladı. Vukuagelen muharebede hiç beklemediği bir cenahtan tazyika uğrıyan düşman münhezim ve perişan olarak ellerindeki makineli tüfekleri atarak Şimale ve Şarka doğru kaçmıya başladı. *(Kahrolsun sadaları)* Ve bu düşman ancak bir iki gün evvel takviye kıtaatı alarak işgal etmiş olduğu Aksu mevzilerindeki ihtiyatlarının yardimiyle kurtulabildi. Aynı günde Köprühisar ve Yenişehir Cephesine hücum eden Şimal kıtaatımız da düşmanı o cihette hezimete uğratmışlardır. Ertesi günü bunların ortasından çekilmekte olan ve Kocaçayı geçmekte olan diğer bir düşman fırkası aynı veçhile yakalanarak Kocaçay istikametine ve Yenişehir ovasına atıldı ve süvarilerimizin ovada yaptıkları gayet seyyal bir taarruz neticesinde bu da tamamiyle münhezim ve perişan edilerek Bursa'ya atılmıştır. Beşinci günü ancak pek perişan surette kalmış olan aksamı esir edilmekle beraber Kabaçmar ve Menteşe hattında tutunmak istiyen dümdarları da yine müthiş bir kavga neticesinde tamamiyle Gemlik cihetine atılmış ve beşte İnönü Muharebesinin son zaferleri de iktisabedilmiştir.

Bundan sonra Cenupta altıda ilerlemiş olan düşmanın takibine başladık. Düşman bu sırada Konya havalisinden firar etmiş olan bâzı eşkıya yardimiyle Antalya ve Alâiye havalisine çıkartmak istediği ufak tefek çetelerle iştirak etmek ve bir isyan çıkartmak ümidiyle Bolvadin'e doğru ilerledi. Hâlbuki buna karşı tedabiri mahsusa alınmakla beraber düşmanın gerilerine kuvvetler sevkolunuyordu. Düşmen ilerde bir muvaffakiyet ümidiyle ilerlemekte iken yanından tecavüze mâruz kalarak geriye çekildi.

6-7 Afyon Karahisar şarkında vukua gelen müsadematta düşman Karahisarı tahribe meydan bulmaksızın garba atıldı. Ve hattâ istasyona koyduğu dinamitleri ateşliyemedi ve ahzi asker dairesine döktüğü gazleri ateşlemeden münhezimen kaçtı. Fakat kıtaatımız

Afyon Karahisar'da durmaksızın arkalarından şiddetle takibetti, şimalden gelen kıtaattan sekizde Dumlupınar ve cenubunda hazırlamış oldukları tahkimata sığınarak bütün ağırlıklarını kurtarmak istedi. Dokuzda yapılan bir muharebede bu siperlerin kısmı âzami zaptolundu ve gerilerine sevk olunan süvari kıtaatımız Yunanlıları gayet mühlik bir vaziyete düşürmüş oldular. Fakat düşman bu vaziyetin kendisi için gayet ağır olduğunu idrak ettiğinden daha evvelce Yunanistan'dan sevketmekte olduğu kıtaatı ve gerilerde bulundurduğu diğer bütün alaylarını şimendifer yardımiyle süratle cepheye yetiştiriyordu. Bu suretle aldığımız esirlerin ifadatından anlaşıldığına nazaran Dumlupınar Meydan Muharebesinde dört fırka kadar asker tahşidetti ve bu kıtaat tahşidolunduktan sonra bizim kıtaatımızı durdurmak üzere umumi cephede taarruza geçti. Düşmanın sabahtan akşama kadar devam eden bu mukabil taarruzu kanlı zayiat ile tardolundu. Ve aynı zamanda süvari fırkalarımız tamamiyle düşmanın Banaz ve Derbent arasında bulunan hattı ricati arkasına düşmüş ve kollarını perişan etmiştir.

Sandıklı'dan ilerleyen diğer kuvvetlerimiz de İslâm Köyünde bulunan düşman ağırlıklarını yakmışlar ve perişan etmişlerdir. Bu cephe ilerisinden ve gerisinden duçar olmuş olduğu bu tazyik üzerine düşman ricata başladı. Dün ricat harakâtını muntazam yapmak üzere kuvvetli bir dümdar mevzii ihzar etmişti. Fakat bu dümdarlar gerek yandan gerek cepheden yapılan tazyik üzerine bunu bırakarak çekilmeye mecbur oldu. Bugün yine çekilmekte ve kıtaatımız tarafından takip olunmaktadır. Şimdiye kadar vukubulan muharebatta düşmanın her iki ordusu, Şimal ve Cenup orduları mağlup edilmiş ve kısmen münhezim bir halde ancak gerilere kaçarak kurtulabilmişlerdir.

Malûmu âlinizdir ki, düşman harakâtı başladığı sırada beş haftada Ankara'ya geleceğini ve muharebeye netice vereceğini bildirmişti. Fakat biz bu kavliyatı iki haftada iki büyük meydan muharebesi kazanmakla tekzibettik *(Elhamdülillah sadaları)* Bu meydan muharebelerinin her birisi birer hafta sürmüş ve birisi düşmanın mevkii müstahkememize vukubulan taarruzlarını defederek müdafaa harbi halinde; inkişaf etmiş ve ileride ise kıtaatımızın düşmanın müstahkem mevzilerine bizim tarafımızdan vâki olan taarruzlar yine muvaffakiyetle neticelendiği için ordumuzun gerek müdafaa ve gerek taarruz kabiliyeti düşman nazarında ve bütün âlem nazarında ispat edilmiştir. *(Şiddetli alkışlar)*

Efendiler, bu muvaffakiyetin iktisabına en büyük âmil, milletin tamamiyle uyanmış olan azmi istiklâlidir ve bu azim bütün Anadolu'yu baştanbaşa sarsmaktadır. Her halde düşmanın şimdiye kadar Ana vatanından getirmiş olduğu kuvvetlere ilâve ettiği yeni Yunanistan namı verdiği memaliki meşguleden aldığı düşman kuvvetlerinin maneviyatı sarsılmış bir halde bulunuyor. Elinize düşen Yunan esirleri şikâyet ediyorlar ve artık muharebenin muvaffakiyetle neticeleneceğinden ümitlerini tamamiyle zayi etmiş bulunuyorlar *(İnşaallah sadaları)* Muharebe bitmiş değildir. Fakat bundan sonra daha azimkârane ilerliyeceğiz ve düşmanın başlamış olan mağlûbiyetlerini inhizamı tam halinde bitirmeye çalışacağız. *(Allah muvaffak etsin sadaları)* Sarsılmaz bir orduya ve sarsılmaz ve yekpare bir vatana ve sarsılmaz mütesanüt bir Meclise istinadeden milletimiz bundan sonra Garbe karşı hakkını daha yüksek sesle müdafaa edecek ve Şarka da ümit ve iman nurları saçacaktır.[51] *(Alkışlar)*

---

[51] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1 Cilt 9 Birleşim 20, Sayfa 474-475**

25 Nisan 1337 (1921) Pazartesi
Ordu Maaşatiyle Seferberlik ve Cephe Zamlarının Sureti Tesviyesi Hakkındaki Kanun Münasebetiyle

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) (Kozan) — Efendim, bu kanun yapıldığı sırada gerek Kadro Encümeni ile gerek Müdafaa-i Milliye Encümeni ile müzakere ettim ve bâzı mevaddını aynen kabul ettim. Bahusus beşinci maddesi hakkında ayrıca bir teklifim vardır ki, Müdafaa-i Millîye Encümeni şimdi o teklifimi kabul ediyor. Bu suretle bu kanunu heyeti umumiyesiyle kabul edip de müzakeresine geçecek olursak zan ve ümit ederim ki, Heyeti Âliyeniz için müsait bir zemini müzakere zuhur edecektir. Esasen kabul edilmiş olan bütçe mucibince bu maaşlar oraya dâhil edilmiştir. Eğer bu kanun kabul olunmazsa o bütçeden sarfiyat yapamayız. Binaenaleyh bir an evvel bu kanunun maddelerine geçelim. Ve maddelerinde lâzımgelen tadilâtı yapalım. Bu suretle bütçemizdeki masarifi tediye edelim. Bunu istirham ederim. *(Müzakere kâfi sesleri)*[52]

II. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa (Çakmak)

[52] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 10 Birleşim 25, Sayfa 95-96***

16 Mayıs 1337 (1921) Perşembe
Muvazenei Maliye Encümeni Âzalarının İstifası Münasebetiyle Yaptıkları Konuşma

REİS — Celse küşadedildi.

Reisisani vekâleti için icra kılınan intihabat neticesinde reye iştirak eden (206), ekseriyeti mutlaka 104, Faik Bey Edirne, 131 rey ile ekseriyeti mutlakayı kazandı. Reisisani olarak intihabedildi. *(Allah muvaffakiyet versin sadaları)* diğer zevattan Vehbi Efendi Konya, 58, İsmet Bey Çorum, 3 rey almışlardır; Altı zat da müstenkiftir. Tabiî zapta geçer.

Hariciye Vekâleti için icra kılınan intihabat neticesinde reye iştirak eden 197, muamele tamam, ekseriyeti mutlaka 99 olması lâzımgelir. 15 doğrudan doğruya müstenkif, 4 rey de namzet listesi haricindeki zevata rey vermek suretiyle müstenkif addedilmesi lâzımgelen zat ki, ceman 19 rey müstenkif; Veli Bey 4 rey almışlar, Yusuf Kemal Bey Kastamonu 174 rey ile Hariciye Vekâletine intihabedildi. *(Alkışlar)*

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Reis Bey, bu liste haricinde rey veren zevat kanuna muhalif olarak hareket etmişler, cidden teessüf olunur. *(Handeler)*

3. — Muvazenei Maliye Encümeni âzalarının istifası

İCRA VEKİLLERİ REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, Heyeti Âliyeniz Perşembe günü bütçe müzakeresine karar vermişlerdi.

Bugün Muvazenei Maliye Encümenine müracaat ettik. Muvazenei Maliye Encümeni âzalarının istifa ettiğini haber aldık. Bu surette muamele muattal kalmıştır. Heyeti Âliyenizden rica ederim, ya Muvazenei Maliye Encümenini tekrar vazifeye davet buyursun veyahut diğer bir çarei hal bulsun, bu bütçe meselesi bir an evvel halledilsin.

EMİN BEY (Erzincan) — Reis Bey, sebebi istifayı Mazbata Muharriri Beyefendi beyan etsinler.

REİS — Muvazenei Maliye Encümeninde bulunan zevatın istifalarında musir olmamalarını rica ederiz. *(Biz de ederiz sesleri)*

HASAN BEY (Trabzon) — Efendim, bendeniz üç günden beri hasta idim. Cumartesi günü Heyeti Celilenizce bütçenin sureti tetkiki hakkında ittihaz kılman karar üzerine encümen reisinin ve encümen âzasından birçok kişilerin istifa ettiğini haber aldım. Bugün geldim ve kendilerine iltihak ettim ve noktai nazarlarını gayet doğru buldum. *("Neden?" sesleri)*

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Reis Bey, bendeniz de istifa ettim.

HASAN BEY (Devamla) — Evvelbeevvel Muvazenei Maliye Encümenimiz iyi veya kötü Hükümete müşkülât çıkarmak korkusundan ihtirazen hemahenk olarak yürümüş, tetkikatını yapmış, Meclise bir bütçe sevk etmiştir. Bunun heyeti umumiyesi sonradan vâki olan tekâlifle mezcedilerek, heyeti umumiyesiyle izahat verildiği zaman daha başka masarif de orta yere çıkmıştı. Heyeti Umumiyenizin gösterdiği haleti ruhiyeye göre Heyeti Vekile noktai nazarından rücu etmiştir. Yeniden 1336 bütçesine göre bir bütçe hazırlayıp Muvazene Encümenine sevk etmek ve çıkarmak zaruretini hissederek

bunda tasarruf fikriyle hareket etmiştir, pek musip yapmıştır. Fakat Müvazenei Maliye Encümeni kendi noktai nazarında musirdir. Heyeti Umumiyenizin muhassalai efkâriyle hemahenk bir eser meydana koymadığı için vaziyetini müdrik her encümen gibi bizce de bu vaziyet karşısında yapılması lâzımgelen şey çekilmek ve yerine kendisinde Heyeti Umumiyenin efkâriyle hemahenk yürümek kabiliyetini gören başka bir encümenin gelmesine mahal bırakmaktı ve sonra ittihaz Duyurulan bir karar ki, Müvazenei Maliye Encümenine diğer encümenlerden ikişer kişinin daha iştirakiyle Müvazenei Maliye Encümeninin teşekkül etmesi bir karar şeklinde tesbit olunmuştur. Bunu da Müvazenei Maliye Encümeni kendisine bir ademiitimat telâkki ettiği için bu suretle istifaya mecbur kalmıştır. *(Hayır hayır sadaları) (Çok doğru sesleri)*

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurunuz, bendeniz sebebolduğum için arz edeyim.

REİS — Efendim Müvazenei Maliye Encümeninin istifasında musir olduğu Mazbata Muharriri Beyin beyanatından anlaşıldı. Heyeti Celilenizin diğer encümenlerden intihabedeceği zevat müzakeratı teshil ve muamelâtı tanzim ve tesri için idi. Binaenaleyh şubelerden rica ederiz. Yeniden bir Müvazenei Maliye Encümeni intihabetsin.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan)— Efendim müstafi Müvazenei Maliye Encümeni ile Heyeti Vekile uzun uzadıya müzakere ve münakaşatta bulundu. Anlaştılar. Şimdi yeni encümen teşekkül edecek olursa bütçe müzakeresi birçok zaman teehhür edecektir. Gerek Heyeti Âliyenizden ve gerek encümen arkadaşlarımızdan istirham ederim, istifalarını geri alsınlar. Biran evvel bütçe meselesi halledilsin. *(Doğru sesleri)*

REİS — Efendim, imzası tahtında Makamı

Riyasete istifalarında musir olduğuna dair takrir veren arkadaşlarımızdan rica ederiz. Eğer geri almazlarsa bittabi yapacağımız şey yeni intihaptır. Takrir vermiyen ve imza etmiyen azaları tabiî encümenin âzası addedeceğiz.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Takrirde imzam yoktur. Fakat bugün vâkıf olduğum için istifa ediyorum, istifalar burada münakaşa edilemez, istifa ediyorum, sorulmak olmaz ki.

REİS — 1337 senesi hidematı umumiyesi için Heyeti Celilenizin evvelce tesbit buyurduğunuz miktarı usul ve mevadda tertip ve tevzi ederek cetvellerini Heyeti Vekile peyderpey göndermektedir. Bunların tetkiki geri kalmamak için encümende tabiî bir iki gün arkadaşlarımız vazifelerine devam ederler. Şubece intihabat icra edilir. Doğrudan doğruya bütçenin müzakeresine geçeriz. Başka bir şekil yoktur.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Efendim, içtihat yolunda yapılan fedakârlıklar şayanı takdirdir. Fakat o içtihatlar ki, yapılan fedakârlıklardan ziyade umumi menfaati ihlâl ediyor. Rica ederim bir mukayese yapılsın. Bendeniz kendi hesabıma söylüyorum. Aylardan beri uğraşan ve muamelâtı maliyemize vukuf peyda eden ve anlaşmak hususunda hangi yolları takibedeceğini bihakkin idrak eden bu encümen hepinizin mazharı itimadıdırlar. Rica ederiz. Bu seferlik istifalarından rücu etsinler. Heyeti Vekile de bunu arzu ediyor. *(Pek doğru sesleri)* Yeniden intihap yapmaktan feragat edelim.

REİS — Efendim, Muvazenei Maliye Encümeninin istifasını görüyorum ki, Heyeti Celile kabule mütemayil değildir. *(Evet sesleri)* Reyinize arz edeceğim. Muvazenei Maliye

Encümeninin istifasını kabul etmiyenler lütfen el kaldırsın, istifa kabul edilmedi. *(Alkışlar)*

Şu halde kendilerine rica ederiz. Tekrar vazifelerine devam etsinler.

İSMET BEY (Çorum) — Buna müteferri bir mesele kalıyor. Heyeti Umumiye, encümenin istifasını kabul etmeyince tekrar her encümenden âza göndermek noktası üzerinde ısrar ediyor mu? *(Hayır hayır sesleri)*

REİS — Her encümenden Muvazenei Maliye Encümenine iki âza gönderilmesinde Heyeti Celileniz musir olup olmadığının tavzihi icabediyor.

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Muavenet edecekler, onun için gönderiyoruz, kabul ettiği eşkâl ile Heyeti Celilenin noktai nazarı arasında oldukça fahiş bir tef avut hâsıl oldu. Maatteessüf Heyeti Vekile ki, gerek Maliye Vekili Beyefendi lisanından, gerek diğer âzası lisanından defaetle ahvali mühimme karşısında kalmış şekilde encümeni tazyik ettikleri ve bu suretle encümeni bütçede tesbit ettirdikleri noktai nazar etrafında oyaladıkları halde onun mütaaddit tadilâta tahammülü bulunduğunu ve bu tenzilâtın daima imkân dairesinde bulunduğunu Heyeti Celilenize gösterdiler.

Bunu gösterince encümen fuzuli olarak hükümetin dâva vekâletini deruhde etmiş oldu. *(Handeler)* ve Heyeti Vekile pek muhterem Maliye Vekili Ferid Beyin isrine bilittiba mesuliyeti bir taraftan encümenin duşu fedakârisine diğer taraftan da Heyeti Umumiyenin sırtına terk ederek işin içinden sıyrılmak çaresini takibetti. Encümen bu vaziyetin tahtında müstetirini daha iyi ve yakından anladığı için Heyeti Vekilenin şu acayip ve müşevveş ısrarına alet olmak istemedi. Bütün hüsnüniyetle ve hattâ kendisine çok hoşa gitmiyecek lâkaplar verdiği halde mevkiinde sebat edip dururken Heyeti Vekilenin bu leyteleallesinin Heyeti Umumiye nazarında encümenin mevkiini ve dolayisiyle memleketin ahvali maliyesini çıkmaz bir yola süreceğini düşünerek bu işin içinden sıyrılmak ve vaziyeti olduğu gibi heyeti umumiyenize arz etmek yolunu encümen vicdani bir Vazife bildi. İşte encümenin istifadaki ısrar ve hikmeti bundan ibarettir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim Muvazenei Maliye Encümeninizin istifasının geri alınmasını hüsnüniyetle istemiştik. Fakat Muvazenei Maliye Encümeni Reisi beyefendi bu hüsnüniyeti başka türlü tevil buyurdular. Bu halde Heyeti Âliyenizi hakem olarak bendeniz tâyin ediyorum. Muvazenei Maliye Encümeni başka türlü fikir dermeyan etmiştir. Mademki başka türlü fikir dermeyan ediyor artık Heyeti Vekilenin ifai vazife etmesine bir mahal ve meydan kalmamıştır. Artık Heyeti Vekilenin mevkii yoktur. *(Bu telâştır sesleri)*[53]

[53] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 10 Birleşim 34, Sayfa 301-302, 304***

30 Mayıs 1337 (1921) Pazartesi
Müdafaa-i Milliye Vekili ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Siyaseti Dâhiliye ve Hariciye Hakkındaki Beyanatı

HEYETİ VEKİLE REİSİ VE MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Rüfekai muhteremeden Yozgat Mebusu Bahri, Kayseri Mebusu Ahmet beyler tarafından siyaseti dâhiliye ve hariciyemize dair Heyeti Vekileden vâki olan sual yeni Heyeti Vekileye bu hususta izahatta bulunmak için bir zemin teşkil etmiştir. Binaenaleyh bu bapta cevabımızı arz ediyorum: Dâhilî ve harici siyasetimizin ana hatlarında değişmiş bir şey yoktur, istiklâl mücadelesine başladığımız günden beri katettiğimiz mesafelerle dâhilde ve hariçte elde ettiğimiz neticeler, yolumuzun sonuna kadar gitmekte bizi teşci edecek bir mahiyettedir. Büyük Millet Meclisinin vaz'ettiği düsturlara tebean millî hududlarımız içinde, siyasi, iktisadi, malî ve harsî tam bir istiklâl temin ve bütün milletin Meclisimiz de tecelli eden iradesiyle mahfuziyetini talebettiği Misakı Millîyi beynelmilel bir ahitname şekline kalbedinceye kadar bu mücadelede devam edeceğiz. Düşmanlarımızın bir kısmı fiilî bir husumet halinden çıkmış olmakla beraber, diğer kısmı uğradıkları mütaaddit muvaffakiyetsizliklerden enl'an tamamiyle meyus olmuş değillerdir. Aleyhimizde kullandıkları silâhlar birer birer sukut ettiği halde talihlerini denemekte devam ediyorlar. Fakat biz imanı katî ile görüyoruz ki, ecdat toprağından son müstevli neferin avdet edeceği gün uzak değildir, idbar ve mağlûbiyetin bizi takibettiği en meşum zamanlarda millî haklarımızdan bir zerre feda etmeye razı olmadık. Çok büyük günler görmüş, kanının ve gayretinizin hakkiyle bütün tarih arasında kendine pek büyük bir mevki temin etmiş olan milletimiz hiçbir zaman kalbinde fütura yer vermedi. Bu defa da silâhlarımızın kazandığı mütevali zaferlerden dolayı yeniden yeniye birtakım metalip dermeyan etmiyoruz. Dün olduğu gibi bugün de cihanın bütün milletlerine, hakkı hayat ve hakkı istiklâllerimizi temin edecek bir sulhu şimdiye kadar reddetmediğimiz gibi şimdiden sonra da reddetmiyeceğimizi tekrar ederiz. Maksadımıza ermek için milletin bütün maddi ve mânevi kudretini Müdafaa-i Milliyeye hasredeceğiz. Zaman zaman mazlum milletler lehine sesini yükselten cihanı medeniyetin, Yunan istilâsı altına düşen memleketlerimizde iki senedir devam eden ve her gün biraz daha artan yangın, tehcir ve kıtal siyaseti karşısında nihayete kadar sakıt kalmıyacağından ümitvar olmak isteriz. Yunan kuvvetlerinin Birinci ve İkinci İnönü ve Dumlupınar mağlûbiyetlerinden sonra bütün ricat yollarına civar olan köy ve kasabalarımızı bilaistisna yakmak suretiyle gösterdikleri galiz ruhu vahşet karşısında mütemeddin milletlerin vicdanı umumisinden çıkacak insani hükme intizar ediyoruz. Anadolu'nun en mâmur ve müreffeh kısmı olan Garp vilâyetlerimiz geniş bir kan lekesiyle örtülü büyük bir harabeye çevrilmiştir. Bu zavallı topraklarımızın halâsını her şeyden ziyade kendi silâhlarımızdan ve onlara mevdu ve mukadder olan zaferden bekliyoruz.

Siyaseti hariciyemizin Şarka aidolan kısmı Rus Sovyet Cumhuriyetiyle akdettiğimiz Muhadenetname ile şayanı memnuniyet bir inkişafa mazhar olmuştur. Dost kardeş Afganistan Hükümeti ile başlıyan münesabatı siyasiyemizin takiyyesi için de tarafımızdan heyeti sefaret izam edilmek üzeredir.

Rusya ve Afganistan ile akdolunan muahedeler Heyeti Celilerine derdesti takdimdir.

Komşu ve kardeş Iran Hükümeti ile münasebet tesis ediyoruz.

Fransa ve İtalya ile metalibi milliyemiz dairesinde yeniden akdi münasebata imkân bulunacağı memuldur.

Siyaseti dâhiliyemize gelince; milletimizin gösterdiği rüşdü idrak bizim için en emin bir istinatgâh olmuştur. Milletimiz bu rüşdileye onun vücuda getirdiği vahdet ile bugün her zamandan daha kavidir. Mücadelemizin uzun sürmesi bize yeniden yeniye fedakârlıklar tahmil ediyor.

Şimdiye kadar endişei halâs ve istiklâl ile kanını ve malını bezletmekten çekinmiyen milletimiz şüphesizdir ki, bizi neticeye isal edecek yeni fedakârlıkları da aynı ruhu hamiyetle kabul edecektir.

Şark ve Garp cephelerinde silâhlarımızı parlak muzafferiyetlere nail eden şerefli askerlerimizin, halâs ve istiklâlimize en büyük zıman olan kahramanlıklarını fahr ve minnet ile tezkâr ederek milletimizin rüşt ve kiyaseti ve onu temşiyet eden sarsılmaz azim ve iman sayesinde vaziyeti umumiyemizin derece derece mesut bir inkişafa doğru gittiğini arz ederim. *(Alkışlar)*

REİS — Müzakere kâfidir, değil mi, efendim? *(Kâfi, kâfi, sesleri)*

Efendim, posta ve telgraf ücretlerinin tezyidi hakkındaki kanun için reye iştirak eden azanın adedi 169'dur, kanun kırk yedi ret ve iki müstenkife karşı 147 rey ile kabul edilmiştir.[54]

[54] ***TBMM Tutanak Dergisi* Dönem 1 Cilt 10 Birleşim 38, Sayfa 375-376**

25 Haziran 1337 (1921) Cumartesi
Reisimuhacir ve Mültecilerin Askerliklerine Dair Kanun Teklifi ve Takrir Münasebetiyle

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, muhacirlerin askerlik meselesi oldukça tenevvür etti. Biz burada memleketimizi müdafaa etmek için toplandık. Ordularımız nerede iyi bir silâh varsa nerede istidatlı adam varsa onunla takviye olunacaktır. Düşmanı memleketten atacağız, burada Şark-Garp yoktur. Herkes namusun en ulvî mânasiyle vazifesini ifa ediyor. Ancak ihtiyaç vardır, muhacirleri göndermek istiyoruz. Bunların ailelerinin âzami ihtiyaçlarını temin için kanunun gösterdiği üç ay müddete üç ay ilâve ederek altı aya iblâğ ettik. Bu altı ay Ağustosta bitiyor. Ağustostan sonra memleketine gidecek olanlar memleketlerine gidecekler, burada kalacaklar da tabiî askere alınmak lâzımdır. Çünkü orduyu takviye ve tanzim etmek lâzımdır. Mutlaka düşmana taarruz edip atmak lâzımdır. *(Alkışlar)*[55]

II. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa (Çakmak)

[55] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 11 Birleşim 42, Sayfa 46***

11 Temmuz 1337 (1921) Pazartesi
Yunan Taarruzu Hakkında Beyanatı; Sakarya Muharebesi ve Konya, Kastamonu ve Samsun'a Birer İstiklâl Mahkemesi Gönderilmesine Dair Şifahi Teklifi

1. — Yunan ordusunun taarruzuna ve Yunan mezalimine dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşanın beyanatı

REİS — Efendim, malûmuâliniz ruznamemizde Yunan mezalimine dair Heyeti Vekile Riyasetinin beyanatı vardı. Reis Paşa Hazretleri o zaman teşrif etmediklerinden dolayı tehir edilmiştir. Şimdi geldiler, beyanatta bulunacaklar, efendim.

HEYETİ VEKİLE REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Yunan mezalimine dair Heyeti Vekilenin müzakeratını arz etmeden evvel Yunan'ın ahiren inkişafına başlamış olan taarruzuna dair ufak bir maruzatta bulunmak isterim.

Malûmuâlinizdir ki, İtilâf devletlerinin tavassut teklifi Yunanlılar tarafından reddedildikten sonra katî olarak taarruz etmeleri lâzımgelirdi. On beş gündür de buna intizar olunuyordu. Bu müddet zarfında düşmanın geri hatlarında tahribat yapmak için akıncı müfrezelerimiz faâliyete geçtiler. Gerek Uşak - Alaşehir hattının iki yerden tahribine ve sevk defterlerinin elde edilmesine muvaffak oldukları gibi, Aydın - Nazilli şimendifer hattının dört köprüsünü de tahribettiler ve bunlardan birisi 70 metre tulünde olduğu için bu suretle Yunan sevkiyatı biraz tehire uğramıştır. Fakat son aldığımız malûmata nazaran 7 Temmuz tarihinde Kiralın hanedaniyle beraber İzmir'den Uşak'a hareket ettiği anlaşıldı. Bunu mütaakıp 8 Temmuz tarihinde Bursa'da toplanmış olan kuvvetlerinden bir kısmı Bursa'nın cenubuna doğru Orhaneli'ne; taarruza başladı, 9 Temmuzda bu hareket (Yenice) yakinine kadar tevessü etti. Dün Bursa ve Uşak'ta toplanmış olan kuvvetleri harekete başladılar. Bursa'daki kuvvetleri bir koldan Yenişehir ve diğeriyle İnegöl istikametine hareket ederek kolbaşlariyle bu noktalara vâsıl oldular. Cenuba hareket eden kol da Yenice'yi dün işgal etti. Bugün bu üç kol ile başlanan hareket, şarka doğru tevessü ve inkişaf etmektedir. İleri kıtaatımızla müsademe dünden beri başlamıştır. Aynı zamanda Uşak'ta toplanmış olan Yunan kuvvetleri dün Uşak'ın şimalinde Gediz istikametine hareket ettikleri gibi bir kol ile de Dumlupınar istikametinde şarka doğru ve Dumlupınar'ın cenubuna doğru hareket ettiler. Bu suretle şimaldeki Bursa Yunan grupu ile cenuptaki Uşak Yunan grupu üç koldan yekdiğerine mütekarip bir harekete başlamış bulunuyorlar ve bugün de bu hareket daha ziyade şarka doğru ve şimale doğru inkişaf etmektedir.

Malûmuâlinizdir ki, Yunanlılar geçen muharebede gayet geniş bir cephe üzerinde ve muhtelif hedeflere doğru dağınık bir hareket yaptılar ve bu hatalarını mağlûbiyetleriyle ödediler, bu seferki hareketleri geçen seferki hatalarını tamir eder gibi görünüyor, müşterek bir hedefe doğru teveccüh ettikleri istidlal olunuyor. Bununla beraber, geçen sefer hareketlerinde büyük bir sürat görünüyordu. Bu seferki hareketlerinde daha ziyade teenni meşhut oluyor. Yalnız düşmanın bu defa başlamış olduğu hareketi neticesinin kati bir safhaya girmesi ihtimal ki, 2-3 ve belki 4-5 bine mütevakkıf bulunuyor ve bu muharebe de düşman menabiinden aldığımız malûmata nazaran belki bir ay kadar devam edecek bir istihzaratı takibettiği anlaşılıyor. Ordumuz gerek bu

müddeti takibedecek ve gerek birçok miktarda artıracak surette hazırlığını yapmıştır. *(Elhamdülillah sadaları)*

Avnihakla düşmanın bu son darbesini hakkımızla mütenasip bir suretle defi ve tardedeceğimizi lütfü Hak'tan bekleriz. *(İnşallah sadaları) (Alkışlar)* Yunanlıların bu defaki harekâtında krallarının ve hanedanının da beraberce bulunması her halde muharebenin muannidane ve şedit olacağını bize ihsas etmektedir.

REFİK BEY (Konya) — Ehli salip süsünü daha ziyade takviye için papazları da gelmiştir.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Var ama bendeniz onu nazarı dikkate almadım.

Kiralın şahsı, mevkii ve tecaribiyle muharebeyi şiddetle yapmak arzusu, içine girdiği vaziyetin zaruretinden istidlal olunuyor. Ancak şunu da arz edeyim ki: Yunan tebliğlerini alıp okuyoruz. Bizim akıncı kollarımızın yaptıkları harekâtı gayet büyük ve muannidane bir şekilde tasvir ettiklerine nazaran *(Handeler)* öyle zannediyorum ki, maneviyatı İkinci İnönü'nde yediği darbelerden dolayı biraz kırılmıştır. *(İnşallah daha ziyade sadaları)* Şunu da arz edeyim ki; bu taarruz ufak muvaffakiyet ile başlamıştır. Bugün bir tayyaresi düşmüş, iki tane rakibi de esir edilmiştir.

NECİP BEY (Mardin) — Nerede?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Denizli'de efendim.

Cumartesi günkü müzakeremizde efendim, Yunan ordusunun mezalimine dair uzun uzadıya müzakerattan sonra, teklifi âcizanem üzerine ve Heyeti Âliyenizin karariyle, teklifleri alarak müzakere ettik. Malûmu âlinizdir ki, Yunan ordusu her yediği dayağı mütaakıp meydanı harbdeki inhizamının acısın; gerideki masum, silâhsız, çoluk çocuk ve kadınlardan almayı şiar edinmişti. Hattâ bendeniz şunu diyebilirim ki: Cephede, meydanı mücahededе ne kadar telefat verirse o miktara mukabil geride çoluk çocuk öldürmesini kendisine şiar edinmişti. Fakat bizim ordumuz, bilhassa Türk askerleri şimdiye kadar böyle cellâtlık, kundakçılık ve yangıncılık yapmamışlardır. Ancak onlar, intikam muharebe meydanlarında mertçe düşmanlarından almayı öğrenmişler ve asırlarca bunu tatbik etmişlerdir. Onun için Heyeti Âliyenizden istirham ederim; düşmanlarımızın derekesine inmiyelim. *(Bravo sadaları, şiddetli alkışlar)* Ordumuzun, milletimizin ve dini mübinimizin adlü refetini daima düşmana gösterelim. *(Alkışlar, bravo sadaları)* Büyük bir âlemi adavete karşı göstereceğimiz bu temkin ve vakar emin olalım ki: Bizim kazanacağımız dâvamızda en parlak bir misal olacaktır, *(İnşallah sesleri)* Onun için Heyeti Âliyenizden rica ederim: Takrirlerin birinde de beyan edildiği veçhile, Heyeti Vekileye salâhiyet veriniz. Heyeti Âliyenizin tezahüratını, icabı gibi lâzım gelen yerlere arz ederiz.

Yalnız Garp'ın değil, âlemi insaniyet ve beşeriyetin kulağına; bu yirminci asırda yapılan mezalimi lâyıkı veçhile izah etmeye gayret edeceğiz *(Muvafık sadaları) (Alkışlar)*[56]

[56] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 11 Birleşim 49, Sayfa 236-238***

23 Temmuz 1337 (1921) Cumartesi
Yunan Taarruzuna ve Üç Yerde İstiklâl Mahkemesi Kurulmasına Dair Beyanatı

1. — İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşanın, Yunan taarruzu hakkında beyanatı ve Konya, Kastamonu ve Samsun'a birer İstiklâl Mahkemesi gönderilmesine dair şifahi teklifi

HEYETİ VEKİLE REİSİ VE MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — İki haftadan beri düşman taarruzu devam ediyor. Düşmanın kısmı küllisiyle ordumuzun sol cenahını çevirmek üzere yaptığı taarruzlar Altıntaş'ın gerek şimalinde, gerek şarkında dört gün, dört gece devam eden hunrizane muharebelerle durdurulmuş ve ordumuz yeni bir tecemmua sevk edilmişti. Seyidgazi ve Eskişehir hattında, sol cenahta beş gün, sağ cenahta iki gün devanı eden muharebatta düşman bütün kuvvetini cemetmiş ve bidayetinde sağ cenahımız düşmanı muvaffakiyetle Eskişehir'e kadar atmış idi. Ancak soldan yapmış olduğu tazyik üzerine ordumuz Eskişehir'in daha ziyade şarkındaki mevazie alınmıştır. Bu suretle düşmanın ordumuzu hattı ricatinden mahrum etmek hususunda iki defa da yaptığı manevra tamamiyle akamete uğramıştır. Bu esnada gerek şimal tarafından Bilecik'e vâki olan taarruzlar ve gerek cenuptan Afyon'a vâki olan tazyikler üzerine düşmanın buralardaki kuvvetlerini tesbit ettik ve bâzı menzillerde çalışan otomobillerini de elde eyledik. Ordu kısmı küllisinin gerilerini tehdidettik. Düşman buna karşı şüphesiz ileri harekâtını ümidettiği surette yapamıyordu. Malûmuâliniz düşmanın harekete başladığı Dumlupınar'dân Seyitgazi'ye kadar olan mesafe bir ordu için üç günde kat'olunacak mesafe iken, iki haftada kat'edebilmiştir. Bu sırf, gerek cepheden yapılan muharebelerde, gerek yanlardan yapılan tazyikten ileri gelmiştir. Ordumuz tamamiyetini muhafaza etmekle beraber düşman henüz taarruz ve hücumundan feragat etmiş değildir. Mamafih düşmanın muharebenin ilk günlerinde gösterdiği şiddet ve azim kırılmıştır. Bununla beraber biz ümidediyoruz ki, düşman ilerledikçe bu azim en nihayet tamamiyle gevşiyecek ve ordumuz geriden almakta olduğu kuvvetlerle düşmana faik bir surette hakiki bir darbe indirecektir. *(İnşallah sadaları)* Bu sebepten düşmanın ilerlemesine karşı vukua gelen işaata ehemmiyet verilmemelidir. Ordu elde kaldıkça, memleketimizdeki imani tam yürekler orduya zahir oldukça her halde istikbalde muvaffakiyet bizimdir. *(İnşallah sesleri)* Ordu şüphesiz ki, Heyeti Âliyenizin göstereceği müzaheretin pek büyük şükranını muvaffakiyetle eda edecektir. *(İnşallah sesleri)*

Memleketi böyle birtakım askerî ilerlemelerle dâhilden ifsadata sevk etmek teşebbüsatı istidlal olunuyor. Bunun için tatili faâliyet etmiş olan İstiklâl mahkemelerinden bir kısmının ordunun sağ cenahlarında bulunan mıntaka ki -Kastamonu merkezi olmak üzere ve bir kısmının ordunun sol cenahı ki- Konya merkezi olmak üzere iki İstiklâl mahkemesinin gönderilmesini teklif ediyorum. Sırf bu düşmanın ilerlemesi halinde bâzı müfsitlerin iğfalâtını menetmek ve mücrimleri şiddetle tecziye etmek lüzumuna binaendir. Şimdi Heyeti Âliyeniz bunu intihabeder ve buralara gönderime, ordu bittabi kumandanlarına emin olaraktan da vazifei millîyesine devam edecekti.[57]

---

[57] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 11 Birleşim 54, Sayfa 348-349***

30 Temmuz 1337 (1921) Cumartesi
Cepheye Dair Beyanatı

1. — İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşanın cepheye dair beyanatı

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Ordumuzun Eskişehir Seyitgazi şarkında işgal ettiği yeni mevazide dolaştık. Ordumuzu muharebeden evvelki hahişi cengâveranede sebatkâr gördük. Düşmanlarımız bize arzu ettikleri yerlerde muharebeyi kabul ettirmek istiyorlardı.

Ordumuz mahirane harekâtı askeriye ile tamamiyle düşmanın bu harekâtını boşa çıkarmıştır. Ve ordumuz düşmanın arzu ettiği yerde değil, bizim arzu ettiğimiz yerde düşmanı katî muharebeye çekecek ve orada darbei katîyeyi vuracaktır. *(İnşallah, sadaları), (Alkışlar), (Yaşasınlar, sesleri)*[58]

[58] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 11 Birleşim 57 Sayfa 367-368***

7 Teşrinisani 1337 (1921) Pazartesi
Elcezire Cephesi Kumandanı Nihad Paşa Hakkındaki Sual ve İstizahlar Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ VE ERKÂNI HARBİYE UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendiler; Erkânı Harbiyei Umumiye evrakı içinde bu hususa dair bir sual takririyle yapılmış hiçbir şikâyet yoktur. Ancak son zamanlarda Dâhiliye Vekâletinden bunlara dair bir evrak gelmiştir. Bu evrak üzerine Başkumandan Paşa Hazretleri salâhiyetine binaen Elcezire Cephesi Kumandanının vazifesine hitam vermiş. O da buraya geliyor. Biz de evrakı mahakâmat dairesine tevdi edeceğiz. Hakkında lâzımgelen muamele orada intacolunacak. Muamele bundan ibrettir. *(Alkışlar)*

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri Nihad Paşa hakkında geçen sene de böyle bir istizah vâki olmuştu. Arşı alaya kadar çıkan suiistimal nasıl oluyor da Erkânı Harbiyenin şimdiye kadar kulağına erişmiyor?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Tabiî bu gibi suiistimalâta Müdafaa-i Milliyenin Muhakemat dairesinde bakılır. Geçen sene filhakika burada Müdafaa-i Milliye Vekili sıfatiyle bütçe müzakeresi sırasında böyle zayiatı şahsiyesini cebren tazmin ettirdiğimden dolayı bir şikâyet vâki olmuştur. Bu şikâyet üzerine Dâhiliye Vekili sıfatiyle Adnan Bey tarafından tahkikat icra edildiği bildirildi. Dâhiliye Vekâleti bendenize diyor ki; bu tahkikat ikmal ve intacedilmiş ve makamı celilelerine takdim olunmuştur. Burada hiçbir şey setrolunmamıştır. Evrak buradadır. Heyeti Celilenize gelecek. Heyeti Celilenizce karar verilecek. *(Mesele hallolmuş, sadaları)*

VEHBİ BEY (Karesi) — Paşa Hazretleri bu meseleye ait değil de başka şifahi bir sual sorabilir miyim?

REİS — Bu bitsin.

VEHBİ BEY (Karesi) — Bu düşmanımız, alçak Yunanlılar tarafından harb mıntakasında yapılan fecayiin şimdiye kadar, sinemasının alınıp alınmadığını ve sinema makinasının tedarik edilip edilmediğini öğrenmek istiyorum.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Efendim, buna dair de cevap vereyim. Bilhassa bu fecayi devam ettiği için her fırkaya birer fotoğraf makinası gönderilmiş, her tarafın fotoğrafları alınıyor. Vehbi Beyin buyurduğu gibi İstanbul'dan bir sinematograf celbediyoruz. Bu menazın tesbit edeceğiz ve neşredeceğiz *(Teşekkür ederiz sadaları)*[59]

[59] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 14 Birleşim 106, Sayfa 121-122***

6 Mart 1338 (1922) Pazartesi
Hariciye Vekilli Yusuf Kemal Beyin İstanbul'daki Tarzı Hareketine ve Müşir İzzet Paşa Heyetinin Londra Seyahatine Dair Muhtelif Sual ve İstizah Takrirleri Münasebetiyle

HEYETİ VEKİLE REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, Yusuf Kemal Beyin İstanbul'a uğraması ve İstanbul'da Padişahla görüşmesi Heyeti Âliyenizin malûmatı haricinde, Heyeti Vekilenin verdiği karardan dolayı Heyeti Âliyeniz tarafından muaheze olunuyor. Malûmuâlinizdir ki, Yusuf Kemal Bey, Avrupa'ya sırf maksadı millîmizi, Misakı Millîmizi teşrih ve izaha gitmişti. Bu Misakı millî dâhilinde İstanbul'da bizim kabul ettiğimiz bir Makamı Hilâfet vardır. Oraya uğramaksızın sıvışıp gitmek, doğrudan doğruya bizim kuvvetsizliğimizi cihana ilân etmek demektir. Zaten bu hareketimizle Avrupa'da, bizim aleyhimizde düşmanlarımızın yapmakta oldukları teşvikatı, propagandaları doğrudan doğruya açarak isbat etmek ve bilhassa İstanbul'daki ahalinin doğrudan doğruya ruhan bizimle olduğunu ispat etmek istiyorduk ve bilhassa İstanbul'a gittik, isbat ettik. Sonra efendiler; oradaki heyet bizi ikilik olarak gösteriyordu. Hâlbuki biz onu kabul etmiyorduk. Yalnız siz, bizi tanıyacaksınız; eğer Padişah isterse ona da gideceğiz, bu teklifimizi söyliyeceğiz dedik. Bununla isbat etmek istedik ki, biz Türkiye'nin yegâne hükümetiyiz ve İstanbul bizim emrimize tâbi olacaktır. Fakat bu vaziyette acaba muvaffakiyet var mı idi, yok mu idi diyerekten düşünmek caiz değildi. Biz doğrudan doğruya hakkımızı dünyaya ispat ettirmek için gidiyoruz, orada gördüğümüz muamele, İstanbul'daki heyetin, düşündüğümüz gibi ecnebi bir tazyik altında olduğunu gösterdi. Bundan kuvvetsizliği değil, daha ziyade kuvvet kazandığımızı anladık. Mamafih Heyeti Âliyeniz hakemdir. Vukua gelen muameleyi ariz ve amik tetkik edersiniz, bu Heyeti Vekilenin yaptığı bir harekettir. Ve şimdi bundan sonra da hüsnü netice hâsıl olacağına kaaniim.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Geçen sene -malûmu ihsanınız, Kânunusani veyahut Şubat içerisinde olacak- bu yolda İstanbul'dan Avrupa'ya bir davet vukubulmuştu. Bu esnada bir karar verilmiş ve bir tebligat yapılmış, böyle bir kararın Meclisi Âlinin ıttılaına evvelâ arz ile, badehu ittihazı mukarrarat edilmesini bâzı rüfeka teklif etmişlerdi. Bendeniz de onlar meyanında bu teklife imzamı koymuştum. Bu kürsüde uzun münakaşat ve mübahasat olmuştu ve bâzı arkadaşlar bu cereyanı başka taraflara çevirmişti. O zaman Heyeti Vekile müttehiden, bir daha Meclisi Âlinin böyle kararını almadan ittihazı mukarrerat etmiyeceğini burada söylemiştir Yani Meclisi Âli milletin böyle menafii esasiyesine mütaallik olan hususatta, Meclisi Âlinin kararını almaksızın, bundan böyle bir işe girmemek istediğini ve binaenaleyh evvelce ittihaz olunan mukarreratı tebdil ederek, Avrupa'ya heyet izamı hususunu faideli bulduğunu ve tasvibettiğini müttefikan kabul etmiştir. Bu Heyeti Vekile buraya başka bir çehre ile geliyor, bunu sorarım.

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Yusuf Kemal Bey Avrupa'ya gideceği sırada Heyeti Celilenize geldi ve size izahat verdi ve her bir kuvvetten istifade edeceğini söylemişti. Ve bu dairede lâzımgelen malûmatı vermişti.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Paşa Hazretleri, İcra Vekilleri Reisi, yani heyeti Hükümetin Reisidir. Kendilerine soracak sualimiz tabiî çoktur.[60]

II. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa (Çakmak)

---

[60] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 18 Birleşim 3, Sayfa 71-72***

18 Mart 1338 (1922) Cumartesi
Mükellefiyeti Nakliyei Askeriye Kanunu Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim, bu kanunun sebebi vaz'ı şimdiye kadar ordunun gerisinde hizmet eden vesaiti nakliye sahiplerini bu bârı mükellefiyetten kurtarmak ve bunu tahfif etmek içindir. Şimdiye kadar ordunun gerisinde ve menzil yollarına tesadüf eden ahali bütün vesaitiyle, bütün menabiiyle orduya yardım ediyor. Fakat diğerleri, yani vesaiti nakliyesi bulunmıyanlar tabiî yardım, etmiyorlar. Biz bunları umuma hasretmek ve bu suretle şimdiye kadar tazyik altında bulunan ahaliyi kurtarmak istiyoruz. Onun için bunun kabulünü rica ederim.[61]

[61] ***TBMM Tutanak Dergisi** Dönem 1 Cilt 18 Birleşim 10, Sayfa 274*

18 Mart 1338 (1922) Cumartesi
Ukrayna Muahedenamesini Teati için Harkof'a Gidecek Heyet Hakkındaki Tezkere Münasebetiyle

HEYETİ VEKİLE REİSİ FEVZİ PAŞA (Kozan) — Efendim geçenlerde kabul ettiğiniz Ukrayna Muahedesinin teatisi lâzımgeliyor. Ukrayna Hükümeti muhadenetini göstermek için bize büyük bir heyet göndermişti. Biz de buna mukabele etmek lüzumuna müdrikiz. Bunun için Heyeti Vekile içinizden üç arkadaş intihabetti. Bunları göndermeye karar verdi. Rica ederim. Bu gibi haricî mesailde durudiraz münakaşa maksadı duçarı halel edebilir. Meclisin şerefi ile mütenasip değildir. Bunun bir an evvel kabulünü ve bu suretle bu heyetin bir an evvel yola çıkarılmasını rica ederim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Ukrayna Hükümeti ne kadar zat göndermiştir? *(Yirmi beş, sadaları)*

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Yirmi otuz kişi gönderdi.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siird) — Paşa Hazretleri böyle birçok adedi mürekkamla heyetler göndermeye hukuku düvelde mecburiyet yoktur.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Biz, yirmi beş kişiye mukabil üç kişi gönderiyoruz, efendim.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siird) — Fevkalâde sefir göndersin. Alelade sefir göndermesin. Bir de göndeririz, iki de göndeririz, üç te... *(Gürültüler)*

REİS — Efendim, mezuniyetleri reyi âlinize arz ediyorum. *(Tâyini esami ile sadaları)*[62]

[62] ***TBMM Tutanak Dergisi Dönem 1 Cilt 18 Birleşim 10, Sayfa 268-269***

HÜSEYİN RAUF ORBAY
III. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ
(IV. TBMM HÜKÜMETİ)

BİYOGRAFİ

RAUF BEY (ORBAY)

(27 Temmuz 1881 – 16 Temmuz 1964)

III. İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Hüseyin Rauf Orbay

27 Temmuz 1881 tarihinde İstanbul'da doğdu. Babası Mehmet Muzaffer Paşa'nın görevi nedeniyle orta öğrenimini Trablus Askeri Rüştiyesi'nde yaptıktan sonra İstanbul'a döndü. Heybeliada Bahriye Okulu'nu 1899'da 1901'de üsteğmenliğe, 1904'te yüzbaşı rütbesine yükseldi. 1904'te Mesudiye zırhlısına atandı.

13 Kasım 1907 tarihinde 31 Mart Ayaklanması sebebiyle İstanbul'a gelen Harekât Ordusuna tayin oldu. Bu harekât sırasında Mustafa Kemal ve İsmet Paşalarla tanıştı.

25 Mayıs 1909 tarihinde Hamidiye Gemisi komutanlığına atandı. 1911 Trablusgarp'a ikmal sevkiyatında görev aldı. Hamidiye Zırhlısı komutanlığına atandı. Balkan Savaşı sırasındaki deniz savaşlarında büyük başarılar göstererek "Hamidiye Kahramanı" unvanını kazandı.

İzzet Paşa kabinesinde Bahriye nazırlığına getirildi. Osmanlı Hükümeti tarafından, İmparatorluğu'nun çöküş belgesi olan Mondros Mütarekesini imzalamak üzere görevlendirildi.

Hüseyin Rauf Bey, Sivas Kongresi'nden sonra Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Heyet-i Temsiliye adına katılmak üzere Hüsrev Gerede ile birlikte İstanbul'a gitti. Mecliste Felah-ı Vatan grubunun kurulmasına önderlik etti. 16 Mart 1920'de meclisin İngiliz kuvvetleri tarafından basılmasından sonra tutuklanarak, 22 Mart 1920'da Malta'ya sürgüne gönderildi.

Malta sürgününden 15 Kasım 1921'de Ankaraya gelerek Sivas Mebusu seçildi. Aynı yıl İcra Vekilleri Heyetinde Nafia vekilliğine seçildi. Bakanlıktan ayrıldığında ise Büyük Millet Meclisi Reis Vekilliğine seçildi, Temmuz 1922-Ağustos 1923 tarihleri arasında III. İcra Vekilleri Heyeti Reisliğine seçildi. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları arasına katıldı.

1926'da tedavi için gittiği Viyana'da bulunduğu sırada "İzmir Suikasti" sanıkları arasında yer alarak yargılandı. 1933'te çıkan af kanunundan yararlanmayı reddetti. 1935'de ailesinin ısrarıyla yurda döndü. Atatürkün vefatından sonra 1939'da tekrar politikaya girerek 6. Dönem Kastamonu Mebusluğuna seçildi.

1942 yılında Londra Büyükelçiliğine atanması nedeniyle Kastamonu Mebusluğundan istifa ederek Londraya gitti. 3 Nisan 1944′e kadar yürüttüğü bu görevinden istifa ederek yurda döndü.

Dönüşünden sonra vefatına kadar devlet görevi ve politikadan uzak kaldı.

16 Temmuz 1964 tarihinde 83 yaşında İstanbul'da vefat etti.

HÜSEYİN RAUF ORBAY
III. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ DÖNEMİ
(IV. TBMM HÜKÜMETİ)
(12.07.1922 – 04.08.1923)

7 Haziran 1338 (1922) Çarşamba
Erzurum Mebusu Salih Efendiye Verilen Meclisten Onbeş Günlük İhraç Cezası Münasebetiyle

RAUF BEY (Sivas) — Efendim bendenizin teklifim üzerine Heyeti Âliyenizce hakkında muvakkat ihraç cezası kabul buyurulan Salih Efendi biraderimizin takriri Heyeti Al iyenizin malumu oldu. Hüseyin Avni Beyefendinin de izahatı mesmuunuz oldu. O gün Heyeti Âliyenizin Riyaseti Makamında bendeniz bulunuyordum. Müzakerenin tarzı cereyanı hatırı âlinizdedir. Salih Efendi kendi namına bâzı beyanatta bulunan Fethi Beyefendiden sual sormak istiyordu. Fethi Beyefendi Hükümet Vekili olarak söz söylemiyordu. Ve bunu kendisi söz söylerken teyidetmişti. Salih Efendi tekrar etti. Bendeniz menettim. Salih Efendi, "Hükümet namına mı, kendi namına mı söylüyor? Onu soracağım" dedi. "Hükümet namına söylemiyor. Çünkü ben kendilerine kendi namına söz söylemeleri için söz verdim" dedim. Bununla Fethi Beyefendi evvelce Heyeti Âliyenize Hükümet namına söylemiyorum dediğini teyidetti. Salih Efendi yine ısrar etti. Ve zatıâlilerinin de bildiğiniz veçhile ısrarları evzaile de garip eşkâl izhar ediyordu. Salih Efendi çok asabiyet gösterdiler. Üç defa kendilerine kemali nezaketle ihtar ettim, ısga etmedi. Binnetice "Meclis yoktur. Tahakküm ediyorsunuz" elfazını kullandı. Ben bunu Meclisi Âliye ve Makamı Riyasete karşı bir taaruz mahiyetinde telâkki ettim. Ve bu telâkkimde o günden sonra da maatteessüf tadilât yapamadım. Malûmuâliniz icrai ve teşri! salâhiyeti haiz olan Meclisi Alinizin Riyaset mevkiini işgal eden her hangi bir İnsanın gerek Heyeti Âliyenize ve gerek bu kadar azîm fedakârlık ifa eden milletimize ve umum islâma karşı derecei mesuliyeti tahammülsüz denebilecek kadar ağır ve naziktir. O kadar naziktir ki, insan bunu düşününce her türlü hisden ve beşeriyetten âzami derecede tecerrüdetmeye kendisinde bir mecburiyet hisseder. Bu vazifeyi ifa etmek üzere bendenizi intihap buyurduğunuz zaman Heyeti Celilenize arz ve izah ettim ki, Riyaset Heyeti Umumiyenizin itimadının mutlak suretle devamıyle kaim olacaktır. Ben buna şahsan İman etmişimdir. Ve o suretle bu vazifeyi ve mukabili olan mesuliyeti kabul ettim ve bugüne kadar çalıştım. Salih Efendi hakkında tatbik edilen ve tatbiki benim tarafımdan teklif olunan mesele Nizamnamenin derecatını ikmal etmiştir. Üç defa ihtar edilmiştir Fakat kendisi ısrar ederek her halde tecavüz ederek söz söylemiştir. Hafif söz kullanıyorum, öte tarafına dilim varmıyor. Bu kanaatimde, maalesef, sabitim. Hüseyin Avni Bey arkadaşım ki, bilirler, Öteden beri sevdiğim bir arkadaşımdır, hakkındaki sözlerine de teşekkür ederim. Beyanatları arasında bunun âtide suiistimal olacağı üzerinde tevakkuf buyurarak ifadatta bulundular. Tekrar ediyorum, bu bir emniyet meselesidir. İstediğiniz zata tam mânasiyle emniyet etmek de Heyeti Âliyenizin yediiktidarındadır. Emniyetsizliğinizi izhar buyurursanız itimadınız tezelzüle uğradığı halde çekilirim *(Hayır, hayır emniyetimiz berkemaldir sesleri)* Hepinize bilâkayıt ve şart hürmetkârım. Fakat Meclisi Alinizin intizamı müzakeratı ve Meclisin haysiyeti meselesi nokta-i nazarından bu kararın musibolduğunu söylüyorum ve bunu tekrar ediyorum. Heyeti Âliniz, benim teklifimin ve Heyeti Âlinizin kararının Salih Efendinin nokta-i nazarına göre yanlış olduğuna kaani olurlarsa hepinize hürmetim baki kalmak ve aranızda bir mebus sıfatiyle çalışmak üzere çekilmek arzu eder ve bu vazifeyi ifa edemem. Bunu Heyeti Âlinize arz ediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, maruzatım esnasında "yol olurdan" maksadım, ne Rauf Beyefendi, ne de Salih Efendi... Tecavüzü derece, esası olur, demek istiyorum. Sonra zannetmem ki Rauf Bey arkadaşımız, bu cezanın ipkasında ısrar buyursunlar. Rauf Beyefendi cezayı kendileri teklif etmişse Heyeti Celile de karar vermiştir. Fakat ortada nizamname vardır. Vukubulan harekette ne kendileri İçin, ne Heyeti Celileleri için bir tecavüz yoktur. Bu ceza nizamnameye güre doğru değildir. Yani Heyeti Celile Nizamnamenin sarahati karşısında bunun hata olduğunu anlaması bir fazilet olduğu gibi, Rauf Bey de haklarındaki hürmetleri dört misli tazyidetmiş olurlar. Vukubulmuş olan bir fiil için, değil Salih Efendiye, her hangi bir mebusa karşı Nizamnameye muhalif surette ısrar etmemelerini bilhassa rica ederim. İstirham ederim. Meclîsi Alinin Rauf Beyefendiye hürmeti lâyezaldir; itimat ve hürmetimiz bakidir. Her halde aksine karar vereceksek, "Rauf Beyefendiye olan hürmetimiz dolayısiyle" hilâfı kanun iş görmüş oluruz. Heyeti Celilenin böyle müşkül mevkide kalmasına Rauf Beyefendinin vicdanının razı olmıyacağına katiyen kaaniim. Biz, eğer bu kararda ısrar edersek belki kanun şikenlik etmiş oluruz. Rauf Beyi tutmak için Rauf Bey kendi şereflerini, meziyetlerini daha ziyade yükseltmek için, Meclis hakkında fedakârlık ettirmemelerini bilhassa rica ederim. Deminki, kanaatlerinden rücu etmelerini bilhassa menafii vatan namına istirham ediyorum.

RAUF BEY (Sivas) — Efendim, çok rica ediyorum, bir noktanın anlaşılması lâzımdır. Benim hakkımdaki Heyeti Âliyenizin teveccühlerine mağruren ve bu nokta-i nazardan tesiratta bulunarak maruzatta bulunmadım. Meclisinizin Heyeti Umumiyesinin vazifesini hüsnüifa etmesi ve müzakerenin hüsnü cereyanı nokta-i nazarından mâruzâtta bulundum. Salih Efendinin iddianamesini ve Hüseyin Avni Bey kardeşimizin beyanatını istima buyurdunuz. Kabul buyurulursa ben diyorum ki, her hangi bir mebus gibi çalışacağım. Bu vazifeyi ifada mazurum. Bu gayet tabiî bir meseledir. Bunda izzeti nefis meselesi, haysiyet meselesi telâkki ettiğim cihet yoktur. Efendim, çok müşkül, dünyada ve âhirette mesuliyeti badi olan bu vazifeyi ifa edemem, deruhde edemem. Burada şahsiyet ve haysiyet meselesi mevzuubahis değildir. Millete karşı olan mesuliyeti nokta-i nazarından mâruzâtta bulunuyorum. Rica ederim, hakkımdaki hürmetinize teşekkür ederim. Kararınızı gayet serbest veriniz. Şahsiyat meselesi değildir; idari bir meseledir. Hüseyin Avni Bey biraderimizin buyurduğu üzere Rauf, Ali, Veli, meselesi değildir, Meclisi Âlinin bakası ve millet umurunun murakabesi meselesidir. Bunun için bin tane, beş bin tane Rauf feda edilebilir. Yalnız Meclis baki kalsın ve bunda feda edilen bir şey de yoktur. Bana bu Riyaset mevkiini veren Heyeti Âliyenizdir, yanlış olan bir şey varsa düzeltecek de Meclisi Âlinizdir.[63]

[63] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 20, İçtima 49, Sayfa 221-222*

17 Haziran 1338 (1922) Cumartesi
İstiklâl Mahkemeleri Dosyaları Hakkında

RAUF BEY (Sivas) — Efendim, maatteessüf bendeniz Hasan Fehmi Beyefendinin mütalâalarına iştirak edemiyeceğim. İstiklâl mahkemelerine mütaallik evrak Heyeti Âliyenizce malumdur. Bu evrak, tekrara lüzum görmüyorum, pek mühimdir. Adliye Vekâleti ve saire müracaat ediyor. Amasya İstiklâl Mahkemesinin evrakı (30-40) çuval teşkil ediyor. Evvelce Meclisçe bâzı evrakın celbi icabetmiş, zabıt varakası tutularak Hükümet marifetiyle bâzı evrak, bâzı tahkikat münasebetiyle buraya celbedilmiş. Bilâhara çuvallar buraya gelince İstiklâl Mahkemesine mensup arkadaşlarımız bile el sürmekten istinkâf ediyorlar. İdare Menimi arının bu mesuliyeti deruhde edebilmeleri için Heyeti Âliyenizin bir kararı lâzımdır. Mesele gayet mühimdir. Tarihî ve içtimai pek büyük ehemmiyeti vardır. Doğrudan doğruya İdare Heyeti ve Divan Heyeti bu salâhiyeti kendisinde göremiyor. Meclisi Ali ne karar ittihaz ederse kemali hürmetle ve gayretle ifasına çalışacaklardır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Amasya İstiklâl Mahkemesinde bulunan arkadaşlar bu evrakı tasniften niçin istinkâf ediyorlar?

RAUF BEY (Sivas) — Hulasaten tekrar arz edeyim efendim: Mahkeme heyeti Ankara'ya avdet ettiği sırada evrakı mütaaddit çuvallar derununda Hükümete kendi mühürleri tahtında teslim etmişlerdi, Bilâhara mutasarrıflığa teslim edilen memhur çuvallar derununda bulunan evraktan bazıları Heyeti Âliyenizin ve şubei aidinin talebi üzerine buraya celbedildi ve Meclis Riyaseti tarafından o suretle mahalline emir tebliğ edildi. Usulünde zabıt varakaları tutarak Meclisin istediği evrakı mutasarrıf gönderdi. Tekrar çuvalları kapadı. Böyle olduğu halde arkadaşlar kendilerine vâki olan müracaat üzerine gittiler. Çuvalları bıraktıkları gibi bulmamışlar. "Biz mesuliyeti kabul edip el dokunduramayız" dediler. Bu kadar kanuni bir muamele cereyan ettiği halde mahkeme azalan açamazlarsa bizim için yapılacak bir şey yoktur. Mahkemeyi bizzat idare etmiş ve bu hususta hepsine vâkıf olan bir heyet bu mesuliyeti deruhde etmezse Divanı Riyaset ve alelhusus idare heyeti bu mesuliyeti deruhde edemez. Onun için bu mesele Heyeti Âliyenizce malûm olmalı. Ondun sonra ittihaz edeceğiniz karar tabiî muteber ve muta'dır.

CAVİD BEY (Kars) — Efendim bendeniz esas üzerine söyliyeceğim. Yalnız pek mühim olan şu mesele zamanımızda cereyan etmişken halledilemiyor. Belki bugün buna bir tarzı hal bulursunuz. Fakat yarın bundan sonra gelecek Meclisle tarih vardır. Beş sene, on sene, yirmi, otuz, kırk, yüz, bin sene bunlar hep böyle çuval içinde perakende olarak nasıl kalabilir? Reis Beyefendi Hazretleri evrak kırk çuvaldan fazla buyuruyorlar,

RAUF BEY (Sivas) — Efendim ne Amasya istiklâl Mahkemesi ve ne de diğer istiklâl mahkemeleri evrakını musannef olarak getirmemişlerdir. Çuvallar içine doldurulmuş ve ağızları mühürlenmiş olarak gönderilmiştir. Bunun üzerine evvelemirde elyevm faaliyette bulunan mahakime hatırlattık ve evraklarını tanzim etmelerini tebliğ ettik. Fakat bugünkü günde elde bulunanlar musannef değildir. Yalnız bunlardan vazifelerine nihayet verilen diğer mahkemelerin evrakı da gayrimusannef olarak çuvallarda duruyor. Hepsinin ayrı muameleye tâbi tutulması zarureti vardır. Bu itibarla yalnız Amasya

istiklâl Mahkemesine memur bulunan arkadaşların ifayı vazife etmesiyle bu iş bitmiş olmıyacaktır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Vazifeleri hitam bulan diğer istiklâl mahkemeleri âzaları tamamen burada olmasa bile hiç olmazsa hır tanesi buradadır. Bu arkadaşın orada behemehâl bulunması lâzımdır.

RAUF BEY (Sivas) — Eğer bir tane bulunursa ve o zata salâhiyet verirseniz olur. Fakat hiç bulunmıyan olduğuna nazaran ne yapacağız?

BİR MEBUS BEY — Bunlar hiç kaydedilmemiş midir?

RAUF BEY (Sivas) — Numaralı defterle ve musannef olarak teslim edilmemiştir.

HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) — Isparta istiklâl Mahkemesi musannef olarak teslim etmiştir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Vazifeleri hitam bulan istiklâl mahkemeleri evraklarını doğrudan doğruya buraya mı getiriyorlar, yoksa mahallî mahkemelerine mi teslim ediyorlar?

RAUF BEY (Sivas) — Kısmen buraya getirmişlerdir. Kesretli olduğundan dolayı beraberinde getiremediklerini mahallî Hükümetlere teslim ediyorlar. Onlar da icabında buraya gönderiyorlar.[64]

[64] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 20, İçtima 56, Sayfa 449,451-452***

12 Temmuz 1338 (1922) Çarşamba
İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine İntihabından Dolayı Beyanatı

REİS — Efendim İcra Vekilleri Reisi nin intihabına başlıyoruz. Bittabi tâyini esamiyle olacaktır. Azayı kiramın esamisinin kıraatine başlıyoruz. Lütfen reylerinizi istimal buyurunuz.

CEMİL BEY (Kütahya) — Reis Bey bendeniz heyeti umumiyesinin birden intihabını teklif ediyorum. *(Hayır sadaları)*

İcra Vekilleri Heyeti Reisinin intihabı için âra toplandı ve Mehmed Şükrü Bey (Karahisarı Sahip), Nüzhet Efendi (Ergani), Salâhaddin Bey (Mersin) tasnifi ârâya memur edildi.

REİS — Efendim âra tasnif edilinceye kadar Şer'iye Vekâleti intihabına başlıyoruz. Reylerinizi ihzar buyurunuz.

Şer'iye Vekâleti intihabı için istihsali ârâya başlanılarak reylerin toplanması hitam bulduktan sonra Şeyh Servet Efendi (Bursa), Süreyya Bey (Saruhan), Abdullah Efendi (Bolu) tasnifi ârâya memur edildiler.

REİS — İcra Vekilleri Riyaseti intihabında reye iştirak eden zevatın adedi (204) tür. İki müstenkife karşı (197) reyle Rauf Beyefendi ihrazı ekseriyet etmiştir. *(Şiddetli alkışlar)*

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — *(Alkışlar arasında kürsüye gelerek)*

Muhterem kardeşlerim, vatanımızın, milletimizin mukadderatına yegâne hâkim olan Meclisi Alinize iltihakım anından bugüne kadar bu âciz arkadaşınıza kifayetinin pek fevkinde izhar buyurduğunuz emnü itimada karşı teşekkür edebilecek kelime bulmakta izharı aczediyorum. *(Estağfurullah sadaları)* Bu defa da uhdeme tevdi buyurduğunuz vazifeyi hakkiyle ifaya Allah huzurunda kasem ediyorum. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar)* Milletimizin âmâli ve şeriatı Ahmediyenin gösterdiği tariklerden inhiraftan Allah beni muhafaza buyursun. *(Âmin! sadaları ve alkışlar)* Her hususta rehberim, müzahereti İlâhiye ve Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerinin ruhaniyeti olacaktır. Bu hususta her an, hepinizin müzaheretinden emin olarak bugünden itibaren tevdi buyurduğunuz vazifeye mübaşeret ediyorum. *(Allah muininiz olsun sadaları)* Tevfik, hâkimi hakiki olan Cenabı Allah'tandır. *(Sürekli alkışlar)*

REİS — Efendim Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin intihabına başlıyoruz Reylerinizi istimal buyurunuz...

Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin intihabatı için istihsali ârâya başlanarak reylerin toplanması hitam bulduktan sonra Tahsin Bey (İzmir), Mustafa Bey (Diyarbekir) Tevfik Bey (Erzincan) tasnifi ârâya memur edildiler.

REİS — Efendim, Şeriye Vekâleti intihabı neticesini arz ediyorum. Reye iştirak eden âzanın adedi (204) tür. (186) reyle Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi Hazretleri ihrazı ekseriyet etmişlerdir.

ŞER'İYE VEKİLİ ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) — Meclisi Âlinin ikinci defa hakkı âcizanemdeki tecelliyatı liyakatimin kat kat fevkindedir. İmdadı ruhaniyeti Peygamberinin bizimle, Meclisle beraber olduğunda asla şüphe yok. *(Alkışlar)* Bendeniz

de imdadı ruhaniyeti Peygamberiden bu suretle istimdad eder ve muvaffakiyeti de Cenabı Haktan beklerim. *(Allah muvaffakiyet ihsan etsin, sadaları)*

REİS — Efendim, Müdafaa-i Milliye Vekili intihabına başlıyoruz. Reylerinizi istimal buyurunuz. Müdafaa-i Milliye Vekâleti intihabı için rey vermiyen arkadaşlar varsa lütfen reyini versin... Müdafaa-i Milliye Vekâleti intihabı bitmiştir.

Ziya Hurşid Bey (Lâzistan), Cevad Bey (Bolu), İsmail Remzi Efendi (Isparta) tasnifi ârâya bakur'a memur edilmişlerdir.

REİS — Efendim, Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti için intihaba iştirak buyuran zevatın adedi (208) dir; (200) reyle Kozan Mebusu Fevzi Paşa Hazretleri ihrazı ekseriyet eylemişlerdir. *(Sürekli alkışlar)*

Efendim Hariciye Vekâleti intihabına başlıyoruz, lütfen reylerinizi istimal buyurun... (Reyler istihsal olundu)

Efendim, Hariciye Vekâleti intihabı için rey vermiyen arkadaş varsa lütfen reylerini istimal buyursunlar. Hariciye Vekâleti intihabı bitmiştir.

Osman Bey (Kayseri), Halil İbrahim Efendi (Eskişehir), Operatör Emin Bey (Bursa), bâkur'a tasnifi ârâya memur olmuşlardır.

REİS — Efendim Müdafaa-i Milliye Vekâleti için reye iştirak eden zevatın adedi (203); (105) reyle Kâzım Paşa (Karesi) intihab edilmiştir. *(Alkışlar)*

Efendim, Hariciye Vekâleti için istihsal olunan ârâ tasnif edilinceye kadar on dakika teneffüs. *(Devam sesleri)*

İKİNCİ CELSE

REİS — Efendim celseyi küşad ediyorum, Hariciye Vekâleti için icra kılman intihapta reye iştirak eden zevatın adedi 203'tür. Muamele tamam, 198 reyle Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey ihrazı ekseriyet etmiştir. *(Alkışlar)*

YUSUF KEMAL BEY (Kastamonu) — Arkadaşlar öteden beri hakkımda göstermekte bulunduğunuz itimat ve teveccühün kuvvetli bir delilini daha gösterdiniz. Bu benim hakkımda şüphesiz büyük bir lütuftur. Onun minnettarıyım. Arzı şükran ederim. *(Estağfurullah sesleri)* Diğer cihetten Büyük Millet Meclisinin Hariciye Vekâletinin asıl veçhesi, esas veçhesi; hakkı, adaleti istemektir. Milletin müstahak olduğu hakkı, adaleti istihsal etmektir. Hakkın ve adaletin harisi de Cenabı Haktır. Cenabı Hakkın inayetine, Peygamberimizin ruhaniyet ve imdadına ve sizlerin bu teveccühüne istinaden Hariciye Vekâleti yürüyecek ve inşallah muvaffak olacağız. *(İnşallah sesleri, alkışlar)*

REİS — Efendim Mâliye Vekâleti intihabına başlıyoruz. Reylerinizi istimal buyurunuz. Efendim rey vermiyen arkadaşlarımız varsa lütfen reylerini versinler.

İçel Mebusu Sami Bey, Kayseri Mebusu Sabit Efendi, Kastamonu Mebusu Besim Bey bâkur'a tasnifi ârâya memur edildiler.

REİS — Efendim Maarif Vekâleti intihabına başlıyoruz. Reylerinizi lütfen istimal buyurunuz. Efendim reylerini vermiyen zevat varsa lütfen reylerini versinler.

Bolu Mebusu Cevad Bey, Amasya Mebusu Dr. Asım Bey, Cebelibereket Mebusu Rasim Bey bâkur'a tasnifi ârâya memur edilmişlerdir.

REİS — Efendim Maliye Vekâleti için icra kılman intihapta reye iştirak eden zevatın adedi 193'tür, muamele tamam. 179 reyle Gümüşane Mebusu Hasan Fehmi Bey ihrazı ekseriyet etmiştir. *(Alkışlar)*

Efendim Adliye Vekâleti intihabına başlıyoruz. Reylerinizi izhar ediniz. Efendim reylerini istimal etmiyen arkadaşlarımız varsa lütfen reylerini istimal buyursunlar. İstihsali âra hitam bulmuştur.

Karahisarı Şarki Mebusu Ali Süruri Efendi, Yozgat Mebusu Bahri Bey, Konya Mebusu Arif Bey bâkur'a tasnifi ârâya memur edilmişlerdir.

REİS — Efendim Maarif Vekâleti için icra kılınan intihapta reye iştirak eden zevatın adedi 201'dir. Muamele tamam. 193 reyle Karesi Mebusu Vehbi Bey ihrazı ekseriyet etmiştir *(Alkışlar)*

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendiler memleketimizin en mühim cephelerinden birisi olan cehalet cephesine memur ettiğiniz zamandan beri gerek idari ve gerek malî mesailde, bilcümle müşkülâta rağmen, Heyeti Celilenizin ve hattâ bütün efradı milletin göstermekte olduğu teveceühatın, müzaheretin, muavenetin zaten en samimilkalb müteşekkir ve minnettarı idim. Bu defa tekrar o vazifede devamı emir buyurmakla o teveccühatınızın devamına kaani olarak biinayetullahi Tealâ vazifeye başlıyacağım. *(Allah muvaffak buyursun sesleri)* Bu hususta bilenle bilmiyen bir değildir, buyuran Cenabı Hakkın inayetine ve ilmi tahsilini Müslim ve Müslimeye farz buyuran ruhaniyeti Peygamberiye ve daima memlekette ilim ve irfanın hâmi ve müzahiri olan sizlerin

müzaheretine istinaden işe başlıyacağım. Tevfik Allahtandır. *(Allah muvaffak etsin sadaları, alkışlar)*

REİS — Efendim İktisat Vekâleti intihabına başlıyoruz. Reylerinizi istimal buyurunuz Efendim reylerini vermiyen arkadaşlarımız varsa lütfen reylerini versinler.

Gazianteb Mebusu Yasin Bey, Karahisarı Şarki Mebusu Vasfi Bey, Ergani Mebusu Mahmud Bey bâkur'a tasnifi ârâya memur edilmişlerdir.

REİS — Efendim Adliye Vekâleti için icra kılman intihap neticesinde reye iştirak eden zevatın adedi 203 tür. Muamele tamam; 96 rey Celâleddin Arif Bey, 90 rey Veli Bey almıştır. Ekseriyet olmadığından muamele natamamdır.

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Reis Bey on iki müstenkif de var.

REİS — Evet efendim, on iki tane de müstenkif vardır. Bir iki tane de diğerine rey var. Muamele tamam değildir. Yemden intihap yapmak lâzımgeliyor.

Efendim, Adliye Vekâleti İntihabatına tekrar başlıyoruz. *(Nafıaya, sesleri)*

Efendim, Adliye Vekâleti intihabına başladığımız ihrazı ekseriyet etmiyen bir vekâlettir. Onun intihabını ikmal etmek daha münasibolacaktır. Tensibederseniz, onu yapalım. *(Muvafık, sesleri)*

Efendim, Adliye Vekâleti intihabına yeniden başlıyoruz. Reylerinizi lütfen istimal buyurunuz. (Reyler toplandı)

Efendim, Adliye Vekâleti için rey vermiyen zevat varsa lütfen reylerini versin.

Sami Bey (İçel), Fikri Faik Bey (Genç), Mustafa Efendi (Siird) ârâyı tasnife memur edildiler.

REİS — İktisat Vekâleti intihabına iştirak eden âzanın adedi 195, 107 reyle İzmir Mebusu Mahmud Esad Bey ibrazı ekseriyet etmiştir. *(Alkışlar)*

Nafıa Vekâleti intihabına başlıyoruz. Lütfen reylerinizi ihzar buyurunuz. *(Nafıa Vekâleti Vekilliği, sadaları) (Biraz teneffüs veriniz, sadaları)* Efendim, intihaba devam edip etmemek Heyeti Celilenin reyi ile olacaktır. Devamı kabul edenler lütfen el kaldırsın. Devam edilecektir, efendim. Nafıa Vekâleti intihabına başlıyoruz.

(Diyarbekir Daire-i İntihabiyesinden istihsali ârâya başlandı)

REİS — Efendim, Nafıa Vekâleti intihabında rey vermiyen zevat varsa reylerini versinler.

Mehmed Şükrü Bey (Karahisarı Sahip) İbrahim Bey (Mardin), Hüseyin Efendi (Kozan), tasnifi ârâya memur edildiler.

REİS — Efendim, Adliye Vekâleti için icra olunan intihapta 194 zat reye iştirak etmişler ve muamele tamamdır, efendim. Celâleddin Arif Bey 105 reyle ihrazı ekseriyet etmiştir. *(Alkışlar)*

Efendim, Sıhhiye Vekâleti intihabı var. Fakat vaktimiz kalmadı. *(Devam sadaları)* Sıhhiye Vekâleti intihabına başlıyoruz. Reylerinizi istimal buyurunuz.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Reis Efendi intihap, vekilin vekili mi olacaktır. Yoksa doğrudan doğruya vekil mi intihabedeceğiz?

REİS — Efendim, arkadaşlarımızdan birisi Sıhhiye Vekâletine intihabedilecek zatın asil mi yoksa vekile vekil midir, diye soruyor. Vekilin vekilidir, efendim. Malûmuâliniz olduğu üzere istifalar şahsa münhasırdır. Nafıa Vekili istifa etmemiştir. Keza Rıza Nur Bey istifa etmemiştir. Binaenaleyh, bu intihaplar vekilin vekilidir. (Sıhhiye Vekâleti vekili için âra toplandı)

Efendim, Sıhhiye Vekâleti vekili intihabında reyini istimal etmiyen varsa lütfen reylerini istimal buyursunlar.

Bahri Bey (Yozgat), Hacı Arif Bey (İstanbul), Muhiddin Baha Bey (Bursa), arayı tasnife memur edildiler.

REİS — On dakika teneffüs edelim.[65]

[65] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 21, İçtima 72, Sayfa 358-362*

15 Temmuz 1338 (1922) Cumartesi
Celâleddin Arif Beyin İltihakına Kadar Adliye Vekâletine Bir Vekâlet Vekili İntihabolunmasına Dair Sözleri

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim Heyeti Vekilenin İntihabı Heyeti Âliyenizce ikmal buyuruldu. Ancak Heyeti Vekile meyanında Adlîye Vekâleti makamını ihraz buyuran, o makama intihap buyrulan Celâleddin Arif Bey elyevm Romandadır. Kendisine lâzım gelen tebligat icra ve Meclisi Âlinizin Kararı tebliğ edildi. Henüz bir cevap alınmadı. Böyle olmakla beraber Adliye Vekâletine vekâlet edecek bir zat elyevm mevcut değildir. Bittabi bu makamın münhal kalması Meclisi Âlinizce tasvibedilmez. Alelhusus Adlîye umurunun velev bir dakika olsun muattal bırakılması ve duçarı teahhur olması hiç kimse tarafından muvafık görülmiyeceği kanaatindeyim Bu itibarla Celaleddin Arif Beye vekâlet edecek bir zatın Heyeti Vekil eve dâhil bulunmasını bendeniz elzem addedelim. 8 Temmuz tarihli Kanunun üçüncü maddesi ki, Heyeti Vekile intihabına dair Kanundur. Bunu Heyeti Âliyenize bir defa daha okuyacağım. Ve göreceksiniz ki onda teemmül edilen nıkat bir vekil makamını işgal ettiğine nazaran düşünülmüş ve ona nazaran kanunun maddesi tanzim edilmiştir. Mezunen hariçte bulunan bir vekil veya mezuniyetle dâire-i intihabiyesinde bulunan bir zat hakkında kanun meskûttur. Ona göre Meclisi Aliniz ne karar ittihaz ederse o yolda muamele edilmek lâzımdır. Fakat her şeyden evvel Celâl eridin Arif Beye vekâlet edecek bir zatın intihabı bendenizce elzemdir. Müsaade buyurursanız kanunun maddesini okuyayım.

Madde 8. — İcra Vekillerinden birinin vekâleti umurunu ifaya mâni bir sebeple vazifesi başından infîkâki icabettiği takdirde avdetine kadar yerine Büyük Millet Meclisince bir vekili muvakkat intihabolunur. İşbu vekili muvakkat dahi vekilin vazife ve salâhiyetini haiz ve vekil misillü mesuldür. Emri intihap vekil intihabı usulüne tevfikan icra kılınır. Ancak vekilin vekâlete müteferri bir vazifeden lalayı her hangi bir mazeretle vazifesi basından muvakkaten infikâki takdirinde Meclisçe yerine bir vekil vekili intihabolunmayıp İcra Vekillerinden biri İcra Vekilleri Heyetince tevkil olunur"

Maddenin son fıkrasında: "Her hangi bir mazeretle vazifesi başından muvakkaten infikâki" deniyor. Bunu; Celâleddin Arif Beyin bugün Roma'da bulunması vaziyetiyle mukayese eden rüfeka da vardır. Bu hususun tenevvür etmesi lâzım gelir. Tensip buyurursanız ya Meclisi Âlinizce bir vekil vekili intihabolunur veya tensip buyurursanız Heyeti Vekile arasından biri intihabolunur ve Heyeti Âliyenize arz olunur...[66]

[66] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 21, İçtima 74, Sayfa 380-381***

20 Temmuz 1338 (1922) Perşembe
Trabzon'a Gidecek Tetkik Heyetine Üç Mebusun İntihabolunmalarına ve Mezun Sayılmalarına Dair Beyanatı

Trabzon'a İzam edilecek olan Tahkik Heyetine Bursa Mebusu Mustafa Fehmi, Mersin Mebusu Muhtar ve Elâziz Mebusu Naci beylerin intihaplarının ve mezun addedilmelerinin kabulü

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, Trabzon'da bâzı mahallî tahkikat ve tetkikatta bulunmak üzere bir heyetin izamı Heyeti Vekilenizce takarrür etti. Bunlar meyanında Mebusanı Kiramdan da üç zatın bulunması münasip görüldüğü evvelce arz edilmişti. Heyeti Vekileniz aralarında müzakere ederek mebus arkadaşlarımızdan Bursa Mebusu Mustafa Fehmi Efendi Hazretleriyle Mersin Mebusu Muhtar Bey ve Elâziz Mebusu Naci beylerin bu heyete intihaplarını münasip gördü. Heyeti Âliyenize arz ediyor. Hepinizden sureti mahsusada rica ederim. Vazifeleri devam ettiği müddetçe kendilerinin mezun addedilmelerini teklif ediyorum. Kabul buyurduğunuz takdirde bir an evvel heyetin azimeti esbabına tevessül edilecektir efendim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Usul hakkında bir şey arz edeceğim. Efendim bu tahkikat için intihap ve tâyin edilmiş arkadaşların gitmesi münasiptir. Bu işleri zannederim bu adamlar yapabilirler. Fakat; çok istirham ederim bir arkadaşımız Daire-i İntihabiyesinde; bu arkadaşlar ne maksat üzerine gideceklerde o fiilin gayet ince bir cihetini ima ederek bir telgraf yazmıştır. Bu telgraf vasıtai açizanemle Riyasete takdim edildi. Bir kere bu telgraf bir celsei hafiyede okunsun. Bu arkadaşları tabiî kabul edeceğiz, giderler ve vazifelerini ifa ederler.

REİS — Efendim, İcra Vekilleri Reisi, Bursa Mebusu Mustafa. Fehmi Efendi ve Elliniz Mebusu Naci Bey ve Mersin Mebusu Muhtar Beyefendiyi teklif ederek mezun addedilmelerini istirham ediyor. Bu üç arkadaşın mezun addedilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Mezun addedilmişlerdir efendim.[67]

[67] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 21, İçtima 77, Sayfa 429***

26 Ağustos 1338 (1922) Cumartesi
Ankara'da Bir İstiklâl Mahkemesi Tesis Edilmesine Dair Tezkere Münasebetiyle

REİS — Ankara'da bir İstiklâl Mahkemesi küşadına dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi var, okunacaktır:

T.B.M. Meclisi Riyaseti Celilesine

Ankara ve havalisinde görülen lüzum üzerine bir İstiklâl Mahkemesi tesis ve dairei kazasının sabık İstiklâl Mahkemesi hududu dâhilinde bulunması hususunun arzı İcra Vekilleri Heyetinin 15.VIII.1338 tarihli içtimaında takarrür etmekle ifayı muktazasına ve neticesinin işarına müsaadei Devletlerini rica ederim efendim.

T.B.M. Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

REİS — Efendim, mesele malum, Ankara havalisine bir İstiklâl Mahkemesinin lüzumuna dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi izahat versinler de...

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Efendim, usul hakkında arz edeceğim. Bu suretle gelen evrak bir kere ruznameye alınır ve alındıktan sonra müzakeresi icra edilir. Yani bundan sonraki içtima ruznamesine alınır ve Hükümet Reisi izahatım verir.

REİS — İzahat verdikten sonra söylemek daha doğrudur efendim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, Meclis ruznamesine hâkimdir. Ruznameye alınır, ondan sonra söyler efendim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, Hükümet Ankara'da bir İstiklâl Mahkemesinin lüzumuna kaanidir ve bunun bir an evvel teşkilini Heyeti Âliyenize arz ve teklif ediyor. Esbab-ı mucibe olarak da şunu hulasaten arz edeyim ki; burası Hükümeti Milliyemizin merkezi ve Garptaki kahraman ordularımızın teşkil etmiş olduğu cephenin de merkezi olmak itibariyle burada gayet seri kararlar ittihaz eden bir mahkemenin vücudu elzemdir. Bu nokta-i nazardan tekrar arz ve teklif ediyorum. *(Doğru sesleri)* Ankara'da bir istiklâl Mahkemesi teşkilini temin edecek intihabatı icra buyurunuz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Efendim, bendeniz rica ederim. Hükümet Reisi Beyefendinin bu mütalâasının henüz zamanı olmadığını evvelce arz ettim. Hükümetin gösterdiği esbab-ı mucibe üzerine bittabi münakaşa yapılacak ve ekseriyeti mutlaka lüzum gösterirse intihap yapılacaktır. Hâlbuki Hükümetin tezkeresi ruznameye alınmadı. Ruznameye alındıktan sonra bittabi münakaşa icra edilir. Ve Hükümet nokta-i nazarını bildirir.

REİS — Efendim; ben de ruznameye alınmasını zaten teklif edeceğim. Rica ederim efendini hangi günün ruznamesine ithal edilmesini kabul buymuyorsunuz? *(Bugün sesleri)* Bugün müzakere edilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.[68]

---

[68] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 22, İçtima 91, Sayfa 363***

28 Ağustos 1338 (1922) Pazartesi
Afyon Karahisar'ın İstirdadedildiğine ve Zaferin Devam Ettiğine Dair Haberler Üzerine Rus ve Azerbaycan Sefirlerinin Tebriklerine Mütaallik Sözleri

İki günden beri devam eden muhaberat neticesinde Afyon Karahisar mevazımın ıskat ve Afyon Karahisar'ın istirdadedildiğine ve düşmandan esir ve ganimet alındığına ve harbin muvaffakiyetle devam ettiğine dair Başkumandanlıktan mevrut telgraf

Dr. ADNAN BEY (İstanbul)— Başkumandan Paşadan aldığımız telgrafı okuyacağım, efendim:

T.B.M. Meclisi Riyaseti Celilesine

İki gündür bilâinkıta devam eden muharebat neticesinde düşmanın Afyon Karahisarı mevazii ıskat ve Afyon Karahisarımız istirdadolunmuştur. Üsera, ağır ve hafif top, mühimmat ve her nevi malzemeden ganaim çoktur. Düşmanın mütaaddit mevaziinin her biri birkaç hattan mürekkebolduğundan kıtaatımız birçok müstahkem hatları mütaakıben iskat mecburiyetinde bulunmuştur. İstihzaratımız her nevi vesaiti fenniye ve mevanii fer'iye ile teçhiz ve takviye edilen düşman mevaziinin bazan bir saatten az bir zaman zarfında iskatını temin ettiği gibi asker ve zâbitanımızın müsellemi cihan olan havariki besalet ve şecaati bu defa dâhi tezahür ve teeyyüt etmiştir. Kumandanlarımızın sevk ve idarede düşman kumanda heyetine faikıyeti bâriz bir surette mütecellidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kabiliyeti sebebiyle Meclisi Aliyi tebrik ederim.

27.VIII.1338
Başkumandan Mustafa Kemal

(Allah muvaffakiyet ihsan buyursun, sesleri) (Şiddetli alkışlar)

İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, dün ve bugün nezdi âciziye gelen Rus ve Azerbaycan Sefirleri ordunun muzafferiyeti âhiresinden dolayı Meclisi Âlimizi tebrik ediyorlar. Ve bu hususun arzı için iltimasta bulundular. Heyeti Âliyenize arz ediyorum. *(Teşekkür ederiz sesleri)*

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Reis Bey, Başkumandan Paşaya ve orduya Meclis namına teşekkür yazılmasını teklif ediyorum.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Arkadaşlar, bir seneyi mütecaviz düşmanın pâyı küfrü altında inliyen Afyon Karahisar'ın istirdadı için ordumuza feyiz ve zaferler ihsan buyuran Cenabı Hakka binlere şükürler olsun. "Hazamin fazlı Rabbi" düşmanın saflarını yararak İslama has hamaset ve besaletle süngüsünü düşmanın bağrına saplıyarak ileriye giden ordumuzun kumanda Heyeti Âliyesine ve gerekse ümera ve zâbitanına ve gerekse dini bütün olan efradına Meclisimizin hürmet ve selâmlarını ve devam etmekte oldukları taarruzda Cenabı Hakkın muvaffakiyetler İhsanı için niyaz ve tazarruda bulunduğumuzun orduya tebliğini teklif ediyorum. Ve Riyasete bu bapta bir takrir takdim ediyorum.

— Hakkâri Mebusu Mazhar Müfid Beyin, harbin başlaması ve Afyon Karahisar'ın istirdadı dolay isiyle şanlı ordumuzun *kumandan, ümera ve zâbitan ve efradına Meclisin selâmlariyle muvaffakiyet temennilerinin iblâğ edilmesine dair takriri*

REİS — Efendim, Mazhar Müfid Beyin bir takriri vardır. Okunacak:

Riyaseti Celileye

Cenabı Hakkın avnü inayetiyle düşman saflarını yararak Afyon Karahisar'ımızı istirdada muvaffak olan şanlı ordumuzun kumandan ve ümera ve zâbitan ve bütün efradına hürmet ve selâmlarımızın ve devam eden taarruzda muvaffakiyetlerini Cenabı Kibriya'dan niyaz ve tazarru etmekte olduğumuzun iblâğını teklif eylerim.

28 Ağustos 1338
Hakkâri Mebusu
Mazhar Müfid

(Kabul, kabul, sesleri)

REİS — Efendim, Mazhar Müfid Beyin teklifini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.

(Müttefikan sesleri) müttefikan kabul edilmiştir.

1. — Adana Mebusu Zamir Beyin, ordumuzun nusret ve muvaffakiyetinin devamı hakkında dua edilmesine dair takriri

REİS — Efendim, Zamir Beyin de bir teklifi vardır. Dua edilsin, diyor.

(Kırşehir Mebusu Müfid Efendi tarafından dua kıraat olundu)

2. — 26 Ağustos 1338 sabahından itibaren ordumuz tarafından düşmana karşı taarruzun başladığına dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi

REİS — Efendim, İcra Vekilleri Riyasetinin harbin başladığına dair bir tezkeresi vardır. O okunacak:

26.VIII.1338

T.B.M. Meclisi Riyaseti Celilesine

"Berayı malumat"

Bugün sabahtan itibaren Garb Cephesinde muharebe başlamıştır. Kahraman ordularımız nâmus ve istiklâli vatanı kurtarmaktan ibaret olan ulvi vazifeyi ifa için tevfikatı süphaniyeye istinaden tekmil cephede cani ve müstevli düşmanla çarpışmaktadır. Hâdise bu sabah Büyük Millet Meclisine arz edilmiş ve Meclis Heyeti Umumiyesi âmâli milletten mülhem olarak ordularımızın müzafferiyetini Cenabı Hayrünnasırinden niyaz eylemiştir.

Cidali millinin bidayetinden beri zaferi katinin istihsali için maddi, mânevi bütün kuvvetlerini ibzal eyliyen fedakâr milletimiz için mukadder olan mesut günler İnşaallah artık yaklaşmıştır.

Bütün kumandanları zabitleri ve neferleriyle evlâtlarımız ve kardeşlerimizden mürekkep bir manzumei şehamet olan ve tarihi beşer muvacehesinde en lekesiz ve en mukaddes bir dâvanın tahakkuku uğrunda fisebilillâh işarı hun eyliyen ordumuz için nusratı ilâhiyeyi tazarru edelim ve maabiti mübarekemizde kemali huşu ve ihlâs

ile niyazı muvaffakiyet eyliyelim. Bütün memurin ve fedakâr halkımızın ordularımıza maddeten ve manen yardıma devam eyliyerek mücahedeyi milliyeden nasibeden mefharet olmalarını rica eylerim efendim.

T.B.M. Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Hüseyin Rauf

REİS — Efendim bu evvelce Hükümetçe neşredilen beyannamenin bir suretidir ve Meclise berayı malûmat arz olunmaktadır.[69]

[69] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 22, İçtima 92, Sayfa 368-369*

28 Ağustos 1338 (1922) Pazartesi
1338 Senesi Şer'iye ve Evkaf Vekâleti Bütçesi Görüşmeleri Sırasında, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde Yayınlanan Bir Yazı Hakkında Açılan Tartışma Sırasında

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Efendim, geçen içtimada Şer'iye bütçesinin heyeti umumiyesinin müzakeresi esnasında arkadaşlardan birkaç zat; gayet dindarane, Vâkıfane mütalâat beyan ettiler. *(Maddeye dair söyleyin, sesleri)* Müsaade buyurur efendim. Maddeye geleceğim. *(Maddeye, maddeye, sesleri)* Efendim, müsaade buyurun, iki dakika sabrediniz. Maddeye geleceğini. İstirham edelim, müsaade buyurun. Buna karşı Hakimiyeti Milliye Gazetesi Mecliste görünen tezahürata karşı; *(Madde hakkında, sesleri)* menfur ve kerih bir manzara idi, diye yazıyor. Gerçi bu sözün ehemmiyeti yoktur. Bu, bir avavadır. Yalnız ehemmiyetli bir nokta vardır. Orayı arz edeceğim.

SOYSALLI İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Zamanı değil...

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla)— Zamanı değil diye, diye bu hale geldik, rica ederim. Bunu bir kere Hükümetin nimresmi denilen bir gazetesi yazmıştır,

MUSTAFA BEY (Diyarbekir) — O bir palavradır. Nimresmi filân değildir.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Devamla) — Bu makale; İcra Vekilleri Reisi Beyefendinin dindarane olan harb hakkındaki beyanatının yanıbaşına geçmiştir. Efendiler, bütün halkın hissiyatı diniyesi ile oynıyan bir adam bugün sizin resmi bir memurunuz bulunuyor ve sizin bütün harekâtınızı, tezahüratınızı menfur diye halka ilân ediyor ve hem de hangi ve nasıl günde halkın en ziyade gazete aldığı bir günde bu yazılıyor. Rica ederim buna nihayet verilmedikçe bu Şer'iye bütçesinin müzakeresi cereyan edemez. Ya dinsizlik hükmidir, ya din hâkimdir.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler, kudsi ve muallâ bir dâvanın karşısındayız. Bunu unutmayın.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Şer'iye Vekâleti bütçesi müzakeresi ile bunun ne alâkası vardır? Rica ederim. Hiçbir alâkası yoktur.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Efendim, mevzuu müzakere Şer'iye Vekâleti bütçesidir. Fakat; bu bütçe hakkında Meclisin müzahereti menfur olamaz. O edepsiz tecziye edilmelidir ve tecziye edilmedikçe bütçeye devam edilemez.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Onunla bu karıştırılamaz.

ŞEREF BEY (Edirne) — Efendiler bendeniz çok rica ederim. *(Gürültüler)* Sabır ve metanetinizi muhafaza ediniz. Düğününüz yahu... Kudsi ve muallâ bir dâvanın karşısında ordumuz çarpışırken bizim burada kıylükalli şeylerle vakit geçirmemizde bir münasebet ve mâna yoktur. Aynı zamanda ortada bütün bendenizi muatap tutar. Benim burada müdafaatımı kabul etmiyen bir adam vardır. Binaenaleyh ben o adama karşı lâzımgelen dersi verecek kuvveti haiz bir adamım. Ben ona mukabeleden âciz değilim. Fakat bugün, bu dakikada efendiler hiçbir şey yoktur. Millet müttehittir. Mühim bir dâvanın karşısındadır. Yalnız zafere gidilecektir. Şimdilik sözlerin hepsini bir tarafa bırakınız. Ordumuzun zaferini bekliyelim. Her dâva hallolunur. *(Öyledir, sadaları)*

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Bu vahdeti ihlâl eden alçaklar artık susmalıdır. Milletin haysiyetini ihlâl edenler...

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Alçak sözünü Basri Beye iade ederiz. Alçak yoktur. İhtilâfı efkâr vardır. Bu söz size racidir.

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karesi) — Eğer bu hitabı kendi üzerine alıyorsan... *(Gürültüler)*

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — O halde sensin alçak.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Beyefendiler müsaade buyurun. *(Gürültüler)* Beyefendi rica ederim, bugün Cenabı Hakkın bize ihsan ettiği bu tebşirat üzerine mi bunu yapıyoruz? Bu nedir Allah aşkına? Eğer kavgamız varsa başka bir gün yapalım. Rica ederim, efendiler. Şimdi işimize bakalım.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler herkes kanun dairesinde hürriyeti mutlaka sahibidir. Bu kürsüde herkes söz söylemekte hür ve serbest olduğu gibi matbuat da hemen o nispette hürdür... Bunu yazan eğer bir cürüm yapmış ise; onun yeri burası değildir, mahkemedir. Bu mesele burada mevzuubahs olamaz. Bu kürsiî muallâ onun, bunun veya bir adamın Ölmesine, yıkılmasına veyahut yükselmesine alet olamaz. *(Bravo, sesleri)* Bu kürsüde bu gibi şeylere bakamayız. Bu Hükümetin mahkemeleri vardır. Herkes dine karşı bile cürüm yapabilir. Fakat ona bakacak, o işle uğraşacak mahkemelerdir.

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Fakat bu hürriyet her iki taraf için de mütesavi olmalıdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bizde taraf yoktur. Bu Mecliste bu gibi şeyler dahi mevzuubahs olmamalıdır. Ruznameye geçerek Şer'iye bütçesinin müzakeresine başlıyalım. Ye arkadaşlar hiç kimsenin kanaatine veya izzetinefsine dokunacak söz söylememelidir. *(Avni Bey kâfi, sesleri)* Mecliste kimsenin aleyhinde söz söylenmez. Arkadaşlarımdan sükûneti muhafaza etmelerini rica ederim. Tekrar ediyorum, o mesele bir cürüm ise herkes mahkemeye gitmekte serbesttir. Binaenaleyh bu mesele burada mevzuubahs olamaz, Şer'iye Vekâleti bütçesinin müzakeresine devam edelim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Muhterem arkadaşlar, bugün vatanımızın istihlâsı katisini temin için her türlü fedakârlığı düşuhamiyetine alan ordumuzun muzafferiyet haberleri geldikten sonra inşallah yakında neticei zaferi temin edeceğiz. Neticei katiye alınıncaya kadar cümlenizden niyaz ve istirham ediyorum. *(Estağfurullah, sesleri)* bu gibi mesaili terk edelim, olmamış addedelim ve bugün bütün mesuliyeti üzerime alıyorum, Sonra bana cezamı tatbik edin.

BİR MEBUS BEY — O gazetenin tahsisatını kesiniz.

RAUF BEY (Devamla) — Çok rica ederim. Bunlar mevzubahs olmasın. Tekmil amalimizi cepheye tevcih edelim. İcabedecek kadar intibak hâsıl oldu. Elbirliği ile çalışalım ve bu gibi sözlere mahal vermiyelim. Arkadaşlarımdan rica ediyorum efendim. *(Gürültüler, mesele bitmiştir sesleri)*

REİS — Efendim, bütçenin müzakeresine başlıyoruz. Mesele yoktur.[70]

---

[70] ***TBMM Zabıt Ceridesi* Devre I, Cilt 22, İçtima 92, Sayfa 398**

30 Ağustos 1338 (1922) Çarşamba
Muzafferiyeti Ahireden Dolayı İran ve Afganistan Sefirlerinin Tebrikâtta Bulunduklarına Dair Beyanatı

— Muzafferiyeti ahireden dolayı İran ve Afganistan sefirlerinin tebrikâtta bulunduklarına dair İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyin beyanatı

RAUF BEY (Sivas) — Efendim, dün ve evvelki gün Afgan ve İran sefirleri hazeratı bendenizi ziyaret ederek muzafferiyeti ahireden dolayı Meclisi Âlinize beyanı tebrikât ettiler. Bendeniz de kendilerine Meclisi Âliniz namına beyanı teşekkürat ettim, Meclisi Âlinize arzı malûmat ediyorum.[71]

[71] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 22, İçtima 93, Sayfa 408-409***

2 Eylül 1338 (1922) Cumartesi
Uşak'ın Düşmandan İstirdad Edildiğine Dair Beyanatı

— Eskişehir ve Uşak'ın düşmandan istirdadedildiğine dair Reisi Sani Adnan Beyle İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyin beyanatı

REİS — Telâş etmeyiniz efendim. Ordumuz Eskişehir'e girmiştir tebşir ederim. *(Alkışlar, daha var sesleri) (Bu esnada Müfid Efendi tarafından kaimen dua edilmiştir)*

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim şimdi Başkumandan Paşa (1/2 Eylül 1338 gecesi) Uşak'ın da istirdadedildiğini tebşir ediyor efendim *(Şiddetli alkışlar)*

REİS — Efendim bugün biliyorsunuz ki üç buçukla dört arasında tezahürat yapılacaktır, onun için müsaade-i âlinizle celseyi Pazartesi günü içtima etmek üzere tatil ediyorum.[72]

[72] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 22, İçtima 95, Sayfa 466-467*

4 Eylül 1338 (1922) Pazartesi
Afyon Karahisar ve Dumlupınar Meydan Muharebelerinde Fevkalâde Hizmetleri Geçen Bazı Kumandanların Büyük Millet Meclisi Takdirnamesiyle Taltiflerine Dair Başkumandanlık Tezkeresi

REİS — Bâzı kolordu ve fırka kumandanlarının takdirname ile taltiflerine dair Başkumandanlık tezkeresi var, okunacak:

2.IX.1338

B.M. Meclisi Riyaseti Celilesine

26 Ağustos 1338 den 31 Ağustos 1338 tarihine kadar Afyon Karahisar, Dumlupınar Meydan muharebelerinde fevkalâde hizmetleri mesbuk olan zevatı âtiyenin Kanunu mahsus mucibince Türkiye Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltifleri hususunda muamelei lâzimenin ifa buyurulmasını rica ve peyderpey gelecek inhalar üzerine bu baptaki teklifatımın mabadını ayrıca yazacağımı arz eylerim.

T.B.M. Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal
Mirliva Kâzım Paşa Hazretleri,
Miralay Osman Nuri Beyefendi,
Miralay Âşir Beyefendi,
Miralay Alâeddin Beyefendi,
Kaymakam Edhem Beyefendi.

HASİB BEY (Maraş) — Reis Efendi Hazretleri bu zevatın ismi niye zapta geçmedi?

(Geçecek, sonra yazarlar sadaları)

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ KÂZIM PAŞA (Karesi) — Afyon Karahisar ve Dumlupınar muharebelerinde fedakârlık gösteren kumandan, zâbitan ve efradın taltifleri hakkında tabiî peyderpey inha vukubulacaktır. Bu birinci kısım; ilk defa olmak üzere Başkumandan Paşa Hazretleri tarafından inha edilen bazılarının takdirname ile taltifleridir. Diğerleri de zuhur ettikçe, inha edileceklerdir. Bu takdirname ile taltiften gayri terfi suretiyle inha edilmiş ve terfileri icra edilmiş olanlar da vardır, *(işitemiyoruz; sadaları)* Bu takdirnamelerden gayri, terfi suretiyle taltifleri icra edilmiş olanlar da vardır. Meclisi Âliye arz ediyorum.

Nureddin, Yakub Şevki paşalar hazaratı Ferikliğe; İzzeddin, Kemaleddin, Asım Kâzım, Kâzım, Mürsel beyler Mirlivalığa; Naci, Halis, Salih, Halid, Devriş, Zeki, Subhi, Kemal, Naci, Zihni, Ahmed Hulusi beyler Miralaylığa; Tevfik, Hüseyin Vehbi beyler Kaymakamlığa; Fazıl Efendi Binbaşılığa terfi etmişlerdir. Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri Müşirliğe; Garb Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri de Ferikliğe terfi etmişlerdir. Bunlar, terfian taltifleri inha edilenlerdir. Takdirname ile taltifleri inha edilenler ise şimdi isimleri okunan zevattır. Bu, terfian taltifleri inha edilenler meyanında Fahreddin Paşa ile İbrahim ve Nâzmi Beyler de vardı. İnha üzerine bu zevatın hakkı terfileri olup olmadığını tetkik ettik. Bu zevatı muhtereme terfi için kanunen muayyen olan bir sene müddeti ikmal etmediklerinden ve kanunen bir sene zarfında iki terfi yapılması da caiz olmadığından, terfi ettirilemediler. Esasen bir sene

zarfında iki terfi hizmeti fevkalâdeden dolayı da olamıyor. Ancak bir sene zarfında Büyük Millet Meclisi tarafından iki takdirname alırsa, kabil olabiliyor.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Takdirname verelim.

KÂZIM PAŞA (Devamla) — O, Meclisi Âlinin arzusuna mütevakkıftır. Yalnız elimizdeki kanuna nazaran bir sene zarfında fevkalâde suretle iki defa terfi olamıyacağı cihetle başka bir tarzda taltiflerini arz ettik. Bundan sonra inhaları gelecek olanlar için de usul ve kav anine muvafık bir suretle inhalarını kabul ederek muamelesini yaparız. İnşallah ordumuz yakında daha büyük muvaffakiyetler istihsal edecektir. O zaman da fedakârlık gösterenler bittabi takdir ve taltif edileceklerdir.

YASİN BEY (Gaziayıntap) — Reis Efendi Hazretleri, bu taltifleri Başkumandanlık mı teklif ediyor, yoksa Müdafaai Milliye Vekâleti mi?

KÂZIM PAŞA (Devamla) — Terfian taltifler, Cepheden Müdafaai Milliye Vekâletine yazılmıştır. Bunların içerisinde 3 tanesi bir sene zarfında iki defa terfi edemiyecekleri cihetle listeden çıkarılmıştır. Diğerlerinin eldeki mevcut kavanine göre terfi muameleleri yapılmıştır. Şimdiye kadar teamül olduğu üzere bu terfileri Müdafaai Milliye Vekâleti inha eder. İcra Vekilleri Riyaseti bit tasvip Büyük Millet Meclisi Riyasetine arz eder. Bu veçhile mezkûr terfii er de usul ve kanun dairesinde yapılmıştır.

Bazı mebusların görüş bildirmelerinden sonra.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Orduyu muzafferiyete şevk eden her ferdi kadar bu milletin saadet ve selâmeti için çalışan bâzı ümera ve zâbitan arkadaşlarımızın alelusul terfileri münasebetiyle süz söyliyen mebus arkadaşlarımızdan bir kısmının ifadelerini geç yetişmekle beraber, kemali hürmetle istima ettim. Hüseyin Avni Bey İbra d erimiz ifadeleri arasında pek şiddetli kelimat istimal etmişlerdir. Ve zannederim ki; mânasını benim anlamak istediğim derecede istimal ve ifade etmek istememişlerdir. Ümidederim ki, tashih edeceklerdir. Arkadaşlarımızın taraşından, mevkii iktidardaki Heyeti Vekileyi Yunanlılar kadar memlekete muzır görecek olan bir mebus, o Heyeti Vekileyi mevkiinde tutmakla pek büyük bir cinayet işlemiş olur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Şart vardır. Kanuna hürmetsizlik ederseniz... Hürmet kanunadır. Hâkimiyet-i Milliye nedir? Vekilleri tahsis etmedim.

RAUF BEY(Devamla) — Rica ederim sözümü bitireyim. Bu kürsü serbesttir. Teşrif eder siz de söylersiniz. Memleketimizin her türlü mukaddesatına tecavüz eden, düşman kadar fenalık etmiş olan Heyeti Vekileyi mevkiinde tutan arkadaşlar, emin olun ki, bu memlekete Yunanlılardan daha çok fenalık etmiş olur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Teveccühünüze teşekkür ederim. Yanlış anladınız. Sizleri kasdetmedim. Hâkimiyet-i Milliyeyi çok kıskanırım.

RAUF BEY (Devamla) — Bir nokta, vardır efendim. İrade-i Milliyenin suiistimal edildiğine bendeniz kaani değilim. El'an da kanaatim yoktur. Heyeti Vekile; Meclisi Âlinizin kendisine verdiğiniz salâhiyeti istimal etmiştir ve bu salâhiyetin bir zerresini tecavüz etmemiştir. Terfileri icabedenler hakkında mevkii harbden alelusul kumandanların inhası Müdafaai Milliye Vekâletine gelmiştir. Muamelâtı zatiyenin tetkiki üzerine Müdafaai Milliye Vekili bu inhaları tasdik etmiş ve sonra İcra Vekilleri Riyasetine göndermiştir. Müdafaai Milliye Vekilinin tasvibini de İcra Vekilleri Riyaseti

tasdik etmiştir. Şimdiye kadar, her vakit ve her nasp ve tâyinde olduğu gibi, Büyük Millet Meclisi Reisi de, Meclisi Âliniz namına imzasını, koymakla bu muameleyi tasdik etmiştir. Bunun haricinde bir muamele bilmiyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Burası yanlış yapılmaktadır Rauf Beyefendi.

RAUF BEY (Devamla) — Başkumandan Paşa Hazretlerinin Müşüriyete Meclisi Âli terfi ettirmiş... Evet bugün de Meclisi Âliden her hangi mebus bir zat hakkında takrir verir, böyle bir teklifte bulunur ve Meclisin Heyeti Umumiyesi de kabul ederse buna hiç kimsenin bir diyeceği yoktur ve olamaz. Bu kabul; kanun mahiyetindedir. Fakat filân veya filânın terfii Meclisi Âliye bildirilmedi, diye şimdiye kadar cari olan kanun ve teamülü, bertaraf edip de yapılan muamele keenlemyeküdür demek, doğru değildir. Kemali hürmetle arz ediyorum. Biz, âmali milliyenin en hürmetkâr ve en itaatkâr evlâtlarıyız. Âmâli milliye hilâfında hareket ve bilhassa âmâli milliyeyi pençe altına alarak ezmek taraftarı değiliz. Her arkadaşımız kadar onun her zaman baki ve hâkim olmasını hayatımızla, kanımızla müdafaaya hazır adamlarız. *(Bravo sesleri)* Ve yaptığımız muamele de kanunun ve usulün ve teamülün haricinde bir şey değildir. Bugün şahsan ve kaviyyen ümit var ve kendi imanım kadar eminim ve o terfileri inha ve tasdik edenler de kaanidirler ki bu zevat gösterdikleri hizmetin, fedakârlığın mukabilinde taltif edilmişlerdir. *(Şüphesiz sadaları)*

MÜFİD BEY (Kırşehir) — Onlar mevzuubahs edilmiyor.

RAUF BEY (Devamla) — Şu halde Heyeti Vekileniz İrade-i milliyeyi ihlâl edecek bir harekette bulunmamıştır. Yapılan muamele Kanuna ve teamüle muvafıktır. Valiler de, İrade-i Seniye ile tâyin edilen memurlardır. Fakat; acaba şimdi valilere vilâyet payesi Meclisi Alinizin tasdikiyle mi veriliyor? Valiler Meclisi Âlinizin tasdikiyle mi nasp ve tâyin ediliyorlar?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İmtiyaz veriyoruz. Mümtaziyet veriyoruz. *("Ne demek?" sesleri)* Verdiğimiz rütbedir. Rica ederim, alâmeti farika veriyoruz.

İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEY (Devamla) — Vilâyet, de bu memleketin en büyük rütbesidir. Bu nokta-i nazardan Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın nokta-i nazarına iştirak etmiyorum. Meclisi Âliniz hakemdir. Bu inhayı tasvip ve tasdik edenler de bizleriz. Ve Meclisi Âlinizin muvacehesinde hazırız, ita buyuracağınız karara kemali hürmetle itaat ve inkiyad edeceğiz ve vicdanım da bundan müsterihtir Milletin salâhiyetine, kudretine, arzuyu umumisine ufak bir taarruz vâki olmamıştır ve böyle bir şey hatırlınızdan geçmemiştir ve böyle bir taarruz zaten kimsenin de haddi değildir. Yalnız Hüseyin Avni Beyden birşey rica edeceğim: Buyurdukları gibi, kanuna itaatsizlik yüzünden bunu yapanlar memlekete Yunan kadar muzırdır, sözünden zannederim, vicdanları da müteezzi ve müteessir olur.

Bu sözlerini tashih buyursunlar.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu Meclisin hukukuna hürmet etmiyen, salâhiyetine tecavüz etmekle hâkimiyet ve İrade-i Milliyeyi kıranlar ve bu baptaki kanunlara itaat etmiyen diyorum.

İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEY (Devamla) — Yoktur öyle mesele.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yoksa mesele yoktur. Ben diyorum ki, mücadelemiz millî mücadeledir. Bunun için de her işte Meclisin şahsiyeti raâneviyesini, kanunu hâkim kılmak lâzımdır. Benim sözlerim bu hâkimiyete kimseyi tecavüz ettirmem mahiyetindedir. Bu sözümde ısrar ediyorum ve bu hususta kendileri de benimle müttefiktirler. Ben kendi hissemde sizi eri de müşterek telâkki ediyorum. Mademki böyle bir tecavüz yoktur. O halde birşey yoktur.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Mademki yoktur, öteki de yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Maksat şudur ki; bu terfi İrade-i Milliyeyi ihlâl edecek mahiyettedir. Müşirivet forması İrade-i Seniye ile verilirdi. Müşir ordunun mühim bir kısmına hâkim olacaktır. Ve formayı takacak.

NEŞET BEY (İstanbul) — Malumuâliniz, kaza kaymakamları da İrade-i Seniye iledir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim hâlihazırda İrade-i Seniyenin makamına kaim olan İrade-i Milliyedir. Heyeti Celileniz İrade-i Seniyeyi reddetmiştir. Binaenaleyh kendi iradesinden başka irade tanımaz. Bu ceddinizden dönerseniz ben dönmem efendiler. İrade-i Milliye; Meclisten çıkar. Eşhas ve zevatın iradesi, İrade-i şahsiyedir. Milleti temsil etmez; kanun olmaz, meşru olmaz. Tevkili salâhiyet kanunen olur. Ben bütün arkadaşlarıma hürmetkârım. Bundan daha evvel milletin tecelligâhı olan Meclisin hukukuna taarruz ettiremem. Herkes buna, riayetkâr olsun vesselam.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Hüseyin Avni Bey arkadaşımızın şimdiki beyanatı hakkında müsaadenizle birkaç söz söylemek isterim. Efendiler askerî rütbelerde kolağalıktan yukarısı İrade-i Seniye ile icra edilirdi. Yani İrade-i Seniyeye iktiran ettirilmesi lâzım gelen rütbeler kolağalıktan yukarısı ve mafevki rütbelerdir.

VASIF BEY (Sivas) — O eski kanundur. Şimdi Kanunu Esasi var.

RAUF BEY (Devamla) — Şimdi efendiler bugüne kadar Meclisi Âlinizin tâyin ettiği binbaşılar, kaymakamlar, miralaylar için Heyeti Âliyenizin ekseriyetle intihabettiği Reisinizin imzası muteber oluyor da bugün neden olmuyor?

Bu itibarla da rica ediyorum, Heyeti Vekileniz âzasından, bu inhayı tasvip ve tasdik edenler kanun, usule ve teamüle tevfikan hareket etmişlerdir ve tekrar ediyorum. Hüseyin Avni Bey; Meclisi Âlinize karşı kimse hiyanet etmemiştir. Ve kanuna karşı hareket eden yoktur. Kanuna karşı esasen hareket edilemez. Ve Meclisimiz zaten her türlü vaziyete hâkimsiniz ve her hususta bizleri murakıbsınız. Kanuna; karşı hareket cüretini gösterecek kimseyi tasavvur etmeyiniz efendiler *(Müzakere kâfi sadaları)*

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Reis Bey Hüseyin Avni Bey sözünü söylemiştir. Hükümet de cevabını vermiştir. Hüseyin Avni Beyle Hükümet arasında münakaşa olmuştur. Meclis bunun hakkında fikrini izhar edecektir. Rica ederim müzakere devam etsin.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hüseyin Avni; Meclis namına söyledi.

Ademi Hükümet, ile aramda ne olabilir? Mebusun sözleri... *(Hayır sesleri)* Başkanlık teşkil etmez.

FİKRET BEY (Kozan) — O söz benim kanaatim değil ki...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hüseyin Avni de bir mebustur. Kanaati yok mu?

REİS — Efendim müsaade buyurun, bugün orduda bulunan zabitan ve efradın yapmış olduğu fedakârlığı takdir etmiyen hiç ve bilhassa arkadaşlarımdan hiç kimse yoktur. *(Tabiî sadaları)* Şu halde vâki olan terbilere itiraz da yoktur. Yalnız itiraz terfiin usulü dairesinde olup olmaması meselesidir. Mesele budur rica ederim. Efendiler bu usule dair bir münazaradır. Şu halde Hüseyin Avni Beyin söylemiş olduğu söz usule dair birtakım şeraittir ve o da burada mevcut değildir ve başka söz de yoktur. *(Gürültüler)*

MÜFİD BEY (Kırşehir) — Reis Bey usulü müzakereye dair bir şey söyliyeceğim.

REİS — Müsaade buyurun efendim.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Reis, âzalardan ziyade söz söyliyecek... Bugün de usul budur.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Rica ederim Meclisi teçhildir. Meclis bu cezanın altında kalmasın.

KILIÇ ALİ BEY (Gaziayıntap) — Bu mesele müzakere edilecek.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Hüseyin Avni Beyin, Yunanlılardan daha ziyade düşmandır, sözünün tayyına: dair takririm var efendim. Okunsun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ben öyle bir şey söylememişim. Reis Bey bu nâzik bir meseledir. Ben Meclise ve bu baptaki kavanine itaat etmiyenler hakkında söyledim.

REİS — Böyle bir şey yazılmaz rica ederim, söylemedim diyor.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Meclise ve Hâkimiyet-i Milliyeye itaatsizlik eden; Yunan gibi düşmandır. Yine söylüyorum.

REİS — Rica ederim efendiler dinleyin. Mesele bitmiştir. Esas meselede itiraz yoktur. İtiraz usule ait bir itirazdı. O usulü de badema Meclisi Aliniz kabul eder. Mesele biter.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Efendim söz istediler, söz söyliyecekler.

REİS — Efendim, söz alanların esamisini okuyorum. Hilmi Bey, Rauf Bey, Vâsıf Bey, Cemil Bey, Yahya Galib Bey ilâve On beş arkadaşımız söz istemiştir.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir)— İsterse bin kişi söz istesin. Reis Bey bugüne kadar müşirlikle ferikliğe dair böyle bir müzakere geçmemiştir.

REİS — Efendiler şu müzakerenin kifayesine dair bir takrir var. Onu okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Heyeti Vekile Riyaseti Celilesince kabul ve tasdik edilen terfiler muvafıktır. Ruznamei müzakerata geçilmesini teklif eylerim.

Elâziz
Hüseyin

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Kifayetin aleyhinde söz söyliyeceğim.

MUSTAFA NECATİ BEY (Saruhan) — Orduya bu takdirler bütün milletin ruhundan koparak gidecektir. Meclisi Âliniz bu takrirleri kabul etmiştir. Binaenaleyh milletin ruhundan doğan hissiyatı natık takrirler okunsun.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Efendim, her şeyi kendi nefsimize hasretin ivelim; bir usul vardır. Şimdiye kadar müşiriyet ile feriklik Meclisi Âlinin kararıyle olmuştur. Bu emsale nazaran arkadaşımız bir söz söyledi. Bu sözü alıp da derhal çuvala doldurmakta bir mâna yoktur. Mesele tamamiyle tavazzuh etsin. Ne ferikliğe itiraz eden var, ne müşiriyete itiraz eden var. Herkes memleket için hayatını feda ediyor. Zaten buna itiraz eden yok ki. *(Reye reye, sadaları)*

MÜFİD BEY (Kırşehir) — Muhterem arkadaşlar usulü müzakere hakkında bir şey arz edeceğim.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Usulü müzakere diye söz alıp başka şeyden bahsetmeyiniz.

MÜFİD BEY (Kırşehir) — Eğer beyanatımda usule ait bir noktada muhalefet görürsen indir aşağı... Efendiler! Hüseyin Avni Bey biraderimiz bu Meclisten ayrı bir arkadaşımız değildir. Bu Meclis yekvücuttur. Bu Meclis ordusunun cihadından en büyük kumandanına kadar verilmesi icabeden, verilmesi lâzımgelen kudret, rütbe, her ne varsa vermekten çekinmiyecektir. *(Hay, hay, sadaları)* Ancak Hüseyin Avni Bey biraderimiz beyanatta bulunurken; bir parça sözünü ölçmek lâzımdı. Ölçemedi. Yani usulü müzakereye dair söz söyliyeceğim deseydi, bu mesele mevzuubahsolmazdı. Yahya Galib Bey'in buyurduğu gibi Meclisi Âli, ilk defa; müşirlik rütbesini feriklik rütbesini, -geçen harbde- kendisi vermiştir. Heyeti Vekileniz de diyor ki; diğer iradeli memurlar gibi bu rütbeleri biz, müteamelen verdik. Binaenaleyh aradaki niza, nizaı lâfzidir. Heyeti Vekilenin teamülen verdiği şu kararı ve Hüseyin Beyin de iddiasını, Kanunu Esasi Encümenine havale ederek bu meseleyi kapamak lâzımgelir. Bu meseleyi Kanunu Esasi Encümenine havale edelim.

İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim! Yapılan muamelede; Kanunu Esasi Encümenine gidecek ve orada tamik ve tetkik edilecek bir cihet yoktur. Bu mesele; Meclisi ilinizin halledeceği bir meseledir. Efendiler; Yahya Galib Beyin buyurduğu gibi evvelce müşirlik, feriklik Meclisin kararıyle yapılmıştır. Fakat bu; birtakım arkadaşlarımızın takririyle yapılmıştır. Hâlbuki bu zevat; bu defa bil fiil meydanı muharebeden inha edilmişlerdir. Ye haklarında mercii aidine Cephe Kumandanının; Başkumandanın inhası vardır. Bu hususta kanun, usul ve teamüle tamamiyle muvafık ve riayetkâr olarak muamele ifa edilmiştir.

Heyeti Vekileniz; bu bapta bugüne kadar bir kanun tedvin edip de o kanun dairesinde kendilerini vazifedar kılmadıkça başka türlü muamele yapamazdı. Heyeti Vekilenin elindeki Nizamname sarih ve muayyendir. Ve onu tatbiketmiştir. Ve ondan başka türlü hareket edemezdi ve el'an da edemez. Ta ki: Meclisi Âliniz "başka bir kanunla, diğer bir tarzda bir kanımla kendi vazifelerini tâyin ve tahdidedesiniz. Ama bugün Meclisi Âliden; bu muamele yanlıştır, diye bir karar sâdır olursa Heyeti Vekilenizin; hakkında bugüne kadar göstermiş olduğunuz itimada liyakati yoktur fikri hâsıl olur. Ve bu fikir de gayet tabiîdir. *(Yok yok sadaları)* Tekrar ediyorum: Ordumuzun en ufak neferinden en büyük kumandanlarına kadar her ferdin, gördükleri vazife; her türlü takdirin fevkindedir. *(Amenna sadaları)* Kendilerine yapılan bu taltif, pek büyük takdir değildir. Bunun daha fevkinde bir şey olsa da yap sak... *(Onlar mevzuubahis değil sesleri)* O itibarla görüyorum ki Meclisi Âliniz bu terfileri müttefikan takdir buyuruyorsunuz. *(Hay hay sadaları)* Ve yalnız Heyeti Vekilenin yapmış olduğu muameleyi tenkidediyorsunuz. Çok rica ediyorum; bu

hususta kanaatinizi izhar ediniz, eğer hata varsa biz de mütetebbih olalım. Fakat; Heyeti Vekile kaanidir, ki: Bu hususiaki salâhiyetini istimal ederek muamele yapmıştır. Çünkü başka türlü salâhiyeti[1] yoktur. Bu bapta beyanatta bulunuruz.

REİS — Efendim kifayeti müzakere hakkında takrir var...

CEMİL BEY (Kütahya) — Bendeniz inha hakkında Başkumandan Paşa Hazretlerinden alınan telgrafı, Müdafaa i Milliye Vekili Paşanın o kumasiyle iktifasını değil, Makamı Riyasetçe okutturulmasını ve Meclise tasvibettirilmesini teklif ediyorum. Yoksa yalnız berayı tefhim okumak doğru değildir. Ve kumandanların terfii hepimizce mucibi iftihardır.

Riyaseti Celileye

Mesele asla değil usule aittir.

Müzakere kâfidir. Müdafaai Milliye Vekâletince vâridolan inhalar üzerine usulen tetkik ve tertibedilen ve hidematı cansiperanede bulunan bilûmum erkân ve ümera ve zabitan ve mensubin ve memurini askeriyenin terfilerinin bittasvip badema haftada bir gün Mesuliyeti Vükelâ Kanununun müzakeresine geçilmesinin kabulünü teklif eylerim.

Mersin
Salâhaddin

REİS — Şu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsınlar. *(Takrirde bir kaç fıkra var sadaları)*

REİS — Yalnız müzakerenin kifayetini kabul...

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Diğer takrirler de okunsun!

REİS — Müzakerenin kifayetini kabul edenler ellerini kaldırsınlar.

Müzakerenin kifayeti kabul edilmiştir.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Heyeti Vekile Riyaseti Celilesince kabul ve tasdik edilen terfiler muvafıktır. Ruznamei müzakerata geçilmesini teklif eylerim.

Elâziz
Hüseyin

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Reis Bey Salâhiddin Beyin takririnde bittasvip kelimesi var. Yani bundan tasvibedilmezse gayrimer'i olacak gibi bir mâna çıkıyor. Binaenaleyh bunu reye koymayalım. Badettasvip kelimesi kanuna muhaliftir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Bendeniz terfiler hakkında Meclisi Âli'de bir tereddüd olmadığına kanaat ettim. Ve öyle olduğu malûmdur; Heyeti Umumiye bunu müttefikan kabul etmiştir. Eğer bu hususta Heyeti Vekile vazifesini yapmamışsa çok rica ediyorum! İbreten lissairin ve bu milletin selâmeti namına rica ediyorum! Heyeti Vekilenize cezanızı veriniz! Yoksa böyle kelime üzerinde oynamıyalım. Ve Heyeti Vekileniz böyle mühim zamanlarda kati hareketler yapacaktır. Heyeti Vekilenin bu hareketlerini, kelime ile takyide; vaziyetin müsaadesi ve tahammülü yoktur.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Bittasvip kelimesini, bendeniz, arkadaşlarımdan bazılarının telâkki ettikleri gibi düşünmedim, maksadını...

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Heyeti Vekilenin muamelesi doğrudur.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Müsaade edin Salâhaddin Bey izahatını versin.

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Efendim takririmin mevzuu şudur: Mesele asla değil, usule aittir ve müzakere de kâfidir. Asıl itibariyle, Müdafaai Milliye Vekâletince alelûsul muamelesi yapılmış olan şeyleri; Meclisi Âli kabul etmiştir. Bu kabulünü ifade için bittasvip kelimesini kullandım. Bunun yerine bilkabul kelimesini koyarsanız bu tashihe ben de iştirak ederim. Cephedeki arkadaşlarımızın terfii hususunda hiç kimsenin hatır ve hayaline bir şey gelmez. *(Kimsenin sadaları)* Yalnız bu muamelelerin; Meclise arz edilerek mi, arz edilmiyerek mi? Yapılması noktasında ihtilâfı fikir ve nazar vardır ve bu mesele; Heyeti Âliyenize mütekaddem Mesuliyeti Vükelâ hakkındaki Kanunun müzakeresiyle hallolunabilir. Şimdiye kadar neyse olmuştur. Şimdi şekil meselesiyle uğraşmıyalım. Haftada bir gün olsun, o kanunun müzakeresine geçerek, bu ve bunun gibi âtiyen zühur edecek hâdisat ve mesaili hal imkânını bulalım. Eğer tasvip kelimesini beğenmiyorsanız diğer bir kelime ile tebdiline ben de razıyım. Maksadım başka bir şey değildir.

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — O halde bu yapılan muamele doğrudur. Kabul edilmesi lazımgelir. Bundan sonra yüzbaşı, mülâzim olacaklar hakkındaki muamele de buraya mı gelecek?

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Kimler hakkındaki muamelelerin buraya geleceği bellidir, Mesele bir usûl meselesidir. Usul de burada hallolunacak değildir. Mesuliyeti Vükelâ Kanununun müzakeresiyle hallolunacaktır. Vâki olan muamele de Meclisi Âlice kabul edilmiştir. Yani muamele makbuldür.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İrade-i Milliye kime veriliyor?

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Kimseye verilmiyor. Meclisi Âli'nin meseleye muttali olmuştur. Usûl hakkındaki ihtilâfatı, âtiyen, Mesuliyeti Vükelâ Kanunu halledecektir.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Yapılan muamele muvafıktır deyiniz, mesele bitsin!

SALÂHADDİN BEY (Devamla) — Ben diyorum ki, muamele muvafıktır. Benim maksadım usul hocalığı etmek değildir. Usûl hakkındaki ihtilâfı Meclisi Ali bilâhara kanunla halleder. Bugün yapılan muamele doğrudur.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendiler hakikatten niçin ürküyorsunuz? Heyeti Vekile Reisi Bey burada diyor ki; yaptığım muamele kanuna, usule, teamüle muvafıktır.

Buna mukabil beyanı mütalâa eden arkadaş da bunu reddedemiyor. Ve eski bir zihniyetle; Kanunu Esasi zihniyetiyle diyor ki; askerî terfiler İrade-i Seniyeye iktiran eder. Ve Makamı Hükümdari salâhiyeti bizdedir. Bizde olması lâzımgelir.

Buna karşı yine Heyeti İcraiye Reisi Bey de kemali celâdetle diyor ki; yaptığım muamele kanuna muvafıktır. Muvafık görmezseniz itimat ve ademi itimat meselesini mevzubahsediniz.

Bizim yaptığımız böyledir, böyle olacaktır. Muamelemizi beğenmiyorsanız, bize ademiitimatta bulununuz.

Efendiler korktuğunuz Hâkimiyet-i Milliyeye bu kadar hürmetkâr bir hükümeti nerede gördünüz? İtimadınızı, ademiitimadınızı serbest kullanınız. İşte, Hâkimiyet-i Milliyenin sahası açıktır, ne korkuyorsunuz?

REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) — Usule dair... Efendim; eğer esasa dair olmak üzere demin aldığını söz...

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Reis Bey Ben de usule dair söz istemiştim.

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — Esasa aidolmak üzere demin aldığını söz eğer verilmiş olsaydı; dermeyan edeceğim mütalâat; belki Heyeti Muhteremenizi izacedecek kadar uzun olabilirdi; Fakat, şimdi kısaca arz ediyorum ki, efendiler Salâhaddin Beyin vermişi olduğu takrir ahval nokta-i nazarından, hakiki bir esas vaz'eden bir takrirdir.

Efendiler usulü muhakematı hukukiye, usulü muhakelâtı cezaiye denince bunlar öyle hukuktan bahseder ki; ya hakkı iptal eder veyahut hakkı tesis eder. Efendiler, siz beş gün sonra hakkı itirazınızı, on gün sonra hakkı temyizinizi istimal edebilir misiniz? Hayır... Bunu istimalden mahrum olursunuz. Eğer biz takrirde işaret edildiği veçhile mevcudolan muamele için, bilkabul; tâbirini tasdik edecek olursak, evvelâ Bu kabul; hilâfı kanundur. "Saniyen kabul" tâbirini diğer mesailde; ademikabul gibi bir mânayı tazammun edecek bir şekilde tasvibetmiş oluruz. Binaenaleyh Meclise gelmeden vukua gelen mülki ve askerî bütün terfiat, daha doğrusu Hüseyin Avni Beyin telâkkisi veçhile; Padişah şifahiyle, hükümdar şifahiyle iradeye iktiranı icabeden memurini, mülkiye ve askeriyeye mütaallik mesail buraya gelmeyince: Ademikabul mânasını tazannum edecektir ve yani üç seneden beri yapılan muamelâtın; böyle bir kararı kabulümüz takdirinde; mefsuh olduğunu ilân etmek gibi bir vaziyeti elimeye düşmiyecek miyiz? Ondan dolayı efendiler! Usul tahtında, usul hocalığı yapmıyorum, diye vâki ilan mütalâanın zımnında böyle bir vaziyeti elime vardır. Ye bir vaziyeti hukukiye mevcuttur. Nazarı dikkatinizi celbedenim. Mesele gayet kanunidir, müzakere edilecek başka bir şekil yoktur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — İrade-i Milliye nedir? Söyler misiniz?

REFİK ŞEVKET BEY (Devamla) — İrade-i Milliyeyi tefsir etmek için bana bir salâhiyet vermediler. Böyle bir salâhiyetim olsaydı lâzımgelen malûmatı verirdim.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Ziya Hurşid Bey bunun için bir kanun yapmak lâzımdır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Kanun yoktur.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Yoksa yine itiraz olur.

MUSTAFA NECATİ BEY (Saruhan) — Efendiler mesele gayet basittir. Ordumuz, zaferle ilerliyor ve Meclisi Âli bütün ruhiyle, ordunun zaferlerini alkışlamaktadır. Rica edinim! Terfileri hepimiz kabul ediyoruz. *(Ordu meselesi yoktur sesleri)* Ye mesele; bu terfilerin Meclisi Âlinin de alkışına mazhar olmasından; ibarettir. Yani İcra Vekilleri Heyetinin arz etmiş olduğu meseleyi hepimiz kabul ediyoruz. Ortada bir şey yoktur. Kocaman bir gürültü var, fakat içi de koftur... Herkesin kalbinde orduya karşı derin bir hissi minnettari ve bir aşkı hamiyet vardır. Binaenaleyh, meseleyi uzatmıyalm. Bu yüzden vukua gelecek mesaili, Mesuliyeti Vükelâ Kanuniyle hallederiz. Fakat bugün zaferle ileri iyen ordu önünde bu meselenin münakaşası fena bir netice verecektir.

Ordu için hepimizin ruhu çarpmaktadır. Onun için rica ederim! Bu muameleyi alkışlarla bitirelim ve taltifleri kabul edelim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendiler vaktinizi sarf etmiş olmakla, müteessirim. Fakat meseleyi tekrar tekraren arz etmiş olmak için bir daha telhisa mecburum. Terfiler hakkındaki meselenin münakaşayı mucibolmadığına kaaniim. Bu hususta hiçbir ihtilâf yok; bilâkis ittifak var... Asıl mesele, Heyeti Vekile bu bapta salâhiyetini mi istimal etmiştir? Yoksa salâhiyetini suiistimal mi etmiştir? Bu nokta sarihtir. Müzakereyi kâfi görüyorsanız çok rica ederim! Ya Heyeti Vekilenin icraatını takdir edin! -Heyeti Umumiyesini değil- Yalnız Heyeti Vekile meyanından bu terfileri tasdik edenlerin hareketini ya tasvibedin veya reddedin, bunu rica ederim. Bunun her ikisinden birisini karar altına alınız.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim ortada yanlış telâkki vardır. Siz lâyuhtiliğinizi iddia ederseniz bu dâvayı yürütemezsiniz. *(Hâşa sesleri)* O halde hatayı kabul ettiğiniz takdirde Büyük Millet Meclisinin emrine inkıyadetmek de boynunuzun borcudur. Bu, bir terfi olmuş ise bâtıldır, bâtıl üzerine yaptığınız bina yanlıştır. Heyeti Vekile ne mahzur görmüştür ki - bir kanun olmaksızın- böyle yapmıştır. İrade-i Seniyenin makamına, İrade-i Milliye kaimdir. O da Meclistedir. Burada bir şey hâsıl olacaktır. Meclisi Âli İrade-i Milliye için Riyaseti kabul ederse pekâlâ ben de kabul ederim. Bunun için isterseniz bir de kanun yapınız, fakat bugün Meclis kendi reyini istimal için kimseye müsaade etmemiştir. Bu hususta kanun yoktur. Olduğunu iddia ediyor musunuz? Meclis bu salâhiyeti Meclis Reisi ne vermiş midir? İrade-i Milliye Meclis Reisi midir? Yoksa milletvekilleri mi? Bu hususta kimseye salâhiyet verilmişse, itaate borçluyum. Fakat, salâhiyet verilmemiştir. Yoktur diyorum, yaptığınız kanuni değildir, içtihat hatasıdır. Bunu tasdik için, millet namına konan yıldızın şerefi bu milletin iradesiyle kaimdir, yoksa o kumandan onu alamaz. Benim dâvam budur. Buna cevap verin.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Hüseyin Avni Beyin bu sözlerine de cevap vereceğim. Ve mümkün olduğu kadar kısa söyliyeceğim. Hüseyin Avni Bey bâtıla istinadediyorsunuz, buyuruyorlar, bendeniz diyorum ki: Hakka istinadediyorum. Çünkü efendiler! Hüseyin Avni Bey diyor ki; Bu böyle olmamalıdır. Meclise gelmelidir. Ben de diyorum ki, Meclise gelmesine ait benim elimde bir kayıt ve sarahat yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — İrade-i Seniye tâbiri kâfidir.

RAUF BEY (Devamla)— İrade-i Seniyeye taallûk eden hususatta, şimdiye kadar Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince Meclisi Âliniz namına - ekseriyetinizle intihabettiğiniz Reisi n imzasını kâfi, görmüşsünüz. Bundan başka muamele yoktur, başka türlü bir muamele istemek için ayrıca bir kanun teklif edip Heyeti Vekileyi onun tatbiki ile tavzif etmeniz lâzımdır. Yoksa 340-350-360 zattan mürekkep Allah adedini tezyidetsinolan bir Mecliste her arkadaşın düşündüğü gibi mi Heyeti Vekile hareket edecektir? Biz verdiğiniz salâhiyetle düşünebiliriz, Hüseyin Avni Bey de böyle düşünebilir, ben de aksini düşünürüm. Ben, hakkı tatbik ettim diyorum. Bunu, bugün de diyorum, yarın da diyorum efendiler. Vicdanen müsterihim ve müftehirim. İnha edilenler liyakatlerinde çok az taltif edilmişlerdir. İnşallah gayeye vâsıl olsunlar, ilelebet payidar olacak olan bu millet, tarihiyle, kasideleriyle, neşideleriyle bu insanları tebcil ve takdir edecektir. *(İnşallah sadaları)*

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair olan takriri tekrar reye koyuyorum. Müzakerenin kifayesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Riyaseti Celileye

Yapılan terfiler usule muvafık ve salâhiyete müstenittir. Cereyan eden müzakereye göre usulü terfi hakkında bir zemini müzakere yoktur, diğer meselenin müzakeresine geçilmesini teklif ederim.

Karahisarı Şarki Mebusu
Ali Süruri

REİS — Şu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın!

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Benim de takririm vardır. Reis Bey bir kere okunmak lâzımdır.

REİS — Efendim takrirleri birer birer okuyacağım.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siird) — Kabul edilmiş olan şey tekrar reye vaz'edilmez. Bu takrirde ekseriyet vardı.

TAHSİN BEY (Aydın) — Reis Efendi takriri reye koydunuz. Ekseriyet hâsıl oldu. Başkasının okunmasına hacet kalmadı.

REİS — Reye koydum ama daha neticeyi tebliğ etmedim.

Riyaseti Celileye

Yapılan terfiat hilâfı kanun olarak icra edilmiştir. İrade-i Milliye yegâne Meclisin şahsiyeti mâneviyesinden kopan iradeye tâbir olunacaktır. Binaenaleyh yeniden reye vaz'iyle iradesinin istihsalini teklif ederim.

Erzurum Mebusu
Hüseyin Avni

REİS — Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bundan sonra bu kanun olmuştur. Diyeceğim yoktur.

(Ali Süruri Efendinin takriri tekrar okundu)

REİS — Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın. Bilittifak kabul edilmiştir.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Bilittifak değil, ekseriyetle...

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Hayır Reis Bey ittifak yoktur, ben muhalifim.

REİS — Ekseriyeti azîme Beyefendi.

CEMİL BEY (Kütahya) — Ekseriyeti azîme de yoktur. *(Ekseriyeti azîme var sadaları)*

İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEY (Sivas)— İhtilâf varsa tâyini esami ile reye vaz'olunsun. *(Hayır yoktur sadaları)*

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bir şey arz edeceğim, takrirlerin reye vaz'ında yanlışlık olmuştur. Bütün takrirler okunduktan sonra reye vaz'olunur.

REİS — Hepsinin meali birdir.[73]

[73] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 22, İçtima 96, Sayfa 474-476, 478, 480-481***

9 Eylül 1338 (1922) Cumartesi
1338 Senesi Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Bütçesi Münasebetiyle Sözleri

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, rüfekayı muhteremenin matbuat bütçesi heyeti umumiyesi hakkında beyan buyurdukları mütalâayı dinledim, heyeti umumiyesinin milletin âmâlini, istihdafettiği gayeyi hariç ve dâhilde haiz olduğu ehemmiyette anlatılması, zarureti kafiyesi bulunduğuna şahit oldum. Bunu bâzı hususatta tamamiyle ifa ve bâzı hususatta icabeden vesaite müracaat edilemediği beyan buyuruluyor. Malûmu ihsanınız, bunun temini için imkân ve zamanın dâhili hesabedilmesi lâzımgelmekle beraber, ayrıca da bu hususun ifası için, tahsis buyurulan meblâğın miktarını ila dâhili hesap buyurunuz. Rüfekadan biri bugün makhuriyetini görmekle müftehir bulunduğumuz Yunanlıların propagandadan ne kadar istifade ettiklerini ifade buyurdular. Hâlbuki onlar nâmeşru emellerini terğibetmek emelinde bulunmakla beraber, pek fazla masraf ihtiyarına mecbur kalmış olduklarını, zannedersem, siz de kabul buyurursunuz. Filvaki emelleri mi meşru idi. Onu hüsnü kaimi, ettirmek için birçok propaganda yaptılar, fakat her halde esas olan para meselesinde çok sarfiyatta bulundular. Bu itibarla bendeniz son zamanlarda tesisine ciddî bir surette teşebbüs edilen Matbuat Müdüriyeti Umumiyesinin Heyeti Âliyenize arz ettiği bütçeyi bugün için ihtiyaca kâfi olmadığım bilmekle beraber, malî vaziyetimizin neticesi olarak arz edilen miktarın kabulünü rica edelim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Arkadaşlar derhatır buyurursunuz ki Matbuat Müdüriyeti Umumiyesinin ilk zamanlara ait bir devre dâhilinde, bendeniz gayet kısa bir zaman için, bu vazifeyi üzerime aldım ve meşgul oldum. O zamandan kalmış biraz hatıralarım ve biraz tecrübelerim vardır. Şimdiye kadar söz alıp söyliyen arkadaşlarımıza Matbuat ve İstihbarat Teşkilâtının lüzumunda müttefik olmakla beraber, bâzı noktalardan kaydı ihtirazla bahsettiler. Bendeniz arkadaşlardan rica ederim, ki bu matbuat ve istihbaratı, telkin ve irşadı düşündükleri bu arzuyu hakikaten infaz etmek istedikleri vakit, kendilerine bir sual tevcih etsinler. Bu iş için icabeden vesaiti şimdiki vaziyetimizle, müdüriyetin başında hattâ harukulâde evsafa malik olan bir zat bulunsa bile tehir etmek imkânını haiz miyiz? Fakir bütçemizin en büyük kısmı harbe tahsis edildiği için, maalesef müsait bir miktarda parayı Matbuat Müdüriyeti Umumiyesinin emrine amade tutmaktan uzak bulunuyoruz. Hafızanızda bir iz bırakacağına kaani olduğum bir hatıramı arz edeceğim. Harbi umumi esnasında İngilizlerin telkin ve propaganda teşkilâtının masarifi yirmi milyon lira idi. Bunu bizim paramıza tahvil buyuracak olursanız ne tutar, takdir edersiniz. İngilizlerin yalnız telkin sahasında dünyayı kendi fikirlerine imale etmek için kullandıkları paranın azameti cidden şayanı hayret bir derecededir. Biz 160, 170 bin liralık bir bütçe üzerinde düşünüyoruz, darbe bâzı fikirlerimizi söylemek için yolladığımız bir heyete 160 bin lira verdik. Bunun için zekâ kuvveti ne kadar büyük olursa olsun ilmi ne kadar yüksek olursa olsun, Ahmed Beyefendi'de bu evsafın kâffesini görüyoruz. Bir matbuat müdürü bize eline verdiğimiz vesaitin fevkinde bir şey temin edemez. Evvelâ kalbimizin içine bu emeli yerleştirelim. Bizim nafıa bütçemiz de, iktisat bütçemiz de, maarif bütçemiz de, matbuat bütçemiz de, bütün bütçelerimiz de son derece mücbir bir bütçeye vermek için darala darala bir hiç mesabesine inmiştir. Bu parayı hakiki paraya tahvil edersek, zannediyorum ki göz

önünde kalacak şeyin bir ümide bel bağlamaya imkân bırakmıyacak derecede olduğunu görürüz. Bizim aramızda yer tutmasından âzami faide gördüğüm bir fikir vardır. O da fikre istihkak ettiği ehemmiyeti vermektir. Emin olabilesiniz ki milletlerin dimağları içerisine sokulan bir fikir iyi veya kötü daima müessir olmuştur. Hilkatin elinden ham olarak çıkan şeyleri bir tarafa bıraktıktan sonra, insanın vücuda getirmiş olduğu ne varsa onun birinci şekli bir fikirden ibarettir. İnsanın yeryüzünde yaptığı ne vardır ki? Onun rüşeymi bir fikirden başka bir şey olsun? Fikre, âzami ehemmiyeti vermeliyiz. Fikir teşkilâtı olarak bâzı müesseselerimiz vardır. Bunların bir kısmı muhtelif ilim müessesatımızdır. Bunlar vadeli müesseselerdir. Neticeyi yavaş yavaş verir. Bir kısmı âni, seri tesirler gösteren müesseselerdir. Bunlar arasında en başlıcası Matbuat Teşkilâtıdır. Bu teşkilâtın fakrı, zaafıdır ki bizim şikâyetlerimizin kısmı âzamını vücuda getiriyor.

Hakkı Hami Bey bir noktaya, temas ettiler. Meclisi Âlinin âmâli umumiyesine mutabık olan neşriyat makbuldür dediler. Bu, bir nokta-i nazardan doğrudur. Fakat; diğer nokta-i nazardan baktığımız vakit suitelâkkiye çok müsaittir. Meclisimiz yalnız memleketi kurtarmak için çalışmıyor. Düşmanlarımız sahillerden atıldığı vakit biz maksadımızın nihayetine ermiş olmıyacağız! Biz harb muzafferiyetimizi ilim sahasındaki muzafferiyetimizle, iktisat sahasındaki muzafferiyetimizle, malî sahadaki muzafferiyetimizle, kafaların içinde vücuda getireceğimiz inkılâpla hitama erdirmiş olacağız.

Eğer isterseniz bir milletin fikirleri bir fabrikada dökülen mermiler gibi, birbirine benzesin, bir cinsten olsun. Muhali istemiş olursunuz. Muhtelif kanaatlere yaşıyacak meydan bırakmalıyız.

Yanlış sayılan içtihadı yenecek bir tek silâh vardır. O da yine içtihattır. Onun için matbuatımıza Meclis namına hiçbir zaman dememeliyiz ki askerî emir altında yaşıyan bir müessese gibi şöyle düşün ve şöyle yaz! Müdafaai Milliye nokta-i nazarından muayyen bir emelimiz, muayyen bir yolumuz vardır. Bütün millet bunda müttehittir. Bunun haricinde temenni edebilir miyiz ki bir memleket içinde bulunan bütün kalem sahipleri, ilmin ayrı, ayrı şubelerindeki mütehassıslar, nasıl olur da düşüncede emre tâbi olabilirler? Onun için biz bu milletin fikirde de istiklâli namına hürriyeti matbuat isteriz. Hürriyeti matbuat; hürriyeti içtihat demek, hürriyeti tefekküre hürmet etmektir. Bâzı hatalar tasavvur edilebilir. Fakat; kim diyebilir ki bu hataların olmamasını temin için elimizdeki çare, dimağları, hükümetlerin, meclislerin kayıt ve emri altına almaktır? Her hangi bir memurunuz, Büyük Millet Meclisinin bütün azasım hoşnut edecek surette ifayı vazife etsin. Mümkün mü? Bâzı hatalar bir kısmınız için hatadır, bir kısmınız için de sevaptır. Verdiğimiz vesait dâhilinde yapılması mümkün olan her şey yapılır. Hatalar vâki oluma, elimizde vesaiti kâfiye vardır. Onları tamir ederiz. Son sözlerim olmak üzere bunları da ilâve etmeme müsaade ediniz. Matbuat Müdüriyeti, Meclisi Âliniz tarafından teşkil edildiği günden bugüne kadar kaç müdür değiştirdik arkadaşlar? Daracık bir zaman zarfında yedinci müdürü istihdam ediyoruz ve ben iddia ediyorum ki mâzisi itibariyle, hayat mücahedesi itibariyle, İlmî itibariyle bu memleket dâhilinde iki, üç zat daha bulamayız ki, -bâzı zımni itirazlara cevabolarak söylüyorum- bugünkü matbuat müdürümüzün evsafına muadil evsafa mâlik olsun. Bugünkü Matbuat Müdürümüz mezhep ihtilâfatı ve Rusların telkini ile birbirine düşman Kafkas Azerbaycan'da birkaç kalem arkadaşı ile beraber dalâletleri ortadan kaldırmış, vahdet vücuda getirmiş olan bir zattır.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Evet pek doğrudur.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Devamla) — Yine emin olabilirsiniz ki, Rusça çıkan (Kaspı Progres) gibi gazetelerle bağlıyarak (İrşad), (Hayat), (Taze Hayat) gibi Türkçe gazetelerle İslâm menafimi senelerce müdafaa etmiş, Kafkas Müslümanları ile Türkiye Müslümanları arasındaki rabıtayı teşyidetmiş, eski Çar Hükümetinin daimî tazyikine mâruz olmak üzere koca bir ömrü mücahede geçilmiştir. İngilizce bilir, Fransızca bilir; Arapça bilir, Acemce bilir, aynı zamanda Rusça bilir. *(Ooo, sesleri)* Türkçe tabiî kendi lisanıdır. Daha fazla evsafı ve daha ziyade iktidarı olan bir kimseyi kolay bulabilir miyiz? Bunları arz ediyorum ki, elimizdeki bütçe lâyihasını tatbik edebilmek için lâzımgelen bütün şeraiti haiz tam bir matbuat müdürü bulmuşunuzdur.

Çeşitli Milletvekillerinin konuşmalarından sonra...

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Arkadaşlar müzaheretin mevzuu Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi bütçesidir. Kemali teessürle Heyeti Alîyenize arz etmek mecburiyetindeyim ki; söz şahsiyata intikal etmiştir. *(Çok doğru, sadaları)* Birkaç kelime söylemekliğime müsaade buyurunuz. Efendiler, bu Meclîsi Millîde İslamiyetin aleyhinde söz söylemek kimin aklına gelebilir? Kimin aklından geçer ki, bu mübarek mücahedeyi yapan millet hakkında lâkırdı söylesin? Bir, iki matbaa yanlışlığı, iki cümlenin tertibindeki zühul bu kadar muazzam bir cidale sebebolmalı mıdır, efendiler? Beyefendiler, hepimiz hem İslâmiyetle, hem de böyle mübarek bir millete mensubiyetimizle iftihar ederiz. *(Bravo, sadaları, alkışlar)* Efendiler, çok rica ederim, içinde bulunduğumuz bu badireyi milletimizin azim ve celâdeti ye kalbinde taşıdığı imanı İslâm ile yırttık, nihayete getireceğiz. *(Şiddetli, alkışlar)* Ve bunu mutlaka yapacağız ve istiklâl ile yaşıyacağız. Onun için, çok rica ederim, şahsiyattan sarfı nazar edelim, efendiler. Kalbimde duyduğumu; milletimin, dinimin selâmeti için bir müddeti muvakkate zarfında ketim ve setredebilirim, vicdanımın duygularını; Allah'ın kudret ve kuvvetinden başka hiçbir kuvvet Ve kudret menedemez. *(Bravo, sesleri)* Buna istinaden söylüyorum ki: Efendiler! Şahsına hücum edilen Ahmed Bey nikaplı değildir. Benim bildiğim Ahmed Bey, mensubolduğumuz millete çalışmakla zevk almış ve iftihar eder, bir zattır.

LÜTFİ BEY (Siverek) — Kırk seneden beri.

RAUF BEY (Devamla) — Fakat efendiler o da insandır, o da beşerdir. Binaenaleyh, o da hata yapabilir. Ne için bunu büyülttünüz?

HASAN BASRİ BEY (Karesi) — Biz büyütmedik, onlar büyüttü.

RAUF BEY (Devamla) — Rica ediyorum efendim, belki ben büyüttüm. Efendiler, gözümle görerek ve aklımla muhakeme ederek ve vicdanımla tartarak, kaani olduğum bir hakikati arz ediyorum ki; en elim, en feci dakikalarda Âhmed Bey, bu millet için çıplak süngünün üstüne gitmiştir. Bendeniz iddia ediyorum. *(Bravo, sadaları, alkışlar)* Fakat tekrar ederek arz ediyorum ki; şahsiyata intikal edince, her şahsın tenkid edilecek noktaları bulunabilir, vardır. Şahıslar melek değildirler ye olamıyacaklardır. Bu itibarla çok rica ediyorum. Meseleyi, bütçeyi müzakere edelim, işi şahsiyattan tecridedelim. Tatbikatta hata varsa onları tashih etmek için çalışalım. Bütçede noksanlar varsa ikmal, fazla varsa tenzil edelim. Milletimizin, bütün, âlemi İslâmın iştirak ederek zevkiyap olduğu, tesidettiği Bayram günlerimizi böyle ufak, tefek şeylerle acı etmiyelim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Allah razı olsun; yaşa, varol!

RAUF BEY (Devamla) — Çok rica ediyorum, arkadaşlar; bu meseleyi bu suretle intacedelim. Herkes düşündüğünü söylemekte serbesttir. Yalnız yüksek seviyelerde çalışalım. Hepiniz yüksek düşünüyorsunuzdur. Fakat belki bendeniz yanlış görüyorum. Zamanın fevkalâdeliği, zamanın ulviyeti daha cömert olarak mücahedatı siyasiyeyi emrediyor, zannındayım. Bu ıkatı nazardan efendim; rica ediyorum, bütçenin heyeti umumiyesi hakkındaki müzakereyi kâfi görelim. Bir an evvel, sair mühim mesailimizle iştigal edelim.

REİS — Efendim, müsaade buyurunuz, söz: istiyen arkadaşların isimlerini okuyorum.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Rauf Beyefendinin nutukları hürmetine ben sarfınazar ediyorum.

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas)— Ben de vazgeçtim.[74]

[74] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 22, İçtima 99, Sayfa 587, 598-599, 603*

11 Eylül 1338 (1922) Pazartesi
Memaliki Müstahlasa için Tedabir İttihaz Edilmesine Dair Takrir Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, istihlâs edilen memleketlerdeki vatandaşların şimdiye kadar çektikleri istirahatın ne kadar elim olduğu hakkında, biz Vekil arkadaşınız da müteessiren sizin noktai nazarınıza iştirak ediyoruz. Ahvali fevkalâdenin ne kadar mühim olduğunu takdir ediyoruz. Ancak rüfekayı muhteremenin verdikleri takrirde bu ahvali fevkalâdenin izalesi için, müspet şekiller görülemiyor. Yalnız mebus arkadaşlarımızdan mürekkep heyetlerin oralara gidip vaziyeti görmeleri teklif ediliyor. Oralara gidip vaziyeti görmek ve tetkik etmek istiyorlar. *(Hayır öyle değil sadaları)*

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Hayır, hayır, Hükümetin de iştirakiyle encümen teşkilini istiyoruz.

RAUF BEY (Devamla) — Şimdi efendim; filvaki bugün kahraman ordumuzun önünden çekilip gitmek suretiyle düşman bu mezalimine nihayet vermiş oldu. Fakat, bu zamana kadar yapılan ve beşerin ikrah ettiği fecayi, şenaat, tahribat - sizde benim kadar kaanisiniz ki namütenahidir. Harbi Umumide bu gibi tahribata mâruz kalan mahallerde yapılması lâzımgelen ve düşünülen şeylerin; hangisinin yapılabildiğini ve ne dereceye kadar yapılması imkânı olduğunu bu hususu takibeden arkadaşlarımız pekâlâ bilirler.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Hiçbir şey yapılmamıştır!

RAUF BEY (Devamla) — Bu iş yalnız temenni ile teşebbüs ile olacak bir iş değildir. Maddi esbap lâzımdır. Ve bu maddi esbab ihzar edilmelidir. Ve bu esbab-ı maddiyenin ihzarını en ziyade Meclisi Âliniz, salâhiyettar ve vâkıf olarak teemmül ve temin edebilir. Ondan evvel yalnız irşat suretiyle gidilebilir.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Efendim, gitmek yok.

RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz efendim, Mazhar Bey arkadaşımızın, Hükümetin bu hususta vazifesini kâfi surette ifa etmediğine dair olan beyanatına karşı diyebilirim ki: Efendiler! Hükümet elinden geldiği kadar çalışıyor. Memur tâyin etmeye ve bu tâyini hüsnü suretle ifa etmeye ve mahallin icabatına en muvafık surette tertip ve tanzim etmeye, çalışıyor. Ancak, memurların gönderilmesine maddi esbab mâni olmuştur. Bu maddi esbab da para meselesidir. İstenilen para henüz encümendedir, tensip buyurursanız; Heyeti Âliyenize arz edilen bu takriri, Dâhiliye Encümenine havale buyurun. Bu işle alâkadar olan vekiller de Dâhiliye Encümenine gitsin, encümen de düşünsün. Müspet bir şey Heyeti Âliyenize sevk edilsin, bu suretle meseleyi halledelim. Yoksa burada meseleyi bir neticeye iktiran ettirmek uzun zamana mütevakkıf olacaktır.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Rauf Beyefendi yalnız Dâhiliye Encümenine gidip konuşmakla olmaz. Bu oraya maksur bir mesele değildir. Başka encümenlere de şümulü vardır. Binaenaleyh, bir encümeni mahsus teşekkül etsin, onlar bu işi tezekkür etsin, düşünsün diyoruz. Zatıâliniz bunu kabul ediyor musunuz?

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, bendeniz teklifimi tekrar ediyorum. Heyeti Celileniz hangisini kabul edecek olursanız Hükümet onunla âmel eder. Yalnız arz ettiğim noktayı tekrara mecburum.

Biz elimizden geldiği kadar çalışıyoruz. Ve çalışmamızı her şeyden ziyade imkân dâhilinde yürütmeye, azimkârız. Bendenizin mâruzâtım bundan ibarettir. Heyeti Âliye de bunu münakaşa ile zannederim, halledemez. Bunun bir encümene havalesiyle orada müzakere edilmesi lâzımdır.

REİS — Efendim takrirleri okuyacağım. *(Evvelâ müzakerenin kifayetini reye koyunuz sesleri)*

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir, işbu takririn Heyeti Vekileye tevdiini teklif eyleriz.

10.IX.1338

Erzurum	**Kırşehir**
Hüseyin Avni	Müfid

Riyaseti Celileye

Mevzuubahsolan takrir için müzakere kâfidir. İstirdadolunan altmıştan fazla vilâyet, liva, kaza için Meclisten heyet gönderilecek olsa, bile vesait fıkdanı dolayısiyle fevaidi muntazıra iktitaf olunamıyacağı derkârdır. Binaenaleyh takririn reye vaz'ını teklif evlerim.

1 Eylül 1338
Kütahya
Cemil

Riyaseti Celileye

Cereyan eden müzakere istihlâs edilen mahallerde tedabiri fevkalâdeye ihtiyacolduğunu göstermektedir. Bu tedabirin şekil ve sureti hakkında Hükümetçe icab eden mukarrerat ittihaz edilip Meclise bildirilmek üzere Heyeti Vekile Riyasetine havalesini teklif ederiz.

Saruhan	**Muş**
Refik Şevket	İlyas Sâmî

REİS — Efendim evvelâ müzakerenin kifayetini Reyi Âlinize vaz'ediyorum. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Müzakere kâfi görüldü.

Efendim, Kırşehir Mebusu Müfid Efendi ve Erzurum Mebusu Hüseyin Avni, Saruhan Mebusu Refik Şevket beylerin takrirlerinin meali birleşiyor. Bu takririn Heyeti Vekile Riyasetine havalesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... *(Kaç kişi vardı Reis Bey! Bir de aksini reye koy, rica ederiz sesleri)*

Heyeti Vekile Riyasetine tevdii ekseriyetle kabul edilmiştir efendim.[75]

---

[75] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 22, İçtima 100, Sayfa 618-619***

11 Eylül 1338 (1922) Pazartesi
Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyin İade-i Afiyet Ederek Vazifeye Başladığına Dair Beyanatı

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim ahvali fevkalâde Heyeti Âliyenizce malûmdur. Yusuf Kemâl Beyefendinin hastalığı dolayısiyle bendenize tevdi buyurduğunuz Hariciye Vekâletini bugüne kadar ifa ettim. Hamdolsun bugün Yusuf Kemal Beyefendi haili nekahettedir. Ahvali fevkalâde olması dolayısiyle vazifelerine eskisi gibi devam edip memlekete hizmet etmelerini kendilerinden rica ettim. Kabul buyurdular, yarından itibaren Yusuf Kemal Beyefendi Hariciye Vekâletini ifa edeceklerdir. Bu hususta bendenize tevdi ettiğiniz Hariciye Vekâleti Vekilliği vazifesine varından itibaren hitanı verdiğimi arz eylerim.[76]

[76] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 22, İçtima 100, Sayfa 621*

16 Teşrinievvel 1338 (1922) Pazartesi
Memaliki Müstahlasayı Ziyaret Edecek Olan Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşanın Avdetine Kadar Rauf Beyin Kendisine Vekâlet Edeceğine Dair Tezkere Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim arkadaşımız Hakkı Hami Beyin garip gördüğü, vekâletlerin bir zat veyahut birkaç zat uhdesinde içtimai hakkındaki mütalâatımı Heyeti Celilenize arz edeceğim. İcra Vekillerinin intihabına dair olan kanundan bahis buyurdular. İcra Vekilleri Reisinin uhdesinde bir vekâlet de bulunabilir, diye olan kayıt zannederim ki, asaleten bir vekâleti deruhde maksadına matuftur.

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Öyle bir kayıt var mıdır?

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Devamla) — Vardır efendim.

MUSTAFA LÜTFİ BEY (Siverek) — Öyle...

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Devamla) — Binaenaleyh İcra Vekilleri Heyeti Reisi; aynı zamanda Hariciye Vekili de olabilir. İcra Vekilleri Heyeti Reisi, aynı zamanda Dâhiliye Vekili de olabilir. Ve mesele budur. Hâlbuki bendenizin merkezdeki muamelât nokta-i nazarından vekâletini de deruhde ettiğim devairin asıl vekilleri mevcuttur. Fakat berayı vazife teftişe gitmişlerdir. O itibarla Müdafaaî Milliye Vekâleti vekilliğini, umuru cariyeye nezaret noktasından deruhde etmiş bulunuyorum. Bu noktanın anlaşılması zannederim ki lâzımdır.

Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Vekâletine gelince: Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti meselesi hakikaten ihtisas meselesidir. Ve her askerin muktedir olmıyacağı kadar yüksek bir ihtisas meselesidir. Fakat efendiler, Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletine aidolan vazife, ahvali hazıra dolayısiyle, burada değil, daha ziyade ihtisası icabettiren cephededir ve asıl vekil bulunan zat oradadır Burada yalnız, muamelâtı esriye takibedilir. Bununla beraber Heyeti Âliyenin iki vekâletin merkezde bulunan umur ve hususatı cariyesini takip için, nezareti fazla görürse tabiatiyle bendeniz arzunuza ittibaan hareket ederim. Ancak, kanunun musaidolmadığı nokta-i nazarında ihtilâf ediyorum. Çünkü kanun asaleten bir vekâleti deruhde noktasına matuftur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim o kanunun bu suretle olmadığı zannındayım. Bilmiyorum ki, Başvekâlette bulunan zatın uhdesinde vekâleten başka vekâlet bulunur mu? Bunu anlamak istiyorum. Bendeniz tereddüd etmekteyim.

RAUF BEY (Devamla) — Anlıyamadım.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Başvekâlette bulunan zatın, vekil arkadaşlar tarafından tevkili hakkında bir sarahat yoktur. Bir vekil, Hariciye Vekili iken Dâhiliye Vekâletine tevkil edilebilir. Fakat böyle bir vekilülvekil kalacağına dair bir sarahat yoktur.

RAUF BEY (Devamla) — İcra Vekilleri Heyeti Reisi vardır, Başvekil yoktur. Birincisi bu... İkincisi; diğer vekiller hakkında olduğu gibi, muamele yapılmıyacak diye kanun meskûttür. Aleyhine de bir kayıt yoktur ve şimdiye kadar yapılmıştır. Bu, yeni değildir. Bundan evvel, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri cepheye gittiler. Bu defa

da Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri cepheye gittiler ve bu vekâletlerin buradaki muamelâtı cariyelerini takibediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum)— Yalnız bunu merhum Talât Paşa yapardı. Nefsinde beş altı nezareti cemederdi,

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Devamla) — Yani...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Biraz kıskanmayın.

RAUF BEY (Devamla) — Teşbihte hata olmaz derler. Fakat her halde ümidederiz ki, arzuyu Meclise muhalif ise, bittabi mutavaat ederim. Muvafıksa devam ederim.

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Muhtacı tefsir bir meseledir.

REİS — Efendim mesele tavazzuh etti. Rauf Beyefendi de cevap verdiler. Binaenaleyh muhtacı müzakere ve reye havale edilecek bir şey yoktur.[77]

[77] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 23, İçtima 120, Sayfa 424***

19 Teşrinievvel 1338 (1922) Perşembe
Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemalî Beyle 115 Arkadaşının, Meclisin Ankara'dan Başka Bir Mahalle Nakline Dair Takrirleri Münasebetiyle

REİS — Efendim, Nevahi Kanununun sekizinci faslının müzakeresine başlıyoruz. *(Takrir okunsun sesleri)*

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — 115 imzalı takrir vardır.

— Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Beyle arkadaşlarının, Meclisin Ankara'dan başka bir mahale nakli hakkındaki 115 İmzalı takrirleri

REİS — Efendim, takrir yüz on beş imzalıdır. Okunacak.

Büyük Millet Meclisi Riyastei Celilesine

Anadolu topraklarında Yunan Ordusu mevcudolduğu sırada Meclisi Âlinin Ankara'da ikameti bir zaruret idi. Fakat bugün Lehülhamd mezkûr mâni kahir ve izale edildiğinden ve Ankara'nın gerek ev bulup aile iskân etmek ve gerek fevkalâde galayı esar sebebiyle geçinebilmek hususlarında mebus ile memurine ve ricali askeriye ve zabitana irae ettiği müşkülât ve istirahatın devamına artık mahal ve lüzum kalmadığından daha iyi ve müsait şeraiti maişet arz eden Bursa veyahut Konya veyahut İzmir şehirlerinden birine Meclisi Âlinin naklini müstaceliyetle teklif ederiz.

18 Teşrinievvel 1338

Kastamonu	**Burdur**	**Bayezid**
Abdülkadir Kemali	İsmail Subhi	Atıf
Mardin	**İsparta**	**Mardin**
Necib	Tahir	Midhat
Antalya	**Genç**	**Konya**
Mustafa	Celâl	Musa Kâzım
Kozan	**Kayseri**	**Sinob**
Hüseyin Avni	Sabit	Rıza Vamık
Gümüşane	**Elâziz**	**Kayseri**
Mustafa	Naci	Atıf
Hakkâri	**Bayezid**	**Siird**
Tufan	Mehmed	Halil Hulki
Tokad	**Bitlis**	**Oltu**
Rifat	Yusuf Ziya	Rasim
Muş	**Bolu**	**Tokad**
Mahmud Said	Abdullah	İzzet
Muş	**Siird**	**Maraş**

Ahmed Hamdi
Isparta
Mehmed Nadir
Isparta
Remzi
Siird
Mehmed Kadri
Adana
Eşref
Mersin
Okunamadı
Yozgat
Bahri
Dersim
Diyab
Malatya
Reşid
Batum
Nureddin
Kângırı
Tahir
Batum
Edib
İstanbul
Hüseyin Hüsnü
Muş
Abdülgani
İçel
Mehmed Sami
Siird
Mustafa Sabri
Adana
Zamir
İçel
Naim

Salih
Diyarbekir
Hamdi
Genç
Fikri Faik
Siird
Okunamadı
Mersin
Muhtar Fikri
Batum
Ahmed Âkif
Mardin
Derviş
Erzurum
Âsım
Kayseri
Ahmed Hilmi
Sinob
Abdullah
Ergani
Rüşdü
Ardahan
Server
Bitlis
Vehbi Mehmed
Kastamonu
Besim
Trabzon
Celâleddin
Antalya
Hasan Tahsin
Afyon Karahisar
Mustafa Hulûsi
İçel
Ali

Hasib
Bolu
Şükrü
Siird
Necmeddin
Malatya
Sıdkı
Erzincan
Hüseyin
Tokad
Mustafa
Mardin
İbrahim
Kırşehir
Cevdet
Mardin
Esad
Lâzistan
Esad
Canik
Süleyman
Ergani
Mehmed Emin
Sinob
Şevket
Siverek
Sırrı
Konya
Kâzım Hüsnü
Bitlis
Hüseyin Hüsnü
Elâziz
Rasim
Trabzon
Recai

Batum	**Kütahya**	**Gazianteb**
Fevzi	Seyfi	Yasin
İzmit	**Erzincan**	**Kırşehir**
Sırrı	Mehmed Emin	Yahya Galib
Malatya	**Gene**	**Gazianteb**
Hacı Garib	Haydar	Ragıb
Cebelibereket	**Mersin**	**Erzurum**
Rasim	Yusuf Ziya	Durak
Erzincan	**Maraş**	**Biga**
Tevfik	Rüşdü	Hamid
Trabzon	**Bolu**	**Eskişehir**
Okunamadı	Nuri	Hüsrev Sâmi
Gazianteb	**Konya**	**Bursa**
Ali Cenani	Abdülhalim Çelebi	Şeyh Servet
Menteşe	**İstanbul**	**Muş**
Edhem	Arif	Kasım
Sivas	**Canik**	**Kângırı**
Tâki	Şükrü	Neşet
Urfa	**Malatya**	**Trabzon**
Bozan	Hacı Bedir	Celâleddin

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendiler, bizi müşkülât içinde intihabedip gönderen millet, göç oyununa göndermemiştir. Gizi buraya iş görmeye, istiklâlini kurtarmaya göndermiştir. Soruyorum sizlere milletin istilâlini kurtardınız mı? Sulhünü yaptınız mı? O halde Meclisi Âlinin geçen gün bihakkın mevzuubahs ettiği bir meseleyi nasıl mevzuubahs ediyorsunuz? *(Alkışlar, ayak patırdıları, gürültüler)*

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Ömer Lütfi Bey biraderimizin müheyyiç bir lisan ile söylediği sözlerden bir şey anlıya inadım. Beyefendinin nokta-i nazarına göre Anadolu'nun istihlâsı için yalnız Ankara şehrinin merkez olması lâzımmış... Beyefendi pekâlâ takdir buyurmalıdırlar ki, istiklâli temin edecek olan kuvvet, kalblerimizdeki imandır ve bunun sönmek ihtimali yoktur. *(Alkışlar)* Bu imanın sizde mevcudiyetidir ki; düşmanın İzmir; önlerinde denize dökülmesine sebebolmuştur. Binaenaleyh bu iman sizde mevcudolmasaydı, Ankara'da değil, Sivas'ta da otursaydınız, Erzurum'da da otursaydınız; bir şey yapmak imkânı olmazdı. Efendiler Ankara'da ev buhranı, iaşe buhranı o kadar fena bir şekil almıştır ki, bunun için bir tek misal söyliyeceğim... *(Gürültüler)*

REİS — Çok rica ederim, gürültü etmeyin.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz da zatıâlilerine bir tek misal arz edeyim. Ankara'da da ev buhranı dolayısiyle olan fena vaziyetin ne kadar kötü neticeler tevlidettiğini bu misalden anlarsınız. İran Seferethanesi olmak üzere ittihaz edilen dört odalı bir binanın aylığını yüz liraya vermişlerdir.

ABİDİN BEY (Lâzistan) — Bir oda yirmi beş liradır.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Merkezin Ankara'dan Bursa, Konya veya İzmir'e nakledilmesinde daha birçok faydalar da mevcuttur.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Kars ile Sivas'a gidilmesi hiç mevzuubahs olmuyor. *(Devam sesleri)*

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Devamla) — Böyle gürültüler içerisinde söz söylemek imkânı yok, efendiler, bu faydalardan en mühimini meselâ Bursa ya nakledildiği takdirde, muhtelit memleketlerde günü gününe cereyanı siyasiyi öğrenmek hususu, bizim için kolaylaşacaktır. İstanbul'a ve İzmir'e yaklaşmakta bizim için çok fayda vardır. Bu mesele, Anadolu'nun merkezinde çalışmak ile mümkün olduğu gibi, Anadolu'nun Garbına yakın memleketlerde çalışmakla da mümkündür. Bendeniz, İstanbul'a nakli taraftan değilim. İstanbul'a nakli meselesi ile İzmir ye Bursa'ya nakil meselesi birbirine benzetilmemelidir.

Anadolu'nun her hangi bir yerinde Meclisin devamı içtimaim istemek ayrı bir meseledir. İstanbul'a gitmek yeniden Anadolu'yu unutmaya sebebiyet verebilir. Fakat buradan Bursa'ya gitmek, Ankara'da namütenahi tazyik altında kalan bütün memurların ve arkadaşlarımızın ve sefarethanelerin biraz geniş nefes almalarını temin edebileceği gibi siyaset nokta-i nazarından da Avrupa'ya daha ziyade takarrubetmiş olacağımızdan, faydalı olacaktır. Takririmizde arz ettiğimiz esbap ile bizim Bursa veya Konya'ya veya İzmir'e naklimizi teklif ediyoruz.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, Meclisi Âlinin Bursa'ya nakli *(Konya'ya sesleri)* Bursa, Konya, İzmir şehirlerinden birisine nakli, şu sırada İdarei Hükümet Nokta-i nazarından pek muvafık değildir, *(Doğru sadaları)*

SOYSALLI İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Niçin?

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Tecrübeten sabit... Siz de pek yakinen biliyorsunuz ki, sulh notasına intizarolunduğu bu zamanda, vazife başında bulunmak zarureti vardır. Sulbün nerede içtima edeceği taayyün ve takarrür ettikten sonra, bu meseleyi teemmül ederiz. Birlikte bir şekli müstahsan buluruz. Muvakkaten bir mahalle nakil icabediyorsa teshilen lilmaslaha, beraberce karar veririz. Fakat bugün için nakil muvafık değildir. *(Muvafık sesleri)*

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Efendim, on bir gün, on beş gün evvel Meclisi Âlinizin Bursa'ya gidip gelmesi için aynen böyle bir takrir verilmişti. O zaman serd olunan esbap, malûmuâliniz, elyevm de mevcuttur. Harb denilen keyfiyet, imza olunan bir sulh ile nihayet bulabilir ve sulh imza edilmedikçe vaziyette mühim bir tebeddül vardır diye kabul olunamaz. Binaenaleyh Meclisi Âli harb ve sulhün birinci kısmını ehemmiyetli suretle halletmiş olsa bile sulh imza edilmeden vaziyet tamamen tavazzuh etmiş addolunamaz. Hususiyle kariben sulh müzakeratı başlıyacaktır. Bugün, yarın, ertesi gün cevabi bir sulh notasına intizar etmekteyiz. Henüz bu vaziyetler tenevvür etmeden yalnız Meclisin mahalli içtimaını değil onun teferruatından olan Hükümetin mahalli

içtimaini tebdil etmek hal ve maslahata katiyen muvafık değildir. Bunu Meclisi Âli biraz daha fazla düşünerek bunun henüz vakti gelmediğine ve vakti merhununa intizar etmek lâzım olduğuna karar verecektir, şüphesiz.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Bendeniz takririn leh ve aleyhinde söylemiyeceğim. Takrirde tereddüt vardır. İzmir, Bursa veya Konya deniyor. Böyle takrirlerin verilmesi hiçbir vakit doğru değildir.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Meclisin intihabına bırakılmıştır efendim.

NEBİL EFENDİ (Devamla) — Usulden bahsediyorum. Verilecek takrirler kati hüküm ifade etmek lâzımdır.

CELÂL BEY (Genç) — Takriri imza edenler de onu bilir.

NEBİL EFENDİ (Devamla) — Katı hüküm lâzımdır. Her arkadaşın takrir vermeye salâhiyeti vardır. Fakat tereddütle takrir verilemez. Bursa, İzmir veya Konya deniliyor. Bundan maksat hangisidir? Bu cihet bir takrir ile tesbit olunur. O suretle takrir verilir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Ona Meclis karar verecektir.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Binaenaleyh bu takrir nazarı itibara alınmaz ve alınamaz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Efendim rüfekayi kiramın tekrar ettikleri sözü tekrar etmek gibi bir şey olacak. Fakat Heyeti Celilenizden evvelemirde bir şey rica edeceğim. Bu mesele hakikaten görüldüğü kadar basit değildir, çok mühimdir. Çok istirham ederim, rüfekâyı kiram sükûnetle dinlesin ki, pek sâkitane mutedilâne bir karar vermeye dikkat edelim. Efendiler bir merkezi Hükümeti bir taraftan diğer bir yere nakil et menin ne demek olduğunu bir buçuk sene evvelki vakayı Heyeti Celilenizin nazarı âlilerine arz etmekle; derhatır ettirmek isterim. Sonra, efendiler Heyeti Celilenizden istirham ettim. Bu mesele mühimdir. Sükûnetle ve ehemmiyetle müzakere edilmesinin memleketin menafii âliyesine hadim olacağını elbette takdir buyurursunuz, Onun için çok rica ediyorum; gürültü ile hissiyat ile bâzı hakikatler kaybedilmesin. Belki iyilik yapıyoruz diye fenalık yaparız ve o fenalığı tamir için lâzım olan zamanı ele geçiremeyiz ve hepimiz müteessir oluruz.

Heyeti Vekile Reisi Muhteremi Rauf Beyefendinin buyurdukları gibi, aynı yirmisinde inikadını istediğimiz sulh müzakeratına, ihtimal ki bugün yarın cevap almak üzereyiz.

İstirham ederim, Heyeti Celileniz her hangi bir tarafa nakil kararını verdikten sonra acaba bir buçuk ay zarfında bu Meclisi Âli arzu buyurduğunuz bir merkezde istikrarını temin edebilecek midir ki?

SOSYALLI İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — On günde.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Sulh teklifine mukabil bir cevaba intizar olunurken ve bin türlü mahrumiyet içerisinde memleketin müdafaası için, her türlü fedakârlığı ihtiyar eden bu milleti; arzu ettiğimiz gayeye isal etmek üzere iken; böyle iaşe buhranı, mesken yoksuzluğu gibi şahsi esbab-ı mucibeye istinadettirerek, merkezi Hükümeti bir yerden diğer yere nakletmek rica ederim nasıl doğru olabilir? *(Ayak patırdıları), (Sizin mütalâanız da şahsidir sadaları)*

Rica ederim, sükûnetle dinleyin. Efendiler, nakil için zikredilen esbab-ı mucibe, doğrudan doğruya mesken buhranına ve iaşe meselesine aittir. Takrir de buradadır. Efendiler Meclisi Âliniz buraya ilk geldiği zaman bugünkünden daha ziyade mesken buhranı ve iaşe zarureti karşısında bulunuyordu. Fakat ne mesken buhranını ve ne de iaşe zaruretini, hiçbir şeyi düşünmüyordu. Yalnız düşündüğü bir şey varsa o da vatanı kurtarmaktı. Biz bugün yine onu düşünüyoruz.

Efendiler mesele...

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — O zaman bir evin kirası yüz liraya değildi. Hükümet bunu da düşünsün.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Efendiler mesele göründüğü gibi basit değildir. Bunun mesuliyeti maddiyesi vardır. Bunun mesuliyeti mâneviyesi vardır. Bu mesuliyeti maddiye ve mâneviyeye karşı birinci derecede muhatabolacak da Meclisi Âlidir. *(Gürültüler)*

Efendiler Meclisi Âliyi buradan oynatmak için, bugünkü vazaiyet karşısında askerlik nokta-i nazarından evvelemirde Başkumandanlığın; siyaseti hariciye nokta-i nazarından Hariciye Vekâletinin; umuru Mâliye nokta-i nazarından Mâliye Vekâletinin; mutlak be mutlak mütalâaları alınmak lâzımdır. *(Bravo sadaları, alkışlar)*

Efendiler Meclisi Âli ve Hükümetin buradan mahalli âhara nakli lâakal beş yüz bin liraya bakar. *(Ooo sadaları)* Bunu, Kayseri'ye nakil meselesine ait hesabata bakıp anlarsınız... Onun için Meclisi Alinin evvelce vermiş olduğu bir karar veçhile bu takririn de vakti münasibinde düşünülmek üzere, tehir ve diğer takrire raptını teklif ediyorum.

DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler bendeniz usulü müzakereye dair maruzatta bulunacağım, Fakat çok rica ederim sükûnetinizi muhafaza buyurunuz.

Efendiler, Meclisi Âlinin burada kalması veyahut buradan başka bir yere gitmesi; hakikaten mühim bir meseledir. Fakat acaba bugün, bu saatte bu meselenin müzakeresi caiz midir? Değil midir? *(Neden caiz olmasın sadaları?)*

Telâş buyurmayın çok rica ederim. Benim de o takrirde imzam var. *(O halde itiraz etme sesleri)* Rica ederim, bir dakika dinleyiniz; efendiler, Sulh Konferansına cevap bekliyoruz, bu cevaba intizar üç, beş veya nihayet sekiz günlük bir İştir. Böyle Sulh Konferansına cevap beklediğimiz zamanlardan üç gün evvel, beş gün evvel: Meclisin başka bir yere nakli tehlikelidir; işin doğrusu budur. Takrirde benim de imzam var. Fakat; çok rica ederim. Bunun müzakeresini tehir edelim. Sulh Konferansından cevap alalım. Sulhun takarrüründen sonra başka bir yere gitmeye hakikaten ben de taraftarım. Lâkin şimdilik bu meseleyi bırakalım…

MÜFİD BEY (Kırşehir) — Muhterem arkadaşlar; Meclisi Âlîde şimdi kıraat buyurulan takririn münderecatı hakikaten calibi nazarı dikkattir. Bu takrirde gösterilen esbab-ı mucibe meyanında cidden bizi düşündürecek derecede esbab da mevcuttur.

Fakat rica edeceğim, istirham edeceğim bâzı nıkat vardır ki; bunun sükûnetle dinlenilmesini temenni ederim.

Evvelâ, takrirde mesken buhranından bahsedilerek; misal olarak da; İran Sefarethanesi ittihaz olunan bir binanın bedeli icarının mahiye yüz lira olduğu zikrediliyor. Bu cihette hakkı âliniz vardır. Fakat bendeniz diyorum ki; mesken buhranını

izale etmek ve Ankara'da bu suretle tecelli eden bu hali idame ettirmemek için; Ankara meskenlerinin ücretlerini mutedil bir surete ifrağ etmek suretiyle; bir kanun Meclîsi Âlinize tevdi olundu. Bir buçuk senedir o kanunu müzakere edip çıkarmadınız. Acaba, İzmir, Bursa, Konya gibi yerlerde teşekkül edecek Hükümet ve orada içtima edecek Meclis ve Meclisin erkânı ve aileler kaç bin nüfusu teşkil edecek ki, orada da bu kadar nüfusa nazaran es'arın yükselmiyeceğini bana kim tekeffül edecektir? *(Memleket ahalisi sesleri) (Ayak patırtıları)*

Hiç kimse tekeffül edemez. *(Ayak patırtıları)* ayak vuranlara teessüf edeceğim. Hukuka karşı söz söylemiyorum, sadedden çıkmıyorum. Ayakla mukabele edenlere karşı teessüften başka bir şey yapmıyacağım. Eğer şalisi âlilerine, hukuku âlilerine, izzetinefsi âlilelerine taarruz vâki olursa o başka... Yoksa kürsüde bendeniz de ayak patırtısı yaparım.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Kanaate taaruz var.

MÜFİD BEY (Devamla) — Fakat ben fikrimi, kanaatimi söylerken; rica ederim; ayak patırdısı yapılmasın. Beyler; arkadaşlar; rica ederim. Diğer arkadaşlarımın gösterdiği esbab-ı mucibeye bendeniz de tamamiyle iştirak ederim. Yalnız bir nokta var; bugün henüz on beş, yirmi gün veyahut bir aydan beri elde ettiğimiz nevzadı zafer kendi validesinin kucağında büyütülmek suretiyle, muhafaza edilmek lâzımgelirken ve henüz bizim zaferimizi bize kati surette tamamen vermemek arzu ve emellerini besliyenler mevcudolduğunu; dünkü gün burada sorulan sualler dolayısiyle vâki olan beyanattan öğrenmişken; bunları nazarı dikkate alarak oturduğunuz yerde aslan gibi oturunuz efendiler. *(Handeler)* ondan sonra bir nokta daha var rica ederim efendiler...

CELÂL BEY (Genç) — Ne alâkası var bunlarla rica ederim?

MÜFİD BEY (Devamla) — Rica ederim, hiddet buyurmayınız. Efendiler bugüne kadar Anadolu'nun daimi surette canını, kanım akıtmış olduğu bir dâvayı muhafaza etmek için, biz bundan sonra daimî kuvveti Şark Han alacağız. Onun için, Merkezi Hükümet daima Anadolu'da oturmak lâzım gelir. Onun irin, daima oraya muavenet etmek lâzımgelir. Efendiler üçüncü bir kısım daha var, Meclisi Âlilerine bir takrir verildiği zaman, o takrir ya bir maddei kanuniye şeklinde veya bir temenni şeklinde olur. Meclisi Âlinize verilen takrirler maddei kanuniye şeklinde ise, Lâyiha Encümenine gider. Bu şekilde olmayıp temenni şeklinde olursa, bizimle beraber bütün vaziyeti temin edecek olan Heyeti Vekilenin de bu takrire nazarı dikkatini celbedip kendilerine gönderip mut alalarım almak icabeder. Binaenaleyh bu takriri Nizamnamei Dahilî mucibince Heyeti Vekileye tevdi ederek, onların reyi alındıktan sonra, müzakere edilmesini bendeniz teklif ediyorum.

REİS — Efendim beş takrir var. Biri müzakerenin kifayeti hakkındadır. Biri de Rauf Beyin beyanatı kâfi görülerek ruznameye geçilmesine dairdir. Diğerleri de işbu takririn de diğer takrir gibi; vakti âhara taliki mealindedir. Müzakerenin kifayeti aleyhinde Hüseyin Bey söz söyliyecektir. Müzakerenin kifayetini reyi âlinize vaz'edeceğim. *(Kâfi değil sesleri)* Ademi kifayeti hakkında Hüseyin Bey söz söyliyecek.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Arkadaşlar müsaade buyurun, istirham ederim dinleyin.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Ben de söz isterim.

HÜSEYİN BEY (Devamla) — Arkadaşlar şüphesiz iki buçuk sene evvel birer ikişer Ankara'ya toplandık. Hatırımızdadır. Değil mi ya? Nasıl o zaman geldiğimizi hatırlarsanız şimdi bugün de sizin talihinizi itmam edecek, Ankara şehri olduğunu da hatırlamanız lâzımgelir. Bunu katiyen unutmamaklığınız iktiza eder. Ankara şehri hiçbir vakitte size sıkıntı göstermemiştir İzmir'den, Bursa'dan, Kütahya'dan. Eskişehir'den, bilmem nereden gelen yüz binlerce muhacirin Ankara şehrinde refahı hal ile yaşamıştır, *(Bilâkis sadaları)* şimdi ispat edeceğim. Efendiler Ankara'nın gayrı bir mahalle nakle karar verirseniz, nâdim olursunuz. *(Handeler)* Hele İstanbul'a yalan bir mahalle gitmeye karar vermek için bir düşününüz. Eğer Bursa'ya gitmek istiyorsanız katiyen caiz değildir. İstanbul muhitinden daima uzak bulunmanız lâzımdır. Daha henüz sulhu ve tarihi ikmal edemedik. İstikbal temin olunmadı ev taayyün etmedi. *(Gürültüler)* Efendiler, buraya yüz binlerce muhacir geldi. Hangisi dışarıda kaldı? Hangi bir adam, ekmeksiz kaldı? Hangisi açlıktan ve sefaletten öldü? *(Konya'ya sadaları)* Konya'ya da gidilse, orada da on liralık bir evi elli liraya vereceklerdir. Orada, burada gördüğünüz rahatı bulamıyacaksınız *(gürültüler, ayak patırdısı)* Ankara tarihî bir şehirdi ve size çok iyi bakmıştır,

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Zavallı Nevahı Kanunu.

HÜSEYİN BEY (Devamla) — Efendiler, hepinizden ayrı ayrı rica ve istirham ederim, bunun bugün müzakeresi zamanı değildir. Vakti âhara talik edelim. *(Ne vakit ya? sedaları)* rica ederim, mühim bir meseledir bu... En mühim zamanda, en nazik vakitlerde bulunuyoruz... Bu mesele ile iştigal bugün caiz değildir. İştigaliniz abestir. Vallahi Meclisin kalkması meselesinin müzakeresini ortaya atmak abesle iştigal etmek demektir.

REİS — Efendim sekiz takrir var, hepsi yekmaaldir. Müzakerenin kifayeti de teklif ediliyor. Kifayeti müzakereyi reyi âlinize vaz'ediyorum. Müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür. Takrirleri sıra ile okuyoruz.

Riyaseti Celileye

1. Müzakere kâfidir
2. Bu meselenin halli zamanı henüz gelmemiştir.
3. Bu meselenin halli; malî, siyasi, askeri birtakım mesailin halline mütevakkıftır.
4. Sulhun akdine kadar Meclisin tebdili mevkii katiyen caiz olmadığından mezkûr takririn tehiri müzakeresini teklif eylerim.

18 Teşrinievvel 1338
Karahisarı Sahip Mehmed Şükrü

Riyaseti Celileye

Sulh hakkında verilen notaya cevap vürudedip sulh müzakeresinin nerede olacağı anlaşıldıktan sonra müzakere edilmesini, şimdilik müzakerenin tehirini teklif eylerim.

Malatya Mebusu Reşid

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Mukadderatı memleketin mevzuubahsolduğu şu sırada, Meclisin vazife başından infikâkî minküllilvücuh gayricaiz olduğundan mezkûr takririn münasip bir vakitte teemmül edilmek üzere tehirini teklif ederim.

Mersin Ziya

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Meclisin nakli müzakeresinin muvakkat bir zaman, için tehirini ve işbu takririn de bu mesele hakkında verilen diğer takrirlerle birleştirerek müzakerenin vakti münasibe talikini teklif ederim.

19.X.1337 Konya Refik

Riyaseti Celileye

Bu mesele şayanı müzakere olmakla beraber ademiiadesi halinde Meclisin nakli mutasavver mahallerin cephei harb olacağı kaviyyen memul olduğundan Başkumandanlığın reyi alınıncaya kadar tehiri müzakereyi teklif ederim.

Lâzistan Mebusu Osman Nuri

Riyaseti Celileye

Rauf Beyin beyanatı ile iktifa edilerek ruznameye geçilmesini teklif ederim.

19.X.1338
Gelibolu Celâl Nuri

Riyaseti Celileye

Mevzuu müzakere takririn Heyeti Vekileye havalesiyle zamanı münasipte müzakeresini teklif ederim,

Erzincan Mebusu Hüseyin

Riyaseti Celileye

Meclisin ve Merkezi Hükümetin İzmir, Konya ve Bursa'ya nakli halen masarifi külliyeyi mucibolacağından Hükümetin teklifi veçhile vakti âhara talikını teklif eylerim.

19.X.1338
İstanbul Ali Rıza

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Takrirde vakit mevzuubahis değildir. Takriri reye vaz buyurun, mesele bitsin.

Riyaseti Celileye

Meclisi Âli Merkezinin halen ve muvakkaten Bursa'ya nakli suretinde tadilen; mevzuubahis ve müzakere olan takririn reye vaz'mı teklif eylerim.

Muş
Abdülgani

REİS — Altı takrir de Bursa, Konya, İzmir şehirlerinden birine nakli hakkındadır. Ancak takrirler hüküm ve müedda itibariyle müzakerenin vakti münasibe talikidir.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — ilk evvel yüz elli imzalı takriri reye koyacaksınız.

REİS — Yalnız Karahisar Mebusu Mehmed Şükrü Beyin takririnde bir fark vardır ki; sulhün inikadı tarihine kadar nakil meselesinin mevzuubahs edilmemesidir. Diğerleri vakti münasibe diyor.

Riyaseti Celileye

Mahkeme kadıya mülk olmaz; elbette bir gün Ankara'dan nakledeceğiz. Sulh konferansı taayyün etmediğinden bu meselenin vakti merhun ve münasibine taliki müzakeresini teklif ederim.

19.X.1338
Karahisarı Şarki Mebusu Ali Süruri

REİS — Bu son takrir de dâhil olduğu halde takrirlerin cümlesi âdeta yekmealdir. Vakti merhununda müzakeresi teklif ediliyor. Konya Mebusu Refik Beyin takririnde "diğer takrirlerle birleştirilmem" kaydı var. Diğer takrirlerle birleştirilmek üzere vakti münasibine teklif ediyor. Bu takriri reyi âlinize vâz'ediyorum. Kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın. Diğer takrirlerle birleştirilmek üzere müzakeresi tehir edilmiştir.

On dakika teneffüsten sonra devam etmek üzere celseyi tatil ediyorum.[78]

[78] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 24, İçtima 122, Sayfa 27-31*

24 Teşrinievvel 1338 (1922) Salı
Menhubat Komisyonlarının Sureti Teşekkülü Hakkında Kanun Teklifi Münasebetiyle (Kurtarılan Yerlere Fevkalâde Heyetler İzamı Hakkındaki Kanun)

REİS — Efendim bu Menhubat Komisyonu hakkındaki vazaifi mübeyyin kanundan sonra muvakkat ceza mahkemelerini de okuyalım da ondan sonra müzakeresine bağlıyalım.

NEŞET BEY (İstanbul) — Reis Bey usul hakkında söyliyeceğim. Efendim bu seyyar mahkemeler hakkındaki kanun evvelce hükümetten teklif edilmiş ve Adlîye Encümenine havale edilmiş ve encümence reddedilerek onun yerine İstiklâl mahkemelerinin ikamesi tasrih edilmişti ve aynı zamanda Meclisi Âliniz de bu Adliye Encümeni mazbatasının ki -İstiklâl mahkemelerine dairdir- müzakeresine geçmek suretiyle Hükümetin teklifini reddetmiştir. *(Hayır sesleri)* Hâlbuki bir senede iki defa teklif doğru olamaz.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim bendeniz usul için bir şey arz etmek isterim. Memaliki müstahlâsanın idaresine ait şu uzun lâyiha-i kanuniyenin tab'iyle tevziini teklif edeceğim. Çünkü bu tabı ve tevzi olunmadan bu mesele hiçbir zaman müzakere edilemez. Esasen mevzuubahsolan Encümeni Mahsusun tanzim ettiği kanundur Bu ona terdifen Hükümet tarafından gönderilmiştir. Bu taba gönderilsin, bir iki saate kadar zannederim yetişir. O vakte kadar da Meclisi Ali bunu tetkik eder.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim Kütahya Mebusu Ragıb Beyin verdiği takrir üzerine şu Encümeni Mahsusun teşkiline Meclisi Âli karar vermiştir. Meclisi Âli derhal bunun müzakeresine geçecektir. Biz zaten mazbatada bahsettik. Hükümet bu işleri yüzüstüne bırakmıştır. On beş Teşrinievvel tarihinde nâkafidir diye Rauf Beyefendinin bu kürsüden istirdadettiği Menhubat komisyonları ve seyyar mahkemelere ait kanun lâyihalarını, böyle bir kanunun meydana çıktığım görür görmez Hükümet derhal tekrar bu kanunları Meclise sevk etmiştir. Saniyen soruyorum, Makamı Riyasete, Hükümetin şimdi burada teklif ettiği bir kanun encümene gitmeden derhal mevkii müzakereye vaz'olunabilir mi? Bu kanun hangi encümenden geçmiştir? Evvelce bu seyyar mahkemeler hakkındaki kanunlar Adliye Encümeninden geçmiştir. Sonra Encümeni Mahsusa gitmiştir. O Encümeni Mahsusta başka şekle kalbedilmiş, büsbütün başka bir şekilde Heyeti Umumiyeye gönderilmiştir. Hükümet her ikisini nâtamam görerek geriye almış. Sonra tutmuş böyle bir kanun göndermiştir. Rica ederim bu kanun, Menhubat komisyonları Kanunu hangi encümende tetkik edilmiş de o encümen mazbatası diye buraya gelmiştir Nerede görülmüştür ki bir kanun Meclisi Teşriî ve İcraide olsun bir encümene gitmeden böyle alelacele müzakere edilsin, Binaenaleyh Encümeni Mahsus mazbatasının bir an evvel mevkii müzakereye vaz'ını teklif eylerim. *(Bravo sesleri)*

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim Heyeti Vekile geç kalmamıştır. Heyeti Celilenizin izhar buyurduğu arzu ki İsmail Subhi Beyle rüfekasının vermiş olduğu takrir Heyeti Vekileye havale edilmek suretiyle anlaşılmıştır. Üzerine Heyeti Vekile bu meseleyi kifayeti derecesinde düşünmüş, nokta-i nazarlarını bir lâyihai kanuniye şeklinde tesbit etmiş ve Meclisi Âlinize takdim etmişti. Bunlar encümende müzakere edilmiş, basılmış zannederim. Heyeti Vekilenin bunda da terahi göstermiş

denmesi pek de doğru olamaz, bundan bir müddet akdem tetkik etmek üzere geri aldım. Fakat sarfınazar edilmemiştir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Sonra geri almadınız mı?

RAUF BEY (Devamla) — Bundan bir müddet evvel tekrar tetkik etmek üzere geri aldım Sarfınazar edilmiş değildir. Ve bugünkü maruzatımla da bunun muvafık olduğunu Heyeti Âliyenize arz ediyorum.

MÜFİD BEY (Kırşehir) — Efendim Ziya Hurşid Bey biraderimiz Encümeni Mahsus namına Mazbata Muharriri olmak sıfatiyle beyanatta bulunurken Hükümet tarafından bu kanunun teklif edildiğini ve bu kanunun hiçbir encümene gitmiyerek ve hiçbir encümende tetkik edilmiyerek geldiğini ancak istiklâl mahkemeleri teşkiline dair olan Kanunun geriye alındığını beyan buyurdular. Hâlbuki gerek Menhubat komisyonlarına aidolan Kanun, gerekse Seyyar mahkemelere aidolan Kanun Encümeni Adlinize gelmiştir ve orada durüdizar müzakereden sonra yalnız Encümeni Adlîde değil, hattâ Muvazene-i Maliye, Adliye ve Dâhiliye encümenlerinden müteşekkil yine bir Encümeni Mahsusta da müzakere edilerek, Menhubat komisyonlarına aidolan Kanunun esasatı hukukiye ile gayrikabili telif olmasına binaen esas itibariyle reddedilerek ancak elde bulunan istiklâl mahkemeleri Kanununun tatbik edilmesini encümen ekseriyetle kararlaştırarak Meclisi Âlinize takdim etti, Meclisi Alinizde müzakere edilmek için gerek istiklâl mahkemesine ait, gerekse Menhubat Komisyonuna aidolan Kanunun reddini mucibolan esbab-ı mucibeli mevaddı kanunîye tabı ve tevzi edilerek müzakere edildi. Nihayet istiklâl mahkemelerine ait Kanun iki defa reye vazedilerek (90) şu kadar müstenkife karşı kabulü gayrimümkün olduğunu görmesine binaen Hükümet bunu geriye istedi, aldı. Evvelki mazbata da Encümeni Mahsustan geçerek karara iktiran etti ve bunlar buradadır. Encümenlerde tetkik edilmiştir. Ziya Hurşid Bey biraderimiz, zannedersem, bu ciheti unutuyor.

REİS — Usul hakkında müzakere cereyan etti. Menhubat Komisyonu hakkındaki lâyihai kanuniye okunacaktır.

"Yunanlılardan tahlis olunan ve edilecek olan mahallerde Menhubat komisyonlarının sureti teşkiliyle vazaifine dair Kanun" layihası okunur.

REİS — Efendim. Bir Muvakkat Mahakimi Cemiye Kanunu var, bir Encümeni Mahsusun ihzar ettiği lâyiha var.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Murakabe Heyeti de vardır Reis Bey.

REİS — Evet efendim bir de Murakabe Heyeti vardır.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Devamla) — Efendim talimatname kaydı da onun altındadır.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Usulü müzakere hakkında söyliyeceğim. Şimdi efendim Hükümet tarafından teklif edilen lâyiha-i kanuniyenin her ikisi de ruh ve serlevha itibariyle aynı gibi bir şey. Yunanlılardan ahiren İstihlâs olunan veya olunacak olan memalikte yapılacak teşkilâta aittir ve bir de yine işgal esnasında vukubulan ceraim ve menhubata mütaallik mesaili hal ve intacetmek üzere birer komisyon teşkili

hakkındadır. Bizim istediğimiz; elyevm açıkta ve çıplak bulunan felâketzedelere mesken bulmak ve onları iskân etmek...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Herkes usul hakkında diye söz alıyor. Esas hakkında maruzatta bulunuyor. Henüz bir şey müzakere etmedik ki usul hakkında müzakere cereyan etsin,

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Hükümet tarafından teklif edilen şu iki kıta lâyihai kanuniye ayrı bir mesele olduğu gibi Encümeni Mahsus tarafından teklif edilen lâyihai kanuniye de başka bir meseledir ve Encümeni Mahsusun teklif ettiği madde-i kanuniye açıkta ve çıplak bulunan ahalinin bir an evvel temini iskân ve bir an evvel teinini maişetleri ve bir an evvel ziraatlerinin temini hususuna matuf olduğuna nazaran evvelemirde Encümeni Mahsusun teklifi mevkii müzakereye vazedilsin, Hükümetin teklifatı, ikinci dereceye kalır.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim ayrı bir mesele değildir. Heyeti Aliyenizin kararı veçhile Muaveneti İçtimaiye Vekâletine tahsisat verilmiş ve talimatı ita olunmuştur. Tahsisatı mezkûre derecesinde iskân ve iaşeye başlanacaktır ve belki de başlanmıştır. İşte bu iskân ve iaşe umurunu tacil etmek üzere murakabe heyetleri icrayı vazife edecekler ve husuaatı mezkûreyi tesri edeceklerdir. Hulâsa bu mazbatayla, Encümeni Mahsusun teklifi veçhile temin edilmek istenilen hususat ve maksat daha usulünde olarak mevkii fiile getirilecektir.

MUSTAFA KEMAL BEY (Devamla) — Kontrol memur ve heyetlerinin teşkilinden maksat; gerek seyyar hâkimlerin ve gerek menhubat komisyonlarının ifa ettikleri vazaifi murakabeden ibarettir. Başka bir şey yoktur.

RAUF BEY (Devamla) — Hayır efendim; hepsini murakabe edecektir. Ezcümle muaveneti içtima iyeye ait mesaili de murakabe edecektir.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Hükümet; Encümeni Mahsusun yaptığı lâyihai kanuniyeyi müzakere ettirmemesi bunu istemediğinden dolayı mıdır?

SAMİ BEY (İçel) — Öyle öyle.

NEBİL EFENDİ (Devamla) — Bunun için mi teklif atta bulunuyor? Yoksa levayihi mezkûrenin tevhiden mi müzakeresini arzu ediyor? Bu anlaşılsın.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Orası Tavazzuh edemez, ince bir meseledir.

NEBİL EFENDİ (Devamla) — Burası açık söylensin.[79]

[79] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 24, İçtima 125, Sayfa 121, 123***

26 Teşrinievvel 1338 (1922) Perşembe
Hariciye Vekili İsmet Paşanın Meclise İltihakına Kadar Dr. Rıza Nur Beyin Müşarünileyhe Vekâlet Edeceğine Dair Beyanatı

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendiler, arkadaşımız Yusuf Kemal Beyefendinin istifası üzerine yerlerine diğer bir zatın intihabına değin Rıza Nur Beyin Hariciye umurunu tedvir eylemesini Heyeti Aliyenize arz etmiştim. Muvafakat buyurulmuştu.

Şimdi İsmet Paşa Hazretlerinin Hariciye Vekâletine intihabı takarrür etti, tekrar Rıza Nur Beyin İsmet Paşa Hazretlerinin vazifesine başlıyacağı tarihe kadar vekâleten ifayı vazife etmelerini teklif ediyorum.

REİS — Efendim, Rauf Beyefendinin teklifi veçhile Rıza Nur Beyin Hariciye umurunu vekâleten, tedvir etmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın ekseriyeti azîme ile kabul edilmiştir.

Efendim, Cumartesi günü içtima etmek üzere Celseyi tatil ediyorum.[80]

[80] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 24, İçtima 127, Sayfa 208*

28 Teşrinievvel 1338 (1922) Cumartesi
İzmit Muharebelerinde Hüsnühizmeti Görülen Geyveli Fuad ve Rıza Beylerin İstiklâl Madalyasiyle Taltifleri Hakkındaki Tezkere Münasebetiyle

— İzmit muharebelerinde hüsnühizmeti Görülenlerden GeyveIi Fuad ve Rıza Beylerin İstiklâl Madalyası İle Taltiflerine Dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Tezkeresi

REİS — İzmit muharebatında hüsnühizmeti görülen Geyveli Hafız Fuad ve Rıza, beylerin istiklâl Madalyası ile taltiflerine dair Heyeti Vekile Riyaseti tezkeresi var. Onu okuyacağız.

22.X.1338

T.B.M.M. Riyaseti Celilesine

Dâhiliye Vekâletine İzmit, Mutasarrıflığından mevrut ve Vekâleti Muşarileyhadan 7 Teşrinevvel 1338 tarih ve İdarei Umumiye Müdüriyeti 1894/23139 numaralı tezkere ile mersul mazbatada İstiklâl Madalyası ile taltifleri teklif edilen Geyveli Abdi Beyzade Hafız Fuad ve Şahin Beyzade Rıza Beylerin ol veçhile taltiflerinin Meclisi Âliye arzı İcra Vekilleri Heyetinin 21.X.1338 tarihli içtimaında takarrür etmekle mezkûr mazbata sureti musaddakası leffen takdim kılınmıştır, ifayı muktezasiyle neticesinin iş'arına müsaade buyurulmasını rica ederim efendim.

T.B.M.M. İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

İzmit Sancağı Meclisi idaresi
Dâhiliye Vekâleti Celilesine

Müdafaayı Hukukun teşkili tarihinden beri muhitin en buhranlı ve Hiristiyan ve Abazaların isyanları zamanında bunların tenkilleri için Mîllî Kuvvetler başında cephe kumandanlığını deruhde etmek ve cephenin gerisinde şu maksadın temini husulü uğrunda âzami fedakârlık ibraz etmek suretiyle bihakkın vazifei vataniyesini ifa ettikleri Geyve Kaymakamlığından batahrirat vukubulan işardan anlaşılmış Geyveli Abdi Beyzade Hafız Fuad ve Şahin Beyzade Rıza Beylere istiklâl Madalyası Kanununun birinci maddesi ahkâmına tevfikan birer kıta madalya itariyle taltifleri hususuna müsaade buyurulması arz olunur olbâbta.

14 Eylül 1338

Mutasarrıf	**Kadı**	**Müftii Belde**
Sadi	Fevzi	Hasan Fehmi
Muhasebeci		**Tahrirat Müdürü**
Okunamamıştır		Nureddin

Ziraat Müdürü Mumaleyhinden başka bu gibi fedakârlıklarda bulunan Kutsi ve rüfekasından Müderris Şevket ve Hacı Rıfat efendilerin dahi müstehakkı taltif oldukları kanaatinde bulunduğumu mübeyyin şartla imza ederim.

Ali Osman

Maarif Müdürü	**Sıhhiye Müdürü**
Namına Başkâtip	Bulunmadı
Ahmed Kemal	
Âza	**Âza**
	Zühdü veya İbrahim
Âza	**Âza**
Bulunmadı	Hasan Basri

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Reis Bey usul hakkında söz söyliyeceğim..

Efendim mevzuubahsolan mesele Milli Mücadeleye karışmış, iştirak etmiş olan bâzı zevatın istiklâl Madalyası ile taltifidir. Tabiî böyle Mücahadei Milliyeye bidayetinden beri iştirak eden zevata verilmek üzere bu madalyalar ihdas edilmiştir ve vermekte hiçbir şey denilemez. Yalnız bendenizin düşündüğüm nokta şudur; Bu işte yani Mücahadei Milliyede hizmetleri mesbuk olan zevat pek çoktur. Fakat bunların arasında gözü açık olanlar livaya bir mâzbata yaptırıp gönderiyor. Kendisine İstiklâl Madalyası ita olunuyor. Diğer bir yerde bir vilâyet ve liva yazmıyor. Zamanını bekliyor. Yani makulât dairesinde hareket edenler **o** tarafta mahrum kalıyor. Ben denizce eğer bunların zamanı gelmişse hepsini birden düşünmelidir. Herkes için ve her yer için bir şey düşünüp yapılmalıdır. Ve yazılmalıdır. Bendenizin düşündüğüme göre eğer zamanı gelmemişse inşallah sulhtan sonra; Mücadelei Milliye esnasında, esaslı surette hizmet eden ve İstiklâl Madalyasına kesbi istihkak eden zevata İstiklâl Madalyası verilir.

Malûmu âlileri olduğu üzere Meclisi Âli azaları bu madalyaya namzet olarak irae edildiği halde bunlara bile verilmemiştir. Binaenaleyh niye acele ediyoruz? Şuna veya buna şimdiden nişan verilsin. Acaba bunlardan başka daha elyak olanlar yok mudur ki onları mahrum bırakıyoruz? Bendeniz onun için Heyeti Vekilenin bir usul, bir nizam meydana getirmesini ve usule tevfikan her tarafta tetkikat yaptıktan sonra toptan bir muamele yapılmasını teklif ediyorum. Böyle yapılırsa daha muvafık olur. Yoksa vaktiyle rütbe-i saniye tevcihine, İstanbul payesi tevcihine benziyecektir. Yazık olacak bu İstiklâl Madalyalarına! Berbat olacak! Onun için bendenizce Hükümetin bir nizamname ile buraya gelerek bu meselenin tetkik ve ona göre muamele ifasını teklif ediyorum.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — İstiklâl Madalyası Kanununun sarahatine karşı Heyeti Vekile kendi kararıyle mukarrerat ittihaz edip kanun hilâfına hareket edemez. Kanunda sarahati kâfiye vardır. İnhalar üzerinde Heyeti Vekilenin salâhiyeti mümeyyizesi vardır Tetkik eder, usulünde olduğunu anlayınca Heyeti Aliyenize arz eder. Heyeti Aliyeniz isterse kabul eder, isterse etmez. Zamanının tâyinine gelince; muharebatta fedakârlık edenleri Ordu inha ediyor. Bunlara hayır, şimdi durunuz, zamanını bekliyeceğiz denmez. Orduda bulunanlar hakkında zaman gözetilmeyince cephe gerilerinde ve sair yerlerde bulunanlar hakkında da hayır size veremeyiz denmez. Onun için Salâhaddin Beyin fikirlerini hürmetle istima ettim. Fakat Heyeti Vekilece başka türlü hareket imkânı yoktur. Müsavata riayet lâzımdır, İnha geldikçe Heyeti Vekile tetkik eder, Temyiz eder. Heyeti Aliyenize arz eder. Kabul, ademikabul Heyeti Aliyenize aittir.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim zatıâlileri "bize muameleten bir kâğıt gelirse bunun icabını ifa ederiz" diyorsunuz. Bendeniz diyorum ki, Heyeti Vekilenin bir hakkı temyizi vardır. Tekmil bütün memleket hakkında şümullü salâhiyeti vardır. Lâalettayin bir meclisi idare âzasına işarına binayı muamele edilemez. Ordunun teşkili, memleketin müdafaası nokta-i nazarından cansiperane hareket ve fedakârlığı sebk etmiş ve fakat el'an İstiklâl Madalyası almamış birçok zâbitan vardır. Aceleniz nedir? Memleketin birçok nıkatında, şurada burada, Erzurum'da. Yozgat'da ve sairede Millî Mücadeleye atılmış, eşkıya peşinde takibatta bulunmuş ve ifayı hizmet etmiş adamlar vardır. Bu adamlar vardır. Bu adamlar neden düşünülmüyor? Binaenaleyh; Heyeti Hükümetten bunun daha şâmil bir surette ve memlekette hiç kimseyi meyus etmiyecek

ve herkese adili hakkaniyet dairesinde tevzi olunacak bir şekilde teklif edildiğini görmek isterim. Maatteessüf bunu yapmadılar.

RAUF BEY (Devamla) — Efendim! Salâhaddin Beyefendi galiba mâruzâtımın o kısmını işitmediler. Bendeniz Heyeti Vekile temyiz eder, tetkik eder dedim. Bunu da temyiz etmiştir. Ve muvafık görmüştür, ondan sonra Meclisi Âlinize arz etmiştir. Heyeti Vekile kendisine havale edilen evrakın hepsini en kısa zamanda tetkik ve icabedenleri Heyeti Aliyenize arz etmekle mükelleftir. Memlekette, şuna veya buna müsavatsızlık oluyor diye bir kayit ve işaret bize ihsas edilirse onu da ayrıca tetkik ederiz. Fakat Hükümete bildirilmemiş, Hükümetin haberi olmamış şeyleri niçin soruyorsunuz? Çünkü malûmatımız yoktur.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Evvelâ Meclisi Âli almamıştır.

RAUF BEY (Devamla) — Efendim Meclisi Âli hakkında da, bir inha gelirse onu da tetkik eder ve arz ederiz.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Hacet yok.

NEŞET BEY (İstanbul) — Salâhaddin Beyefendi o zevatı bilmiyorlar, bilmiş olsalardı söylemezlerdi.

RAUF BEY (Devamla) — Efendim Hükümetin semiıttılatına vâsıl olanlar hakkında siyyanen muamele yapıyoruz. Hükümet birisinin hakkını tehir etmek salâhiyetini de kendisinde görmüyor.

REİS — Efendim bâzı arkadaşlar bir mesele hakkında söz almışlardır. Müzakereye devam edecek miyiz? *(Hay hay sadaları)* Efendim bu gibi şeyleri Meclisi Aliye arz ediyoruz ve bilâmünakaşa reye vaz diyoruz,

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — İcabederse münakaşa edilir.

REİS — Efendim müsaade buyurun, münakaşa olunmasın demiyorum. Yalnız Salâhaddin Beyefendi müsavata riayet edilmesini ve bütün memlekete şâmil olmasını teklif etti. Yani nevanına Heyeti Vekilenin bu teklifinin tehirini teklif ettiler.

HEYETİ VEKİLE REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Ne zamana kadar rica ederim?

REİS — Bu usulü müzakereye dair bir tekliftir.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Encümende tetkiki icabetler.

REİS — Kanunda encümende tetkiki yoktur. Şimdi efendim, bu usulü müzakereye dair bir tekliftir. Arzu ederseniz müzakereye devam edelim. Arzu ederseniz reye koyalım. Reye konunca eğer kabule iktiran etmezse tehir edilmiş olur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — O zaman reddolur. *(Müzakereye devam edelim, sesleri)*

FEVZİ EFENDİ (Batum) — Efendim, bendeniz bir tarafını anlamak istiyorum ki, Şark Cephesinde Ermenistan harbi bitti, Gürcistan harbi bitti. Erzurum, Sivas kongrelerini yapmak ve bu Meclisi toplamak için vakit kazandıran Elviyei Selâse ahalisi olmuştur. Bunların içerisinde çete reisliği değil, muazzam bir ordu kumandanlığı vazifesini yapmış ve bu Meclisin inikadına çok mühim hizmet etmiş zevat vardır. Bunların hiçbirine bir şey yapılmamıştır. Salâhaddin Beyefendinin mütalâasına tamamiyle iştirak ediyorum. Hükümet bir nizamname ile gelsin, hepsine verelim.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Efendim, mâruzâtım gayet kısadır, İstiklâl Madalyası gayet mühim bir madalyadır. Bunun ehemmiyetini düşürmemek için Heyeti Vekilenin teklifinin ayrıca bir encümende tetkik edilmesini teklif ediyorum. Yoksa Abdülhamid'in nişanlarına döner ve hiçbir kıymeti kalmaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bendeniz de arkadaşlarımın iddialarını tekrar edeceğim. Başka bir şey söylemiyeceğim. Harekâtı Milliyenin bidayetinden beri vesaika müsteniden hidematta bulunan İnsanları taltif etmeli ve bunların muamelelerini tetkik İçin bir encümene havale etmelidir. Bunlar cidden tahkika muhtaç şeylerdir. Herkesin hakkı mahfuz kalmalıdır. Yarın her kaymakam inha eder, hor mutasarrıf yüzlerce insan inha eder ve bu suretle zannederim İstiklâl Madalyası mahiyetini mevkiini biraz kaybeder. *(Harb madalyaları gibi, sadaları)*

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — İşlerine gelmiyenlere de tekme vururlar.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Harb madalyası Harbi Umumide birçok suiistimale uğradı. Böyle tarihî ve cidden her surette kıymetli olan bu nişanlan ibzal etmek doğru değildir. Sonra kendilerine İstiklâl Madalyası verilecek adamların hizmetlerini müsbit vesaik bulunmalıdır. Yoksa böyle inhalar üzerine madalya verilirse bir kıymeti kalmaz. Binaenaleyh, bunun her halde tehiri ve sureti inha hakkında bir usul ittihazı lâzımdır. Yoksa devrisabıkın, Padişahın şeysi gibi olmasın. Kaymakamın, Meclîsi İdare âzasının kim teveccühünü kazanırsa inhalar cayır cayır akar. Daha ziyade çalışanlar mağdur olurlar. Yani bu zatlar burada mevzuubahis değildir. Usul mevzuubahistir. Hattâ hepimizce de tanınmış insan bile olsa bunu bir usulü sâlime rapdetmedikçe katiyen bu şekildeki inhalarla İstiklâl Madalyaları bu Meclisten çıkmamalıdır.

YASİN BEY (Gaziayıntap) — Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi buyurdular ki, Kanunen böyledir, Filvâkı kanunda inha edilir, diyor. Bu sarih değildir. Mutasarrıf mı inha eder, kaymakam mı inha eder. Yoksa ordu kumandanları mı inha eder, bu sarih değildir. Hakikaten Salâhaddin ve Hüseyin Avni Bey biraderlerimizin teklifleri gayet doğrudur. Bundan iki sene evvel Anteb'de harekât yapan insanlar inha edilmiştir. Anteb Meclisi Âlimizce malûmdur. O inha ne Heyeti Vekileden buraya gelmiş, ne de Meclis bundan haberdardır. Mademki Heyeti Vekile kanunen inha etmek salâhiyetini haizdir, niçin iki seneden beri yapmamıştır da bugün bunu yapıyor? Hakikaten bu çok şayanı tetkiktir. Filhakika kanun, inha eder, diyor. Fakat Meclisi Âlinize soruyorum. İki sene evvel harekât yapan, fedakârlık yapan bir memleketin başına üç sene sonra gelen bir mutasarrıf o memleketin fedakârlığını, rica ederim, nasıl takdir edebilir? Binaenaleyh, inhanın ne surette yapılacağına dair bir şekil yapılmalıdır. Yoksa böyle mazbata ile inha edilmek doğru değildir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Hizmet edenler milletin kalb ve vicdanında yaşıyor.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — 66 numaralı İstiklâl Madalyaları Kanunu vardır. Bu kanunun birinci maddesinde kimlerin madalya alacakları tasrih ediliyor. Burada deniliyor ki; "Bilfiil kıta başında, cephede veyahut dahilî isyanları teskinde fevkalâde fedakârlık gösteren ümera, zâbitan, efrat ve Millî Kahramanlara ve cephe gerisinde de maksadı ulvînin husulü işin âzami ibrazı mesai edenlere verilir" Bundan sonra bir kısım daha vardır ki; Bunların bir kısmının şimdiye kadar lâfını bile duymadık burada.

Onlar da kimlerdir efendiler? Onlar bu memleket uğrunda, İstiklâli Millî uğrunda fedai can eden şühedanın ekber evlâdıdır. Hâlbuki şühedanın ekber evlâdından bir isim okunmamıştır burada. Çünkü dirileri bitirmedik ki ölülere sıra, gelsin. Şimdi efendim; İstiklâl Madalyasının kimlere verileceğini anladık. Kanunun üçüncü maddesini okursak orada da deniyor ki; "Birinci maddede beyan olunduğu veçhile madalyaya, kesbi istihkak edenler hakkında esbab-ı mucibeli inhalar Heyeti Vekileye gönderilir"

Demek ki esbab-ı mucibelerini gösteren inhalar Heyeti Vekilede tetkik edilecek, kendi mütalâamı söylüyorum, çünkü kanun sarih değildir. Ciheti askerîden olursa kumandandan, ahaliden olacak olursa en büyük mülkiye memurundan esbab-ı mucibeli bir inha gelecek. Heyeti Vekilede bu tetkik edilecek ve Meclisi Alinize takdim olunacak. Heyeti Aliyeniz, Heyeti Vekile kabul etmiştir diye kabul etmek mecburiyetinde değilsiniz. Heyeti. Celileniz de o esbab-ı mucibeyi okutturursunuz. İsterseniz kabul edersiniz, istemeniz reddedersiniz. Binaenaleyh şimdi bilmiyorum Geyve'den mi, bilmem nereden bir mazbata gelmiş. Pek güzel. Heyeti Vekile bunun esbab-ı mucibesini tetkik etmiş ve Heyeti Aliyenize arz etmiş. Pekâlâ, esbab-ı mucibesi okunsun. Biz mecbur değiliz behemehâl kabul ve tasdîka istersek kabul ederiz, istersek reddederiz. Kabul ve tasdik edersek itâ olunur. Şimdi bu böyledir, Sonra zannederim burada encümen Heyeti Vükelâ oluyor. İnhalar Heyeti Vekileye geliyor. Onlar tetkik ediyor. Encümen yok. Encümen makamına Heyeti Vekile kaim oluyor. Binaenaleyh burada mesule yoktur. İstersek kabul ederiz. İstersek kabul etmeyiz. Diğer rüfekanın mevzuubahsettikleri cihet şudur: Diyorlar ki; "Bir çok yerlerden birçok mazbatalar, daha bu gibi inhalar gelmiş..."

SALÂHADDİN BEY (Mersin) —Gelmesi icab eder.

MAZHAR MÜFİD BEY (Devamla) — Gelmiş de vardır beyim, onlar tehir edilmiş. Yeni gelenlerin muamelesi yapılıyor.

YASİN BEY (Gaziayıntap) — Öyledir.

MAZHAR MÜFİD BEY (Devamla) — "Şu halde onlar da toplansın ve hepsi birden yapılsın" buyuruyorlar, Efendiler bir sual daha var. Meselâ bir arkadaşımız diyor ki; "Maraş'da, Anteb'te, şurada burada fedakârlık eden zevat vardır, neden inha edilmemişlerdir?" rica ederim, inha edilmemişse Heyeti Vekilenin hot, behot (Filân yerdeki adam fedakârlık etmiştir, hizmet etmiştir, binaenaleyh İstiklâl Madalyası verilmesi lâzımdır) demeğe hakkı yoktur. Eğer inha edilmişse...

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Kim inha edecek? O malûm değil.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Kimin inha edeceğini arz ettim. Kendi mütalâama göre ciheti askeriyeden olursa -mademki kanun inha diyor- en büyük askerî kumandanı mülkiyeden olursa en büyük mülkiye memurları inha, edecektir. Binaenaleyh şimdiye kadar varidolanların toplanması veyahut daha gelmiyen, Salâhaddin Beyefendinin buyurdukları gibi, gelecek olanların toplanıp umumunun birden Meclise arz edilmesi meselesine gelelim: Vallahi ben buna iştirak edemiyorum. Çünkü düşünüyorum; birtakım fedakârlık ibraz etmiş zevat, vardır. Bunların inhaları, aidolduğu makamattan gelecek, bunları. Heyeti Vekile tetkik edecek. Elbette uzun zamana mütavakkıftır.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Bu madalyaların aslı yoktur. Beyefendi!

MAZHAR MÜFİD BEY (Devamla) — Onun için burada bizim Heyeti Vekileden talebedeceğimiz bir şey vardır: Eğer şu inhadan mukaddem tarihli bir inha gelmiş

de Heyeti Vekile bakmamış ve muahhar tarihli inhalara bakmış İse bunun sebebini sorabiliriz ve "niçin sıraya, tarih sırasına riayet etmediniz" deriz...

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Ne veriyoruz. Beyefendi hangi madalyayı veriyoruzt

MAZHAR MÜFİD BEY (Devamla) — İşte böyle bir sual sormaya hakkımız vardır. Niçin muahhar tarihliyi gösteriyorsunuz da mukaddem tarihli çıkmıyor? diye sorabiliriz. Fakat şimdi bir inha gelmiş, Heyeti Vekile de kabul etmiş, tasdiki âlinize arz ediyor, isterseniz reddedersiniz, isterseniz kabul edersiniz. Ve Feyyaz Ali Bey "Hani Madalya" diyorlar.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Kanun çıkalı bir sene, oluyor!

MAZHAR MÜFİD BEY (Devamla) — Henüz madalya gelmemiştir. Gelseydi en evvel arkadaşlarımızın göğsünde görecektik.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, Mazhar Müfid Beyefendi kanunu da nazarı âlinize arz etti. Bendenizin arz ettiğim gibi; Heyeti Vekileniz, fedakâr milletdaşlarımızın fedakârlıklarını tebcilen haklarında vâki olan inhaları kemali ehemmiyetle tetkik ediyor. İnhayı ve esbab-ı mucibesini muvafık görürsek hemen Heyeti Celilenize arz ediyoruz. Hiçbirini tehir etmiyoruz. Dünkü fedakârlığın mükâfatı ne kadar çabuk verilirse, şüphesiz o kadar müessir olur. Arkadaşlarımızın da o noktadan istical ettiklerini zannediyorum. Diğer taraftan fedakârlık etmiş ve henüz İnha edilmemiş olanlar varsa onlar da Hükümetin nazarı ıttılaına vâsıl olmamışlardır. Onun için çalışalım, icabeden yerlere yazalım. Varsa tesri etsinler. Biz bilmiyoruz. Yalnız arz etmek istediğim şey şudur; Heyeti Vekileniz, bu zevat hakkındaki inhanın esbab-ı mucibesini tetkik ederek kabul etmiş ve Heyeti Aliyenize arz etmiştir. Bu arz olunan zevat, Kocaeli Şibih cezıresindeki harekâtda, millete pek büyük hizmet etmişlerdir. Millete menfaatleri dokunmuştur. İstiklâli Millimize büyük yardımda bulunmuşlardır. Bunun mazbatası vardır. Tetkikat neticesinde Heyeti Vekilenizde, bu kanaat hâsıl olmuştur, Onun üzerine Heyeti Âliyenize takdim edilmiştir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bu, böyle olursa yarın istiklâl madalyası için binlerce mazbata gelir. Büyük Millet Meclisi; bu inha üzerine nasıl İstiklâl Madalyası verdiyse, yarın Meclisi İdare âzaları sıra ile kendilerini inha, edeceklerdir. Onlara da verecek miyiz; bendeniz bunu yanlış görüyorum bir usul ittihaz edelim. Sizin elinizde bu şekilde bir kanun yoktur.

RAUF BEY (Sivas) — Efendim, Meclisi Âlinin ittihaz edeceği diğer bir usule. Heyeti Vekilenizin hakkı itirazı bile yoktur. Kararınız Meriyülicradır. Bunu bize "şöyle olmalıdır" diye hitabetmede zannederim bir menfaat yoktur. Bir usûl ittihaz edersiniz, karar verirsiniz, kanun yaparsınız. Biz de itaate mecburuz. O veçhile hareket ederiz. Fakat bugünkü -Kanun dairesindeki- hareketimiz için "caiz değildir" demek, zannederim muvafık olamaz,

YASİN BEY (Gaziayıntap) — Rauf Beyefendi buyurdular ki: "Gelen inhaları tetkik ediyoruz. Meclisi Âlinize arz ediyoruz." Efendim Anteb'den inhalar gelmiştir. Resmen tetkik etmişler ve gayri muvafık görmüşler de mi onları inha etmemişlerdir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Devamla) — Efendim, çok katı sualler soruyorsunuz. Ben bu suallere hâtıramdan pek muvafık cevaplar veremiyeceğim. Fakat hatıram kuvvetli ise zannederim ki, Anteb'den gelen inhalar, doğrudan doğruya

kumandanlığın inhasıdır. Onlar berayı tetkik Müdafaai Milliyenin nazarı dikkatine arz edilmiştir.

YASİN BEY (Gaziayıntap) — Doğrudan doğruya o zaman Mutasarrıf Vekili olan Ragıb Bey inha etmiştir. Ondan sonra gelen Mutasarrıf da tekidedilmiştir.

RAUF BEY (Devamla) — Heyeti Vekile Riyasetine yazılmış böyle bir evrak bilmiyorum... Yasin Bey, bu suale şimdiden cevap vermekte mazurum. Tetkik ederiz. *(Kâfi, sesleri)*

Dr. MUSTAFA BEY (Kozan) — Askerî memurini kumandanlar, memurini de Hükümet inha edecek. Fakat halkı, yani millî kahramanları kim inha edecektir?

RAUF BEY (Sivas) — Sualinize cevap veriyorum. Mustafa Bey! Mücahadei Milliyeye iştirak etmiş vatandaşlarımız, mücahedelerini bir askerî kumandan idaresinde yapıyorlarsa inha, askerî kumandanlar vasıtasiyle olur. Eğer bidayette olduğu gibi mahallî teşkilâtın başına sivil ahaliden kumandanlar geçmişse, bunları da meclisi idareler tetkik ediyor, mahallî mutasarrıflar inha ediyor. *(Kâfi, sesleri)*

SOYSALLI İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Mutasarrıfın hoşuna gitmezse?

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Efendim, istiklâl Madalyası hakkındaki Kanundan "maksadı ulvînin istihsali uğrunda fevkalâde yararlığı görülen zevat, esbab-ı mucibeli bir mazbata ile inha edilir ve Hükümet onu tetkik ve temyiz eder ve sonra Meclise arz edilir" denildiğine göre, kendilerine İstiklâl Madalyası verilmesi tasvibedilen bu zevat, maksadı ulvi uğrunda maddi ne gibi fedakârlıklar ve hizmetler yapmışlardır? Heyeti Vekilenin bu hususstaki kanaati nedir? Ve bu kanaat ne gibi esasata müsteniden husule gelmiştir? Şimdi bu hususta Heyeti Vekile Reisinin cevap ve izahat vermesini rica ediyorum.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, tekrar ediyorum. Bu zevatın, Kocaeli Şibih Cezиresindeki harekâtı askeriyede fevkalâde yararlıkları görüldüğüne dair Meclisi İdare mazbatası vardır. Ve Meclisi İdarenin mazbatasını Hükümeti mahalliye tasdik etmiştir. Hükümeti mahalliye mazbatasını Dâhiliye Vekâleti de tetkik etmiş ve Heyeti Vekilenize getirmiştir, inhasını tervicetmiştir. Heyeti Vekile de kanuna muvafakatini görmüş ve Heyeti Aliyenize arz etmiştir.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Bir liva heyeti idaresinin bir zat hakkında -umumi tâbirle- "filân yerde fevkalâde hizmet etmiştir" tarzındaki tâbiri üzerine İstiklâl Madalyası verilmesinin tensibedilmesi fevkalâde suiistimal tevlidedeceği kanaatindeyim.

RAUF BEY (Sivas) — Efendim, böyle bir kanaat olabilir. Biz silsilei meratibe riayet etmek suretiyle bu kararı verdik, yani Dâhiliye Vekâletinin inhasiyle bu kararı verdik. Bunda bir mahzur varsa, başka bir karar ittihaz buyurulur, tatbikine çalışılır.

REİS — Efendim, müzakerenin kifayetine dair iki takrir var. Sonra diğer takrirler de var, onları okuyacağız. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Efendim, takrirleri okutuyorum.

Riyaseti Celileye

İstiklâl Madalyası ile usulü taltif hakkında ortada bir nizamname olmadığından birçok yanlışlıklara mahal verilmemek üzere Heyeti Vekilece bu yolda bir nizamname Meclise getirilinceye kadar bu yoldaki muamelelerin tehirini teklif ederim.

28.X.1338
Mersin Salâhaddin

Riyaseti Celileye

İstiklâl Madalyasının sureti itası hakkında Meclisi Âlice bir usulü salimeye raptolununcaya kadar bu kısım hidematta bulunan zevatın inhalarının tehirini teklif ederiz.

28.10.1338

Erzurum	Gazianteb
Hüseyin Avni	Yasin

Riyaseti Celileye

İstiklâl Madalyası ile taltif hakkında Heyeti Vekile tarafından gelen işarların evvelâ Meclisi Âlide bir encümende bittetkik neticeye göre muamele ve reye vaz'edilmesinin usul ittihazını teklif eylerim.

28.10.1338
Burdur Mebusu Sosyallı İsmail Subhi

Riyaseti Celileye

Ordunun cephe kısmında bulunan ümera ve zâbitanından maada İstiklâl Madalyası ile taltifi istirham edilen cephe gerisi memurininin haklarındaki evrakı inhaiyenin birer kere de Dâhiliye Encümeninde tetkikini teklif eylerim.

28.10.1338
Kütahya Cemil

REİS — Efendim dört takrir okundu. Takrirlerden ikisi hemen hemen aynı mealdedir. Birisi Dâhiliye Encümenine, diğeri, her hangi bir encümene havalesini teklif ediyor. Yani, birisi tasrih ediyor, diğeri lalettayin bir encümene havale olunsun diyor. Diğer iki takrir de aşağı- yukarı birbirine müşabihtir.

YASİN BEY (Gaziayıntap) — İzahat vereceğim.

REİS — Müsaade buyurun, Yasin Bey zatiâlinizin takriri yoktur.

YASİN BEY (Gaziayıntap) — Vardır, Hüseyin Avni Beyle müştereken verdik.

REİS — Evet efendim, müsaade buyurunuz. Bendeniz izahat vereyim, kâfi görmezseniz siz de izah edersiniz. Efendim İstiklâl Madalyası hakkındaki nizamnamenin bir usulü salimeye raptına kadar bu kısım inhaların tehirini teklif ediyorlar. Hâlbuki Salâhaddin Beyefendi daha ziyade tasrih ediyor. Yeni usul yerine nizamname diyor. *(Nizamname tâbiri yoktur sesleri)* Efendim müsaade buyurun. Meclise getirilinceye kadar diyorlar ki buraya gelecek olan şey her halde kanun mahiyetinde olacaktır…[81]

---

[81] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 24, İçtima 128, Sayfa 216, 219-220***

30 Teşrinievvel 1338 (1922) Pazartesi
Sadrazam Tevfik İmzasiyle Gelen ve Müzakeresi Neticesinde Osmanlı İmparatorluğunun İnkıraz Bulup, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Teşekkül Ettiğine Karar Verilen Telgraf Dolayısiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim bugün Meclisi Âliniz Riyasetine hitaben keşide edilen bu telgraf okununca yakın bir mazideki evza ve bu evzaı idraksizlik yüzümden İstanbul'da mevki işgalde hırsla oturan insanların bu memleket ve bu milletin başına getirdikleri felâketi hatırlamak olmuştur. Cümlenizin, eminim, ayan surette batıllarındadır. Harbi Umumi neticesinde mütareke akabinde düşman kuvvetlerinin İstanbul limanına geldiği anda, milleti unutarak, düşman kuvvetlerine istinatla beraber Hâkimiyet-i Milliyeyi temsil eden yegâne teşkilâtı milleti derhal ve bilâkanun feshettiler. Bu efendilerin isnatgâhları düşman kuvvetleri idi. Kemali teessürle hatırlatmak istiyorum -hafif tâbir kullanıyorum- bu idraksizliği, o hatayı yapan zat bugün bu telgrafı keşide eden zattır. Millet tehlikeyi derhal gördü. Anavatanda, kendisini toplamaya çalıştı ve avin ve inayeti Bâri ile o zamana göre kâfi gördüğü Millet Meclisin azmiyle, iradesiyle kuvayı fiiliyesiyle küşadetti. Yani intihabat ilânına cebretti ve muvaffak oldu, Efendiler intihabat ilânına mecbur kalan İstanbul'daki heyet tekrar bu gibi sözlerle Meclisin İstanbul'da içtimaını telebetti. Bu gibi sözlerle milleti, alelhusus cihanı İslâmî İğfal etti. Harekâtı idare eden heyetlere müracaat etti, hissiyatı diniye ve İslâmiyesini tahribetti ve demek istedi ki; eğer siz İstanbul'da Meclisin toplanmasına ve aynı tâbirlerle altı yüz senelik hukukunun izalesine sebebolursunuz, şunu yaparsınız, filânı yaparsınız. Hulâsa milleti menafii âliyesinden uzaklaştırır bir felâkete sevk edersiniz ve bunun için de efendiler biz bu telgrafnamede teklif ettikleri gibi yine bir zatı, bir insanı, görüşmek için gönderdiler. Hüsnütelâkki ettik, kendisiyle ariz ve amik görüştük, her noktada müttefik kaldık. Meclisin İstanbul'da içtimainin bu milletin menafiiyle gayrikabili telif olduğunu kendisi de ifade etmek suretiyle teyidetti. Fakat efendiler; İstanbul'a, işgal altında bulunan İstanbul'a, hürriyet ve istiklâl zevkinden malınım olan İstanbul'a gider gitmez bu kararlar keenlemyekün oldu. Ve tekrar millet arasında, cihanı islâm arasında memleketin, milletin istikbaline, islâmın istikbaline muarız şekilde bir heyet olarak bizi göstermeye çalıştılar...

Teemmülden ve millet ve memleketin hakiki duygularını anladıktan sonra kuvayı asliyeyi Anadolu'da mahfuz bulundurarak ve cihana tehlikeyi filen gösterebilmek için bu şekilde kabul ederek İstanbul'da Meclisin küşadedilmesine zaruret görüldü ve efendiler, bu heyetler sebeboldu ve öyle sebeboldu ki; bu efendilerin akılları gözlerinde zannettik ve bu heyetlerin gözleriyle görmedikten sonra hakkı kabul etmiyeceklerini anladık ve bu vaziyeti kabule mecbur olduk. Efendiler İstanbul'da içtima eden Meclis ilk kararı millîsini mütevazı ve meşru olan kararı millîsini verdiği anda, taarruza duçar oldu. Basıldı ve kapısı Merkez Kumandanlığınca kapatıldı. Efendiler bugün millet için, âlemi İslâm için hayırlı diye tavsif ettikleri bu hakayiki görerek, bilerek ayaklar altına aldı.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — İngiliz fırıldağı, İngiliz fırıldağı.

RAUF BEY (Devamla) — Netice ne oldu efendiler? Sahibi meşru olmak iddiasında bulundukları bu millet asırlardan beri kanı ile canı ile mukaddesatını bilâkaydüşart ve

hiçbir hukuku istiklâlden müstefidolmadıkları halde müdafaa etmiş ise onlar da islâmın istiklâlini, milletin istiklâlini fiilen izaleye çalıştılar.

Fakat efendiler, nasıl asırlardan beri bu millet İstiklâlini ve hem de dininin icabatını fiilen ve müsellâhan yapmış ise, Allaha çok şükürler olsun, fedakârlık mukabilinde olmakla beraber, o zanlarının bâtıl olduğunu, bu milletin hiçbir zaman esarete tahammül etmiyeceğine ve İslamiyetin esir olmak için nazil olmadığını cihana bir kere daha ilâna vesile oldu. Başka hiçbir şey yapamadılar. İşte efendiler, bu telgrafla da aynı hatayı irtikâbediyorlar. Bu telgrafla memleketimiz arasında ve âlemi İslâm arasında yanlış fikirler neşrine çalışıyorlar. *(Yapamazlar sadaları)* Ve hiç şüphesiz muvaffak olamıyacaklardır. Muhterem arkadaşımız Kâzım Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi âlemi İslâm da Türk milletinin hakiki ruhundan doğan işaretlere hürmet ediyorlar. Cihanı İslâm da, İslâmın hakiki muhafızlarının Türk milleti, Türk halkı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu defaatla anlamıştır. Ankara, heyeti mümessileleriyle dünyaya da anlatmıştır. Onun İçin İstanbul'daki idarei mahalliye halinde içtima eden heyet ve bütün cihan bilmelidir ki, İslâm ve Türk milleti esir olmayacaktır. İslâm ve Türkiye halkı iğfal edilemeyecektir, İslâm ve Türkiye halkı istiklâlini almıştır, kimseye vermemiştir ve vermiyecektir. *(Sürekli alkışlar)* İcabederse, efendiler, her türlü vesaite müracaat edecek ve kısa zamanda istihsal etmiş olduğu istiklâlini bir kere daha cihana ispat ve tasdik ettirecektir.[82] *(Alkışlar)*

[82] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 24, İçtima 129, Sayfa 285-286*

1 Teşrinisani 1338 (1922) Çarşamba
Büyük Millet Meclisinin, Hukuku Hâkimiyet ve Hükümraninin Mümessili Hakikisi Olduğuna ve Hilâfetin Hanedanı Âli Osman'da Bulunduğuna Dair Karar münasebetiyle

Mazbata

Hukuku hilâfet ve saltanat hakkında Sinob Mebusu Dr. Rıza Nur Bey ve rüfekasiyle Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ve rüfekasının ita eyledikleri tekâlif buna mütaallik takarür ile Şer'iye, Adliye ve Kanunu Esasi encümenlerine havale ve tevdi buyurulmuş olmakla müşterek encümenimizin 1.XI.1338 tarihli İçtimaında mumaileyh Rıza Nur Beyin teklifinin istinadeylediği esbabı mucibenin tashihan ve Hüseyin Avni Beyin teklifinin dahi tadilen buna zeyl olarak iki madde halinde zeylen neşir ve ilân olunmak üzere Heyeti Umumiyeye arzına müttefikan karar verildi.

Mazbata Muharriri
Yunus Nâdi

Reis
Kırşehir Müfid

Kâtip
Biga Hamid

Adliyeden
Kütahya Ragıp — İsparta Tabir — Diyarbekir Hamdi

Karahisarı Sahip
Mehmed Şükrü

İçel
Ali

Gelibolu
Celâl Nuri

Konya
Refik

Kayseri
Sabit

Burdur
Veliyeddin

Karahisarı Şarki
Ali Süruri

Karahisarı Sahip
Mustafa Hulusi

Maraş
Mehmed Hasib

Menteşe
Dr. Tevfik Rüşdü

Karahisarı Sahip
İsmail Şükrü Hasan

Denizli

Ankara
Mustafa

Ankara Atıf
Atıf

Erzurum Nusret
Nusret

Kângırı Kângırı
Behçet

Canik Emin

Madde 1. —Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle Türkiye halkı, hukuku hâkimiyet ve hükümranisini mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti mâneviyesinde gayrikabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimale ve iradei milliyeye istinadetmiyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misakı Millî hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka şekli Hükümeti tanımaz. Binaenaleyh Türkiye halkı hâkimiyeti şahsiyeye

müstenidolan İstanbul'daki şekli Hükümeti 16 Mart 1336'dan itibaren ve ebediyyen tarihe müntakil addeylemiştir.

Madde 2. — Hilâfet, Hanedanı Ali Osman'a aidolup halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu Hanedanın ilmen ve ahlâkan ersad ve aslah olanı intihabolunur. Türkiye Devleti Makamı Hilâfetin istinatgâhıdır. *(Muvafık, sesleri), (Reye, sesleri)*

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arkadaşlar teshil olunan nıkatı esasiye üzerinde arkadaşların kanaatlerinin temerküz ettiğini görüyorum. Bâzı arkadaşlar tâyini esami ile reye vaz'edilmesini teklif etmişler ona muttali oldum. Ben zannediyorum ki, buna hacet yoktur. Zannederim ki, memleket ve milletin istiklâlini ebediyen mahfuz kılacak o esasatı Meclisi Âliniz müttefikan kabul edecektir. *(Reye sesleri)*

REİS — Rica ederim efendim, gürültü etmiyelim. Kemali sükûn ile dinliyelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler Türkiye Milleti bundan üç sene mukaddem akdettiği ilk celsesiyle bu kararını vermiştir. Fakat bizim bu kararımızı anlamak istemiyen insanlara ve milletlere bir daha hitabediyoruz ve diyoruz ki; efendiler, Türk Milleti hukukunu bilfiil idare etmek için tuğyan etmiş ve karşısında şahsi hiçbir kudret görmüyor. Bizim kanunlarımızı inkâr edenler, işte o kanunlar uğrunda milletimiz binlerce insan kurban verdi. Âşıkı bulunduğu hâkimiyeti milliye uğrunda üç sene felâketten felâkete atıldı. Nihayet saadete kavuştu, bizi bu saadete eriştiren kanunlar uğruna bundan sonra da icabederse yine aynı fedakârlığı ihtiyar edeceğiz. *(Bravo sadaları)* Biz koyun sürüsü değiliz. Bizi çobanların taksimatı gibi memleketimizi taksim ettirmeye, iradelerle insanları öteye beriye iradesiz sürüklemeye, bunlara nihayet verdik. Harbi da bu dimağ yapacak, sulbü de bu dimağ yapacak, ipi de bu dimağ çekecektir. *(Bravo sadaları)* Binaenaleyh yeni bir şey yapmıyoruz. Efendiler. Üç seneden beri yaptığınız kanunları bir daha ilân ediyoruz. İkinci bir şık olarak Makamı Muallâyı Hilâfet, o makam uğrunda tarihi açarsanız bu uğurda belki birkaç milyon Türk evlâdı şehidolmuştur. Kurban olmuştur. Onlardan hâsıl olan kan deryasının ortasında mukaddes bir ada mahiyetinde ancak Türk Milletinin hakkı olarak görünmektedir. İşte biz ona Makamı Hilâfet diyoruz. Bu Türk Milletinin hakkı sarihidir. Ve İslâm alemdarı olan bizler İslâm kardeşlerimize diyoruz ki; vahdeti İslâmiyeyi etrafında, toplıyan bir akide vardır. Etrafında toplıyan bir kitabın icabatının hâmisi olarak bu millet kendisini tanıyor. Mümessil olarak göstermek için de bir adam gösteriyor. Projektör olarak bir adam gösteriyor ve ona muhterem insan diyorlar. O ne vakit muhterem olur? Ne vakit? Heyeti Muhteremenizin kararıyle, mümessili olan insanların dimağında bir melce bulmakla olur. Çünkü hak bizimdir. Biz düşmanlarımızla harben mücadele ettik. Şimdi kavuşmamıza engel olmak istiyen, öteden beri Sarayın sefahetinden mutena'im olan insanlar bir türlü makamlarından ayrılmak isteniliyorlar. Efendiler bu Millet Meclisi artık; yüz, iki yüz, üç yüz zavallı sefil insanlar için bu milleti hiçbir kimseye hizmetçi edemez. *(Bravo sesleri)* Şahsi irade ile adam beslemeye vaktimiz yok. Hizmet ile adam besleriz. *(Bravo sesleri)* İşte o adamlardır ki geçinmelerinden âciz, debdebe, darata alışkın ve nafi hiçbir hizmeti olmayıp ancak zevklerinden ayrılamıyorlar. Onum için ne yapsınlar Aciz tanıdıkları Türk milletini birkaç asır beyhude çalıştırdılar. Bundan sonra yine çalıştırmak istiyorlar. Hayır efendiler. Vedâ bundan sonra bin vedâ...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Ebediyen...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Yani tesbit edilen mevad; bendeniz de arz ediyorum, Paşa Hazretlerinin buyurdukları gibi, yeni bir şey değildir, malûmu ilâm. Bir daha beşeriyet duysun k; Türk Milleti istibdat zincirini kırmıştır, bundan sonra ebediyen hür ve hâkim yaşıyacaktır. *(Alkışlar) (Reye sadaları)*

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Kaç kişi söz söyledi efendim?

REİS — Müsaade ediniz, bendeniz söyliyeyim. Efendim müzakerenin kifayetine dair iki takrir var. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere ekseriyeti azîme ile kâfi görülmüştür.

Şimdi encümenin müttefikan kabul ettiği beyannameyi reyi âlinize vaz'edeceğim. Lütfen reylerinizi izhar buyurunuz. Üç encümenin müttefikan ihzar ettikleri beyanname ve mevaddı kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın. Efendim müttefikan kabul edilmiştir. *(Şiddetli alkışlar)*

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Ben munalit'im. Binaenaleyh ittifakla değil, ekseriyetle kabul edilmiştir. *(Söz yok sadaları)*

REİS — Müsaade buyurur musunuz? Arkadaşlardan birisi bir münasebetle bir takrir veriyor.

Riyaseti Celileye

İşbu beyanname ve mevaddın Meclisi Âlice kabulünü mütaakıp ve Mevlidi Nebeviyi tes'iden ittihaz olunan mukarreratı tebriken bir düa telâvet olunmasını ve saltanat ve Hükümeti Milliyenin şu suretle tecellisini bir kat daha ilânen bermûtad top endaht edilmesi lüzumunu teklif eylerim.

Yozgat
Süleyman Sırrı

(Çok muvafık sadaları)

REİS — Efendim bunda iki fıkra vardır. Ekranın birisi düa edilmek meselesi, diğeri de top atılması. *(Gürültüler)* Rica ederim, oturalım dinliyelim.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Saltanatı milliyeyi tes'iden bu günün İdi Millî olmasını teklif ederim.

REİS — Efendim bendeniz de teklifi reye koyamadım. Daha düa meselesi vardır. Bu bir kere usulümüzdendir ki, her vakit reye vaz'ederiz.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, bu akşam Risaletpenah Efendimizin Velâdetlerine tesadüf etmekle âlemi İslâm müşerreftir. Aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi ki; hakiki millete istinadediyor, onun da bihakkin istiklâlinin teyid edildiği gündür. Bu ikisi hürmetine bu mesut geceyi tes'iden bu gece ve yarının bayram kabul edilmesini bendeniz de teklif ediyorum. *(Bravo sadaları, alkışlar)*

REİS — Efendim, Rauf Beyefendi bu gece ve yarının bayram addedilmesini teklif ediyor.

Kabul edenler lütfen el kaldırsın. -Prensip itibariyle kabul edilmiştir- bittabi bunu kanun şeklinde de tesbit ederiz.

Şimdi düa meselesi vardır. (Müfid Efendiye hitaben) Buyurun düa edelim. (Müfid Efendi Hazretleri tarafından bir beliğ düa kıraat olunmuştur)

REİS — Vakıa yarın Vekâleti Risaletpenahiye müsadiftir. Kanunen bayramdır. İçtima etmek doğru değildir. Fakat zannediyorum ki Hükümetin müstacel maruzatı vardır. Onun için bendeniz yarın bayram olduğu halde içtima etmek lüzumunu tebliğ ediyorum. *(Gürültüler)* Belki yarın neticesi elde edilmesi lâzımgelen bir şey olur. Arzu buyurursanız içtimai öğleden evvel yapalım.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Yarın aynı mesele için Muvazenei Mâliyenin içtimai lâzımdır.

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — Reis Bey müsaade buyurunuz, öğleye kadar Muvazenei Maliye Encümeninde çalışıyoruz.

REİS — Evet hatırladım. Maatteessüf içtima öğleden evvel olamıyacak. Çünkü Muvazenei Maliye Encümeninde birtakım işler var. Yine kemafissabık öğleden sonra saat bir buçukta içtima etmek üzere Celseyi tatil ediyorum.[83]

[83] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 24, İçtima 130, Sayfa 314-316***

2 Teşrinisani 1338 (1922) Perşembe
Sulh Heyeti Murahhasası Masarifatına Dair Kanun Münasebetiyle

— Sulh konferansına iştirak edecek murahhas heyeti ile bunlara verilecek tahsisata dair mazbata.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) —Efendim gönderilecek murahhaslar kimin murahhaslarıdır? Kimin namına gidiyorlar ve kim gönderiyor? Bunu soruyorum.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve onun Heyeti Vekilesinin... Yani Hükümet olarak gerek harice ve gerekse dâhile karşı malum olan Büyük Millet Meclisimizin emniyet ve itimadını haiz Hükümetiniz namına gidiyor.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) —Meclisi Âli Hükümete ait muamelâtı vekilleri vasıtasiyle temşiyet eder. Harb sulh, muahede akdi gibi mesaili azime için Meclisi Âli veçhe verir ve o veçhe dairesinde murahhasları intihap ederek gönderir. Bugün memleketin mukadderatı âtiyesini tayin edecek sulh murahhaslarıdır. Bu kadar azîm mesuliyeti olan bir vazifeye Meclisi Âlinin itimadına mazhar olmaksızın Hükümet nasıl murahhas tayin eder ve nasıl mesuliyeti üzerine alır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Heyeti Vekile o kuvveti ancak Meclisi Âlinizden almıştır.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) —Biz onu vermedik.

HÜSEYİN RAUF BEY (Davamla) — Müsaade buyurursanız maruzat hakkını hiç olmazsa bendenize deriğ etmeyin. Harb ilânı, sulh akdi muhakkak ve münhasıran Meclisi Âlinize aittir. *(Muahedat akdi de sesleri)*

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Usulü müzakereye dair bir iki söz söylersem mesele halledilir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bir kere İcra Vekilleri Reisi olmak sıfatiyle cevap vermeme müsaade buyurunuz. Ben söz söylerken şu veya bu denecek olursa ne söyliyeceğimi bilemiyorum. Bırakın ikmâl edeyim. Her türlü suallerinize en samimî hislerle bildiğim cevapları vereceğim.

Heyeti murahhasa bu suretle Hükümetimiz tarafından intihab edilmiştir. Şimdiye kadar tesbit edilen şerait altında mezuniyetleri için de Meclisi Âliniz Riyasetine arzedilmiştir. Efendiler şimdiye kadar bu böyle olmuştur. Moskova muahedesi aktedilirken murahhaslar bu suretle gitmiştir. Bendenizin bildiğim, Yusuf Kemal Bey bu suretle gitmiştir. Hülâsa sulh heyeti murahhasasının gitmesi behemehâl sulh akdi veyahut harbin idamesi demek değildir. Onlar yine Meclisi Âlinizin kararı nihaiyesiyle olacaktır.

Meclisi Âlinizden veçhe almak kararı nihaisine gelince; Heyeti Vekile veçhesini Meclisi Âlinizden almıştır. O da en sarih ve en şâmil manasiyle Misakı Millîdir. Meclisi Âlinizin bu nokta i nazardan inhiraf ettiğine dair eksik veyahut fazla bir mutalebatta bulunacağına dair Heyeti Vekilenizin bugüne kadar bir nokta-i nazarı, bir kanaati yoktur. Yeni bir fedakârlık etmek ve mutalebatımızı tezyid etmek noktasından bir mütalaanız varsa, tekrar ediyorum, mevzuubahis edersiniz, heyeti murahhasanızı tenvir edersiniz.

Onlar da onu hamilen giderler. Yani veçhe sizdedir, veçheyi siz verirsiniz. Biz ancak ve ancak o veçhe dairesinde hareket ederiz. Ondan başka bir şey yapmayız. Noksan yaparsak mazur görürsünüz veya tahtie edersiniz.

REİS — Heyeti Vekilenin murahhaslara dair tezkeresi vardır. Onu okuyalım, ondan sonra müzakere edelim. Mevzuu bahis olan mesele pek şifahî kaldı. Hâlbuki tahririsi de vardır.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Sözler söylendikten sonra okunsun. Salâhiyet kimindir anlaşılsın.

(Tezkere okundu)

SALÂHADDİN BEY (Mersin) —Takririmiz de okunsun.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bundan üç sene evvel 13 Nisan 1336 tarihinde Meclisi Âlinizin buraya toplanması ve Heyeti Celilenizin bugüne kadar burada toplanmasını temin eden şey, evvelce İstanbul Meclisi tarafından kabul edilip te sonra Heyeti Celileniz tarafından dahi kabul edilen Misakı Millî dâhilinde müstemir ve müstâkar bir sulh tesis etmek idi. Heyeti Celideniz bu gayesine vasıl olmak için mutlaka iki kuvvete ihtiyaç vardı. Birinci kuvvet asker, ikinci kuvvet siyaset idi. Heyeti Celbeleri siyasetten evvel siyaseti yaratacak olan kuvvete lüzumu kadar ehemmiyet vererek ve herkesi hayrete düşürecek derecede bir ordu vücuda getirdi ve Heyeti Çeliklerinin malumu olduğu üzere, dünyayı muazzam bir zafer karşısında bulundurdu. Nasiki gayemiz bu muazzam kuvveti vücuda getirmek ve o muazzam kuvveti zafer istihsal etmeyi temin idiyse, asıl gaye olan sulhe erişebilmek için o zaferi temin eden kuvvetin buna bizzat vaziyed etmedikçe mümkün olamadığını gören Heyeti Âliyeniz Kütahya hezimeti üzerine burada üç gün üç gece devam eden müzakerat neticesinde, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini bu orduların başına Başkumandan tayin etmiş ve ondan sonra zafer birbirini takip etmiş ve nihayet, lehülhamd, hiç bir mağlubiyete maruz kalmaksızın memleketi düşmanının pâyi levsinden tathir ettik. Şimdi efendiler; bu, sırf sizin iradei milliyenizden çıkan ve iradei milliyenizin feyizdar tecellisinden başka bir şey değildir. Binaenaleyh Heyeti Celileniz, hasıl orduyu yürütmüş, nasıl düşmanı tepelemişse; bugün ikinci derecede ve fakat o kadar mühim olan bu siyaset âleminde de zaferi kazanmak için mutlak ve mutlak on iki kişilik bir heyeti murahhasa değil, Heyeti Celilenizin hepsinin gitmesi lâzımdır ve zaruridir, Bunun için Heyeti Celilenizi tasdi etmek istemem. Bu sahne çok şeye şahit olmuştur. Üç sene zarfında en mühim ve tehlikeli Ve hiç kimsenin kavrayamayacağı birçok hadisatı muazzamayı, Heyeti Celileniz pek sâlim olarak meydana çıkarmış ve ortaya atmıştır. Onun için Heyeti Vekile Reisi muhtereminin buyurdukları tarzı bendeniz ve Heyeti Cemilenizin kabul etmiyeceğini zannederim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Hepimiz gidelim.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Reis Bey istirham ederim, mesele gayet mühimdir. Herkes noktai nazarını buradan söylemelidir. Sözümü kesmesinler.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Hepimiz söyler ve efkârımızı beyan etmiş olursak, hepimiz gitmiş oluruz. Sakarya harbinde de hepimiz gitmedik, hepimiz söyledik ve öylece iştirak etmiş gibi kazandık.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Başkası kestiği zaman söylemiyorsun değil mi? İhtaratı başka taraflara yapınız.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Şunu arzetmek isterim ki Heyeti Celileniz, Heyeti Vekilenin vazife itibariyle kat kat fevkindedir. Malumu âlileri oradan gelecek olan bir muahedenameyi, bir mukavelenameyi ya kabul etmek veya reddedip de harbetmek lâzım gelir. Rica ederim, üç sene mücadeleden sonra kazanılan şu zaferin mükâfatını elde etmek için bu mesele üzerinde lâyıkiyle imâli fikretmek fena mı olur? *(Doğru sesleri)*

Efendiler; ne nam taşırlarsa taşısınlar, fakat karşımıza çıkacak devletler müttefik bir devlet mahiyetindedir. Bunlardan herbiri ikişer murahhas olarak gönderecekler ve karşımıza on dört murahhas ile çıkacaklar ve diyecekler ki "Biz de ikişer murahhas gönderdik" On dört kişi ile iki kişiyi yanyana oturtmak istiyorlar. Bu, muvafık mıdır? Meclisi Âli bunu, bu tarzda kabul edecek midir? Okunmamıştır, fakat tarafımızdan bir takrir verildiğini bendeniz hatırlıyorum. O takrirde delmiştik ki; heyeti murahhasanın vereceği kararı, yani reyi, mükâlemeye memur olanlar kadar rey sahibi olmak ve onlarla bilmüzakere ekseriyeti ihraz etmedikçe söz vermemek üzere yedi kişiyi bunlara terfiki arzetmiştik. Bittabi takrir okunacaktır, bendeniz rica ediyorum. Meseleyi layık olduğu ehemmiyet derecesinde düşünelim, ona kıymet ve vücut verelim. Meclisin, Meclisi Âlinizin hikmeti vücudu ve murahhasların adedi ne olmasını söyledikten sonra, müsaade buyurursanız iradei milliyenin ne demek olduğu hakkında gerek dün kabul ettiğiniz ve Meclisi Âlinizin ilk defa olarak memlekette ilân ettiği beyanname ile arzedeceğim. Bir de bu gün gazetelerde okuduğumuz iradei milliyenin ne gibi kıymet ve ehemmiyeti hukukiyesi olduğunu arzetmek isterim.

İradei milliye beyefendiler; Heyeti Celilenizce mutlâk ve mutlak karara iktiran etmiş olan şeydir. Yoksa herhangi bir zatın imzası iradei milliyedir dersek efendiler, bu eski saltanatın devamından başka bir şey değildir.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) —Millet yoktur, yoktur.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Yıktığımız şeklin şekli diğere inkılâbından başka bir şey değildir. *(Alkış)* Bundan başka bir kıymeti hukukiyesi yoktur. *(Bravo sadaları)* Biz, efendiler, bu kadar kan akıttıktan sonra hakikî bir iradei millî kurmak istiyoruz. Yoksa lafzi, kitab üzeninde yazılmış şeylerden ibaret kalacak olursa efendiler, 1293 senesinde istimal edilmemiş Kanunu Esasi vardır. Eğer istimal edilmemiş Kanunu Esasinin kıymeti varsa, bizim de yaptığımız Teşkilâtı Esasiyenin kıymeti o kadar olur. Efendiler; iradei milliyenin en beliğ bir misalli, ilk defa Meclisi Âliniz tarafından bu memlekette neşredilen ilk beyannamedir. Beyanname mevcuttur. Onda diyor ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi emriyle Reis Mustafa Kemal Paşadır. İşte efendiler, İradei milliye bu idi. Fakat bundan sonra ne gibi itiraza uğradı bilmiyoruz. Böyle bir daha tecelli edememiştir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Müsaade buyurulduğu takdirde bir nokta hakkında tenvir buyurmalarını rica edeceğim. Bu mesele, iradei milliye nokta-i nazarından mı, yoksa murahhaslara ait salâhiyet nokta-i nazarından mıdır?

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Murahhasların tayini iradei milliyeye iktiran etmiş yolunda gazetede bir kayıt vardır, ondan...

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Efendiler; Şimdiye kadar tevcih; terfi vesaire hususunda tevcihi rüteb vesaire hakkında...

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Rauf Bey, siz mesul müsünüz ki soruyorsunuz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sual sormadım. Kendilerine cevap verebilmek için anlayamadığım bir noktanın lütfen izahını rica ettim. Sual sormadım.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Efendiler; Başmurahhas İsmet Paşa Hazretlerinin konferansta Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına muahedename imzasına salâhiyettar olduğu dün iradei milliyeye iktiran etmiş ve gidecek murahhaslar Heyeti Vekilece takarrür ettirilmiştir, deniyor.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Müsaade buyurunuz. Bizi gazete ile muahaza etmeyiniz. Biz gazetenin sahibi değiliz. Biz Büyük Millet Meclisinin vekilleriyiz. Bize o nokta-i nazardan sual sorunuz. *(Gürültüler)*

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Hükümet gazetesini görmediniz mi efendim? Müşirlik, feriklik, zabitlik...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY(Karahisarı Sahip) — Geçenlerde de aynı mesele olmuştu.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Neye böyle yazdınız diye tekdir ediyorlardı.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Gibi birçok tevcihat yapılmıştır. Rica ederim, bunlar Meclisi Âliden geçmiş midir? Bunlar, iradei milliyeye iktiran etti diye gazeteler yazdı. Meclisi Âlinizden geçti mi? *(Hayır sesleri)* Efendiler; bunlar, iradei milliyeye iktiran edecek meselelerdir. Heyeti Vekile kendiliğinden her hangi bir zata müşirlik tevcih edemez ve Meclis Reisi de Meclise arzetmeksizin onu mucibince irade ettim mahiyetinde bir şey yapamaz. Yaparsa bence eski saltanatı idame olur. Memleketi eski vaziyete sokmuş olursunuz. Fark nedir? Birisi iradei milliye, hâkimiyeti milliye perdesi altında, diğerinin de hilafet perdesi altında tahakkümünden başka bir fark yoktur. İstirham ediyorum, bendeniz vazetmiş olduğumuz bir kanunun hukukunu müdafaa ediyorum. Heyeti Celileniz nokta-i nazarımı muvafık görürse kabul eder, kabul etmezse tabiî Heyeti Cemilenizin vereceği karar herkes için muteber olur.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) —Millet temyiz eder.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Efendiler; İradei milliye demek bu demektir. Bunun haricinde yapılan muamele -tekrar, tekrar arzediyorum- dünkü yıktığımız tahtın ötedenberi devamından başka bir şey değildir. Eğer bunu kabul ederseniz beis yok, devam etsin. Fakat bendeniz kabul etmiyorum. Millet namına kabul etmiyorum. Millet bihakkın iradesini istimal etmek istiyor. Bu itibarla Heyeti Vekile vazifesini tecavüz etmiştir. Teamül, diyorlar. Beyefendiler, bu gibi bâtıl şeylere istinad ederek bunlar üzerinde musir kalmak doğru değildir. Eğer Heyeti Vekile kendi vazifesi dahilindedir diye iddia ediyorsa biz onlardan rica ediyoruz ki; niçin Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti hakkında kanunu müzakere etmiyoruz? Efendiler; bu millet daima emrivakilerle gaib etmiştir. Binaenaleyh, bu Meclis ve bu millet bundan sonra emrivakiler karşısında bulunarak hukukunu gaib etmeyi ve böyle emrivakileri kabul etmez. İşte efendiler; Büyük Millet Meclisi emriyle Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Başkumandanlığa tayinidir. Bu Meclisi Âlinizin ilk iradesidir. Maatteessüf, bundan başka ikinci bir iradeyi elde etmeye muvaffak olamadık. Sonra efendim; vermiş olduğumuz takrirde bu kadar

mühim olan meseleye memur olacak dokuz arkadaşın Heyeti Celile arasından intihab edilmesi lâzım geldiğini arzetmiştik.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Halifeyi de buradan intihap edeceğiz.

HAKKI HAMİ BEY (Devamla) — Efendiler; bu teklifi kabul etmek kadar basit bir şey yoktur. Bu teklifim kabul edilmezse efendiler, iradei milliye yoktur. O, yalnız davayı ispat etmek için hedef olunmuş bir cümledir. Sonra efendiler; mütehassısın meselesinde de gösterilen rüfekanın adeden ve bazı hususatta dahi ihtisasen, belki bu meselei muazzamının tedviri için daha ziyade ikmâl zaruretinde bulunulduğunu zannederim.

Efendiler; en mühim mesail, mesaili maliyedir. Ne olur memleketin mâliyesiyle iştigal etmiş ve bihakkin ihtisasım göstermiş olan, ister Avrupa'da olsun, ister İstanbul'da olsun, bir kaç zait daha tefrik edilse... Onun için biz, rica ediyoruz ki mükemmel bir sulhname ile bir cümledir. Sonra efendiler; mütehassısın mesele; Heyeti Celileniz huzuruna gelmesini ve bunun da herhalde kabul edilebilecek hır şekilde olabilmesini temin için heyeti murahhasaya vazife tevdii gibi hususatta beis yok, hariçten bulunsun, nereden olursa olsun mütehassın ve müşavirlerin miktarı tezyit edilsin. Bundan tasarruf ediyoruz diye zannedilecek bir şey yoktur. Ufak bir hata ile daha azim zarara düçar olacağız. Onun için rica ediyorum, Heyeti Vekile arasın, arattırsın, maliye mütehassısını nereden bulursa bulsun, bir dana daha ilâve etsin. İşte efendiler gidecek heyeti murahhasa ve adedini ve iradei milliye ve mütehassıslar hakkındaki mütalaat ve maruzatım bunlardan ibarettir. Fakat heyeti murahhasa kim olursa olsun şunu rica ederiz ki; dün kabul ettiğimiz -herhalde bence bir kanun olan- bu iki madde ile uhudu sabıkayı kâmilen attık. Yeni bir muameleye göre adli, mali hiç bir imtiyaz tanımıyoruz. Eğer böyle bir imtiyaz tanıyorlarsa gitsinler Suriye'de arasınlar. Bu maddeleri kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu gibi hiç bir imtiyazı tanımaz.

Sonra efendiler; hukuku akelliyetten bahsediliyor. Hukuku akelliyetin kabul edilecek en ufak bir şeyi istiklâli mahaldir. Yoksa milletin, efendiler, kanı boş yere gitmiş olur. Bu milletin kanununu arzu etmeyen ve bu milletin sinesinde yaşamak istemeyen nereye isterse gitsin, fakat bu memleket içerisinde yaşayanların hepsi müsavidir. Birisine bir muamele, diğerine bir muamele yapılamaz. Bendeniz umumi söylüyorum. Çünkü talimatname belki yoktur, bilmiyoruz. Bunun için şunu da rica ederim ki, bu defa düşmanla hareket eden ve o hareketi neticesi olarak düşmanla giden her kim olursa olsun, bunların cürümleri bir cürmü siyasi olmaktan ziyade bir cürmü adidir. Malumu âlinizdir ki herhangi bir konferansa oturuldu mu evvelâ bu gibi şeyler mevzubahis olur. Heyeti murahhasa kim olursa olsun şu noktayı bilmelidirler ki onlar birer cani, birer şakidir. Binaenaleyh nereye firar ederlerse etsinler, onlar mecburdurlar, ceraimi âdiye kaidesine tevfikan bize vermeğe. Binaenaleyh hiç bir suretle Kilikya'da yapıldığı gibi, bize karşı düşmanla hareket etmiş bir ferdin bu gibi bir affa nail edilmesini kabul etmemelerini bendeniz teklif ediyorum. Çünkü canidir. Caniler, hiç bir vakit, ceraimi siyasiye âdadına idhal edilemez. Bunlar hep adam soymuş, adam öldürmüş insanlardır. İşte efendiler gidecek heyeti murahhasa kim olursa İstiklâli milliyi rahnedar edecek ufak bir şeyi ağızlarından kaçırmamalarını bilhassa rica ederiz. Bendenizin temenniyatım bundan ibarettir. Diğer rüfeka dahi söylesinler.

HÜSEYİN RAUF BEY İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ (Sivas) — Bu sözlerin cevabını vermedikçe müzakere yanlış esaslar üzerinde cereyan edecektir.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Hep söylenecek sözler bunlardır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Yanlış malumat ile söz söylüyorsunuz. İradei milliye meselesine istinat eden bu mütalaat gazetelerden iktibas edilmiş, bir iradei milliyeye iktiran etmiş cümlesinden ibarettir.

Efendiler; murahhaslara verilen mezuniyetnameler iradei milliyeye iktiran etmez ve ettirilmez ve ettirilemez. İradei milliyeye iktiran eden her şey, dün de bir kere daha teeyyüd ettiği veçhile katidir. Hâlbuki, bizim, murahhaslara verdiğimiz salâhiyetler Hükümetinizin mesuliyeti tahtındadır ve her zaman Meclisi millinizce müzakere ve reddedilecek bir mahiyettedir. Hangi muahede akdine, hangi sulh akdine, hangi mukavelei siyasiye akdine memur insanlara hükümdar tarafından, salâhiyet verilmiştir ki, milletin mukadderatına vazıülyed olan Meclisi Âlinizin Reisi yahut Meclis tarafından salâhiyet verilsin? Öyle bir şey yoktur. Salâhiyetnamelere vazıülimza olan zat Heyeti Vekile Reisi ve Hariciye Vekilidir. Binaenaleyh mesele yoktur. İradei milliyeye iktiran etti zanniyle Meclisi Âliniz gazetelerde görülen fıkra üzerine bu noktadan işe girdiniz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bu sözlerinizi senet ittihaz ederiz Rauf Beyefendi.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Senet ittihaz ediniz. Her zaman söylüyorum. Murahhaslarımızın ellerine verilen salâhiyet...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Gazeteyi tekzip buyurun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendi çok rica ederim. Dün ve akşam burada sizinle beraber meşgul idik. Bugün de meşgul idik. Biz gazeteleri takipte izharı aczetsek, zannederim haklıyız.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Bu defa değil Rauf Beyefendi, tevali ediyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, hepimiz aynı yolun yolcusuyuz. Hiç olmazsa arkadaşımız benden sorsaydı ve bunun derhal benden cevabını alaydı ne olurdu, daha münasip olmaz mı idi? Bendeniz hata ettim. Ne menfaatiniz vardı, ben tekzip edemedim, sizin malumatınız olunca beni haberdar etmemekte ne menfaatiniz vardı? Mutlaka bir Vekilin kürsüden tekzip etmesini mi beklersiniz? Yani bu nokta-i nazardan Hakkı Hami Beyefendinin istinat buyurdukları hâkimiyeti milliye meselesi mevzubahis değildir ve çünkü mevcut değildir.

OSMAN BEY (Kayseri) — Nim lisanı resmi olduğu için böyle oldu.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tarzı telekkiye tabidir. Ceraidiniz hür ve serbesttir. Hiç bir türlü sansüre tabi değildir ve hiç bir Vekil Heyetinizin sansür vazına salâhiyeti yoktur,

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Rauf Beyefendi; her gazete, her matbuat böyle midir?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Benim bildiğim her gazete böyledir. Aksine bir usul varsa söylersiniz. Menederim. Mende izharı aczedecek olursam size müracaat ederim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beyefendi, bütün ajanslar Hâkimiyeti Milliye ve Yenigün'den alarak neşrediyorlar.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim bendeniz Rauf Beyefendi gibi düşünmüyorum bu meselede. Meclisi Âlinin daha bugün bütün cihana hitaben yazdığı

beyannamenin ve Teşkilâtı Esasiye Kanununun ruhu şunu müeyyiddir ki hukuku hükümrani Meclisi Âlinin gayri kabili tecezzi ve ferağ suretinde kendinde tecelli etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ (Sivas) — Müttefikiz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Şimdi Rauf Beyefendi iradei milliyeyi başka türlü tefsir ettiler. Hâlbuki bundan biraz evvel terfi suretiyle Hüseyin Avni Beyin ifadatına karşı başka tefsir buyurmuşlardır. Hukuku hükümrani efendiler, şimdi bizde hangi kanunla müeyyet idi? Hukuku hükümrani hakkında bugün birçok mevad vardır. Bu mevad şimdi havadadır, merfudur. Bu salâhiyet kimseye verilmemiştir. Fakat bu hukuku hükümraniyi Meclisi Âli kendisi almıştır. Bu hukuk yaptığı kararname ile gayrı kabili terk ve ferağ şekildedir. Şimdi murahhasların tayini, bunlara muahede aktetmek için salâhiyet itası hukuku hükümranidendir, rütbe tevcihi hukuku hükümranidendir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Katiyen değildir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Kanunu getirir bakarız. Murahhasların tayini iradei seniye ile olur. Hukuku hükümranı vardır, onu kimseye veremeyiz.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Hayır, katiyen irade ile alâkası yoktur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — 16 Mart tarihine kadar İstanbul'da bir şekli Hükümet vardı ki bugün tarihe müntekildir, Meclisi âlinin kararıyle. Binaenaleyh, efendiler; makamı saltanatta oturan bir adamın birçok hakları vardı. O hakların cümlesi bu kararname ile doğrudan doğruya Meclisi âliye intikal etmiştir. O haklardan birisi murahhas tayin etmek, rütbe vermektedir, nişan vermektir. Bunun hilâfında Meclis kanun çıkarmadıkça bu hak Meclisi âlinindir. Efendiler, iradei millîye öyle bir zatın elinde kalamaz. Öyle bir zatın imzası iradei millîye gibi telakkî edilecek olursa...

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Etmedim diyor.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Olmuştur diyor.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Ne diyorum?

ZİYA HURŞİT BEY (Devamla) — Büyük Millet Meclisi Reisinin imzası iradei millîye olarak telekkî edilmiştir diyorsunuz.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — İradei millîye değil, tasdik kâfi görülmüştür, izah edeceğim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Evet iradei millîye diye gazetelere böyle geçmiştir. İki senedir böyle olmuştur. Gazeteleri açınız, okuyunuz.

Şimdi hukuku hükümranîyi nefsinde cemeden Büyük Millet Meclisi, üç sene kadar bu milletin bütün kuvvetlerinden, servetinden, bütün mevcudiyeti tabiyesinden, canından, kanından severek hibe ettiği varlıklarla büyük bir müdafaa teşkilâtı vücuda getirerek, azmetmiş ve düşmanları kovmuştur. Büyük Millet Meclisinin sâyesinde olmuştur. Büyük Millet Meclisi bunun netayici hasenesini istihsâl etmek için zevat gönderecektir. Vaziyeti müdafaa edecektir. Müdafaanın şekline göre iyi olur, fena olur, düşmanlara fırsat verilir, fırsat kaçırılır. Bunlar idarei seniye ile olur ve hukuku hükümranidir. Büyük Millet Meclisi bu bapta olan gayri kabili tecezzî bir hakkı kimseye vermez. Heyeti Vekilenin bu baptaki mukarreratı Meclisi âlide müzakere olunur. Binaenaleyh üç sene kan döktükten, para verdikten, mal verildikten, can verdikten sonra görmek isterim. Hangi Mebustur ki,

kendisinin reyi olmadan bunlara hakkı vekâletini versin, Avrupa'da söz söyletsin? Onun memlekette ismini yazacaklar. Söyleyin o Mebusun ismini...

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Ben, ben, Sivas Mebusu Rauf.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — O halde bugünkü kararnameye muhalif hareket ediyorsunuz, Kararnameye dikkat edin. Binaenaleyh milletin hakkı itimadı, üç senedir kan dökmüş olan bu milletin hakkını müdafaa etmek, dahilen olduğu gibi, haricen de bizim borcumuzdur. Haricen bizi müdafaa edeceklere hak vermek, salâhiyet vermek ne Heyeti Vekilede karar imza eder ve o muteber olabilir ve ne de başka türlü. Bunu Meclisi Âlinin itimadını haiz olur ve Meclisi Âli intihap eder ve o zaman onlar murahhas olur ve Meclisi Âli onları gönderir. Başka türlü gönderilmesi yoktur. Eğer giderse iradei millîye yoktur. İradei milliye havadadır, merfudur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Yanlış söylüyorsun.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Ben sizden ders alacak değilim.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Her gün bu Mecliste birbirimizle kavga mı edeceğiz? *(Gürültüler)*

Bu Meclis size mi münhasır, biz de burada söyliyemiyecek miyiz?

REİS — Susunuz Mustafa Bey. Söz vermedim. Niçin hatibin sözünü kesiyorsunuz.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Her zaman böyle yapılıyor. Rica ederim Reis Bey nizamnameyi tatbik ediniz.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Yok mu sizden akıllı bu Mecliste? Mebus ise Mebusluğunu bilsin. Dört kişiden başka şu Mecliste söyliyenler var mıdır?

REİS — Rica ederim ihtar ediyorum. İkinci ihtar oluyor. *(Nizamnameyi tatbik ediniz sadaları)*

OSMAN BEY (Kayseri) — Rica ederim Reis Bey; nizamnameyi tatbik ediniz. Salih Efendiye nasıl tatbik ettiniz.

REİS — Mustafa Bey susunuz, kâfidir artık. Devam ediniz Ziya Hurşit Bey.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bana karşı yapılan sözleri bendeniz cevaptan müstağni ad eylerim. Ben bir Mebusun kendi hakkını ve hürriyetini nasıl istimâl edeceğini pekâlâ bilirim ve katiyen onlara ehemmiyet vermem. Evet sözüme geliyorum.

Bu kadar azîm fedakârlıkla istihsal edilen muvaffakiyatın semeratını iktitaf etmek zamanı gelmiştir ve ne de bir zata havale olunamaz. Belki Heyeti Celilenizin itimadı mutadır. Kabul ettiğimiz kararname, Teşkilâtı Esasiye, hepsi bunu toptan hakkı müdafaa edecek olan zatı Meclisi âli tayin eder, tabii tayin eder ve Meclisi Âli intihap eder ve bunlar da milletin itimadını haiz olduklarını göstererek gider ve milletin haklarını müdafaa ederler. Başka türlü bunların tayin ve tasdik suretiyle bunların, milletin haklarım müdafaa edebilmeleri imkânı yoktur. Meclisi Âlinin ârâsının tecellîsi lâzımdı. Binaenaleyh bendeniz teklif ediyorum, takrir de vardır. Heyeti murahasa Meclisten intihap edilmelidir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Efendim Meclisin...

REİS — Efendiler, çok rica ederim. İşitilmiyor. Oturalım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İradei milliyeye iktiran veya Meclisin tasdikine iktiran mesailinde el'ân aramızda sui tefehhüm olduğunu anlıyorum.

Evvelemirde Ziya Hurşit Bey arkadaşımız, İcra Vekilleri Reisi arkadaşımız murahhas meselesi dolayısiyle iradei milliyeyi başka türlü tefsir etti, buyurdular. Bu, böyle değildir. Hâdis olan vakadır ve Meclisi Âlinizce usul olmak üzere kabul edilmiştir. Bilâhare karara iktiran etmiştir. Nasıl? Bunu izah edeyim. Zatı âlilerine salatanı idare mevzuubahis olduğu zamanlarda, yani hükümdarların iradei seniye her türlü mukarrerat neticei kafiyesi tespit olunduğu zamanlarda iki türlü iradei seniye istihsali vardı. Meşrutî hükümetlerden bahsediyorum. Birisi efendiler bu gibi mesaili sulhiyeye taalluk ediyordu, diğeri nasp ve tayinlere dairdi. Zannediyorum, Ziya Hurşit Bey arkadaşımızın ifade buyurdukları nasp ve tayin hakkındaki şeyi o zaman şu suretle tefsir etmiştim. Tefsir değil, tespit edilmiş hakikati izah etmiştim. Yani Meşrutî hükümetlerdir ve hükümdarı olan idarelerde mesul, olan Nâzır inha eder, Kabine Reisi tasdik eder. İradei seniye veya iradei kıraliyeye iktiran etmek suretiyle herhangi bir memurun memuriyeti iradei seniye mucibince kati icra edilmiş olurdu. Yani bir Müşirin, Müşür nasbi, mafevki mevzuubahis olursa, Harbiye Nâzırı inha eder, Başvekil tasdik eder. İradei hükümdariye arz olunur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Şimdi kime arz olundu?

HÜSEYİN RAUF BEY SALİH EFENDİ (Erzurum) (Devamla) — Şimdi demiyorum efendim. Geçen defaki mevzuubahis olan meseleden zatı âlinizi ikaz ediyorum. Bu nokta-i nazardan aramızda bir ihtilâfı nazar vardı. Heyeti Âliyenizde dün mevzuubahis oldu. Riyasete iki takrir verildi. Birisi benim izah ettiğim nokta-i nazardır ki şimdiye kadar Heyeti Âliyenizin görüp kabul eylediği bir şekildir. Aksinde bir kanun, bir işaret, bir ihtar mevcut olmıyan bir Usuldür.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Dünkü sözünüzle tenakuz teşkil ediyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Şimdi söylediğiniz ile tenakus teşkil ediyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Beyefendi nasp ve tayin mesailinden bahsediyorum. Sulh mesailinden değil. Rica ederim biraz müsaade buyurun, onu da arz edeceğim. Taaruz olmuyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Taaruz değil, tenakus oluyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Tenakus teşkil etmiyor, biraz müsaade buyurunuz. İnsaf ile düşününce siz de benimle beraber olacaksınız.

Hülâsa efendim, terfi mesailinde verilen takrirlerde Müdafaai Milliye Vekili intihap eder. Tariki resmîleri vardır, inha eder, İcra Vekilleri Reisi tasdik eder, Meclis Reisi tasdik eder ve terfiler olur ve binaenaleyh takrirler reye kondu ve öyle oldu denildi.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Dün mevzuubahis oldu.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Dün mevzuubahis değildir. Bugün sulh meselesini konuşuyoruz. Dün böyle bir şey konuşulmadı. Hukuku padişahı Meclisindir... Rütbe tayini Meclisi Âlinin hukuku hükümranisindendir. *(Gürültüler)*

Beyefendi, müsaade buyurunuz. Dün mevzuubahis değildir. Dün terfi vermedik, bu da mevzuubahis olmadı. Evvelki meseleyi siz ifade ettiniz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Böyle bir karar mevcut olduktan sonra evvelki kanunlar merfudur. Eğer mevzuubahis değilse böyle bir karar mevcut olamaz. Efendiler mevzuubahis olamaz. Karar değil, kanun değil; makable şümulü olamaz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hakkı Hami Bey hukukşinas bir arkadaşımız olmakla maruftur. Rica ederim, nokta-i nazarları çok makûstur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Biz buna razıyız. Bundan böyle olmıyacağına dair söz veriniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hiç bir şey söyliyemem. Meclisi Âlinizin kararı katidir. Meclisi Âliniz ne karar verirse Heyeti Vekile onu ifa ile mükelleftir. Sizin demenizle, bir kişinin demesiyle olamaz. Meclisi Âlinin kararı ile olur.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Makamı Riyasetin bu müzakereyi dinlediğini zannediyorum.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Zapta geçiyor.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim; müsaade buyurursanız ikinci meseleye intikal edelim. O da murahhasların salahiyetnamelerinin imzası meselesidir.

Tekrar ediyorum, herhangi meşrutî hükümetle veya herhangi bir meclisle idare edilen hükümetlerde efendiler, murahhasların salahiyetnamelerini en son takdir hakkı olan bir heyetin veyahut bir zatın tasdik etmesi menafii âliyei vatanla taban tabana zıttır. Gerek Meclisi Âliniz namına tasdik edilmiş olsun ve gerek bir hükümdar namına tasdik ve imza edilmiş olsun, o murahhasın orada ittihaz edeceği mukarrerat ve vazedeceği imza son ve kati olur. Onun için hükümdarlarla idare edilen memleketlerde nasp, daima Meclislere karşı mesul olan Hariciye Nâzırı veya Başvekil tarafından olur. Tayinde de Meclise karşı mesul olan odur. Bir misal söyliyeceğim. Meclise karşı münhasıran mesul olan Heyeti Vekiledir. Hükümdarın hak ve salahiyeti yoktur.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Kabineye aittir. Heyeti Vekileye değildir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurursanız arz edeyim. Misâl olarak arz ediyorum ve bilfiil benim başıma gelmiş bir meseledir. Meclisle idare olunur memleketlerden bahsediyorum. Efendiler, heyeti murahhasa meselesinde dün artık katî olarak saltanatı tarihe idhal olunan zaten, bir zatın behemehâl murahhas olmasında ısrar etmiş ve o zaman kabine istifa etmiştir. Mesul biziz, buna kimse karışamaz diye...

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Sonra siz iradesiz mi gittiniz.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Sonra, sizi temin ederim ki murahhas intihabında sultanların, hükümdarlarım fiilen ve amelen bir salahiyeti yoktur. Çünkü mesuliyetleri yoktur.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Zatı âliniz Mondros ahidnamesini imzaya gittiğiniz zaman irade çıktı mı, çıkmadı mı?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Çıkmadı.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Yanlış hatırınızda kalmış. Memuriyetiniz iradesiz mi idi?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İradesizdi. Üç konferansa memur olmuşumdur, aza ve reis olarak bulundum. Hiç birisi irade ile değildir. Bunlar hükümet erkânının şubelerine terettüp eden mesuliyetlerdir. Şubelere taallûk eden işlerde onlar tarafından verilmiş salâhiyetnameler gibidir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Tabili beyefendi, salâhiyetname tuğra filân yoktur. Bu, gayet tabii bir şeydir. Fakat herhalde iradeye iktiran etmiştir. Diğerleri ise salâhiyetnameyi imza etmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bildiğim şudur; bana hiç bir zaman irade ile vazife teklif edilmemiştir. Şu vazife ile mükellefsiniz denildi, o kadar. Ötesini siz istediğiniz kadar tefsir edersiniz. Zannederim bu hususta sizi kâfi derecede tenvir ettim. *(Hayır sadaları)*

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Arkadaşlar; bugün buraya getirilip mevzuubahis olan mesele doğrudan doğruya Lozan Konferansına gidecek heyeti murahhasa ve müşavirler meselesidir. Bir de şimdi bunların şekli intihabının salâhiyeti mevkii ise doğrudan doğruya Heyeti Vekilenin vazife ve salâhiyetine taalluk eden bir meseledir. Hâlbuki heyeti murahhasanın kifayesi, ademi kifayesi, adedi ilâvesi ve tarhı meselesi Meclisi Âlinin her vakit için salâhiyeti cümlesindendir.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Öyle değildir. Hani usule dairdi.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — İkmâl edeyim efendim. Heyeti murahhasa meselesi konuşulurken birtakım mevzularla vakit kayıp etmenin lüzumu yoktur. Çünkü o ayrı bir mesele teşkil eder. *(Aynı mevzu sadaları)* Çünkü bu heyeti murahhasa meselesinde tarh ve ilâve, tasdik ve âdemi tasdik her vakit Meclisin hakkıdır. Binaenaleyh başka mevzulara girmeyelim.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim gerek bendeniz ve gerek bendenizden evvel iradı kelâm eden Rauf Beyefendi Hazretlerinin nokta-i nazarları bir nizaı lafzı üzerindedir. Bu niza lafzının hedefi Millet ve memleketin menafii âtiyesinin tarzı takdirdir. Biz Heyeti Vekilemizi, Meclislin derecei salâhiyetini ve bu derecei salâhiyetin şümulünü takdirde çok yüksek bir zihniyetle görmek istedik. Hâlbuki yalnız bir teamülden başka bir şeye istin ad etmediklerini ve öyle bir bâtıl teamüle istinad ettiklerini görmekte dilhûnuz. *(Bravo sadaları)* Mülk ve millet mukadderatında en salâhiyettar olmak üzere ayırdığımız arkadaşlarımızın, o memleketin mukadderatım, bunca muharebat ile elde edilen memleketin mukadderatını bir noktaya isâl edecek olan zevatı intihap noktasından, bu salâhiyetin kendilerine ait olduğunu beyan etmelerimden dolayı dilhûnum. *(Bravo sadaları)* En âdi mesailde, buna nazaran on beşinci dereceden aşağı olan mesail Meclise arz olunup müzakere edilirken, bu kadar azîm bir mesele hakkında Meclisi Âlinin evvelce vukubulan arzusu üzerine dahi nihayet tayin mahiyetinde bir kâğıtla Heyeti Vekilenin buraya gelmesi hakikaten hudut ve vazifeleri haricinde ve anlamadığımız bir tasavvur ve bir zehaba kail olduklarını gösteriyor.

Bendeniz bundan dolayı kendilerine karşı çok müteessir oluyorum ve bunu başka türlü bir tâbirle ifade edemiyorum. Binaenaleyh, arkadaşlarımızın mevzuubahis ettikleri ve bendenizin de en evvel anlamak istediğim mesele; Meclisi Âli tarafından intihap edilen Vekil arkadaşların bizi dinlemeksizin ve bize sormaksızın heyeti murahhasayı intihap etmeleri doğru mudur? Bu bâtıl ve gayri kabuldür ve bu tarzda

herhangi bir ifade bendenizce keenlemyekûn dur. Her türlü hukukiyat ve nazariyatça da bu böyledir. Bu nokta-i nazardan katınazar, bu nizaı lâfzıyi bendeniz bitirmekliği teklif edeceğim. Eğer Heyeti Vekile ısrar ederse, bendeniz âdemi itimad beyan edeceğimi âlenen söylüyorum. *(Hepimiz beraberiz sadaları)* Bu bir takdir meselesidir ve zannederim ki bu takdir meselesinde Heyeti Vekile taamülü nazarı itibara almakla yanlış bir zehabta bulunmuştur. Bu ciheti kabul edeceklerine meseleyi Meclise bırakmalı idiler. Binaenaleyh, bunu bu suretle kabul ettikleri takdirde ki -bendeniz kabul edeceklerine kaniim bu halde ortada mesele kalmaz ve bitmiş olur ve bu hususta İcra Vekilleri Reisi Beyefendinin izahatlarına muntazırım.

Şu halde demek oluyor ki esas mesele, mukadderatı milletle bu derece alâkadar olacak heyet için Meclise arzı malumat ediliyor ve Meclisi Âli bu zevat üzerinde reyini istimal veya ademi istimal ile itimadını izhar eder ve ancak Meclisi Âlinin itimadını haiz ve iradei milliyeyi haiz olduğu cihetle Meclisi Âliniz namına o heyet rey verir ve bu muta bir rey olabilir. Çünkü, istinat ettiği bir ârâ vardır. Yoksa Heyeti Vekilenin tayin ettiği heyetin Meclisten yalnız tahsisat alıp gitmesiyle bu Meclisin ne derece itimadını haiz olacakları veya olduğu muhtacı arz ve izah değildir. Binaenaleyh birinci nokta-i nazara göre heyeti murahhasa ancak Meclisi Âliden intihap olunur ve bunlar o zaman bizim sulh için giden Heyeti Vekilemizdirler. Biz kendilerini intihap eder ve itimat eyleriz. Heyeti Vekile de teshili müzakere için malumat verir. Şu hale nazaran; bendenizin teklifim şöyle icmal olunabilir. Heyeti Vekilemiz bir Heyeti Vekile midir? Tarafımızdan sulh müzakeratı için...

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Heyeti murahhasadır yani.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Müsaade buyurun. Meclisi Âlinin ekseriyetini temsil eden bir heyet intihap edilmelidir. Binaenaleyh murahhasların Meclisi Âliden intihabı hususunu arz ve teklif ederim. Hükümetten gelen bir tezkeredir ve bir tayinden bahistir, hatta keenlemyekûndur. Binaenaleyh, onun nazarı dikkate alınmayarak Meclisçe intihabatın icrasını teklif ederim.

İkincisi; bazı arkadaşların da izah ettikleri veçhile gönderilecek heyet azasının adedi az mı, çok mu olmalı?

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Sonraya kalsın. Evvelâ bu ciheti halledelim de ondan sonra.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendiler; mükâleme ve müzakereye memur edilecek rüfekamız kaç olursa olsun -iki veya üç- lâkin bendenize öyle geliyor ki, bazı rüfekanın da buyurdukları gibi, karşımızda bir cihanı husema var. Nikatı muayenede efkârları yorulan arkadaşlarımız nikatı muhtelifede diğer rüfekanın yardımına muhtaç olurlar zannındayım ve mevadı iktisadiye üzerinde azim taahhüdata girişmek mecburiyetindedir. Arkadaşlarımızın bu taahhüdatı azimeyi Meclis namına kabul edebilmek için cesaret göstermeleri adimülimkândır. Çünkü, çok ağır bir mesuliyeti müştekimdir. Onun için rüfekaya bu gibi hususatta yardım etmek lâzımdır. Bendeniz bu nokta-i nazardan heyeti murahhasamızın adedinin tezayüdünü muvafık görüyorum. Bunların adetçe ziyade olmakla beraber epeyce sahibi malumat bulunmaları en birinci şarttır ve bunlar evvelâ mesaili muhtelifeyi aralarında görüşür ve badelmüşavere verilecek karar tahtında hareket ederler ki, mesele bu suretle intaç edilir ve en muvafık şekil de budur.

Üçüncü mesele; mütehassıs müşavirlerdir. Müşavirler, Hükümet meselesidir. Ancak, bu Meclisi Âlinin akîdei idariyesine göre intihap edeceğimiz heyet bu mütehassıslarla görüşmelidirler. Çünkü; bendeniz Hükümette hâlâ birtakım efkârı hususiye görmekteyim. Yani katiyetle bilmemekle beraber, ortada gördüğümüz listelere bakılırsa, bu memleketin 10-15 seneden beri muahedelerini akdetmiş zevatın muavenetinden müstağni kalamayız zannındayım. Resmî, gayrı resmî, bundan dolayıdır ki, bu cetvel bendenizi tatmin etmemektedir ve binaenaleyh her türlü mesuliyeti üzerlerine alacak olan heyetin intihabım evlâ görmekteyim. Çünkü, bize karşı yegâne mesul onlardır. İşte bendenizin maruzatım bundan ibarettir ve bu hususta bir takririmiz vardır.

Meclisi Âli intihabatı yapsın, heyeti murahhasanın miktarı fazla olsun. Bir veya kaç kişi ise Hükümetin lüzum gösterdiği zevat; müzakereye memur olsun, salâhiyette aynı olsun. Diğerleri vezaif, yani muamelei lâzımeyi ifa etsin. Heyeti mütehassısayı teşkil edecek zevat ise Hükümetle birlikte intihap edilsin. Meselenin âcil olduğunu biliyoruz ve binaenaleyh vakit gaib etmek istemiyoruz. Sulh hususunda efkârımız vardır ve izharı lâzımdır. Binaenaleyh Hükümetten rica ederiz, hakkımıza müstenid olan şu talebimizi kabul etsinler ve mesele halledilsin. Yoksa mesele uzayabilir.

Şunu da ilâveten arz edeyim ki, arzu edildiği zamanda iki yüz rey ile zevatı lâzimeyi intihap etmişizdir. Bizim için bu hakkı Meclisi Âlide görmek ve ondan bunu talep etmektir. Eğer bizim intihabımıza ehemmiyet verilmiyorsa bunu anlayamam. Çünkü bizim intihabımızla icrayı vazife ediyorsunuz. Bunu arz etmek lâzım ve vaciptir. Tayin sıfatiyle değil. Onun için takririmizin kıraatiyle meselenin hallini teklif ederim.

SIRRI BEY (İzmit) — Vatanın menafii âliyesi mevzubahis olduğu zaman bîsud kelimat ile arkadaşlarımı izaç ve tasdi etmemek için bu kürsüye gelmemek hususundaki azmimi bu dakika için unutarak, bilmecburiye Heyeti Celiyeyi bir kaç dakika işgal etmek istedim. O yoldaki azmimden malumattar olan rüfekayı muhteremenin beni mazur görmelerini rica ederim.

Evvelce yine böyle bir sulh meselesi için Avrupa'ya göndermiş olduğumuz heyet arasında lütfen bendenizi de bulundurmuş olduğunuzdan dolayı masebak hakkında maruzatta bulunacak kadar tecrübe sahibi olmuş idim. Bana o vakit göstermiş olduğunuz teveccühün edayı şükrünü şimdi, bilvesile edebilmekle müftehirim. Vakti merhun şimdi geldi addediyorum ve şimdi söyliyeceğim sözlerle bana; o vakit gösterdiğiniz teveccühün edayı şükrünü yerine getireceğim zannediyorum.

Sözüme başlarken, kendimi, âdeta, bu defa konferansa gidecek arkadaşlarımla başbaşa vermiş, mahrem bir müzakerede addediyorum ve kendilerine orada ne suretle hareket ittihaz olunması lâzımdır, onu mingayrı had hasbühal tarikiyle söylemek isterim. Bir memur, bir nahiye müdürü, bir kaymakam, bir mutasarrıf, bir vali bir yere giderken kendinden evvel oradan gelen veyahut da orada memuriyet verenlerle hasbühal eder ve orada ne suretle hattı hareket ittihaz olunması ve ne yapmak lâzım geldiğini öğrenmek isterse, zannederim, iyi bir hattı hareket tespit etmiş olur veyahut da orada hizmeti sebkedenlerden icap eder diyecek o ursa, herhalde o zatın hayırhahlığına ve arkadaşlıktaki samimiyetine hükmetmesi lâzımdır. Şu mukaddimeden anlaşılıyor ki, maksadım yalnız meselenin mahiyetini tenvir etmektir. Hiç bir zaman, hiç bir kimseyi lâyık olduğu mevkii âliden daha küçük bir mevkie düşürmek emelinde değildir. Bundan dolayı katiyen kendimi tebrik ederim. Orada ecnebi murahhaslariyle karşı karşıya gelip,

mükâleme edecek zat, Mustafa Kemal Paşa kadar selis, Abdukadir Kemali kadar vakur, Mazhar Müfit kadar veciz, Hamdullah Suphi kadar sehhar söz söylemek kudretine haiz olmalıdır. *(Handeler)* Sözü anlamakta ve tefhim etmekte gayet seri bulunmak iktiza eder. Bekir Sami'nin bu hususi hidematı gayet âli iken ben onun Reisicumhur karşısında ne kadar güzel ve ne dakik söz söylemiş olduğunu reyülayn görmüş iken kendisi Reşat Nihad'dan bir an hâli kalmamış idi. O Reşat Nihad ki bizim heyetimizle konferansa dahil olmuş ve kendisinin belagat ve fesahatiyle, yüksek fikirlerle ilk muvaffakiyetimizi temin etmiştir.

HÜSEYİN BEY (Elâziz) — Reis Bey; şundan bundan bahsetmek doğru mudur yani? *(Bunlar mevzuu müzakere değil sesleri)*

SIRRI BEY (İzmit) — Maksadım... *(Devam sesleri)* Maksadım, yani Reşat Nihad'ı söylemekten maksadım onun talak atını söylemektir. Başka bir ciheti arzetmek istemiyorum. Bu, hatıra gelmesin. Eğer arkadaşlarını, ben kendileriyle bu kadar hususiyetim olduğu halde, Rıza Nur Beyle iki kelimle Fransızca görüşmedim, bilmem başkan ile görüşmüş olduğunu da hiç işitmedim. Paşa Hazretlerini de işitmedim. Eğer kendilerinin bu tarif ettikleri kadar her raddede ise, benden kendilerine Allah selâmet versin ve hiç bir diyeceğim yoktur. Eğer bu kabilden iseler benden onlara Allah selâmet versin.

Mingayri haddin söylemek isterim ki, böyle olmak lâzımdır.

İkinci derecede düşüneceğimiz bir cihet daha vardır, o da heyeti murahhasanın etrafına yine Meclisimizden müntehap arkadaşlarımızdan mürekkep bir heyet bulunmasıdır. Onlar orada âdeta Meclisi Âlilerinin bir şekli musavveri mahiyetinde idare ederler, heyeti murahhasla gidip resmen mükâlemata başlamazdan evvel onlarla istişare ederler, onları fikirleriyle tanvir ederler. Onları fikirlerinden âdeta Meclisimizden müzaheret almış gibi bir vaziyet alırlar. Ben söylüyorum, bana düşen söylemektir. Kabul ve ademi kabul de zatı âlilerine aittir. Ben bunları söylemekle daha bidayetten dedim ki, geçen sene bana karşı göstermiş olduğunuz teveccühün edayı şükrünü ifa için vakti merhumu hulûl etmiş ad ve o yolda idarei kelâm ediyorum. Binaenaleyh henüz okumadık. Eğer gidecek heyeti murahhasanın yânında yine Meclisimizden mümtehab arkadaşlarımızdan bulunmazsa, ben zannederim nakıstır. Nazarı dikkati âlinizi celbederim. Musip görülürse bunu ikmal edelim. Şimdi heyeti murahasamızla gidecek mütehassıslara nakili kelâm ediyorum.

İCRA VEKİLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Reis Bey; mesele esas üzerinde değil. Zevat, şahıs ve mevzubahis oluyor ve bunu çok rica ederim şahıs mevzubahis edilmesin. Heyeti Vekileye itimad veya âdemi itimad olursa ben daha ziyade hüsnü telakkî ederim, Çünkü eşhas üzerinde söylemek çok muhlik olur. Memleketin mukadderatiyle bu, olamaz.

SIRRI BEY (Devamla) — Efendim; hafi celse yapmaklığımızdan maksad, adeta beynelaile görüşüyoruz demektir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Hayır olmaz.

SIRRI BEY (Devamla) — Burada mesaili aileyi mutlak olarak görüşmekte mahzur yok. Aynı zamanında Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımıza da hizmet etmiş bulunuyorum.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Müsaade buyurur musunuz Reis Bey? Efendim bu bize mi aid, Hükümete mi aid? Bunu halledelim de o mesele sonra.

SIRRI BEY (Devamla) — Ona da geleceğim. Söyliyeceğim sözler içinde o da vardır.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Her türlü muaveneti heyet Hükümete birer muavenet tarzında telâkki edeceğimizi hürmetle kendilerine arz eder, yalnız eşhas üzerinde konuşmaklığı muvafık ve caiz görmüyorum.

SIRRI BEY (Devamla) — Yani, konferansa giden arkadaşlarımız içinde hiç kimsenin ismini zikretmedim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Mevzuubahis ettiniz, başlıyorum diye. Onun için söyledim.

SIRRI BEY (Devamla) — Heyetin bize aid olup olmadığı hakkındaki salahiyet meselesine *(Bilâhare sadaları)* şeraiti sulhiye hakkında söz söylemek sırası geldiği zaman birinci sözüm olmak üzere ondan vazgeçiyorum.

Şimdi bize aid olup olmaması meselesine nakli kelâm ediyorum. Arkadaşlar; uzun sözlerle başınızı ağrıtmak istemem. Ferden ferda bunun mukadderiyiz. Konferansta Devletin yedi asırlık bütçesi tetkik edilecektir. Yedi asırdanberi teraküm eden hataiyat ve nakisat hep bu Mecliste hal ve fasl edilecek ve tetkik edilecektir. *(Tetkiki Hesabat Komisyonu mu bu, sesleri)*

Evet efendim; Tetkik Hesabat Komisyonudur. Hatta zatıâlileri bu celsede Devletin yedi asırlık hesabatının mevzuubahis olamayacağını teemmül buyurmazsanız başka mesele. Böyle âzim bir meselede, böyle nihaî bir meselede milletin en son vereceği karara vazı imza, reyini beyan edecek, milletinin avukatlığını yapacak. Gidecek heyetin, milletin mümessillerinden rey almaması ne kadar noksandır ve ne kadar zafiyeti gösterir. Demin buraya Heyeti Vekile Reisi Muhteremi Beyefendi buyurdular ki sizin mazharı emniyet ve itimadınız olan Heyeti Vekile bunu yapmıştır ve kendi salahiyeti dahilinde görmüştür. Ben çok rica ederim, o muhterem arkadaşlardan ki büyük meselenin mesuliyetini üzerine alsınlar. Eğer bendeniz şu dakikada sayei itimadınızla Heyeti Vekile meyanında bulunmuş olsaydım cidden söylerdim ki bu azîm mesuliyeti üzerime alamam. Kendilerini vikâyeten, hayatlarını siyaneten arz ediyorum ki hakikaten böyle ise bundan nükûl etsinler, mesuliyet altına girmesinler. Eğer reyim munzam olmazsa gidecek arkadaşlara benim namıma ve dairei intihabiyem namına salahiyet görmüyorum ve itimat edemem.

NEŞET BEY (İstanbul) — Sırrı Beyefendi, siz gittiğiniz vakit sizleri Meclis mi intihab etti?

SIRRI BEY (Devamla) — O vakit zatıâliniz bu vazifenizi yapmadığınızdan dolayı tarihe karşı mesutsunuz. *(Bravo sadaları, alkışlar)*

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Sırrı Bey, sen de gitmemeli idin.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) —Efendim; bazı beyanata mukabil maruzatta bulunmadan evvel vazife ve salahiyet meselesinde bir noktanın tenevvürü için bir kaç söz söylemek istiyorum. Mübahasenin akabinde temas ettiğim ve çok hürmetle itaat ettiğim şahsî mesailde bazı noksanlarımın olduğu nokta-i nazarı istima ile bazı noksanlarımı ikmâl ettim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Allah razı olsun.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu da heyeti murahhasanın tayin ve izamında, yahud intihabı izamında kendilerine verilecek vazife ve mesuliyet nokta-i nazarından tabi olacağı merasim meselesini evvelce arz etmiş idim ki ben müteaddid kereler ufak tefek mesailde aynı vezaif ile mükellef olduğum zamanda tavzifimde iradei seniye yoktur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Hariciye Vekiline tevdi edilmiştir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Başvekil veya Hariciye Vekili tarafından terhis edilir ve ben böyle terhis etmiştim. Fakat bilâhare keyfiyetten hükümdarın veyahut Reisicumhurun haberdar edilmesi kaydının bulunduğunu anladım.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Çünkü hukuku hükümranidendir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya)— Binbaşı idim, gittim ve irade ile gittim.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Noksanı söylemek haslettir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Fakat efendiler Hükümetiniz vazifesini yapmıştır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Kimi haberdar etti?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Makamına maruzatımı takdim etmiştim ve takdim ettiğim bugün heyeti âlinize esamileri okunmak ile sabit olmuştur. Yani muamelatta, tatbikatta Hükümetiniz kusur etmemiştir. *(Doğru sesleri)*

Diğer hususata gelince; başınızı ağrıtmıyacağım. Heyeti Vekilenize bunun hakkında kendilerine bahş buyurduğunuz müsaade değil, salahiyet değil, vazifeyi ifa etmiştir ve eder. Eğer vazifesini ifa edemezse, yalnız size karşı değil, daha birçok bu milletin saadet ve selâmetiyle alâkadar olan insanlara karşı kendini mesul addeder.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Tarihe karşı.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Bu itibarla vazifesini yapmıştır. Arz ediyorum ve bütçe buradadır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim; müsaade buyurun gayetle mühimdir. Bir kaç şahsa karşı Heyeti Vekile kendisini mesul addederse ifayı vazife edemez, şaşırır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — İfadeye dikkat buyurmanızı rica ederim, Ziya Hurşit Bey. Biraz daha kurnaz olamadınız. Meclisi âlinize rabtı ümid eden insanlara karşı dedim. Çevirerek, bir şey yapmak istediniz amma.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Şimdi kabul demiş, öyle olmamıştı.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey müsaade buyurur musunuz? Bir noktanın tavzihini rica edeceğim.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun sözümü bitireyim. Şu itibarla efendim, heyeti âliyenize takdim edilmiş bir lâyihai kanuniye, bir bütçe vardır. Bunu tasdik eder, etmezsiniz. Bu suretle Heyeti Vekilenin kararını ya kabul veya reddedersiniz. İtimat, ademi itimat meselesi de tezahür eder.

İkinci şekil, çok istirham ediyorum şahıslardan, şahsiyetlerden bahsetmekten bu Büyük Millet Meclisinde tevekkî edelim. Meslekten, kanaattan, harekâttan istediğimiz

gibi bahsedelim ve en müessir şekil budur. Şahsiyetten bahsetmek Türkiye Büyük Millet Meclisinin ulviyetle maksadı esasiyesi ile telif kabul etmez.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Bir noktayı soracağım. Lozan'a gidecek olan heyet için salâhiyeti kâmile meşrut olduğuna göre, Heyeti Vekile tarafından gelen takririn ancak adedi üzerinde durarak cem, tarh suretiyle ilâve veya tenkis suretiyle bütçenin kabulü, zannediyorum, muvafık olur. Yoksa onların imza edeceği bir muahedename kabul ve nihayet bulmuş mu farzedeceğiz?

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Hayır. Onu bundan evvel arz ettim. Muahedenin akdi katisi ancak ve ancak Meclisi âlinin kararıyle olur. Bunu evvelce arz ve izah eyledim. Yalnız şunu demek isterim ki murahaslarımıza verdiğimiz salâhiyet, salâhiyeti tamme ve vasia ve sarihadır.

REİS — Efendim yirmi beş arkadaşımız söz almıştır. Yâs'in Beyin bir takriri vardır.

Riyaseti Celileye

Heyeti Vekilenin sulh konferansına gidecek heyeti murahasasının tahsisatı hakkındaki teklifi heyeti murahasanın vazife ve salâhiyeti itibariyle murahasaların Heyeti Vekileden veya Meclisten izam veya intihabı mevzuu müzakere olmuştur. Şu halde Heyeti Vekile heyeti murahasanızın kendileri tarafından tayin ve izamındaki nokta-i nazarın leh ve aleyhinde söz alanların tefrikiyle usulü müzakerenin teshil ve tesrii noktasından arz ve teklif eylerim.

2.11.1338 Gaziayıntap Yasin

REİS — Bu takriri reyi âlinize arz edeceğim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas)—Müzakere kâfi görüldü de mi takrir okuyorsunuz?

REİS — Efendim, lehinde, aleyhinde olarak tasnif edilmesi için bir takrir vardır, onu reye koyacağım.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Müzakere kâfi görülmeden reye koyacak bir şey yoktur ki.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Sulh murahası gitmesin mi? Herkes lehindedir. *(Gürültüler)*

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler; uğrunda üç seneden beri çırpındığımız gâyenin tahakkukuna doğru gidiyoruz. Burada arkadaşlardan istirhamım şudur: Eler türlü hissiyatımızın fevkinde menafii âliyei vatanı, görmek lâzımdır. Bunun yegâne âmili Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviye olmasında hepimiz müşterekiz. Mesuliyette de müşterekiz.

Zannediyorum ki, birimizin davası değil, Meclisin şerefine taalluk ettiği gibi, umumun da menafiine taalluk eder. Vatanın selâmeti vardır. Bunda her şeyden tecerrüt etmek, iğfale kapılmamak, esas vicdanımızı titretmelidir. Her şey karşısında titreyen on milyon köylü, fukara ve zavallı halkın istirahattan başka bir hedefimiz yoktur. Hedefimiz bu olduğuna göre, heyeti murahasanın gönderilmesi meselesinde arkadaşlarını ve İcra Vekilleri Reis Bey bazı... pek muhtelif fikirler dermeyan ettiler.

Zannediyorum ki İcra Vekilleri Reisi Bey kendilerini bir kabine tarzında telâkki etmişlerdir. Vazifelerini tayin ve tespit etmişler gibi burada teamülden bahis buyuruldu ve geçen sene buradan izin almak suretiyle arkadaşlarımıza müsaade edildi. Hatta Yusuf İzzet Paşa merhumun mezuniyeti verilmemekle, zannediyorum ki, Vazifesi celsei kafiyede kabul edilmedi. Burada kaldı. Pek fena oldu. Bendemizin de bazı arkadaşlarım gibi, bu hususta bir kaç şekil hatırıma geliyor.

Bir kere bilinmeli ki İcra Vekillerinin, hududu salahiyetleri tayin edilmemekle Büyük Millet Meclisinin bütün salahiyetini istimâl hakkı kendilerine verilmiş addedilemez ve Büyük Millet Meclisli istenildiği zaman ifayı vazifeden menedilemez. Menafil âliyei vataniye için arkadaşlarımız arasında ekseriyet tecellî ederse hak oradadır. Bunda ne asabiyete lüzum vardır. Deminki arkadaşlarımızın gürültüleri zaiddir. Herkes dimağı ile muhakeme eder. Bir rey verir. Meclis irfan makamı, gürültü makamı değildir.

Şimdi Heyeti Vekile bu hususta söz sahibi değildir. Rauf Beyefendi son kelimeleri çok güzel ifade buyurdular. Yine hatırlatırım ki Rauf Beyefendi Meclisi iradei millîye meselesinde müşkül mevkie sokmuşlardır. Fakat o vakit deseler ki efendiler; hududların haddi müdafaasını en iyi kestirebilir. *(Evet sesleri)* Biz vazifemizi yaptık. Heyeti Vekile muatap olamaz. Vezir yapar, bilmem ne diyor. Biz vazifemizi yaptık, Heyeti Celileye takdim ettik.

Binaenaleyh bundan sonra kendilerine ne için böyle yaptınız dersek, biz vazifemizi yaptık denilemez. Bundan iktisadiyata dair bilmem hizmet beklenemez. Efendim; şuna binaen yaparız. Yine ısrarla avukat şeklinde, pazarlık şeklinde bu dava olamaz. Şimdi burada hatıra gelenler, acaba Büyük Millet Meclisi bu davayı anlamış ve anlatabilecek avukat davayı millîyi görebilecek vekil ve murahhas göndermek liyakatını haiz midir, değil midir? Bunu inkâr ederlerse bugün kendilerini biz tayin edeceğimizden, Büyük Millet Meclisinde her kabiliyeti görmesi, sıfat ve salahiyeti itibariyle hükümran olmakla iki sıfat tecellî ediyor. Yoksa hükümdar diye kalmıyoruz. Biz burada aynı zamanda teşrii ve icrai vazifeyi yapıyoruz. İki sıfatı haiziz.

Bir meşrutî hükümet buyuruyorlar. Meşrutî hükümet şekline göre, kuvvetlere taksim olunmuştur. Padişah vardır, kabine vardır, bir de meclisi vardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üçünü cemmediyor. Birini, yalnız vazifesini tahdid etmediği halde bazı vekillerine veriyor. Demek burada iki hak vardır. Biri icra hakkı ki daima Vekillerine tahsis eder, geri alır, hiç vermez. Bunu Meclis tespit edinceye kadar, Vekiller daima veçhe almak tarikile icrayı vazife eder, hiç bir hakkı sarihi iddia edemez. Vekillerin hangisine Meclis dur dediği vakit duracaktır. Efendim siz vaktinde şöyle yaptınız, şimdi de böyle yapacaksınız; Meclis bunu bugün böyle yap der. Bu, böyle olur. Benim kanunumla neyimi tazyik ediyorsun? Binaenaleyh, taamüllerle Meclis o gün öyle yapıyor. Onu teamül diye Meclisi bağlarsak, bunu kim çözecektir. Efendiler ha... İşte öyle ise Meclis...

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Bir nokta hakkında izahat vereyim. Bendeniz, ifade ederken Meclis heyeti umumiyesinin vereceği karara ademi riayet ihdas ettim ise tarzı lisan ile arzı itizar ederim ve af talep ederim. Bana sual soran zata hitab ediyorum. Rica ederim, lâyikiyle ehemmiyet veriyorum. Rica ederim, buraya dikkat buyurunuz. Bugün Meclisi Âli karar verince kanun mahiyetini haizdir. Hiç bir Vekilin değil, hiç bir ferdin ademi itaat kudret ve kabiliyeti yok.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum)— Efendim; hürmetkârlığınızı inkâr etmem.

Sonra beyim, Meclis bu davayı kavramıştır. İçinden heyeti murahasasını tefrik eder. Bu, teamülle takyit kabul etmez, bu bir içtihaddır. Üç senelik davasını, hayatını son takip edeceği gâyeyi bizzat yapar. Buna kimse itiraz edemez ve bunun hakkında şakkı şefe olamaz. Bu da, yine ârayı umumiye ile tecellî edecek bir şeydir. Arkadaşlarımızdan bir kısmında maalesef diyeceğim ki parti zihniyetine benzer bir şey vardır. Bu memleketi yıkıcı vaziyetindeki illâ şu tarafın kararı böyle, şu tarafın kararı böyle denilmemelidir. Buraya bunlar giremez.

Menafiî âliyei vataniyede tabii herkesin içtihadına hürmet eder. Büyük Millet Meclisi murahaslarını ya gönderecektir, ya göndermiyecektir. Teklifim uzundur. Bu taraftan intihap olunacaktır, öbür taraftan Heyeti Vekileden intihap olunacaktır denilir ve mesele biter. Şunu bilelim ki efendiler, biz bu davayı, İstanbul amirinize gitsek, sulh te yapsak, birbirimize telakki olmazsa memleket yine düşmanın ayağı altındadır. Katar verme vaziyetine geçirirken burada hiç bir tahtı tesirde kalmıyacağız. Arkadaşlarımız arasından intihap olunduğu zaman, bu dava hakkındaki hazırlıkları isterim. Evvel be evvel bu kararlaştırılsın.

Efendiler; büyük Millet Meclisi, kendi arasından intihap etmelidir. Giden arkadaşlarımıza böyle iki üç kişi hâkim olmamalıdır. Sekiz dokuz kişilik heyetin ekseriyetinin kararile iki kişi imzaya salahiyettaridır. Bize davet vuku bulurken iki kişi istiyorlar. Dokuz kişi, on kişi gider. Bunlar, mümkün olduğu kadar Meclis içinden olmalıdır. Meclis onlara kuvvet verir. Meclis azası bu, davanın içinde yetişmiştir. Hariçtekilere cild cild kitap yuttursanız bunu anlayamazlar. Demin konuşan bir arkadaşımız bunu anlamamıştır. Belki ilimi vardır, onu bilmem. Her ne olursa olsun bu Meclisin hakkı vardır. Bu Meclisin murahaslık salahiyetini haiz olan zata da ekseriyet kararıyle ifayı rey edilmelidir. Ekseriyetin kararına iktiran etmeden salahiyeti olmamalıdır. Zannederim, bu takerrür etmiş, hakkı salahiyetle, vesaire ile adamlar gitmiş.

Efendiler; emniyetsizlik en büyük vazifeşinaslıktır. Hiç kimseye emniyet edemem. Bilâ kaydüşart tedviri ümur için, salâhiyet şüphe edilerek veriliyor. Şüpheye mahal kalmamak için de, itimadı haiz olacak iki kişi ile daha iyi olur. Yedi sekiz olursa belki bizi tatmin eder. Ekseriyete iktiran etmezse imza salahiyeti yoktur. Emrivakileri kimse temizlememiştir arkadaşlar. Orada dirayet gösteremez, fetanet gösteremez. Bizi öyle müşkül vaziyette bırakır ki efendim; Heyeti Celileniz tasdik edecek değilim, denilir. İşte mesele bu mahiyettedir. Bilâ müzakere ister kabul et, ister etme deniliyor. Nasıl kabul etmem efendim? Dünyanın kabul ettiği bir şeyi bu Meclis nasıl bozar? İşte o mevkie girmemek ve onun avukatlığını iyi yapmak meselesidir. Bunda kıskanmayalım. Para meselesi hatırımıza gelmesin. Beş arkadaşımız, on arkadaşımız da fazla gitsin. Evvelce bir kaç hademe parasını bile israf etmemişlerdir, hiç bir iş göremeden geldiler. Hâlbuki bugün iş görülmek ümidi vardır. Bu iş görmek esnasında biraz fazla fedakârlık yapalım. Üç yüz bin lira kabul edeceğimize dört yüz bin lira kabul ederiz ve giden heyeti murahhasanın iki veya üç arkadaşı da, ne kadar emin olursa olsun, onların karşısında ekseriyetin dimağı olmalıdır. Bunun her safhası vardır. İsmet Paşa Hazretleri gidecektir ilimle, ahlakiyle, fazliyle bize kendilerini tanıtmışlardır. Davayı millideki askeri vazifeyi hudutların tahdidi müdafaasını en iyi kestirebilirler. *(Evet sadaları)* Maliye kapısına geldiği zaman iş değişir. Asıl hayati mesele budur. Eh İsmet Paşanın bu hususstaki şeysini beklemek haksızlıktır. Benden askerlik bekleyemeyeceğiniz gibi, ondan da maliyata, iktisadiyata dair azim hizmet beklenemez. Binaenaleyh kudretimizi şüphesiz anlamış

olacaklardır. Kıskanmasın, beş arkadaş, sekiz arkadaş tefrik edilsin. Biliyorsunuz ki Avrupa'ya gönderdiğiniz heyeti murahasayı buraya avdette İstiklâl Mahkemesine veriyorsunuz. Aman hiyanet ettiler, şey ettiler diye. Belki giden arkadaşlarımız Meclis müşkül mevkie sokacaktır. Giden heyetler hizmet görmüştür yahut görmemiştir, bilmiyorum. Burada salâhiyeti muayyen değildir. Eh; bir kaç esası reye bırakmışsınız. Onların yapmış olduklarına hata ve savabına karşı kendileri de cesaret edemeyeceklerdir. Bunlar ehemmiyetli mikattır. Efendiler; vazife başında olmadığımız zaman, böyle akşam dar vaktinde, haydi aman vakit geldi diye geçilmemekdir. Durendişâne görüşerek, anlaşarak, dünkü şey nasıl çıkmışsa, her şeyimizi böyle samimi yaparsak, cihana karşı attığımız adımların emin olduğunu göstermiş oluruz. İyi düşünelim. Yapacağımız vazife büyüktür. Bu vazifenin büyüklüğü nisbetinde teemmül lâzımdır. Benim ricam ihatalı bir surette yapmalı…

YASİN BEY (Gaziayıntap) — Reis Bey bendeniz usul hakkında söz söyleyecektim.

VEHBİ EFENDİ (Konya)— Efendim; ben yalnız iki kelime söyleyeceğim. Kelimenin birisi; şu müzakere, şu mübahase üzerine Avrupa'ya gidecek olan Heyeti Murahasaya verilecek olan para. Yani bütçe lâyihai kanuniyesi münasebetiyle açılıyor. Şimdi ben soruyorum. Para mı daha kıymetli, insanlar mı daha kıymetli? Herhalde insanların kıymeti paraya nisbetle çok, çok fazladır. İnsanlara nisbetle gâyet ehemmiyetsiz olan paraya müsadeyi bu Meclisten isterken gâyet kıymetli olan bu insanları, neden bu Meclisten istemiyorlar? *(Bravo sadaları, alkışlar)*

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarısahip) — Gâyet kuvvetli bir mantık bu.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — İkinci bir mesele efendiler; Avrupa'ya heyeti murahasa gönderişimiz. Bu, dördüncü. Evvel giden heyeti murahasaya, iyi bilmiyorum, fakat herhalde bir iki yüz bin lira verdik. Maliye Vekâleti bu paranın hesabını aldı mı, almadı mı? *(Aldı sadaları)*

Maliye Vekâleti bu hesabı almadı ise Muvazenei Maliye Encümeni bunu sordu mu, sormadı mı?

Kezalik Yusuf Kemal Beye yüz altmış bin lira verdik ve bu kürsüde Yusuf Kemal Bey dedi ki; arkadaşlar benden sormayınca arkamdan beni tenkit etmeyin. Şimdi Yusuf Kemal Bey bu paranın hesabını verdi mi, vermedi mi? *(Verdi sadaları)*

Mesele şimdi ikinci safhaya geliyor ki para meselesidir. Gidecek arkadaşların miktarına göre her halde memleketin, milletin şan ve şerefiyle mütenasip bir halde gidip gelmelerini hepimiz arzu ederiz. Bunda şüphe yok. Fakat efendiler, işittiğime nazaran altı tane asker gidecekmiş. Murahhas olmıyarak orada muharebe mi edeceğiz, harp plânı mı çizeceğiz bunu bilmiyorum. *(Handeler)*

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Cevap vereceğim müsaade buyurun. Efendi Hazretleri Meclisi Âlinize para münasebetiyle müracaat ettiğimizden, zevat için müracaat etmediğimizden ve para mı kıymetli, insan mı kıymetli tarzında bir sual vaz buyurdular. Buna cevab vereceğim.

Malumu âlileri para için müracaattan maksadımız, parayı harcıyacağız. Muvafakat ederseniz harcıyacağız. Fakat insanları harcamıyacağız. *(Bravo sadaları)* Biz insanları harcayacağımız zaman da ayrıca Meclisten harb ilânı için de rey almak lâzımdır. *(Alkışlar)*

İkinci kısma gelince; dört veya altı zabitin isminin mezkûr olduğunu işitmişler, onu sual ediyorlar. Efendiler; bu askerler, harbetmek, kılınç çekmek için gitmiyorlar. Onların muhterem kumandanları mevcud oldukça tabii küçük rütbelilere hacet görülmez. Fakat şu kadar var ki, o zabitlerin vazifesi pek mühimdir, kurye vazifeliğidir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Çok doğru, geçen defa bunlar unutulmuştur.

RAUF BEY (Devamla) — Evrakı mühimmeyi buraya getirip götürmek için kuryelik yapacaklardır ve onun için Reisin itimat ettiği ve bu işleri kuvvetle itimat ile çeviklikle yapacak insanlar olmalıdır. Onun için konmuştur.

RAGIB BEY (Kütahya) — Efendim; bendeniz yalnız bu murahhas intihabının Meclise veya Hükümete aid olması hususundan bahsedeceğim. Şimdiye kadar sebkeden taamülden bahsetmeğe lüzum yoktur. Çünkü hepimizce malumdur. Ancak Kanunu Esasi Encümeninde Vazife ve mesûliyet kanun lâyihası müsveddesini tanzim ederken bu mesele uzun uzadıya bahsedilmiştir. *(Encümende mi sadaları)* Evet Encümende…

SAMİ BEY (İçel) — Heyeti umumiye kararına iktiran etti mi.

RAGIB BEY (Devamla) — Efendim; Heyeti Umumiye kararına iktiran etmiş diğer bir şekil de yoktur. Bendeniz nokta-i nazarımı, sebkeden fikirleri arzedeceğim, rica ederim dinleyin.

Bu Encümende bu meseleye temas edildiği zaman uzun uzadıya müzakerat neticesinde heyeti murahasanın intihabı için hiç bir şekil ve suret bulunamamıştır. Sebebi ise efendiler, heyeti murahhasa, Meclisin kâffei salahiyetini haiz ve gayri mesûl olarak gideceğinden dolayı vazedeceği imza katidir. O vakit mesele Büyük Millet Meclisi kürsüsünden tasdik suretiyle değil, muahede Lozan'da kesbi katiyet etmiş olmak lâzım gelir. *(Hayır sesleri)*

Başka şekli yoktur efendiler. Hukukan bu mesele böyledir. Çünkü Meclisten intihap edilecek murahhasın mesuliyetini deruhte edecek hiç bir Hükümet, hiç bir şahıs yoktur. Her giden murahhas gayri mesuldür. Meclisten aldığı salahiyetle orada vazettiği imza katidir. Heyeti Vekileden giderse, Heyeti Vekile Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı mesûl olduğuna ve Lozan'da veyahut her hangi bir yerde imza edilecek muahedename mahiyeti katiyeyi iktisap etmiş bulunmadığına nazaran, en son Meclise gelecektir. Meclisi Âlinin kararma iktiran ettiği halde tasdik eder, imza eder ve bu suretle muahede kesbi katiyet eder. Etmediği takdirde, Fransızlarla aktettiğimiz Londra muahedesi gibi, onu fesheder, reddeder. İşte bu nokta-i nazardandır ki Mecliste sebkeden müzakerat neticesinde muhterem arkadaşımız Hüseyin Avni Bey de olduğu halde aynı nokta-i nazar kabul edilmiştir.

Kanunu Esasideki hukuku hükümdarîye gelince; bilhassa bu murahaslar meselesi dolayisile Encümende bu cihete de temas edilmişti. Malumu âlileridir ki Mecliste dahi mükerreren bu meselenin müzakeresi sebketmiştir ve Meclisin nokta-i nazarı taayyün etmiştir. Kanunu Esaside hukuku hükümdariye aid kâffei vezaif ayrılmıştır. Birincisi doğrudan doğruya Meclisin yapacağı şeyler, yani Hükümetin ihzar ederek Meclise geleceği şeyler.

İkincisi de, hiç Meclise gelmeksizin doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisinin İcra Vekillerinin yapacağı şeylerdir. Meselâ kaymakam tayini, mutasarrıf tayini, vali tayini, müddeiumumî tayini ve eşhas tayini vesaire gibi ve bilhassa eşhas tayinine taalluk

eden mesailin kâffesi Hükümete verilmiştir. Meclise geçmemek suretile Hükümetin, icra salahiyetile bunları yapacaktır. Diğer bir kısmı daha vardır ki, o mühim olanları da Heyeti Vekile ihzari bir mahiyette yaparak Meclise getirecektir. Encümende tetkikat ve mütalaat neticesine nihayet düşünüle, düşünüle, tezekkür edile edile bulunan budur.

Bendenizin kanaati şahsiyeme gelince; elyevm Encümenin yapmış olduğu kanun Meclisi Âlinize mal olmuş ve lâyihanın müsveddesi Meclistedir. Şimdiye kadar Meclisi Âli bu kanunu çıkarmış olsaydı, zannederim, bu dedikoduya zerre kadar mahal kalmıyacaktı. Çünkü orada vezaif sarihtir. Fakat o kanunun henüz kabul edilmediğine nazaran, şimdilik bir şey nazarı itibara alacağız. O da bu kanunun ruhuna temas etmek şartile mevcud olan taamül şimdiye kadar yapılan şeyler nedir efendiler? Bu taamülün haricinde Meclisi Âliden çıkmış bir karar var mıdır? *(Dün çıktı sadaları)* Hayır efendim, dünkü çıkan kararda da hiç bir suretle öyle bir şey yoktur.

SAMİ BEY (İçel) — Öyle katidir ki.

RAGIB BEY (Devamla) — Teşkilâtı Esasiye Kanununun birinci maddesi çok evvel çıktı. Meclisin yapabileceği işler vardır. Bizzat yapamayıp bilvasıta yaptıracağı işleri vardır. Binaenaleyh icraî ve teşrii vezaif ve Meclisin ne vakit bir iş meselesinde Hükümetin bugün intihab ettiği şekil kendi kanaati vicdani yeme nazaran nefsülemre muvafıktır. Diğer şeylerde mahzur vardır, mazarrat vardır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Reis Bey usulü müzakere hakkında söyliyeceğim.

REİS — On dakika için celseyi tatil ediyorum.[84]

[84] ***TBMM Zabıt Ceridesi* Devre I, Cilt 24, İçtima 131 Celse 1, 4**

ÜÇÜNCÜ CELSE

Küşat Saati: 04.13

REİS — Efendim celseyi küşad ediyorum. Tahsin Bey... *(Yok sesleri)* İlyas Sami Bey.

İLYAS SAMİ BEY (Muş) — Efendim; mevzuubahis mesele, günlerce devam edecek kadar nazik ve hayatî bir meseledir. Bunda şüphe ve tereddüt olmamakla beraber, vakit itibariyle, şekli intihabın cereyanında uğradığı zaman darlığı itibariyle herhalde o kadar mühim günler işgal eden bu mesele dolayisiyle günlerin geçtiğine bile müteessifim. *(Neden sesleri)* Arz edeceğim, rica ederim. Bütün mesailin ehemmiyetini takdir edecek olan Meclisi Âlinizin yegâne intizamını muhafaza için bir şart var, o şarta bendeniz de riayet etmiyorum. Fakat Heyeti Celile karar verirse olur; yerinden söz söylememeğe karar verelim. Şu meseleyi geçiyorum.

Efendim meseleye gelince; harp kadar mühimdir, belki de daha ziyade mühimdir. Bu hususta şimdiye kadar dermeyan edilen mesail, birer birer tahlile muhtaç olacak derecede mühimdir. Lâkin arkadaşlarımızın şimdiye kadar beyan ettikleri izahatta belki ben hata ediyorum, hakikî, İlmî bir şehrah takip etmediklerinden dolayı, böyle yanlış bir vâdiye kapmaları yüzünden, bu müzakereye ne kadar devam etsek çıkmaz bir yola gidiyoruz.

En mühim olarak denilen şey nedir? Hukuku hükümraniden olan harp ve sulh murahhaslar meselesi. Meclisin hakkı mıdır, değil midir? İşte en mühim mesele budur. Bu meselede, arz ettiğim gibi, hakikî, İlmî bir şehrah takip edilmelidir. Çünkü Teşkilâtı Esasiye Kanunu hakkı, hukuku hükümraniden olan şu mesailin Meclise verildiğini tasrih etmekle beraber, teşrii ve icraî vezaifi hâiz olan şu Meclis, hukuk ve vezaifinin icrasını, kendisine izafeten bir heyeti muayyeneye vermiştir. Binaenaleyh, Meclis o heyeti muayyeneye bu vezaifi tevdi ettiğine göre, Hükümet de teamül iddia ederek şu mesaile müteallik, salâhiyetleri kendinde bulamaz. Bu salâhiyet Mecliste mi, Hükümette mi? Bütün bu sözler söylendikten sonra yine o yolda devam edilir. O da nedir? Meclislerin bu gibi hukuku haiz olduğu sabit olmuş bir hakikat iken ve Heyeti Vekile ben cetvel verdim, esami verdim, istediğinizi yapınız derken bir Mebusun bütün Meclis namına beyanı mütalaa ederek, güya bütün ekseriyet kendinde temerküz etmiş gibi, ben bunu kabul etmiyorum demesi katiyen doğru değildir. Bütün âraya tecavüz gibidir. *(Herkes kanaatini söyliyebilir sesleri)* Binaenaleyh tecellîi âra ile hal ve fasledilecek mesaili, bir fert umum namına göremez. Size bir misal söylüyorum. Bilfarz, Hükümet murahhas olarak bir İngiliz intihap etseydi bu mesele mevzuubahis olacak mıydı? Hatta buraya cetvelini getirse bile isimlerini getirir. Binaenaleyh bu kadar salâhiyete malik bir Meclisi; Ziya Hurşit Bey biraderimizin dediği gibi, iradei milliyenin aksine hareket etmiş, bilmem ne demek doğru değildir. İradei millîye nez edilmemişken...

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Biz de başka bir şey talep etmiyoruz, onu istiyoruz.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Binaenaleyh heyeti Celile reyini izhar ettiği zaman, iradei millîye tecelli eder, mesele biter. Bu meselenin neticei ameliyesi hasıl olmuştur. Bu babta söz söylemeğe lüzum yoktur. Bu, kendi kanaatimdir.

İkinci mesele; başka takrirler var.

Bir takrir zannederim Heyeti Celilenizden bir mürakabe heyeti gitmesi yolundadır bu bir.

Sonra heyetin adedinin tevsii tarzında bir takrir vardır, bu da iki... Üçüncü takrir de, Hüseyin Avni Bey biraderimizindir. Geniş yürekle düşünelim, bu meseleyi bir iki gün sonra halledelim. Sükûn ve itidal ile yapalım tarzında bir temenni takriridir. Müsaade buyurursanız takrirler hakkındaki fikrimi söyliyeceğim. Efendim heyeti murakabe...

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Okunmadan söz söyliyemezsiniz.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Takrirler okundu. Onun için söylüyorum. Yerinizden söz söylemek suretiyle hem silsilei kelâmımı bozuyorsunuz, hem de mevzuu müzakereyi haleldar ediyorsunuz.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Takrirler okunmadı.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Efendim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Siz en sonra söz almıştınız, evvelce söylüyorsunuz.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Efendim ben takrirleri dinledim. Ne ise okunsun, okunmasın sözüme devam edeceğim.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Okunmadan olamaz.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Efendim; Teklif mahiyetinde söz söyleyen arkadaşlarımız, var. Takrir olmasa dahi burada nokta-i nazarını, kanaatini Meclise arz etmiş arkadaşlar vardır. Ben de o mesele üzerinde söz söylüyorum.

Dediler ki; heyeti murakabe gönderelim; mesele naziktir, Rica ederim soğukkanlılığımızı muhafaza edelim. Meselenin bir taraftan nezaketini düşünelim ve müzakerenin şeklini bozacak vaziyet almıyalım. Heyeti murakabe ne yapacak? Bu noktayı başbaşa bir aile gibi düşünelim. Tabiî bunu söyleyen arkadaşlarımız da bendeniz gibi endişei vatan ile söylüyorlardır. Eğer bu muvafık ise onu da yapalım. Değilse her türlü salahiyeti haiz olan Meclis her şeyi yapabilir. Bunda tereddüd etmemelidir. Hatta bir arkadaşım dedi ki, bir heyeti murakabe gönderelim. Bunlar da bir Heyeti Vekile gibi olsun, onlar da onlara müzaheret eder, tenvir ve irşad eder.

Fakat bakınız burada evvelce fevkalâde bir Harp Encümeni teşkili vardı, bu da ona benzer. Bir Heyeti Vekile varken, bir de fevkalâde Harp Encümeni yapmak gibidir. Bu heyetlerin nikatı nazarları arasındaki ihtilâf yekdiğerine müzaheretten daha tehlikelidir. Sulh işi en amelî bir surette halledilecek bir mesele iken, sulh için de böyle iki heyet göndererek bir yol takip etmek, bilmem ne derece doğrudur. O heyet, ya fevkalâde salahiyeti haizdir veya değildir. Meclisin fevkalâde salahiyetini haiz olarak gidecek ise o zaman Meclis son sözünü -bu hususdaki son sözünü- söylemiş olacaktır.

Meclisin dikkat edeceği şey, gâyet mühim iki cihettir. Birisi; son söz Mecliste kalsın, bütün cereyanı ahval buraya gelmeden bir şekli katî olmasın. Meclis bu salâhiyeti hiç bir ferde veremez. Binaenaleyh böyle fevkalâde salahiyet ile Meclis, içinden dahi bir heyet gönderemez. Bu tarz, en tehlikeli oyunlar oynamaktır. Binaenaleyh salahiyetsiz ise bu heyeti terketmeli. Salahiyetli bir heyet ise, burada heyeti murahhasayı tayyetmelidir. Andan sonra ona göre hareket edilmelidir. Binaenaleyh heyetin tekerrür ve taaddüdü

de şu suretle gâyet tehlikeli tecrübelerle sabit olduktan başka, diğer bir tecrübe daha vardır.

Efendiler, diğer sulhlerden başka asıl sulhe ancak yeni gidiyoruz. Gerçi birçok sulhlere gitmişiz ve fakat bu şekilde bir sulhe yeni gidiyoruz. Rica ederim, o teklifi reddediyorum. Bu sulhün böyle şerait dairesinde daha bir iki kere müzakeresine mahal olmaz inşallah. Bunun istihzarî mahiyette bize son tecrübeleriyle verecekleri malûmata göre tam mücehhez bir heyeti murahhasanın şeklini yaparız. Bu şekilde kavil zarurîdir.

Diğer bir şey kalmıştır, miktarını tezyid etmek. Vallâhi bilmem ki tezyit de, hususî bir mahzuru daî değilse etibbası ile mütehassısı askerî, mütehassısı malî ve diğer erbabı ihtisas bu heyete istişari mahiyette iştirak etsin. Ama bendenize ihtisas itibariyle mütehassıs, hukuku malî gibi şeyler söylüyorlar. Rica ederim mütehassıs nedir? Eğer mütehassıs hakikî ise bu fikrin hakikî mütehassısı Türkiye'de yoktur. Türkiye'de nisbî ise malûmat...

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — O kadar küçültmeyiniz.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — Rica ederim sözümü kesmeyiniz. Hakikî mütehassıs...

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Hakikî mütehassıs vardır.

İLYAS SAMİ BEY (Devamla) — O halde rica ederim, herhalde heyeti hazırai murahhasa her birinden kâfi derecede malumattardır. Meclisin yalnız bir hakkı vardır. Meclisin göndereceği heyeti murahhasaya ve onları-tayin eden Heyeti Vekileye, zapta geçmek suretiyle, bir sual soruyorum. Nazik bir meseleye gidiyorsunuz. Mesuliyeti mahiyetinden, mahiyeti mesuliyetinden daha büyüktür. Binaenaleyh, şu şekilde mesuliyet deruhte ediyor musunuz? Şu suretle Meclis tecrübe etti mi, ikinci defa tekrar etmez. Şunu sormak daha doğrudur. Yoksa şu suretle isterim demekle ne Hükümet teşekkül ve ne heyeti murahhasa teşekkül eder. Üç yüz kişiden mürekkep Meclisin, yüksek fikri olan Meclisin bu işte salahiyetini vermek suretiyle mevkiini tutmak, son sözü, salahiyeti vermemek, münezzeh bir surette tutmak en büyük bir vazifedir. Bendenizin söyleyeceğim şey bundan ibarettir.

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında iki takrir var. Fakat söz alan birçok zevat da vardır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — İsmet Paşa söylesin.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Arkadaşlar, bir sulh konferansının ifayı vazife etmesi hususunda Hükümet, bidayetten beri, en seri ve en katî bir usule tevessül etti. Bu usul ne idi? Bu usul; sulh konferansının memleketimiz dahilinde bir yerde inikad etmesi idi. Eğer memleketimiz, dahilinde bir yerde inikad ederse, teklif ettiğimiz gibi, İzmir'de inikad ederse, Büyük Millet Meclisi yakından konferans müzakeresinin her safhasına vâkıf olacaktı. Nasıl ki Mudanya konferansında vâkıf olmuştu. Vâkıf olacak ve sonra muallak olan, gerginliği mucib olan her noktada müdâhale ederek kararını izhar edecekti. Binaenaleyh Hükümet sulh müzakeresini neticeye isal edecek şekilde olmak üzere, Büyük Millet Meclisinin yakından haberdar olması ve daima eli içinde imiş gibi müsterih olması ve müzakeresini takip etmesi ve nihayet kararların sürüncemede kalmayarak ânında ittihaz olunması meselesine ehemmiyet vermiş ve bunu bir meselei esasiye addetmiştir. Fakat bu şekil ve suretin imkânı olmadığı malumunuzdur. Hariçte, bitaraf bir mıntakada muhariplere nazaran bitaraf olan memlekette sulh konferansının

inikadı hemen emrivaki haline gelmiştir. Hariçte çalışacak bir sulh murahhasamızın konferansta nasıl çalışacağını Hariciye Vekili olarak şu tarzda tasavvur ediyorum. Bizim bir heyeti murahhasamız olacak. Bu heyeti murahhasamızın meselemizi, tamamiyle kavramış, mevzuubahis olan her meseleyi ariz ve amîk tetebbü ettikten sonra bir karar ittihazına muktedir ve ondan sonra mevzuubahis olan bütün mesailde tevhidi mesai ve tevhidi efkâr edecek ve aslâ aralarında ihtilâfı efkâr olmayacak ve bütün dünyaya sızdırmayacak bir heyet lâzımdır. Tevhidi efkâr edecek ve muhafazai efkâr ederek çalışacak olan bu heyet asgari adedde olmalıdır. Ne kadar asgari olursa tenûs, tevhidi efkâr ve ittihazı karar o nisbette mümkün olur. Yalnız bu kadar mühim mesail; iki üç murahhasın reyine tevdi olunamaz ve iki üç murahhas Türkiye Devletine müteallik bütün mesaili bütün teferruatı ile iddiayı malumat edemez. Bunu da bir heyeti müşavereye bırakıyor. Heyeti müşaverenin mütehassıs ve muktedir ve kâfi adedde olması tabiîdir. O halde asgarî adedde bir heyeti murahhasa vardır. Sonra bir de ihtiyaca kâfi adedde bir heyeti müşavere vardır. Herhangi bir mesele mevzuubahis oldu. Meselâ bir mesele ele alalım. Boğazlarda sefainin müruru meselesi: Bahrî bir meseledir, berrî bir meseledir, ticarî bir meseledir, adlî bir meseledir, siyasî bir meseledir. Binaenaleyh ticaret nokta-i nazarından malî ve İktisadî bir meseledir. Adlî müşavirler, malî müşavirler, İktisadî müşavirler bahrî ve berrî müşavirlerin her birinin reyini alırsınız. Gayri mesûl olan bu müşavirlerin her birisi her türlü kuyudu siyasiyeden âri olarak ihtisası dairesinde mütalâalarını söylerler. O söyler, bu söyler, hepsini şifahen dinlersin. Heyeti mecmuasını toplayıp bir karar ittihaz için birini kabul etmek, öbürünü kısmen kabul etmek, diğerini kâmilen reddetmek, öbüründen bir parça almak, diğerinden bir iki nokta almak suretiyle heyeti mecmuasından bir karar hasıl eder ve buna göre mesele mevzuubahis olur.

Şimdi Meclisi Âliyi müşavere nokta-i nazarından müsterih edecek nokta şudur: Bir mesele üzerinde heyeti murahhasa karar verirse meselenin taalluk ettiği bütün mesailde müşavirleri sabır ile tahammül ile nihayete kadar dinlemiş midir, aramış mıdır? Bunu maslahatın selâmeti nokta-i nazarından temine mecburuz. Müsterih olmalısınız, bütün müşavirlerin fikirleri arîz âmîk dinlenecektir ve onların bütün reyleri alınacaktır. Buna müsterih olmak lâzımdır.

İkinci bir mesele var. Heyeti müşavere kendisine tevdi olunan bir vazifeyi ifa edecek midir ve ifaya muktedir midir?

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Evet...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Mesele burada.

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Heyeti müşavereyi dinlemeyi bir kaç türlü yapacağız. Bir defa toptan taalluk eden bir mesele olursa müşavirleri muhtelit olarak toplayarak kendi aramızda bir konferans yaparız, ekseriyeti arâ alırız ve onu mevkii tatbike koyarız. Bir sureti hal bu. Bu ekseriyeti arâda herkes birinin sözünü dinledikten sonra bundan hâsıl olacak netice olabilir ki bütün hacatı temin edecek bir mesele olabilir. Bunu âlemi İslâm, dünya herkes dinliyor. Herkes bildiğini söylesin, sahibi akıl ve mantıktır, ondan sonra reyini vermişlerdir. Bazan olur ki, böyle olmaz. Bunların hepsi fikir ve kanaatinde musirdirler. O zaman karar verecek olan zatın ve heyetin bunları dinledikten sonra kendisinin ittihazı karar eylemesi lâzım gelir. Onların ittihaz ettikleri kararı heyeti müşavereyi dinleyerek kararını verir. Evet fennen böyle lâzımdır, amma adlî, bahrî nokta-i nazardan bu gayrı kabili icradır. Mesele yoktur. Bazan der ki;

hayır efendim ben iktisat müşaviriyim, iktisat nokta-i nazarından kendi kanaatimi izhar edeceğim. Hepsini dinlerim. Hepsini dinledikten sonra kendi istinad ettiğim esbâbı müstakillen riayet edilecek kadar kuvvetli bulurum. Hâlbuki heyeti murahhasa bu fikri kabul etmemek fikrindedir. Kabul etmek imkânı yoktur. O vakit heyeti murahhasa der ki size karşı borcum bu mesele hakkında ihtisasından tamamen istifade ettiğimi, bu mesele hakkında reyinizi nihayete kadar dinlediğimi ispat ediyorum. Yazarsınız, yazdıktan sonra gördüm, mütalâa ettim, altına imzamı korum ve size veririm. Çünkü bunun heyeti mecmuasını Meclis karşısında ben müdafaa edeceğim. O zaman bir anket yaparsa, filân müşaviri dinlediniz mi, evet dinledim. İşte reyi. Peki niçin yapmadınız. Çünkü o müşavir böyle söylüyor. Filân söyledi. Filân sebep vardı ve bunlardan maada İngiltere, İtalya, Fransa ve filân böyle söyledi ve bunların hepsini böyle hulâsa ettim. Siz de benim tarzda hulâsa edersiniz, imzanızı edersiniz. Siz bizim gibi hulâsa etmezseniz reddedersiniz mesele hallolur. Demek heyeti müşavereye karşı onların behemehâl dinlenmesini ilzam ettikleri bir lâyihayı alırım ve işte imzamı koyup onlara verirsem, heyeti murahhasayı mesul bir vaziyete sokmuş oluruz.

Heyeti müşaverenin çalışmak nokta-i nazarından murahhaslara karşı mesûliyeti lâzımdır. Yarın cevap vermeye mecburuz. Şu mesele akşama kadar hazır olmalıdır ve akşam saat dokuzda toplanacağız, haber vereceğiz. Binaenaleyh efendiler, siz şimdi başlayınız, akşama kadar cevap veriniz. Bunu yapınız, bunu yapınız. Birisi çalışmazsa, vesaiki getirmedim derse, malumatım yoktur derse heyeti müşavere mesûl olur. Heyeti murahhasa o heyeti müşavereyi Hükümete mi şikâyet edecek, vazifelerine nihayet mi verecek ve yahud hakikaten alelfevr bir mesele hâsıl olmuştur. O mesele için heyet içinden mütehassıs bulundurmaya imkân yoktur. Başka mütehassıs aramaya mı karar verelim? Demek ki, başmurahhasın heyeti müşavere üzerinde vazife nokta-i nazarından katı olarak heyeti müşaverenin heyeti murahhasaya kendi mütalâatını behemahal isma etmek vaziyetinde olması heyetin mesaisini tanzim ve tevhit eder.

Arkadaşlarım; benim teşkil ettiğim heyeti murahhasa ile müşavere arasında beş, altı veya daha fazla ayrıca bir heyetin bulunması lüzumunu müdafaa ettiler. Heyeti mutavassıta diyelim yahud heyeti murakabe diyelim. Bu heyet vazi imza salahiyetini haiz olmayacak. Fakat kendi aramızda karara iktiran etmek salahiyetini haiz olacak. Bu heyetin harice karşı olan şeklini bertaraf edecek olursak hakikaten bunlar heyeti murahhasa demektirler. Mademki mevzuubahis olacak meselede ittihazı karar edeceklerdir. Heyeti murahhasanın kendisi demektir. Bir mesele hakkında ittihazı karar edilecek, bu mesele hakkında müştereken, tesanüden çalışmak dokuz kişi ile müşküldür. Her meselede bunların tevhidi efkâr etmeleri mümtenidir. Demek ki mevzuubahis olan her meselede bugün o taraftardır, yarın öteki aleyhtardır.

Her meselede ârâ iktiran edecektir. Bu, harice sızar. Lozan gibi bir yerde bütün dünyada bütün vesaiti ile olan bir mahalde bu, harice behemahal sızar. Bir defa anladılar mı ki mevzuubahis olan meselede başmurahhas kabul etmiyor. Amma heyeti murahhasa içinde kabul edenler vardır, bir takım âza bunda mahzur görmemektedir. Değil böyle heyeti müşavere içinde hissederlerse davamız zayıflar, ısrar ederler ki onun muhalefetinde bulunan mebuslar daha çok hak kazansınlar. Daha çok müşkülât gösterirler ve daha çok uzatırlar. Daha çok müşkül variyette kalırız. Demek ki, heyeti murahhasa düşman karşısına çıktığı zaman bir kişi gibi, bir rey izhar etmesi meselei esasiyeyi teşkil eder. Ondan sonra dokuz kişinin ekseriyetinin iradesinde isabet

olmayabilir. Ekseriyeti iradede isahet demiyelim. Katiyeti icraiye yalnız Büyük Millet Meclisinde olur. Bu meseleye geleceğiz.

Heyeti murahhasamız gelecek, diyecek ki, heyeti murahhasa bu mesele için inkitaa uğradı, buraya geldik. Ne oldu? Bu meselede bize böyle bir teklifte bulundular. Müzakere ettik, biz de kabul etmedik. Ey; niçin kabul etmediniz? Reye vaz ettik, beş kişi olmaz dedi, dört kişi olur dedi, amma beş kişi olmaz dedi. Sonra Meclis bunu müzakere edecek, bir de Meclis reye vaz edecek. Bunun için mi geldiniz; hata, nasıl şey bu diyecekler. Başmurahhasa diyecekler ki, sen neredesin? Ben diyecek Başmurahhas; dört kişinin içindeyim. Fakat diğer beş kişi öyle dediği için böyle oldu. Ne olacak? Ekseriyeti ârâ ile ittihazı karar mesûliyeti maneviyesi yalnız Büyük Millet Meclisine aid olur ve mahiyeti katiyeyi haiz olur. Diğer heyetlerin şeylerine ekseriyeti ârâ ile tespit edecekleri karara şekli katiyet vermeli, maslahat nokta-i nazarından muvafık değildir, muvafık değildir.

Efendim; heyeti murahhasa arasından böyle heyeti mutavassıta veya heyeti murakabe esasen heyeti murahhasanın mesûliyetini tahfif eden bir iştir. O nokta-i nazardan şâyanı nazar olması lâzımdır. İşte bir kişi, iki kişi bir mesele hakkında ittihazı karar etmek üzere güç bir karar verileceği zaman neden heyeti murahhasa yalnız kalsın. Meclis dokuz kişi intihap etsin. Altı kişi olur dedi. Pekâlâ olur. Altı kişi yedi olmaz. Pekâlâ olmaz. Fakat heyeti murahhasa Meclisin karşısına geldiği zaman, heyeti murahhasa niçin bunu kabul ettiler? Ben kabul etmedim. Ekseriyeti ârâ ile kabul olundu.

Bu heyeti mutavassıta onun vazifesini teshil eder ve onu mesûliyetten teberrî eder bir meseledir. Hâlbuki bu mesuliyetin ağır olmasına ihtiyaç vardır. Heyeti müşavereden tamamiyle istifade eden asgari bir heyet, azamî mesûliyetle karşınıza gelmelidir. Orada meseleleri halledip de gelecek bir heyet kendisini itirazatta karşı müdafaa edilmiş bir vaziyette görür. Sonra heyeti murâhhasanın dar zamanlarda bu işi bizim Meclis kabul etmez, bu işi bizim Meclise kabul ettiremeyiz. Bunların elinde başlıbaşına bir silâhtır. Nitekim onların elinde de böyledir. Doğru söylüyorsunuz amma, biz bunu Hükümete kabul ettiremeyiz. Herkes kim yanında yok ise, ondan ayrıca kuvvet almaya çalışır.

Biz mebusların adedini çoğalttıkça ve onlara mesûliyeti verdikçe ve böyle bir heyeti murakabe gönderdikçe bu silâhı elimizden atmış oluruz. Hâlbuki bırakınız heyeti murahhasanızı bir çok mesailde sonuna kadar... Desin ki, bizim Meclisimiz bunun mahiyetin mahsusasını anlamış ve fakat kabul etmiyor ve bunu şappadak reddeder. Reddederler. Bunları söylemişizdir ve söylemek mecburiyetindeyiz.

Sonra dokuz kişi orada bulunursa ayrı ayrı tesiratı onlara yaparlarsa, o zaman Meclisin en ziyade harice gönderdiği arkadaşların çokluğu nispetinde harice tesir yapar. Hulâsa efendim: heyeti murahhasanın vazifesi nokta-i nazarından adedinin az olması ve ondan sonra heyeti murahhasadan maada bir heyeti mutavassıta bulunması, bu iki şekil ortasında olan ayrı bir heyet yalnız vazifeyi iğlak eder, amelî bir neticeye varmasını işkâl eder ve amelî olarak hiç bir faideyi münteç olamaz.

Bir de heyeti müşaverenin -Salahaddin Beyefendi buyurdular- mahdud bir dairede olmamasını ve hariçten istenildiği gibi intihap olunmasını... Zaten Hükümetin kabul ettiği şekil buna imkân bırakmıştır. Yani heyeti murahhasa gerek propaganda nokta-i nazarından, gerek sulh mesailini hal nokta-i nazarından masarif iktihamına salâhiyettar kılınmıştır. Bu suretle herhangi bir mesele mevzuubahis olursa dünyanın dört köşesinde, gerek hariçte düşmandan, gerek bizden müşavir almaya salâhiyet verilmiştir ve

bağlanmamıştır. Müşavir meselesinde Hariciye Vekili olarak ben, sırası gelince düşman memleketine mensup adamlardan dahi istifade edilmesi fikrindeyim.

Herhangi bir meselede, faraza Boğazlar meselesinde bir İngiliz müşaviri bulursak, İngilizlerin fikrini hiç bilmediğim zamanda bir İngiliz hukuk müşaviri bulursak para verir ve ona bu noktadaki fikrini bir meselei fennîye olarak söyletirsek, bizim için şayânı istifadedir ve onu da düşman fikri budur diye alırız. Demek İngilizler bu meselede böyle düşünüyorlar ve o mesele hakkındaki müşavereden azamî istifade etmek için teklif olunan eşkâlde teminat vardır.

Sonra temenniyat arasında heyeti müşaverenin muktedir olması söylenmiştir ve bunda ısrar edilmiştir. Bunun esasında hekimiz ittifak ederiz. Bunun için başka türlü söylenemez. Zevat ve eşhasa taalluk eden cihet, takdirî bir meseledir. Heyeti Hükümet, muhtelif mesailde hakkında reyinden istifade olunacak müşavirler için arîz amîk düşündükten ve tetebbu ettikten sonra bir heyeti murahhasa kabul etmiştir. Şekil ve esas itibariyle sulh konferansında meselenin tarzı cereyanını bu tarzda düşünürüz ve amelî olarak da bu tarzdadır ve zannediyorum ki, Heyeti Celileye kanaatbahş olacak bir şekildir. Burada bir sual vardır. Heyeti müşavere meyanında bulunan bir memur ve bir zatın ecnebî memleketlerde memur olması mevani yok mudur? Bununla kimi kastettiklerini derhatır etmiyorum. Yalnız heyeti müşavere meselesi için bilmünasebe ne düşünüldüğünü, kimin üzerinde ne gibi husumeti varsa o husumetiyle beraber rey ve mütalâasından ve müşaveresinden istifade olunur. Bir daire veya bir müessesede ilişiği vardır. O ilişiği dolayısiyle, bilhassa onun reyinden istifade ederiz. Bilhassa bu, şâyanı tercihtir. Biliriz ki onun her reyinden istifade ederken ilişiği olan filân daire ve müesseseler bu hususta ne düşünüyor acaba? O zaman o bizi irşad eder. Der ki karşınıza çıkacak ilk taarruz, ilk muhalif müessese olacaktır.

REİS — On iki arkadaş söz söyledi. Kifayet takrirleri de var.

MÜFİD BEY (Kırşehir) — Bir sual var efendim.

REİS — Paşa Hazretleri buyurun, bir sual vardır.

MÜFİD BEY (Kırşehir) — İstanbul'da bulunan memurlardan müşavir almak mahzurdan sâlim midir?

İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) — Müşavirler arasında vasi miktarda ihtisastan istifade olunmak meselesi düşünülmüştür. İstanbul Hükümetinin dün ve evvelki gün için de mevcut olması bizim için bir âmil değildir. Efradı millet olarak, sahibi ihtisas olarak reyinden istifade etmekte ve siyasî olarak, siyasî rol oynamış ise bu gibi zevat hakkında bir malûmat varsa, tabiî onu ehemmiyetle nazarı dikkate alırız. Bu gibi mahazîr için azamî takayyüt ve azamî tetebbu yapılmıştır.

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair takrirler var, onları okutacağız. *(Kâfi sesleri)* Efendim müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Ekseriyeti azime ile müzakere kâfi görülmüştür.

Takrirler okunacaktır.

(Takrirler Okundu)

REİS — Efendim; mevzuu müzakere heyeti murahhasanın tahsisatı ve heyeti murahhasanın Meclisten veya Hükümettten intihabına dairdir. Ona dair olan takrirler

okundu. Karahisar Mebusu Mehmet Şükrü, Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı, Mersin Mebusu Salahalddin ve Erzurum Mebusu Süleyman Necati Beyler Meclisten intihabını teklif ediyorlar. Ve on beş imzalı takrirleri de vardır. Meclisten intihabı meselesinin tayini esami ile reye vaizim taleb ediyorlar ki bu tahrir üç noktayı ihtiva ediyor. Birisi, doğrudan doğruya heyeti murahhasanın Meclisten intihabını ikincisi, heyeti murahhasanın dokuza iblağı, üçüncüsü de aynı salahiyeti haiz olmak üzere müşavir murahhasların sahibi ihtisas olmalarıdır. Salahaddin Beyin takriri Meclisten intihabına dair olan teklifin itayihi esami ile reye vazını teklif ediyor. Sonra Yasin Beyin teklifi de vardır ki Hükümetin teklif inlin aynen kabulü şeklindedir.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Reis Bey tayini esami ile olması için on beş imzalı takrir vardır. İlk defa o takrir reye konmalıdır. Diğerleri bundan evvel reye konamaz.

REİS — Efendim, şimdi Meclisten intihabı meselesi hususunu tayini esami ile reye vazı teklif ediliyor.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Yalnız bu takririn...

REİS — Takrirde üç fıkra vardır. Biri heyeti murahhasa ile müşavirlerin Meclisten intihabı, diğeri heyeti murahhasanın dokuza iblağı ve üçüncüsü de heyeti müşaverenin heyeti murahhasa salâhiyetini haiz olması...

NECİP BEY (Mardin) — Yalnız bu takriri tayini esami ile reye vazediniz.

REİS — Efendim, diğer takrirler de Meclisten intihaba dairdir. Yalnız bir takrir daha vardır ki, Hükümetin tensip ettiği şekli tayini esami ile reye koymaktır.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Yalnız intihap meselesini reye koymak lâzımdır.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Efendim; evvelâ esas mesele Meclisten intihap veya Hükümetten intihap meselesidir. Bu noktayı reye korsanız öteki mesele hallolur.

DURAK BEY (Erzurum) — Efendim; on beş imzalı takriri reye koyun.

REİS — Yalnız murahhasların...

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Fıkrai ulâ.

REİS — Meclisten intihab edilmesini tayini esami ile reyi âlinize...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bir şey anlamak istiyorum. Tayini esami ile reye vazı talep olunan takrir, tasrihen bu takrir deniliyor. Hâlbuki bu takrirden evvel bir takrir daha okudunuz, zatı âliniz. Binaenaleyh sırayı takibetmek lâzım gelir reye vaz için. *(Hükümetin teklifi sesleri)*

REİS — Okuyalım tekrar.

(Hükümetin teklifi tekrar okundu)

REİS — Efendim mesele tayini esamidir. Her hangi bir takriri reye koyarsak ârâ ile anlaşılacaktır. Hükümetin teklifi veya diğerini koyacağız. Yasin Bey, Hükümetin teklifinin reye vazını teklif ediyor. *(Tadil var sesleri) (Yok sadaları)*

REİS — Efendim meselede tadil yoktur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Ne salahiyetle söylüyorsunuz? Anlamıyorum.

REİS — Meselede tadil yoktur. Yalnız bu hak şekil itibariyle Hükümette midir, Mecliste midir deniliyor. Binaenaleyh meseleyi tayini esami halledecektir. Yasin Beyin teklifini tayini esami ile reye vazediyorum. Yasin Beyin teklifini kabul edenler beyaz, kabul etmeyenler kırmızı verecektir. *(O vakit aksi kabul edilecek sesleri)*

Müsaade buyurunuz. Yanlışlık olmasın. Yasin Beyin teklifini reye vazediyorum. Hükümetin teklifinin kabulü mahiyetinde olan Yasin Beyin takririni reyinize vazediyorum. Kabul edenler beyaz, kabul etmiyenler kırmızı verecektir.

(İstihsali ârâya başlandı)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Reis Bey, reyler ikişer ikişer atılıyor. Yoklama suretiyle rey toplansın.

REİS — Rey vermiyen arkadaşlar varsa reylerini istimal buyursun. İstihsali ârâ hitam bulmuştur. Lütfen yerlerinize oturunuz.

Efendim heyeti murahasanın Hükümetten intihabına dair reye iştirak eden zatın adedi 190, 121 kabul, 61 ret, 8 müstenkif var. Takrir 121 rey ile kabul edilmiştir. Bir kırmızı var, fakat ismi yoktur. Onun için müstenkif addediyoruz. Bir de tayin şartiyle murahhaslar meyanında bulunulmasına dair vardır. Bunu da müstenkif addediyoruz. Müstenkif miktarı on oluyor. Bu suretle heyeti murahhasa meselesi halledilmiştir. Şimdi tahsisat meselesi vardır. Tahsisat meselesi hakkında Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası vardır.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Söz istiyorum, Hükümet namına maruzatta bulunacağım ve bunun müzakeresini kısmen hafi olmasını rica edeceğim.

REİS — Esasen celse alenî olmamıştır.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Arkadaşlar müsaade ederlerse kısmen hafi olmasını teklif edeceğim. *(Neticesi alenî olmalıdır sesleri)* Neticesi şüphesiz alenîdir efendim.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Muvazenei Maliye mazbatası alenî celsede okunmak lâzımdır.

REİS — Efendim: Muvazenei Maliye Encümeninin heyeti murahasaya müteallik olan mazbatası okunuyor.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Müsaade ederseniz usulü müzakere hakkında arzedeyim. Bu meselenin celsei aleni yede mevzuubahis olması daha güzeldir. Bunun için alenî celsede olmalıdır. Bu doğrudan doğruya tahsisat meselesidir.

HÜSEYİN RAUF BEY (Devamla) — Efendim; tahsisat meselesinin kabulünün hafî olmasında ısrar eden yok. Yalnız tahsisat hakkında Hükümetin takdir ettiği miktar ile Meclisi Âli Encümenimizin terfih ettiği miktar arasında fark vardır. Bunun için maruzatta bulunacağım. İhtimal şöyle böyle sözler söylenecek, alenî olmasında mahzur vardır değil mi? *(Hay hay sesleri)* Yine kabulü katisi alenîde olmak üzere hafî olarak maruzatta bulunmama müsaade buyurun.

REİS — Efendim celsemiz zaten hafî idi. Celsei aleni ye ye intikal etmemişti. Fakat mevzu değiştiği için Feyyaz Âli Bey bir şey ihtar buyurdular. Rauf Beyefendi de izah

ettiler Bunun celsei aleniyede hitama erecektir. Fakat müzakeratı ihtidaiyenin celsei hafiyede yapılmasını teklif ediyorlar. Celsei hafiyenin devamı ile tahsisat hakkındaki mazbatanın müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Ekseriyetle kabul edilmiştir.

Esbabı Mucibe, Lâyihai Kanuniye, Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası Okundu

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Reis Bey; bir nokta mübhem kaldı. Yani tayini esami ile kabul edilen takrir Hükümetin intihabı ve Meclisin intihabı. İkinci şık meskûtunanh bırakıldı. Mezuniyet meselesi, murahhaslara, müşavirlere mezuniyet meselesi ne olacaktır?

OSMAN BEY (Lâzistan) — Tahsisattan sonra onu da hallederiz.

(Muvazenei Maliye mazbatası tekrar okundu)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Efendim, Heyeti murahhasamıza ita edilecek tahsisat meselesidir. Esas olarak kabul ettiğimiz, bundan evvel Yusuf Kemal Bey arkadaşımızın Avrupa'ya tenvir ve tenevvür maksadiyle seyahati esnasında Meclisi Âlice kendisine verilen tahsisat olmuştur. Biz de bu veçhile tahsisatı düşünürken, her şeyden evvel murahhaslarımızın vazifelerinde azamî sühulete mazhar olması, milletimizin şerefiyle mütenasip vaziyette bulunmaları ve bununla beraber hususî ziyaretlerde temasa gelecekleri insanlar yanında nakit harcı hususunda lüzumsuz mahcubiyetlere maruz kalmaması esasına müsteniddir. Murahhaslarımızın azimet Edecekleri, yani konferansın inikad edeceği mahallin İsviçre'de bulunması ve İsviçre parasının alettakrib üç Frankın bizim bir kâğıda mukabil olması nazarı itibara alınırsa...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Rus parası veriliyor.

RAUF BEY (Devamla) — Arzedeyim efendim. Bu itibarla bir kere İngiliz lirası olarak veriliyor ve rayiçi mahallinin pek yüksek olduğunu nazarı itibara alarak, öyle tahsis ettik.

Elbise bedellerine gelince; elbise bedellerinde, sizi temin ederim ki, Avrupa'da bir az bulunmuş bir arkadaşınız olmak hasebiyle ve bugünkü galâyı es'arı da nazarı İtibara almak itibariyle, ahval itibariyle hemen çıplak denecek derecededir. Eşyasız bulunan ve evvelce Avrupa'ya gitmeyen arkadaşlarımıza altın para yüz elli lira güç kâfidir. Arzedeceğim. Bugün bir redingot yaptırmak için İngiltere'de ve İsviçre'de murahhas sıfatiyle merasimlere iştirak edebilecek kıyafette olabilmesi için, ben on sekiz liranın, yirmi liranın nâkâfi olduğuna kaniim.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Sırrı Beyefendinin tecrübeleri mesbûktur, izah etsinler.

RAUF BEY (Devamla) — Efendim; o da bir nokta-i nazardır. Bendeniz itiraz etmiyorum. Belki kemali memnuniyetle kabul edilecek bir meseledir. Fakat Heyeti vekilenin nokta-i nazarını ve bunun doğru olduğunu izaha çalışıyorum.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Reis Bey, bir nokta-i nazarı izah ve tenvir edeyim.

RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun.

Şu halde efendim, yani Avrupa'ya aynı vazife ile giden arkadaşlarımıza verilmemek üzere diğer arkadaşlar, yani bundan evvel elbise için tahsisat almamış arkadaşlara alelusul murahhaslara bu paranın verilmesini elzem addederim.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Reis Bey, bütün arkadaşlar ayakta olduğu halde işitemiyoruz.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Yevmiyeler hakkında ne buyuruyorsunuz?

RAUF BEY (Devamla) — Arzedeyim efendim. Murahhaslara on altışar liranın lüzumunu evvelce söylemiştim.

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Geçen sene İzzet Paşa İstanbul'dan sekiz liraya gitti. Bizimki on altı liraya gitti.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Bendeniz Başmurahhasın farkını gayet iyi idrak ediyorum. Fakat murahhaslarla mebuslardan olan müşavir olanların masraf farkını bilemiyorum. Lütfen izah buyurur musunuz?

Murahhaslarla mebusandan müşavir olanların masraf farkını idrâk edemiyorum. Lütfen bunu izah ediniz.

RAUF BEY (Devamla) — Rica ederim efendiler, bunu bir haysiyet ve izzeti nefis noktasından nazarı itibara almayalım. Murahhasın masrafı, temas derecesine göre, bittabi fazla olacağını nazarı dikkate aldık. Müşavirin tahsisatının mukabilindeki maruz kalacağı ahval nazarı itibara alınarak bu itibarla daha dûn olmasını nazarı itibara aldık. İşte masraf farkı bu itibarladır. Yoksa filân zat mebustur, diğeri murahhastır ve bir diğeri müşavirdir diye düşünmedik. Vazife ve temas itibariyle düşündük. Hülâsa maruzatım bunun lüzumu üzerinde temerküz ediyor ve bunu Heyeti Âliyenize arz ile kabulünü rica ediyorum.

Encümenin mazbatasında bir teklif daha vardır.

O da Heyeti Vekilenin ita edeceği bir talimat dairesinde sarfedilecektir. Eğer tahsisat hakkındaki maruzatım kabul edilirse, mütebaki kısım ki fevkalâdedir, bunda da Heyeti Murahhasa Reisinin evrakı müsbitesini ibraz etmek şartiyle, gerek propaganda yapmak ve gerekse memuru mahsusu gönderip tahkikat yaptırmak hususunda salâhiyeti kâmile ve vasıa vereceğiz. Bu noktada, yani talimatın esası budur, üç cümle ile ifade edilebilir. Bundan başka maruzatım yoktur. Encümenin mazbatasında bir az fazla tenkihat ve tenkisat yapıldığına kaniim. Bu nokta-i nazardan muhakeme buyurun ve kararınızı olveçhile ita buyurun.[85]

[85] ***TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi Devre 1, Cilt 3, İçtima 131, Celse 2-3***

3 Teşrinisani 1338 (1922) Cuma
Şer'iye Vekili ve Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendiye Tam Tahsilatla Mezuniyet Verilmesine Dair Divanı Riyaset Kararı Münasebetiyle

REİS — Efendim Şer'iye Vekili Abdullah Azmi Efendinin altı ay mezuniyeti hakkında Divanı Riyaset kararı var.

Heyeti Umumiyeye

Hastalığın devamı hasebiyle Avrupa sanatoryumlarında veya buna mümasil mahallerde tedavi olunmak üzere tam tahsisatla altı ay mezun addine dair Umuru Şer'iye Vekili Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendinin takriri ve sureti musaddakası merbut tabip raporu Divanı Riyasetin 1 Teşrinisani 1338 tarihli 34 ncü içtimaında tetkik olunmuş ve müşarünileyhin altı ay müddetle mezun addi hususunun İcra Vekilleri Heyetinin 29 Teşrinievvel 1338 tarihli içtimamda muvafık görüldüğü İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesinden mevrut 29.X.1338 tarih ve 6/1811 numaralı tezkerede bildirilmiş olduğundan müddeti mezkûre için tam tahsisatla mezun addolunması tensibedilmiştir. Heyeti Celilenin nazarı tasvibine arz olunur efendim.

1.XI.1338
Büyük Millet Meclisi Reisisanisi
Dr. Adnan

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Meselenin esasına dair söz istiyorum. Sulh akdedileceği bir zamanda Heyeti Vekile âzasından her birisi üçer ay, altışar ay mezuniyet alarak şuraya buraya gidiyorlar. Hükümet inhilâl ediyor adetâ; bendeniz bu vaziyeti muvafık görmüyorum. Efendi Hazretleri rahatsız olabilir. Fakat Hükümet de açıkta kalamaz.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, Şer'iye Vekili Abdullah Azmi Efendi Hazretleri esbabı sıhhiyesi dolayısiyle tedavi edilmek için üç ay mezuniyet talebetti. Heyeti Vekileniz tezekkür etti ve mezuniyeti muvafık gördü. Tedavi müddeti uzun olduğuna nazaran kendisiyle görüştüğümde Heyeti Aliye başka bir nokta-i nazar ifade ederse o ciheti de kabul edeceğini, yani istifa etmek kendi arzusu. *(Olabilir sadaları)* Müsaade buyurunuz arz edeyim. Bu sıhhi olan mecburiyeti münasebetiyle hepimiz müteessiriz. Bu mesele evvelce mevzuubahis iken son müzakerat esnasında sıhhi esbabile istifa etmiş olması da hariççe suitefsir edilir fikrine binaen bugüne kadar okunması tehir edilmişti. Yoksa esbabı sıhhiyedir. *(Doğrudur, sadaları)*

REİS — Efendim, Divanı Riyaset kararına dair bendeniz de bir kelime arz edeyim. Abdullah Azmi Efendinin raporunu müsaade ederseniz okuyalım. Cidden ağır bir hastalığa müptelâdır. Ve kendisinin tedavi edilmesi lâzım, Hükümetçe olan kısmını da Rauf Beyefendi arz ettiler. Arzu ederseniz istifa etmek taraftarıdır, şimdi mesele bir arkadaşımıza mezuniyet vermek meselesidir.

Sonra diğer arkadaşlarımıza yaptığımız gibi tam tahsisat meselesini tâyini esami ile reye koyacağım.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Söz istiyorum efendim.

REİS — Çok söz istiyen var efendim; ne hakkında?

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bu mesele hakkında bir şey arz edeceğim. Beyefendiler bizde pek tuhaf bir haleti ruhiye var. Biz memleketi ve memleketin işini çok sevdiğimiz için bunu kıskançlıkla elimizde tutmak ve hiç kimseye emniyet etmek istemiyoruz. *(Nerede, sadaları)* Hepimizde bu var. Zannederim, vekil arkadaşlarımızda da vardır. Hastalanır, işleri olur. İzinli gitmek istedikleri zaman hiç oradan çekilmek istemiyorlar.

EMİN BEY (Eskişehir) — Hilâfı hakikat söylüyorsunuz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Canım siz de çıkar burada fikrinizi söylersiniz. Hükümetin avukatlığını mı deruhde ettiniz? Şimdi âzayı Hükümetten hepiniz biliyorsunuz. Sayalım Mahmud Esad Bey izinlidir. Hasan Fehmi Bey teftiştedir. Kâzım Paşa hastadır, geziyorlar. Sonra Abdullah Azmi Efendi Hazretleri hastadır, izin istiyor. Hariciye Vekili sulh müzakeratına gidiyor. Maarif Vekili de hem Maarife, hem Mâliyeye bakıyor, o da izin aldı gidiyor zannederim. Şu halde on bir kişiden ibaret olan Heyeti Vekilden dördü beşi ancak kalıyor bu efendilere belki Vekil Vekili intihabolunabilir. Hâlbuki efendiler Vekil Vekili yamadır yama. Biz sağlam elbise giymek istiyoruz. Yamalı elbise giymek istemiyoruz. İşi olan, hasta olan izin alacakları zaman istifalarını verirler. Giderler. Berayı teftiş gidenler tabiî memleket dâhilinde ifayı vazife ediyor demektir. Vekil vekili ile müzakerat olabilir. Hükümet işi görülebilir. Fakat efendiler uzun müddet izin istiyen, uzun müddet rahat etmek istiyen evvelâ istifa eder. Efendiler mahkeme kadıya mülk olmaz. Meclis başka vekil intihabeder.

REİS — Efendim, müsaade buyurursanız arz edeyim. Ömer Lûtfi Beyin söylediklerine Rauf Bey cevap verdiler. Dediler ki: esasen istifa taraflarıdırlar.

TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) — Bugün Cuma, fevkalâde mühim mesele için içtima ettik, bunlarla vakit geçirmiyelim.

REİS — Efendim rica ederim, müsaade buyurun.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim, bugün fevkalâde iş için toplandık. Evrakı varide ile meşgul oluyoruz.

REİS — Efendim, evrakı varide iki iştir. Okunabilir.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Evvelâ istifa, sonra izin.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Kendileri gelinceye kadar tehir edilsin.

REİS — Efendim, mademki istifa meselesi filân çıkmıştır. Kendilerini burada görmüyorum. Tehir ediyorum. Kendileri gelince müzakere ederiz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Diğer gidecek Vekil Beyler için de böyle olsun.[86]

---

[86] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 24, İçtima 132, Sayfa 325-326,334,337,381***

3 Teşrinisani 1338 (1922) Cuma
Edirne Mebusu İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı Heyeti Murahhasa Reisliğine, Sinob Mebusu Dr. Rıza Nur Beyle Trabzon Mebusu Hasan Beyin Âzalıklara, Adana Mebusu Zekâi, Saruhan Mebusu Mahmud Celâl, Diyarbekir Mebusu Zülfü, Burdur Mebusu Veli Beylerin Heyeti Müşavereye Vekiller Heyetince İntihap Olunduklarına Dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Tezkeresi

1. — Sulh Konferansına izam edilecek olan ve mebuslar meyanından intihab edilmiş bulunan zevat hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti tezkeresi

REİS — Efendim sulh murahhaslarına dair Heyeti Vekile Riyasetinden bir tezkere var, Onu okuyacağım.

T.B.M. Meclisi Riyaseti Celilesine

İcra Vekilleri Heyetinin 3.10.1338 tarihindeki içtimaında Sulh Konferansına izam kılınacak Heyeti Murahhasa Riyasetine Hariciye Vekili Edirne Mebusu Ferik İsmet Paşa Hazretleri, murahhaslıklara da Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Sinob Mebusu Doktor Rıza Nur ve İktisat Vekili Sabıkı Trabzon Mebusu Hasan Hüsnü beyefendiler intihap ve Adana Mebusu. Zekâi Saruhan Mebusu Celâl. Diyarbekir Mebusu Zülfi, Burdur Mebusu Veli beyefendilerin de Heyeti Müşavere meyanında bulunmalar takarrür etmekle bu hapta muktazi muamelenin suretiifasına ve neticenin işarına müsaade buyurulmasını rica eylerim, efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

REİS — Söz istiyen var mı?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Efendim bir şey anlamak istiyorum. Celâl Bey arkadaşımız Meclisi Âliden üç ay mezuniyet aldıktan Sonra Hükümetçe bir memuriyete tâyin edildi ve Almanya'ya gönderildi. Almanya Maki hesabatı tetkik etmekle tavzif edildi. Soruyorum Heyeti Hükümetten; bu zat hesapları görüp buraya gönderdi mi? Ben bu meseleyle şahsan alâkadar oldum. Maliye Vekilinden sordum. Malûmatı olmadığını söyledi. Alâkadar ihtisas dairesi olan Muhasebe Müdüriyetinden sordum, gelmediğini söyledi. Bu zatı şimdi o vazifeden alıp başka vazife ile göndermek doğru mudur? Doğru ise şimdiye kadar verilen harcırahlara yazık değil mi? O paraları nereden alacağız? Sînei milletten mi çekeceğiz? Günahtır bu.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Doğru söylüyor.

MAARİF VEKİLİ VE MALİYE VEKÂLETİ VEKİLİ VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim Celâl Bey Müdafaai Milliyenin vaktiyle Almanya'ya sipariş ettiği malların hesabını tetkik etmeye gitti. Maliye ve Müdafaai Milliye vekâletlerinin müşterek olan o işlerini görmek üzere gönderilmişti. Maliye Vekâletine şimdiye kadar henüz bir malûmât gelmemiştir. Demin sordular, bendeniz cevap verdim. İhtimal ki Müdafaai Milliyeye raporu gelmiştir.

Orasını bilmiyorum. Bizce bir malûmat yok. Müdafaai Milliyeden sormak lâzımgelir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim Müdafaai Milliye Vekâletine bu hususta neticei kafiyeyi müş'ir bir malûmat geldiğine dair sarahaten bir malûmatım yoktur. Tetkik eder ve arzı malûmat ederiz. Ancak Fesahat ve harcırah ve saireden bahis buyuruluyor. Celâl Bey memleketten başka yere gönderilmiyor. Celâl Bey her vakit vazifesinden mesul edilebilir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Mesele o değil, oradan diğer tarafa gönderilecek, mesele muallâkta kalacaktır. Bu doğru mudur? Bir meseleyi intacetmeden bir adamı diğer bir vazifeye tâyin etmek doğru değildir.

REİS — Efendim, rica ederim, Bu Mesele bir memuriyet meselesi olduğuna Meclisi Âli kanaat etmiştir. *(Hayır, sadaları)* Efendim, müsaade buyurun. Bu mesele tâyini esami ile hallolunacak bir şeydir. Esasen burada bir takrir vardır. Bu okunursa ve dikkat buyurursanız meseleyi halledersiniz.

DURSUN BEY (Çorum) — Bu mevzua dair söz söyliyeceğim. Efendim; Heyeti Vekilenin bu tezkeresi münasebetiyle mühim ve ihmal edilmiyecek bir hâdise karşısında bulunuyoruz. Göndereceğimiz Heyeti Murahhasa Türkiye Hükümetinin hukukunu konferansta müdafaa edeceği gibi hukuku hilâfeti de müdafaa edecektir. *(O başkadır, o mesele yoktur, sesleri)*, *(Şiddetli gürültüler)* Hilâfet hakkındaki takrirde imzası olanların Heyeti Murahhasa meyanında âza olarak gitmesi doğru mudur? Doğru değildir. Gidemez. *(Gürültüler)*

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Avrupa hilâfete karışamaz.

REİS — Efendim, müsaade buyurunuz, tâyini esamiyi talebeden takriri okuyacağız.

Riyaseti Celileye

Meclis âzasından müntahap müşavirlerin mezuniyetlerinin dahi tâyini esami ile reye vaz'ını teklif eyleriz.

Karahisarı Sahip	**Siird**	**Menteşe**
Mehmed Şükrü	Salih Ahmed	Sadeddin
Kayseri	**Yozgat**	**Sivas**
Osman	Feyyaz Âli	Vâsıf
İçel	**İsparta**	**Canik**
Mehmed Şevki	Tahir	Süleyman
Erzincan	**Canik**	**Bitlis**
Emin	Emin	Yusuf Ziya
Erzurum	**Karahisarı Sahip**	**Yozgat**
Salih	Ömer Lûtfi	Bahri

REİS — Efendim, takrirdeki imzalar on beşten fazladır. Bittabi tâyini esamiyi kabul edeceğiz. Yalnız İsmet Paşa Hazretlerini Başmurahhas olarak Hükümet teklif ediyor ve bu takrir de Müşarünileyhi istisna ettiğinden İsmet Paşa Hazretlerinin mezuniyetini

reyi işariyle reyinize arz edeceğim. *(Müttefikan kabul, sadaları*) Efendim, İsmet Paşa Hazretlerinin mezuniyetini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Müttefikan kabul edilmiştir.

Efendim, şimdi iki arkadaş daha kaldı murahhas olarak. *(Müşavir, sadaları)* Efendim, müsaade buyurunuz. Rica ederim, takrir müşavirlerden bahsetmiyor. Takrir murahhas diyor, müşavir, demiyor.

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Rica ederim, murahhasların adedi ve sureti intihabı..

REİS — Efendim, o müzakere edildi, bitti, rica ederim**.**

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müşavirler tabiî izin alacak, bu o vakit mevzuubahsolur**.**

REİS — Tabiî efendim, tabiî...

Efendim, isimleri okumak suretiyle âra istihsaline başlıyoruz. Sağdaki sepet Rıza Nur Beye, soldaki Hasan Beye verilecek reylere mahsustur. Lütfen reylerinizi ihzar buyurunuz.

(İstihsali âraya başlandı)

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Efendim, Diyab Ağa sehven Rıza Nur Beye beyaz attı, ötekine kırmızı. Müsaade buyurunuz reyini tashih etsin, *(öyle şey olmaz, sadaları)*

REİS — Efendim, takrir verirler, sonra tashih ederiz.

(İstihsali âraya devam olundu)

REİS — Efendim, bir şey arz edeceğim. Lâzistan Mebusu Necati Efendi namaza gidiyorum, diye reylerini takrir içerisinde bendenize bıraktı. Müsaade buyurursanız buraya koyalım. *(Suimisal olur, sadaları*) Efendim, Nizamnamei Dahilî bu hususta sâkittir. Arzu ederseniz korum. Arzu ederseniz koymam.

YASİN BEY (Gazianteb) — Mademki, Nizamnamede sarahat yoktur. Reye koyunuz, efendim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Nasıl reye konur? Mebusun reyini öldüremeyiz.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Beyaz kime verdi, kırmızı kime verdi?

REİS — Efendim, onu takririnde yazıyor. Necati Efendinin bu suretle reyini istimal etmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müzakerede bulunmak şarttır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Müzakerede bulundu. Şimdi gitti.

REİS — Efendim, Necati Efendinin bu suretle reyini istimal etmesi kabul edilmiştir.

Efendim esami tekrar okunacaktır. Reyini vermiyen arkadaşlar lütfen versinler.

(Esami bir daha okundu)

DURAK BEY (Erzurum) — Efendiler okunan isimlerin miktarı çoktur. Fakat bir kısım arkadaşların mazereti meşrualarından dolayı gelmedikleri anlaşılıyor. Binaenaleyh bunun tehiri lâzımdır. Bugünkü mâzeret gayet meşrudur. *(Olur mu öyle şey? sadaları)* Rica ederim, bugün Cumadır.

REİS — Hayır Durak Beyefendi. Meclisin bugün saat 9,5 ta içtimai Meclisin kararıyledir.

DURAK BEY (Erzurum) — Fakat, artık Cuma namazı vakti gelmiştir. Tehiri lâzımgelir.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Namaza daha yarım saat vardır.

DURAK BEY (Erzurum) — Nizamname burada meskûttur.

REİS — Efendim Lâzistan Mebusu Necati Efendi namaza gidiyorum diye bir takrir ile beraber reyini vermiştir. Yine Nizamnameye dair Hakkı Hami Bey bir takrir veriyor. Necati Bey arkadaşımız reyini bir takrirle vermiştir. Meclisi Âliye sordum ve reylerinizi alarak pusulayı yerine koydum.

Riyaseti Celileye

Lâzistan Mebusu Necati Efendi tarafından verilen rey bizzat Mecliste mevcudolarak rey kutularına kendisi tarafından atılmadığından Nizamnameye mugayir olan bu reylerin keenlemyekün addi zailindir. Binaenaleyh, aradan tenzilini teklif ederim.

3 Teşrinisani 1338
Sinob Mebusu Hakkı Hami

(Hayır, olamaz, Meclis karar verdi sesleri)

HAKKI HAMİ BEY (Sinob) — Efendiler Nizamnamede sarahat mevcut bulundukça o sarahat hilâfında verilecek her hangi bir şeyi reye koymak doğru değildir. Makamı Riyasetin zühul ettiğine kaaniim. Bu sarahat karşısında bu reyleri kabul edelim mi, etmiyelim mi? Diye Makamı Riyasetin Heyeti Celilenize teklif etmesi Nizamname itibariyle doğru değildir. Eğer bu esası muhafaza etmezseniz müzakerenin zapturaptını ve binaenaleyh Nizamnamenin ehemmiyetini ıskat etmek suretiyle müzakereyi gayrimümkün bir hale sokmuş olacağız. Bunun için... *(Rey hafi değil, sesleri)* Efendim, Nizamname muhtacı tamir ise mutlaka tadil edilmek lâzımdır. Bendeniz Heyeti Celilenizin tâbi olduğu Nizamnamenin esasını sıyaneten, vikayeten Heyeti Celilenizin müzakere vazaifini hüsnüsüretle ifa etmesi için verilen reylerin keenlemyekün addini, binaenaleyh neticei tasnifte tenzilini teklif ediyorum.

NECİP BEY (Mardin) — Daha evvel söylemeliydiniz. *(Reye konamaz sadaları)*

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Beş dakika evvel verilmiş karar aleyhindedir. Reye koyamazsınız.

DURAK BEY (Erzurum) — Meclis, Müslüman Meclistir. Bugün Cumadır. Kanun hiçbir vakitte Cumayı ve saireyi kayıt altına alamaz. Nizamname de alamaz. Efendiler Nizamname muayyen zamanlar için kaleme alınmış ve tesbit edilmiştir. Fakat Cuma dâhil değildir. Arkadaşlarımız mâzeretleri dolayısiyle burada bulunmamışlardır. Binaenaleyh tehiri lâzımgelir. Onlar da reylerini istimal etsinler.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bu da bir nevi cihaddır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Vazife her şeyden mukaddestir.

REİS — Efendim iki mesele birden geliyor. Anlamıyorum. Evvelce ben zatıâlilerine sordum. Dediniz ki: Bu iki reyi atınız. Reyler atılmaya başlandıktan sonra olmuştur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Müzakerede burada idi ve beyanı mütalâa etmişti.

REİS — Söyledim efendim, müzakerede bulunmuştu. Beyanı rey etmiştir, takririyle beraber bırakmıştır. *(Hayır, hayır sesleri)* Efendim istihsali âra hitam bulmuştur. Demin Abdullah Azmi Efendinin tahsisatı için reyi âlinize müracaat etmiştim. 168 zat reye iştirak etmiştir. 131 kabul, 30 ret, 7 müstenkif vardır. Binaenaleyh 131 reyle tam tahsisatı kabul edilmiştir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Bir lâkırdı söyliyeceğim... Efendim ahvali sıhhiyei zaruriyesi dolayısiyle hayatını kurtarmak için mütehassıs etıbbanın tasdikiyle, Heyeti Celilenin sarahatle anladığı veçhile pek muhterem sabık Şer'iye Vekilimiz Abdullah Azmi Efendi Hazretlerinin Heyeti Vekile meyanından ayrıldığından dolayı huzurunuzda beyanı tessürü vazifeden addediyorum. *(Biz de iştirak ederiz sadaları)* Erbabı sıhhiyei zaruriyesiyle istifaya mecbur oluncaya kadar Abdullah Azmi Efendi Hazretleri Heyeti Vekileyi bihakkin tenvir ve irşat etmiş ve her noktada müttefikan beyanı mütalâa etmiştir. Bu suretle zaruret tahtında olarak infikâkinden dolayı ben ve arkadaşlarım çok müteessiriz efendim. *(Allah afiyet versin sadaları)* Yerlerine bir diğer zat intihabedilinceye kadar, mühim olan vazifeleri münhal kalmamak üzere kendilerinin vekâlet buyurmalarına muvafakat buyurursanız... *(Hay hay sadaları)*

REİS — Efendim Abdullah Azmi Efendi Hazretlerinin halefinin intihabına kadar Şer üye Vekâletine Vekâlet etmesini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. *(Celseyi tatil ediniz sadaları)* Yapacağım efendim. Fakat ârayı aynı celsede tebliğe mecburum. Onun için zatıâlilerini tutuyorum. Yoksa tabiîdir ki hem Cuma için, hem yemek için Meclisi tatil edeceğiz.

Efendim Heyeti Murahhasanın mezuniyeti için olan istihsali âranın neticesini arz ediyorum. *(İşitmiyoruz sadaları)* Sulh murahhaslarının mezuniyeti hakkında olan istihsali âranın neticesini arz edeceğim:

Rıza Nur Beyin reyine (189) zat iştirak etmiş, (122) kabul, (54) ret, (13) müstenkif vardır.

Hasan Beyin reyine, (188) zat iştirak etmiştir (152) beyaz, (30) ret, (6) müstenkif vardır; *(Allah muvaffak etsin sadaları)* Rıza Nur Beyin (122), Hasan Beyin de (152) rey ile mezuniyetleri kabul edilmiştir.

SIHHİYE VEKİLİ Dr. RIZA NUR BEY (Sinob) — Efendim bendenizi Heyeti Celile ekseriyetle Murahhas intihabetti. İntihabeden arkadaşlara çok teşekkür ederim. *(Mezuniyet verdi sadaları)* Evet efendim evet, af buyurunuz, mezuniyet verdi.

YUSUF ZİYA BEY (Mersin) — Sizi Murahhas olarak Hükümet tâyin etmiştir.

Dr. RIZA NUR BEY (Devamla) — Efendim Hükümet tâyin etmiştir ve usul de böyledir. Şimdiye kadar teamül de budur Efendim görüyorum ki Bendenize elli kadar rey, ret zuhur etmiştir. Bundan birkaç gün evvel Meclisten Sıhhiye Vekâleti bütçesi geçmişti. Meclisi Âli bunu hemen ittifak ile kabul buyurmuştu ve her ne istedimse vermişti. Hattâ bütçeye yarısı kadar ve belki daha ziyade bir miktarın zammını da rica ettim, onu da Heyeti Celile vermişti. Sıhhiye Vekâletine büyük bir ekseriyetle intihap buyurmuştu. Bütün bunlar böyle geliyordu ve bütün arkadaşlarımın bilaistisna itimadını haiz bulunuyordum. Bu, fiilen gözüküyordu. Bugün görüyorum ki; bu itimadın

bir kısmı zail olmuştur. Bunlar parleman hayatıdır. Bendeniz en eski mebuslardanım ve mebusların en küçüğü idim. İlk dafa olarak en küçük bir mebus sıfatiyle bu hayata girmişindir. Bunların her şeysini bilirim. Bunlar olur ve olmak da lâzımdır. Bu hayatta, siyasette, meclislerde Hükümetin istinadettiği fırkalar olur ve bu fırkalara, muhalif fırkalar da bulunur. Şahısları sevenler de olur, sevmiyenler de olur. Bunlar ya kanaatlere istinadeder veyahut şahsi birtakım ihtirasata istinadeder. Bunların hepsi mümkündür ve olur. Şimdi efendiler, üç gün evvel birçok işlerde ve muamelâtta böyle bilaistisna rey verilip de bugün ne için elli kadar ret verilmiştir? Efendiler demin burada bir takrir vardı. Bu takrir on beş imzayı havi idi.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Müsaade buyurun Reis Bey, teklif ediyorum, Celse hafi olsun.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Bu arkadaşlar orada bir fikir göstermişlerdi. O fikri maatteessüf geri almışlardır. Ben o arkadaşlarımın tamamiyle namuskâr olduğu kanaatindeyim.

İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Reis Bey, Celsenin hafi olmasını reye koymanızı rica ve teklif ediyorum.

RIZA NUR BEY (Devamla) — Fakat merdane şey etmediler de geriye aldılar. Binaenaleyh bu...

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Takriri geriye almamışızdır. Takrir oradadır. *(Gürültüler)*

REİS — Bağırmayın rica ederim, söylenecek sözler vardır. Celsenin hafi olmasını teklif ediyorlar. *(İstemiyoruz sesleri), (Gürültüler) (Namert bu Mecliste yoktur sesleri)*

Celse hafi olsun, müzakere cereyan etsin, diyorlar. *(Müzakereye lüzum yoktur sesleri)*

REİS — Müsaade buyurun efendim! Şimdi bu zamanda mevzuubahsolmamış, okunmamış bir takrirden nasıl bahsediyorsunuz?

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Makamı Riyaset takrirlerin mahfuziyetini temin edemiyor demektir.

RIZA NUR BEY (Sinob) — Mahfuziyeti temin eder, etmez. O başka mesele fakat yazılan bir şey yazılır. Geri alınmaz. Fikir saklanmaz. Fikri merdane ortaya koymak lâzımdır. *(Gürültüler)* Rica ederim efendiler, müsaade buyurun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Müsaade buyurun. Efendim muamele bitmiştir. Muamele bittikten ve arkadaşlara teşekkür ettikten sonra ikinci bir mesele açmaya, kendilerinde salâhiyet yoktur. Mertlik ve namertlik hususunda kimse kimseye söz söyliyemez. Bundan bahsedemez, mertse kendisine, nâmertse kendisinedir. Vatanın selâmeti mevzuubahsolduğu bu anda böyle şeyler yapmamalıdır.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Nâmert burada olmaz, nâmert orospudur, alçaktır, öyle söz olmaz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) — Merdane verir ve merdane geri alır. Bu, şahıslara kalmış bir meseledir. Rica ederim, kürsüde böyle şeyler mevzuubahsolmasın.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bendeniz söz söyliyeceğim. Memleketin yetmiş mebusumun ret imzasını alan, yani yetmiş mebusun reddettiği bir adam bu memleketin murahhası olarak gidemez. Katiyen gidemez.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Murahhas değil o. *(Şiddetli gürültüler)*

REİS — Efendim bugün öğleden sonra saat bir buçukta içtima etmek üzere Celseyi tatil ediyorum.[87]

[87] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre I, Cilt 24, İçtima 132, Sayfa 335-339*

11 Teşrinisani 1338 (1922) Cumartesi
Amasya Mebusu Ömer Lûtfi Beyin, İstanbul'daki Memurini Mülkiye ve Askeriyenin Hal ve İstikballeri Hakkında İcra Vekilleri Riyasetinden Sual Takriri ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyin Şifahi Cevabı

— Amasya Mebusu Ömer Lûtfi Beyin, İstanbul'daki memurini mülkiye ve askeriyenin hal ve istikballeri hakkında İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden sual takriri

REİS — İstanbul'daki memurini mülkiye ve askeriye hakkında Amasya Mebusu Ömer Lûtfi Beyin bir takriri var. İcra Vekilleri Riyasetine havale ediyoruz.

İCRA VEKİLLERİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEY (Sivas) — Efendim, okunursa şimdi cevap veririm. *(Ruznameye alınsın, sesleri)*

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Efendim, ruznameye alınsın. Bizim de sualimiz vardır.

REİS — Efendim, müsaade buyurunuz. İcra Vekilleri Reisi Beyin talebi veçhile bu takrire bugün cevap verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

T.B.M. Meclisi Riyaseti Celilesine İstanbul'daki şekli idarenin ilgası hasebiyle orada bulunan ve adedi eri binlere baliğ olan ve pek mahdud olan birkaçı müstesna olduğu halde hemen kâffesinin gayei milliyeye tamamen merbut ve kalbleri bizimle hemdaraban Olduğu şüphesiz bulunan memurini mülkiye ye askeriyenin hal ve istikballeri hakkında Hükümetimizce ne düşünüldüğünün Meclisi Âlide bugün şifahen beyanı hususunun İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilerine iblâğ buyurulmasını rica eylerim efendim.

11 Teşrinisani 1388
Amasya Mebusu Ömer Lûtfi

REİS — Efendim nazarı dikkatinize arz ederim. Bu sualdir ve sual takriri malûmu âliniz sâil ile mesul sırasındadır. Bu hususta söz isliyorsanız, söz veremem.

HASİB BEY (Maraş) — Burada bizim sıfatı icraiyemiz de vardır. Bu hususta söz söylemek hakkımız vardır.

REİS — Müsaade buyurunuz, kimseye söz vermedim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim zannederim mâruzâtım neticesinde bu mesele üzerine söz söylemek istiyen arkadaşlarımız da söz söyliyeceklerdir. Filvaki sahibi sual Ömer Lûtfi Beyefendi arkadaşımız, İstanbul'da adedi binleri tecavüz eden memurinin akıbetleri hakkında bir sual sordular. Bunun hakkında evvelemirde, Hükümetin nokta-i nazarını arz edeceğim ve mâruzâtım nihayetinde de tasvibini teklif eyliyeceğim.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Öyle ise söz istiyorum Reis Bey.

REİS — Efendim müsaade ediniz. Söz atan arkadaşlarımızın esamisini okuyacağım. (Esamiyi okudu)

FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) — Bendenizin de bir sual takririm vardır. O da okunsun ve beraber cevap versinler.

REİS — Efendim evvelemirde bendeniz usulü müzakere hakkında arz edeyim.

Sual takririne dair İcra Vekilleri Reisi Bey bir kere cevaplanın versinler bakalım ve meselenin ruznameye alınıp alınmıyacağı takarrür etsin. Ondan sonra söz hakkınızı istimal edersiniz.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim sahibi takrir Ömer Lûtfi Beyefendinin de pek sarih beyan buyurdukları veçhile, İstanbul'da pek az müstesnası haricolmak üzere, hemen heyeti umumiyesi denecek bir derecede, bu milletin sayesinde ikmali ilim ve irfan ve tahsil eden, vatanımız için her zaman lüzumlu olan birçok memurlar vardır. Bu memurlar; İstanbul halkı, Türk halkını: teşkil eden vatandaş ve dindaşlarımızla beraber uzun zamandan beri ecnebilerin tazyik Ve tehdidine mevcudiyetleriyle mukabele etmişler ve Heyeti Aliyenizin ilk işaretinde her türlü mehalike karşı göğüs gererek, Büyük Millet Meclisi Hükümetine iltihak etmişlerdir. Arkadaşlar, tekrar ediyorum. Milletimizin sayesinde ikmali tahsil eden ve aralarında pek kıymetli mütehassıslar, âlimler ve bu milletin her zaman pek çok istifade edeceği erbabı sanat ve irfan bulunan bu zevattan, milletimiz behemehâl istifade edecektir.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Zamanında işe yaramadıktan sonra...

RAUF BEY (Devamla) — Bu itibarla İstanbul'un ahiren Büyük Millet Meclisine iltihakı dolayısiyle hâsıl olan vaziyeti tetkik eden Hükümetiniz, hali tereddüdde bırakılan ve gün geçtikçe kendi aleyhlerinde suizan hâsıl olabileceğine kaani bulunan bu vatandaş ve dindaşlarımızın bir an evvel vaziyeti hakikiyelerini sarih olarak kendilerine ifiham etmek zaruretini görüyor. Malûmu âliniz bu meyanda, İstanbul'da, vatanımızın selâmet ve saadeti için harbde ve sulhta ifnayı hayat eden birçok memurların eytam ve eramili de vardır. Bunlar da yarınlarının ne olacağını düşünmektedir. Zannederim ki, Heyeti Aliyeniz, bunların da bir arı evvel mukadderatlarını bilmesini zaruri göreceksiniz. Keza tekrarında faide gördüğüm şu kısmı da ilâveten ve tekiden arz edeyim ki; pek kâlîl bir kısmı müstesna olmak üzere, diğerleri hakikaten memlekete nâfi olacak olan memur arkadaşlarımızın mukadderatlarını bilmeleri lazımdır. Bunun için de -ayrıca söylüyorum efendiler- zarureti idariye vardır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Anadolu'yu soyalım, İstanbul'u besliyelim…

REİS — Söz yok. müsaade buyurun.

RAUF BEY (Devamla) — Öyle değil efendim, zan buyurduğunuz gibi değil... Memleketin menabiini, menafii umumiyeye hasredeceğiz. Memleketin varidatı umumiyesinden onlar da istifade edecektir. Bu itibarla Heyeti Vekileniz Meclisi Âlinizin nazarı tasvibine arz edilmek üzere üç maddelik bir lâyiha ihzar etmiştir. Onunla huzurunuza geldim. Müsaade buyurursanız arz edeyim ve sureti hususiyede istirham ediyorum, Hükümete bir an evvel müsaade buyurun, bu yolda tebligat yapalım. *(Encümene sesleri)*

REİS — Efendim, hatibin sözlerini kesmeyin!

RAUF BEY (Devamla) — Hükümetin ihzar ettiği şekli okuyorum efendim.[88]

---

[88] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 24, İçtima 136, Sayfa 455-457***

11 Teşrinisani 1338 (1922) Cumartesi
İstanbul'daki Memurini Mülkiye ve Askeriye Eytam ve Eramili Hakkındaki Sual ve Hükümetin Beyannamesi Münasebetiyle

— İstanbul'daki eytam, eramil ve mütekaitlerle memurlar hakkında Hükümetin beyannamesi,

1. İstanbul'da eytam ve eramil ve tekaüt maaşlarının tediyesine devam olunacaktır. Bu hususta miktarı tahkik olunarak İstanbul bütçesine tahsisat konulacak ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin tasvibime arz edilecektir.
2. Devairi merkeziyenin tatili faaliyet etmesi dolayısiyle işsiz kalan memurlarımızın hukuku müktesebeleri mahfuz ve istihdamları düşünülmektedir. Şimdiden vekâletlere, bu gibi memurların istihkak ve ihtisasları nazarı itibara alınarak mevcut münhalâta tâyinleri derdesti tefhimdir.
3. İşbu memurların halihazırdaki vaziyetleri mezun addedilerek ona göre maaş ve tahsisatları tesviye olunacaktır. Bu hususta dahi iktiza eden tahsisat ledettahkik Meclisi Âliye arz edilmek üzere İstanbul Bütçesine vaz'edilecektir.

RAUF BEY (Devamla) — Efendiler, telhisan kanaatlerimizi ve bu memur arkadaşlarımız hakkındaki müstakbel düşüncelerimizi Heyeti Aliyenize arz ettim.

İstanbul'un vaziyeti, her nokta-i nazardan iktihamı çok müşkül bir hayat kaydı vaz'ediyor. Orada yaşıyan ırkdaşlarımız, vatandaşlarımız için, bu vaziyetin uzun müddet devamı hiçbir veçhile caiz değildir.

İktisadi bâzı müstacel tedabir zaruretini de görüyoruz. Malûmuâliniz İstanbul'un berren muvasalası Avrupa kıtası iledir. Vapurlarla; bahrî muvasalanın temini tamamen bizim elimizde olmadığı da malûmdur. Şimendiferle olan muvasala ve nakliyat ise firar eden düşmanın zelilâne bir surette tahribettiği. Trakya'dan geçiyor. Oranın hububatı ile de İstanbul'u iaşe etmek imkânı yoktur. Bu hususta da tedabir düşündük ve bu tedabiri de Maliye Vekili Beyefendi Heyeti Aliyenize arz edecektir.

Şimdilik Heyeti Aliyenize biraz evvel arz ettiğim üç maddelik nıkatı bir an evvel terviç buyurun. Tebligat yapalım. Bu bapta, sürate ihtiyacı kati vardır.

HASİB BEY (Maraş) — Beyefendi Hazretleri!

REİS — Müsaade buyurunuz.

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) — Sual takrirlerinin müzakeresinde başkası tarafından sual sorulmaz.

REİS — Efendim müsaade edin, meselenin mahiyetini tâyin edeceğiz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Sual sahibi sıfatiyle bendeniz verilen izahatı kâfi gördüm. *(Hayır, hayır, sesleri)*

REİS — Müsaade buyurunuz, efendim; sâil sualinin cevabını kâfi gördü...

NEŞET BEY (Kângırı) — Reis Bey, usulü müzakere hakkında söyliyeceğim.

REİS — Müsaade buyurunuz. İcra Vekilleri Reisi Beyefendi İstanbul'daki memurini mülkiye ve askeriye, mütekaidin ve eytam ve eramil hakkındaki düşüncelerini Meclisi

Âliye arz ediyor. Bu haptaki mütalâaları, bir teklifi kanuni şeklinde Meclise arz edilmek üzeredir. Binaenaleyh şimdi ortada bir mevzuu müzakere yoktur. Noktai nazarlarını arz ettiler. Tasvip buyurduğunuz takdirde, yeni teklif ile ve bütçesiyle beraber geleceklerini de izah ediyorlar.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Heyeti Aliyenize, bu nıkatı nazar dairesinde tebligat yapacağımızı arz ediyorum ve bu nıkatı nazar etrafında bütçeler de ihzar olunmaktadır. Onun için bu mâruzâtımı bir teklif mahiyetinde kabul buyurmanızı rica ediyorum.

REİS — Efendim İcra Vekilleri Reisi Bey, usulüne tevfikan bir teklifi ile Meclise gelmemişlerdir. Bu cihetten elde müzakere edilecek bir madde yoktur. Böyle bir teklifleri varsa, usulüne muvafık bir tarzda Meclise arz ederler ve mevzuubahsedilerek müzakere edilir. Yoksa kendi tasavvuratlarını burada mevzuu müzakere etmek imkânı yoktur. Muamele yanlıştır, usulüne muhaliftir efendim.

MÜFİD BEY (Kırşehir) — İhsası rey ediyordunuz Reis Bey! Beyanatınız teklifin lehinde ve aleyhinde gibi oluyor.

REİS — Hayır efendim; İcra Vekilleri Heyeti Reisi Meclise teklifsiz gelmiştir, teklifleri usule muvafık değildir. Onun için söylüyorum.

MÜFİD BEY (Kırşehir) — Bu İcra Vekilleri Heyetinin bir teklifidir.

REİS — Efendim, İcra Vekilleri Heyeti namına Rauf Beyefendi, demin okudukları teklifi Makamı Riyasete vermişlerdir. Bunu bir teklif olarak...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Cereyanı muameden sualin, bilmüşavere yapılmış olduğu anlaşılıyor. Evvelden pazarlıklı bir sual gibi geliyor.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Reis Bey sözünü geri alsın... Ömer Lûtfi; tutulmuş mebuslardan değildir. Sözünü geri alsın...

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Reis Beyefendi, Beyefendi burada bir sual takriri verdiler. Bu sual takriri okunacak, bilâhara cevabı verilecekti Takrir okunur okunmaz, Rauf Beyin cebinden bir kâğıt çıkarıp da teklif etmesi doğru değildir. Tabiî bu, bu mânaya alınır.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — İsterse okur, isterse okumaz… Ben cevabı kâfi gördüm. Her şeyden evvel sözünü geri alsınlar...

RAUF BEY (Sivas) — Vaziyet sarihtir.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Ortada geri alınacak bir şey yoktur ki… Varsa alayım. Mamafih aldım.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Vaziyet sarihtir. Amasya Mebusu Ömer Lûtfi Bey beyle bir sual sormuşlardır.

Heyeti Vekile de esasen böyle bir teklif yapmak üzere idi.

Ömer Lûtfi Beyin suali, bununla karşılaşınca, Heyeti Vekileniz hem o suale cevap vermiş oldu. Hem de tasavvuratını Meclisi Âliye arz etmiş, bulundu. Bunda başka bir şey yoktur.

REİS — Efendiler, İcra Vekilleri Reisi Bey, Ömer Lûtfi Beyin sualine cevap verdiği zaman; Heyeti Celileye üç maddelik bir lâyiha da okudu. Bunu şimdi bir teklif mahiyetinde Makamı Riyasete vermişlerdir. Usulen aidolduğu encümenlere giderek, mevad halinde tesbiti lâzımdır. Heyeti Celile eğer bu lâyiha üzerine -bir encümene göndermeden- müzakereyi kabul ediyorsa...

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Usul hakkında arz edeyim.

REİS — Neye dair?

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bu Lâyihaya dair.

REİS — Buyurun.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Kanun lâyihası şeklinde ve bütün Heyeti Vekile âzasının imzalariyle gelmiyen bir teklif, encümenlere gidemez.

REİS — Yalnız şu nokta hakkında söz veririm. Rauf Beyefendinin kendi imzalan tahtında vermiş olduğu...

ŞER'İYE VEKİLİ MEHMED VEHBİ EFENDİ (Konya) — Reis Bey söz istiyorum.

REİS — Buyurun.

MEHMED VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Efendiler, müsaade buyurun.

HASİB BEY (Maraş) — Demek müzakere açıldı.

REİS — Hayır, usule dair söyliyecekler.

MEHMED VEHBİ EFENDİ (Konya) — Müsaade buyurunuz, Heyeti Vekile namına iki kelime Büyüyeceğim. Efendiler bu, bir lâyihai kanuniye olarak gelmemiştir. Bu meseleyi arkadaşlardan bâzıları endişe ettiğinden dolayı sual bile etmiştir. Heyeti Vekile, bu hususu daha evvelce düşünerek böyle bir beyanatta bulunmayı teemmül etmişti. Fakat bu beyanatı kendi kendine doğrudan doğruya yapmak arzu etmedi. Herhalde Meclis bunu tasvibederse, ondan sonra yapalım dedi ve buraya geldi. Eğer siz de tasvip buyurursanız Heyeti Vekile böyle bir beyanatta bulunacaktır.

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Bu bapta müzakere lâzımdır.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Böyle bir usul şimdiye kadar sebk etmemiştir.

MEHMED VEHBİ EFENDİ (Konya) — Meselenin ehemmiyeti vardır. Rica ederim bu ciheti nazarı dikkate alınız.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, böyle bir şey...

NEŞET BEY (Kângırı) — Reis Bey, icra Vekilleri Reisi kürsüye çıkıyor, o iniyor. Şer'iye Vekili çıkıyor. Başka çıkacak kimse yok mu?

RAUF BEY (Devamla) — İzahat istiyorsunuz, izahat veriyorum.

Efendim Lûtfi Beyefendi dediler ki; şimdiye kadar böyle bir usul sebk etmemiştir. Böyle bir usul; Teşkilâtı Esasiyemizde vardır. Heyeti Âliyenizden bir şey istiyoruz. Tasvip buyurmaklığınızı rica ediyoruz, tebligat yapacağımızı söylüyoruz. "Söz istiyoruz verilmiyor" diyorsanız bu da yanlış bir nokta-i nazardır. Evvelce mâruzâtta bulunurken de demiştim ki: Sualin cevabını verdikten sonra anlaşılacaktır ki; belki böyle bir teklif hakkında, söz söyliyeceksiniz. Şu halde biz söz söylemeyiniz, demiyoruz.

Reis Beyefendi Nizamnameden bahis buyurarak nokta-i nazarlarını arz ediyorlar. Rica ederim heyecana, suizanna düşmeyiniz.

REİS — Efendim usulü müzakere hakkında beş kişinin sözü var. Müzakerede kâfi görüldü ve diğer bir mesele açıldı.

İcra Vekilleri Reisi Bey, bir teklifi kanuni verdiler ve aynı zamanda bu hususta, veçhe alacağız diyerek, teklifin mahiyetini arz ve izah eylediler. *(Müzakeresini reye koyunuz sadaları)*

REİS — Efendim müzakere açacak değiliz. Usul hakkında Müfid Efendi söylesinler. Ondan sonra müzakere icabederse açarız.

MÜFİD BEY (Kırşehir) — Bu kürsüde beyan olunan meseleyi mütaakıp Rauf Beyefendinin kendi imzaları tahtında vermiş oldukları müzekkere, bendenizin nokta-i nazarımca bir lâvihai kanuniye değildir. Bir lâyihai kanuniye olmaması itibariyle burada bu meseleyi Meclisi Aliniz, icrai salâhiyeti nokta-i nazarından müzakere ve münakaşa etmek istiyor. Meclisi Aliniz, sıfatı icraiyesinin tecellisi itibariyle, şayanı şükrandır ki, bu meselenin müzakeratına iştirak ediyor. Binaenaleyh Meclisin, icrai sıfatı dolayısiyle şu meselenin müzakeresini tasvibetmesi iktiza eder.

LÜTFİ BEY (Malatya) — Nasıl olur?

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Reis Beyefendi zatıâlinizden bir sualim vardır:

Lûtfi Beyefendi, dairei intihabiyelerinden avdet buyurdukları günden beri kürsüye çıkanlara karşı, oturdukları yerden söz söylüyorlar. Bu, deruhde ettikleri bir vazife midir? Soruyoruz efendim! Her kürsüye çıkanlarla beraber söz söylüyorlar...

LÜTFİ BEY (Malatya) — Ben söz almadan bir şey söylemiyorum.

REİS — Efendim Hamdullah Subhi Bey, bendenizi vazifeye davet ediyorlar ben de arkadaşlarımdan rica ederim. Söz almadan, bir şey söylemesinler, sükûtu muhafaza etsinler.

Efendim şimdi, veçhe mahiyetinde olmak üzere İcra Vekilleri Reisi Beyin vâki olan şu teklifi üzerine müzakereyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Kabul edilmiştir.

DURAK BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye dair söz isterim. *(Geçti sesleri)*

REİS — Şimdiye kadar böyle bir mesele nizamnamemizde ilk defa vâki oluyor. Meclisi Âlinin devam edecek bu hususta ittihaz ettiği karar yoktur. Burada tensip buyurursanız madde madde müzakere edelim. *(Veçhe Encümenine sesleri)*

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, veçhe encümeni diye bir encümen yoktur. Mesele Heyeti Umumiyeye aittir. Bunun Heyeti Umumiyede bu şekilde müzakere edilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Bu şekilde müzakeresi kabul edilmiştir.

DURAK BEY (Erzurum) — Usule dair bir şey arz edeceğim. Arkadaşlar bu hususta arkadaşlarımızla beraber bir takririmiz vardır. Bu mesele ile alâkadardır, esas madde odur. Bu mesele ile beraber müzakere edilmesini teklif ediyorum.

REİS — Makamı Riyasete bir takrir verilmiş, bugünkü ruznameye ithal edilmemiştir. Bu takrir şekil ve mahiyet itibariyle de böyle değildir.

DURAK BEY (Erzurum) — Böyledir efendim. Okursanız anlarsınız. Bununla alâkadardır. O mesele müzakere edilmedikçe bu müzakere edilemez. Esas oradadır.

REİS — Şimdi ruznameye ithal edilmemiş. Makamı Riyasete bugün verilmiş bir takrir vardır, ruznameye alınması kabul edilmiş değildir. Onların da tevhiden nazarı dikkate alınması hakkında bir teklif vâki oluyor.

DURAK BEY (Erzurum) — Hay hay... Mesele bununla alâkadardır.

REİS — Bu teklif mahiyet itibariyle birleşmektedir. Bu ciheti nazarı dikkate arz ettikten sonra onların da, ruznameye... *(Gürültüler)*

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bu, Hükümetin teklif ettiği mevaddı müstaceledir. Bunun müzakeresi kabul edilmiştir. Arkadaşlarımızın vermiş olduğu teklif ayrı bir meseledir.

DURAK BEY (Erzurum) — Hayır bu da mevaddı müstaedededendir. Esastır bu... Verilen takrir de İstanbul ile alâkadardır.

REİS — Efendim Feyyaz Âli Beyle Durak Beyin vermiş oldukları takrirlerin de bununla müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. *(Ret, kabul sesleri)* Kabul edilmemiştir.

DURAK BEY (Erzurum) — Rica ederim takrir okunmadan nasıl reye koyuyorsunuz? Bu yaptığınız muamele doğru değildir. Bana söz vermiyor musunuz

REİS — Söz yok.

DURAK BEY (Erzurum) — Takrir okunmamıştı ki reye koyuyorsunuz.

OSMAN BEY (Lâzistan) — Efendim o takrirde benim ele imzam vardır. O kadar müstacel değildir.

REİS — Hükümetin teklifine başlıyacağız.

Efendim ruznamedeki mazbataları arz ettikten sonra birinci numara olarak bunu müzakere edeceğiz.

DURAK BEY (Erzurum) — Meselenin aslı duruyor, teferruatla uğraşılıyor.[89]

[89] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt 24, İçtima 136, Sayfa 456-459***

13 Teşrinisani 1338 (1922) Pazartesi
Ahvali Siyasiyeye Dair İzmit Mebusu Sırrı Beyin Suali Münasebetiyle

6. — ***İzmit Mebusu, Sırrı Beyin**, **ahvali siyasiyeye dair suali ve Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Beyin şifahi cevabı***

REİS — Hariciye Vekâletinden bir sual vardı. İlk celsede cevap verilecekti, kendileri bulunmamışlardı. Şimdi teşrif buyurdular, cevap verecekler buyurun...

HASİB BEY (Maraş) — Evvelce sual takriri okunsun. *(Sual takriri okunsun, sesleri)*

Riyaseti Celileye

İtalya'daki şekli hükümetin değişmesi, Balkan hükümetlerinin Yunanistan da dâhil olduğu halde tekrar birleşmeye teşebbüs etmeleri bizim de bari dostlarımızla daha sıkı münasebette bulunmaklığımızı ve siyaseti hâriciyemizde daha durbinane hareket etmekliğimizi müstevcip iken bu icabatı hükmiyeye muhalif olarak;

Evvelâ-Aylardan beri Moskova'nın sefirsiz bırakılmasındaki sebep nedir?

Saniyen-Daha ne zamana kadar sefir tâyin olunmıyacaktır?

Heyeti Vekile Riyasetinden sualini teklif ederim.

6 Teşrinisani 1338
İzmit Mebusu Sırrı

HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim İzmit Mebusu Sırrı Beyefendinin sualine cevaben ve hulâsaten mâruzâtta bulunacağım. Malûmuâliniz Fuad Paşa Hazretleri, Moskova'dan avdeti ve Müdafaai Hukuk Grupu Riyasetine intihabı üzerine istifa buyurmuşlardı. Moskova Sefareti inhilâl etti, o esnada Harkof'ta bâzı mukavelelerin mübadelesine memur bulunan Rıza Nur Beyefendi bâzı hususatın halli için Moskova'ya gitmek üzereydiler. Rıza Nur Beyle cereyan eden muhaberede kendilerinin bâzı nıkatı nazarı olduğunu ve Ankara'ya avdet edinceye kadar sefir intihabında İcraî karar ittihaz edilmemesini Hükümete yazmıştı. Biz o zaman Rıza Nur Beyefendiyi Moskova Sefaretine münasip görmüş ve kendilerinden istimzacetmiş bulunuyorduk. Bu cevapları üzerine mahallinde vaziyeti tetkik eden Rıza Nur Beyin mütalâasını dinlemeyi muvafık gördük ve avdetine intizar ettik. Kendileri avdet ettikleri zaman malûmuâliniz hamdolsun muvaffakiyetle neticelenen taarruzumuz devam etmekteydi. Merkeze gelmekte bir müddet teahhur etti ve bilâhara ariz ve amik görüşüldü, hakikat anlaşıldı, bir sefirin bir an evvel gönderilmesi lüzumu bir kere daha taayyün etti ve zaten de o kanaatteydik. Zamanın darlığı, mevkiin nezaketi, mesafenin bu diyeti tetkik edilerek bir an evvel sefirimizin orada bulunmasını teminen Tiflis Mümessilimiz Muhtar Beyin Moskova Sefaretine tâyinini münasip gördük. Usulen malûmuâliniz dostumuz bulunan Rus Sovyet Hükümetinden nezdinde sefaret vazifesini ifa edecek zat hakkında istimzaccettik ve birkaç gün evvel de muvafakat cevabını aldık, Muhtar Beye de tebliğ ettik, inşallah pek az zamanda Muhtar Bey Moskova'da ifayı vazifeye başlamış olacaktır.

SIRRI BEY (İzmit) —Efendim esbabı mucibe zemininde bir iki de beyanatım vardı.

RAUF BEY (Sivas) — İtalya vaziyeti hakkında mı?

SIRRI BEY (İzmit) — İtalya ve Balkan hakkında...

RAUF BEY (Devamla) — Efendim İtalya'da hükümetin tebdili dolayısiyle şimdiye kadar mevcut bulunan siyasi cereyanların tebeddül ettiğine dair bize bir haber yoktur. Bilâkis ricali siyasiyei hükümetin Türkiye'ye karşı hayırhah bir siyaset takibedeceklerini ifham ediyorlar.

Balkanlardaki bâzı birleşmek mesaili hakkında tabiî orada malûm olan esbab dolayısiyle mümessillerimizin bulunmaması vesaiti hususiye ile istihbaratımız ise matbuatta da gördüğünüz gibi aralarında bâzı hususatın tesviyesi ve bu suretle aralarında bir anlaşma olduğunu gösteriyor, başkaca malûmat yoktur.

REİS — Efendim Sırrı Bey söz istiyorlar.

SIRRI BEY (İzmit) — Moskova Sefirimizin tûl müddet tâyin olunmaması hakkında Heyeti Vekile Reisi Muhtereminin verdiği cevap bendenizce kâfi derecede mukni görülmemiştir. Hükümetimiz her halde daha seri bir surette Moskova'yı sefirsiz bırakmamalıydı. Çünkü en evvel kara günlerimizde bize dostluk gösteren bir Hükümeti tül müddet sefirsiz bırakmak âdfiti düveliyeye münafidir.

HAŞİM BEY (Çorum) — Bir zarar mevcut mudur?

SIRRI BEY (Devamla) — Erbabı nezdinde zararı taayyün etmiştir. *(Çok güzel sesleri)*

REİS — Hayır efendim öyle bir şey yok...

SIRRI BEY (Devamla) — Hiçbir zaman iki Hükümet yekdiğeri nezdinde bulunan sefilini kaldırıp veya bir suretle oradan alarak uzun müddet orayı Maslahatgüzarla idare etmesi hukuku- düvel nokta-i nazarından tecviz olunmamıştır. Böyle bir hal zuhurunda efkârı hariciye onu mutlaka tarafeyn arasında bir soğukluk bulunduğuna bir delil addederler ve nitekim bizim Heyeti Vekile Reisi Muhtereminin buyurduğu gibi bâzı esbabı mucbireye binaen uzun müddet münhal bıraktığımız Moskova Sefaretinden dolayı matbuatta gördüğümüz veçhile çok kıylükaller tevellüdetmiş ve bundan dolayı münasebatımızın âdeta arzu olunmıyacak bir şekilde olduğu ilân edilmiştir. Hakikat böyle veyahut değildir. Sözüm ona ait değildir. Her halde bu gibi teşevvüşattan istifade eden membalar olduğu için Hükümetimiz daha evvel vazifesini görerek buna hatime vermeliydi. Binaenaleyh bu meselede Hükümetimiz vazifesini tamamiyle yapmamıştır. Uzun müddet sefaretin münhal bırakılmasından tevellüdetmiş mehazir varsa birkaç ay sonra sefiri tâyin etmekle onu izale edemiyeceğini sureti katiyetle söylemek mecburiyetindeyim. Şunu söylemekle şimdi ne faide olabilir. Evet şu faidesi vardır ki burada oturan Heyeti Celileleri de ferden ferda kendi vekillerini takibetmekte olduklarını onlara söylemek ve ikaz etmek mecburiyeti hissettiğimizi ve onların da ikaz olunmak mevkiinde bulunduklarını, onların da bizim de anlamamız lâzımdır. *(Bravo sadaları)*

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Öyle ama takriri zamanında vermeliydiniz.

SIRRI BEY (Devamla) — Bu hatayı affedersiniz. Bizim uzun müddet Moskova'yı sefirsiz bırakmaklığımız cihatı saireden, hakikaten siyaseti umumiyemizi rencide edecek mahiyet kesbetmistir. Ezcümle İtalya'da eyyamı ahirede şekli hükümet değişmiştir. Faşistlerin resi idareye geçmesi ahvali mümasilede zannolunduğu gibi bir fırkanın diğer bir fırkayı istihlâf etmesi mahiyetinde değildir. Şekli hükümetin tebdili mahiyetindedir. Faşistlerin mevkii iktidara geçmesi ve onların akîdei içtimaiyelerinin mahiyeti her

halde bizi düşündürecek bir şekildedir. Heyeti Vekile Reisi Muhteremimizin Faşistler siyasetinin bize hayırhah bir şekilde olduğu tarzındaki sözünü umum muvacehesinde senet itihaz ederim. İnşallah bu iddiam muvafık çıkmıyacaktır. Heyeti Vekile Reisimiz bu ifadesiyle bir hakikati göstermiş olacaklardır. Bunu çok temenni ederim. Diğeri de Balkan hükümetleri arasında yeniden bir ittihat husule getirilmek için çalışmakta bulunmasıdır. O Balkan İttihadı idi ki, o meşum ittihat ki, vaktiyle bütün Rumeli'nin elimizden çıkmasını intacetmiştir. Hatırımdadır, Balkan ittihadına çalışıldığı zaman, o zaman İstanbul'daki Meclisi Mebusanda zamanın Hariciye Nazırından bunun niçin vukua geldiğini, mahiyeti nedir, bize teması nedir, taallûku nedir diye sorulmuştu? O vakit, canım ne telâş ediyorsunuz? Ortada fol yok, yumurta yok denilmişti. Hâlbuki Hariciye Nazırının böyle fol yok, yumurta yok dediği zamanda suikasıt hazırlanmış ve hemen hedefe tevcih edilecek bir şekle getirilmişti.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — O vakit civciv çıkarılmıştı.

SIRRI BEY (Devamla) — Yoktur dediği zaman ortada, follukta âdeta bildiğimiz yumurta kadar değil, deve kadar yumurta varmış da Hariciye Nâzırımız bunu görememişti. *(Devekuşu sesleri) (Deve yumurtası olmaz sesleri) (Devekuşu yumurtası sesleri)*

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Devenin de var, devenin de.

SIRRI BEY (Devamla) — Mesul makamdan, mesul bir lisandan böyle bir ittihadın bizim aleyhimize olup olmıyacağı hakkında katı bir şey söylenmemişti. Çok korkarım, çok korkarım ki, şimdiki teşebbüsün mahiyeti de anlaşılamazsa âkibet bizim için çok vahim olur. Ondan dolayı pek yakın bir maziden istifade ederek Hariciye Vekâletimizi ikaz etmek tenvir etmek isterim ki, bunlar vaktiyle görülmelidir. Vaktiyle mukabil tedabir ittihaz olunmalıdır. Eğer Hariciye Vekâletimiz bunu vaktiyle görmez ve yakın mâzinin verdiği tecrübeden istifade çaresine bakmazsa -Allah göstermesin- evvelki Balkan ittihadı gibi şimdiki ittihattan da bizim için zarar husulünü müstebaad addetmem. Heyeti Vekilemizin nazarı dikkatini celbederim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim Sırrı Beyin ikaz ve irşad yolunda vâki olan ifadatına teşekkür etmemek kabil değildir. Yalnız, zannederim, imzasız bir senet ele aldılar. Ben kendilerinin İtalya siyasetinin sureti katiyede lehimize olduğuna dair beyanatta bulunmadım, ifadem, müstahberatımız ve oradaki ricali resmiyenin bize isal edebilecekleri turku muhabere ile siyasetlerinin bize karşı hayırhah bir şekilde çalıştıklarını arz ettim, zannediyorum. Bunda senet ittihaz edilecek bir şey varsa kemali hürmetle senedi takdim ediyorum. Rus Sovyet Hükümeti ki, menafii hakikiye üzerine istinadeden samimî bir îtilâfname ile Türkiye Büyük Millet Meclisi ile anlaşmış bulunuyor. Aramızdaki dostluk, icabatın, zaruretin tevlidettiği bâzı esbab dolayısiyle, sefirimizin orada bulunamamasından dolayı muhtel olacak derecede hafif ve nahif değildir. *(Bravo sadaları)* Sırrı Bey arkadaşımızın buyurdukları gibi Hükümetimizin en müşkül zamanlarında Rus Sovyet Hükümetiyle meyanemizde teessüs eden dostluk, tâbiri caizse kara gün dostudur. Biz Türkler, kara gün dostunu iyi günde unutmak değil, bilâkis en ziyade takdir eden bir milletiz. Tekrar ediyorum; Sovyet Cumhuriyeti ile aramızdaki dostluk, hariçte birtakım muhaliflerin, muhasımların propagandalariyle muhtelolacak bir şekilde değildir. Boşluğumuz gayet samimî ve menafii hakikiyeye istinadediyor. Bu itibarla uhudına sadık olan iki millet arasında dostluk bu gibi teşebbüsatı hariciye ile zaıf peyda etmiyecek, inşallah bu gibi

teşebbüsler dostluğumuzu daha kuvvetli, daha samimî ve çok uzak istikballere şâmil olacak bir derecede takviye edecektir. *(Bravo sesleri)* Bu hususiaki mâruzâtım da budur.

ABDÜLHALİM ÇELEBİ EFENDİ (Konya) — Balkan ittihadı hakkında bir şey buyurmadınız.

RAUF BEY (Sivas) — Efendim, Balkanlardaki vaziyet hakkında mâruzâtımı hulâsaten arz etmiştim. Ariz ve amik malûmat vermek için kâfi derecede ve Meclisi Âlinize kanaat bahşedecek derecede mevsuk malûmat almak imkânını bendeniz henüz bulamadım. Teşebbüs ettim. Mümessillerimizi haberdar ettim. Onlar da tabiî alâka peyda etmişlerdir. Malûmat aldıkça peyderpey Meclisi Âlinizi tenvir ederim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Söz isterim Rauf Bey.

RAGIB BEY (Kütahya) — Eğer suali istizaha kalbederseniz ona da cevap vereyim. Şu itibarla Balkanlarda Yunanistan'ın mağlubiyeti neticesi olarak bir müzakere cereyan etmektedir. Bunun merkezi sikleti Belgrad'dadır. Bunun netayici ne olabilir? Sırrı Beyefendinin buyurdukları gibi aleyhimize cereyan edebilir. Evet, edebilir. Fakat her halde hafif bir ihtimal ile aleyhimize diyebilirim. Şuna nazaran vaziyeti umumiyemiz malûmdur. Bu gibi teşebbüsata karşı en müessir çarenin ne olduğunu ifade etmeye mahal gömüyorum. Bugün söyliyebileceğim bundan ibarettir. *(Kâfi sesleri)*

REİS — Efendim, sual sahibi Sim Bey cevabı kâfi gördüler. Vakit daralmıştır. Ruznamemizde, Menhubat komisyonları hakkındaki lâyihai kanuniye. Mütekait Hasan Efendinin maaşı hakkında kanun, Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyeti hakkında kanun var.

OSMAN BEY (Kayseri) — Reis Bey ruzname için maruzatta bulunacağım.

REİS — Ruzname için mütalâada bulunacak iseniz buyurun.

OSMAN BEY (Kayseri) — Arkadaşlar, bundan yirmi beş gün evvel Ziraat Bankasının memaliki müstahlasaya gönderilecek memurlar hakkında ufak bir bütçesi vardı. Şimdiye kadar bu memurlar gönderilmiyorlar. Yarından sonraki ruznameye alınmasını teklif ediyorum. Yanın saatlik bir müzakeredir. *(Muvafık sesleri)*

REİS — Ziraat Bankasının memaliki müstahlasaya aidolan kısım üzerine bir bütçesi vardı. Bu Muvazenei Mâliyeden çıkmıştır. Osman Bey bu Perşembe günkü ruznameye alınsın diyorlar ki o gün Nevahi Kanununa hasredilmiştir. *(Çarşamba günü sesleri)*

Efendim! Çarşamba günü ruznamesinde bütçenin müzakeresini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir efendim.

SIRRI BEY (İzmit) — Eğer yarın Meclis yoksa, Makamı Riyasetten şubelere emir buyurulsun, malûm olan bâzı intihabat vardır. Bunlar ikmal edilsin efendim.

REİS — Efendiler malûmuâliniz, Tetkik Encümeni istifa etmiştir. Sonra Tetkik Heyetinden de bâzı âza noksandır. Yarın şubelerin toplanarak bunlar için namzet göstermeleri lâzımdır. Çarşamba günü saat yarımda içtima etmek üzere Celseyi tatil ediyorum.[90]

---

[90] ***TBMM Zabıt Ceridesi* Devre I, Cilt 24, İçtima 137, Sayfa 496-499**

16 Kânunuevvel 1338 (1922) Cumartesi
Lozan Sulh Konferansı Hakkında Hariciye Vekâleti Vekili Rauf Beyin Beyanatı

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim rüfekayı muhteremeden Trabzon Mebusu Hafız Mehmed Beyefendi ile Saruhan Mebusu Avni Beyefendi, Lozan'da cereyan etmekte bulunan Sulh Konferansı müzakeresi hakkında bendenizden bir sual takririyle malûmat talep buyuruyorlar.

Efendiler; konferans içtimainin bugün 26'ncı gününü idrak ediyoruz. Heyeti Âliyenize müspet ve katî, taayyün etmiş, her hangi bir hususta bir şekil gösterecek mevki ve vaziyette değilim. Çünkü gerek Heyeti Murahhasamız ve gerek Sulh Konferansına iştirak eden diğer millet ve devletlere mensup heyatı murahhasa henüz bir şekil tesbit etmemişler ve her hangi bir madde üzerinde tevakkuf edip bir şey intacetmemişlerdir.

RAGIB BEY (Kütahya) — Maatteessüf...

RAUF BEY (Devamla) — Konferansta bugüne kadar mevzuubabsolan hususatı sırasiyle Heyeti Âliyenize arz edeceğim. Evvelâ Trakya hudutlarından müzakerata başlanmıştı, bundan evvel bu bapta Heyeti Umumiyede arzı malûmat etmiştim. Bilâhara Adalar meselesi mevzuubahsoldu, mütaakiben Adlî, Malî ve İktisadi kapitülâsyonlar mevzuubahsoldu. Bilâhara Düyunu Umumiye mevzuubahsoldu, Tamirat mesaili mevzuubahsoldu, Boğazlar mesaili mevzuubahsoldu ve bugün de kemali hararetle Akalliyetler meselesi müzakere edilmektedir. Fakat mevzuu müzakere ittihaz edilen mesailin hiçbiri, heyeti umumiyesi itibariyle intabedilmiş ve bir karara raptolunmuş değildir. Vaziyeti şöyle tasvir edebilirim.

Milletimizin her ferdinin iman ettiği ve istiklâlimiz için elzem olan ve pek mütevazı bulunan şeraitimizi ki, Misaki Millimizdir, bidayetinden bugüne kadar cihana arz etmiştik. Bugün de aynı mevad üzerinde meşru olan hukukumuzu muhafaza ile mükellef olan murahhaslarımız, heyeti umumiyeye nıkatı nazar izahiyle meşgul oluyorlar. Denebilir ki, karşımızdakiler bir harb müdafaa cephesini yoklar gibi cephemizi her noktadan yoklamak ve zorlamak vaziyetinde bulunuyorlar. Biz sulhperver olan milletimizin arzusu dâhilinde biz deyince muradettiğim murahhaslarımızdır kemali sabır ve sükûn ve fakat vekar ve sebat ile dâvamızı parlak bir surette müdafaa ediyoruz. Şimdiye kadar ancak bu temaslar devam etti, bugün müzakere sırası ekalliyetler meselesine geldi ve bu mesail üzerinde iki günden beri hararetli münakaşat cereyan ediyor, henüz bir neticei ameliyeye iktiran ettiğine dair hükümetimizin malûmatı yoktur. Arz ettiğim malûmatı sırasiyle ve hükümetinizce malûm olan eşkâl dairesinde ifade eyliyerek Heyeti Aliyenizi tenvir etmek zaruretini görüyorum. Müsaadenizle bu nıkat hakkında hükümetinizin bildiklerini Heyeti Âliyenize arz edeceğim:

Adalar meselesinde (Dedecanese) adalarını hadlolmuş bir mesele diye telâkki eden bir kısım vardır. Bâzı adaları gayriaskerî telâkki eden diğer bir zümre vardır. Boğaza civar olan adaların ancak Boğaz mesaili ile müzakeresine taraftar olan Heyeti Murahhasa vardır.

Bu vaziyet anlaşıldıktan sonra diğer bir meseleye geçilmiştir ki, o da Adlî, İktisadi ve Malî Kapitülâsyon mesailidir. Bunlara temas eden müttefik devletler ve müşarikleri ve

konferansta bulunan düveli saire murahhasları Adlî Kapitülâsyonlar "mesailinde bâzı teminat ve Kanunu Medenide tadilât şeklinde tekâlifte bulunmuşlar; fakat bir neticeye iktiran etmeden o noktada tevakkuf etmişlerdir. İktisadi ve Malî Kapitülâsyonlar meselesine gelince: Bu hususta kemali teessürle müşahede ediyoruz ki, mukabil taraf el'an Türkiye milletinin Kapitülâsyon ismine itiraz ettiği zehabını zannedecek kadar hataya sapmışlardır.

ŞEVKİ BEY (İçel) — Anlamadıkları için teessüf olunur.

RAUF BEY (Devamla) — Efendiler malûmuâliniz bilâkaydüşart istiklâlini temine uğraşan milletimiz bilâkaydüşart istiklâlini temin edecek olan bir sulh konferansına gitmiştir. Hâlbuki kapitülâsyonlar, istiklâli siyasimize ve İstiklâli Millîmize en büyük engel olmuş ve milletimizi terakki yollarından en şedit mânialarla menetmiştir. Müstakil Türkiye Kapitülâsyon kabul edemez, Türk milleti Kapitülâsyon ismine değil, bunun ahkâmının tatbikatına muarızdır. Ve senelerden beri bunu ilga etmiştir. Görüyoruz ki, arkadaşlar, diğer bir şekil teklifi tarzında, yani başka bir tarzı teklif ile gümrüklerimize kuyut vaz'ı ve bâzı tekâlifimize müddet tâyini gibi birtakım mukabil tekliflerde bulunuyorlar; Bittabi bunlar Heyeti Murahhasamızca muvafık görülmüyor ve bu noktada tevakkuf edilmekle beraber arasıra müzakerat da cereyan ediyor. Bundan sonra Düyunu Umumiye mesaili mevzuubahsolmuştur. Düyunu Umumiye mesailinde şimdiye kadar Tâli komisyonlarda istihsal edilebilen bir netice varsa o da Düyunu Umumiyenin, Hududu Millîmiz haricinde bulunan ve şimdiye kadar henüz mukadderatları taayyün etmiyen, İmparatorluktan ayrılması halinde başlıbaşına yaşamak kudretini gösterecek olan diğer milletlere varidat nispetinde tevzii esası üzerinde anlaşılmıştır.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Yani Manda altındakiler vermiyecek mi? Onlar hisselerini deruhde etmiyecekler mi?

RAUF BEY (Sivas) — Biz Manda altında bizden ayrılmış hükümet tasavvur etmiyoruz.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Henüz Büyük Millet Meclisi böyle bir karar vermemiştir.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Bu, bize ait bir mesele değildir.

RAUF BEY (Devamla) — Tamirat mesaili mevzuubahs olunca müttefikler, murahhaslarımıza memalikimizde bulundurdukları kıtaatı askerîyenin masarifi olmak üzere işgal masarifi namı altında mühim bir alacak teklif etmişlerdir. *(Davet mi ettik sesleri)*

SALİH EFENDİ (Erzurum) — İstanbul'da yaptıkları yağma ne olacak?

RAUF BEY (Devamla) — Hiçbir ahde mukarin olmıyan bu gibi işgalleri milletimizin kabul etmediğini bilen murahhaslarımız bittabi masarif bahsine yanaşmamış ve kabul etmemiştir. Bilâhara Yunanlılar, gerek taaruzlarında ve gerekse malûm tarzda memleketleri tahliyeleri esnasında o şirin memleketimizin tahribatı hakkında mufassal müdafaatta bulunmuş ve fakat bu müdafaat esnasında bu tahribatın kendi taraflarından yapıldığını itirafa mecbur olmuşlardır. Şu halde tamirat meselesinde henüz katî olarak; bir şekil tebarüz etmemiş ve bu mesele hakkında da karar ittihaz edilememiştir.

Bilâhara Boğazlar meselesi mevzuubahsedilmiştir. Malûmuâliniz Misakı Millîmizde, milletimizin Boğazlar hakkında kabul ettiği esas Boğazlardan münakalâtı bahriyenin serbestîsini kabul, fakat buna mukabil makam Hilâfet olan İstanbul'umuzun...

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Münakalâtı ticariye...

RAUF BEY (Devamla) — Evet münakalâtı bahriyeyi kabul ve makamı Hilâfet olan İstanbul'umuzun emniyeti ile layenfek bir surette irtibatı olan Marmara'nın emniyeti talebedilmiştir. Boğaz sevahiline hâkini ve sahip bulunduğumuzdan serbestîi münakalâtı kabul eden milletimiz mukabil taraftan bu teminatın kendisi için kanaat bahşolacak bir tarzda bizi ikna etmesini istiyor ki, zannederim hakkı meşrudur. İtilâf Devletlerinin veyahut müttefiklerin buna mukabil tebellür eden tekâlifi, tüccar sefaininin harb ve sulhte hiçbir kayıt ve şarta tâbi olmaksızın geçmelerini talep ve safaini harbiyenin de Türkiye bitaraf olduğu bir zamanda hali harbde bâzı şeraite tâbi olarak Boğazlardan serbestîi mürurunun teminini istemek olmuştur. Bulgaristan, Karadeniz'in gayriaskerî bir hale ifrağını, Boğazlarda Tuna'da olduğu gibi seyrüseferin temini için bir komisyon bulunmasını talebetmiş, Romanya Karadenizin gayriaskerîliğini talebetmekle beraber sefainin Boğazlardan mürurunun serbestîsini ve Boğazlarda İtilâf Kuvvetlerinin bulunmasını talebetmiştir.

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) — Yaşasın çorbacılar.

RAUF BEY (Devamla) — Moskova Muahedesiyle meyanemizde dostluk teessüs eden ve Bu muahedenin ahkâmı mucibince Boğazlar hakkında mukarrerat ittihaz edecek olan bir konferansa iştirak hakkını da haiz olan Rusya, Ukrayna ve Gürcistan murahhasları; Boğazların hemen hemen Harbi Umumiden evvelki vaziyete ircaını talebetmişlerdir. *(En doğrusu, yaşasın Rus'lar sesleri)* Arkadaşlar Boğazlar hakkında nokta-i nazarımız, misakı millîden başka hiçbir şey değildir. İstanbul ve Marmara'nın emniyetini kâfil elan ve bizi ikna edebilecek olan şerait temin edilmek lâzımdır. Bu şeraitin ne olması lâzımgeldiğini, mukabil taraf izhar ve ispat etmelidir. Biz Boğazların münakalâtta serbestîsine taraftarız ve bu fikirden de zerre kadar rücu ve nükûl etmedik. Ancak dediğim gibi İstanbul'un ve Marmara'nın emniyeti muti akası elzemdir.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Ne ile?

RAUF BEY (Devamla) — Müsaade buyurun efendiler malûmuâliniz; İstanbul yalnız bizim için makarrı Hükümet değil, aynı zamanda makarrı hilâfeti İslâmiyedir. Makarrı hilâfeti İslâmiye olarak rubu meskûnda yaşıyan ve düşünceleri, teveccüh ettikleri istikametler her halde cihan efkârı umumiyesinde mutlak olarak ehemmiyetle telâkkisi icabeden üç yüz milyonu mütecaviz İslâmın da merkezi teveccühüdür. İstanbul'un emniyeti Hilâfetin istiklâli meselesidir. Makam hilâfet taarruzdan masum olmalıdır. İstanbul'un ve Marmara Denizinin masuniyeti mevzuubahsolurken karşımızda bulunan muhaliflerimizin, bizimle anlaşmak istiyen ve bizim anlaşmak istediğimiz müttefiklerin bu nokta-i kemali ehemmiyetle nazarı dikkate almaları lâzımdır. Bizim Boğazlar hakkında bugün düşündüklerimiz budur. Yani Misakı Millînin mutlak olarak ifadesinden başka bir şey değildir.

Efendiler İstanbul'da yakın zamanlarda hepimizin gördüğü ve bildiği elim tecrübelere şahidolduk. Harbi Umuminin nihayetinde Sabık Amerika Reisicumhuru

Mister Wilson'un malûm olan taahhüdatı üzerine, bugün rei'si kârdan çekilmiş olan İngiliz Başvekili Loyd Corc'un...

FAİK BEY (Cebelibereket) — Lânetullahu aleyhi lâneten vası'a...

RAUF BEY (Devamla) — Parlâmentoda 1918 de cihan efkârı umumiyesine ve kendi milletine ve İngiliz tebaasından olan İslâmlara resmen ifade ettiği, Trakya ile Türklerin yurdu olan Anadolu Türklere kalacaktır, ifadesine itimaden milletimiz sulha tâlibolduğundan İtilâf Devletleriyle anlaşmak için teşebbüs etmiş ve sulhun umumi olacağı ifadei cavabiyesi üzerine bir mütareke akdetmiştik. Akdolunan bu Mütarekenamede efendiler İstanbul'un işgal edileceğine dair hiçbir kaydı sarih olmadıktan başka aksine dair protokollerde mezkûr kuyudu sariha vardır. Biz ahdimize sadakatle sabit kalıp Boğazları açtıktan sonra ve İtilâf kuvai bahriyeşi İstanbul'da demir attıktan sonra taraflarından İstanbul'un işgalinde hiçbir muhalefet tasavvur edilmediği bir anda İstanbul'u işgal etmişlerdir.

SALÂHADDİN BEY (Mersin) — Aynı hal tekerrür etmiyecek mi?

RAUF BEY (Devamla) —İşte efendiler bizim endişemiz bu noktadadır. Ve endişemiz muhiktir. Çünkü pek yakın ve elîm bir tecrübeye istinadediyor. Boğazlar meselesini düşünürken bu nokta-i nazarı her zaman göz önünde bulundurmak mecburiyetindeyiz.

Efendiler Lozan Konferansında iki zıt fikir cereyanı vardır. Bu muhalif iki cereyanı fikri birbirine el'an takarrübetmemiştir ve takarrübü için çok müşkülât olduğuna kanaatim vardır. Çünkü mesele esastan anlaşılmamıştır. Tarafeynin takarrübü sulhün bir an evvel akdini intacedecetkir. Zihniyet farklarını ifade etmek lâzımgelirse birisi mukabil tarafın zihniyetidir ki; Hükümetimizi ve milletimizi Mondros Mütarekesi akdedildiği zamandaki vaziyetimiz nokta-i nazarından muhakeme ediyorlar. Diğeri bizim nokta-i nazarimizdir ki, bizde Mudanya Mukavelenamesi noktasından vaziyeti muhakeme ediyoruz.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Haklı değil mi?

RAUF BEY (Devamla) — Mondros Mukavelesini mevcut addetmek hatayı fahiş olur. Milletimiz o zaman o mukaveleye fartı sadakat göstermiştir. Her ahdinde olduğu gibi mahzurlarına rağmen tartı riayetle hürmet göstermiştir. Fakat efendiler Düveli İtilâfiye sarih olarak müterakeyi ihlâl etmiştir. Malûmâliniz mütarekeler, muahedeler bir kül teşkil eder. Tecezzi kabul etmezler. Bir maddesi ihlâl edilirse mevaddı sairesinin de ihlâl edilmesi kabul edilir. Adana'nın işgali Mütarekenamede yoktu. Şimendiferlerimize vazıyed etmek Mütarekenamede yoktu. Müessesatı Mâliyemize vazıyed etmek Mütarekenamede yoktu. İstanbul'a asker çıkarmak Mütarekenamede yoktu. Onu Mütarekenamenin yedinci maddesinin tefsiri suretinde yapmak caiz değildir. Çünkü aksinde protokollerde kayıt vardı. Mütarekenamenin daha sarih bir maddesi bariz olarak ihlâl edilmiştir. Bizim ambarlarımızda cemettiğimiz esliha ve cephane tahribedilmiştir. Kalelerimizdeki toplar tahribedilmiştir. Ve bunlar sarahaten tahribedilmemesi meşrut olan mevadiydi. Şu halde efendiler her noktadan tahribedilmiş olan Mütarekename bizim taraflımızdan katiyen muteber addedilmemiştir. Bu mesele üzerinde mülahaza ve münakaşa etmek doğru olamaz zannederim. Ve bu zihniyet sulhü tacil ve teshil etmez.

Efendiler; söze başlarken arz ettiğim gibi; Sulh Konferansı'nın içtimainin 26'ncı gününü idrâk ediyoruz. Zaman geçiyor. Müzakerat uzuyor. Bu meyanda Mudanya

Mukavelenamesiyle İstanbul'da hâsıl olan ve pek de tabiî olmıyan vaziyet vardır. Bir taraftan her fedakârlık mukabilinde öz vatanını istirdadetmek arzu ve gayesiyle çarpan kalblerden, çelikten göğüslerden mürekkep bir ordu anayurduna gözünü dikmiş bakıyor ve her gün dâvasının kabul edilip emeline kavuşacağını bekliyor. Diğer taraftan İstanbul'da vücutlarını Mudanya Mukavelenamesi ile kabul ittiğimiz ecnebi kıtaatı askeriyesi bulunuyor. Efendiler, burada bu vaziyetin nezaketinden istifade etmek istiyen başka insanlar da mevcudolduğunu farz edelim. Biz ne kadar ahdimize sadık olursak olalım, ne kadar sulhperver olursak olalım ve bu kanaatlerimize ne kadar riayetkâr olursak olalım, bir tarafın sadakati ve hüsnüniyeti, meselenin hüsnü intacına kâfi değildir. Diğer tarafın da aynı hisse merbut olması lâzımdır.

Efendiler, maatteessüf zikre mecburum ki, bâzı müfsitler bizim sulh arzularımıza mümanaatle güya kendi istikballerini temin edebilecekleri mülâhazasiyle kolaylıkla bu iki kuvvet arasına nifak sokabilirler ve arzumuz hilâfında bu vaziyet şayanı arzu olmıyan bir şekle inkılâbedebilir. Hükümetinizin endişe ettiği nokta budur. Bunun için de bir an evvel müzakeratın neticelenmesini arzu ediyoruz. Bu nokta-i nazardan da böylece Konferansın uzayıp gitmesine taraftar değiliz. Bu mâruzâtımı müeyyid bir hâdiseyi Heyeti Âliyenizin huzurunda zikri...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Burasını pek muğlâk söylediniz. Maksadınız nedir? Tavzih buyurun.

RAUF BEY (Devamla) — Misalini söylersem anlaşılır. Heyeti Aliyenize arz etmek mecburiyeti vicdaniyesini hissediyorum. Mudanya Mukavelenamesinde Çanakkale şehrinde Konferansın neticei kararma kadar vücutlarını kabul ettiğimiz bir İngiliz müfrezei askeriyesi vardır. Ve mukavele mucibince kuvvetlerini tezyidetmiyecekti. Efendiler, geçenlerde bu kuvvete aslen Ermeni olan birtakım insanlar amele namı altında iltihak ettirilmiştir. Bundan sarfınazar efendiler, amele namı altında Çanakkale'ye gelen Ermeniler Çanakkale şehrinde muhadderatı islâmiyeye tecavüz etmişlerdir. *(Lanet olsun, sesleri), (Mudanya Mukavelenamesini ihlâl ediyor, sesleri)*

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) — Bu adamları öldürmelidir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Buna mukabil Hükümetimiz ne yapmıştır? *(Neticeyi dinliyelim sesleri)*

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE HARİCİYE VEKÂLETİ VEKİLİ RAUF BEY — Efendiler vaziyetin ne kadar hassas ve nazik olduğunu nazarı dikkati âlinize arz ederim. Buna cesaret eden bu bedbehtlar diyeceğim, Hükümetimiz tarafından tevkif edilmiş fakat İngiliz kuvvetleri kumandanı bunları kendi adamları olmak üzere himayeye teşebbüs etmiştir.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Alçaklığa sevk ettikleri insanları himaye etmek onlara yakışır.

RAUF BEY (Devamla) — Efendiler tabiî Hükümet vazifesini yapıyor ve yapacaktır. İstanbul'da uzun müddet devamı caiz olmıyan gayritabiî vaziyetin mahiyetini derecei hassasyetini izah için bir misal arz ettim. Bugün de bidayeti mâruzâtımda sırasiyle tasrih ederken ifade ettiğim gibi Ekalliyetler hakkında müzakere cereyan ediyor. Müttefikler namına söz söyliyen Hariciye Nazırı Lord Gürzon Ermenilere bir yurt tâyini meselesinden başlıyarak *(Britanya'da sesleri, cehennemde sesleri)*

ŞEVKİ BEY (İçel) — Türkiye'nin yurdu ancak kendisine kâfidir. Britanya'dan çıkarsın versinler.

RAUF BEY (Devamla) — Diğer Ekalliyetler hakkında da bâzı nıkatı nazar serd etmektedirler.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Ermeniler yurt nereden istiyorlar? Ermenilerin yurdu Erivan'dır.

(Cehennemdir sesleri)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Merak etme Hocam, Amerika'da boş arazi pek çoktur. Wilson'larına müracaat etsinler.

REİS — Dinliyelim efendim.

RAUF BEY (Devamla) — Efendim henüz mahal tâyin buyurmamışlardır. Ancak bizim bildiğimiz ve dost olduğumuz bir Ermenistan vardır. Akdettiğimiz muahedelerle hudutları muayyendir. O Ermenistanla dostuz. Ve Muahedelerimize sadıkız.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Öyle şey tanımayız. Ve burada mevzuubahsolmamalı.

RAUF BEY (Devamla) — Avni Bey arkadaşımız sual takririnde bu Ekalliyetler mesailin de bilhassa İstanbul'daki Ekalliyetler üzerinde tevakkuf buyurmuşlardır. Evet efendiler İstanbul'daki Rumlar hakkında müzakere cereyan etmiş ve Düveli Müttefika İstanbul Rumlarının iktisadı millîmize muavenetleri nokta-i nazarın dan hayırhahane düşünerek *(Handeler)* İstanbul'da bekalarını muvafık görmüşler. Bizim murahhaslarımız ise onların diğer Rumlar gibi esas itibariyle kabul edildiği anlaşılan mübadeleye tâbi tutulmalarını teklif etmişlerdir, bu meyanda Garbi Trakya İslâmlarının mübadelesini mukabil taraf teklif etmiş ve hiç şüphesiz aynı zamanda Garbi Trakya'daki Müslüman Türkler ekseriyeti kahire olduğu noktasında zühul eylemiştir. Ekalliyetler meselesinde de tekrar ediyorum. Henüz kesbi katiyet etmiş bir şekil mevcut değildir. Onun için bu bapta henüz fazla mâruzâtta bulunamıyacağım.

NECİP BEY (Mardin) — Musul ile Cenup hudutları hakkındaki müzâkerattan da bahis buyurunuz.

RAUF BEY (Devamla) — Tâli komisyonlarda cereyan eden müzâkeratta mülkiyeti edebiye ve sınaiye ile posta ve telgraf ve şimendifer mesaili gibi hususatta anlaşma olmuştur. *(Maşallah sesleri)*

Hulâsa efendiler sözümü bitirmezden evvel vaziyeti bir kere daha nazarı âlilerine vazedebilmek için Lozan'daki Konferans müza'keratını bir cümle ile telhise çalışacağım. Ve diyeceğim ki: Vaziyet müşküldür ve mesail çok giriftir. Bugünden neticenin velev yüksek bir isabetle, tahmini imkânı yoktur. Fakat bizim tahminimiz arzumuz ve kalblerimizdeki samimî duygu hâkiki sulhtür. Konferansın sulh ile nihayet bulacağında ümidimiz kuvvetlidir.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Öyle ise orduları yürütünüz. *(Bravo sesleri)*

RAUF BEY (Devamla) — Efendiler Yahya Galib Beyin işaretine cevaben arza mecburum ki: Medeniyetin ihtiva ettiği en son vesaite karşı yalın göksü ile karşı koymuş ve İzmir harekâtını şerefli bir surette başarmış olan ordumuzun teçhizatı iki misli olmak üzere emrinizi ifaya hazırdırlar. *(Yaşasın sesleri) (Alkışlar)* Onu sevk ve idare eden büyük

kumandanların imanı, aşkı millîsi, Meclisin âmâline fartı muhabbet ve riayeti bilfiil sabit olmuştur. *(Şiddetli alkışlar)* Efendiler biz sulh istiyoruz. Sulhtaki arzumuz çök yüksektir ve şüphe götürmez. Fakat hiçbir zaman hiçbir şey pahasına istiklâlimizi veremiyeceğiz; *(Bravo, alkışlar)* Sulh Konferansına iştirak ederken Heyeti Aliyenizden iskametini alan Hükümetimizde bir fikri mahsus vardı, bu fikrin bugünde de Hükümetimizde velev cüzi tezelzüle uğramadığını Heyeti Aliyenize arz etmeyi muvafık görüyorum.

Efendiler, Harbi Umumi nihayetinde ve mütareke devresinde malûm olan tarzda tertibatı memleketimiz hakkında, milletimiz hakkında düşünen Düveli İtilâfiye rüesayı Hükümetinden bir Clemanceau, bir Loyid Corc vardı, Mösyö Clemanceau, müttefikler arasında Türkiye'nin mütalebatının hak ve hakikat olduğunu süratle gören Fransa efkârı umumiyesi muvacehesinde, bâzı vakayii sairenin de inzımamiyle, terki mevkie mecbur oldu. Mösyö Loyd Corc memleketimizi manatıkı nüfuza taksim, milletimizi ana yurdundan ayırmaya azmetmiş ve bunun mümkünülicra olduğunu zannetmişti, Mösyö Loyd Corc da hâdisatı ahirenin tecelliyatı bâhiresi karşısında terki mevkie mecbur olmuştur. İtalya ise aylardan beri müttefikleriyle beraber hareket ediyor.

Efendiler, artık bütün cihan anlamış olmalıdır ki; bizi dâhileri inhilâle uğratmak imkân ve ihtimali yoktur. *(Hiçbir zaman sesleri)* Biz zannediyorduk ve bugün dahi ufak bir tadilâtla zannetmekte devam ediyoruz ki, artık bunu karşımızdakiler de anlamışlardır. Mütaakiben efendiler, inhilâli dahilî projesinde muvaffak olamayınca vekâletlerini Yunan Hükümetine tevdi ettiler ve dediler ki: Git bizim mukarreratımızı tatbik et, Türkiye'yi inhilâl ettir, arazisini taksim edeceğiz. Bize su ve şu, size de hizmetinize mukabil ve ivaz olarak şurası verilecektir. *(Çok güzel yaptı sadaları)* Efendiler; Yunanlılar İngilizlerin dediklerine tevdi ettiği vekâletin tesiriyle Anadolumuzu hurdahaş ettiler, tahribettiler. En zengin memleketimizi ve mamur noktaları bilâsebep ihrak ettiler. Dindaş ve vatandaşlarımız üzerindeki taaddiyat ve tecavüzat, beşeriyeti ikrah ve nefret ettirecek derecenin çök yükseğindedir. Bu vazifeyi nasıl ifa ettikleri bugün cihanca taayyün etmiştir, işte efendiler mâruz rüesayı hükümetin nasıl sukut etmiş olduğu, bu suretle bundan evvelki hükümetlerin zihniyetinin iflâs etmiş bulunduğu cihanca artık malûm olmuş bulunmaktadır. Bu hakayıkı umumiye karşısında biz Garp milletlerinden bihakkin intizar ediyoruz, sulhünüzü bir an evvel tâcîl etmelidirler. İstediğimiz hakkımızdır, müstakil yaşıyabilmek için asgari hakkımızdır. Bunun üzerinde sözlerle, cümlelerle vakit kaybetmekte tehlike vardır, beşeriyet için tehlike vardır ve beşeriyetin bu işe muvafakat etmiyeceğine kanaatimiz vardır.

Eğer efendiler sulh teahhur ederse ve tehlikeye düşerse Allah ve cihan şahittir ki, ona Türkler sebebolmamıştır. Biz istiklâlimizin muhafazasını müdafaa ediyoruz ve edeceğiz, hakkımızdan başka bir şey istemiyoruz. Bu dünyada sair milletlerden aşağı görünmeyi kabul etmiyoruz ve etmiyeceğiz. Müsavat istiyoruz. *(Bravo sadaları)* Bizi kendileriyle müsavi görenlerin bizim yanımızda en yüksek mevkii ihtiramı vardır. Bizi kendilerinden bir parmak aşağı görenlere bizim itimadımız yoktur. *(Alkışlar)* Ve herkesinkinden fazla hiçbir şey istemiyoruz.

Bu bapta zatıâlilerini fazla tenvir edemiyeceğime müteessirim. *(Musul meselesi nasıldır, sedaları)*

REİS — Müsaade buyurun efendim, sözü kesmeyiniz. Sizden evvel söz alanlar vardır, isimleri yazılmıştır. Rica ederim sırasında söz söyleyiniz. Müzakere yapınıyoruz. Suale cevaptan ibarettir. 13 kadar da arkadaş zannederim sual sormak üzere söz istediler.

HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) — Sualin bitirilmesi lâzımsa bundan iki gün evvel Yenigünde gördüğümüz bir fıkra vardır. Paşa Hazretlerine bir telgraf gelmiş ve o da cevap vermiş ve gelen telgrafı da Heyeti Vekileye havale buyurmuş olduğunu okuduk. Bu doğru mudur ve meali nedir?

RAUF BEY (Devamla) — Efendim konferansta Müttefik Devletlerin murahhaslarını teşkil eden Lord Gürzon, Mösyö Barer ve Garoni imzalariyle Reisimiz Gazi Paşa Hazretlerine bir telgrafname gelmiştir. Bu telgrafnamenin meali; "Şerefli bir sulh akdi için Lozan'da üç haftadan beri uğraşıyoruz. Şu sırada İstanbul'un vaziyeti hâzırasını tebdil etmekten bir fayda memul değildir. Bu, vaziyetimizi işkal edebilir. Bunun için rica ederiz, ehemmiyeti mahsusa ile telâkki buyurun. Ve böyle bir hâdiseye mahal kalmasın" diye bir temenniden ibarettir. Gazi Paşa bu telgrafa kendileri re'sen cevap vermediler. Usulen Hükümete tevdi buyurdular. Hükümet tetkik etti. İstanbul vaziyetini bir kere daha tetkik ettik ve hakikaten şayanı kabul olmıyan bir hâdise gördük. Fakat İtilâf devletlerince değil, biz Türklerce şayanı kabul ve tecviz olmıyan bir hâdiseye şahidolduk. O da efendiler; el'an İstanbul'da Yunan mümessili siyasisinin ve konsolosunun sancak çekerek ifayı vazifeye herdeydin olmağıdır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) — Refet Paşa kanunu tadil edeceğine bu herifi kovmalıydı.

RAUF BEY (Devamla) — Şükrü Bey arkadaşımız zannediyorum, kendilerinin de muvafakatiyle kâfi gördükleri bir meselede tekrar tariz buyurmazlar... Refet Paşa âzami gayretle çalışmaktadır ve birçok mesailde de muvaffak olmuştur. Fakat bu meseleyi doğrudan doğruya İtilâf hükümetleriyle alâkadar görmüştür ve İtilâf devletleri bu meseleyi kendileriyle alâkadar göstermiştir. Refet Paşa bu bapta teşebbüsatı siyasiyede bulunmuş ve teşebbüsatında devam edegelmiştir, biz tetkikata vaziyed ettiğimiz anda bu şekli gördük ve Hükümetimiz cevaben İstanbul'da Mudanya Mukavelenamesi mucibince sulh konferansı neticesine kadar vücutları kabul edilen kuvayı itilâfiyenin vaziyetlerini tebdil yolunda hiçbir hâdise olmadığını anladık. Fakat buna mukabil izzetinefsi millîmizi cerihadar edecek olan ye hukuku düvele katiyen muhalif bulunan Yunan Konsolosunun ve memurlarının halen İstanbul'da bulunmasına beyanı hayret ettiğini bildirmiş ve kemali ehemmiyetle "nazarlarım bu hususa celbetmiştir.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Keşke Patriği de yazaydınız.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Yunan bandırası ve Yunan Konsolosu hâlâ duruyor mu, yoksa defoldu mu?

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Efendim sual sail ile mesul arasında olur. Başkası soramaz. *(Hep soracağız sadaları)*

RAUF BEY (Devamla) — Efendim Kütahya Mebusu Cemil Beyefendi arkadaşımız Hariciye Vekâletinden, Yunanlılar, tarafından kuvayı milliye taraftarlığı ile itham edilerek Yunanistan'a götürülmüş ve ağır cezalara mahkûm edilmiş olan birçok masum ırkdaşlarımız hakkında ne yapılmıştır, diye soruyor. Bu teşebbüslere Mudanya Konferansı esnasında başlanmış, bugüne kadar devam ediyor ve sebatla takibediyoruz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Yunan bayrağı ile Yunan konsoloshanesinin...

RAUF BEY (Devamla) — Beyefendi müsaade buyurunuz, cevap vereceğim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Hayret ediyorum Yunan bandırası hâlâ nasıl İstanbul'da buruyor.

RAUF BEY (Devamla)— Efendim Esad Efendinin bir takriri vardır. Onu okuyorum.

Riyaseti Celileye

Garbi Trakya'da ve Rumeli'nin akşamı sairesinde Müslümanlar, imha ve envai mezâlim icra ediliyor. Hükümet bu mezâlime karşı ne gibi tedabir ittihaz etmiştir? Sual ediyorum efendim.

20 Teşrinisani 1338
Aydın Mebusu Esad

Kendilerinin de malûmu olsa gerektir ki, en şedid protestolarla, bu nıkat üzerinde müessir olması için Düveli itilâf iye nezdinde teşebbüsatı siyasiyede bulunduk. Erzurum Mebusu Salih Efendi arkadaşımız da "Sulh Konferansının tecili beynennâs söylenmektedir, bu hakikât mıdır?" diye bir sual soruyor.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Çok eski meseledir.

RAUF BEY (Devamla) — Bunun cevabım zannederim evvelce mâruzâtım meyanında arz ettim.

Sonra Trabzon limanında bulunan bir sefine hakkında soruyorsunuz beyefendi; o da halledilmiş bir meseledir, Amerika sefinesi bizim malûmatımız tahtında limanlarımızı ziyaret ediyor.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bu Yunan bayrağı ile konsolosluğu hâlâ İstanbul'da mevcut mudur? Yoksa indirilmiş ve kovulmuş mudur? Bunu soruyorum, Şimdiye kadar defedilmem esi belki bir kusur, fakat hâlâ duruyor mu, kovuldu mu?

RAUF BEY (Devamla) — Efendim, evvelce Yunan fevkalâde Mümessili namiyle bir kimsenin İstanbul'a geldiğini haber aldım. Derhal Refet Paşa biraderimize yazdım. Müessir teşebbüsâtta bulunduğuna ve iade edildiğine dair cevap aldım. Ancak hâdisatın bu son tecellisinden; Yunan Konsoloshanesinin veya bâzı memurini siyasiyenin mevcudolduğu anlaşılıyor ve bir haftadan beri Refet Paşanın bu meseleyi hâlle meşgul bulunduğunu biliyorum. Henüz bir neticeye iktiran etmemiştir. Çünkü muhabere itilâf mümessilleriyle siyasi bir şekilde cereyan ediyor.

Efendim, bir noktayı daha Heyeti Celilenize arz etmek lüzumunu görüyorum. Sualler karşısında unutmuştum. Müsaadenizle malûmat hâsıl olmak üzere söyliyeyim. Malûmuâliniz murahhaslarımız, konferansta hemen denebilir ki, cihanın mukavemeti karşısında hakikaten milletimize lâyık bir surette sebat, tevazu, vekar ve metanetle hukukumuzu müdafaa ediyor. *(Alkışlar) (Allah razı olsun sadaları)* Çok müşkülât içinde hakikaten büyük kudret ve liyakat gösteriyorlar. Efendiler, bu kadar pek müşkül vaziyete ilâveten son günlerde bir hâdise daha vâki olmuştur. O da Hakanı merhum Abdülhamid veresesinin ve bâzı sermayedarların petroller münasebetiyle konferans muhitine koştuğu görülmüştür.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Onun malı yoktur. Mal milletindir. *(Babalarının malı mıdır? sadaları)*

RAUF BEY (Devamla) — Efendim malûmuâlinizdir ki, Meşrutiyetin akabinde Meclisi Mabusanın bir kararıyle, eşhasa aidolmıyan, zevata aidolmıyan mali mîrînin bir kısmı Hazinei Devlete devredilmişti. Mütarekeden sonra hepinizin malûmu olan gayrimeşru ve gayrimeşruti şekilde tecelli eden hükümetler bunu muvakkat bir kanunla yine Hazinei Hassa namına devretmiştir. Ve Ferid Paşa Hükümeti zamanında bunu bir kumpanyaya satmak teşebbüsüne girişmişler. Bu zevatın bâzıları Hakanı Merhumun veresesi olduğu anlaşılıyor.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Mel'un de şuna!

RAUF BEY (Devamla) — Bu mukavelenamenin bir sureti Hükümetimizce elde edilmiştir. Hükümetimizin haberi vardır. Buna istinaden Amerika sermayedarları ve bâzı İngiliz sermayedarları Lozan Konferansında hakkı mükteseboları olarak iddia etmek ve bu yüzden vaziyeti daha müşkülleştirmek istemişlerdir. Şunu söylemek isterim ki, bu gibi mesaili halletmek için Türkiye'de yegâne bir merci vardır, o da Türkiye Büyük Millet Meclisi Umuru iktisadiye Vekâletidir ve herkese karşı teshilât ve kanunu siyyanen tatbik vazifesiyle mükelleftir. Lozan'a kadar giderek fazla vakit izaasına lüzum yoktur. Arzu edenler o makamı resmiye müracaat ederler. Meseleyi tarafeynin menafiine muvafık bir surette halle imkân bulmuş olurlar.

BESİM ATALAY BEY (Kütahya) — Rauf Beyefendi, Ermeni Patriki Zave'nin Lozan'a gittiğinden malûmatınız var mıdır? Türk tâbiiyetinden bahseden bu adam Hükümetin nazarından nasıl kaçıp gider?

RAUF BEY (Sivas) — Efendim Ermeni Patriki Zave'nin Türk tâbiiyetinden olduğunu iddia ettiğini ve Lozan'a gittiğini gazetelerde gördüm. Refet Paşa Hazretlerinden sordum. Henüz cevap alamadım.

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Efendim, Hükümet Ermeni Patriki olduğunu resmen tanıyor mu?

RAUF BEY (Devamla) — Arz ediyorum. Ermeni Patriki Zave'nin muamelâtını gazetelerde gördüm ve tahkik ediyorum. Resmî bir şey cereyan etmemiştir.

REİS — Efendim, ortada zaten müzakere edilecek bir şey yok. On dört rüfeka, gerek sual ve gerek söz için söz almışlardır. Bir kere müzakereyi reye koyalım.

OSMAN BEY (Kayseri) — Reis Paşa müzakere yok. Yalnız müsaade ederseniz bâzı nıkatı kısa olarak İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden sual edeceğiz, müzakere yoktur.

REİS — Bâzı arkadaşlar sual soracaklar, cevap verecek misiniz? Rauf Beyefendi.

RAUF BEY (Sivas) — Tahriren olursa cevap veririm.

İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Yirmi günden beri Dâhiliye Vekâletinde bir sual takririm vardır, henüz cevap verilmedi.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Peki bu suallerimiz kaldı.

REİS — Tahriren yaparsınız.

ŞER'İYE VEKİLİ VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, malûmuâliniz devairi saire Avans Kanununu tasdik ettiniz. Yalnız Evkaf Dairesinin Avans Kanunu vardır. Lütfen

bunun da müzakeresini teklif ediyorum. Bu da elden çıksın. Çünkü, bir memleket dâhilinde bâzı memurinin maaşı verilip bâzılarının verilmemesi muvafık değildir. Rica ederim bunu bitirelim. *(Daha ondan evvel işlerimiz var sadaları), (Reye, sadaları)*

REİS — Efendim 1338 senesi Kânunuevvel gayesine kadar evkaf hidematı için talebolunan Avans hakkındaki lâyihanın müstacelen müzakeresini Şer'iye Vekili Vehbi Efendi Hazretleri teklif ettiler. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Zaten ruznamemizdedir efendim.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Reis Bey ruznameye dair bir teklifte bulunacağım. Efendim müssacelen müzakeresini Heyeti Celilenizin kabul buyurduğu bir Mesken ve Akaar kanunu lâyihası var. Heyeti Celilenizden rica edeceğim, gelecek içtimamızda bunun müstacelen müzakeresini teklif ederim. Efendim müstaceliyetine sebep var. Çünkü memaliki müstahlasada Mesken Kanunu ve Akaar Kanunu tatbik ediliyordu. Şimdi istirdat dolayısiyle edilemiyor. Oralarda gayritabiî bir vaziyet hâsıl olmuştur. Binaenaleyh çok rica ediyorum. Müstaceliyeti kabul edelim ve gelecek içtimada müzakere ederiz.

REİS — Efendim affa mütallik mazbatalar vardır.[91]

[91] ***TBMM Zabıt Ceridesi* Devre I, Cilt 25, İçtima 157, Sayfa 409-417**

14 Nisan 1339 (1923) Cumartesi
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyin Bir İçtima Evvel Müzakere Edilen Avans Kanunu ve Şer'iye ve Evkaf Vekili Vehbi Efendiden Yapılan İstihzah Münasebetiyle İcra Vekilleri hakkında Sarfedilen Tenkidkârane Sözler Münasebetiyle Beyanatı

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim bugün Heyeti Âliyenize hitabım doğrudan doğruya icra Vekilleri Heyeti Reisi sıfatiyle olacaktır. Mâruzâtım meyanında Heyeti Vekilenin efkârı müşterekesini ifade eder hiçbir nokta yoktur. Bu noktaya nazarı dikkati âlinizi ehemmiyetle celbederim Bundan tam 9 ay 2 gün evvel Meclisi Alide iki yüz dört arkadaş mevcut olduğu bir zamanda Namzetlik Kanununun tebdili dolayısiyle İcra Vekillleri Riyasetine intihap icrasında bu âciz arkadaşınıza itki yüz dört zattan ikisi müstenkif olmak üzere (197) rey ile itimat buyurmuşsunuz.

OSMAN BEY (Lâzistan) — O itimat, yine baki..

MUSTAFA LÜTFİ BEY (Siverek) — Lâyezaldir...

RAUF BEY (Devamla) — Efendiler; hayatta bir milletim efradı olmakla müftehir olan bir insan için en yüksek mükâfatı maddiye ve mâneviye olan böyle bir şerefe mazhar olunca bu kürsü millete gelmiş ve Heyeti Âliyenize demiştim ki: Huzuru Hakta ve huzurunuzda arz ediyorum ki Allahın ve sizin arzunuzdan başka vicdanıma hükmedecek hiçbir kuvvet yoktur. *(Yaşa sadaları, alkışlar) (Zaten onu beklerdik sesleri)* Efendiler; o günden bugüne kadar vazifemi ifaya çalıştım, aczimi müdrik olarak çalıştım, bilmediklerimi bilmeye gayret ederek çalıştım. Görmediklerimi görmeye çalıştım, arkadaşlarımdan müzaheret, muavenet gördüm, tenkid gördüm, fakat hepsinin etrafında hüsnüniyet gördüm. *(Bravo sesleri)* Allahıma ve itimadınıza güvenerek bu âciz omuzların tahammül ettiği mesai ve hamule bir beşerin tahammül edeceği derecenin çok yükseğinde idi. *(Öyle idi sesleri)* Kara günler geçirdik, zevkli günler geçirdik, kararlar aldık. Bu milletin hayatı bekasına kararlar aldık. Bu vahdet bizi muvaffak etti, müyesser etti ve inşallah en parlak bir sulh ile istiklâli emin, İstikbali emin bir millet olarak cihanın huzuruna çıkacağız, *(İnşallah sesleri)* Ve bunun için murahhaslarımız bugün hareket ediyorlar ve inşallah bu sefer millet için hayırlı olan, memleket için hayırlı olan sulhu akdedecekler. *(İnşallah sesleri)* Fakat bizim âzami hüsnüniyetimiz, âzami fedakârlığımız kâfi değildir Mukabil tarafında hak ve hakikati itiraf etmesi zarureti vardır. Eğer bu defa da itiraf etmezlerse milletimizle bir olarak, başımızda kumandanlarımız olduğu halde dâvamızı istihsaledeceğimize hiç şüphe yok. Siz de bizim kadar kaanisinizidir.

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) — Zaten ahdü peyman etmişiz...

RAUF BEY (Devamla) — Efendiler! Hatırı âlinizdedür ki, önümüzde belki kısa olmakla beraber cereyan edecek olan hadisatın, önüne kuvvetle çıkabilmek için şimdiye kadar İcra Vekilleri Riyaseti makamında gördüğüm tecrübeleri ve bundan tevellüdeden nevakısı Heyeti âliyenize bir kere arz etmek ve bunların mümkün olanlarının hasbıhal suretiyle, müdavelei efkâr suretiyle halli için beni tenvir buyurmanızı ricayı vazifei vataniye bilirim. *(Bravo sesleri)*

Hatırı âlinizdedir efendiler; icra Vekilleri Riyaseti makamı ihdas edilip Meclisi Âlinizce bir Reis intihabedilmesi Heyeti Âlinizce takarrür etmiş idi. Encümenlerce müzakeresi hitam bulmuş bir Vazife ve mesuliyet Kanunu da vardı.

Arkadaşlar, bu kanun, tehiri müzakeresini, en ağır mesuliyete mâruz kalması lâzımgelen ben Heyeti Âliyenizden birkaç defa rica etmiştim. *(Maalesef sesleri)* Zaman dardı. Hepiniz ve hepimiz, umumumuz yalnız düşmana tevcihi nazar etmek ve onu bu mukaddes topraklardan atmak zamanında şu veya bu işle uğraşmak zamanı değildi. Münhasıran düşmanı atmak için hepimiz her mesuliyeti seve seve kabul etmek ve avakıbini kabul etmek, fakat düşmanı tard etmeye hasrı fikir ve kuvvet etmek lâzımdı. Başta Kahraman Başkumandanımız, kahraman kumandanlarımız, kahraman ordumuz olduğu halde burada sizler de aynı besalet ve şecaatle bu gayeyi istihsal ettiniz ve düşmanı attınız. Bundan sonra birkaç kere birer vesile ile Heyeti Âliyenizden vâki olan suallere cevaben bu kanunu tesri ediniz. Müzakere edebilirsiniz, mahzuru kalmamıştır, demiştim, Fakat arkadaşlar; daha müstacel hususat görüldü. Heyeti Âliyenizce daha ziyade müstacel ve daha mühim mesail zuhur etti. Ani vekayi karşısında kalındı. Onun için ittihazı karar edildi. Bugüne kadar bu mesele halledilemedi. Fakat bendeniz Cenabı Hakka ve sizin itimadınıza istinadederek ve her zaman bu kürsüden birkaç defa ifade ettiğim gibi -sizin kararınızla- her türlü mesuliyeti seve seve kabul ederek mesaime devam ettim; arkadaşlardan müzaheret gördüm, muavenet gördüm. Fakat aziz arkadaşlar. Bu son bir iki günlük hâdisat -mazur görünüz, hiçbir noktayı ve hiçbir kimseyi kanaatinde, harekâtında tenkid hatırımdan geçmiyerek arz ediyorum- hâdisat karşısında bendeniz, acaba aynı metanetle, aynı kanaatle vazife ve salâhiyeti muayyen olmıyan bu mesuliyeti başarabilir miyim? Başaramaz mıyım diye bir endişe verdi. İşte bu nokta-i nazardan Heyeti Âliyenize müracaat zorunda kaldım.

Müsaade buyurursanız, kıymetli vakitlerinizi almıyorsam, İcra Vekillerinin Riyaseti şerefiyle mübahi olduğum günden bu güne kadar İcra Vekilleri Reisi nin nasıl hareket ettiğini söyliyeceğim. Evvelce İcra Vekilleri Reisi Heyet arasından intihabedilir ve müzakereyi idare ederlerdi. Fakat İcra Vekilleri Reisi Meclisi Alinizden intihabedildiği zamanlarda, cereyan eden müzakerat neticesinde, İcra Vekilleri Reisi nin Meclisi Âlinize karşı Heyeti Vekile mukarreratından mesul olduğunu ifade ettiğiniz, işaret ettiğiniz tarzda intihabettiniz. Kanun sarih olmamakla beraber, tarafeynin bittelâkki kabul ettikleri şekil bu idi. Böyle olunca ben, İcra Vekilleri Reisi olarak, her vekil arkadaşımın vazife ve salâhiyetinden mesul olarak kararların altına imza koymakla mükellef idim ve daima bu kararlara seve seve imza vaz'ettim ve kanaatim hilâfında da hareket etmedim. Hâlbuki efendiler, belki yorgunluktan, belki çok ülfet ve ünsiyetten Perşembe günü Meclisi Alinizde müzakere edilen Bütçe Kanunu münasebetiyle bâzı eşkâl tebellür etmiştir ve öyle tebellür etmiştir ki bu ifade edilmiş ve zapta geçmiştir. Hepiniz işitmişsinizdir. Bu, böyle kaldıkça vekiller arasındaki hürmeti mütekabile müteselsil olabilir, tenakus edebilir ve bilhassa İcra Vekilleri Reisi sıfatiyle benim nefsime olan itimadım azalır ve halledilmezse kalmaz.

Görülebilecek gibi ifade etmiş olmak lâzımgelirse vaziyet şudur: Heyeti Vekileniz, Müdafaai Milliye Vekilinin lüzum gösterdiği bir parayı avans olarak, Heyeti Vekilede görüşerek, Mâliye Vekili Beyefendinin muvafakatini istihsal ederek Meclisi Âlinize sevk etmiş ve bu kanun encümene gitmiştir ve daha birçok kanunlar da encümene gitmiştir. Efendiler; Mâliye Vekili Beyefendi ile Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri dediğim

zaman, vicdani olarak, hiçbir şeyin tesiri altında olmıyarak arz edebilirim ki; en kara günlerde, en meşkûr faaliyeti ifa etmiş olan iki arkadaşım hakkında söylüyorum. Bu kanun şöyle olmuş, böyle olmuş; binnetice Perşembe günü Meclisi Âlinize arz edilmiş ve müzakereye başlanmıştır. Efendiler; bu kanunun bir kısmından İcra Vekilleri Heyeti Reisi nin haberi yoktur. *(Nasıl olur sesleri)* Ve bu kürsü millette Mâliye Vekili ile Müdafaai Milliye Vekili arasında münakaşa olmuş, muhalefet şekilleri görülmüş, bir mebus arkadaşımız da -kemali teessürle arz ediyorum- ve izahım rica ederim, "Baklayı ağzımdan çıkartmayın" demiş.

Efendiler; ben mesuliyetimi müdrik olarak mütehammil olan insanlardanım ve altına imzamı koyduğum hususun netayicini, hayatımı, şerefimi, namusumu mevzuubahsederek kabul etmiş bir adamım. Kabul etmediğim ve imzamı koymadığım her hangi bir şey; benim mesuliyetimde görünerek mevkii fiile konursa benim, mevkiim, vaziyetim çok garibolur. *(Tabiî sesleri)* Hariç ve dâhile karşı garibolur efendiler. Buna karşı ben, her hangi bir şekilde olursa olsun, tehammül edemiyecek bir arkadaşınızım. *(Bravo, yaşa sesleri)* Bu münasebetle diyorum ki, bu hâdise olmuştur. Arkadaşlar arasında tereddüdü mucibolmuştur. Bu gibi hallerin esbab-ı bulunmalıdır ve noksan ise ikmal edilmelidir. Ve illâ mesul heyetin arasında itimadı mütekabile kalmaz, selâmeti fikir kalmaz. Kararlar sakat olur. *(Çok doğru sesleri)*

Arkadaşlar, ikinci bir hâdise ki bugün beni huzuru âlinizde müdavidei efkâra sevk etmiştir. O da; Şeriye Vekili: Hazretlerinden vukubulan istizah münasebetiyle demincek -henüz neticesi malûm olmıyan- bir istizah neticesinde fikirleriniz o müessir olmıyayım diye istizahtan evvel veya akabinde beyanı mütalâadan nefsimi menettim, Fakat; şimdi netice şu veya bu surette çıkabilir ki ben müessir olamam, istizahın bu safhasında serbest olarak kanaatimi söylemek mecburiyetindeyim, çünkü mesuliyette müşterekim.

Arkadaşlarıma müzakere dersi, arkadaşlarıma meclislerin eşkâli dersi vermekten çok uzak ve mütevazı, bir refikinizim. O nıkatı nazardan mevzuubahsetmiyeceğim, fakat İcra Vekilleri Reisi olarak bana karşı da arkadaşlarımın ne kadar ufak olursa olsun bir vazifeleri vardır. Altmış arkadaşımı bir araya toplayıp da istizahı mucibolan bir hâdise gördükleri zaman, benim de müşterek bir heyet arkadaşı olduğumu düşünerek, şu işte şu mahzur vardır. Bunu ref'edebilir misin, edemez misin diyebilirlerdi. *(Bravo, doğru sesleri)*

Efendiler; bu fırsatı bana bahsetmeden ve neticeyi benden anlamadan istizah edilmiş, bu suretle İcra Vekilleri Reisinizin vaziyeti elim olmuştur. *(Hiç de değil sesleri)* Müsaade buyurunuz efendim hürmetle, en nezih lisanla maruzatta bulunuyorum. *(Doğru sesleri)* Kimsenin mütalâatını, kimsenin kanaatini tenkid etmek fikrimden geçmiyor. Müsaade buyurun bu arkadaşınızda da ölünceye kadar yaşıyacak bir haysiyet vardır. *(Bravo sadaları, alkışlar)*

Şimdilik efendiler, Şeriye Vekili Efendi Hazretlerinin istizahının neticesi şu veya bu olduğuna göre, Meclisi Âlinizin kararı tatbik olunacak, fakat arkadaşlar, bizimle müşterek mesaide mesul olmak itibariyle, hâdisat ve vekayii, yani vazifeyi suiistimal, bütçe sarfında lâübalilik derecesinde olan bir meseleyi bana beyan etmekten hazer eden arkadaşlar huzurunda benim mevkiim ne olur, benim itimat kabiliyetim ne olabilir? *(Cevap versinler sadaları)* Diğer cihetten arkadaşlar, malûmaliniz Heyeti Murahhasamız; sulhu akd için veya akdedilip edilemiyeceğini anlamak için davet edilen yere hareket

ediyorlar. Ben icra Vekilleri Reisiyim. Muhterem refikimiz Hariciye Vekili arkadaşımızın limaslahatin müfarekâtından sonra da rüfekayı muhteremimin tevdiiyle bugün de Hâriciyeye de vekâlet ediyorum. İcra Vekilleri Reisi olarak ve Hariciye Vekâleti Vekili sıfatiyle bu meseleyi takibetmek benim uhdei mesuliyetimde olan gayet hassas ve nazik bir meseledir. Bunu teemmül ederek ve Heyeti Vekile arkadaşlarımla Heyeti Murahhasa için bir tahsisat hazırlıyarak Heyeti Âliyenize arz ettik, Muvazene-i Mâliye Encümenine gönderdiniz. Efendiler; bu tahsisat bugüne kadar gelir, çıkardı. Fakat Muvazene-i Mâliye Encümeni bunu diğer avans kanunlariyle mezcetmiş ve diğer avans kanunları yüzünden de iki vekil arasında ihtilâf hâsıl olmuş ve müzakeresi bugüne kadar teahhur etmiş, bugün de istizah müzakeratiyle geçmiştir ve ben daha ne türlü bu işi sevk ve idare edeceğimiz hususunda elan tenevvür etmiş değilim.

Efendiler; bir insana bir vazife, bir mesuliyet tevcih edilir, itimadolunur ve onun nokta-i nazarı aşağı-yukarı terviç kılınır, bu suretle hareket edeceği hakkında kendisine fırsat ve serbesti verilir. Fakat bu münakaşa oluyor, şu münakaşa oluyor diye bu şekil ile lâyihayı sevk etmek de denilebilir ki, Muvazene Encümeninin salâhiyetidir, Mâliye Vekili Bey de muvafakat edebilir. Fakat benim de haberim olmalıdır ve ben de ona göre hareket etmeliyim. Bundan haberim olmamıştır efendiler... Burada münakaşa başladıktan sonra haberim olmuştur.

Damarlarında kanın her zerresi bu kahraman ve necip milletin nân ve nimetiyle perverde olmuş bir adam olarak yaşamışımdır.

Âba ve ecdadımdan on para tevarüs etmiş bir insan değilim. Her günkü rızkım, bu necip milletimin bana verdiği salâhiyet ve itimat ve vazife mukabilindeki rızkımdır. *(Helâl olsun sesleri)* Bunun şükranını bu milletimin tealisiyle ve bu milletimin terakkisiyle ve hak ve hakikati zamanında ifade etmekte görenlerdenim... Bu hakikat karşısında ve böyle memlekete ait mühim kararlar alınacağı zaman ben vazifemi terk etmeyi, aynı düşman karşısında terk etmeyi bir hıyaneti vataniye telâkki edecek kadar bir askerim ve Meclisin memuruyum. Vazifemi terk etmek için de kararınız lâzımdır. Kararınız mutadır ve şereftir. Beni affedersiniz. Fakat bu tarzda kararınızı vermiyecek iseniz bu işler tashih ve tanzim edilir ve mesuliyetli, şerefli olan vaziyete gelirim ve İcra Vekilleri Reisi sıfatiyle kararınızın neticesini beklemek ve görmek mecburiyetindeyim.

REİS — On dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE

REİS — Efendim Celseyi açıyorum. Söz Hasan Beyindir.

MALİYE VEKİLİ HASAN BEY (Gümüşane) — Efendim, Perşembe günkü içtimada Tahsisat Kanunu dolayisiyle Müdafaai Milliye tahsisatına üçbuçuk milyon liranın ilâvesini Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretleri teklif ettiler. O mesele münasebetiyle bendeniz bâzı nokta-i nazar serd ettim. Meclisi Âliniz encümene iade buyurdu. Reisi Muhteremimiz Rauf Beyefendi Hazretleri tahsisatın Heyeti Vekilede müzakere olunup geçmediğini mutlak olarak beyan buyurdular. Zannediyorum ki ifade etmek istedikleri, istenilen üçbuçuk milyon liralık tahsisatı munzamına meselesi idi. Buna temas etmek arzu buyurdular. Yoksa tahsisatın aslı olan otuz milyon lira ile Müdafaai Milliye bütçesine ilâvesi icabeden altıbuçuk milyon liralık iki lâyihai Kanuniyeyi Heyeti Vekilede umumumuz imza ederek Heyeti Celilenize tevdi ettik. Muvazene Encümeni iki lâyihayı

tevhiden otuz yedi milyon lira olarak tesbit etti. Binaenaleyh mevzuu müzakere olan ve Muvazene-i Mâliye Encümeninden Heyeti Celilenize sevk edilen otuz yedi milyon liralık tahsisat arz ettiğim gibi iki lâyiha ile Heyeti Vekileden müzakere edilerek sevk edilmiştir. Yalnız Kâzım Paşa Hazretlerinin ilâvesini teklif ettikleri mesleki henüz orada müzakere edilecek zaman kalmamışken, Avans Kanunu burada müzakere edilirken teklif ettiler. Bendeniz de mütalâalarımı beyan ile bâzı itirazat serd ettim. Esasen bu zamaimi Müdafaai Milliye Müsteşarı Beyefendi Muvazene-i Mâliye Encümeninde şifahen arz ettiler. Encümende bendeniz dedim ki; bu meseleyi Heyeti Vekilede görüşülüp bir lâyiha haline sokmadıkça bunu yapmak doğru olamaz ve mevzuu müzakere olmak da münasip değil, mademki tezkere yazdınız, Mâliyeye lâyihasını sevk etmek icabeder.

İkincisi; alınan tahsisat zaman ile mukayyeti olmadığına göne bir müşkülât karşısında değiliz. Gerçi alınan tahsisatın maaş kısmını kadrolar takyidediyorsa da iaşe ve mubayaa kısmı zaman ile mukayyedolmadığı için şimdiye kadar aldığımız tahsisat ve bu defa istenilen otuz yedi milyon lira ile biz her türlü ihtiyacımızı temin edebiliriz. Meclisi Alinize arz ettiğim nokta-i nazar da bu idi. Şunu da ilâveten arz ettim ki Mâliye Vekâletinin malûmatı olmaksızın her hangi bir teklifin burada zam suretiyle müzakeresi evvelâ Mâliyenin muvazenei umumiye üzerindeki vazifesini işkâl eder. Saniyen intizamı malîyi ihlâl eder. Belki mübrem masraf geride kalmış olabilir. Bunun için intizama riayeten teklif Heyeti Vekileden gelir, mevzuubahsolur. Yahut muhalif bir nokta-i nazar gelir, Meclisi Âli halleder. Esasen Teşkilâtı Esasiye Kanunumuzda sarahaten diyor ki, Heyeti Vekile veya vekiller arasındaki her hangi mesele üzerindeki ihtilâfı nazar Meclisi Âlide hallolunur. Bu mesele dahi Heyeti Vekilede müzakere edilmeden belki bu tahsisatla beraber çıkar mütalâasına mebni Paşa Hazretleri tarafından teklif edildiği için nokta-i nazar ihtilâfı burada hâsıl olmuştur. Esasen Paşa Hazretleri kürsüye gelip bu zamaimi teklif edinceye kadar teklif edeceklerinden haberdar değildim. Tezkere yazmışlardı. Heyeti Vekileye arz edip de teklif halinde Meclise getirmemiştim. Ahîren Heyeti Âliyeniz encümene havale buyurmuştu. Encümen de Paşa Hazretleriyle görüştük. Paşa Hazretleri de tahsisatın zaman ile mukayyedolmadığını söylediler. Çünkü, evvelce verilen avansları bir iki ay müddetle takyidederek veriyordunuz. Bunun zaman ile mukayyedolmadığını görünce alınan tahsisatın ihtiyacımız kâfi olduğuna kanaat hâsıl ettiler ve bir endişei vataniye ile vâki olan tekliflerinden sarfınazar ettiklerini söylediler. Ve mesele de kalmamıştır. Asıl mevzuu müzakere olan Heyeti Vekileden sevk edilmiş lâyihadır ve Muvazene-i Mâliye Encümeninin de kabul ettiği odur.

Bu noktayı izah ettikten sonra tekrar arz ediyorum. Paşa Hazretlerinin bu teklifi yapacaklarından haberdar değildim. Paşa Hazretleri endişei vataniye ile belki ilerde sıkıntı çekeriz mütalâasına mebni teklif ettiler. Bendeniz de usul ve kavaidi umumiyeyi bozmamak ve Reisi Muhterememizin de arzu buyurdukları gibi daima aramızda görüşerek ve maksadı fevt edecek hiçbir müşkülât olmadığına kanaat ettiğimiz için Avans Kanunu Mâliye Vekâletinden yazılmış ve zaman ile mukayyedolmadığını ve Muvazene-i Mâliye Encümenine de zaman ile mukayyedolarak sevk edilmemiş olduğunu bildiğim için vaziyette müşkülât olmadığına kanaat ettim ve itiraz ettim.

1339 bütçesini Meclisi Âlinize takdim ettiğim zaman arz ettim ki; harb bütçesi olarak takdim ediyorum ve yine dün ifade ettim ki; 1338 senesinde alınan tahsisata yalnız Müdafaai Milliye'nin birinci altı aylığına ilâveten yedi milyon fazla ilâve ediyoruz. Bununla üçüncü bir tahsisat alıncaya kadar idarenin mümkün olduğunu ve hiçbir

tereddüde mahal olmadığını, istediğimiz surette memleketin müdafaasını temine kifayet edecek tahsisat bulunduğunu dün de arz ettim. Bendeniz zannediyorum ki, mesele suitefehhümden ibarettir. Başka bir şey yoktur.

Encümenler her hangi bir fikrini mevzuu müzakere olan bir lâyihaya ilâve edebilir mi? Edemez mi? Bendeniz öyle zannediyorum ki, encümenler mukayyet değillerdir. Bir mevzu gelir, o mevzua encümen her hangi bir fikir ve mütalâasını da ilâve edebilir. Fakat bu husus hakkında encümenin ekseriyeti umumiyesi bir mütalâa olarak ilâve etmedi. Yani evvelce takdim edilen lâyihaya ilâve etmedi. Bunu arz ettikten sonra ve aynen teklifi kanuni şeklindeki lâyihaları tetkik etti ve sevk etti, ilâve etmek icabetleydi; evet ilâve yapmakta hakkı yoktur diyemem, bendenizce her encümen mütalâasında serbest olduğu gibi Muvazene Encümeni de serbesttir. Fakat Heyeti Vekilede düşünülmeksizin, bir teklif vâki olmaksızın hakiki ihtiyaca mutabık olmıyan bir mütalâa serd edilirse yine Mâliye Vekiliniz Heyeti Celilenize der ki buna ben lüzum görmüyorum...

Buna lüzum görüp görmemek size aittir. Fakat esasen etmemiştir de. Binaenaleyh mahiyeti mesele ve Heyeti Vekileden gelen iki lâyihanın -ikisi de tahsisata aittir- tevhidiyle bir kanun halinde Meclisi Âlinize sevkinden ibarettir. Bu tahsisatımızın ihtiyacatımıza kâfi olduğunu arz ediyorum ve Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri de tahsisatın zaman ile mukayyedolup olmamasını ahîren vâki olan tebliğleri neticesinde anladıktan sonra artık zamaime lüzum kalmadığını beyan buyurdular, Binaenaleyh mesele yoktur.

REİS — Müzakerenin kifayeti hakkında takrirler var. *(Müzakere nedir sesleri)* Kendiliğinden açılmıştır. Bir takrir vardır, okunacak.

Saruhan Mebusu Reşad Beyin, İcra Vekilleri Heyeti Reisi nin, Büyük Millet Meclisiyle İcra Vekilleri arasında mercii istişari olduğuna ve vekillerle beraber vazaifi müşterekeden dolayı mesul bulunduğuna dair takriri

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. İcra Vekillerinin vazife ve mesuliyeti hakkındaki kanun lâyihası henüz Meclisi Âlice kesbi katiyet etmemiş olmakla beraber İcra Vekilleri Reisi nin vazaifi müşterekeden dolayı İcra Vekilleri Heyetiyle Büyük Millet Meclisi arasında vasıta olduğu ve vekillerin mercii istişarisi bulunduğu şimdiye kadar geçen uzun müddet zarfında fiilen takibolunmuş usul ve teamül haline geçmiştir. Bundan başka bu hususla münasebettar olarak Meclisi Alide cereyan etmiş mütaaddit müzakerelerde dermeyan edilmiş olan mütalâat dahi tarzı mezkûru tasvibkâr mahiyetinde olarak Heyeti Umumiyenin reddine mâruz kalmamıştır. Heyeti Vekile Reisi umum İcra Vekilleri ile beraber müşterek vezaiften mesul olduğu Meclisçe tebellür ve teeyyüdetmiş bir keyfiyettir. Bâzı muamelâttan dolayı Heyeti Vekile Reisi ile bâzı vekiller arasında tahaddüs ettiği anlaşılan suitefehhümü bertaraf etmek ve fimabait bu gibi suitefehhümata meydan bırakmamak üzere balâdki iki noktanın Heyeti Vekile Reisi nin İcra Vekilleri Heyetiyle Büyük Millet Meclisi arasında vasıta ve vekillerin mercii istişarisi olduğu vazaifi müşterekeden Reisin vekillerle beraber mesul bulunduğu noktalarım İcra Vekillerinin nazarı dikkatine vazederek ruznamei müzakerata geçmeyi teklif eylerim.

Saruhan
Reşad

REİS — Bu takriri kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

REFİK BEY (Konya) — Müzakere açılacak ise ben de söz isterim,

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Bendenize hitabediyorsanız hakkı kelâmım vardır efendim.

REFİK BEY (Konya) — Zatıâlinize söylemedim. Reis Paşa Hazretlerine söylüyorum. Müzakere varsa ben de söyliyeceğim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Bu takriri kabul buyurdunuz.

DURSUN BEY (Çorum) — Kim kabul etti?

REİS — Kabul edilmiştir efendim**.**

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Müştereddit noktaları arz etmiştim. Onların bir meselei esasiye olarak kabul edilmesi kanunun müzakeresinde olacaktır, Emniyetiniz oldukça vazifede devam edeceğim.[92] *(Teşekkür ederiz sesleri)*

[92] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 1, Cilt 29, İçtima 24, Sayfa 124-127, 129***

16 Nisan 1339 (1923) Pazartesi
Vefaen Bey ve Ferağ veya Teminat Suretiyle Emvali Gayrimenkuleleri Merhun Olup Tediyei Düyun Edemiyen Medyunların Emlâk ve Düyunu Hakkındaki Kanun Münasebetiyle

MADDE 1. — Memaliki müstahlasada vefaen bey ve ferağ veya teminat suretiyle emvali gayrimenkuleleri merhun olup hitam bulmuş ve bulacak olan müddeti muayyenesinde tediyei deyn edemiyen medyunların emvali merhunelerinin müzayede ve füruhtu hululü ecelden itibaren bir sene müddetle tecil olunmuştur.

REİS — Birinci madde hakkında söz istiyen var mı?

MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) — İstanbul kaydı yok burada.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ RAUF BEY (Sivas) — Efendim, bu kanun ile düşman istilâsına uğramış ve hamdolsun istihlâsı müyesser olmuş memalikteki halkın ahvali âdiyede tatbiki için ısdar edilen kanunlar yüzünden mutazarrır olmamasını temin etmek istiyoruz.

Hâlbuki İstanbul şehri daha vahim ve daha uzun bir işgale mâruz kalmıştır. Yoksuzluk içinde, Anadolu ile irtibatı kesilmiş. Haricin muavenetine muhtaç bir halde kalmış ve bilhassa Türk ve Müslüman olanları ecdadından intikal eden nesi varsa terhine mecbur olmuş, kifafınefs edebilmek ve Türklüğe hâs haysiyetini muhafaza edebilmek için. Bugün vakti merhunu geldi diye bin liralık malları elli liraya satıyor ve asırların biriktirdiği serveti milliye bu yüzden heder oluyor, aileler mahvoluyor. Onun için bendeniz teklif ediyorum. Buna İstanbul şehrimizi de ithal edelim.[93] *(Kabul sadaları)*

[93] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre 1, Cilt 29, İçtima 26, Sayfa 213-214*

ALİ FETHİ OKYAR
IV. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ
(V. TBMM HÜKÜMETİ)

BİYOGRAFİ

ALİ FETHİ OKYAR

(29 Nisan 1880, Pirlepe - 7 Mayıs 1943, İstanbul)

III. İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Ali Fethi OKYAR

1880'de bugün Makedonya'da bulunan Pirlepe'de doğdu. Harbiye Mektebi'ni 1900'de Piyade Teğmen rütbesiyle bitirdi. 1904'te Kurmay Yüzbaşı olarak Selanik'te bulunan 3'üncü Ordu emrine verildi. Burada İttihat ve Terakki Cemiyetine katıldı. 1908'de İkinci Meşrutiyeti hazırlayan kadro içinde yer aldı. Aynı yıl binbaşılığa yükseltilerek Selanik Jandarma Subay Okulu Komutanlığına getirildi.

12 Ocak 1909'da Paris Askeri Ataşesi oldu. 3 Temmuz 1911'de Arnavutluk Harekâtında İşkodra Müretteb Kuvvetler Kurmay heyetine atandı. 6 Ekim 1911'de Enver Bey ve Mustafa Kemal ile birlikte Trablusgarp'a gelerek savunma kuvvetlerinde görev aldı.

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın II. Dönemi için 13 Nisan 1912'de yapılan seçimde Manastır Mebusu oldu. Meclisin kapatılmasından sonra orduya dönerek 17 Kasım 1912'de Çanakkale Boğazı Müretteb Kuvvetler Kurmay Başkanlığına atandı. 13 Ekim 1913'te Sofya Elçiliğine gönderildi. Meclis-i Mebusan'ın III. Döneminin son yılında 8 Aralık 1917'de İstanbul Mebusu seçilerek elçilik görevinden ayrıldı.

14 Ekim-8 Kasım 1918'de Ahmet İzzet Paşa Kabinesinde Dahiliye Nazırılığında bulundu. 1 Kasım-21 Aralık 1918 tarihleri arasında Mustafa Kemal ile birlikte Minber gazetesini çıkardı. İttihatçı gizli örgüte mensup olduğu iddiasıyla 10 Mart 1919'da tutuklandı, 2 Haziran 1919'da Malta'ya sürgüne gönderildi. 30 Mayıs 1921'de serbest bırakıldı.

TBMM 1. Devresine 15 Ağustos 1921'deitibaren İstanbul Mebusu olarak katıldı. Ekim 1921-Ekim 1922 arasında Dahiliye Vekilliği yaptı. TBMM'nin 2. Döneminde yeniden İstanbul Milletvekili seçildi. Cumhuriyetin ilanına kadar İcra Vekilleri Heyeti Reisliği ve Dahiliye Vekilliği yaptı.

1 Kasım 1923'te TBMM Başkanı seçildi. 22 Kasım 1924'e kadar sürdürdüğü Meclis Reisliği görevinden istifa ederek İsmet Paşa yerine Başbakanlığa getirildi. Üç ay sonra Doğu illerinde başlayan Şeyh Said İsyanı'nın patlak vermesi üzerine 2 Mart 1925'te hükümet istifa etti, İsmet Paşa yeniden başbakan oldu. Fethi Bey Paris Büyükelçiliğine atanmayı isteyerek yurttan ayrıldı.

9 Ağustos 1930'da Atatürk'ün talimatıyla büyükelçilikten istifa ederek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu ve partinin genel başkanı oldu. Gümüşhane Milletvekili olarak tekrar Meclise girmesi sağlandı. Muvazaa amacıyla kurulan partinin, İzmir Mitingi'nden sonra irtica yanlısı bir harekete dönüşmeye başladığı suçlaması üzerine, kendi isteği ve Atatürk'ün talimatıyla 17 Kasım 1930'da partisini feshederek tekrar yurt dışına gitti.

31 Mart 1934'te Londra Büyükelçiliğine atandı. Montreux Antlaşması'nın mimarları arasında bulundu. Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra, 4 Ocak 1939'da Bolu Milletvekilliğine seçilerek, yurda döndü. 2. Refik Saydam Kabinesinde Adalet Bakanı oldu ve bu görevini 12 Mart 1941'e kadar sürdürdü.

7 Mayıs 1943'te İstanbul'da vefat etti.

ALİ FETHİ OKYAR
IV. İCRA VEKİLLERİ HEYETİ DÖNEMİ
(V. TBMM HÜKÜMETİ)
(14.08.1923 - 27.10.1923)

14 Ağustos 1339 (1923) Salı
İcra Vekilleri Heyetine İtimad Edildiğine Dair Oylama Sonucuna Dair Nutku

İCRA VEKİLLERİ REİSİ ALİ FETHİ BEYEFENDİ (İstanbul) — Muhterem arkadaşlar! İcra Vekilleri Riyasetine intihabınızı müş'ir olan âranın tecelli ettirdiği itimat bendenizi bir taraftan büyük bir teşekkür borcu altında bırakmış diğer taraftan da büyük bir vazifenin ağır mesuliyetini tahmil eylemiştir. İtimadınıza nail olmak bütün hayatımca mucibi mefharet olacaktır ve bu itimada kesbi liyakat edebilmek irin bütün mevcudiyetimle sarfı gayret eyliyeceğim. *(Allah muvaffak eylesin sadaları)* ve deruhde eylediğim vazifenin ehemmiyetini ve mesuliyetini tamamiyle müdrik olarak işe başlıyorum. Fakat, bu vazifenin ve bu mesuliyetin büyüklüğünü düşündükçe nazarımda bir şey tecelli etmektedir. O da itimadınızla, beraber muavenetinize, müzaharetinize olan şiddeti ihtiyarımdır. Bu muavenet ve muzaheret bakî kaldıkça bunu en büyük ve en mühim bir âmili muvaffakiyet telâkki ederek vazifemi ifa edeceğim. Bu muavenetin zail olduğunu veyahut hareketindi tasvibi âlinize iktiran etmediğini zerre kadar Hissedecek olursam ilk işim tevdi buyurduğunuz emaneti daha muktedir ellere teslim etmek üzere Meclisi Âlinize kemali hürmetle iade ve takdim etmek olacaktır. *(Alkışlar)*

Muhterem arkadaşlar! Gerek bundan evvelki vekâletim zamanındaki harekâta ve gerek halihazırdaki harekâtıma ait hesabatı vermek için çekinmek âdetinde değilim. Bütün amâlimin ve bütün siyasi hattı hareketimin defteri nazarı tenkid ve muhasebeniz önünde daima açık bulunacaktır. İtimadınıza lâyık görülmiyen bir hareketimi veya şüphe ve tereddüde düşürecek bir hususu görecek olursanız bu hususlar hakkında, size her zaman ve daima izahat vermek için emrinize amade bulunacağım. Murakabe hususundaki salâhiyetinizi hakkımda bilâ merhamet tatbik buyurmanızı bilhassa, istirham eylerim. *(Alkışlar)* Çünkü ancak bu sayede vazifemi daha müsterih ve daha emin olarak ifa edeceğime kani bulunmaktayım. Bugün şu dakikada tecelli eden itimadınız üzerine size uzun siyasi bir nutuk şeklini verecek beyanatta bulunamıyacağım. Bu hususta diğer vekil arkadaşlarımla müdavele-i efkâr için fırsat vermenizi rica eylerim... Mamafih ilk münasip celsede siyaseti umumiyeniz hakkında dahilî ve haricî, iktisadi, malî ve adlî riyasetimiz hakkında umumi bir münakaşa açmayı hem pek lüzumlu, hem de pek faideli addederim. Yalnız şurasını arz etmek İstiyorum ki; Hükümetiniz her şeyden evvel bir iş Hükümeti, bir icraat Hükümeti olmak niyetindedir. Şüphe yok ki memleketin her tarafında milletin bütün ihtiyaçlarını yakından tetkik ederek ve bu ihtiyaçları bir an evvel tatmin etmek ve memleketin muhtacolduğu idari, malî ve İktisadi bütün, ıslahatını bir an evvel mevkii tatbika koymak için, bütün âzasının kalbinde şiddetli bir arzu uyanmış olduğu yeknazarda tecelli eden böyle yüksek ve azimkâr bir Meclis karşısında memleketin muhtacolduğu işleri görmiyecek olan Hükümetin hakkı bekası ve hakkı hayatı yoktur. Bunu tamamen müdrik olarak vazifemize banladığımıza inanmanızı rica ederim. *(Allah muvaffak etsin sesleri)* Dün Muhterem ve Mübeccel Reisimiz Gazi Paşa Hazretlerinin, gayet beliğ nutuklarında, işaret buyurduğu veçhile en büyük vazifemiz siyaseti dâhiliyemizde asayişi temin etmektir. *(Bravo sesleri)*

Efendiler! İtiraf etmek lâzımgelir ki gerek harb senelerinin temadisi ve gerek bâzı mıntakalarda şekavet beliyesinin müzmin bir hal alması ve gerekse burada tadadını pek lüzumlu addetmediğim diğer birçok esbab dolayısiyle asayiş bugün matlubun pek ziyade dunundadır, Böyle bir halin memleketimizin terakkisine ve halkın huzur ve

rahatına, ticaretin, ziraatın inkişafına ne dereceye kadar azîm bir mâni teşkil eylediğini ve asri bir devlet için lâzımgelen şeraitin husulüne nasıl haylulet ettiğini cümleniz pekâlâ bendenizden daha iyi takdir buyurursunuz. Bu vazaifi ihmal edecek elan Hükümetin yapacağı iş, derhal mevkiini daha muktedir ellere tevdii etmek olmalıdır.

Efendiler! Memlekette asayişi muhafaza etmek için, her türlü katî ve şedit tedabir almak lâzımdır. Behemehal memleketimizde her medenî memlekette olduğu gibi, tam ve kâmil olarak asayiş tesis edilmelidir. Bünye-i içtimaiyemize musallat olan birtakım şakilerin, halkın alın teriyle kazandığını silâh kuvvetiyle heder etmek istiyen gâsıpların kafalarını, milletin bütün kuvayı tenkiliyesiyle behemehal ezmek lâzımdır. *(Alkışlar)* Bu suretle halk kazandığından emin olmalıdır ki ticaretin, ziraatın ve bütün şuabatı hayatiyemizin terakkisine müsait bir zemin bahşetmiş olalım ancak bundan sonra varidatımızın mümkün olduğu kadar tezyidine ve vergilerimizin tarzı cibayetini ıslaha ve bugünkü ihtiyacatı medeniye ve içtimaiyemizi tatmine medar olabilecek şekilde kanunlarımızın ıslahına ve diğer birçok ıslahatı icraya imkân bulunacaktır.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Adliye ıslahatı…

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEYEFENDİ (Devamla) — Bittabi, bilhassa Adliye ıslahatı. Efendiler! Bugün lehülhamd dâhil olduğumuz sulh devresinde şimdiye kadar serveti tabiîyemizi inkişaftan meneden kapitülâsyonlar ilga edilmiştir ve millet mukadderatına bizzat vaziyet eylemiş ve Saray ve Babıâli'nin meş'um tesiratından kurtulmuştur. Binaenaleyh milletin teali ve terakkisi için önünde hiçbir mâni kalmamıştır. Böyle bir vaziyet karşısında bu müsait fırsatlardan ne suretle istifade edeceğimizi görmek için cihanın nazarı bize, matuf olacaktır. Filvaki bizi ileri gitmekten menedecek zincirler kırılmıştır. Fakat bu zincirlerin kırılmış olmasına rağmen biz yine yerimizde duracak olursak, yine ileri gitmiyecek olursak bu zincirleri kırmak için şimdiye kadar dökülen kanlara, çekilen zahmetlere yazık olmaz mı? *(Bravo sadaları)* Bunun için, katiyen ileri gitmek için ve memleketimizi her medenî memleketin haiz olduğu şeraiti haiz bir mamure haline getirmek için azim ve cezmile mücehhez olmaklığımız lâzımgelir. Bu yapacağımız ıslahatta ayni zamanda pek ziyade dikkatli bulunmak lüzumu da vardır. Filvaki yapılacak olan ıslâhatta; milletin hakiki ihtiyacatına ve en mübrem olanlarına aidolmak üzere bir program tahtında hareket etmek, birinci derecede haizi ehemmiyet olan bir husustur. Yoksa lüzumsuz ve zâhiri birtakım nümayişlerden lüzumsuz ve vâhi birtakım masraflardan, birtakım israflardan, milletin ihtiyacatı hakikiyesine uymıyacak olacak birtakım teşkilâttan tevakki etmek lâzımdır. Bunun için daimî bir surette milletin servetini, milletin nabzını, milletin temayülâtını yoklamak ve daima göz önünde bulundurmak lâzımdır. Eğer bu şekilde çalışırsak ve bütün bu müşkülâtı iktiham edecek olursak harb zamanında muzaffer olduğumuz gibi önümüzde açılmış olan sulh devresinde de muvaffak olacağız. Bendenizce bu sulh devresindeki muvaffakiyet harb zamanındaki muvaffakiyetten daha mühim ve daha güç olacaktır. Fakat bununla hiç şüphesiz gerek bizim için ve gerekse emsalimiz için parlak ve mesud bir istikbal temin etmiş olacağız. Efendiler! Bendeniz bu itikattayım; şüphesiz bilcümle âza da aynı İtikada iştirak edeceklerdir. Kazandığımız hürriyet ve istiklâl, sayesinde ve bundan bihakkin istifade ederek terakki etmek için, ileri gitmek için önümüzde artık hiçbir mâni kalmamıştır ve bizi ileri gitmekten menedecek hiçbir kuvvet tasavvur olunamaz. Yeter ki daima düşünerek, daima bilerek, asla fütur getirmiyecek, asla metaneti kaybetmiyecek bir surette çalışmak lâzımdır. Şurasını muhakkaktır ki bütün muvaffakıyatın ve bu sulh devresindeki mücadelesinde muzafferi yetin anahtarı, yine Meclisi Âlinizin elinde bulunmaktadır ve husule gelecek şeref ve

mefharetin en büyük ve en şanlı hissesi yine Meclisi Âliye ait bulunacaktır. Binaenaleyh Cenabı Haktan mesaimizde cümlemizi muvaffak buyurmasını temenni ederim. *(Allah muvaffakiyet versin sadaları), (Sürekli alkışlar)*

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Dünkü gün gerek Muhterem Reisimiz Paşa Hazretlerinin birinci madde olarak zikrettikleri asayiş meselesi ve gerek aynı kuvvet ve ehemmiyetle Muhterem arkadaşımız Fethi Beyefendinin söyledikleri bendenizi de birkaç söz söylemeye ve kendilerine bilhassa beyanı teşekküre mecbur etmiştir. Hakikaten memlekette asayiş ve sükûn takarrür etmedikçe medeniyet sahasında ilerlemenin imkânı yoktur. Bahusus mıntakai intihabiyem itibariyle ilk heyecanı belki fazla duydum. Çünkü memleketim harb belâsının musibetinin yüzünden tamamiyle mahvolmuş, har ab olmuş, ahalisi en yüksek felâketlere ve musibetlere hedef olmuş ve bunu mütaakip asayişsizlik yüzünden ıstırabı artmış ve bu ıstırap içinde çırpınmış olduğu için, bilhassa bu asayiş meselesine en çok ehemmiyet verildiğinden dolayı Heyeti Vekile Reisi ve Dahiliye Vekili Fethi Beyefendiye arz-ı şükran ederim. Ancak bu sözlerini bir senedolarak telâkki etmek lâzım olmakla beraber, kendilerinin bittabi bu kadar ciddî telâkki ettikleri ve bu kadar ehemmiyet verdikleri meselenin kemafissabık mevcut idare ve teşkilâtla ve bunları tedvin eden kavanin ve nizamat sayesinde - daha biraz azim ve imanla- yürümek neticesinde hâsıl olacağı kanaatinden ziyade yeni şekillere, yeni usullere ve belki daha başka bir şekilde teşkilâta arzı İhtiyaç, ettiğini ve bunun için ankarib ve en evvel lâzımgelen şeyin Meclisi Âliye takdim edileceğini izahatı mufassala meyanında duymuş ve görmüş olacaktık, Bendenizin kanaati;

Mevcut teşkilât ile mevcut usuller ile bunların şimdiye kadar olduğu gibi, şimdiden sonra da tamamiyle ademitemini endişesidir İti beni bu mütalaâaya sevk etmiştir. Aynı zamanda memlekette husule getirmek istedikleri refah ve şahadet, memleketimi yine demin arz ettiğim nokta-i nazardatı ayrıca hususi bir şekilde alâkadar etmektedir. O da Yunanlıların istilâsı altında kalmış olan manatıkın tamamen mahıv ve tahribe dilmiş olması cihetiyle memleketim hakkında ayrıca bir imar politikası takibedilmesi ve son yapılan mukavele mucibince buna inzimam eden iskân politikasının gayet sağlam bir surette tatbik olunması lâzımdır. Şüphesiz umumi şeyler meyanında belki bu imar meselesini düşünmüşlerdir; fakat ayrıca bahsetmeye lüzum görmemişlerdir. Kendilerinin zekâları ve derin vukufları bu şeyleri de halletmeye kâfi gelecektir. Binaenaleyh yakında vukubulacak beyanatları arasında bu meseleye de ayrıca ehemmiyet verdiklerini duymakla müteselli olmak isterim. Diğer hususat aynı derecede diğer bütün rüfekayı alâkadar ettiğinden dolayı bendeniz daha fazla tafsile lüzum görmüyorum. Bu kadarla iktifa edeceğim.

REİS — Efendiler daha bâzı rüfeka söz istemiştir. *(Mevzu yoktur sesleri)* Müsaade buyurun efendim. Malûmuâliniz Heyeti Vekile intihabını yaptık. Heyeti Vekile Reisi bu intihap münasebetiyle Meclisi Âlinize arzı teşekküırat etti. Binaenaleyh müzakere yoktur değil mi efendim? *(Yoktur sesleri)*

Malûmuâliniz Cumartesi gününden beri Meclisimiz her gün içtima etmektedir.

Daimî işlerimiz, bilhassa Encümen intihabatı, encümenlere havale edilen evrak yüzüstü kalmıştır. Müsaade ederseniz yarım çarşambadır, yarın tatil edelim. *(Muvafık sesleri)* Perşembe günü saat bir buçukta içtima etmek üzere Celseyi tatil ediyorum.[94]

---

[94] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre 2, Cilt 1, İçtima 4, Sayfa 62-64*

26 Ağustos 1339 (1923) Pazar
Gaziantep Mebusu Ali Cenani Beyin, Gaziantep Livasının Hudut Teşkilatı Hakkındaki Takriri Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendiler! Anteb Mebusu muhterem refiklerimin verdikleri bu takrir memleketin heyeti umumiyesine ve taksimatı mülkiyeline ait bir meseledir. Vakaa 1334 senesinde bir kanun çıkmıştır. Fakat bu kanun heyeti umumiyesiyle gayrikabili tatbiktir. Muhterem rüfekanın takririni Heyeti Celile tasvibedecek olursa Gazianteb Sancağı hududa tesadüf etmesi sebebiyle kesin ehemmiyet ettiğinden mezkûr kanunda tâyin edilen hudut ve teşkilâtın tatbik ve icrası bir zaruret halini atacaktır. Çünkü takrirde "Elyevm mer'i olan mezkûr kanunun icrası zımnında işbu takririmizin tasviben Dahiliye Vekâleti Celilesine irsalini rica eyleriz" deniyor. Takrir bu şekilde kabul olunursa derhal bunun yapılması lâzımdır. Hâlbuki gerek hududa tesadüf etmesi sebebiyle kesbi ehemmiyet eden Gazianteb'i ve gerek diğer liva ve vilâyetleri alâkadar eden bir teşkilâtı Meclisi Âlinize takdim edeceğimi evvelce Heyeti Aliyenize arz etmiştim. Binaenaleyh bu takririn nazarı dikkate alınmak üzere Dahiliye Vekâletine havalesini talebederim. Yoksa şimdiden tatbik ve icrası tasviben kabul edilecek olursa icra edilemez. *(Doğru sesleri)* Dediğim gibi nazarı dikkate alınmak üzere havalesini teklif ederim.

MUHTAR BEY (Trabzon) — Efendim! Ali Cenani Bey ve rüfekasının tatbikini istedikleri kanunun tatbik ve İcrası mümkün olmaz. Ve esasen kanunun icrası mümkün olamıyacağını da Heyeti

Vekile Reisi beyan buyurdular. Bendeniz de korktum. Mezkûr kanunun icrası zımnında Dahiliye Vekâletine havale olunursa o vakit doğrudan doğruya Dahiliye Vekâleti icra mevkiinde kalır. Hâlbuki bugün Kilis tek kasaba olarak kalmıştır. Onun için takrir nazarı dikkate alınmak üzere Dahiliye Vekâletine gönderilsin. Yoksa icra mahiyetinde gitmesin.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Efendim! Ben kanunu okudum. Bu kanun 14 Mart 1334 tarihinde kabul edilmiş bir kanundur. Ve Osmanlı imparatorluğunun vaziyetine ve o günkü ihtiyaca göre tanzim edilmiştir. Bu kanunda bugün hududu millî haricinde kalmış birçok mevkii isimleri de mezkûrdur. Binaenaleyh böyle bir kanunun icra ve tatbikini tasdik edecek olursak zannederim ki pek çirkin bir harekette bulunmuş oluruz. Bendenizin de fikrim bu takriri Heyeti Vekileye havale edelim. Zaten Anteb meselesi üçüncü maddesine taallûk ediyor. Heyeti Vekile bunu muvafık görürse Meclise bir madde-i kanuniye ile gönderirler ve Meclis de tasvib eder, mesele biter. *(Müzakere kâfi sesleri)*

REİS — Söz istiyen var mı? *(Kâfi sesleri)* Söz istiyen arkadaşımız yoktur. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Efendim! Dahiliye Vekili Beyin berayı tetkik talebettiği bu takririn Dahiliye Vekâletine tevdiini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

Efendim! Ruznamemizde başka bir şey yoktur. Encümenlere büyük vazaif tevdi edilmiştir. Encümenlerden çok rica ederim, bu işleri bir an evvel çıkarsınlar!

Efendim Çarşamba günü saat bir buçukta içtima etmek üzere Celseyi tatil ediyorum.[95]

---

[95] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 1, İçtima 10 Sayfa 305***

5 Eylül 1339 (1923) Çarşamba
Ali Fethi Bey Başkanlığında Kurulan IV. İcra Vekilleri Heyetinin Programının Okunması

REİS — Efendim İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fethi Beyefendi programlarını okuyacaklardır**.**

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Muhterem Efendiler!

İcra Vekilleri Riyasetine intihabım dolayısiyle Heyet-i Celilenize beyan-ı teşekkür eylediğim zaman Vekil arkadaşlarımla müdavele-i efkârdan sonra siyasî hattı harekâtımız hakkında huzuru âlinizde bazı maruzatta bulunacağımı söylemiştim.

Gerek umdelerimizden, gerek Meclis-i Âlinin şimdiye kadar tebellür eden temayülât-ı umumiyesinden mülhem olan şu maruzatım, vekilemiz için yakın istikbalde takibedilecek mesai programını çizecektir. Mamafih bu mesai programı mukadderat-ı millete vâzıülyed olan Meclis-i Âli tarafından lüzumunda verilecek mütemmim veçhelerin istilzam edeceği tevessüat ve tadilâta tabi bulunacaktır.

Efendiler

Her türlü ıslâhat tasavvurlarına girişmezden evvel nazar-ı dikkatimizi evvelemirde vaziyet-i maliye üzerine affetmek faideli olur. Filvaki bir taraftan şuabat-ı idaremizde gördüğümüz noksanları ikmal etmek, maarifimizi, iktisadiyatımızı yükseltmek için bir an evvel mevkii tatbike koymak ihtiyacını umumen hissettiğimiz her türlü tedbirlerin, teşebbüslerin bütçeye istinadetmesi lazım geldiği gibi diğer taraftan en mühim ıslahatın dahi bütçemizi tevazün ettirmekten ibaret olduğuna şüphe yoktur. Pek bedihî olan bu hakikatleri bir daha tekrar etmek itikadımca manasız bir hareket değildir. Çünkü yeni Türkiye Devleti teşekkül edinceye kadar bu bedahetler maalesef nazarı dikkate alınmamış veya hiç bütçesiz memleket idare edilmiş ve varidat-ı devlet gelişi güzel israf edilerek erbab-ı istihkakın maaşları verilmemiş ve bu yüzden muntazam bir idare tesis olunamamış veya varidat-ı devletle gayrimütenasip yapılan masarif at hariçten yapılan istikrazlarla kapatılmış ve bugünkü neslimiz bu istikrazatın faizleri yüzünden gayet ağır bir bar-ı malî altında bırakılmıştır.

Memlekette hemen hiçbir eseri ümran ve salâh izi bırakmadan akıp gitmiş olan bu paraların bizim için ve ensal-i âtiye için ne elim mahrumiyetler ifade ettiğini ve memleketin refah ve serveti yolunda müziç engeller teşkil eylediğini izaha hacet yoktur, zannederim.

Bu itibarla vekilleriniz, azami tasarrufa riayet ederek 1340 senesi için mütevazin bir bütçe ile Huzuru Âlinize çıkarmayı akdem-i vazaif tanımıştır. Pek yakımda nazarı dikkatinize arz edilecek olan bu bütçenin hututu esasiyesi şudur.

Varidatımızdan Aşar Vergisinin yüzde onikibuçuktan yüzde ona tenzili. Aşar Vergisinin tarz-ı cibayetini ıslah etmek ve ziraatin inkişafına müsait bir şekle ifrağ eylemek esaslı umdelerimizdendir. Ancak, bunun varidat bütçemizi altüst eden, mevkii fiile konması için uzun tetkikata, dikkatli tetebbuata lüzum vardır. Maliye Vekâletince yapılmakta olan bu tetkikatın neticesi bittabi bir kanun lâyihası şeklinde Meclis-i Âlinize arz edilecektir. Fakat bu pek şayanı arzu olan ıslahat derpiş edilinceye kadar köylünün üzerinde pek

ağır bir vergi olan ve ağırlığı yüzünden çiftçiye fazla arazi zerretmek, çalışmak için hiçbir şevk ve heves bırakmıyan bu nisbetsiz vergiyi tahfif etmeyi Hükümet gerek köylüye karşı bir vazife-i adalet, gerek istihsalâtın tezyidi için bir çareyi teşvik addetmiştir.

Bu yüzden varidatımıza arız olacak noksanı telâfi için bilvasıta vergilerle inhisarlardan bâzılarına zamâim icrasını düşündük. Heyet-i Âliyenizin nazarı tasvibine arz edeceğimiz bu yeni kanunlar hakkında seri bir karar ittihazını rica eyleriz.

Bütçemizin masarif kısmına dair yakında manzurunuz olacağı cihetle uzun uzâdıya malûmat vermeyi zait addederim. Yalnız şurasını kaydetmek isterim ki; Her vekâlet azami tasarrufa riayet etmiş ve bütçeyi hali tevazürde bulundurmak kaydını bilcümle teklif ve tasavvurlar için esas ittihaz eylemiştir. Binaenaleyh, bütün ihtiyaçlarımızın 1340 senesi bütçesinde tatmin edilmediğini görürseniz, bunu eser-i nisyan telâkki buyurmamanızı, belki bizzarure ve bütçenin tevazünü menfaatine ihtiyar olunduğunu nazarı dikkate almanızı rica ederim.

Siyaset-i maliyemiz hakkında ilaveten şunu da arz etmek isterim ki; Hali hazırda tatbik edilmekte olan Temettü Kanunu bazı bariz haksızlıkları ihtiva ettiği için muhtac-ı tadil görülmektedir. Filvaki bu kanuna göre muhtelif sunufu mükellefin arasında nisbet-i âdile yoktur. Pek çok mükellefin verginin daire-i şümulünden hariç kaldığı gibi bir kısmı da gayet ağır surette mükellef tutulmuşlardır. Bu nisbetsizlikleri ve haksızlıkları izale etmek ve mükellefinin istitaat-i maliyeleri nazarı dikkate alınarak mümkün mertebe âdilâne bir nisbeti muhafaza eylemek üzere ihzar olunan lâyiha Meclis-i Âlinize kariben takdim olunacaktır. Masarif bütçesinde mühim bir yekûn tutan muhassasat-ı zatîyeye ait kanunların tetkiki elzem görüldüğünden buna dair bazı kanun lâyihaları takdim olunacaktır.

Düyun;

Efendiler! Hükümet muhtelif sebep ve şekillerde efrad-ı millete karşı borçludur. Birçoklarının yedinde Hükümetten alacağına dair mazbatalar vardır. Eğer bu mazbatalar için bir suret-i tediye taharri edilmezse Hükümetin dahildeki itibar-ı malîsi düçar-ı tezelzül olacaktır. Bu itibârı yüksek tutmak ve halkın Hükümete karşı olan itimadına halel vermemek için İstiklâl Harbine ait tekâlif-i harbiye ve vesait-i nakliye düyunumuzu itfa etmeyi bir vecîbe addediyoruz. Bu maksatla Heyeti Celilenizden tahsisat talebedeceğiz. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğundan müdevver ve miktarı azîm hır yekûn, teşkil öden borçlarımızın Devletin alacaklarına mahsubunu icra etmek; ve bakiyesini büyük bir tasfiye ameliyesine tabi tutmak mecburiyetinde olduğumuzdan vâsi mikyasta bir mahsubu umumî kanun lâyihası takdim olundu. Badettasfiye kalacak düyunumuzu Hazine tahvilleri ihracı suretiyle kapatmak tasavvurundayız. Evrakı nakdiyemizin kıymetini ve kabiliyet-i istiariyesini tezyide hadim olmak üzere bütçeye tahsisat vaz'ını pek lüzumlu addetmekteyiz.

İstikraz-ı dâhilî kuponlarının muntazaman tediyesini dahi bir kaide-i salimeye raptedeceğiz.

Ziraat Bankasının takviyesi ile zürraın ihtiyacım tatmin için mülga İstanbul İdaresinin birbuçuk milyon ve Hükümeti Milliyenin mezkûr bankaya olan beşyüz küsur bin lira borçlarım tediye için tahsisat talebedeceğiz. Düyunu hariciyemiz hakkında noktayı

nazarlarımız malûmdur. Konferansta tavzih ettiğimiz veçhile mâkul, bizim için mümkün esasat takarrür ettirildikten sonra borçlarımızı muntazaman tediye etmek vazifemizdir.

Efendiler! Malî bahsi kapatmazdan evvel şurasını arz edeyim ki, bilûmum memurini devletin ve zabitanın ahvalini terfih eylemek ehemmiyetle nazarı dikkatte bulundurduğumuz bir meseledir, önümüzdeki sene zarfında bu ihtiyacı mümkün mertebe tatmin için vekilleriniz bazı tedbirler teklif eyliyecektir.

Diğer cihetten bilûmum vekâletlerde ihtisasa ihtiyaç gösteren işler için ecnebi mütahassısların celbini ve onların vukufundan istifadeyi düşünmekteyiz.

Siyaset-i dahiliyemize gelince; Evvelce huzur-u âlinizde asayişi her şeye taktimen tesis azminde olduğumuzu arz etmiştim. Heyeti içtimaiyemize musallat olan şakileri bilâmerhamet takip ve tenkil edeceğimiz gibi bunların her türlü kurtuluş yollarım[4] kesmek, iltica ve himayelerine mâni olmak için şedit kanunlar vaz'ı lazım geleceği itikadındayım bu maksatla Meclis-i Âlinize takdim eylediğim Meni Şekavet Kanununun bir an evvel kesbi kanuniyet edeceğini ümid etmekteyim.

Bununla beraber jandarmamızı asrî bir kuvvei zabıta heyetinde terakki ettirmek için jandarma zâbitanının tasfiye ve ıslahı ve jandarma müfettişlikleri ihdas ederek gerek zâbitan, gerek efradın daimî bir murakabe altına alınması derece-i vücübdadır. Aynı zamanda elyevm Ankara, Kayseri, Giresun, Kars ve Diyarbekir'de mevcut jandarma zabit ve karakol kumandanları ve efrad-ı cedide mekteplerine ilaveten İzmir, İstanbul, Adana, Edirne, Bursa, Konya ve Sivas'ta bir Jandarma Karakol Mektebi ve İzmir, İstanbul, Adana'da Efrad-ı Cedide mektepleri açmak lazımdır.

Polis için İstanbul'daki mektebe ilaveten Anadolu dahilinde münasip bir yerde bir mektep açtırmak niyetindeyim.

Hapishaneleri tanzim ve ıslah en mübrem olan ihtiyacatımızdandır. Memleketimizde hapishaneler heyet-i içtimaîye arasında müstelzim-i ceza olan ef'alin mütecasirlerini ıslah-ı hale sevk edecek müessesat haline bir an evvel getirmek gayesindeyiz. Bilûmum hapishanelerin bu maksada göre tanzim ve ıslahı zaman ve büyük masrafa mütevakkıf olduğundan birinci kaideme olarak Ankara'da müceddeden bir hapishane inşası Niğde, Kayseri, Konya, Kırşehir hapishanelerinde tadilât icrası ve Bursa'da Yunanlılar tarafından yakılan hapishanenin tamir ve inşası İstanbul tevkifhanesiyle Eskişehir, Kayseri, Gebze, Tekirdağ hapishaneleri inşaatının ikmali mutasavverdir.

Halk umurunun adalet, kiyaset ve süratle intacı faal, muktedir, müstakim bir silsilei memurinin kemal-i intizam ve usul ve kanunu dairesinde iş görmesine mütevakkıftır. Bu maksadı, temin için mevcud olan Memurini Dahiliye Nizamnamesi tadil edilerek yeni bir lâyiha tanzim edilmiştir. Bu yeni lâyihada ilk memuriyete alınacak olanların mâhasin-i ahlâkiye file beraber erbabı liyakatten olmalarım temin için bilmüsabaka kabulü, müstahdemin meyanında olanların hal ve liyakati memlekete nâfi olmıyacak şekilde bulunanların müddet-i hizmetlerine göre ihraç ve tekaüde şevki, hüsn-ü hizmeti görülenlerin suret-i muhtelifede taltifi ile vazifeye merbutiyetlerinin teyidi ve her üç senede hüsn-ü hizmeti görülenlerin sınıflarının terfii ve kıdem zammı ve asayişi muhafaza edememek ve İdare-i Hususiyeti Vilâyat Kanununun talebeylediği faaliyet-i ümran perveraneyi idare edememek gibi ahvalin gayri hususatta bilâsebeb-i kanunî idareten azle nihayet vermek suretiyle memurların masuniyeti temin edilmiştir.

Memurinin sicili ahvali daha mazbut ve daha muntazam surette tesbit edilecek ve her memurun, memuriyet verdiği mahallerdeki kabiliyeti, dereceyi faaliyeti, şayanı terfi olup olmadığı ve tahvil edilirse esbabı mucibesiyle sebeb-i tahvili ve mülkiye müfettişleriyle amirlerinin memurlar hakkındaki mütalâatı zabt ve tescil olunacaktır.

Zamanı hâzırda bilûmum devletlerce ehemmiyetle takib edilmekte olan mesailden biri de ahval ve harekât-ı nüfustur. Milletleri teşkil eden nüfusun adedi, suret-i terkibi, harekât ve tahavvülâtı, ahval-i medeniyesi gibi hususat malûm olmadıkça devletlerin ahval-i idariye ve siyasiyesi, umur-u askeriye ve maliyesi, muamelât-ı ticariye ve iktisadiyesi tanzim edilemez. Bu zarureti Avrupa hükümetleri iki asır evvel takdir eylemişler ve hukuku medeniyetlerinin en mühim mebahisini nüfus sicillât ve muamelâtına tahsis eylemişlerdir. Bizde de, sicilli nüfus idareleri, ihdas edilmiş lise de ahval-i medeniye sicillâtının ilmî ve hukukî mahiyeti takdir edilmemiş ve yalnız idarî, malî ve askerî maksatla nüfusun tahriri ve tevelüdat, vefiyat, münakehat ve talâk vukuatının takibi düşünülmüştür. 1280, 1298 ve 1318 sene-i hicriyelerinde tanzim edilen Nüfus Nizamnameleriyle 1330 tarihli Sicilli Nüfus Kanunu nüfus idarelerine evvelen; Nüfusun tahriri, saniyen; Ahval-i medeniye sicillâtının, salisen; Nüfusu defatirinin tanzimi gibi vezaifi tahmil eylemiş ise de vazaif-i mezkûre birbirine karıştırılarak her üç kısımda da muvaffakiyet istihsal edilmemiş ve memleketimiz uzun zaman ihsaî bir tahrir-i nüfustan ilmî ve hukukî ahvali medeniye sicilâtından ve muntazam nüfus defatirinden mahrum kalmıştır. Kuvayı Umumiye-i Devletin ve hukuku efradın üssülesası olan nüfus kayudunun bu hali iptidaîde kalması gayricaiz ve nüfus sicillâtının asrı ve hukukî bir şekle ifrağı hükümeti milliyemiz için gayrikabili ihmal bir zaruret olduğundan bu maksatla bir sicilli Nüfus Kanunu lâyihası ihzar ve takdim edilmiştir. Harbi Umumîde Rusların ve müteakip muharebatla Fransızlarla Yunanlıların işgal ve istilâlarına geçen kazaların bir kısmında nüfus kuyudatı zayi olmuş, ihrak edilmiş ve Kars, Ardahan gibi Anavatana iltihak eden mahallerde de nüfus sicillâtının tesisi zaruri bulunmuş olduğundan esbab-ı ânife ile kısmen veya tamamen nüfus sicillâtından mahrum bulunan 118 kazada sicillâtın tesisi ve mehâlli sairede yoklama icrası suretiyle nüfus-u seyyare ve mukime miktarının tesbiti için dahi bir lâyiha-i kanuniye tanzim ve takdim edilmiştir.

Bu lâyihalar iktisab-ı kanuniyet eyledikten ve memleketimizde muntazam ve gayrikabili tağyir ve tahrif nüfus sicilâtı tesis edildikten sonra ihsai bir tahriri nüfus icrası dahi musammemdir.

Taksimat-ı Mülkiye;

Taksimat-ı mülkiyede tadilât icrası zaruridir. Memleketin taksimat-ı mülkiyesi esasen ilmî bir şekilde icra edilmemiş ve teşkilât-ı mülkiyeye ihtiyaçtan ziyade hissiyata müstenit metalib-i mahalliye esas ittihaz edilmiştir.

Teşkilât-ı Esasiye Kanununda işaret buyurulduğu veçhile coğrafî vaziyet ve iktisadî münasebet ve nüfusu mevcude ve vâridat-ı memleket nazarı dikkate alınmak suretiyle taksimat-ı mülkiyede tadilât ücrası ve binnetice bâzı livaların kaza haline ifrağı ve bunların iktisadî cereyanlara göre irtibatlarının tanzimi icabeylemiş ve bu bapta lâyiha-i kanuniye tanzim edilmekte bulunmuştur.

Şer'iye ve Evkaf;

Vazife-i asliye ve feriyelerini ifaya muktedir etme ve halkın tehzib-i ahlâkını temin ve ihtiyacat-ı mahiyelerini tatmin edecek hutaba ve vâızlar yetiştirmek için icabeden tedabir ve teşkilât yapılacak ve medarisi mevcude ihtiyacat-ı asriyeye muvafık bir surette ıslah ve tanzim edilecek ve merraliki mustahsaladaki âbidat-ı islamiyenin imar ve ihyası esbabına tevessül olunacaktır,

Evkafın nev'i ve mahiyeti nazarı dikkate alınarak Nevahi ve Şûralar Kanunlarına tevfikan mahallerince idaresi için Meclis-i Âlinize lâyihalar takdim edilecektir.

Maarif;

5. Maarif siyaseti terbiye-i umumiye ve müşterekede vahdet ve terbiye-i meslekiyede ihtisas esaslarına istinad edecektir.

6. Maarifin terbiyevi vazifelerinden birincisi çocukların terbiye ve talimi, ikincisi halkın terbiye ve talimi, üçüncüsü millî güzidelerin yetişmesi için lazımgelen vasıtaların ihzar ve teminidir. Çocukların terbiye ve talimi bittabi mektepler vasıtasiyle temin edilecek ve mekteplerin asrî tekemmülâta mazhar olabilmeleri için muallimlerin daha iyi yetiştirilmesine ve tatil zamanında açılacak dersler ile tevsii malûmat etmelerine, binaların ıslahına, alâtı dersiyenin ikmaline çalışılacaktır. Halikın talim ve terbiyesi için gece dersleri ve çırak mektepleri tesis olunacak, halk lisaniyle ve halkın ihtiyacına muvafık kitaplar yazdırılarak tabı ve teksâr ve memleketin her tarafına tevzi edilecektir. Millî güzidelerin yetiştirilmesi için istidat ve kabiliyetli tebarüz eden ve ailesinin kudret-i maliyesi müsaid olmıyan gençler orta ve yüksek mekteplerde sureti mahsusada himaye ve muavenete mazhar olacakları gibi ihtisas peyda etmeleri için Avrupa'daki irfan merkezlerine de gönderileceklerdir. Muhtelif şuabatı ilmiyeye ve bilhassa insani ve içtimaî esasata mütaallik muhalledat ve ana kitaplar tercüme ve tabı ve tevzi, olunacaktır.

7. Hükümet tahsilin bütün derecelerine azamî inkişaf temini için aynı ehemmiyeti verecektir. Yani ilk tahsil mektepleriyle idadî ve liselerin, darülfünunun ve âli meslek mekteplerinin mütevaziyen tekemmülüne itina olunacak iptidaî darülmualliminler ile idadilere muallim ve muhtelif mıntakalara ehliyetli ilk tedrisat müfettişleri yetiştirmek için orta darülmuallimîn ve darülmuallimat açılacak ve âli darülmuallimîn müdavimlerinin ayrıca meslekî malûmat almaları ve tatbikat görmeleri esbabı temin edilecektir.

8. Maarif Vekâletince bu seneden itibaren memleketin muayyen noktalarında darülmuallimîn ve darülmuallimat ve tam devreli liseler açmak ve bunları her türlü vesaitle teçhiz etmek suretiyle kuvvetli irfan merkezleri tesis edilecektir. Vesait-i dersiye tedariki için Avrupa'ya üç kişiden mürekkep bir heyet gönderilmiştir. Alât-ı dersiyenin tedricen memleketimizde imal edilebilmesi için münasip merkezlerden birinde muntazam bir mektep müzesi ve müzeye mülhak olmak üzere bir de imalâthane vücuda getirilecektir.

9. Maarif teşkilâtı milletin her ferdine istidat ve kabiliyetini azamî surette inkişaf ettirecek yolu açık bırakacak, fevkalâde istidat ve kabiliyetini ispat eden fukara evlâdının en yüksek derece-i tahsili takib edebilmesi esbabını hükümet temin edecektir. Bu seneden itibaren liselere kabul edilecek leyli meccanî talebenin müsabaka usuliyle memleketin muhtelif mıntakalarından celp ve kabulüne başlanılmıştır. Bu kabîl

talebeden Darülfünun ve mekâtib-i âliye tahsilini takibedeceklere mahsus olmak üzere İstanbul'da bir talebe yurdu tesisi mutasavverdir.

10. Ferdin, bedenî, fikrî kabiliyetleri gibi ahlâkî ve içtimaî kabiliyetleri de inkişâf ettirilecektir. Bu maksada vusul için bir terbiye-i bedeniye Darülmuallimîni açılacak, izcilik teşkilâtına ehemmiyeti mahsusa verilecek, programlar ile mekteplerin teşkilâtı tedricen içtimaî esasata tevfik olunacaktır.

11. Tahsil-i iptidaî milletin bütün efradına terbiye-i umumiyeye beraber ameli mesleklere müteveccih bir terbiye de temin edecektir. Müsait merkezlerde altı senelik iptidaî tahsilinden sonra tedricen ziraat, sanayi ve ticarete müteveccih iki senelik ikmal sınıfları açılarak yüksek tahsil edemiyen gençlerin bu sınıflara devamları mecburî tutulacaktır.

12. Tahsili iptidaînin mecburiyeti tamim edilecektir.

13. Kadınların tahsiline de erkeklerin tahsili kadar ehemmiyet verilecektir. Bu maksatla muhtelif merkezlerde mütekâmil darülmuallimatlar ve kız liseleri açılmaya başlanılmıştır. Tedricen kız sanai idadileri de açılacaktır.

14. Millî hars teşkilâtına ehemmiyet-i mahsusa verilecek terbiye ve tahmin esası millî harsa ve asri medeniyete müstenid olacaktır. Maarif Vekâletindeki Hars Müdiriyeti tevsi ve ikmal olunarak muhtelif yerlerde tetkikata başlanılacak, münasip mevkilerde millî müzeler vücuda getirilecek, millî asarın cem ve telfikıne ve millî bedayi ve sanayiin inkişaf ve tekemmülüne çalışılacaktır.

15. Muallimliğin bir mesleki mahsus haline ifrağı ve menşelerinin tevhidi hakkındaki lâyiha Meclis-i Âlinize tevdi olunmuştur.

16. Maarif Vekâletinin ıslahat ve icraatında takibedeceği ilmî esasları tesbit vazifesiyle mükellef bir heyet-i ilmiyesi bulunacaktır,

Nafıa;

Efendiler! Harb senelerinde umur-u nafıaya, bilmecburiye pek az masraf edebildik. Yollarımız, köprülerimiz muhtac-ı tamir olduğu gibi birçok limanlarımız henüz inşa olunmamış ye birçok nehirlerimiz mecralarına müsadif arazi için servet membaı olacak yerde bakımsızlık yüzünden o arazi için mucibi felâket bulunmuştur. Birçok yerlerde öyle bataklıklar, vardır ki, masraf edilip kurutulsa civar ahali için aynı feyiz ve bereket olacaktır.

Hâlbuki bu halleriyle ırkımızın sıhhatine ve nüfusumuzun tezayudüne düşman olan mikropların yatağıdır. Yaşamak için ve iktisadî inkişafımızı temin için umur'u nafıaya dört elle sarılmak mecburiyetindeyiz Ancak bütün bu ihtiyacatın bütçeden teminine bugün için imkân yoktur. Bugün yapabileceğimiz azamî fedakârlık umur-u nafıa için 1338 senesinde mevzu tahsisatı 6, 7 misline iblâğ etmek olacaktır. Bununla şoseler ve umumî köprüler tamir olunacak liman ve nehirler hakkında tetkikat-ı fenniyede bulunulacak ve projeler ihzar olunacaktır.

Şarkî Anadolu'da dört bin küsur kilometre tülünde demiryolu inşası için geçen şene bir Amerikalı kumpanyaya imtiyaz verilmişti. Bu demiryolunun inşaatına karîben mübaşeret olunacağına dair son günlerde malûmat alınmıştır. Şurasını sarahaten söylemek isterim ki; bütçe açığını kapatmak için hariçten istikraza sureti katiyede

taraftar olmıyan Heyeti Vekileniz muayyen bir nafıa işi için ve meselâ nehirlerimizden birini tathir veya her hangi bir bataklığı nâfi şeraitle kurutmak için istikraz akdetmeye mütemayildir ve memlekete umuru nafıa için girecek olan sermayelere azamî teshilâtı iraeye hazırdır.

Demiryollarının tarifelerini ihtiyacat-ı iktisadiyemiz nazarı dikkate alınarak tadil etmeye çalışacağız ve şimendifer müstahdemini yetiştirmek için açılan mektep gibi adedleri ihtiyaca gayrikâfi olan küçük fen memurları dahi yetiştirmek için İzmir'de ve Elâziz'de birer mektep açılacaktır.

Adliye;

Muhakematın tasni, mümkün olabildiği kadar az bir zamanda tevzii adalet kaziyesinin temini için teşkilât-ı hazıra-i adliyenin ve usulü muhakemenin ıslahı lazımdır.

Hükkâmın tâyin ve terfiinde kıdem usulü nazarı itibara alınmakla beraber; ehliyet ve iktidara daha Ziyade atfı ehemmiyet edilecek ve binâenaleyh ahkâmı kanuniyenin hâdisata hüsnü tatbikini temin maksadiyle en muktedir hâkimlerin intihabına sarf-ı makderet olunacaktır. Bugünkü ihtiyacat-ı medehiyemizi tatmin edecek veçhile Kanun-u Medenimizi ıslah etmek ve Usul-ü Muhakeme-i Hukukiye ile Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye ve Usul-ü Muhakemat-ı Şeriyeyi, Berrî ve Bahrî Ticaret kanunları ile Kanun-u Cezayı tadil ve ıslah etmek için teşkil olunan komisyonlar faaliyetlerine devam edeceklerdir. Ancak bu komisyonun mesaisi uzun sürebileceği gibi bütün bu tadilâtı, kanun haline getirmek ve bilhassa Kanun-u Medenîmizi tedvin eylemek için seneler lâzımdır. Hâlbuki Mecellemizde ve kavanin-i sairede müstacelen tadili lazımgelen hususat vardır. İşte bu ihtiyacı izale için bugünkü şeraiti hayatiye ve içtimaiye ve iktisadiyemize en muvafık şekilde müstacelen ıslahı lazımgelen maddeler kariben Meclis-i Âlinize takdim olunacaktır.

İktisad; İktisat Vekâletinin mesaisini tevcih edildiği gaye memlekette muvazene-i İktisadiye tesisidir. Memleketin muvazene-i iktisadiyesi öteden beri aleyhimizdedir. Daima ithalât büyük nispetlerle ihracata galebe etmiştir. Bunun devamı ise paramızın düşmesi ve harice borçlu kalmaklığımız ve dâhilen kesb-i servet ve refah eylemeye imkân bulamamaklığımız ile neticelenecektir. Bunun için bugünkü vaziyetimize göre memlekette hammaddelerin istihsalâtını tezyid etmek lazımdır. Hammaddelerin istihsali tezyid edildikçe birtakım menabi dahi kendi Kendine inkişaf edilecektir, istihsalâtı tezyidedeceğimiz ham maddeler başlıca üç kısma ayrılabilir; Mevaddı ziraiye, ormanlar ve madenler.

Ziraat; Memleketimizin en mühim şube-i iktisadiyesinin ziraat olduğu bedita bir keyfiyettir. Ziraatin himaye ve inkişafını temin için bir Himaye-i Ziraat Kanunu teklif olunacak ve sanayii ziraiyenin inkişafı için ihtisas ziraat mektepleri açılacaktır. Memleket sekiz ziraat mıntakasına taksim edilmiş olup her mıntakada tedricen umumî ziraat mektepleri, alât ve edevat-ı ziraiye tamirhaneleri ve saire açılacak ve bu mıntakalarda çiftçilerimizin asrî vesait-i ziraiye ile teçhizine çalışacaktır. Ziraatimizi harice tanıtmak ve beynelmilel münasebatı takviye etmek için ziraat sergileri açılacaktır. 1340 senesi zarfında bu maksatla Adana'da bir sergi küşadı için hazırlık yapılmaktadır. Çiftçi ve sanayi erbabına itibar-î malî temini için hususî çiftçi sandıkları ve köy bankaları açmak ve Ziraat Bankası vasıtasiyle bu sandıklara yardım etmek ve çiftçiler arasında alım-

satım ortaklıklara, şirketlerin, kooperatiflerin teşkiline muavenet etmek ve muhtaç çiftçilere tohumluk ve vesait-i ziraiye tevzi eylemek ve hayvanatın teksiri için damızlık ahırlar açarak meccanen ahalinin hayvanlarını telkih etmek ve hayvan hastalıklarına karşı mücadelenin şiddetini artırmak iktisat Vekâletinin cümle-i mesaisinden olacaktır. Ziraatin inkişaf ve terakkisi ve bilhassa kredi muamelesinde çiftçilerimize azamî teshilât iraesiyle kabil olabileceği malum bir keyfiyettir ve bu maksatla Ziraat Bankası muamelâtını hayli tevsii etmiştir. Mamafih bankanın sermayesi bugünkü ihtiyacata gayrikâfi bir hâldedir. Devletin zaman ve kefaleti altında Ziraat Bankasına hariçten para tedârik ederek çiftçilerin mühim mikyasta ihtiyaçlarına yetişmek muvafık görülmektedir. Bununla beraber Ziraat Bankasının maliyeden matluba tını tesviye için 1340 senesi bütçesine tahsisat-ı lâzime vaz'olunmuştur.

Memleketimizde bankacılık pek geride kalmış olduğundan bu noksanı telâfi için Ziraat Bankasınca bir mektep açılacağı gibi Avrupa bankalarında muamelât öğrenmek üzere tatbikat görmek içim memurlar gönderilecektir. Bankanın re'si idaresine bir mütehassıs celbi için muhabere edilmek üzeredir. Çiftçilere suhulet olmak için itibar-ı şahsî üzerinden ikrazatta bulunulmak üzere Ziraat Bankası Kanununun tadili dahi teklif olunacaktır. Ayrıca müessesat-ı maliye ve iktisadiye nezdinde çiftçilerimize bankanın kefaletiyle itibar küşadettirilmesi esası temin olunmuştur. İstihsalâtımızı tanzim ve ihracı teshil için ticaretimize ehemmiyet-i lâzime atfedilecektir. Bu mayanda bir ticaret bankası teşkili hakkında kanun Meclis-i Âlinize takdim olunacaktır.

Ormanların işletilmesini eski kuyut ve şuruttan kurtarmak ve halkın vâsi mikyasta istifadesini temin etmekle beraber fennî surette idare eylemek için tanzim olunan Orman Kanunnamesi lâyihası Meclis-i Âlinize takdim olunmuştur.

Ormanlardan İstifadeyi teshil ve ihtiyacatı dâhiliyemizi dâhilden temin etmekle beraber bilhassa ihracat hususuna atfı ehemmiyet olunacaktır.

Madenlerimizin en mühimmi ve memleketin feyyaz bir memba-ı serveti olan Zonguldak kömür madenlerinde istihsali temin edecek bir kanun teklif olunacaktır. Kömür ve diğer madenlerin fazla işletilmesi ve harice ihracı için mevcut Maden Nizamnamesinin tadili suretiyle ve suveri saire il âzami teshilât gösterilecektir.

Ticaret; Trabzon'da bir Ticaret Mektebi açılacak ve ileride bu mekteplerin adedi teksir olunacaktır. Ticaret Mekteb-i Âlisi dahi bugünkü talep ve ihtiyaca göre ıslah ve tensik olunacaktır. Bundan maada her nevi şirketlerin teşekkülüne suhulet gösterilecek ve tüccarlarımızın doğrudan doğruya Avrupa ile temas yolları aranacaktır. Ticaret-i bahriyemizin inkişafı esbabı mütalâa ve tetkik edilmektedir Bâzı yerlerde yeniden ticaret borsaları açmak üzere icabeden nizamname ihzar edilmekte olduğu gibi limitet ve kooperatif şirketlerin tanınması için Ticaret Kanununa bir madde-i kanuniye ilâvesi teklif edilecektir. Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odalarının daha faal ve muntazam bir hale ifrağı ile ticaret hayatımızda müsmir olmalarını teminen nizamnamesi tadil ve ıslah edilecektir.

Sanayi; Elyevm memlekette mevcud olan sanayiin bugünkü terakkiyat-fenniyeden istifadesini temin için suveri muhtelife ile yardım edilecektir. Sanayi mekteplerinin programları merkeze raptolunacak ve bunlara münasip muavenetlerde bulunulacaktır. Ticaret Bankasından başka yerde sanayi erbabının ihtiyaçlarını tatmin için bir Türkiye

Sanayi Bankası tesisi mutasavverdir. Amelenin hukuk ve vazaifine dair bir mesai kanunu lâyihası ihzar edilmekte olup yakında Heyet-i Celilenize takdim olunacaktır.

Müdafaa-i Milliye; Senenin kısmı evvelinde Lozan Müzakeratı Sülhiyesi neticesine intizaren ordu seferber mevcudunu muhafaza etmiştir. Artık vaziyet tavazzuh ettiğinden hizmet-i fiiliyesini ikmal edenlerin terhisine devam olunacaktır.

1340 senesinde ordu mevcudunu bütçeye bâr olmayacak ve fakat ordunun miknet ve kuvvetine halel gelmeyecek ve bütün esnan erbabının talim ve terbiye-i askeriyesini temin eyleyecek bir miktara tenzil edeceğiz.

Ordunun talim ve terbiyesi en son tecarib-i harbiyeye istinad ettirilecek ve son fenni harbin tedrisi için lazımgelen mektepler, talimgâhlar, endaht mektepleri ve sair mekâtib-i askeriye açılacaktır.

Hizmet-i fiiliyenin tenkisi umdesi mevkii fiile konacaktır. Efrad-ı milletin askerliğe kabiliyet ve istidadı pek ileridedir. Terbiye-i askeriyeyi ikmal ve- itmam için efradı iki sene silâh, altında bulundurmaya lüzum yoktur. Binâenaleyh bu müddet tenkis edilecek ve memlekette mekteplere rağbeti teşvik için okuyup yazma bilenlerin bu tenkisten daha fazla istifadeleri temin edilecektir.

Ayrıca, talim ve terbiye-i askeriyeden hâli kalacak vakitlerde efrada okuyup yazma öğretmek için kışlalarda dersler açılacaktır.

Mühârebat dolayısiyle tahsili noksan kalan zâbitanın tahsilleri, açılacak hususî tedrisat vasıtasiyle ikmal olunacaktır. Ordunun ihtiyaç ve teşkilâtı ile mütenasip ve zâbitan terfii hakkını daha esaslı surette muhafaza için yeni terfi kanunnamesi Meclis-i Âlinize tevdi olunacaktır.

Müdafaa-i Milliye bütçesindeki tahsisatın memleket dâhilinde sarfolunması ve ordunun muhtelif ve müntenevvi ihtiyacatının memleket dahilinden temini gayesine doğru yürümeyi hiçbir zaman nazarı dikkatten uzak tutmayacağız. Mâlûlini güzatın terfihi esbabı taharri edilmektedir. İhtiyat zâbitanına medarı suhulet olmak üzere bâzı mukarrerat ittihaz edilmiştir.

Bahriye; Bütçemizin takat-i hâzırası fevkinde bir bahriye programı düşünmüyoruz. Bu hususta şimdilik kabili icra gördüğümüz program, bahrî ve havaî vesaiti müdafaa temininden ve zâbitanın terbiye-i askeriyesine ihtimam etmekten ibaret olacaktır.

İmalâtı Harbiye; Memleketin emniyet ve müdafaası, ordunun muhtaç olduğu malzeme-i harbîye ve mühimmatın memleket dâhilinde imalini müstelzimdir. Bunun için Müdafaa-i Milliye Vekâleti muhtaç olduğumuz malzeme-i harbiyeyi dâhilde imal ettirmek gayesini takibedecektir.

Hariciye; Devletimizin münasebat-ı hariciyesi berveçhizirdir;

İran ile hüsnü münasebatın idamesini arzu eylemekteyiz. Tahran'da sefaretimiz vardır ve usulü veçhile İtimatnamesini haiz olarak bir İran Sefaret Heyetinin şehrimize vusulünü beklemekteyiz.

Afgan ile dahi münasebatımız gayet iyi olup her iki devletin diğer devlet nezdinde sefaret heyeti bulunmaktadır.

Münasebat-ı hariciyemiz Rusya ile Moskova'da ve Düvel-i Müttefika ile Lozan'da akdeylediğimiz Muahedat ile tanzim edilmiştir, Rusya ile konsolosluk ve bahusus Ticaret Mukavelesi akdini münasebat-ı tarafeyni bütün teferruatına kadar hâli intizamda bulunduracak tedabirden addediyoruz. Bu mukavelâtın bir ân evvel intacı için yediiktidarımızda bulunan bütün mesaiyi sarf eylemekteyiz. Bu suretle öteden beri her İki devlet arasında mevcud olan dostluk bir kat daha takviye edilmiş olacaktır... Lozan Muahedatı Meclis-i Âlice tasdik olunduğundan bunların mevkii meriyete vaz'ı için Düvel-i Mikaâyeanın tasdiklerine intizar edeceğiz ve mütaakıben Düveli Garbiye ile münasebat-ı siyasiye ve şehbenderiye tesis olunacaktır.

Amerika ile esası hallolunan ve bitaraf devletlerle peyderpey akdi muktazi olan muahedat ve mukavelâtın intacına sarfı mâhasal olunacaktır.

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye; Hâkimiyeti Milliye devresinin icap ve mahsulü olarak teşekkül eden Sıhhiye ve Müavenet-i İçtimaiye Vekâleti o vakitki ahvali fevkalâdenin kâffei mesainin cepheye sarfını istilzam etmesi hasebiyle lâyıkı veçhile neşvünema bulamayıp sulha kadar memleket ihtiyacâtını mahdut bir bütçe ve nâkâfi mesai ile tatmin edebildi. Fakat bundan böyle kendisinden beklenilen mühim vazaif-i ilmin ve ihtiyacın emrettiği dairede hüsnü İfa etmeye çalışacaktır.

Sulh devresinde bu ihtiyacatı bihakkın tatmin edebilmek için evvelâ merkezî teşkilâtı ve taşra teşkilâtını çalışabilecek müfid bir hale koymak, kavanin ve nizamatı sıhhiyeyi ıslah ve bu noksanlarını yeniden ikmal etmek lâzımdır.

Şimdiye kadar memleketimizde Hıfzıssıhhayi Umumiye mesailini istihdaf eden sıhhiyecilik şubesi henüz matlup derecede tekemmül etmemiştir. Bu şubede maatteessüf lüzumu derecesinde he mütehassıs yetişmiş, ne de bu yolda kavanin-i lâzime yapmıştır, Binaenaleyh bütün medenî devletlerin bu hususiaki teşkilât ve kanunları mukayeseli surette tetkik olunacak ve bunların milletimize ve yurdumuza göre tevfik edilmesi için süratle Meclis-i Âliden geçerek fiiliyat sahasında tatbikine tevessül edilecektir. Bununla beraber bâzı ecnebi mütehassısların celbine ihtiyaç olacaktır.

Mütemadi harbler takriben 200 bin şehit yavrusunu bugünkü nesil ve Hükümetin himaye ve şefkatine terk etmiştir. Sıhhiye ve Muaveneti içtimaiye Vekâleti bütçe darlığından dolayı bunların ancak yirmi bin kadarına bakabilmektedir. Daha büyük bir miktarın bu himaye ve şefkatten müstefid olmaları İçin, varidat teminine Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti gayret edecektir.

Memleketimizde en çok tahribat yapan hastalıkların verem ve firengi olduğu zannı yanlış olarak taammüm etmiştir. Hâlbuki bizde en mühim sıhhî tahribatı yapan malaryadır. Bu hastalık yurdumuzun, milletimizin karabelâsıdır. En vahîm derdi içtimaimizdir. Sıhhiye Vekâleti en büyük gayretini bu hususa sarf edecektir. Fakat bu derdin devası milyonlarla masrafa muhtaçtır. Bu iş zayıf bir bütçe ile mümkünül husul olmayan şeydir. Binaenaleyh Sıhhiye Vekâletinin bu baptaki mesaisi 1340 senesi içinde maatteessüf cüzi bir keyfiyet ve kemiyette kalmak zaruretindedir.

Mübadele ve İmar; Vekilleriniz mübadele ve imar işleri için ayrı bir teşkilâta ihtiyaç olduğu kanaatindedir. Bu teşkilâtın diğer vekâletlere nafiz olması ve bu hususta tatbiki icabeden mukarreratın serian ittihaz ve icrası ve vilâyetlerde memurini mülkiyenin

riyaseti altında bilûmum memurinin ve kumandanların muavenet ve müzaheretlerinin temini için bu teşkilâtın İcra Vekilleri Riyasetine raptedilmesi muvafık görülmüştür.

Bir müdüriyeti umumiye halinde olmakla beraber bilcümle vekâletlerden memur alınmak suretiyle takviye edilecek ve vekâletlerle bu iş hakkında uzun muhaberata meydan vermeyecek olan bu teşkilât biri mübadele diğeri İmar işleri ile iştigal etmek üzere iki şubeye ayrılacaktır.

Mübadele ve imar işleri birçok nıkat-ı nazardan yekdiğerinden tefrik olunamayacak mahiyettedir. Binaenaleyh bu iki işin bir teşkilât altına alınması muvafık görülmüştür.

Mübadelenin, Lozan'da imza edilen Mukavele mucibince ahalii İslâmiyenin emvali menkule ve gayrimenkülesi üzerindeki hukukuna halel vermeyecek şekilde icrasına son derece ihtimam olunacaktır. Gelecek olan ahaliye bütçeden muavenet edileceği gibi ekseri tütüncü ve müstahsil olan bu ahaliye mahsullerine mukabil avans tedarikine çalışılacaktır.

Yanan yerlerimizin bir an evvel inşası için idarî nokta-i nazardan Hükümet her türlü teshilâtı yapacaktır. Bu yerlerin bir an evvel inşası için düşündüğümüz Çare hususî sermayeleri bu inşaatı deruhde için tergıp ve teşvik eylemektir.

Bu maksatla bu gibi inşaat şirketlerine, muayyen bir müddet zarfında Emlâk Vergisinden ve bâzı mevaddı inşaiye için gümrük rüsumundan muafiyeti temine hazır olduğumuz gibi inşaat taksitlerini Tahsili Emval Kanununa tevfikan tahsil etmeyi ve ledeliktiza Hükümetin bu şirketlere karşı kefaleti gibi teşkilât iraesini dahi temin edeceğiz.

Efendiler! Mübadele ve imar meselelerini hüsn-ü suretle intacetmek için ne kadar azîm müşkülâta mâruz kalacaklarına vekilleriniz kaanidir. Bu müşkülâtı bertaraf içirt azayı kiramın Hükümete her türlü müzaheretlerini diriğ etmeyeceklerinden şüphe etmiyoruz. Filvaki pek mudil bir mesele-i milliye halinde karşımızda duran bu iki meseleyi başa çıkarabilmek için Meclisteki bütün rüfekanın irşat ve muavenetini ve bilhassa bu işte mütehassıs olan muhterem âzanın bilfiil sebk edecek yardımlarını vekilleriniz kemalimennü şükran ile kabul edecektir. Muvaffakiyet Allah'tandır.[96] *(Sürekli alkışlar)*

[96] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre 2, Cilt 1, İçtima 14 Sayfa 419-428*

9 Eylül 1339 (1923) Pazar
İstanbul Darüleytamlarının Teftiş ve Neticesinin Meclise Arzı için Mebuslardan Bir Heyetin Gönderilmesine Dair Takriri Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Muhterem efendiler. İki günden beri mevzuu münakaşa olan bu meseleyi tetkik edecek olursak görürüz ki; darüleytamların, bilhassa bizim idaremize görmezden evvelki idaresinde fenalıklar zuhur etmiştir. Bunu evvelâ nazarı dikkatinize arz eden Muvazene-i Maliye Encümeninin mazbatasıdır. Filvaki encümen âzasından bazıları İstanbul'daki devir ve teftişleri esnasında bu darüleytamların idaresinde bazı fenalıklar gördüklerini söylemişlerdir. Dün Ali Cenani Beyin ifadesi de bunu teyidediyordu. Diğer taraftan Sıhhiye ve Muavenetti İçtimaiye Vekâleti bu darüleytamlar idaresinden müştekidir. Gerek program itibariyle, gerek idare itibariyle hüsnüidare edilmediğinden müştekidir ve vekâlet heyeti muhteremenize gayet sarih olarak beyanatta bulunmuştur. Şimdi mesele bu suiidarenin müsebbiplerini meydana çıkarmak ve bunları lâyık oldukları derecede tecziye etmek meselesidir. Bu suiidarenin müsebbiplerini meydana, çıkarmak için doğrudan doğruya Meclisi Âli'nin tahkik heyeti gönderecektir? Yoksa esasen bu işi öteden beri takibetmiş olan ve suiidarenin vücuduna, kaani olan ve behemehal bunları bir an evvel meydana çıkararak şiddetli bir cezaya çarpmak için Heyeti Aliyeniz huzurunda kati vaitlerde bulunmuş olan Vekil Beyefendiyi mi tavzif etmek lâzımdır. Mesele bundan ibarettir. Arkadaşlarımızdan Muhterem Antalya Mebusu Hoca Rahis Efendi diyorlar ki; Meselede Vekil Beyefendinin şahıslarına karşı itimat ve ademiitimat meselesi mevzuubahis değildir. Kendilerine son derecede itimadımız vardır. Şöyledir, böyledir. Fakat nihayetinde ilâveten diyorlar ki efendiler, eğer biz bu işe derhal vaziyedetmiyecek olursak 500 müfettiş daha gidecektir. Ve on bin yetim ölecektir. Ve neticede hiçbir şey olmıyacaktır. Bu netice ile ilk ifadeler arasında zannederim büyük bir tenakuz vardır. Eğer hakikaten Vekil Beyefendinin şahıslarına karşı itimâtları varsa daha beş yüz müfettişin gönderilmiyeceğine de itimatları olması lâzımgelir. Binaenaleyh böyle bir ifadede bulunmamaları icabederdi. Hiç şüphe yoktur ki Rıza Nur Beyefendi Meclisin intihab edeceği âza kadar ve daha ziyade bu işi takip ve tahkik edecek ve neticesini Meclisi Âliye arz edecektir. Ve bunun böyle olmıyacağını ve beş yüz müfettişin birlerinin arkasına gideceğini ve bunların hiçbir iş göremiyeceklerini ve tahkikatın neticeye iktiran etmiyeceğini tahmin etmek... Zannederim ki bir vekile bundan daha ziyade itimatsızlık olamaz. Böyle bir itimatsızlık için ise elimizde hiçbir sebep mevcut değildir. Bilâkis bütün Heyeti Muhtereme, bütün rüfeka Rıza Nur Beyin bu işi kemali ciddiyetle takibedeceğinden ve neticesini Meclisli Âliye arz edeceğinden ümit vardır. Ve şüphesi yoktur. *(Hay hay sesleri)* Muhterem refikimiz Hamdullah Subhi Bey bu tahkikatı teşriîye meselesini, bu meseleyi geçen seneler Merkez Ordusu Kumandanlığı hakkında Meclis tarafından yapılmış tahkikat ile mezcetmişlerdir. Bu iki mesele arasında, azim fark vardır. Mâlûmuâliniz o vakit bir (Koçgiri İsyanı Hâdisesi) vardı. Bu hâdise dolayisiyle birçok köyler yakılmış, yıkılmış, birçok kimseler nefyedilmişti. Bu isyan hakiki bir isyan mı idi? Hakikaten bir fesat mı idi? Yoksa memurini askeriyenin lüzumsuz bir hareketinden ileri gelmiş bir isyan mı idi? Bunu da iddia edenler vardı. Bunu tahkik etmek, sonra bu isyan yüzünden duçarı zaruret ulan bu ahaliyi yerleştirmek, bunlara muavenet etmek, bunlara erzak dağıtmak için Meclis lüzum görmüştü. Tahkikat yapmak

için beş kişilik bir heyet tefrik etmiş ve Sivas'a izam etmişti. O zaman Müdafaa-i Milliye Vekili bunu hiçbir zaman kendi vazifesine ve kendi haysiyetine karşı tecavüz suretinde veyahut şahsına karşı bir ademi itimat suretinde telâkki etmemişti, Çünkü mesele azîm bir mesele, bir memleket meselesi olduğu için o da Meclisi Âli Heyeti Muhteremesi gibi bu meselle hakkında tamamiyle kanaatbahş bir fikir edinmesini arzu etmişti. Fakat bu diğer mesele ile mezcedilemez. Binaenaleyh bu darüleytamlarda yapılan suiistimalat darüleytamların bizim idaremize geçmeden evvelki zamana aittir. Ondan sonra pek çok ıslahat yapılmış, idare intizam altına alınmıştır. Fakat ondan evvelki suiidareden dolayı Şimdiki idareyi hiçbir suretle suizan altında tutmak doğru değildir.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) (Antalya) — Beyefendi! Darüteytamın halinin feci olduğunu, halen nizam altına alınmadığını Vekil Beyefendi kendisi söylemiştir.

Dr. RIZA NUR BEY (Sinob) — Hayır, hayır öyle söylemedim. Demiştim ki; Bugünkü idare mucibi memuriyet denilemez. Fakat eski idare gibi de değildir. Çok ıslahat görmüştür dedim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Sonra efendiler, muhterem refikimiz Hamdullah Subhi Beyefendi Elcezire Cephesi Kumandanı hakkında yapılmış olan tahkikattan bahsettiler. Bendenizin hatırımda kaldığına nazaran cephe kumandanlığı hakkında doğrudan doğruya, yapılmış bir tahkikat yoktur. İhtimal kendileri hâtıralarında aldanıyorlar. Filvaki bu cephe kumandanlığı hakkında Meclise sual ve istizah takrirleri verilmiş idi. Bu istizah ve sual takrirleri için de lâzım gelen cevaplar verilmiş ve lâzımgelen tedbirler alınmıştı. Nihayette bu cephe kumandanının muhakemesi için hakkında bir muamele yapılmak lâzım ise muamelenin icrası için daire-i aidesine, yani Müdafaa-i Milliye Vekâletine havale edilmişti. Yoksa doğrudan doğruya Meclis tarafından cephe kumandanlığı hakkında yapılmış tahkikat yoktur. Binaenaleyh efendiler! Hamdullah Subhi Bey gayet beliğ bir surette gerek kendisinin ve gerekse Meclisi Alinin Rıza Nur Bey hakkında ki itimadını meydana koydular. *(O muhakkak sesleri)* Diğer taraftan dediler ki, "Hangi sualimize karşı sarih bir cevap aldık, hangi erkânı bize bildirdiler?" Suiidareden bahsettiler, derecesini tâyin etmediler. "Şurası şöyle dediler tarif etmediler" Bu suretle de bu itimadın pek de mutlak olmadığını, meşrut olduğunu ifade ettiler, ettiler. Hâlbuki hakikaten meşruttur. Vekil Bey sizden zaman talebediyor müfettiş göndereceğim, tahkikat yaptıracağını diyorlar. "Ve az zaman zarfında size bu işi neticelendirip burada arz edeceğim diyor. Mukni olmadığı takdirde her türlü muameleyi yapmaya serbestsiniz" diyorlar. Binaenaleyh Şimdi bu cevaba bu müddete intizar etmeden yeniden doğrudan doğruya ademiitimadı tazammum eden böyle bir tahkikatı tesri etmek doğru değildir. Meclisi Âlinizin bu hususta nazarı dikkatini celbetmek isterim. Mademki bilcümle hatipler bu hususta Rıza Nur Beyin şahsına karşı olan itimatlarından bahsettiler; bu itimadı bir müddet daha devam ettirsinler ve neticeye İntizar etsinler. Şayet kendilerinin intizar ettikleri şey hilâfında bir netice-i tahkikat görülecek olursa elinizde sual takriri, istizah takriri vardır. Gayet kuvvetli silâhlar vardır. Onlarla vekilleri mesul etmek kolaydır. Her suretle kendilerini tecziye etmeye hak ve salâhiyetleriniz vardır.. Binaenaleyh kendilerini müdafaa edebilmeleri ve mesuliyetlerini bihakkın idrak ederek işlerini serbest görebilmeleri için kendilerine biraz müddet vermenizi rica ederim. *(Müzakere kâfi sesleri)*

RAHMİ BEY (Sivas) — Şahsımıza taallûk eder bir mesele vardır.

MUSTAFA NECATİ BEY (İzmir) — Fethi Beyefendiye bir sual soracağım. Dünkü gün Rıza Nur Bey Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili sıfatiyle beyanatta bulunurken bütün bu mühim fenalıkların olduğunu kendileri söylemişler ve Meclisi Aliye demişlerdi ki; efendiler, şimdiye kadar yapılan tahkikattan müsmir netice elde edemedim. Birçokları hakkındaki tahkikat evrakını tetkik ederek neticede mahkemelere verdim. Yine cevazı istihdam kararı aldılar ve netice itibariyle hiçbiri tecziye edilemedi. Hiçbir zamanda dâvamı kazanamadım dediler. Binaenaleyh size sorarım bir Vekil ki şimdiye kadar doğrudan doğruya yaptığı tahkikatta muvaffak olamamıştır ve on ayda orduları denize döken bir milletin evlâtlarını bu suretle feci bir halden kurtaramamıştır; bunda doğrudan doğruya Vekâletin kabahati yok mudur? Ama Rıza Nur Bey burada bulunmamıştır. Şahıslarına hürmetimiz vardır. Fakat on ay zarfında yapılan tahkikatın hiçbirisinden bir netice elde edilememiştir diye kendileri de söylemiştir. Hükümetin iflâs ettiğini söylemiştir. Bu memlekette Adliye yok mu Beyefendi?

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Bendeniz bu müzakerede bulunamadığım için Rıza Nur Beyefendinin bu ifadeleri hakkında katî bir şey söyliyemiyeceğim. Fakat zannedersem arada bir suitefehhüm vardır. Hiçbir zaman Rıza Nur Bey bu mesele hakkında yaptığı tahkikattan bir netice hâsıl olmadığını söylememiştir. Her halde Rıza Nur Beyefendi zamanı vekâletinde bâzı yerlerde müteaddit memurlar hakkında yapılan şikâyetleri tetkik ve icabeden memurları tecziye ettirmek istemişse de, bunun neticesinde maatteessüf tecziye ettiremeyip mahkemeler bunların kısmı âzamını beraat ettirmiştir, demek istemiştir. Fakat bu meselede kendisi suiidareye kaani olduktan sonra tahkik memurlarının tahkikatı neticesinde cürmü tebeyyün edenler beraet etmiştir, kurtulmuştur, diye bir ifadede bulunamaz. Çünkü mantıka muvafık değildir ve kabil değildir, böyle bir ifadede bulunmuş olsun, bir suitefehhüm vardır.[97]

[97] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 16 Sayfa 23-25***

15 Eylül 1339 (1923) Cumartesi
Muhtacini Zürraa Tavizen Tohumluk ve Çift Hayvanatı ve Alâtı Ziraiye Verilmek için Tahsisat İtası Hakkındaki Kanun Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim! Şimdi encümen Reisi arkadaşımız Ferid Beyefendinin ifadatından anlaşıldığına göre bu mesele, bir hatır meselesi olarak meydana gelmiştir. Hükümet beş yüz bin liralık bir kanun ile Heyeti Âliyenize gelmiştir. Filvaki bu sene bâzı vilâyatı garbiyede kuraklık dolayısiyle mahsulât fevkalâde noksandır. Bunlara yardım olmak üzere Hükümet Ziraat Bankasına, olan borcuna mahsuben defaten beş yüz bin lirayı Ziraat Bankası vasıtasıyle ve tavizan tohumluk tevzi etmek suretiyle vermeyi teklif etmiştir. Geçen Perşembe günü müzakeratta Heyeti Umumiyenin hemen müttefikan denecek bir şekilde gösterdiği temayül üzerine Maliye Vekili Muhteremi Refikimiz Hasan Bey yine Ziraat Bankasına, borcuna mahsuben daha beş yüz bin lira ilavesine muvafakat etmiştir. Filvaki efendiler! Hükümet Ziraat Bankasına olan borcunu bugün, yarın tediye etmek mecburiyetindedir ve Heyeti Celilenizden bugün, yarın tahsisat talebinde bulunacaktır, Onun için Maliye Vekili Bey beş yüz bin, Lira daha kabul etmiştir. Fakat Maliye Vekili beş yüz bin lirayı kabul etti. Heyeti Celileniz de İzzet Ulvi Beyin bir takriri üzerine yüz bin lirayı kabul etti. Muvazene-i Maliye Encümeni de yüz bin lira daha ilâve ediyor. Şimdi niçin Maliye Vekili Bey ilâve etsin de biz hiç ilâve etmiyelim gibi oluyor. Müzayede şeklini alıyor. Hâlbuki mesele bir müzayede, bir müsabaka meselesi değildir.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Hiç de öyle değildir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Beyefendi Hazretleri! Zatıâliniz dediniz ki, alâtı ziraiye ihtiyacını temin için 4 milyon liraya ihtiyaç vardır. Şimdi ilâve edilecek bu yüz bin lira kâfi midir? *(Değildir, sesleri)* Binaenaleyh bu para ne olacaktır? Kaç kişinin elinde kalacaktır? Bendenize kalırsa yalnız Adana Ovasını son terakkiyatı asriyeye göre, tamamıyla zer'edebilmek için on milyon lira, yirmi milyon lira dökseniz yine veri vardır.

BİR MEBUS — Para buluncaya kadar bekliyecek miyiz?

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurunuz! Eğer Ahmet Bey biraderimizin zannettiği gibi Maliye Vekili Beyefendi, taşın altından 26 milyon, 30 milyon, lira çıkaracak olursa ve buna Heyeti Âliyeniz kaani olacak olursa o zaman bizim bir diyeceğimiz yoktur. O halde hiç beklemiyelim, derhal Maliye Vekili Beyefendiden rica edelim, taşın; altından yirmi milyon lirayı çıkarsın derhal tevzi edelim. *(Alkışlar)*

MAZHAR MÜFİD BEY (Denizli) — Ona yalnız Ahmed Bey kaanidir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Fakat Maliye Vekili Bey diyor ki, beş yüz bin lirayı bankaya olan borcuma mahsuben belki temin edebilirim. Fakat istediğiniz yüz bin lirayı temin edemem, bu açık kalacaktır, diyor. Sonra yüz milyon liralık bir bütçe içerisinde yüz bin lira nasıl olsa temin olunur. Böyle bir mülâhaza nasıl vârit olabilir? Madem ki, dedikleri gibi yüz bin lira temin, olunuyor; bir yüz bin lira daha temin edelim, üç yüz bin lira olsun. Diğer bir arkadaşımızın hatırı için buna yüz bin, lira daha ilâve edelim, dört yüz bin lira olsun. Ferid Bey biraderimiz, bu tahsisata

ilâve ettiğimiz yüz bin lira ile çiftçilere olan borcumuzu ödemek için verilen tahsisat arasında bir münasebet yoktur diyor. Bu, başka paradır öteki de başka meseledir diyor. Hayır, mesele aynıdır. Çünkü varidatımız muayyendir ve mahduttur. Lâstik gibi çekilip uzanacak değildir. Eğer bu yüz bin lirayı buraya verecek olursak vereceğimiz para eksik kalacaktır, iş böyle değildir. Bunun diğer mesele ile gayet sıkı münasebeti vardır. Başka türlü olamaz. Çünkü varidatımız mahdut ve muayyendir. Binaenaleyh bu yüz bin lirayı buraya verecek olursanız öteki yüz bin lirayı elinde senedi olana veremiyeceksiniz demektir. Bunun arasındaki münasebet gayet bahir ve açıktır. Nasıl olabilir ki aralarında münasebet olmasın. Binaenaleyh efendiler! Usulü müzakere meselesi dolayısiyle söz alan arkadaşların sözlerinden işittim ki biz Muvazene i Maliye Encümenine kırk üç milyon lira ile gitmişiz ve Muvazene-i Maliye Encümeni gayet sahi davranmış, bir vekâlete 600 bin lira, diğer bir vekâlete 500 bin lira daha ilâve etmiş. İlâve edebilir. Şimdi de Meclisi Âliniz yüz bin liralık tahsisatı bir takrir dolayısiyle kabul ediyor ve Muvazene-i Maliye Encümeni buna daha yüz bin lira ilâve ederek iki yüz bin lira ile buraya geliyor. Zannedersem prensip nokta-i nazarından bu usulde gidecek olursak, yahut varidatı düşünmiyerek sarfiyatı tezyid edecek olursak bu suretle birçok haklı olarak yapmakta olduğumuz masarifatın açık kalması veya, aylarca memurinin, jandarmanın, polisin, şunun, bunun birkaç ay maaşsız kalmaları ile neticelenecektir.

AHMED FERİD BEY (Kütahya) — Fethi Beyefendi, onu tahsisat meselesinde müzakere ederiz.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Tahsisat koyacak olursanız diğer bir cihetten o parayı temin etmek için varidat kanunlarına zam yapmak icabeder. Yoksa Maliye Vekili Bey bu tahsisatı temin edemem dediği zaman bu tahsisatı zammederseniz o, yalnız kâğıt üzerinde kalır, tediye olunamaz ve umuru mâliyemizde teşevüşten başka bir netice vermez. Bu itibarla eğer Muvazene-i Maliye Encümeni ve Muvazenei Maliye Encümeni ile beraber Heyeti Celileniz bu zammiyata mukabil vergiler vaz'ederse, ondan sonra hâsıl olacak zam en mührem olan ihtiyacatımızı temin edecek surette varidatımı temin ederse o zaman yapılabilir. Yoksa, varidat belli olmadan masrafları tezyidetmek kârı âkil değildir zannederim.[98] *(Müzakere kâfi sesleri)*

[98] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 19 Sayfa 138-139***

19 Eylül 1339 (1923) Çarşamba
Kaymakamlar Maaşatının Tayininde Dahiliye Vekâletinin Serbest Bırakılması Hakkındaki Kararname Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim! Muvazene-i Maliye Encümeni namına Mazhar Müfid Bey izahat verdiler. Yalnız bir noktada Heyeti Âliyenizi lâyikiyle tenvir edemediler. O da kaymakamların sınıf üzerine taksim olunduğuna dair bir fikir dermeyan ettiler. Bu, suitefehhümü mucibolabilir mesele bu değildir. Mesele bugün bilfarz otuz veya kırk, birinci sınıf kaymakamımız vardır. Yüz şu kadar ikinci sınıf kaymakamımız ve yüz şu kadar da üçüncü sınıf kaymakamımız vardır. Bu, birinci sınıf kaymakamlıklar daima işgal edilmiştir. Bazan ikinci sınıftan olup da bihakkın terfie kesbi istihkak edenler vardır. Bunlara yer açılmadığı için, müstehak oldukları hakkı terfii kendilerine bahşedemiyoruz ve maaşlarını kemafissabık iki bin beş yüzde ipka ediyoruz. Kezalik üçüncü sınıftan olup da İkinciye geçmek istidadında olanları mecburen üçüncü sınıfta bırakıyoruz. Bunun da sebebi, Mazhar Müfid Bey biraderimizin izah ettiği veçhile geçen seneki gibi Muvazene-i Maliye Encümeninin «Birinci sınıftan şu kadar olacak, ikinci sınıftan şu kadar olacak, üçüncü sınıftan şu kadar olacak» diye miktarı tahdidetmiş olmasıdır. Bizim istediğimiz şey, kaymakamlar için muayyen olan tahsisatı -ki bütçenin bir faslının bir maddesindedir- bunu tecavüz etmemek şartiyle kaymakamları ikinci sınıftan birinci sınıfa veya üçüncü sınıftan ikinci sınıfa nakletmek salâhiyetini vekâlete bahşediniz. Bu salâhiyeti geçim sene Heyeti Âliyeniz valiler hakkında Dahiliye Vekâletine bahsetmişti. Bunun üzerine biz valilerin ehliyetine, kıdemine ve bulundukları mevkiin tarzı maişet ve pahalılığına nazaran maaşlarını yine bütçede muayyen olan tahsisatı tecavüz etmemek şartiyle tâyin etmiştik.

Bu talebi Meclisi Âlinizden yapmaya bizi sevk eden ikinci bir sebep daha vardır. O da Meclisi Âliniz Muvazene-i Maliye Encümenine verdiği salâhiyet üzerine encümen kaymakamların derecesini tâyin ettiği zaman henüz vilâyatı müstahlâsa işgal altında bulunmakta idi. Lehülhamd düşman oralardan tardolunduktan sonra muhtelif yerlere kaymakam gönderdik. Fakat evvelce (Birinci sınıftan şu kadar ikinci sınıftan şu kadar üçüncü sınıftan şu kadar) diye tesbit edilen kaymakamların adedi eskisi gibi sabit kalmıştır. Bittabi vilâyat-ı müstahlasaya ekseriyetle gönderdiğimiz memurlar muktedir olanlardan ve birinci sınıfı ihraz etmiş bulunanlardan ibarettir. Bunlardan bir kısmının hatta maaşlarını veremez olduk. Çünkü adedi muayyeni tecavüz etmeye başladı. O itibarla Heyeti Âliyenizden istirham ediyoruz ki, kaymakamlara aidolan fasıl ve madde katiyen değişmeni ek üzere ve buradaki tahsisatın yekûnunu bir para tecavüz etmemek üzere bu madde dâhilinde bâzı üçüncü sınıf kaymakamların ikinci sınıfa ve bâzı ikinci sınıf kaymakamların da birinci sınıfa nakline müsaade buyurulma sim ve evvelce bu sınıflar üzerindeki tahdidat ki, Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından yapılmıştı, bu tahdidatın ref edilmesini Heyeti Aliyenizden istifham ediyoruz. Mesele bundan ibarettir. Başka mesele yoktur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim! 1338 senesinde bendeniz Muvazene-i Maliye Encümeninde bulunuyordum. Muvazenei Maliye Encümeni, Dahiliye bütçesinin tetkikini bendenize havale etti. Bendeniz vilâyat tahsisatının muayyen olan miktarını tecavüz etmemek şartiyle kaymakamlar ve valiler kadrosu üzerinde biraz tetkikat yaptım. O vakit muayyen kaymakamlıkta, değil, otuz zata otuzar lira vermek üzere

birinci sınıf, elli dört zata yirmi beşer lira vermek şartiyle ikinci sınıf, iki yüz otuz zata da yirmişer lira vermek şartiyle üçüncü sınıf olmak üzere bir tertip yaptım ve bu kaymakamlar maaşatı yekûnundan da yüz on iki lira tasarruf edildi.

Valilere gelince; Birinci sınıfa yüz, İkinciyi seksen, üçüncüye altmış lira tahsis edildi. Yine bütçedeki tahsisat tecavüz etmedi. Dahiliye Encümenince tesbit edilen şu şekli Muvazene-i Maliye Encümeni de kabul etti. Vekâlet makamında Dahiliye Encümeni de beraber olduğu halde içtima ettik, bunu orada tesbit ettik; Meclisi Âliye geldik. Meclisi Âli bu teshil ettiğimiz şekli tamamen kabul etti. Yalnız valiler maaşatında vekâleti serbest bıraktı. Kaymakamlar maaşatı da otuz şahsa otuz, ellidört şahsa yirmibeş, mütebakisine de yirmi lira verilmek suretiyle teshil olundu. Zannederim, bilâhara memaliki meşgule istirdadolunduktan sonra oraya muktedir kaymakamlar göndermek iktiza, etti. Meselâ ikinci sınıftan olan bin kaymakama, seni terfi ettirdim, falan yere gideceksin, denildi ve bu suretle yirmibeş kaymakamlık daha açılmış oldu. Dahiliye Vekâletinin elinde tahsisatı yoktu ki onlara maaş versin. Meclise müracaat edilip mezuniyet de alınmadığı için Muyazene-i Maliye Encümenine vekâlet müracaat etti. Bu istihlâs edilen, yerlere gönderilenlerin maaşatına karşılık istedi. Muvazene-i Maliye Encümeni bunu reddetti. Bunun üzerine bu kaymakamlar sızlanmaya başladı. Bizi terfi ettirdiniz, gönderdiniz, hâlâ üçüncü sınıf maaş veriyorsunuz ve hâlâ da o surette alanlar vardır. Şimdi Dahiliye Vekâleti fazla tahsisat istemem, diyor. Yani şu tesbit edilen kadro dâhilindeki maaştan sarf edilmek üzere vilâyatı müstahlasaya terfian gönderilenler de karıştırılarak yine otuz kaymakama birinci sınıf maaş verilecek. Şimdi soruyorum! Bendeniz otuz şahsa; birinci sınıf maaş verilmesini Meclis kabul ettiği halde birinci sınıf maaşla tâyin edilen bir şahsın hakkı ref'edilerek onun yerine başka bir şahıs mı kaim olacak? Bu doğru değil, mademki memaliki müstahlasaya bir kaymakam gönderilmiştir, sınıftan da terfi ettirilmiştir, onların terfileri için vekâletin ayrıca tahsisat alması, doğrudur. Şu şekil bozulmamalıdır Otuz zat bugün otuz lira maaş alıyor. Ona "Sen şimdiye kadar otuz lira aldın, bundan sonra sen yirmibeş lira al da, senin yerine Bandırmakla bulunan bir kaymakama otuz lira vereceğiz" demek ve böyle bir salâhiyet istemek nasıl olur? Anlamıyorum... Binaenaleyh tahsisatı tezyidetmek daha doğrudur. Bunlar hakkı mükteseptir. Bunları almak muvafıkı adalet değildir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Biz istiyoruz ki müstahak olan kaymakamların sınıflarını terfi ettirelim. Teklifimiz bundan ibarettir. Süleyman Sırrı Beyefendi başka bir zanna kapılmıştır. Biz mevcudolan kaymakamları sınıflarını tezyidetmek için bunu yapıyoruz. Tenzil etmek gibi bir teklif yoktur ve şimdiye kadar üçbin kuruş maaş alan bir kaymakamın sınıfını tenzil ederek bunu ikibin beşyüz kuruşa indirmek gibi bir şey mevzubahis değildir. Bunu nereden buldular? Anlıyamıyorum. Zannediyorsunuz ki kurtarılan yerlere gönderilen kaymakamlar terfian gönderdik ve bunlar bilfarz otuz kişidir. Bunların haricinde terfiat yaptık ve bunun için başkaları, meselâ Anadolu dâhilinde bulunan kaymakamlardan birinci sınıftan olanların maaşlarını tezyidettik. Böyle bir şey yoktur. Bilâkis böyle bir şey yapamadığımız için; zaten Meclisi Âlinizden istirham ediyoruz ki, bu aded kaydı ref'edilsin. Çünkü vilâyatı müstahtasaya terfian bir kimseyi göndermedik. Birçok kaymakamlar, biliyorsunuz açıkta bulunuyordu. Bunların ekserisi birinci sınıf idi. Kurtarılan yerlere kaymakam göndermek lâzımgeldiği zaman o açıkta bulunan ve sınıfları birinci sınıf olan veyahut ikinci sınıf olan birçok kaymakamları göndermeye mecbur olduk. Bunların sınıfları

birinci sınıf iken oraya, gittiği için ve tahsisat da muayyen olduğu için daha doğrusu birinci sınıf kaymakamların adedi muayyen olduğu için bunlara fazla maaş vermedik, üçüncü sınıf maaşı verdik. Mesele budur. Yoksa hukukunun izalesi meselesi değildir. Bilâkis mevcudolan hukukunu temin ve tatmini meselesi mevzuubahistir. Tahsisatı katiyen tecavüz etmiyeceğiz. Bu tahsisat dâhilinde mümkün olduğu kadar mevcudolan hukukun tatmini için biz kaymakamların maaşatına zammedeceğiz, istediğimiz başka bir şey değildir.

HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) — Vekil Beyefendi! Kaymakamlar yine üç sınıf üzerine mi olacaktır? Yoksa iki bin veya üç bin, bilfarz iki bin yedi yüz gibi maaşların mevzu olacaktır?

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Evet maaşları yine eskisi gibidir. Üç bin, iki bin beş yüz, iki bin olmak üzere birinci, ikinci, üçüncü sınıf kaymakamlıklar olacaktır. Fakat valilerin adedlerinde meselâ birinci sınıftan şu kadar vali bulunacak, üçüncü sınıftan şu kadar vali bulunacaktır diye bir şey yoktur. Heyeti Âliyeniz o zaman buna lüzum görmemiştir, lüzumuna göre bunların tâyini salâhiyetini Dâhiliye Vekâletine bahsetmiştir. İcabına göre birinci sınıftan veya ikinci sınıftan vali tâyin ve izam etmek salâhiyetini vekâlete bahsetmiştir. Bir şartla, bütçede mevcut tâhsisatı tecavüz etmemek şartı ile. İşte biz aynı salâhiyeti kaymakamlar hakkında da istiyoruz. Başka bir şey istemiyoruz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Vekil Beyefendi! Meclisi Âli 1338 senesinde birinci sınıf kaymakamların adedini tâyin etmiştir. Simdi zatı alileri bu tahdidi ret ettirmek istiyorsunuz. İki kayıt red edildiği zaman birinci sınıfın adedi otuzdan aşağı olmıyacak, yukarı olacaktır.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Tabiî, yukarı, olacak.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Yukarı olunca nasıl olur da tahsisatı tecavüz etmez?

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Bir mahalde bir kaymakam azlolunuyor veyahut terfi ediyor, bir tarafa gidiyor. Onların geri kalan maaşlarını vekâlet, idareden fazla olarak diğerlerine verir. Mesele budur.

REİS — Efendim, müsaade buyurunuz! Kifayeti müzakere takriri vardır.[99]

[99] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 21 Sayfa 190-192***

26 Eylül 1339 (1923) Çarşamba
1339 Senesi İkinci Altı Aylık Tahsisat Kanunu Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Kastamonu Mebusu Muhterem Halid Bey biraderimiz nutuklarında İstanbul idaresinden bahsettiler ve Heyeti Vekileden rica ederim. İstanbul bir vilâyet halinde idare ediliyor, bu kabil değildir. İstanbul'un usulü idaresini tâyin edecek bir kanunla Meclise gelsinler dediler. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, İstanbul'un bugünkü şekilde yani vilâyetle idare olunması İstanbul'un idaresi için gayrikâfidir. Hâlbuki efendiler! İstanbul, asırlardan beli vilâyetle idare ölünüyor. Başka suretle idare olunduğu yoktur. İstanbul'un eski idaresi ne ise yine aynı idaredir. Başka bir şekil vermedik. Yalnız bir farkı varsa, o da Merkezi Hükümet İstanbul'dan kalkıp Ankara'ya gelmiştir. Fakat İstanbul vilâyeti ki Şehramaneti ve Polis Müdüriyeti Umumiyesi ve devam saireden mürekkebdir. Eski şekli idare ne ise yine aynı şekil devam etmektedir. Gerek bu ifadeden, gerekse bâzı matbuatta görmekte olduğum fıkarattan anlıyorum ki; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine; İstanbul'u ihmal etmek, İstanbul'u ihmal etmiş olmak, İstanbul'u kendi haline terk eyliyerek idaresini hafif surette tutmak gibi bâzı ittihamat serd olunmak isteniyor. Hayır efendim! İstanbul'un gerek ticaret ve irfan nokta-i nazarından ve gerek eski payitah olması itibariyle haiz olduğu ehemmiyeti azîmeyi derkederek hiçbir zaman, İstanbul'un idaresini ihmal etmedik şunu arz edeyim ki, umumi bütçemizin rakamı pek iyi hatırımda değildir yani yüz milyonluk bütçemizin bugün yirmisekiz, otuz milyona karib bir miktarı İstanbul'a sarf edilmektedir. Bunun için İstanbul idaresinin ihmali doğru olmaz zannederim. Fakat İstanbul idaresi bütün bütçeyi ve yahut bütçenin hemen nısfına yakın bir miktarını İstanbul'a tahsis etmek ve birtakım yeni yeni teşkilâta tâbi olması için Heyeti Vekilenin teklifatta bulunmasını arzu ederseniz. Bendeniz bu fikre iştirak edemem, Çünkü İstanbul'a şimdiye kadar birçok zamanlar Merkezi Hükümet olmak dolayısiyle birtakım masarifat ihtiyar edilmiş fakat Anadolu bu masraflardan mahrum kalarak ihmal edilmiştir. Birçok mektepler, fabrikalar ve müessesat hep İstanbul'a inhisar etmiştir. Anadolu büsbütün mühmel bir halde kalmıştır.

Efendiler! Şurasını arz etmek istiyorum ki; bizim bugün bütün Anadolu'daki Emniyeti Umumiye teşkilâtı, polis neferatı, komiseri ve saire bindokuzyüz kişiden ibarettir ve İstanbul'un Emniyeti Umumiye teşkilâtını aynen ipka ettik ki bu, üçbin üçyüz kişiye baliğ olmaktadır. Şimdi yalnız İstanbul üçbin üçyüz polisle idare olunuyor ve bütün Anadolu'nun idaresi ancak bindokuzyüz polisle temin ediliyor. Bu da gösteriyor ki İstanbul hiçbir zaman ihmal edilmiş değildir. İstanbul'un idaresi ihmal edilmek veyahut her hangi bir suretle hissiyatta bulunmak ve bilhassa bendeniz gibi İstanbul Mebusluğiyle müşerref olan bir kimsenin hatırından geçmez. Fakat Hükümet bütün tertibatta ve bütün teşkilâtta adaleti, menfaati umumiyeyi düşünmek mecburiyetindedir ve her hangi bir kasabanın hususi menfaatini ve imtiyazatını tanımak ve ona göre masarifini tezyidetmek cihetini iltizam edemez kanaatindeyim.

Bu vesile ile altı aylık tahsisat kanunu dolayısiyle; rüfekadan bazılarının dermeyan ettikleri mütalâata cevap vermek isterim. Rüfekadan birçokları jandarmanın maaşının kifayetsizliğinden bahsettiler ve jandarma maaşatının tezyidini talebettiler ve Halid Bey biraderimizle diğer bâzı arkadaşlarımız da zâbitanın maaşlarının kifayetsizliğinden ve zam icra edilmesinden bahsettiler. Bâzı rüfeka da iktisat ve Nafıa bütçelerindeki

tahsisatın ademi kifayesinden ve bunu behemehal tezyidetmek lüzumunu ileriye sürdüler. Diğer birtakım arkadaşlar da Maarif tahsisatını gayrikâfi buldular ve bunu şu veya bu miktarda tezyidetmeyi teklif ettiler. Efendiler! Şu mü'talâat gösteriyor ki gönderdiğimiz masarifat cetvelini gayrikâfi buluyorsunuz.

Bu, bizim için mucibi teşvik bir keyfiyettir. Binaenaleyh bu gibi mübalâatı nazarı itibara alarak ileride bütçemizi daha ziyade kabartabilmek için Heyeti Âliyenizin Varidat kanunlarımızı o nispette tezyidedeceğine dair ümit beslemek icabediyor ve Heyeti Âliyeniz varidatı ona göre tezyidedecekse bu masarifatı arzu edilen surette tezyid gayet kolaydır ve sizi temin ederim ki, her şeyden ziyade bunu en büyük süratle yapacak olan Dahiliye Vekili sıfatiyle bendeniz ve diğer arkadaşlarımdır. Biz de zâbitana, jandarmalara, memurine çok miktarda maaş vermek taraftarıyız. Fakat evvelâ iş parayı bulmaktadır. Varidat kanunları Meclise geldiği zaman temayülâtı umumiye ile mütenasip bir surette kanunlarımızı hüsnü telâkki buyurur ve ona göre varidatımızı tezyidedenseniz mesele hallolmuştur. *(Handeler) (Vur abalıya, sesleri)* Fakat Heyeti Vekile bugünkü mevcudolan vergilerin nisbetsiz bir surette tevzi edildiğini, daha, doğrusu bugünkü mevcudolan vergilerden ancak birinin cüz'i bir miktar ki onu da evvelce programımızda arz etmiştim, tezyit imkânına, kaanidir. Diğer vergilerin hattâ bâzısının tenkisi lüzumuna kaanidir. Mamafih varidat ve masarifatı devlete vaziülyed olan Heyeti Âliyeniz varidatı tezyid- etmek suretini kabul ederse maalmemnuniye biz de masarifatımızı o nisbette tezyideder ve memurlarımıza fazla maaş veririz. Yoksa yalnız masarifatı tezyidetmek beyhude yere masarifi kabartıp bütçeyi büyütmek ve açığı kabartmak ve senenin nihayetinde her memurun, zâbitanın, jandarmanın ve sairenin üç, dört aylık maaşını tedahülde bırakmak demektir ki, bu da kârı aklolmaz. Halis Bey biraderimiz de eski memurların bir kısmının dışarıya atılmış olmasından dolayı birtakım yeni memurların hizmete alındığından bahsile bundan sonra alınacak memurların Mektebi Mülkiye ve Mekâtibi Âliyeden mezun olanlardan seçilmesi lüzumunu teklif ettiler ki, bu hakikaten doğrudur. Fakat bu mesele birkaç seneden beri tatbik edilen bir meseledir zannederim. Ancak kendileri bu hususta lâyıkiyle malûmat alamamışlardır. Biz memuriyetlerimizi mekâtibi âliye mezunlarına veyahut bu derece tahsili haiz olan ve bilimtihan liyakati tebeyyün eden zevata hasretmişizdir, yoksa öyle keyfemettefak liyakati gözetlemeden hiçbir memur aldığımız yoktur.

Feridun Fikri Bey biraderimiz de Ankara'da Şehramaneti teşkili lüzumundan bahsettiler ve bu bahta yapılacak kanunun bir an evvel getirilmesini söylediler. Bendeniz de hakikaten böyle bir teşkilâta, taraftarım ve bunun için bir kanun da hazırladık. Fakat bunu, belediyenin şimdiki haliyle mütenasip bir teşkilât suretinde yapmak lüzumu vardır. Yoksa, büyük miktarda bir emanet teşkilâtı yapacak olursak şehrin varidatının mühim bir kısmı bu teşkilâta memur edeceğimiz zevata hasrolunacağından sokaklar yine eski halinde çamurlu bir halde kalmış olacaktır. Onun için bu teşkilâtı mümkün olduğu kadar tanzim ve imarında nezafete riayet edilmesi hususunda Şehremanetine veyahut Ankara Belediye Riyasetine daha büyük bir mesuliyet tevcih etmek lüzumunu ihsas edeceğiz ve bu suretle bugünkü şekilde değil Hükümet tarafından mensubolunması şeklini ileri süreceğiz. Tâ ki faaliyet göstermediği takdirde daha ziyade faaliyet gösterecek birisiyle tebdili mümkün olabilsin.

Feridun Fikri Bey, ihtiyat zabitleri için Hükümetin teşkilât yapmaya başlamasını, ancak kendi takrirleri ki zannederim, pek yakında verilmiştir. Ne zaman verildiği

hatırımda, değil, üzerine bir şev yapılmış. Böyle bir şey varit değildir, doğru değildir. Böyle bir malûmatı nereden almışsa yanlış almıştır. Hükümet ihtiyat zabıtanı için idari nokta-i nazardan mümkün olan teşkilâtı yapmak için kararlar almıştır. Bunun için Feridun Fikri Beyin takrirlerine intizar etmemiştir. Tabiî takrirleri daha evvel gelmiş olsaydı Feridun Fikri Beyin takririnden, de istifade etmek isterdik. Yalnız bir hakikat vardır ki, Hükümet bu takrirden evvel kararını vermiştir. Fakat efendiler! Bir noktayı bilvesile -burada kendileri şey ettiği için- şurada arz etmek istiyorum. Dediler ki, bu faal anasırı, bu çalışkan ve fedakâr zâbitanı bir an evvel müstahsil vaziyete koyabilmek için Hükümet lâzım gelen kanunlariyle Meclise gelsin. Efendiler! Bunun Türkçesi şudur. Bunları müstahsil bir hale kaymak dernek yani kendilerine -vâridolan teklifleri şu idi- üçer bin, beşer bin lira kıymetinde arazi vermek bunların, bedelini tecil etmek ve taksite bağlamaktır. Efendiler! Bu basit bir hesaptır. Beş bin ihtiyat zabitimiz vardır. Her birine üçer bin liradan hesap ederseniz onbeş milyon lira eder. Sonra daha bâzı tekâlif de vardır. Aşar Vergisinden kendilerini istisna etmek gibi ki, Heyeti Vekile bunu da suiistimalâta müsait görmüştür. Çünkü her hangi bir ihtiyat zabiti sıfatiyle bir arazi işletecek olursa ve onun da Âşar Vergisinden istisnasını kabul edecek olunsak birçok adamlar belki bendi arazilerinin ihtiyat zabiti tarafından işletilmekte olduğunu iddia edebilirler. Onun için bu cihetleri de muvafık bulmadık. Bunu da umumi olarak arz ediyorum. Eğer Hükümetin elinde her hangi bir çalışkan bir anasırı derhal müstahsil haline kaymak kabiliyetti mevcudolsaydı ve bir kanunla birçok adamları müstehlek vaziyetinden müstahsil vaziyetine geçirmek mümkün olsaydı Hükümet hiç düşünmez, memlekette mevcudolan ahalinin yüzde doksanını derhal müstahsıl vaziyete koymak için bunu bir fırsat ittihaz ederdi. Zannederim ki, kanunla bir adam müstâhsil haline gelemez. Ancak kendi sâi zatiyesiyle, kendi fedakârlığıyle, kendi alınteriyle müstâhsil haline gelir. Bunun için icabeden İdarî hususâtta kendilerine yardım etmek lâzımgelir ve ilk hayata atıldıkları vakit her şeyden mahrum kalmamaları için Hükümetin kendilerine lâzım gelen muaveneti yapması lâzımdır. Onun için bir; kanun takdim eder. İnşallah Heyeti Aliyelerinde de mazharı kabul olur, onlara lâzım gelen suhuleti ifa ederiz. Lâkin bundan başka büyük mikyasta Aşar vergilerini, Temettü vergilerini affetmek, yahut herkese üçer bin lira itibar vermek gibi ben- denizce gayrikabili icra, olan noktalarda muhterem ve fedakâr arkadaşlarım. ısrar edecek olurlarsa beyhude yere vakit geçirmiş olacaklar ve müstahsil vaziyetine girmeleri de ki kendi arzuları bu noktadadır. O nisbete teahhur etmiş ol araktır.

Efendiler! Bâzı arkadaşlar da esasen Heyeti Vekilece musammem olan şeylerden, programımızda bahsedildiği gibi behemehal yapılması lâzım gelen şeylerden bahsettiler. Meselâ; Askerî Fabrikaların behemahal Anadolu'da tesisini ve kezali'k diğer fabrikaların da Anadolu'da tesisini söylediler. Heyeti Vekilenin mütaaddit fırsatlardan bilistifade arz ettiğim veçhile gayesi bundan ibarettir. Bunun için bunu tekrar mevzuu bahsetmek lüzumsuzdur. Heyeti Vekile bunun için Heyeti Âliyenize karşı taâhhüdatta bulunmuştur. Biz isteriz ki; gerek Askerî Fabrikalar gerekse şayak fabrikaları, kumaş fabrikaları ve sair fabrikalar Anadolu'da teessüs etsin ve memleketin müdafaası mecburiyeti hâsıl olduğu zamanlarda müdafaamızı temin etmek için biz hailce muhtaç bir halde kalmıyalım. Dâhilde vesaiti müdafaamızı kolaylıkla temin edelim. Bu nokta-i nazardan, bittabi bu fabrikaların Anadolu'ya nakli icra edilecektir. Bu, zamanla yapılır. Bir arkadaşımızın dediği gibi, Bünyan'daki çağlıyanlardan istifade edilecektir. Orada da

fabrikalar vücuda getirilecektir. Fakat bittabi ondan evvel, bu tahsisatın verilmesi ve işe başlanması lâzımgelir.

REİS — Efendim! *(Müzakere kâfi sesleri)* Onbeş arkadaşın daha sözü mukayyettir. Kifayeti müzakere teklifi de yok, şimdi bir takrir gelmiştir.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Reis Bey istirham ederim, bir saat evvel Meclisi Âli bir karar verdi, söz alan arkadaşlar kâmilen söyliyecekler. Binaenaleyh iki saat evvel verilmiş olan karardan nükûl edersek, nasıl olur da ben, bu sıfatı mebusiyete lâyık bir adam olabilirim?

REİS — Hilmi Beyefendi! Riyaset henüz izahatını bitirmedi.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Zatıâliniz kifayet takriri veren yoktur dediniz. Demek istiyorsunuz ki... *(Handeler)*

REİS — Çok rica ederim; kifayet takriri yoktur. Arkadaşlardan daha on beş zat söz almıştır dedim. Size kifayeti müzakere hakkında bir şey arz ettim mi ki; söze karışıyorsunuz?

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Rica ederim, şimdi kifayet takriri yok demek?

REİS — Rica ederim Hilmi Bey... Efendim şimdi bir kifayet takriri daha geldi. Kifayeti müzakereyi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmemiştir efendim.

Efendim, yarın öğleden sonra saat bir buçukta içtima etmek ve aynı ruznameye devam etmek üzere celseyi tatil ediyorum.[100]

[100] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 26 Sayfa 316-319***

2 Teşrinievvel 1339 (1923) Salı
Asayişin Muhtel Bir Şekil Aldığı Aydın, Ödemiş, Denizli, Burdur, Dinar, Çivril, Sandıklı, Eğirdir ve Uluborlu'da İdarei Örfiye İlân Edilmesine Dair İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Tezkeresi Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendiler! Bundan takriben iki ay evvel Aydın mıntakasında asayiş gayet endişebahş bir şekil almıştı. O havalinin hususiyetini bilen arkadaşlarımızca da malûmdur ki, orada öteden beri zeybeklik ve efelik ananatı cari olduğu için şekâvet âdeta mezmûm bir sanat, addolunmuyor. Bilâkis efelik, eşkiyalık bir nevi mertlik ve bahadırlık addolunuyor. Bu itibarla ve bundan evvel o havalinin, bu suretle birçok meşhur şakiler yetiştirmiş olması ve bazılarının affa nail olması dolayısiyle bunların canlı olarak gösterdikleri suimisal veya hüsnümisal -artık nokta-i nazara göre değişebilir- dolayısiyle Aydın gibi memleketimizin en zengin ve en mâ'mur bir livası iktisat ve ziraat nokta-i nazarından, hulâsa birçok nokta-i nazardan âdeta mefluç bir hale gelmiştir. .Jandarmanın, biliyorsunuz, bir kısmı mühimmi terhis edilmişti. Yerlerine alınan efrat acemiydi ve henüz yerlerine vâsıl olmamıştı. Ordunun kuvvei külliyesi daha ziyade boğazlarda, Bursa ve İzmit civarlarında tekasüf etmiştir. Binaenaleyh ahali daha ziyade bizar olmuş ve bize mütaaddit defalar tedabiri şedideyle, tedabiri fevkalâdeyle bu şekavedin izalesini rica etmişlerdir. Bazıları da bu şekâvet izafe edilmediği takdirde hicrete âmâde olduklarını yazıyorlar. Efendiler hakikaten o zaman mahsul zamanıydı ve o zaman halkın idrak edeceği mahsulünü satıp elde edeceği parayı üzerinde taşıması bir tehlike teşkil ediyordu. Herkes mahsulünü terk etmiş, gayet mühim bir buhranı iktisadi alamda bulunuyordu. Bendeniz bimünasebe o zaman İzmir'de bükmüyordum. Aydın ve havalisinde ve ödemiş taraflarından gelmiş olanların birçokları herçlibâd-âbâd bu şekâvetin izalesini musırrane bir surette talebettiler. Sonra efendiler! Denizli, Afyon Karahisar ve Isparta livalarında üç seneden beri icrayı şekâvet tamiş olan ve ahiren tenkit edilmiş bulunan bir Kocamustafa çetesi var. Bu şaki hakikaten şimdiye kadar misli nâdir görülmüş mezalimde ve hunharlıkta bulunmuş, birçok asker ve jandarmalarımızı şehâdetmiş, cephane almış, silâh almış, birçoklarını katletmiş şakî bâr adam.

REFİK BEY (Konya) — Tuttuklarını dini diri yakıyorlarmış.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bu da o havalinin asayişini fena halde tehlikeye sokmuştur; Bu itibarla orada asayişi temin edebilmek, mümkün olan tedabiri behemahal almak için muhakkak bir surette İdare-i Örfiyenin ilânını muvafık gördüm ve bunu Heyeti Vekile arkadaşlarıma izah ettim. Onlar da muvafakat ettiler. Bir ay müddetle muvakkat olmak ve lüzum görüldüğü takdirde tekrar temdidi düşünülmek ve sırf şekâvet hâdkatına münhasır olmak şartiyle ifân ettim. İdare-i Örfiyelerden geçen sene Meclise malûmat verilmek âdet olduğu için Meclisi Âlinizi bundan haberdar ettim. Bu suretle mesele Dahiliye Encümenine intikal etmiş ve Dahiliye Encümeninin nokta-i nazarını şimdi Mazbata Muharriri Ali Şuurî Bey Meclisi Âlinize izah etmiştir. Ali Şuurî Beyin izahatından anlıyorum ki, kendileri hakikattan daha ziyade nazariyat vâdisinde ve daha doğrusu evham vadisinde yürümüşlerdir. *(Evham değil, hissiyat sesi)* Evet, hissiyat dairesinde yürümüşlerdir. Evham şu demektir ki, Hükümetin vazifesi ahalinin bilcümle hukukunu gasbetmek, meskenlere tecavüz etmek veyahut masuniyeti şahsiyeyi büsbütün ihlâl etmek ve pek mukaddes tanıdığımız hukuku şahsiyeye tecavüz

etmek suretinde düşünülmesi demektir. Hâlbuki efendiler! Bugün bilâkis o havaliyi üç seneden beri kasıp kavurmakta bulunan Koca Mustafa çetesi de rüfekasiyle beraber tenkil edilmiştir.

Efendiler! İdare-i Örfiye ihtilâl halinde Hân olunur. Fakat ihtilâl, ne demektir? Emniyeti dâhiliyenin muhtel olması demek midir? Yoksa siyasi bir mahiyeti haiz mildir. Hükümete karşı isyan husul bulacağı Zaman mı ihtilâl olur? Bunu tetkik etmek lâzımgelir. Pekâlâ biliyorsunuz ki, iki sene evvel Yunan donanması Samsun'a geldiği zaman ve birçok mebaniyi yaktığı zaman derhal İdare-i Örfiye ilân etmek lüzumu hâsıl oldu ve muvakkat bir müddet için İdare-i Örfiye ilân edildi. Böyle fevkalâde zamanda İdare-i Örfiye ilân edilmezse birtakım çapulcu herifler karışıklıktan istifade ederler, yağmagerliğe ve birçok evleri yakmaya teşebbüs ederler. Bu böyle olduğu surette emniyeti umumiye muhtel olur. Bundan da bütün erbabı namus mutazarrır olur. Buna mâni olmak için, bu gibi fena anasın derhal tedibedebilmek için İdare-i Örfiye ilâh edilir ve buna mümasil emsalleri irae edebilmek mümkündür. Pekâlâ bilirsiniz ki, efendiler! İstanbul şimdiye kadar hemen hemen İdare-i Örfiyeyle idare olunmuştur. Yalnız bendeniz İdare-i Örfiye ilânının suiistimal edilmemesi taraftarıyım ve buna fevkalâde itina etmekle mükellefim. İdare-i Örfiyenin matbuatı susturmak veya sansür mahiyetinde istimal etmek veya kanunlarımızla ahaliye bahşedilmiş olan hukuku esasiyeyi ihlâl etmek ve yahut şimdi beyefendinin buyurduğu gibi birtakım adamları başka tarafa sevk etmek gibi sırf siyasî bir maksatla ilân edilebileceğini katiyen reddederim ve böyle bir fikirle ilân olunmamıştır. *(Alkışlar)*

İstanbul'da şimdiye kadar devam etmekte olan İdare-i Örfiyelerin zamanı çoktan geçmiştir ve Meclisi Âliniz ne böyle bir İdare-i Örfiyenin ilânını kabul eder, ne de böyle bir İdare-i Örfiyeyi ilân edecek vekilleri kabul edebilir. Ancak düşününüz. Aydın livasında bütün halk mahsul zamanında bu tedhişten ve şekâvet yüzünden evlerinden çıkamıyacak bir hale gelirlerse ve milyonlara baliğ olan mahsulât ağaçlar üzerinde çürüyecek olursa ve hattâ bütün memleketin büyük ümitler bağladığı Aydın livasının hayatı iktdisadiyesi ihlâl edilecek olursa; bütün bu havalide İdare-i Örfiye ilâmiyle fenalıkları izale ederek elde edeceğimiz menfaat mi daha büyüktür? Yoksa, bu tadadettiğim ahvalin temadisi suretiyle hâsıl olacak ahval mi daha iyidir? İdare-i Örfiye ilân edilmeden bu da hallolunabilirdi diyorlar. Hallolunamaz ve hallolunamamıştır. İdare-i Örfiyenin neticesinde bu üç seneden beri orasını kasıp kavurmakta olan eşkıya ancak tutulabilmiştir. Diyeceksiniz ki, jandarma niçin tutmuyor? Efendiler! Şekâvetin İzalesi Kanununun müzakeresi sırasında tafsile görüşürüz. Şekâvetin memleketimizde devamı ve tamamiyle izale edilememiş olması birçok evamile birçok erbaba müstenittir.

RASİH EFENDİ (Antalya) — Başlıcaları nedir?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Başlıcalarını İzale-i Şekâvet Kanununu müzakere ettiğimiz zaman tafsilen arz edeceğim, Rasih Efendi! Binaenaleyh birtakım tedabir almazdan evvel yalnız jandarma takibatiyle şekâvet kâmilen zâil olur kanaatinde iseniz bendeniz bu kanaatinize iştirak edemem. Her halde bâzı tedabir almak lâzımgelir. Gerek yataklar hakkında, gerek eşkıya hakkında şiddetli bâzı tedabir almak lâzımgelir. Bu tedabir alınmadan memleketimizde takibat yapılmıştır. Şimdiye kadar yüzlerce eşkıya çetesi mahvedilmiştir. Onun yerine tekrar birtakım çeteler zuhur etmiştir, bu itibarla İdare-i Örfiye ilân olunmadan bu mesele hallolunur yolundaki itikada bendeniz iştirak

edemiyorum. İdare-i Örfiyeyi zannettikleri gibi alelıtlak, eşkıyayı takibetmek için ilân etmenin lüzumundan bahsetmedim. Oranın hususiyeti vardır, oranın hususiyeti hali ve bilhassa gayet âni ve müessir tedbirlerle halka emniyet ilkası gibi lüzumlu birtakım tedbirler karşısında bulunduğumuz için bu tedabir ittihaz edilmiştir. Yoksa bâzı yerlerde gezmekte olan eşkıya çetelerini tenkil etmek için şimdiye kadar hiçbir zaman İdare-i Örfiye ilân etmedim ve böyle bir lüzum da göstermedim. Yalnız buranın birtakım hususiyeti ahvalini nazarı dikkate alarak ilân ettiğimiz bu idarenin tekmil memlekete teşmil edilmiş gibi mâna çıkarılması hakikate müstenit değildir. Arz ettiğim gibi ahvali fevkalâdede, meselâ Samsun bombardımanı esnasında İdare-i Örfiye ilân ettik. Efendiler! Buna dair birçok misaller vardır. Japonya'da zelzele olmuştur, harekâtı arziye olmuştur. Derhal ilk yapılan şey İdare-i Örfiye ilânı olmuştur. Böyle fevkalâde, zamanlarda birçok anasır iğtişaştan, ufacık şeylerden istifade eder. Daha büyük tehlikeler, daha büyük mahazîr tevlidedebilir. Buna karşı tedabir almak Hükümetin vazifesidir ve yapmalıdır. Her halde birçok memleketlerde böyle zamanlar için İdare-i Örfiyenin derhal ilân edildiğini ve edilmekte olduğunu her gün görüyoruz ve kitaplarda da yazılıdır. Bizim ilân ettiğimiz İdare-i Örfiye, evvelce arz ettiğim gibi bir ay için ilân edilmiştir. Yirmidokuz Ağustosta ilân edilmişti. Yirmidokuz Eylülde müddeti hitama ermişti. Heyeti Vekilece tekrar tezekkür edildi. En başlıca çeteler elde edildiği için bu müddetin temdidine lâzım görülmedi ve ilgasını derhal mahalline tebliğ ettik, İdare-i Örfiye yirmidokuz Eylülde derhal ilga edilmiştir. Mamafih bu bir ay zarfında birçok müfrezeler, birçok yerlerde dolaşmış ve bâzı köyler rahatsız olmuştur. Fakat buna mukabil arz ettiğim çeteler tenkil edilmiş ve asayiş teessüs edebilmiştir. Yani İdare-i Örfiyeden mühim fayda görülmüştür.

Efendiler! Herkes asayişsizlikten müştekidir. Fakat bu asayişi temin edebilmek için tedbir almak icab ettiği vakit o tedbirin tevlidettiği aksi tesirden de müşteki oluyoruz. Binaenaleyh hakikî, ciddî ve samimî bir surette asayişi tesis edebilmek için fevkalâde bir surette müşkülat vardır. Bu müşkülâtı bendeniz nazarı dikkate almadım değil ve İdare-i Örfiye ilânını Heyeti Vekileye teklif edeceğim zaman bunun mucibolacağı itirazatı daha evvelden keşfetmemiş değilim. Fakat ne yapayım ki bunu memleketin menfaatine dâha ziyade tercih ettiğim için bütün mesuliyeti üzerime alarak bu teklifatta bulundum ve meseleyi de Meclisi Âlinize arz ettim. Bundan sonra, yani Meclisi Âliniz vaziyeti derk ettikten sonra hattıhareketimi tasvip buyurmıyacak olursa karar verirsiniz. Bundan sonra o suretle hareket edilir efendim.

REİS — Müsaade buyurursanız bir şey arz edeyim; Fethi Beyefendinin vermiş olduğu izahata göre İdare-i Örfiyenin kalmamış olduğu anlaşılıyor. Hâlbuki Dahiliye Encümeninin mazbatası iki şıkkı ihtiva ediyor. Birisi İzale-i Şekâvet Kanununun müstacelen müzakeresi. Hâlbuki bu evvelce karara iktiran etmiştir. Müstacelen müzakere olunacaktır. İkincisi; bu ilân edilmiş olan İdare-i Örfiyenin ilânına lüzum olmadığı meselesi. Heyeti Vekile Reisinin izahatından anlaşıldığı veçhile İdare-i Örfiyeye lüzum kalmamıştır. Hâlbuki şimdi Men'i Şekâvet Kanunu hakkında, zannederim, söz istiyenler var. Eğer münasip görürseniz bu madde hakkında bu hususta müzakere cereyan etmesin, Men'i Şekâvet Kanunu müzakere edilsin! *(Muvafık sesleri)*

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Bu mesele halledilmelidir. Heyeti Vekile re'sen böyle İdare-i Örfiye ilân edebilir mi? Bu nokta hakkında söz söyliyeceğim. Efendim! Bu mesele muhtacı tenvirdir. Heyeti Vekile re'sen böyle İdare-i Örfiye ilânına ve ilân ettikten sonra ve müddetin inkızasından sonra işi Meclise getirmeye mezun mudur, değil midir?

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Heyeti Vekile müddetin inkızasından sonra Meclise getirmemiştir. Encümeninizde müzakere edilmiş ve sonra Meclise arz edilmiştir ve bir aydan beri Meclisi Âlinizdedir. İfadat doğru değildir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Reis Beyefendi! Evvelemirde İdare-i Örfiye meselesini müzakere etmeliyiz. Dahiliye Vekili Beyefendi İdare-i Örfiye hakkında Meclisin nokta-i nazarını anlamak istiyor. Binaenaleyh bundan sonra memlekette İdare-i Örfiye ne gibi hususat da ve ne vakitte olacaktır? Bu müzakere edilmek lâzımdır. İzale-i Şekâvet Kanunundan gayrı bir de İdare-i Örfiye meselesi vardır. Meclis, İdare-i Örfiye meselesi hakkındaki nokta-i nazarını arz etmek için müzakere küşadetmeyi ihzar etmelidir ki o müzakere de şimdi açıktır. Binaenaleyh iki meseleyi birbirine tedahül ettirmiyelim. Binaenaleyh İdare-i Örfiye hakkında Heyeti Vekilenin salâhiyeti neden ibarettir? Kanunu Esasinin bu baptaki mevaddı neleri tazammun ediyor? Bunları tahkik ve tetkik ve bu bapta Heyeti Vekileye bir veçhe tesbit etmek için şimdi İdare-i Örfiye meselesinin ayrıca müzakeresi lâzımedendir ve iki müzakereyi yekdiğerine karıştırmamayı rica ederim.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Bendenizin beyanatı şahsım namına değildi de onun için ıtlakı lisan eylemedim; yoksa bu İdare-i Örfiye Meclisin şekli hazıriyle ne dereceye kadar muvafık olduğunu müdellel bir surette izah ederdim. Fakat mukayyettim, encümen namına söylüyordum. Eşkâli kanuniyeye tevfik edilip edilmediğini söyledim. Ve sonra Hükümet şu fenalığı yapmış, bu fenalığı yapmış demedim. Hem ben kendi cüz'ümüzü tezli taraftarı değilim. Yalnız mesele haddizatında gayet ağırdır, İdare-i Örfiye ahalinin heyeti umumiyesini bütün kütlesiyle hedef ittihaz eden bir kanundur; bunun için buna lüzum görmedik, idare-i Umumiyei Vilâyat Kanununun bahşettiği kuvvetle bu iş temizlenebilir ve yapılabilir dedim ve misal de gösterdim. Heyeti Vekilenin hüsnüniyetine ve samimiyetine kailiz. Fakat efendiler; hüsnüniyet merkezden muhit a kadar aynı saffet ve samimiyetle intikal eden bir şey midir? Merkezden muhita doğru giderken intikal ettiği kabların şekliyle şekil alır bir mahiyette ve bir hassai maneviye değil midir? Fethi Beyefendi İdare-i Örfiyeye katiyen taraftar değildir. Ve kendi sözlerini bir senet olmak üzere arz edeceğim. Samsunda idare-i Örfiye ilân edildiği zaman Fethi Beyin umuma irat buyurduğu beyanat; İdare-i Örfiye ilânı hususunda bendeniz de zatıâlileri kadar mutaassıp bir haldeyim. Her halde memleketin İdare-i Örfiye ile idare olunması caiz değildir. Bendeniz Dahiliye Vekâletine gelmezden evvel Karadeniz sahilinde İdare-i Örfiye ve sair teşkilât vardı. Fakat, vekâleti deruhde eder etmez bunlar birer birer nihayet, bulmuştur. Tehlike-i hariciye nihayet bulduğu vakit İdare-i Örfiye ref olunacaktır. Bu, Fethi Beyefendinin beyanatıdır. Şu halde benim kadar o da İdare-i Örfiyeyle memleketin idare edilmemesi taraftarıdır. Şimdi efendim, yalnız o zamanki hali arz etmek lâzım. Ben de bunu Heyeti Celilenize arz etmek istiyorum. Samsun bombardıman edilmiş ve memlekette birtakım isyan ocakları vardı. O halde iken, bile buna lüzum görülmemişken zihniyetin tebdiline sebep nedir? Mademki, bizimle beraber İdare-i Örfiyenin aleyhinde bulunuyorlar ve mademki ref'edilmiştir; ortada mesele kalmamış demektir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim, Samsun meselesinde İdare-i Örfiye ilân ettikten ve bir hafta kadar - hatırımda kaldığına göre - *(15 gün sesleri)* Evet. Ondan sonra ilga ettik ve ilga esnasında da söylemiş olduğum sözler aynı sözlerden ibarettir. Bundan evvel de arz ettiğim mâruzâtta aynı

fikirleri tasvibettim ve teşekkür ederim ki, o sözleri burada, hatırlattınız. Bu bahsolunan İdare-i Örfiye de bir ay kadar devam etmiştir ve eşkıyanın bazılarını ve en mühimlerini derdest etmek hususunda en müessir tedbir olmuştur ve bundan fayda hâsıl olmuştur. Fakat bundan evvel de arz ettiğim gibi İdare-i Örfiye siyasî maksatlarla ve hukuku siyasiyeyi ayaklar altına almak için bir vasıta olmak üzere ilân edenler aleyhinde evvelâ bendeniz bulunacağım.

Fakat şekâvete münhasır olmak ve birkaç livanın istikbalini, bayatı iktisadiyesini kurtarmak için ittihaz dilen bu tedbir ile bir de Beyefendinin izah ettiği gibi sırf birtakım hukuku esasiyeyi ayaklar altına almak için ilân edilen İdare-i Örfiye arasında fark vardır zannederim ve bu, zamanla takyidedilmiştir. Kendileri zaman ve mekân meselesine itiraz ettiler. Heyeti Vekilenin mazbatasında zaman vardır; mukayyettir. Fakat biz bunu ilân etmedik. Çünkü bunu biz kendimiz bilecektik. İlân ettiğimiz mahallerde İdare-i Örfiyenin yalnız bir ayı mahsus ve münhasır olduğunu bildirmiş olsaydık; tesiri daha az olacaktı. Fakat bir ay zarfında derhal önünü aldık.

Heyeti Vekilenin bugünkü şeklihazırı dairesinde İdare-i Örfiye ilân etmeye salâhiyeti var mıdır, yok mudur meselesine gelince; Bugünkü şekli idaremizi tâyin ve tesbit eden Kanunu Esasinin, Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle ilga edilmiyen aksamımda İdare-i Örfiyenin Heyeti Vekile tarafından ilân olunacağına dair sarih kuyudat vardır. Geçen sene Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetine dair Meclisli Âlice Encümeni Mahsus kaleme alınmış ve henüz kesbi katiyet etmemiş bir konuda İdare-i Örfiyenin ilânı yine Heyeti Vekileye tevdi olunmuştur. Bir şartla... İdare-i Örfiyenin ilânından sonra Meclîsi Âliye arz etmek şartiyle... Henüz kesbi kanuniyet etmemiş olan bu kaydı adeta kanuniyet kesbetmiş gibi muteber addediyoruz.

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi)— Nasıl olur? Kesbi kanuniyet etmemiş beyim...

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Yani demek istiyorsunuz ki, İdare-i Örfiyeyi Meclise bildirmiyelim mi demek istiyorsunuz?

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Kesbi kanuniyet etmemiş buyuruyorsunuz.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Evet, kesbi kanuniyet etmemiştir. Onun için etmemiştir diyorum ve elbette etmemiştir diyeceğim. Yani Meclisi Âlinin bu bapta daima nokta-i nazarını almak için o kesbi kanuniyet etmemiş olan şimdiki lâyihai kanuniye ve kendimizi tabi addedersek derhal Meclisi Âliye arz ediyoruz. Mesele bundan ibarettir. Yani mevcut kanunlara göre Heyeti Vekile değil hattâ şimdi Ali Şuuri Bey biraderimizin okuduğu madde mucibince doğrudan doğruya vali yirmidört saat zarfında Merkezi haberdar etmek şartiyie İdare-i Örfiye ilân etmek salâhiyetini haizdir. Bir vali İdare-i Örfiye ilân etmek salâhiyetini haiz olursa, elbette Heyeti Vekile de İdare-i Örfiye ilân etmek salâhiyetini haiz olur. Vaziyet bundan ibarettir.

MAZHAR MÜFİD BEY (Denizli) — Efendim, İdare-i Örfiye ister zararı âmmi defi için zararı hâssı ihtiyar kabilinden olsun, isterse muvakkat bir zaman için olsun, ne için olursa olsun. Birer ekmek kadayıfı değildir. İdare-i Örfiye elbette demir bir leblebidir. Fakat bâzı rüfeka buyurdular ki, İdare-i Vilâyat Kanununda İdare-i Örfiyeyi icabettiren ahval ihtilâl kelimesi altında toplanmıştır. Doğrudur efendiler! İdare-i Vilâyat Kanununun 26 hattâ 25, 26, 27, 28'inci maddeleri -hatırı âcizanemde kaldığına güre- bu salâhiyeti valilere veriyor. Hattâ İdare-i Vilâyat Kanununun 41'nci maddesini nazarı itibara alırsanız, mutasarrıfın bile salâhiyeti vardır. Fakat İdare-i Örfiye de değil, nelerde olduğunu arz

edeceğim. Sonra 53'ncü maddeyi tetkik edersek kaymakamın bile salâhiyeti vardır. *(Okur musunuz sesleri)* Eğer İdare-i Vilâyat Kanununun 26, 27'nci maddelerinin bir valiye verdiği salâhiyet ve yine İdare-i Vilâyat Kanununun 41'nci maddesinin mutasarrıfa verdiği salâhiyet ve eğer yine İdare-i Vilâyat Kanununun kaymakama verdiği 53'ncü maddedeki salâhiyet istimal edilseydi emin olunuz İdare-i Örfiyeye lüzum yoktu. Bugün için değil, bu kanunun neşrinden beri maalesef efendiler, bu İdare-i Vilâyat Kanununun valilere, mutasarrıflara, kaymakamlara verdiği salâhiyetin, bu kanunun neşrinden sonra bir defa tatbikine imkân hâsıl olamamıştır. Esbabı; Efendiler! Acaba bir kazada şekâvet zuhur ettiği zaman -ufaktan başlıyorum- 53'ncü maddenin kaymakama verdiği bu salâhiyeti kaymakam istimal edebilir mi, edemez mi? Etmiş mi? 53'ncü madde mucibince kaymakam âhvalden mutasarrıfa malûmat itasiyle beraber dahili kazada mevcut kuvve-i askeriyeyi hemen istihdama mezundur. Ve sonra bu bapta vukubulacak tebligatı askerî kumandanlar derhal infaz edeceklerdir. Beyefendiler; kaymakam, kazasında eşkiya olduğundan dolayı askere lüzum görüyor, oradaki kumandana tezkere yazıyor, rica ederim, oranın kumandanı da istenilen askeri veriyor mu? Bunun hiç vukuu var mıdır? *(Vermez sesleri)* Beyefendiler, başımdan geçmiştir, bu hususta yüreğim yanıktır. Bitlis'te asayiş muhtel; orada bulunan kolordu kumandanına diyorum ki; İdare-i Vilâyat Kanununun 26'ncı maddesinin bana vermiş olduğu salâhiyete binaen bana bir bölük asker veriniz. Rica ederim vermiş midir?" Haydi bir tarafa demiştir. Eğer Aydın havalisinde, bu eşkiyanın cevelângâhı olan yerlerdeki kaymakamlar, mutasarrıflar şu salâhiyeti kanuniyelerini istimal etmiş olsalardı ve istimal etmek hakkı verilmiş olsaydı, İdare-i Örfiyeye lüzum kalmazdı. Eğer oradaki Aydın Mutasarrıfı yanındaki kıtaatı askeriye kumandanına «Şimdi kıtanı istiyorum, eşkiyayı yok edeceğim» diye emir verseydi, dinlenir miydi? Dinlenmezdi beyefendiler!

SADIK BEY (Karahisarı Sahip) —Madem ki dinlenmiyor; madde-i kanuniyeye ne lüzum var?

MAZHAR MÜFİD BEY (Devamla) — Binaenaleyh asayişin böyle hâd bir devreye girişi ve bizi İdare-i Örfiye ilânına mecbur edişi, İdare-i Vilâyat Kanununun valiye, mutasarrıfa, kaymakama pek sarih olarak verdiği bu salâhiyeti -maatteessüf- istimal edememelerinden neşet etmiştir. İşte, asayiş için en güzel tedbir İdare-i Vilâyat Kanunundaki salâhiyetler, Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar tarafından istimal edilmesidir. İzale-i şekâvet için kanun mu istiyorsunuz? İşte İdare-i Vilâyat Kanununun bu maddeleri bunu temin eder. Efradını câmi, ağyarını mâni elinizde bir kanun var, icra edemedikten sonra istediğiniz kadar kanun yapınız. Efendiler! Demek oluyor ki; Bütün dertler kavaninin tamamiyle infaz edilememesinden ileri geliyor. Bütün dertler gelip buraya dayanıyor. Çünkü İdare-i Vilâyat Kanunundaki bu maddelerde verilen salâhiyet, az bir salâhiyet delildir. Başınızı ağrıtmazsam bu madde hakkında biraz izahat vereyim. Madde diyor ki; Vali, polisi, jandarmayı, asakiri istediği gibi kullanacak. Asayiş ve emniyeti dâhiliyeyi muhafaza için kuvayı askeriyeye lüzum görürse Berrî ve Bahrî, eğer o mahal sahil ise gambot veyahut filo varsa onlar da asayiş noktasından valinin emrine verilmek lâzım gelir. Hattâ madde; kendi vilâvetindeki asker kâfi değilse yakınındaki askeri dahi celbetmeve salâhiyeti vardır diyor. Fakat maateessüf bu tatbik edilemiyor. Biraz da meselenin amelî cihetinden bahsedelim. Eşkıya zuhur eder, mutasarrıfın, kaymakamın sekiz on jandarması vardır. Bu jandarmaları eşkıyanın arkasından gönderemez. Karakolları tatil edemez. Çünkü karakolların vazaifi adliyesi, vazaifi mülkivesi ve birçok vazifeleri vardır. Eşkıya zuhur ettiği zaman jandarma ve askerin

vaziyeti ne olmak lâzımgelir beyefendiler? Serian kuvvetli bir müfrezenin izamı değil mi? Hâlbuki raporda kırk beş kişi görülmüştür diye yazılır, buna mukabil iki jandarma sevk olunur. Başka bir şey yoktur. Kazanın tâbi olduğu livada veyahut livanın tâbi olduğu vilâyette fırkalarla asker varken memurini mülkiyenin kanunî salâhiyetlerini istimal ederek askeri serian celbedemem esidir ki, bizi İdare-i Örfiyenin ilânına mecbur ediyor. Ve fazlı olarak da birçok masrafı ihtiyar ettiriyor. Çünkü eşkıya meselesi bidayette, bir yangının zuhuru gibi bastırılamazsa, sonra hâd bir devreye girer.

Sonra bâzı rüfekâ buyurdular ki; Asayiş için valinin, mutasarrıfın, kaymakamın salâhiyeti vardır. Fakat ihtilâl olmak şarttır. İdare-i Örfiye ilânı için ihtilâl olmak şarttır. Ben Dahiliye Vekili olsaydım, şimdi burada derdim ki; evet İdare-i Örfiye için ihtilâl şarttır, fakat asayişsizlik o dereceye varmıştır ki, memurlarımdan aldığım varakalara göre ihtilâl emareleri görünüyordu, onun için İdare-i Örfiye ilân ettim. O vakit ne diyecektiniz efendiler? Bir şey diyemezdiniz. Binaenaleyh bunlar gayet elâstiki şeylerdir. Evet efendiler! Hakikaten düşünürsek, asayişin hâd bir devreye dâhil oluşu neticesi olarak halk mahsulünü toplıyamıyor. Köyden köye gidemiyor. Emniyeti ırz ve mal ve candan ve namustan eser yok. Bunun neticesi ihtilâl olmak ihtimali mevcuttur. Binaenaleyh ihtilâli hissettim, onun için İdare-i Örfiye ilân ettim diyebilirdi. Binaenaleyh, ben Dahiliye Vekili Beyefendiden istirham ediyorum; tâki, İdare-i Vilâyat Kanunundaki bu maddeler fesih ve tadil edilinceye kadar bu mevaddın valiler, mutasarrıflar ve kaymakamlara verdiği bu salâhiyetin tamamen tatbikine himmet buyursunlar! Emin olunuz, bu maddeler tamamen tatbik olunacak olursa İdare-i Örfiye ilânına lüzum görülmez. İdare-i Örfiye ilânı meselesine gelince; İdare-i Örfiye ilân olunur mu, olunmaz mı? Onu da hukukçu arkadaşlarımız söylesinler.

ZEKİ BEY (Gümüşane) — Efendim! Bendeniz Dahiliye Vekili Beyefendiden bir sual sormak istiyorum. İdare-i Örfiye ilân etmek mademki Meclisin salâhiyeti dâhilinde...

ALİ SAİB BEY (Kozan) — Heyeti Vekilenin salâhiyeti dahilindedir.

ZEKİ BEY (Gümüşane) — Bu bapta bir kararı kanuni var mıdır? *(Vardır sesleri)*

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendiler! Mazhar Müfid Bey arkadaşımız buyurdular ki; -Aynen kendi ifadelerini tekrar ediyorum- Efradını câmi, ağyarını mâni elimizde kavanin mevcuttur. Bu kavanin, bütün arzu ve matalebatımızın temini is'afına kâfidir. Ancak belâlı nokta, bu kanunun hüsnütatbikıne muvaffakiyet hâsıl olmaması, tatbiki ahkâmında suimuamele veya ademikifayet gösterilmesidir. Memleketin en büyük veya yegâne derdi işte budur! Böyle olduğu içindir ki idare-i Örfiyenin ne zaman ve ne suretle ilân edilebileceğine dair olan ahkâmı kanuniyeye riayet edilmemiştir. İlân edilmiş olduğuna muttali bulunduğumuz şu İdare-i Örfiye memlekette bir kanunsuzluk yaşatmıştır. Onun için mucibi feveran, en büyük derttir.

Efendiler! Kanunu Esasi memlekette İdare-i Örfiyenin şu veya bu hâdisenin vukuu ile mufeayyeden ilânını tesbit etmiş ise, onun ahkâmı esasiyesinden zerre kadar inhirafa hiçbir vakit cevaz verilemez. Kavanini saireden meselâ İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu da aynı esası ihtiva ederek o da bir nokta ile bunu tesbit etmiş ise bunun haricinde bunun fevkinde bir kanaat, bir zehapla, bir arzu ile ister samimî, ister neticesi mukayyedolsun, bir muamele yapılamaz. Yapılırsa o muamele gayrikanuni yapılmış olması itibariyle her vakit mülk ve millet mülâhazai umumiyesine göre gerek memleket ve gerek millet için muzırdır velev ki bir defa fayda bahşolmuş bulunsun!

Efendiler, evvelce de bu Kürsü Muallâdan arz ettim. Yine tekrar ve teyidederim, bütün mücadelât ve bunca fedakârlığımızın yegâne gayesi memlekette hakkı ve kanunu hâkim kılarak halkı müreffeh ve mesut kılabilmek imkânını hâsıl edebilmekti. Hâkimiyet ve müessiriyeti kanuniye bulunmadığı zaman saadet ve refah tahavvülü zaittir, bâtıldır. Saadet ve refahı muhayele vücut bulsa bile ona ben saadet diyemem. Ye binaenaleyh böyle bir mütalâaya, bir muameleye iştirak edemem. Bana felâket gelsin, elem gelsin, fakru zaruret gelsin, hattâ isterse zillet ve felâket gelsin; fakat hak diye kabul ettiğimiz, milletin heyeti mümessilesi olan bir Meclisi Âlinin kanun kutsiyetiyle verdimi hükümden gelsin! Zandan, kanaatten, şahsi zehaptan, şahsî icraattan değil efendiler! *(Bravo sesleri)* Bu itibarla Dahiliye Encümeni Heyeti Muhteremesinin kanuna ve ahkâmı kanuniyeye karşı gösterdikleri pek büyük inkıyattan dolayı encümen âzasına an samimülkalb arzı şükran ve beyanı takdirat eylerim. Muhterem Heyeti Vekilemiz Reisi Beyefendi buyurdular ki; Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetini tâyin ve tesbit eden ve fakat henüz iktisabı kanuniyet etmemiş bulunan bir lâyihai kanuniyede İdare-i Örfiye ilânı salâhiyeti Heyeti Vekileye bahşedilmiş. *(Hayır sesleri)*

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Hayır öyle söylemedim. İdare-i Örfiye ilânı salâhiyeti mevcut kanunlarla zaten öteden beri Heyeti Vekilededir. Beyefendi! Bu vazife ve mesuliyet kanunda İdare-i Örfiyenin ilânından sonra Heyeti Vekileye bir mecburiyet verilmiştir. O da; ilân olunan İdare-i Örfiyeyi Heyeti Âliyenize tebliğ ve arzı malûmat eylemekten ibarettir. O vazifeyi yaptık. Zatıâliniz anlamadınız!

AHMED SÜREYYA BEY (Devamla) — Heyeti Vekilenin vazife ve mesuliyetlerini muhtevi olarak tanzim edilen ve fakat iktisabı meriyet etmemiş olan kanun zaten ahkâmı umumiyeyi kanuniyemize göre İdare-i Örfiye ilânına müstakillen mezun bulunan Heyeti Vekileyi, ilân ettikleri İdare-i Örfiyeden dolayı Meclise malûmat vermek mecburiyetini tahmil etmiş imiş. Bunu buyurmuşlar. Telâkkide bir zehabım olmuş tashih ettim. Lâkin; bendeniz bir defa Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından tanzim ve neşredilmiş veya edilmemiş olup da makbul bulunan kavanin içerisinde Heyeti Vekilenin İdare-i örf iyeyi re'sen ve hodbehod ilân edebileceğine dair bir kanuniyeyi inkâr ediyorum. Denilebilir ki, münderis Osmanlı imparatorluğu tarafından tanzim ve neşrolunan kavanin ve nizamattan el'ân Büyük Millet Meclisinin neşir ve ilân ettiği bir kararla makbul olan, yani 1336 senesinden evvel neşrolunan- kavanin ve nizamat ahkâmı umumiyesinden bunu istimbat ettiler. O zaman bu Kürsü Muallâdan dedim ki ve muhterem Büyük Millet Meclisinin her âzası dedi ki! "Heyeti Vekile; Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ve binaenaleyh Büyük Millet Meclisini teşkil eden her âzanın vekili icraîsidir ve fakat hakkı kaza, hakkı icra bütün âzanın uhdesinden mündefi ve müntezi olmuş değildir. Binaenaleyh bizler, Meclisi Âli, direktifimizi Heyeti Vekileye veririz ve onlar bizden aldığı direktife göre hareket ederler" istirham ederim, Heyeti Vekilemiz İdare-i Örfiye ilânına dair bizden bir direktif almışlar mıdır, böyle bir şey var mıdır?

ALİ SAİB BEY (Kozan) — Geçen Mecliste almışlardır.

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Hayır buna zamimeten nazarı dikkati calibolmak üzere bir şey daha arz edeceğim. Heyeti Vekile lüzumlu gördüğü İdare-i Örfiye kararını beş Ağustos tarihinde vermiş. Meclisimiz Riyaseti Celilesine de bir Eylülde tezkeresini yazmış; aradan yirmi beş gün geçiyor; kararın ittihazı akabinde bu tezkerenin Riyaseti Celileye takdimi pek kolay ve pek mümkündü. Niçin takdim; edilmemiş? Ve niçin İdare-i

Örfiyenin ilân edildiği 29 Ağustos 1339 tarihine kadar bu mesele için Meclisi Âlinin nokta-i nazarı, fikri, kanaati alınmamış? Burası da şayanı dikkattir!

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY — Beş Ağustosta Meclis yoktu. Meclis henüz birbuçuk aylıktır.

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Meclisin birbuçuk aylık hayatı vardır. Sonra buyurdular ki; eşkıyanın tenkili her halde İdare-i Örfiyenin ilânına lüzum gösteren bir hâdise değildir. Ancak muhitin hususiyeti ve mahsul zamanı oradaki şekâvetin mahiyetini düşündük, İdare-i Örfiye ilân ettik ve yine buyurdular ki; Jandarmayla şekâvetin önü alınamaz. Jandarmayla şekâvetin önü alınamazsa jandarmanın ne vazifesi vardır? İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunumuz valilere, mutasarruflara bahşetmiş öldüğü hükmü kanun, hüsnü tatbika mazhar olduğu surette -ki olduğu beyan ediliyor- kuvvei askeriyeden istediği kadar asker alınabilirdi. Maahaza eşkıya takibi için İdare-i örfiyi ilânına neden zaruret hâsıl olmuş? Ve şekâvetin vücudu haliyesi yalnız Aydın livasına mı münhasır imiş? Gazetelerde her gün görüyoruz, memleketin ötesinde berisinde şekâvet aynı derecededir, çok teşekkür olunur ki, bu bir ay zarfında bu şekâvet az çok tenkil edilmiştir. Eğer sebebi İdare-i Örfiye ise ben diyeceğim ki; Şekâvet bir ay daha sonra tenkil edilsin. Fakat mâfevkalkanun bir İdare-i Örfiye ilân edilmiş bulunmasın. Çünkü efendiler! Hükmü kanunu, mühmel ve meskût, metruk bırakarak yapılan faideye faide denilmez. İzmir'de bulundukları müddetçe Aydın, ödemiş havalisinden gelen bâzı zevatın harici bâdabâd ve her neye mal olursa olsun o havalide ruhu şekâveti kökünden halletmesini ve şakilerin tenkil buyurulmasını kendisinden istirham etmişler. Bunu ben de istirham ederim, herkes de eder. Fakat şekli icraatın da İdare-i Örfiye suretiyle olmasını rica etmişler? Bilâtalep yapmaya mecbur ve mükellef oldukları bir vazifenin icrasını talebetmek İdare-i Örfiye ilân etmeyi müstehzimmiş gibi gösterdiler. Bu da gayrivârittir. Bu itibarla buna da nazarı dikkati celbedenim ve nihayet efendiler! İlân edilen ve lehülhamd müddeti münkazi olduğu anlaşılan İdare-i Örfiye memleketin ötesinde, berisinde -şüphesiz şekâvetkârane değil- eşkıyanın zaman zaman bâzı eşhas aleyhinde ika ettikleri zarar ve suitesir kadar, birçok insan kütlelerindi tesirler ve zararlar vücuda getirmiştir. Bunu nitekim kendileri de itiraf buyurdular. Ancak kendileri, arada bir fark buldular ve bendeniz bu farkı makûsen buluyorum.

İşte, elimde bulunan bir telgraf; Bundan anlaşılıyor ki, İdare-i Örfiye esasen Hükümetçe meskûn bulunan, yani kışlaklarında haneleri olan bir yörük aşiretinin Yaz mevsimi olmak ve tarzı maişetleri itibariyle yaylaklarda bulunmak, çadırnişin olmak iztırar ve ihtiyacında bulundukları halde çadırları ellerinden alınarak Denizli Fırkasından giden bir taburla abluka edilmek suretiyle kendilerinin her halde köylerine sevk edilmesini istilzam etmiştir.

Efendiler! Maişetlerini hayvanının sırtından, yününden ve sütünden bekliyen bu zavallı insanlar iskân edilmek bahanesiyle veya her hangi bir sebeple Kışın açlığa mahkûm bırakılamazlar.

REİS — Efendim; demin arz ettiğim veçhile bunlar, Men'i Şekâvet Kanununda bahsedilsin. İdare-i Örfiyenin müddeti münkazi olmuştur. Şimdi yalnız İdare-i Örfiye hakkında söyleyiniz!

AHMED SÜREYYA BEY (Devamla) — Hayvanatın ölmesini intaceden bu iş, bu meseleyle alâkadardır. Buna mümasil daha çok haberler, mektuplar, var. Şimdi onlardan

vazgeçiyorum. Efendiler! Bir memlekette iyilik veya fenalık olabilir. Biz, onun esbap ve avamilini araırız. Onları kal ve izale ederiz. Burada esbâb ve avamil, falan şahıs, filân hâdise, filân iş değildir. Memlekette mevcut bulunan kanunun zaman zaman zanla, zehapla, kanaati şahsiyeyle fevkine çıkılmasındadır. Mademki Kanunu Esasi ve mademki diğer kavanin meselâ; İdare-i Umumiyei Vilâyat Kanunu memlekette İdare-i Örfiyenin ilânını ancak ve ancak ihtilâl zuhuruna hasretmiştir; bu daire-i mahsusa dâhilinde Hükümet kabine usulünde olsun, Heyeti Vekile şeklinde olsun ihtilâl vukuunda İdare-i Örfiye ilân eder ve illâ başka zaman edemez. Mazhar Müfid Bey biraderimizin buyurduğu gibi Heyeti Vekilemiz Reisi ve Dâhiliye Vekili Beyefendi Hazretlerinden, aldığını haberlerle bu bâdişat ve şekâvet vakasını bir ihtilâlin mukaddemesi gibi telâkki ettim, ihtilâl derecesinde mühim buldum ve bu suretle ilân edilmiştir, derse ne yaparız! Ve zaman da başka surette söylerim, öyle söylemeyi isterse ona da o cihetten cevap veririm.

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Aydın'da asayişsizlik, halkı, hakikaten bihuzur etmiş, Merkezi Hükümete karşı acı denecek kadar şikâyetler ve temennilerde bulunmuşlardır. Fethi Beyefendi İzmir'i teşrif buyurmuşlar, İdare-i Örfiye ilânını tensibetmişler ve tatbikata başlanmıştı. Bendeniz Heyeti Vekilenin İdare-i Örfiye ilân etmeye salâhiyettar olup olmadığını mevzuubahsetmek taraftarı değilim. Meşrutiyeti idareyi idrak ettiğim ve gazetelerde bu gibi şeyleri okuduğum zamanlarda gördüm ki, Meclisi Mebusan'da bu mesele çok mevzuubahsolmuştur. Çünkü her zaman İdare-i Örfiye ile tedviri Hükümet eyliyen hükümetler geçmişlerdir. Onlar zamanında da böyle birçok şikâyetler olmuştur. Fakat hiçbir zaman takyidedici bir kanun yapmamışlardır. Bundan anlaşılıyor ki, hem şikâyet edilir ve hem de memnun olunacak bir kanundur ve onun için olduğu gibi devam ediyor. Yalnız şayanı temennidir ki, bunda kelimelerden istifade etmek tarikine düşmektense her türlü şaibe ve şüphe ve tereddütleri izale edecek surette tâyin ve tesbit etmeye çalışmak lâzımdır ve bunu yapalım. Meselâ ihtilâl kelimesi ne demektir? İsyan mânasını mı mutazammındır, yoksa hali tabiînin muhtel olması mı demektir? Hâli tabiî asayiştir, âsayişsizlik ise ihtilâl demektir. Bu gibi tefsirleri- herkes kendisinde görebilir. Binaenaleyh o tarafın da hakkı varsa bu tarafın da hakkı vardır. Ve bu kadar dedikoduları mucib oluyor ve senelerden beri olagelmiştir. Bu defa sonuncu olmak üzere müzâkere olunsun da artık böyle tefsirlere mâbal kalmasın. Buna, encümen derhal bir şekli kati versin. Yalnız bendeniz bir şeyi arz etmek istiyorum. Aydın'da, İdare-i Örfiye ilân edildiği zaman oradaki şekâvet geçmiş senelerin şekavetinden daha yüksek değildi. Herkes pekâlâ bilir, hemen bütün dünyada tanınmış ve şöhret kazanmış olan Çakıcı zamanında bile İdare-i Örfiye ve saire ilân edilmemiştir. Yani arz etmek istediğim şey eşkıyanın tenkili, İdare-i örf iyeden gayri vesaitle kabil olmadığına bizi ikna edecek bir vaziyet hâdis değildir. Bundan çok kuvvetli şekâvetler oldu ve daha fena şekillerde şekâvetin hükümran olduğu zamanda bile İdare-i Örfiye ilân edilmedi. Fakat belki onlar bu tedbire müracaat etmemekte İhata etmişlerdir. Bu da caizdir. Bu tedbiri o vakit icra etmiş olsalardı belki asayiş o zaman temin edilebilirdi. Ancak şu noktada dâhi iddia etmek caizdir ki, memleket, dâhilinde asayişi temin etmek için istihdam edilecek kuvvetlerin istihdam ve isamal edilmediğinden asayiş temin edilemiyor. Yoksa bu kuvvetlenin fevkine çıkacak bir hâdise mevcut değildir. Yani bu kuvvetlerin kuvve-i tenkiliye ve kuvve-i inzibatiyesinden daha ziyade bir hâdise olduğundan artık İdare-i Örfiyeden başka kuvvet ve sebep kalmamış demek doğru değildir. Her halele bugün Aydın'daki şekâvet geçmiş zamanlardaki şekâvet derecelerinden çok aşağıdır

ve şakiler de geçmiş zamanlardaki şakilere nisbetle onlardan daha dün ve zayıftırlar. Fakat Hükümetin asayişi temin edecek, eşkıyayı tenkil edecek kuvvetinin noksanından dolayı bunlara ehemmiyet ve kıymet verilmiştir. Yoksa haddizatında kendileri mühim ve kuvvetti bir şey değildirler. Bunu nazarı dikkati âlinize vaz'ederim. Hükümet de mutlaka asayişi temin etmek, yani eşkıyayı tenkil etmek maksadiyle İdare-i Örfiyeyi ilân etmemiştir. Hükümet Fethi Beyefendinin buyurdukları veçhile efkârı umumiyeyi temim etmek için İdare-i Örfiyeyi İlân etmiştir. Yani İdare-i Örfiye ilân edilmiş demekle fevkalâde bir iş yapılmış diye efkârı umumiyede bir his hâsıl edecek, askerin gitmesiyle eşkıyaya bir korku gelecek, halk da bunlar artık gelmez diye serbest olarak bağına ve bahçesini gidecek ve mahsulünü idrak edebilecektir, bu maksatla yapılmıştır.

Şimdi üzüm ve incir mahsulünün nihayetine gelindiğinden dolayı İdare-i Örfiye de kalkıyor. Şunu da nazarı dikkati âlinize arz etmek isterim ki Hükümet mutlaka asayişi temin için İdare-i Örfiye ilân etmiştir. Fakat maatteessüf Hükümetin beyanatı hilâfına olarak şunu söylemek ıztırarındayım ki Aydın'da, İdare-i Örfiyenin devam ettiği müddetçe şakilerin adedi tenakus etmemiştir. Ve bu çetelerden falan veya filan çete tenkil edilememiştir. Bu gün İdare-i Örfiye ilga ediliyor, fakat çeteler tenkil edildiğinden dolayı ilga edilmiyor. Bunun müddetini bir ay koymuş olmalarından ve mahsul zamanı da geçmiş olmasından dolayı kaldırılıyor. Yoksa şekâvet musırran ve müstemirren mevcuttur. İdare-i Örfiye ilân edildiği zaman halişakavette bulunan şakiler el'an mevcuttur. Ve o çetelere bir kat külaha zammolmuştur, çoğalmıştır. Demek ki tedbir nâkâfidir. Eski maraz, eski hastalık devam ediyor. Hükümetten çok rica ederdim, bunu böyle uyuşturucu tedbirlerle değil, bunu kökünden kal ve izale edici ve bu hastalığı cidden tedavi edici tedbirleri bulsunlar ve tatbik etsinler ve bu sayede ümidederim ki bu şekâvet çok zaman devam edemiyecektir. Ancak daha muktedir ve ehil dillere ve daha ciddî ve kanunî tedbirlere ihtiyaç vardır. Eskiden kaymakamların, mutasarrıfların çok alâkadar olduklarını görürdüm. Bendeniz Aydın'dan ayrılalı bir hafta oldu. Bu zevatın vazifesi meseleydi yalnız jandarma zabitlerine ve memurlarına ihbar etmekten İbaret kalıyor. Memurini mülkiyettin takibatı ve tazyikleri yoktur. Bu hususta fikirleri yoktur icraatları yoktur, ben ayrılırken bir mebus olmak dolayısiyle mutasarrıf ve jandarma kumandanını bir araya toplıyarak ricanız varsa söyleyiniz, merkezi Hükümete gidiyorum, memlekettin asayişini temin etmek için ne lâzımsa tavassut edeyim dediğim halde bu hususta hiçbir şey söylememişlerdir. Çünkü bir fikre malik değildirler. Bu hususta ısrar ettim ve binnetice ellerinden bir liste alabildim. Aydın livasında bulunan jandarma zâbitanından on bir tanesinin jandarmalıkta ve bir kısmının da şekâvetle melûf yerlerde istihdam edilmesinin katiyen gayricaiz olduklarına dair jandarma kumandanlığından ve mülkiye müfettişlerinden, mutasarrıf ve saireden müteşekkil komisyon tarafından bendenize bir liste verdiler. Bir tabur dahilinde on bir zâbitin istihdamının gayricaiz olduğuna dair verilen listeye göre meselenin ne kadar mühim olduğunu Hükümet düşünsün!

Bazı Milletvekillerinin de konuşmalarının tamamlanmasından sonra

HAKKI TARIK BEY (Giresun) — Vekil Beyefendinin bir noktayı tenvir buyurmalarını rica ederim. Vekil Bey buyurdular ki, Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile ilga edilmemiş Kanunu Esasi maddeleri var. Acaba bundan maksatları nedir? Teşkilâtı Esasiye Kanununda bir madde yoktur ki, Kanunu Esasinin şu, şu maddeleri ilga edilmiştir desin. Acaba Teşkilâtı Esasiye Kanununda olmıyan maddelerin halâ meriyette olduğu fikrinde midirler? Bu nokta hakkındaki mütalâalarını anlamak isterim.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim bu mesele doğrudan doğruya ayrı bir meseledir. Kanunu Esasinin Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle ilga edilmemiş olan maddelerinin mer'i ve muteber olup olmaması geçen Mecliste uzun uzadıya müzakere edilmiştir. Bittabi Kanunu Esasinin Teşkilâtı Esasiye Kanuniyle ilga edilmemiş olan hukuku esasiyeye taallûk eden maddeleri mer'idir. Şüphesiz başka türlü olamaz. Muhterem refikimiz Karesi Mebusu Süreyya Beyefendi gayet hararetli bir surette kanunlarımızın behemehâl tatbik olunmasında fenalık dahi husule gelse buna razı olduğunu söylediler. Yani kanunların tatbik olunmasını birinci derecede lüzumlu addettiler. Biz de bu fikirdeyiz. Kanunların tatbik olunmasını istiyoruz. Bu meyanda tabiî İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanununun da tatbik olunmasını talep ve arzu ettiler. Bu İdare-i Umumiye Vilâyat Kanunu mucibince vali ve mutasarrıfların salâhiyetlerinin zikri geçti. Yirmi yedinci madde mucibince valiler ihtilâl zuhurunda İdare-i Örfi ilân edebilirler. Süreyya Bey biraderimiz bu kanunun tamamiyle tatbik olunmasını ve valiler ihtilâl zuhurunda yirmi dört saat zarfında merkezi Hükümeti haberdar etsinler ve bu tatbik olunsun diyorlar. Yalnız bir şey istemiyor. Heyeti Vekile İdare-i Örfiye ilân etmesin diyor. Bir vali İdare-i örfiye ilân edebilir. Fakat Heyeti Vekile İdare-i Örfiye ilân edemez. Bu nokta-i nazarı ne dereceye kadar mantıkî bulacağınızı takdirinize havale ediyorum.

İhtilâl kelimesi yahut ihtilâl vukuu meselesine gelince; Bir livada herkes mahsulünü alamazsa, canından emin olamazsa, evinden dışarı çıkamazsa, çıkanların üzerindeki para alınırsa, yani bu nedir? Emniyeti dâhiliye küllî bir suretle muhtel olmamış da nedir? Yani bu ne suretle tefsir olunacak? Ahvali tâbiiye diye mi tefsir olunacak? Zannederim ihtilâl bundan daha büyük olamaz ve ihtilâl zuhurunda dahi bundan daha büyük fenalık zuhur edemez. Jandarma hakkındaki mütalâalarına cevap vereyim. Bendeniz jandarmayla eşkıya takibolunamaz, kâmilen izale olunamaz dedim. Yani eşkıya takib olunur ve çeteler birer birer imha olunur ve birer birer tenkil olunur ve tenkil olunmaktadır. Fakat memleketimizde heyeti içtimaiyemize hastalık şeklinde musallat olan belliyye-i şekâveti tamamiyle kökünden izale etmek kabil değildir ve bunun için bâzı tedabir almak lâzımgelir diyorum. Yoksa jandarmayla bir çete, beş çete tenkil edilir. Nitekim şimdiye kadar livalarda birçok çeteler tenkil ettik. Fakat bir müddet sonra yeniden başkaları çıkıyor. Yani bu belliyyei şekâveti kökünden izale etmek yalnız müfreze takibatiyle mümkün değildir. Bunun için bendenizin kanaatim budur ve onun içindir ki Heyeti Âliyenize İzale-i Şekâvet Kanunu namiyle bir kanun teklif ettim. Bu kanunun muvafık olduğuna iştirak buyuran arkadaşlara teşekkür ederim. İştirak buyurmıyanlar, yani mevcudolan jandarmayla bizim istediğimiz mükemmel bir asayiş tesis olunabilir kanaatini besliyen arkadaşlar ekseriyeti ihraz ederlerse mesele gayet basittir. Ona göre asayiş temin olunabilir. Fakat bana göre söylüyorum ki, bu mümkün değildir ve istediğiniz asayiş bu şekilde temin olunamaz. Kendileri dediler ki bir ay zarfında şekâvet izale edilmiş ve bu bir ay içinde birçok çeteler tenkil edilmiştir. Keşke bu İdare-i Örfiye ilân edilmeseydi de bu zulme tahammül edilseydi dediler. Hâlbuki bendeniz bu itikatta değilim, üç seneden beri bu havaliyi kasıp kavuran o çetenin ifna edilmiş olmasını bir muvaffakiyet addediyorum. Bu İdare-i Örfiye ilân edilmeseydi de bu şekâvet bir ay daha baki kalsaydı temennisine katiyen iştirak edemem.

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — Baki kalmasını temenni etmedim.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bir ay daha keşke şekâvet yaşasaydı da İdare-i Örfiye olmasaydı, dediler.

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) — İttihaz edilecek tedabiri kanuniyeyle olsun.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Hayır dediniz ki biraz uzadı, bir ay daha temdidedilsin dediniz.

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi)— Biraz sonra olsun, yalnız kanuni olsun.

ALİ FETHİ BEY (Devamla)— Bilmem bir ayla temin olunabilir mi? Ahkâmı kanuniyeyle olsaydı da bir ay sonra olsaydı. Bu ayrıca muhtacı münakaşa bir meseledir. Çünkü üç senedir tutamadığımız bir adamı, bir ay İdare-i Örfiye ilân ettik, herif katlolundu.

Aydın Mebusu Muhteremi Dr. Mazhar Bey şekâvetin hiç izale edilmediğini, eskisi gibi cari ve baki olduğunu ifade ettiler. Bendeniz her gün asayiş hakkında almakta olduğum raporlara itimadetmek mecburiyetindeyim. O raporlara nazaran sekseni mütecaviz erbabı şekâvet - yalnız Aydın livası dâhilinde hayyen ve meyyiten ve dehalet suretiyle derdest edilmiş ve iki mühim çete de tenkil edilmişti. Mestan çetesi namiyle bir çete daha vardır. O vakıa dolaşıyor, yeni bir çete daha çıkmış olduğunu söylüyorlar.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Koca Mustafa.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — O da başka. Binaenaleyh şekâveti yapan adamlardan külli miktarda derdest edilmiştir.

İdare-i Örfiye ilân edilmezden evvel ve ilânı mütaakıp onbeş gün sonraya kadar bir müddet zarfında mühim tesiri olmuştur. İdare-i Örfiye ilân edilmezden evvel istihsal etmiş olduğumuz malûmata nazaran onbeş kişi tutulmuştur. İdare-i örfîye ilân edildikten sonra seksen kişi tutulmuştur. Bunun tesiri olmuş ve zaten kendileri de tasdik ettiler ki, herkes mahsulünü almışlardır.. Efkârı umumiye mutmain olmuş ve hayatı iktisadiye bir dereceye kadar temin edilmiştir. Şekâveti azaltmak itibariyle kendileri de tasdik etmişlerdir. Diyorlar ki, mevcut jandarma noksaniyle ve kanunî bir surette alınacak tedabirle bu şekâveti izale edelim. İşte o tedabir nedir? O tebeyyün etmek lâzım. Herkes istiyor ki, tedbir alalım, vaziyeti tâyin edelim. Tedbir nedir? Mesele bunun tâyinindedir. O tedbiri tâyin etmek lâzımdır. O tedbir, bendenizce İzale-i Şekâvet Kanununa mütevakkıftır kanaatındayım ve o zaman İzale-i Şekâvet Kanununun çıkması tahminime göre bir buçuk aya mütevakkıf olacağı için o zamana kadar bu livalarda halka emniyet vermek, sükûnet vermek ve milyonlara baliğ olan mahsulâtın mahiv ve tebah olmasına meydan vermemek için bu İdare-i Örfîyelerin devamına mecburiyet hâsıl oldu.

Jandarma zâbitanından şikâyet ediliyor. Hakikaten bendeniz bilumum jandarma zâbitanının ahvaline dair -buyurdukları gibi- mülkiye ve adliye memurlarından müteşekkil bir komisyon tarafından raporlar istedim ve raporlar geliyor. Yalnız Aydın Livasında değil diğer livalar da böyledir. Takdir edilen zâbitanın maattessüf adedi azdır. Şu ve şu zabit diye bunlar sayılı zabitlerden ibarettir ve onları da takdir ediyoruz. Mühim yerlere takibata gönderiyoruz. Mühim yerlerde kullanıyoruz. Keşke hepsi böyle olsaydı. Şayanı arzudur. Fakat olmayınca ne yapalım? Mevcudolan zâbitanımız bundan ibarettir. Mevcudolan zâbitanın içerisinde işe yaramıyanları bilâmerhamet çıkaracağız ve yerlerine daha iyi olanları alacağız *(Hay hay sedaları)* Şimdi gerek ihtiyat zâbitanı arasından, gerek ordunun çıkardığı zâbitan arasından işe yarıyan zâbitanı alacağız ve bu suretle ıslah etmeye çalışacağız. Bugünkü güne kadar vesait bundan ibarettir. Bugün tetkikat yapıyoruz ve fena olanlarını da tedricî bir surette çıkaracağız ve ıslah edeceğiz. *(Müzakere kâfi sesleri)*

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Müzakerenin kifayetinin aleyhinde söyliyeceğim.

SADIK BEY (Afyon Karahisar) — Gerek müddet münkazi olmak suretiyle olsun Hükümet tarafından vaz'olunan İdare-i Örfiyeden bahsediliyor ve ortadan kalktığı söyleniyor. Bu İdare-i Örfiye dolayısiyle müteessir olan halk ne olacaktır? Rica ederini, buna dair bir izahat veriniz.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Müteessir olanlardan maksat birçok yerlere sevk edilen kimseler midir? Tabiî İdare-i Örfiye ilga, edildiği zaman muamelât, mahakimi nizamiyeye devrolunur. Bittabi mahakimi aidesi o ciheti nazarı itibara alır.

SADIK BEY (Afyon Karahisar) — Çok teşekkür olunur.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Bittabi kanun bunu âmirdir.

SADIK BEY (Karahisarı Sahip) — Ben söylemek istemiyorum. Yalnız kısaca söyliyeyim, yalnız Afyon'nun mülhakatında… *(Bu sual değil sesleri)*

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim! Bu suretle celbedilmiş olanlara cevap vereyim. Bu celbedilmiş olanlardan kabahatli, kabahatsizlerin tefrikiyle kabahatlilerin derhal mahkemeye, kabahatsizlerin mahallerine sevki için bendeniz tebligatta bulundum ve cevap aldım, böyle yapılacaktır.

SADIK BEY (Karahisarı Sahip) — Benim sualim bu idi. Reis Bey! Telâş buyurmayınız.

REİS — Efendim müzakerenin kifayeti hakkında takrir vardır. *(Kâfi sesleri)*

Yapılan görüşmelerde çeşitli milletvekillerinin konuşmalardan sonra tekraren

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim! Leh ve aleyhte bulunacak olan rüfekasının tenıkidatına cevap vermek; Hükümetten ve encümenden sorulacak suallere cevap vermeye mübaşeret etmezden evvel bir noktayı Heyeti Âliyenize arz etmek istiyorum;

Gerek bundan evvel söz söylemiş olan Haydar Rüşdü Bey biraderimizin ifadatına ve gerekse şimdi söz söyliyen arkadaşımızın ifadesine göre kanun, tamam iyice anlaşılamamıştır. Haydar Rüşdü Bey kendi kendine bir kanun tasavvur etmiş ve kendi düşüncesine nazaran o kanunu tenkidetmiştir. Bu daire dâhilinde yapılacak olan münakaşanın faydası yoktur. Gerek Haydar Rüşdü Bey, gerek Şefik Bey diyorlar ki; eşkiyayı vurmak için Hükümet, ahaliyi tavzif etmiştir ve ahaliye silâh tevzi edecektir. Hükümete aidolan vazifeyi ahaliye vermiştir. Böyle bir madde varsa gösteriniz, rica ederim. Eğer yoksa olmıyan bir şeyi burada söylentiye hacet yoktur ve muvafık olmaz zannederim. Kezalik Haydar Rüşdü Bey biraderimiz aynı noktadan ve diğer bir noktadan daha bahsetmiştir ki, o da aşiretlerin nefyolunması. Bu da kanunda yoktur. Usulü müzakeremiz veçhile bizim tevdi ettiğimiz kanun Dahiliye Encümenine gitmiştir, tadilâta uğramıştır. Oradan Adliye Encümenine gitmiştir, tadilâta uğramıştır, buraya gelmiştir. Bu tadilâtta Hükümet tamamiyle hemfikirdir. Şimdi son müzakeremiz Adliye Encümeninden çıkmış olan şekil üzerinedir. Yoksa madundan şekil üzerine tenkiti etmek beyhude yere ziaai vakit etmek demektir. Onun için tenkidatta bulunan arkadaşlarımıza rica ederim, tenkidatta bulunurken Adliye Encümeninden son defa çıkmış olan şekli bir defa mütalâa buyursunlar, ondan sonra teklifte bulunsunlar.[101]

---

[101] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 30 Sayfa 441-445,447-448, 450-452***

2 Teşrinievvel 1339 (1923) Salı
İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim! Leh ve aleyhte bulunacak olan rüfekanın tenkidatına cevap vermek; Hükümetten ve encümenden sorulacak suallere cevap vermeye mübaşeret etmezden evvel bir noktayı Heyeti Aliyenize arz etmek istiyorum;

Gerek bundan evvel söz söylemiş olan Haydar Rüşdü Bey biraderimizin ifadatına ve gerekse şimdi söz söyliyen arkadaşımızın ifadatına göre kanun, tamamiyle anlaşılamamıştır. Haydar Rüşdü Bey kendi kendine bir kanun tasavvur etmiş ve kendi düşüncesine nazaran o kanunu tenkidetmiştir. Bu daire dâhilinde yapılacak olan münakaşanın faydası yoktur. Gerek Haydar Rüşdü Bey, gerek Şefik Bey diyorlar ki; eşkıyayı vurmak için Hükümet, ahaliyi tavzif etmiştir ve ahaliye silâh tevzi edecektir.

Hükümete aidolan vazifeyi ahaliye vermiştir. Böyle bir madde varsa gösteriniz, rica ederim. Eğer yoksa dünyan bir şeyi burada söylentiye hacet yoktur ve muvafık olmaz zannederim. Kezalik Haydar Rüşdü Bey biraderimiz aynı noktadan ve diğer bir noktadan daha bahsetmiştir ki, o da aşiretlerin nefyolunması. Bu da kanunda yoktur. Usulü müzakeremiz veçhile bizim tevdi ettiğimiz kanun Dahiliye Encümenine gitmiştir, tadilâta uğramıştır. Oradan Adliye Encümenine gitmiştir, tadilâta uğramıştır, buraya gelmiştir. Bu tadilâtta Hükümet tamamiyle hemfikirdir. Şimdi son müzakeremiz Adliye Encümeninden çıkmış olan şekil üzerinedir. Yoksa madumolan şekil üzerine tenkid etmek beyhude yere ziaai vakit etmek demektir. Onun için tenkidatta bulunan arkadaşlarımıza rica ederim, tenkidatta bulunurken Adliye Encümeninden son defa çıkmış olan şekli bir defa mütalâa buyursunlar, ondan sonra teklifte bulunsunlar.[102]

[102] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 30 Sayfa 469***

3 Teşrinievvel 1339 (1923) Çarşamba
İzale-i Şekavet Kanunu Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Muhterem arkadaşlar, kanunu tenkid etmek için söz almış olan rüfekanın mütalâatına sırasiyle cevap vermek isterim. Evvelemirde Menteşe Mebusu Muhteremi refikimiz Haydar Rüşdü Bey

HAYDAR RÜŞDÜ BEY (Denizli) — Menteşe değil, Denizli.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Efendim, affedersiniz. Denizli Mebusu Muhteremi Haydar Rüşdü Bey kanunu büsbütün başka surete anlamış olmalıdır. Çünkü tenkidatı katiyen kanundaki ahkâm ile kabili telif değildir. Buyurdular ki, bu kanunla Hükümet eşkıyayı tenkil etmek vazifesini ahaliye tevdi etmiş ve ahaliyi tavzif etmiş, bundan başka eşkıya çetelerini, birbirlerini tenkil etmek vazifesiyle tavzif etmiştir. Bunun karşısında da Hükümet çubuğunu çekip oturacaktır ve buna ilâveten dediler ki; Hükümet bir takım aşakiri neffetmek salâhiyetini kendine almak istemiştir. Eğer kanunu dikkatle okumuş olsaydı; esaslı şu üç noktada içtima etmekte olan tenkidatın kanunda yeri olmadığını pekâlâ anlıyabilirdi ve bilvesile Heyeti Âliyenizden rica etmiştim. Meclisi Âlinin vaktini beyhude yere izaa etmemek için tenkidatta bulunacak arkadaşlar lütfen bir defa kanunu okusunlar ve bunu teyiden söylerim ki anladıkları gibi Hükümet; ahaliyi, eşkıyayı öldürmek, tenkil etmek, katletmek için tavzif etmemiştir. Ve böyle bir mânayı ifade edecek kanunda bir kelime yoktur. Binaenaleyh, Kanunu Esasi ile muhteviyatı ile ahkâmiyle uymıyam bir tenkidata bendeniz şimdilik uzun uzadıya cevap vermek suretiyle kezalik Meclisin vaktini izaa etmeyi muvafık görmüyorum. Kezalik Şefik Bey biraderimiz aynı mealde tenkidatta bulundular. Bu da kanunda yoktur.

Ondan sonra Ahmed Hilmi Bey arkadaşımız; memurini mülkiyenin intihabında ziyadesiyle dikkat ve ihtimam olunması lüzumunu ileri sürdüler. Hakikaten buyurdukları gibi; Harekâtı Millîyenin iptidasında birçok memurların İstanbul'a gitmiş olması veya tebdil edilmiş bulunması ve saire dolayısiyle mevcudolan zaruret karşısında meslekle münasebeti olmıyan bâzı rüfeka, memuriyeti mülkiyeye alınmıştı. Fakat zaman ile bu gibi meslekle münasebeti olmıyanlar tasfiye edilmişlerdir ve şimdilik Mektebi Mülkiyeden neşedetmemiş veyahut da kaymakamlıkta bulunmamış olan bir mutasarrıfın ifayı vazife etmekte olduğunu hatırlamıyorum. Kimin hatırına böyle bir şey geliyorsa lütfen bendenizi ikaz etmesini rica ederim. Geçen sene Dahiliye Encümeninde bulunmuş olan Ahmed Hilmi Bey arkadaşımız pekâlâ bilirler ki; memurini dâhiliyenin intihabında Memurin Nizamnamesine tamamiyle riayet etmekteyiz. Mekâtibi Âliyeyeden mezun olmıyanları veyahut hizmeti nizameiyesi zarfında nahiye müdürlüğü ifa etmiş olup bilâhara bilimtihan ehliyeti tebeyyün etmiyenleri kabul etmiyoruz. Bu, iki seneden beri -evvelce de bilmünasebe arz etmiştim- ittihaz edilmiş bir usuldür ve bu usule tamamiyle riayet edilmektedir. Hilmi Bey kanunun muvakkat olması lüzumunu ileri sürdüler. Esasen dikkat edilecek olursa efendiler! Kanunun mahiyetinde bir muvakkatlık vardır. Günkü biz bu kanunu teklif ederken zannediyorum ki, şekavet bir müddeti muayyene zarfında zail olacaktır. Zail olduktan sonra bu kanunun mabihüttatbikı kendiliğinden mürtefi, olur. Esasen dün kanun hakkında itiraz ve tenkidatta bulunacak arkadaşların kanunu bir

defa nazarı tetkikten geçirmelerini rica etmiştim. Gümüşane Mebusu Muhteremi Zeki Beyefendi biraderimiz bu ricamı nazarı itibara almamışlardır ve bugün tenkidatta bu salâhiyet meselesini ileri sürmüşlerdir. Yani ahaliye biz behemehâl eşkiyayı tenkil etmek için, katletmek için bir salâhiyet vermişiz, tavzif etmişiz gibi ifadatta bulunmuşlardır. Kanunun heyeti umimiyesinin mahiyeti hakkında Meclisi Âlinize bu tenkidata cevap verdikten sonra mâruzâtta bulunacağım zaman arz edeceğim ki, kanun esasen iki hükümden ibarettir. Birincisi; eşkıyanın her kim tarafından olursa olsun katli cürüm addolunmaz. İkincisi; yataklar hakkında bâzı ahkâmı muhtevi olmasıdır. Binaenaleyh behemehâl bundan dolayı falan veya filân ahali eşkiyayı öldürmek için tavzif edilmiştir, Hükümet kendi vazifesini üzerinden atmıştır gibi mütalâalara mahal yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Keşki mümkün olsa da tavzif etsek.

REİS — Hilmi Bey rica ederim...

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Hiç kimse tavzif edilmemiştir. Hiç kimseye bir mecburiyet de tahmil edilmemiştir. Fakat bunlardan isimleri hüviyetleri ile beraber ilân edilecek olan her hangi birisinin velev müdafaai nefis maksadiyle, velev def'i, mazarrat maksadiyle katil ve cerhi cürüm addolunmıyacağı musarrahtır. Esasen mevcudolan ahkâmı kanuniyemiz de bununla taban tabana zıt değildir. Eşkiyanın cerh ve katlinden; Hükümetçe eşkiya oldukları ilân edilen eşhasın cerh ve katlinden dolayı ahkâmı cezaiyemizde kati hükümler yoktur.

SÜLEYMAN SIRI BEY (Bozok) — Hükümet müsebbip aramıyacak.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSÎ VE DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Yalnız şimdiye kadar birçok defalar misalleri vardır. Hattâ jandarmanın eşkiyayı tenkil esnasında vâki olan katilde, cerhte adliyece bâzı sual ve isticvabı mucibolduğu görülmüştür. Bu mahzuru izale etmek lâzımdır. Bu nokta-i nazarı ifade ettik. Yoksa buyurdukları gibi ahaliyi bu isle tavzif etmek ve ahaliye bu hususta mecburiyet tahmil etmek meselesi mevzuubahis değildir.

Zeki Bey biraderimiz diyorlar ki; Bu kanunu tatbik edecek olursak, yani eşkiyadan her hangi birini öldürmek salâhiyetini ahaliye verecek olursak; arada intikam hisleri hâsıl olacak. Çünkü eşkıyanın da akrabası vardır, o da onu öldürmeye kıvam edecektir. Ve bu intikam hisleri dolayısiyle memlekette matlubolan asayiş temin edilemiyecektir. O halde yani bu mantıkî esas ittihaz edecek olursak -kendi mütalâalarına göre- eşkıyayı öldürmemek lâzım gelecektir. Çünkü böyle intikam hissi teylid edecektir. O halde ne olacaktır? Eşkiyayı rahat bırakmak lâzımdır. Böyle bir mütalâaya bendeniz iştirak etmiyorum. Esasen eşkiyalıkla daima ahaliyi tâciz etmekte bulunan, ahalinin malına, canına, ırzına göz koymuş olan adamların mevcudiyeti birçok intikam hislerinden daha büyük rahatsızlıkları mucibolmaktadır. Bunların intikam hislerini kaale alarak, öldürülmesinden sarfı nazar edilmesini ileri sürmek, bilmem ne dereceye kadar mantıkî bir mütalâa olur? Sonra kanunun mahzurunu göstermek için ileri sürdükleri mevad arasında diyorlar ki; maatteessüf merkezden vukubulan tebligat taşraya gidinceye kadar mahiyetini değiştiriyor, hükmünü değiştiriyor. Bundan birçok mahzurlar tevellüdediyor ve efendiler yine diyorlar ki; acaba Dahiliye Vekili Beyefendi temin ederler mi ki, mülhakatta bulunan bütün memurin kendisi gibi kanunu aynı fikirle tatbik ve kendisinin fikrine iştirak edecektir. Efendiler; bunu hiçbir zaman temin edemem, hattâ aynı benim fikrimde dünyada bir adam mevcudolduğunu bile temin edemem.

Herkesin fikri az, çok bir hususta veya diğer bir hususta değişir. Tebligatın eğer taşraya intikali esnasında başka suretlerle tatbik olunacağını, başka suretlerle anlaşılacağını tasavvur ederek bu kanunu yapmamak lâzımgelirse o halde bütün kanunları yapmamak lâzımgelir, çünkü bütün kanunlar aynı veçhile taşraya tebliğ olunacaktır, aynı veçhile telâkki olunacaktır. Belki de yanlış tatbik edilecektir. Bu mütalâaya mehili ya bu mahzuru izale etmek veyahut ki, kanunları çıkarmamak tebliğ etmemek lâzımgelir. Bu yalnız bu kanunla olacak bir mahzur değildir, bilumum kanunlar hakkında aynı derecede cari Ve vâridolabilecek bir mahzurdur -eğer böyle bir mahzur varsa- bu Devletin bilcümle tebligatı umumiyesinde câri olacaktır, yalnız bu tebligata inhisar edemez, yanlış anlaşılmış tebligat neticesinde bu kanun suitatbik edilecek olursa, kanunu suitatbik edenler hakkında; kanunu anlamıyarak, yanlış tefsir ederek garaza alet olan memurin hakkında zaten bu kanunda ahkâm mevcudolduğu gibi bu suretle suitatbikatta bulunacak olanlar hakkında da ahkâmı umumiyemizde mevad münderiçtir ve her vakit vazifesini hüsnü ifa etmiyen memurlar hakkındaki cezayı da tatbik mümkündür. Afyon Karahisar Mebusu Muhteremi Ali Bey biraderimiz, cünha nevinden kabahat işliyenlerin dahi bu kanuna dâhil olması endişesini izhar ettiler ve şekaveti müstemirre erbabı hakkında da bir derece kabili tatbik gördükleri bu mevaddın teşmili korkusundan dolayı kanunun aleyhinde bulundular, efendiler! Dâhiliye Encümenince tadil edilmiş olan maddede şekavet; târif edilmiştir ki, bu târif doğrudan doğruya ahkâmı cezaiyemizdeki tariften ibarettir. Yani şakî olan adamın tarifinden ibarettir. Bu tarifin kanunda münderiç bulunmasında bendenizce bir fayda gördüm, Ali Beyin dedikleri gibi cünha nevinden bir kabahat, bir cürüm işlemiş veyahut hattâ cinayet nevinden bir cürüm işlemiş olup da bir müddet Hükümetin tatbikatından kendini saklamış olan ve belki Hükümetin takibatı neticesi on, onbeş, yirmi gün zarfında dahalet etmesi memul bulunan adamları böyle katletmek, onların katlinin cürüm addolunmıyacağını ilân etmek doğru değildir. Bittabi bendeniz de bu fikre, bu kanaate iştirak ederim. Onun içindir ki, sırf şekavet yapmış olan, ev basmak, köy basmak, hetki ırz etmek, yol kesmek ve saire gibi doğrudan doğruya şekaveti müstemirre erbabından olanların yapmakta oldukları efali tasrih eden bir tarifi mazarrat değil, bir fayda telâkki ederim. Kanunun anlaşılması ve hüsnü tatbiki için faydalıdır. Fakat bu tariften cünha nevinden cürüm işliyenlerin veyahut da şekavet zümresine dâhil olmıyarak şahsi veyahut intikam sevdasiyle yapılmış katil dolayısiyle vesair suretle daima ahkâmı cezaiyemizle takibedilmesi mümkün olan eşhasın behemehal ahali tarafından katli caizdir suretinde ilân etmek maksut değildir. Zaten bunların isimleri ilân edildiği zaman bunların hüviyetleri, meşhur eşkıyadan olduğu veyahut o meşhur eşkıyaya muavenet eden ve onun hempalarından bulunduğu da bildirilecektir. Ali Bey biraderimiz dediler ki; Hükümetin birinci vazifesi asayişi muhafaza etmektir. Hükümet varsa asayiş de var demektir. Asayiş yoksa, Hükümetin de hikmeti mevcudiyeti zail olur. Hükümet mevcudiyetini madem ki, iddia ediyor; asayişi de temin etmelidir.

Efendiler, Hükümet vardır, asayiş de vardır. Asayişin derecesi mucibi emniyet midir, mucibi memnuniyet midir? Bunu tahkik etmek lâzım. Mucibi memnuniyet değildir ve fakat bu nazariyeyi yalnız asayişe tatbik etmek doğru olamaz; Memlekette Hükümetin sebebi mevcudiyetini bir başka zat umuru adliyenin hüsnü tatbikine atfedebilir. Adalet var mı, yok mu? Adalet varsa Hükümet de var demektir. Adliyemizden şikâyet ediyorsak Hükümetimiz yok demektir. Binaenaleyh Hükümet behemehâl adliyeyi ıslah etmelidir. Başka hiçbir şeye ehemmiyet vermemelidir, diyebilir. Keza memleketimizde maarif lâzımdır. Behemehâl maarif tesis olunmak lâzımdır. Hükümetin birinci vazifesi yalnız

maariftir. Her şeyi feda ederek, her şeyi ihmal ederek yalnız maarife atfı ehemmiyet etmek lâzımgelir. Bu mütalâatta da bulunacak bâzı arkadaşlar bulunabilir ve bu mütalâatı da gayet kuvvetli delillere istinadettirebilirler.

Umuru nafia için, ziraat için ve diğer hususat için ordu için ve saire için aynı kuvvetli müdafaalarla birinci dereceye isad etmek ve diğer şuabatı idareyi bunların tahtında addetmek mümkün olabilir. Fakat, bu nazariye gayrikabili icradır. Aynı zamanda asayiş olmalıdır, hem de adalet olmalıdır, aynı zamanda maarif olmalıdır, aynı zamanda ordu olmalıdır, aynı zamanda yalnız asayiş olsun diğer şeyler terk ve ihmal edilsin. Bu kabil değildir. Mümkünül icra bir nazariye değildir. Ali Bey dediler ki; ordu tedricen tasfiye edilerek mükemmel bir hale gelmiştir. Ve vazifesini ifa etmiştir. Hakikaten vazifesini şâyanı şükran derecede ifa etmiştir. Fakat ordunun tasfiyesi esnasında maalesef jandarma muhtel olmuştur. Harbi Umumî esnasında ordu jandarmadan faide gördü. Jandarma kadrosundan zâbit aldı, jandarmanın efradını aldı. Jandarma muattal kaldı ve o zaman harb olduğu için başka bir şey yapılamadı. Fakat şimdi tekrar jandarma kadrosunu vücuda getirmek lâzımdır. Bunun için dediler ki, Hükümet bunu tedricen tevsi edeceğini söylüyor. Derhal jandarmayı ıslah etmelidir, nasıl ıslah etmelidir? Onu sormak istiyorum, tedricen olmadığı takdirde ânı mâhidde mi ıslah edeceğiz? Elbet ve elbette Tedricen ıslah edilecek. Başka tarik ben tasavvur edemiyorum.

Mekteplerimizi ıslah edeceğiz. Zâbitandan işe yaramıyan varsa onları tedricen tasfiyeye tabi tutacağız. Yerlerine daha ehliyetli zâbitan ikâme, edeceğiz, mevcudolan kanunumuzu ıslah edeceğiz ve jandarma müddetiyle hizmet, askerlik müddetinin mukayyed olmasını kaldırması için Heyeti Âliyenize teklifatta bulunacağız; Bunların tamamiyle mevkii icraya konulabilmesi ve teklifatımızın kesbî kanuniyet edebilmesi için behemehâl zaman lâzımdır. Eğer bunlar bir dakikada veya bir günde olmuyorsa bundan dolayı hâsıl olan kusur ve kabahatin af buyurulmasını istirham ederim ve ümitvarım ki, bunlar şâyanı af kabahatlerdendir. Binaenaleyh Heyeti Âliyeniz, hiç şüphe yok takdir eder ki, bunlar zaman ile kabili icra şeylerdir. Büyük şairimiz Emin Bey refikimiz dahi asayişi muhafaza etmek vazifesinin ahaliye tevdi olunduğunu kanundan anlamışlardır. Bendeniz bu mânayı çıkarmamın gayet müşkül olduğunu ve biraz cebri nefsetmek lâzımgeldiğini söylüyorum. Böyle bir tevdi yoktur ve şekavetin neden ileri geldiğini tadadetmişlerdir. Şekavet dediler; saltanat zamanındaki uzun süren askerlikten kurtulmak istemelerinden ve paslı bir halde bulunan adalet makinasının tamamiyle işlememesinden ve adaletin tamamiyle tevzi olunmamasından müşteki olan bâzı efradın kendilerini mahkemei adliyeye teslim etmek istememelerinden ileri gelmiştir diyor. Belki bunların tesiri olmuştur. Fakat pek muhtemeldir ki, şekavet bu iki avamilden husule gelmemiştir. Daha birçok avamil vardır. Buyurdukları gibi maarifin bâzı yerlerde lâyıkiyle taammüm etmemesi ve yollarımızın yapılmamış olması ve birçok ihtiyacatı medeniyemizin henüz tatbik ve tatmin edilememiş olması da şekavetin husulüne sebebolan âmiller arasındadır. Kendileri başka mütalâada bulunuyorlar, diyorlar ki; Hükümet mektepler yapmalıdır, yol. Yapmalıdır, adliyesini ıslah etmelidir.

MEHMET EMİN BEY (Karahisarı Şarki) — Onlar istikbale aittir. İstikbale ait ıslahattır. Halen yapılacak şeyleri de arz ettim.

İCRA VEKİLERİ HEYETİ REİSİ YE DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Bunlar yapıldıktan sonra şekavet zâil olur. Fakat o zamana kadar bugünkü asayişsizliği

bu halde bırakmak mı caizdir, yoksa o asayişsizliği izale edecek tedabirin ittihazı mı lâzımdır? İşte bu cihetin tâyini iktiza eder. Bugünkü münakaşada ancak bu ciheti tâyin için cereyan eden münakaşadır. Yoksa, memleket de maarif tamamiyle tevessü eder, taammüm yollarımız mükemmel olur ve her yerde şimendiferler yapılırsa ve diğer şuabatı idarede büyük bir terakki gösterecek olursa; şüphesiz ki bugünkü şekaveti tevlideden esbab yüzde yüz kalkabilir. Fakat o vakte kadar bu asayişsizliği kaldırmak için bâzı tedabiri fevkalâde, lâzım mıdır, değil midir? Lâzımdır. Bendeniz bu kanaatteyim. Fakat olabilir ki, bâzı rüfeka bu kanaate iştirak etmezler. Bu bir içtihat meselesidir.

MEHMET EMİN BEY (Karahisarı Şarki) — Lüzumuna kaaniim, fakat tarzı meselesi başka.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Sivas Mebusu muhteremi Halis Turgud Bey arkadaşımız da bu kanunu Meclisi Âlinize tevdi etmekten Hükümetin takibetmekte olduğu maksadı izah ettiler. Dediler ki; bendeniz bu kanundan şunu anlıyorum; Bir yerde asayişsizlik mi var, derhal ahaliyi vur, kır, ahaliyi, onu taciz ve tazyik et ondan sonra hiç kimse orada asayişsizlik olduğundan şikâyet edemiyecektir. Bu şikâyet bastırılacaktır ve binaenaleyh Hükümet ondan sonra rahat edecektir, efendiler! Halis Turgud Bey biraderimizin Hükümet hakkında bu derece suimaksat beslemek için kendisine kanaat verecek esbabın ne olduğunu bilmiyorum. Her halde şurasını kendilerine teminen arz ediyorum ki; Biz burada bir vazife ifa etmekle meşgulüz. Memleketin asayişini temin etmekle meşgulüz. Komedi yapmakla meşgul değiliz. Asayiş hakkındaki şikâyeti nazarı dikkate alan en evvel bu Kürsiî Âlide memlekette asayişsizlik olduğunu söyliyen benim. Maksat bu asayişsizliği izale etmektir. Yoksa şurada, burada, şu veya bu şey hakkında vâki olan müracaatları, şikâyetleri, telgrafları susturmak değildir. Böyle bir maksadın hiçbir zaman hiçbir veçhile Hükümetin dairei mütalâasına dâhil olmadığını kendilerine temin ederim ve böyle bir mütalâayı bize atfetmeleri için de hiçbir hakka istinadettiklerini de zannetmiyorum. Halis Turgud Beyin hususatı saire hakkındaki mütalâaları efendim, diğer rüfeka tarafından tekraren söylenmiş olan şeyleri tekrardan ibaret olduğu için bu hususta daha ziyade tatvili makali zait addederim.

Gelelim ruhu kanuna efendiler! Kanun başlıca iki hükmü muhtevidir. Birincisi; eşkiya olduğu tebeyyün eden ve bu suretle mâruf olan adamların herkes tarafından, gerek jandarma, gerek memurini mülkiye ve gerek ahali tarafından, her kim tarafından olursa olsun, istihsal edilmeleri bir cürüm addolunamaz. Bu meselenin bu dereceye kadar itirazı mucibolacağını hiçbir zaman tahmin etmezdim. Heyeti Aliyeniz bendeniz kadar ve belki bendenizden ziyade asayişsizlikten müştekidir ve şekaveti yapanlardan da müştekidir. Bunların her kim tarafından olursa olsun katledilmiş olmalarına dahi itiraz etmek ve bunu Hükümet neden ahaliye tevdi ediyor ve kendisi çubuğunu yakmak suretiyle seyirci oluyor? Suretinde tefsir etmek hakikaten bendenizce mucibi hayret olmuştur. Esasen jandarma tarafından, memurin tarafından, alâkadar olanlar tarafından, bunların katilleri cürüm değildir ve müdafaai nefis kasdiyle ahali tarafından katilleri dahi cürüm değildir. Biliyorsunuz ki köylere eşkiya gelir. Eşkiyadan en ziyade müteneffir olanlar ise köylülerdir ve olması lâzımgelir. Çünkü çok mutazarrır oluyorlar, yalnız eşkiyadan değil, eşkiyayı takibe müfrezeler de gelir. Falan gelir. Gelir, gelir. Onun için bundan en ziyade mutazarrır olan köylüdür, köylü ister ki bu belâ zail olsun. Fakat bunlardan birisini katledecek olursa senelerce mahkemede sürünmiyeceğine emin değildir. Ve maatteessüf bâzı misaller de bu emniyeti kendine ilka etmek için vesile

vermemiştir. Binaenaleyh, bunu sarih olarak kanuna dercediyoruz ve bunun itirazı mucibolan cihetini bendeniz görmüyorum. Adliye ve Dâhiliye Encümeninde uzun uzadıya tetkik edildi. O encümenlerde bir itirazı mucibolmadı. Mubah addedildi. Yalnız burada bâzı rüfeka itiraz ettiler. Doğrusu hayretimi muciboldu.

İkincisi; Yataklar hakkındaki ahkâmdır. Efendiler! Dün Celâl Bey biraderimizin pek güzel izah ettiği veçhile memlekette şekaveti besliyen şekâvete istinatgâh olan yataklardır. Şekaveti kaldıracağım fikriyle hareket eden bir adam evvelen yataklar hakkında ne yapacağım, onu düşünmek mecburiyetindedir. Yataklar hakkında hiçbir şey yapmıyacağım. Yalnız eşkiyayı jandarma kuvveti, askerî müfrezeleriyle takibettireceğim diyecek olursa zannetmem ki bu mesaisi müsmir netice versin. Behemehâl bu yataklar hakkında bir şey düşünmek mecburiyetindeyiz. Behemehâl yatakların ibretli bir surette tecziye edilmesi lâzımgelir. Pekâlâ biliyorsunuz ki, bâzı adamlar köylerde oturur yahut şehirde oturur ve tahtı idaresinde beş-on kişilik bir çete vardır. O çete ile cem'i servet etmek için veya birtakım adamlara cebir ve tazyik etmek için veya her hangi bir maksat için onları ulaştırır, onlara malûmat verir, onları sevk ve idare eder. Efendiler! Onlar hakkında hiçbir şey yapmıyacak mıyız? Diyeceksiniz ki, bunlar hakkında ahkâmı kanuniye vardır. Evet vardır, fakat bunların yataklıkları tevatür derecesinde; malûm olan bu zevatın, yani herhangi bir eşkiya ile münasebetlerini adliyece muteber olabilecek veçhile isbat edecek vesika tedarik edinceye kadar bunları serbest bırakmak mecburiyeti vardır. Bunları tedarik edinceye kadar bunlar şekâveti idare etmek ve eşkiyaya yataklık etmek hususunda serbest bir halde kalmış olacaklardır. Veya hiçbir ahkâm vaz etmiyeceğiz demektir. Bir şeyden korkuluyor. Acaba bu suiistimal edilmiyecek midir? Acaba, bu mâsum adamlar birtakım jandarma zabitlerinin veya mülkiye memurlarının gadrine uğramayacak mıdır? Efendiler; bir defa bunun lüzum veya ademilüzumuna karar vermek lâzımdır. Yataklar hakkında bir şey yapılacak mı, yapamayacak mı? Yapılacak olursa bunun suiistimal edilmesi mümkün olan cihetleri nasıl izale edilecektir. Onu düşünmek lâzımgelir. Bendenizce kanunda bir defa kendi ihtiyari dairesinde yataklık edenler bilmecburiye yataklık edenlerden tefrik edilmelidir. Sonra bunlar hakkında yapılacak muamele de bittabi uzun tetkikata, mütalâata müstenidolacaktır. Sonra arkadaşlar her biriniz bir dairei intihabiyenin ahvaline vâkıfsınız. Eğer orada bu kanunun da tatbik edildiğini görecek olursanız ve bu kanun dolayısiyle bâzı mülkiye memurlarının, bâzı jandarma zâbitlerinin birtakım mâsum ahaliye mezalim ve tazyik icra ettiklerini görecek olursanız karşınızda mesul bir vekil vardır. Daima isticvabedersiniz, daima o memurun suitatbikatını, suiistimalâtını meydana kovabilirsiniz. Suiistimalât olup olmadığına Dahiliye Vekili cevap vermek mecburiyetindedir.

ZEKİ BEY (Gümüşane) — Görmek nasibolursa.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Zannederim mebu'sanın vazifeleri de dairei intihabiyeleriyle daimî hali temasta bulunmak ve dairei imtihabiyeleri ahvalinden haberdar olmaktır.

Efendiler memlekette asayişsizlik vardır. Ve bugün memlekette asayiş ihtiyaç diyebilirim ki, ekmek ve hava ihtiyacı kadar müthiş bir ihtiyaçtır, behemehâl asayiş temin olunmalıdır, behemehâl herkes malından, canından emin olabilmelidir. Rahat uyku uyuyabilmelidir, rahat seyahat edebilmelidir, rahat tarlasını ekip biçmeli ve rahat mahsulünü alabilmelidir ve mahsulünden de emin olabilmelidir

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Milletin beklediği de budur.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Biliyorsunuz ki; asayiş meselesini umdelerimizin en mühim bir noktası olmak üzere tesbit ettik, ahali fevkalâde hüsnütelâkki etti ve sizler behemehâl asayişin temini hususunu herkesten evvel takdir ettiniz ve şu kanaatteyim ki, bendeniz de bu lüzumu takdir etmiş olduğum için eğer asayişi muhafaza edemiyecek ve temin edemiyecek olursam artık Dahiliye Vekâletinde ifayı vekâlet etmekte bir mâna olmadığını da Heyeti Celilenize arz ettim ve bunun için asayişi temin etmek her neye mütevakkıf ise herkesten fazla onu yapmak mecburiyetini gördüm, bunun için Heyeti Aliyenize kanun teklif ettim. Şimdiki izahatımdan da anlıyorsunuz ki, kanunun birinci maddesi ahkâmı cezaiyemizle hiçbir veçhile tezat teşkil eder bir mahiyette değildir. İkinci maddesi ki; Yataklar hakkındadır ve bunlar hakkında behemehâl tedabir ittihazından ibarettir. Bendenizin kanaatimce bu iki madde tatbik edilmiyecek olursa asayişin temini kolay olmıyacaktır.

Efendiler bâzı rüfeka bugünkü şerait altında ve belki bu kanuna lüzum olmadan asayişin takarrür edeceğine kaani olurlar. Bendeniz kemali iftiharla bu rüfekaya mevkiimi terk ederim ve çok arzu ederim ki; bugünkü vesaitle derhal asayişi muhafaza etsinler ve matlubolan rahat ve sükûnu, temin edebilsinler, ayrıca bir düşünceye lüzum kalmasın. Bunun için Heyeti Aliyenize teminen arz ederim ki, derhal mevkiimi terk edeceğim. Eğer Heyeti Aliyeniz içerisinde böyle bir zat bulunursa; derhal mevkiimi o zata terk eder ve beyanı mazeret ederim. Ancak bu şekilde hiçbir şey yapılamaz. Buna kaani değilim, içtihadım bu merkezdedir ve bu içtihada binaen bu kânunu teklif ediyorum ve bu bapta karar vermek doğrudan doğruya Heyeti Aliyenize ait bir meseledir, ya behemehâl memlekette tamamen asayiş temin ve tesis edilmiş olacaktır veya olmıyacaktır. Bendenizce tabiî olacaktır ve olmak için bu kanunun, kabulü lâzımdır. Yok, eğer bu kanaatimde hata ediyorsam bu kanunu reddederseniz ve böyle fevkalâde tedabire ihtiyaç göstermeden idare edecek arkadaşlara tevdii vazife buyurursunuz. *(Müzakere kâfi sesleri)*

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Söz istiyorum, şahsıma taallûk eden bir mesele var.

REİS — Suimaksat buyurdunuz Fethi Beyefendi, bunu lütfen, izah buyurur musunuz?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Halis Turgud Bey Hükümetin bu kanunu teklif etmekten maksadı bir yerde asayişsizlikten şikâyet edildi, mi Hükümet tarafından vur, kır emri verilecektir, buyurdular.

HALİS TURGUT BEY (Sivas) — Çok yanlış anlaşılıyor, bendeniz Hükümetin...

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Ondan sonra hiçbir adam asayişsizlikten şikâyet edemiyecektir. Binâenaleyh böyle bir maksadı Hükümete atfediyorsa bu bir suimaksattır. Bu süimaksadı Hükümete atfettiğinden dolayı Heyeti Aliyenize şikâyet ettim.

HALİS TURGUTBEY (Sivas) — Rica ederim, bendenizin sözlerim zabıtta mevcuttur, böyle bir maksatla getirmiştir, demedim. Bu kanun şöyle bir işe yarayabilir, dedim. Rica ederim onun bunun arasında fark vardır. *(Suitefehhüm vardır sesleri)*

RAGIB BEY (Kütahya) — Geçen 1337 senesi bütçesinin Emniyeti Umumiyeye taallûk eden faslı müzakere edilirken burada bendenizin zatıâlinizden rica ettiğim bir talep ve taahhüde, yani Şûralar Kanununun iki ay zarfında Meclisi Âliye gelmesi gibi bir talebe karşı verdiğiniz cevapta, Nevahi Kanunu memlekette her suretle asayişi temine belegan mâbelâğ kâfidir, hattâ Elviyei Selâsede bu kanunun tatbiki suretiyle asayiş her

suretle tahtı temine alınmıştır ye bir tek mevkuf ve bir tek vaka oralarda cari değildir. Bunun da sebebi, oralarda bu Nevahi Kanununun, tatbikidir. Buyurmuş idiniz ki; aynen ifadeniz budur. Acaba bendenizin kanaatimce hiçbir çare temin edemiyeceği derkâr olan o gayet ufak, ehemmiyetsiz ve bir iki maddeden ibaret olan bu kanun yerine Nevahi Kanununu teklif etmeniz lâzımgelmez miydi? Birçok mevadda ve birçok mesailde olduğu gibi, eğer o zamanki ifadenizde sabit, iseniz... Nevahi Kanunu lâzımdır, Çünkü enaniyet ve asayiş bununla temin edilmiştir. Temin ediliyor ve bu hususta misal de sekb etmiştir, Bu kanunu çıkarınız, deseydiniz daha muvafık olurdu.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim; müsaade buyurur musunuz? Evvelemirde Nevahi Kanunu çıkınca; asayiş tamamiyle teessüs edecektir ve Nevahi Kanununun çıkması asayişin sureti katiyede teminine kâfi gelecektir, yolunda bir ifadede bulunduğumu hatırlamıyorum. Vilâyatı Selâse'de o muhitin icabı olarak esasen böyle şekavet vukuatı yoktur ve hapishanelerde az miktarda mücrimîn mevcuttur. Fakat Nevahi Kanununun asayişe dahlü tesiri olmıyacak mıdır denilebilir. Elbette olacaktır. Külli miktarda olacaktır. Yalnız Nevahi Kanuniyle bu mesele hallolunamıyacağı gibi bu kanunla da olamıyacaktır. Diğer taraftan bilcümle vesaiti tenkiliyemizle eşkiyayı takibedeceğiz, tenkil edeceğiz, uğraşacağız. Bir taraftan bu kanunu Heyeti Aliyenize arz edeceğim, diğer taraftan da Nevahi Kanununu çıkarmanızı Heyeti Aliyenizden rica edeceğim. Yalnız bir noktai nazardan Ragıb Bey biraderimizin süitefehhümü vardır. Zannediyorlar ki, Nevahi Kanununu çıkarmak benim elimdedir. Eğer efendiler! Bu Nevahi Kânununu çıkarmak benim elimde ise sizden, sureti mâhsusada rica ederim; ilk yapacağımız şey, derhal Nevahi Kanununa vaziyed etmek ve önü çıkarmaktır. Heyeti Aliyenizden çok rica ederim. Mümkün olursa bir ay zarfında çıkarınız. Fakat bu iş benim elimde değildir.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Köy Kânunundan evvel, Nahiye Kanunu beş para etmez. *(Handeler)*

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Efendim! Ruznamenize hâkim değilim. Nevahi Kanununun; lüzumundan bahsedebilirim. Geçen sene biliyorsunuz ki Nevahi Kanunu uzunuzadıya müzakere edildi. Her nedense Nevahi Kanunu bahsi açılınca derhal salon boşalır. İçerde yalnız beş on kişi kalırdı. Bu kanun her zaman daha müstaceldir denildiği halde bir türlü Meclisten çıkamamıştır ve şimdiki halde beş on maddesi kalmıştır. Heyeti Aliyeniz buna vazıyed eder ve bunu derhal çıkaracak olursa bendeniz, size karşı birinci derecede mimnettar olacağım ve hakiketen bu kanunun lüzumuma kaaniim ve bu hakikaten birinci derecede çıkacak bir kanundur.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok)— Biz de Halk Meclisiyiz, tabiî çıkaracağız.

YUSUF KEMAL BEY (Sinob) — Reis Beyefendi! Sözler bitmedi, şimdi de sual sorduruyorsunuz. Bu, sonra müzakerenin kifayetini intacedecektir.

REİS — Efendim, Vekil Bey, izahat verdi. Arkadaşlar sual sormak istiyorlar.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Suallere cevap vermek cihetini iltizam etmiyorum. Fakat arkadaşlar sual sorarlarsa maalmemnuniye kabul ederim,

REİS — Efendim, dokuz tane takrir vardır. Müsaade ederseniz okunsun. Bunlar; müzakerenin kifayeti hakkındadır. Birisi de kanunun heyeti umumiyesine aittir.[103]

[103] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 31 Sayfa 490-496***

6 Teşrinievvel 1339 (1923) Cumartesi
İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle

DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim muhterem refikimiz Hasan Fehmi Beyin anladığı gibi anlamaya imkân yok zannederim. Burada birçok efal tadadolunuyor. Bu da gasıp emval veya ahzisâr veya suikasıd veya emniyeti dâhiliyeyi ihlâle müntehi oluyor.

Birincisi gasıp emval veya ahzisâr veya suikasıd veya emniyetli dâhiliyeyi ihlâl için hane, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahaller basarak veya ihrak veya tahribederek iki veya adam öldürerek üç veya yollarda ve kırlarda soygunculuk yaparak dört veya adam kaldırarak beş veya işbu efalden birini veya birkaçını irtikâptan dolayı mevkuf veya mahpus iken hapishaneden firar ederek tarzındadır ki bunlar ayrı ayrı şeylerdir. Firar ederek müsellâhan dolaşmak suretiyle emniyet ve asayişi münferiden veya müçtemian tehdit ve ihlâl edenler şaki ilân olunur deniliyor.

Mamafih her türlü suitefehhümü izale etmek için veya adam kaldırarak veyahut işbu efali .... yani (veya) yerine (veyahut) demek kifayet eder. *(Müzakere kâfi sesleri)*

Kanunun maddeleri üzerinde çeşitli milletvekillerinin konuşmalarından sonra

DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Konya Mebusu Muhteremi, muhterem refikimiz Refik Bey kanunun dördüncü maddesine lüzum olmadığı ve bu maddenin kanundan ihracı lâzım geleceği hakkında mütalâa dermeyan ettiler. Bu mütalâalarını istinadettirdikleri esbap meyanında, vaktiyle kendileri İstiklâl Mahkemesi âzası iken Kayseri'de vermiş oldukları emri de tadadediyorlar. O zaman bilûmum valilere, mutasarrıflara ve memurini mülkiye ve askerîyeye verdikleri emirde eşkiyamn behemehâl tenkili ve eşkiyaya yataklık edenlerin de, derdesti yolunda buna mümasil emirler verdiler. Hatırımda bu kadarı kalmıştır. Bu tebligat neticesinde bizzarure eşkiyaya yataklık etmiş veyahut onlara yemek vermiş ve kurban kesmiş olan adamların jandarmalar marifetiyle kendilerinin huzuruna çıkarıldığı ilk tahkikatta bu halli şayanı merhamet gördükleri için bu ilk tebligatı tadile mecbur olduklarını ilâve ettiler. Hakikaten efendiler! Bendeniz de bu fikirlerine iştirak ederim. Verdikleri bu emir hatadır ve o hatayı kendileri de itiraf etmişlerdir. Hiçbir mecburiyete müsnidolmaksızın yahut bizzarure mecburiyete müsteniden eşkiyaya yol göstermek yatak vermek mecburiyetinde bulunan zavallı köylüyü yatak diye jandarma marifetiyle oradan alarak şuraya buraya süründürmek doğru değildir. Böyle bir hataya nasıl düştüklerine hayret etmekteyim. Sonra da istiklâl Mahkemesi namına; yaptıkları tebliğde "Eşkiyaya yataklık ettikleri delâili kaviye ve kafiyeye müstenidolmadan hiçbir kimsenin celbinden sarfınazar edilmesine dair yeni emirler verdik" dediler. Demek ki, eşkiyaya yataklık ettiklerine delâili kafiye mevcut bulunan kimselerin celp ve cem'ine istiklâl Mahkemesi âzası oldukları halde cevaz vermediler ve o zaman o eşkiyayı tenkil etmek için buna lüzum hissetmişlerdir.

Efendiler! Huzuru âlinize takdim etmiş olduğumuz kanunda Refik Bey ve rüfekasının teşkil etmiş oldukları istiklâl Mahkemesinin ilk düştükleri hataya düşmemek için lâzımgeldiği kadar kuyut vaz'edilmiş olduğu itikadındayım. Ve bu kuyut kâfi değilse bile bu kuyudu tezyit ve takviye ve bu gibi hataları izale edecek her türlü kuyudu ilâve etmek

icabeder, kanaatindeyim. Yalnız, memleketimizde eşkiya vardır ve eşkiyaya yataklık eden adamlar da vardır. Bu inkâr olunmaz bir hakikattir, inkâr olunmıyan bir hakikat daha vardır ki, yatak Olmadan, yataklara istinadetmeden hiçbir eşkiya çetesi uzun müddet şekavet yapamaz. Bu da muhakkak ve kati olan bir keyfiyettir. Vakıa birinci madde mucibince eşkiyanın her kimin tarafından olursa olsun tenkili mücaz olmuştur. Fakat yatak mevcut muavenet, ihbar, cephane ve yiyecek tedarikine yataklar vasıtasiyle eşkiya çeteleri mazhar oldukça, bundan eşkiyanın bulundukları havalide zararlarını temdidedecekleri anlaşılmaktadır ve buna katiyetle hüküm vermek lâzımdır. Efendiler! Hiç kimse ve bilhassa bendeniz istemem ki, her hangi bir kimse bulunduğu evden başka bir yere nakledilsin... Fakat bugün memlekette karşı karşıya bulunduğumuz bir şekâveti beliyesi var. Bunu izale etmek lâzım mıdır, değil midir? Bir defa bu suali kendi kendimize irat icabeder. Eğer lâzımsa bu şekaveti himaye eden, kök saldıran bir de yataklar mevcudolduğuna kaani isek bu yataklar hakkında hiçbir türlü hiçbir nevi tedabir almamayı nasıl teçviz ederiz? Behemehâl bu yataklar hakkında tedbir almak lâzımdır buyurdular. Kanunu Cezanın bilmem hangi bir maddesinde faili cürüm veya fer'an zimethal diye bir madde vardır efendiler. Fakat bunların tatbik edilmesi lâzımdır. Bu maddelerin tatbiki şimdiye kadar, itiraf etmek lâzımgelir, kolay olmamıştır. Ve bu Kanunu Cezanın falan veya filân maddesindeki fer'an zimethal veyahut faili aslî diye mevcudolan ahkâma nazaran memlekette birçok yataklar vardır. Ve bu yataklar birçok şakı çetelerine muavenet etmektedir. Bendenizce memleketi kasıp kavurmakta olan hakikaten iktisadımıza ve her hususa engel olmakta olan bu şekâveti izabe etmek için tedabîri almak lüzum ve zarureti vardır. Behemehal memleketimiz içerisinde bu şekâveti izale etmek mecburiyetindeyiz.

Bu mecburiyet karşısında yataklar hakkında İdarî bâzı tedbir almak lüzum ve kanaatindeyim. Eşkıyayı tehdidetmek her halde müessir olan bir meseledir. «Her kim tarafından olursa olsun katilleri bir cürüm addolunmaz.» Bu mânevi bir tesiri haizdir. Ve mânevi tehdittir. Hiç şüphe yoktur ki, efendiler! Bu bir müessir tedbirdir. Fakat bu tesiratın daha ziyade mânevi yapacak bir maddedir. Belki maddi surette de yapacaktır. Hiç şüphe yoktur, en ziyade bu maddenin[1] tesiri mânevi olacaktır. Eğer bu suretle tehdidettiğiniz ve mânevi bir tehdit altında bıraktığımız eşkıyanın yataklarını büsbütün, serbest bırakacak olursak hiçbir zaman memlekette şekâveti azaltamıyacağız. Bunun tevlidedeceği mazarratı bunun bütün istikbalimizde, istikbali iktisadimizde, ziraatimizde tevlidedeceği mazarratı göz önünde bulundurmak ve ona mukabil bu madde ile mutasavver olan mahzuratı göz önünde bulundurmak ve ikisini de mukayese etmek lâzımdır. Bendeniz hiç kimsenin evvelce de arz ettim bilâsebep bulunduğu yerden kaldırılmasına hiç taraftar değilim. Bu hususta her nevi kuyudat yapılması lâzımsa ona razıyım. Fakat "Yataklar hakkında hiçbir tedabir alınmayacaktır" derseniz bendeniz bu kanaate iştirak edemem. Ve evvelce de arz ettiğim gibi bu kanaatte bulunan bir arkadaşa terki mevki etmeyi arzu ederim.

REFİK BEY (Konya) — Beyefendi.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. Bendeniz dinledim zatıâlinizi. Bâzı köyler vardır ki, köy itibariyle bir nevi şekavete bir nevi hırsızlığa bir nevi fenalığa menşe olmuştur. Efendiler! Bunlar hakkında hiçbir tedbir alınmıyacak mı? Eğer bunlar hakkında hiçbir tedbir almıyacak olursanız bu birinci madde mucibince hiçbir şey yapamıyacakmısınız. Yataklar hakkında hiçbir şey yapamayarak olursanız bendenizce

şekavet tenkil edilmiş almıyacak, maatteessüf mazarratını daha ziyade temdidedecektir. Bunun üzerine karar vermek ve şekavettin devamı dolayasiyle memlekette hâsıl alacak mahaziri nazarı dikkatte bulundurmak Heyeti Âliyenizin takdirine muhavvel bir şeydir.

REİS — Said Bey buyurun.

DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim, Refik Bey biraderimiz birinci maddeyi kabul etmek suretiyle büyük bir fedakârlık ettikleri itikadındadır. Yani, biz Hükümetin her dediğini yaptık, birinci maddeyi kabul ettik. Artık başka maddelerde ısrar etmesinler dediler. Birinci madde şimdi Kastamonu Mebusu Necmeddin Molla Beyin izah ettikleri veçhile esasen ahkâmı cezaiyemizle tezat teşkil etmiyen bir maddedir. Yeni bir silâh verilmiş değildir. Ahkâmı cezaiyemizde mevcudolan bir meseledir. Şimdiye kadar bu eşkıyayı vuranlar takibatı adliyeye mâruz kalıyorlardı. Binaenaleyh bundan sonra bu kanunla bu gibi adamlar takibatı kanuniyeye mâruz kalmıyacaklardır. Bu esasen mevcudolan bir silâhı takviye etmekten ibarettir. Bu son yataklar hakkındaki ahkâma gelince; Buyuruyorlar ki; esasen ahkâmı cezaiyemizde daha şiddetli cezalar vardır. İdam cezası vardır. Fakat bu yataklık fiilini irtikâbetmiş olanların idam olunabilmeleri ve müstahak oldukları cezaya çarpılmaları için kendileri hakkında şahadet edecek adamların bulunması ve yataklık fiilini irtikâbettiklerine dair delâili katiye ile ispat olunması lâzımdır. Yataklık eden adamın yataklık ettiği halk nazarında bir dereceye kadar malûmdur. Fakat buna şahadet edecek bulunur mu rica ederim? Bulunmaz. Binaenaleyh şimdiye kadar ahkâmı cezaiyede mevcudolan bu cezalar tatbik edilememiştir. Tatbik edilemez. Çünkü şahit bulmak gayet zordur. Hâlbuki yataklar izale edilmez ve yataklar hakkında bir tedbir ittihaz olunmazsa şekavet izale olunamaz. Şekaveti izale etmek lüzum ve zarureti karşısında bunlar hakkında bir tedbir düşünmek mecburiyeti vardır. Kendileri memlekette bir şekavet beliyesi mevcut değilmiş gibi mütalâada bulunuyorlar. Ve yalnız bu kanunun tatbikatında husule gelecek suiistimalâtı derpiş ediyorlar. Evvelce de arz ettim. Bu suiistimalâta ne suretle set çekmek mümkünse düşünelim, set çekelim. Fakat yatakları sureti kafiyede masun bulunduracak olursak emin olunuz ki, memlekette şekavet izale edilmemiş olacaktır. Bu da Heyeti Âliyenizin takdirine ait bir meseledir.[104]

[104] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre 2, Cilt 2 İçtima 32 Sayfa 536,540-541,544*

8 Teşrinievvel 1339 (1923) Pazartesi
İstanbul'a Giden Heyeti Mahsusaya Lazımgelen Hürmet Gösterilmediğine Dair Takrir Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DAHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Muhterem arkadaşlar, bâzı rüfeka gerek bundan evvelki celsede ve gerek şimdiki celsede Meclisin haysiyetinin mezuubahsolduğu ve Meclis milletin timsali olmak itibariyle milletin haysiyetinin mevzuubahsolduğu ve binaenaleyh bu itibarla fevkalâde haizi ehemmiyet olan bu meselle hakkında müzakere edilmesi muvafık olacağı fikrini ileri sürdüler. Hakikaten mesele bu suretle şey edilecek olursa; Heyeti Aliyenizce derhal müzakere edilmesi ve bunun hakkında bir karar ittihaz edilmesi gayet muvafıktır ve doğrudur. Filvaki Meclisin haysiyeti ve milletin haysiyeti mevzuubahsolduğu bir meselede Meclisi Âlinizin göstermiş olduğu heyecan tamamiyle yerindedir ve haklıdır ve bu hususta ne kadar istical buyurulsa ve bunu bir karara raptetmek için ne derece istical edilse yerindedir ve caizdir. Bendeniz bu kanaate tamamen iştirak ederim. Şimdi esas meseleye gelelim. Malûmuâlileri olduğu üzere tahliyeyi mütaakıp muzaffer Ordumuzun bir fırkası İstanbul'a dâhil olmak üzere bulunduğu halde bütün İstanbul halkı ayaklanmış ve bu kahraman Ordumuzun bir cüz'üne lâyık olan istikbal merasimi yapmak için fevkalâde büyük hazırlıklarda bulunmuşlardır. O hazırlıklar o derecede büyük olmuştur ki, bunu ancak dört seneden beri esaret altında yaşamış olan İstanbul ahalisinin hürriyete, tam ve mutlak hürriyete kavuşmasından mütevellit azîm hissiyat ve sürurun ve memleketimizden tek bir ecnebi neferinin dahi ayağını kesmekten dolayı hâsıl olan büyük bayramdan mütevellit hissiyat ve meserretinin derecesini ölçmekle kabil olur.

Bu hazırlıklara, bu nümayişlere, bu tezahürata iştirak etmek üzere İstanbul Müdafaai Hukuk Cemiyeti tarafından Meclisi Âlinize bir davet vâki olmuştur. Meclisi Âliniz Divanı Riyasetten icabı kadar âza ile aynı zamanda kur'a ile intihabedilmis daha on âza bu hazırlıklarda, bu merasimde bulunmak üzere İstanbul'a sevk edilmiş. Deniliyor ki ve gazetelerdeki neşriyat da bunu gösteriyor ki, heyetimiz Haydarpaşa Garına vâsıl olduğu zaman karşısında kendisini istikbal edecek kimse bulamamıştır... Bu itibarla bu meseleyi tamim ve teşmil ederek Meclisin haysiyetine ve dolayısiyle milletin haysiyetine karşı vurulmuş bir darbe gibi telâkki edecek olursanız, zannederim biraz istical etmiş bursunuz. Bendeniz zannediyorum ki, Meclisi Âlinin ve milletin haysiyeti mevzubahsolduğu vakitte İstanbul dâhilinde bulunan memurini askeriye ve bilcümle memurini saire bütün gayret ve faaliyetleriyle Meclisi Âliye yakışacak hürmeti yapmak için her işlerini terk etmişler ve Meclisi Âlinin haysiyet ve şerefine taallûk eden ve milletin haysiyet ve şerefine lâyık olan istikbali hazırlamakta hiçbir zaman tereddüt etmemişlerdir, edemezler. Böyle bir şey hiçbir zaman mevzuubahis değildir. *(Ahali mevzubahis değildir sesleri)* Ahâli mevzubahis değil. Memurin mevzubahistir. Davet ahali tarafından Olduğu için bittabi davet edenlerin de hazır olması lâzımgelir. O halde mevzubahsolan mesele nedir? Heyetimiz buradan hareket ettiği günün akşamı Divanı Riyaset Şehremanetine ve davet eden Müdafaai Hukuk Cemiyetine heyetin hareketini tebliğ etmiştir. Nasıl tebliğ etmiştir efendiler? Bu ciheti tetkik etmek lâzımdır. Denilmiştir ki; "Kurtuluş gününde yapılmakta olan merasime Meclisi Âli namına iştirak etmek üzere Ankara'dan Sabri Beyin riyaseti altında bir heyeti mahsusa hareket etmiştir"

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — On sekiz kişilik.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Tabiî, heyetin adedi de zikredilmiştir. Bu heyet Cumartesi günü İstanbul'a vâsıl olmak lâzımgelir. *(Cuma günü vardılar sesleri)* Yani Cumartesi günü Ordunun İstanbul'a dâhil olmasına intizar edilmekte idi. İstanbul evvelce de arz ettiğim gibi Orduyu şanlı bir surette istikbal için hazırlıklarda bulunduğu cihetle bu hazırlıklarda, bu merasimde bu meserret bayramında, Meclisi Millîyi temsil etmek üzere gönderilmekte olan heyetin Ordu ile beraber vâsıl olacağına dair İstanbul matbuatında bâzı neşriyata tesadüf edilmekte idi. Yani, gönderilen heyet Ordu ile beraber İstanbul'a vâsıl olacaktır denmiştir. İstanbul gazeteleri böyle yazmıştır. *(Hayır, hayır sesleri)* Rica ederim, öyledir. Doğrusu budur. Heyet için İstanbul'dan lâzımgelen otelde yerler hazırlanmıştır. Fakat heyetin saat ve zamanı hareketi İstanbul memurînince lâyıkı veçhile anlaşılmadığı görülmektedir.

Efendiler! Buradan yazılmış olan telgraf; heyetin kurtuluş gününde yapılacak olan merasimde Meclisi Âliyi temsil etmek üzere hareket ettiğine dairdir. İstanbul matbuatında doğru ve yanlış bu heyetin ordu ile İstanbul'a dâhil olacağına dair neşriyat zuhur etmiştir. Bundan sonra biliyorsunuz ki, ordunun hareketi dolayısiyle trende de teahhurat vâki olmuştur.

Henüz resmî bir surette bu meseleyi tahkik etmedim. Bittabi tahkikatımın neticesini Heyeti Aliyenize arz edeceğim. Fakat istihsal ettiği malûmata yöre her ihtimale karşı heyetin rakip olacağı trenin zamanı hareketi istasyondan sorulmuştur. Maalesef doğru malûmat verilmemiştir. Bendeniz bile bazen tren kaçta hareket edecektir diye sorduğum zaman yanlış malûmat verilmektedir. Hata, Ankara'da bendenize bile vâki olmuştur. Bâzı defa saat kaçta tren gelecektir diye sorduğum vakit sekizde gelecektir denildiği halde dokuzda veya onda gelmiştir. Bu itibarla trenin zamanı hareketi memurini aidesine yanlış olarak malûmat verilmiştir. Binaenaleyh bu suitefehhümlerin gerek bunların zamanı muvasalatlarının lâyıkı veçhile bildirilmemiş olması, gerek trenin zamanı hareketi hakkında sıhhate karip bir malûmat alınamamış olması ve tahkikine imkân bulunamaması ve gerekse bu heyetin ordu ile beraber gideceğine dair bâzı neşriyatın -tahmin edilecek olursa- mantikî olamaması ve bir delil bulunamaması sebepleriyle hakikaten şayanı esef olan istikbalsizlik meselesi zuhur etmiştir.

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Isparta) — Bunu itiraf ediyor musunuz?

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — itiraf edecek ne var? Hakikat bu merkezdedir. Efendiler! Heyeti Aliyenizin İstanbul'a memuren gönderdiği heyet riyasetinden suimumale gördüklerine, lâyıkı veçhile istikbal edilmediklerine veyahut kasda makrun hürmetsizliğe mâruz kaldıklarına dair bir şikâyet alınmamıştır. Zannederim ki, en ziyade mütehassis olması lâzımgelen ve bu işte ileri varması lâzımgelen heyetimiz ve heyetin riyasetinde bulunan birinci Reisvekilliği Makamı Âlisini işgal etmekte bulunan Sabri Beydir ve ondan vürudedecek malûmattır. Her halde bu malûmata intizar etmek lâzımgelir. Bendenizin hususi olarak aldığım malûmata göre meselenin bu şekilde bir suitefehhüm olduğu Sabri Beyce anlaşılmış ve bu yanlışlık üzerine kendisi ve rüfekası tarafından lâzımgelen merasime iştirak edilmiştir. Her halde buradan telgraf kaçta yazılmıştır ve bu telgraf İstanbul'da saat kaçta ve kime teslim edilmiştir ve bu telgrafın neyi ifade ettiği ve ne suretle anlaşılabileceği tahkik olunabilir. Kezalik trenin bu suretle yanlış olarak hareket ve muvasalatının da ne gibi hatadan ileri geldiği de tahkik edilebilir. Bu tahkikat tamamiyle yapıldıktan sonra keyfiyet Meclisi Âlinize arz olunur. Yalnız bendeniz bir ciheti şimdiden arz etmek mecburiyetindeyim ki o da Vali Haydar

Bey hakkında her hangi bir suikasıt üzerine; yani bu heyeti istikbal etmediğinden dolayı Heyeti Âliyenizce bir suizan varsa bunu tamamiyle hatırdan çıkarmanızı rica etmekten ibaret olacaktır.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Çok doğrudur.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Çekirdekten yetişmiş, mektep görmüş, gayet namuslu, gayet muktedir, faal, gayet vatanperver ve gayet hamiyetperver ve bu memlekette fevkalâde hizmet etmiş değerli bir memurumuzdur. Hiçbir zaman Haydar Bey gibi değerli bir memurumuzun, müstakim, hamiyetperver bir memurumuzun Meclisi Âlinize karşı riayetsizlik etmesi veya millete karşı hürmetsizlik göstermesi katiyen vâridolamaz. Böyle bir fikirde bulunacak arkadaşlar varsa ve böyle bir fikir hâsıl olmuş ise bu fikri tashih etmeniz lâzımdır. Bunu bilhassa istirham ederim.

TALÂT BEY (Kângırı) — Bu zatın Bolu isyanında da dirayeti görülmüştür.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Evet Bolu isyanında da, Sivas vilâyetinde de, İstanbul vilâyetinde de bulunmuştur. Vali Haydar Beyden şikâyet edenler de vardır. Nitekim gazetelerde de hakkında birçok şikâyetler vardır.

MUSTAFA NECATİ BEY (İzmir) — Mesele Vali Haydar Bey meselesi değildir.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — O halde mesele nedir? Evvelce de arz ettim. Efradı ahaliye karşı mesele yoksa vali hakkında da mesele yoksa, Kumandan Âdil Paşa hakkında da mesele yoksa; Adnan Bey hakkında da bir mesele yoksa hiçbir mesele yoktur. Efendiler; o halde bu bahsi kapatalım. *(Handeler)*

Efendiler şunu tekraren istirham etmek mecburiyetindeyim ki; Bu değerli memurumuz hakkında yanlış bir itikatta bulunmayınız, bu değerli memurumuz hakikaten çalışkan ve millete hadim, gayet müstakim bir memurdur. Yalnız menafiî vataniyeyi göz önünde bulundurarak sabah, akşam çalışan bir memurumuzdur. Arz etmiştim, Vali Haydar Bey'in aleyhinde bulunanlar da vardır. Lehinde bulunanlar da vardır. Bütün İstanbul halkı ekseriyet itibariyle lehindedir, memnundur, yaptığı hidemattan dolayı kendisine müteşekkirdirler. Bâzı adamlar da bâzı işlerinden dolayı memnun değildir.

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Meselâ kumarhaneleri kapatmıştır.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Hakkında birçok lâkırdılar işitilmiştir, birçok şeyler yazılmıştır. Bendeniz Vali Haydar Bey hakkında böyle bir zanda bulunulmamasını rica ve kendisi hakkında hüsnüzannı âlinizi isticlâba, vazife itibariyle, kendimi mecbur addediyorum. Mesele bundan ibarettir. Eğer müsaade buyurursanız neticei tahkikatını Meclisi Âlinize arz edeyim; Eğer hakikaten kasda makrun bir hürmetsizlik varsa Vali Haydar Beye değil, her kim olursa olsun lâyık olduğu cezayı vermek hakkımızdır. Eğer bir zühul eseri, anlaşılmamazlık varsa bundan dolayı Meclisi Âlinizin fazla heyecana kapılması doğru olmaz zannındayım. Siz de hatanın, zühulün, insandan vâki olacağını pekâlâ takdir buyurursunuz. Bu itibarla meseleyi hal buyurmanızı rica ederim.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Büyük bir âlimin dediği gibi siyasette hata en büyük şeydir.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim! Gerek Necati Bey biraderimizin ve gerekse Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey kardeşimizin Divanı Riyasete karşı tevcih eyledikleri

suali Fuad Paşa Hazretlerinin vermiş olduğu cevabı kemali dikkat ve hürmetle dinledim. Fuad Paşa buyuruyorlar ki, bu meselede istical tariki ihtiyar edilmiş ve doğrudan doğruya Şehremanetine yazılmıştır. Sonra Muhterem Reis Paşa Hazretlerinin tarzı telâkkilerine göre Heyeti Vekile âzası Meclis âzasından bulunmuş olmaları dolayısiyle bu gibi tebligatı yapmaya nevama lüzum yoktur demek istiyorlar ve kendileri daimî surette Mecliste bulundukları için ve Meclis mukarreratını da takibeyledikleri için ayrıca bir tebligata lüzum olmadığını anladıkları itikadında bulundular ve bahusus vaktin dar olması dolayısiyle bu tebligatı doğrudan doğruya yapmayı muvafık bulduklarını da ifade ettiler.

Bendeniz bu meselenin münakaşasına girişecek değilim. Yalnız kemali hürmetle arz etmek isterim İdi; Heyeti Vekilenin Meclis âzasından bulunmuş olması, Meclis mukarreratını -Hükümetçe vacibülinfaz olacak Meclis mukarreratını- kendilerine tebliğ için bir mâni teşkil etmez itikadındayım. Nitekim şimdiye kadar yapılan bütün bu gibi şeyler hep bu merkezdedir. Yani bilcümle mukarrerat doğrudan doğruya Heyeti Vekileye tebliğ edilmektedir. Vaktin darlığı hasebiyle Şehremanetine doğruca tebligat yapılmaya lüzum hâsıl olunsa bu, aynı zamanda aidolduğu vekâlete tebligat yapılmasına mâni teşkil etmez. Bu itibarla eğer bendeniz burada hazır bulunduğum için -Mecliste hazır bulunduğum için- bir emir almadan doğrudan doğruya bir tebligat yapmam icabediyordu, ciheti iltizam buyuruluyorsa bu nokta-i nazara tamamiyle iştirak edemiyeceğim. Çünkü; bendeniz Meclis Divanı Riyasetinden aldığım tahrirî emirleri yapmakla mükellefim. Şimdiye kadar yapılagelen usul budur.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendiler! Vâsıf Bey biraderimizin muhakemesine iştirak etmek lâzımgelirse mesele, hallolunmuş demektir. Haydar Bey bu heyeti istihfaf etmiştir. İstihfaf etmek için, istihfaf niyetinde bulunmuş demektir. Hâlbuki arz ettiğim gibi, Haydar Bey filvâki heyetin İstanbul'a vürudundan haberdar olmuştur ve heyet için oteller ihzar etmiştir. Heyetin ordunun başında mı geleceği, yoksa ayrı mı geleceği ve hangi saatte geleceği hakkındaki suitefehhüm mevzuubahistir.

MURAD BEY (Antalya) — Olmadı Fethi Beyefendi!

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Niçin olmadı Beyefendi? Ordunun başında gelecek heyet için günlerce istasyonda mı bekliyeceğiz?

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Hususi malûmatınız bunu tekzibediyor Fethi Beyefendi! Hususi malûmatınıza atfen bize bir şey söylediniz. Vali demişti ki; trenin geç, yani dörtte geleceğini haber aldığım için yetişemedim. Binaenaleyh ordunun başında gelinmiyeceğine dair pek kati malûmata sahiptirler.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Demek ki bundan evvelki sözlerimi dinlemediniz. Bundan evvel demiştim ki; Gazeteler heyetin ordu ile beraber gelmiyeceğini yazmıştır. Fakat Vali herçe bâdâbad heyetin trenle gelmesini derpiş ederek, trenin saat kaçta geleceğini tahkik etmiştir. Fakat behemehâl ordu ile geleceği henüz malûm değildi.

MURAD BEY (Antalya) — Beyefendi! Hâlbuki Divanı Riyasetten çekilen telgraf meselesinin hakikatini tamamen izhar ediyor, valinin bilmesi lâzımgelirdi. Cuma olduğu için vali kendi istirahatini feda edip gelmemiştir. Mesele bundan ibarettir.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Beyefendi! Divanı Riyasetten çekilen telgrafı okumadınız, telgraf şudur; (Kurtuluş gününde yapılacak merasimde bulunmak üzere Meclis tarafından bir heyet gönderilmiştir)

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Onu anlıyacak kadar feraset yoksa çekilsin vilâyetten! Alelhusus İstanbul Valiliği Beyefendi!

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Beyefendi hazretleri! Bendeniz arz ettim ki, eğer Vali Haydar Beyin şimdiye kadar mevzuubahsolan mesailde, *(Gürültüler)* Rica ederim, Vali Haydar Beyden bahsettim, arkadaşlardan birisi dediler ki, Vali meselesi yoktur. Sonradan Vâsıf Bey bütün nutuklarını Vali Haydar Bey üzerine teksif etti. *(Gürültüler)*

MURAD BEY (Antalya) — Zatıâliniz açtınız Haydar Bey meselesini... *(Gürültüler)*

REİS — Rica ederim, söz isterseniz söz vereyim. Hatibi meşgul etmeyiniz!

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Efendiler! Ben diyorum ki; Vali Haydar Bey tarafından kasda makrum, yani mucibi ceza olabilecek bir şekilde Meclisi Âliye karşı bir hürmetsizlik iraesi mutasavver değildir ve olamaz! Böyle bir şey tahakkuk edecek olursa her türlü cezayı yapmak mevzuubahsolur. Fakat henüz bu adamın müdafaasını dinlemeden ve bilhassa Meclisi Âlinizin gönderdiği heyetin ifadatını dinlemeden böyle alelfevr bir karar ittihazı -zannederim- Meclisi Âlinizin yapacağı her işde muttasıf olması lâzımgelen hissi adaletle, hissi tetkikle tev'em olmasa gerektir. Arz edeceğim nokta bundan ibarettir. Yoksa kabahati varsa Vali Haydar Bey veya her kim olursa olsun cezasını görecektir. Fakat bâzı arkadaşlar Vali Haydar Beyin bu hareketi, memlekette artık Büyük Millet Meclisinin haysiyet ve şerefi zayi olmuştur suretinde telâkki olunacaktır buyurdular...

VASIF BEY (Saruhan) — Olmaz, olmaz, ihmal edilmiştir!

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Siz söylediniz Vâsfi Beyefendi! Demek ne kadar fena söylemişsiniz ki; Derhal benim ağzımdan çıktığı zaman aynı şiddetle protesto ediyorsunuz.

Ve dediler ki; Türkiye Büyük Millet Meclisinin memurini dâhiliyeye karşı hiçbir nüfuz ve haysiyeti kalmamış olur. Ve bir daha bunları sevk edemiyecek bir hale gelir. Böyle bir şey mevzuubahsolamaz efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisinin nüfuz ve hâkimiyeti ve her türlü haysiyeti hiçbir tereddüde, hiçbir şüpheye mahal vermiyecek derecede âlidir. Ve herkesçe muta'dır ve muhteremdir efendiler. *(Alkışlar)*

VASIF BEY (Saruhan) — Fiiliyatını gördük.

ALİ FETHİ BEY (Devamla)— Fiiliyatını da her vakit görüyorsunuz ve göreceksiniz efendiler... Merasimde, ziyafet esnasında, sağ tarafa Kumandan Paşayı ve sol tarafa da Sabri Beyefendiyi oturtturmuşlar;

Resmigeçitte kumandan bulunmuş, Sabri Bey ve rüfekası sağında veya solunda bulunmuş... *(Arkasında sesleri)* Bunu da bilmiyorum. Böyle misafirler merasimi askeriyede nerede bulunur? Fakat efendiler! Bunlar belki yanlış anlaşılmıştır. Sabri Beyefendi belki kendisi için istememiştir. Ordu şerefine yapılmış bir merasimdir. Bir zatın şerefine böyle bir merasim yapıldığı zaman o zat mevkii şerefi ihraz eder. Belki Sabri Beyin muvafakatiyle mesele bu şekilde olmuştur. Bundan da vali Haydar Beyi mesul etmek doğru olmasa gerek. Binaenaleyh bir noktayı daha tavzih etmek isterim. Bendeniz demedim ki; Vali Haydar Beye Dâhiliye Vekâleti tarafından emir verilmemiş olduğu için böyle oldu; ben böyle bir fikirde bulunmadım. Yalnız arkadaşlardan bâzılarının Divanı Riyasetin, heyetin hareketinden Hükümete, İcra Vekilleri Riyasetine malûmat verip vermediklerine dair iradettikleri suale Paşa Hazretlerinin verdikleri cevapta bir noktaya iliştim. O da bendenizce şimdiye kadar mer'i usul dairesinde Meclisi Âliden tahriren

vâki olan tebligatı ifa etmek mecburiyet ve mükellefiyeti vardır ve usul böyledir. Böyle olmazsa birçok yanlışlıklar, birçok suitefehhümler hâsıl olabilir. Mecliste herkes bulunur, ne karar ittihaz edilmiştir? Onu yazıya dökmek lâzımgelir. Resmen ve tahriren yazılır. Ona göre icrayı hareket edilmek lâzımdır. Yoksa istimaatle icraatte bulunulamaz. Usul bundan ibarettir. Böyle cevabını verdim, demedim ki ancak benim tarafımdan tebligat vâki olmadığından dolayıdır; böyle bir şey demedim, bunu yanlış telâkki etmişlerdir ve bütün o nokta-i nazara istinadettirdikleri mutalâat da yanlıştır. Gayrivârittir.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim! Müzakere hakikaten lüzumundan ziyade uzadı. Bendeniz de buna kaaniim. Muhterem refikim Mazhar Bey bendenize atfen birçok ifadatta bulundular ve birçok noktaları istizah ettiler. Onlara zaten evvelce cevap vermiştim. Tekrar tekrar cevap vermek, zannederim, beyhude yere müzakereyi uzatmaktan başka bir fayda temin etmiyecektir. Heyeti Âliyenizden ifadatı âcizanemi dikkatle dinlemiş olanlar, hakikata vâkıf olmuşlardır. Muhakkak olan bir mesele varsa bunda muhakkak ve muhakkak bir suitefehhüm vardır… Bütün müzakeratta, bütün söz almış olan arkadaşların ifadelerinde Haydar Beye bir kusur atfedildi. Haydar Beye karşı bir kusur isnadı meselesi mevzuubahistir. Eğer kusuru varsa zaten bendeniz burada söyledim ki, bittabi cezasını vereceğiz. Fakat tasavvur eder misiniz ki, bir heyet gelmiş olsun da heyeti davet eden, İstanbul Müdafaai Hukuk Cemiyeti, Üsküdar Müdafaai Hukuk Cemiyeti de bu kusuru yapmışlardır. Binaenaleyh bu kusuru onlar yapmışlardır. Farz edelim ki, vali kusur etti. Müdafai Hukuk kusur etti mi? *(Elbette sesleri)* O da kusur etti; binaenaleyh Adnan Bey de kusur etti mi? *(Elbette sesleri)* Kumandanlık da kusur etti mi? Bu kadar adamların böyle bir kusur noktasında ittifak etmeleri imkânı var mıdır? İmkân yoktur. Muhakkak bir surette arada bir suitefehhüm olması lâzımdır. Yekten karar verilecek nokta; arada bir suitefehhüm olması meselesidir. Efendiler! Gönderdiğiniz Heyeti Celile yarın avdet edecektir. Bu heyet, Heyeti Âliyenize diyecek ki; Efendiler! Gittik, hakikaten böyle bir şey oldu. Fakat meselede suitefehhüm olduğunu anladık. Bu katiyen bir hürmetsizlik, lâkaydî değildir. Olsa, olsa mesele bir suitefehhümden münbaistir. Vali Haydar Beyle şu zat veya şu zat hakkında ittihaz ettiğiniz kararı muvafıkı adalet ve akıl ve mantık görmüyoruz diyecek olsalar o zaman ne diyeceksiniz? *(Onlar kabahatlidir sesleri)* Evet, herkes kabahatli; rica ederim öyle şey olmaz. Binaenaleyh arkadaşları dinlemek ve bu suitefehhümün neden ileri geldiğini anlamak Meclisi Âlinize terettübeden bir vazifedir. Bendeniz bu fikirdeyim. Bilcümle adamların İstanbul Vilâyetinin, İstanbul Müdafaai Hukukunun, İstanbul Kumandanının, Adnan Beyin, bütün Müdafaai Hukukların, bütün belediyelerin bu kusuru yapmak için ittifak edeceklerini nasıl hatıra getirmeli? Meselede muhakkak bir suitefehhüm vardır. Bunu anlamak, dinlemek lâzımdır. Bahusus ki, bu süitefehhüme mâruz kalan kendi arkadaşımızdır. Yarın, öbür gün buraya gelecektir. Beyanatta bulunacaktır. Mesele bundan ibarettir.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Şehremanetinden başka bir tebligat yapılmamış mıydı?

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Müdafaai Hukuklara da tebligat yapılmıştır.[105]

---

[105] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 33 Sayfa 565-567,569, 572-573, 578-580***

10 Teşrinievvel 1339 (1923) Çarşamba
İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle (Devamı)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim, mevzuubahsolan mesele hakkında Divanı Riyaset tarafından Vekâleti âciziye gönderilmiş, bir tezkere vardı. Onun cevabını Divanı Riyasete arz ettim. Bugün o cevap okunmadı. Meselenin ne suretle cereyan ettiği bendenizden sorulmuştu. Müsaade buyurursanız hâdisenin ne suretle cereyan ettiğini arz edeyim. Divan Riyasetin, Heyeti Mebusenin hareketine dair Şehremanetine gönderdiği telgrafnamesi akşam saat yedide Şehremininin yedine vâsıl olmuştur. Şehremini bu telgrafı alır almaz Heyeti Mebusenin esbabı istirahatini temin için mükellef bir otelde kendilerine odalar ve salon ihzar etmiştir. Ertesi gün vürutlarına intizar olunuyordu. Gerek bizzat Şehremini ve gerekse Beyoğlu Dairei Belediyesi Müdürü Heyeti Mebuseyi Haydarpaşa'da istikbal etmek üzere karar vermişler ve bunun İçin Haydarpaşa'ya trenin zemanı vürudunu telefonla sormuşlardır. Suallerine cevaben trenin Haydarpaşa'ya öğleden sonra vâsıl olacağına dair malûmat almışlardır. Bunun için tam bu zamanda trene yetişmek için hareket etmişlerdir. Yani sabah on raddelerine doğru Şehremini, Beyoğlu Dairei Belediyesi Müdürü ile beraber Haydarpaşa'ya hareket etmişlerdir. Hareketleri esnasında Heyeti Mebuseyi hâmil olan trenin kendilerine bildirilen vakitten daha evvel takriben saat on raddelerinde Haydarpaşa'ya muvasalat etmiş olduğunu haber almışlardır. Valinin maiyetindeki zevat derhal Heyeti Mebusemizin bulunduktan yerlere gitmişler; ziyaretlerine şitabetmişler re istikbal hususundaki bu sehivden dolayı beyanı mazeret, beyanı teessüf ve teessür eylemişler ve bilâhara kendilerine ikametgâh olarak tahsis edilen mahalle beraberce gitmişler ve yerleştirmişlerdir. Esbabı İstirahatlerini de istik mal etmişlerdir. Ondan sonra da malûmuâliniz olduğu üzere Heyeti Mebusemiz bilcümle merasimde ispatı vücut eylemiş, gerek makamı resmî, gerek İstanbul ahalisi tarafından kendilerine Meclisimizin şanına lâyık bir surette fevkalâde merasim ve tezahüratı ihtiramiye yapılmıştır.

Efendiler! Vaziyet bu merkezdedir. Bu işde hürmetsizlik -geçen günkü müzakerenin tesiratı altında olarak arz ediyorum ve Meclisimizin şanı âlisine bir istihfaf var mıdır, yok mudur? Şu arz ettiğim mâruzâta göre bu cihetlerin takdiri Heyeti Celileye aittir ve ona göre karar İttihazını arz ederim. Yalnız şunu tekrar arz edeyim ki; hiçbir memur, Heyeti Aliyenize, ki Türkiye Büyük Millet Meclisinin mevkiine hürmetsizlik yapmak değil, böyle bir şeyin tasavvuru bile hatıra getirilecek bir mesele değildir. Bu, bendenizce varit değildir. Bâzı arkadaşlar bizzat gönderdiğimiz Heyeti Mebusenin verdikleri malûmata rağmen Heyet hakkında, yani Türkiye Büyük Millet Meclisini temsil eden heyet hakkında hürmetsizlik vâki olduğunu iddia ve ısrar ediyorlar. Giden Heyet, bize fevkalâde hürmet ve tezahürat yapıldı diyebildikleri halde yine behemehâl hürmetsizlik olduğunda ısrar etmek, bilmem ne dereceye kadar doğru olabiliri Bir kere bu memleketi kurtarmış olan Büyük Millet Meclisi hakkında böyle bir hürmetsizliği yapmak zannetmem ki kimsenin hatırına gelebilsin ve yine bu memleketi kurtarmış olan Büyük Millet Meclisi hakkındaki tazimat ve ihtiramatta kusur edebilecek bir memurun mevcudiyetini bendeniz tasavvur edemiyorum. Sehvolmuşlar. Evet, sehvolmuştur. Bu sehiv ne gibi bir esbaba, ne gibi bir mazerete müstenittir Bunu tetkik etmek, bunu tahkik etmek lâzımdır, Bu da arz ettiğim veçhile trenin zamanı muvasalatı yanlış haber alınmasından münbais bir

sehivden ibarettir. Bu mazereti kabul eder veya etmezsiniz. Bâzı arkadaşlarımızın telkin ettikleri surette haklarında derhal muamele yaparsınız ve bir arkadaşımızın dediği gibi icabederse idam edersiniz. Buna da karar verebilirsiniz. Fakat bendeniz vak'ayı cereyan ettiği surette arz ettim. İtayı karar Heyeti Aliyenize aittir.[106]

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendiler bu dördüncü madde dolayısiyle beşinci madde hakkında söz söylemiş olan rüfekanın irat buyurdukları mütalâat hakikaten varittir. Evvelce de arz ettiğim gibi, bu yataklar hakkındaki tedabirin -mümkün olduğu kadar- her türlü suiistimalâta mâni olacak bir şekilde olması ve garaz veyahut başka bir menfaate müstenidolarak yapılacak fenalıkların önü alınacak bir tarzda birtakım kuyudun vaz'olunması lâzımgelir kanaatindeyim. Zaten maddelerin bu şekli, encümenlerden geçmiş olması dolayısiyle hâsıl olmuştur. Bu, evvelce bir madde iken Dahiliye Encümeni iki maddeye tefrik etmiştir. Fakat bir refikimizin pek güzel izah ettiği gibi bu maddeyi kabul eder, beşinci maddeyi reddedersek dördüncü maddenin kabulünde hiçbir fayda hâsıl olmaz. Bu maddeyi reddedersek yataklar meselesi mevzuubahsolduğu zaman- yatak olacak kimlerdir? Bunlar eksik kalmış olur. Binaenaleyh bendenizce gerek bu maddenin ve gerek bunu müteakıp olan maddenin tevhiden müzakeresi için Adliye Encümenine havalesini muvafık görüyorum. Adliye Encümenince bir daha tetkik edilsin. Ondan sonra Heyeti Celileniz bir karar ittihaz buyursun. *(Muvafık sesleri)*

MUSTAFA NECATİ BEY (İzmir) — Efendim! Encümen de Hükümetin teklifine iştirak eder.

REİS — Hükümet, iki maddenin birlikte tetkiki için Adliye Encümenine havalesini teklif ediyor, encümene vermek lâbüt olduğu için reyi âlinize vaz'etmiyorum, mevcut takrirlerle beraber Adliye Encümenine tevdi ediyoruz.

Vaktimiz gecikmiştir, Cumartesi günü öğleden sonra içtima edilmek ve aynı ruznameye devam olunmak üzere Celseyi tatil ediyorum.[107]

---

[106] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 34 Sayfa 594-595***
[107] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 34 Sayfa 611***

13 Teşrinievvel 1339 (1923) Cumartesi
Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti İhdasına Dair Kanun Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Müsaade buyurur musunuz Paşa Hazretleri?

REİS — Buyurun!

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Muhterem efendiler Evvelâ Saruhan Mebusu Muhteremi Reşad Beyefendiyi tatmin etmek için şurasını arz etmek isterim ki; Bendeniz, bu müdiriyeti umumiyenin vekâlet suretiyle idaresi hususunu bir mesele yapacak değilim. Yani Heyeti Celileniz, bunun vekâlet suretiyle idaresine, vekâlet ihdasına karar verirse bu karara, bendeniz de kemali memnuniyetle iştirak ederim. Bu hususta beyhude münakaşaya meydan vermemek için bu ciheti şimdiden arz etmeyi lüzumlu addediyorum. *(Teşekkür ederiz sesleri)* Yalnız efendiler! Diğer bir vazife daha ifa etmek mecburiyetindeyim. O da; Biz, bunun müdiriyeti umumiye şeklinde idaresini teklif ettik. Ne gibi esbabdan dolayı teklif ettik ve niçin vekâlet ihdasını muvafık görmedik? Bunu Heyeti Celilenize arz etmek isterim.

Efendiler! Heyeti Vekilemiz arasında mübadele, iskân ve imar işleriyle iştigal etmek üzere bugün de hemen hemen müstakil bir vekâlet mevcuttur. O da Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletidir. Muaveneti İçtimaiye iskân işleriyle, muhacirin işleriyle meşgul ve muvazzaf ve mesul bir vekâlettir. Bu vekâletten başka olarak bir vekâlet bu işi daha iyi olarak ne dereceye kadar görecektir?

Efendiler! Biz bunu tetkik ettik. Bu imar ve iskân ve mübadele meselesi pek mühim bir iştir. Bunda Saruhan Mebusu Reşad Beyin fikrine tamamiyle iştirak ederim. Yalnız karşımızda iskân edilecek, beslenecek, alât ve edavatı ziraiyeyle teçhiz ve teslih edilecek beşyüz bin muhacir vardır. Böyle mühim bir işi yapmak için bilcümle vekâletlerin -yalnız bir vekâletin değil- sarfı mesai, sarfı faaliyet etmesi ve bu işi gayet müstacel ve seri bir surette tedvir eylemesi icabeder. Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bu işi intaç edebilmek için birtakım salâhiyetler istemiştir. İcabından her hangi bir valinin, her hangi bir kumandanın azli veyahut Nafıa Vekâletine mütaallik olan hususatta, bilfarz Nafıa Vekâletinin salahiyeti dairesinde bilcümle memurlara ve şirketlere emir vermesi ve İktisat Vekâletine aidolan mesailde dahi yine böylece bilcümle müessesata emir verilebilmesi gibi salâhiyete mütaallik birtakım mülâhazattan ibarettir.

Efendiler! Bu gibi mühim bir işi başarabilmek için hakikaten büyük bir salâhiyet lâzımdır ve Heyeti Celilenizce cereyan eden müzakeratta da bu kanaate vâsıl olduk. Lâkin herhangi bir vekilin diğer bir vekile emir vermesi, tebligatta bulunması veya bir vekâletin tahtı mesuliyetinde bulunan bir memuru diğer bir vekilin azil ve nasbedebilmesi muamelâtı Devlette teşevvüşü mucibolacağından bunun ne suretle idare olunabilmesini mütalâa ettik ve dedik ki, İcra Vekilleri Riyasetine merbut olmak üzere bir müdiriyeti umumiye teşkil edelim. Bu müdiriyeti umumiyenin iskân ve mübadele ve imar işleriyle iştigal etmek üzere birtakım şuabatı bulunacaktır ve bu şuabata bilfarz İktisat Vekâleti tarafından memur edilecek zat; İktisat Vekilinin fevkalâde haizi itimadı olacağından yapılacak işleri vekâletle muhabereye lüzum görmeksizin yapacak veya yapılamıyacak şeyleri de bilecektir. Ayrıca İktisat Vekâleti ile muhabereye lüzum kalmadan bu zatın vereceği emir üzerine doğrudan doğruya vilâyata tebligatta bulunulacaktır, mütalâasına

vâsıl olduk. Diğer vekâletler için de böyledir. Meselâ Müdafaai Milliye ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye vekâletlerinin de haizi itimadı olan zat şube müdiriyetinde bulunacaktır ve doğrudan doğruya muhabereye lüzum kalmaksızın işi tedvir edebilecektir. Bunlar tabiî müdiriyeti umumiyeye ve dolayısiyle İcra Vekilleri Riyasetine merbut olacaksa da kendileri aidoldukları vekillerin itimadına tamamen mazhar olmuş ve vekâletleri umuruna bihakkin vâkıf bulunmuş olduklarından ufak tefek muhaberat için vekâletlerin mütalâasına müracaata lüzum kalmadan iş doğrudan doğruya yapılacaktır dedik ve bu suretle bir teşkilât vücuda getirdik ve bu teşkilâtın kadro ve sairesi manzuru âliniz olmak üzere tab ve tevzi edilmiştir. Bizim vâsıl olduğumuz netice bundan ibarettir.

Şimdi, ciddî olarak bu işi yapmak lâzımgelirse bunun için yeni bir vekâlet ihdası lâzımgeleceği kanaatinde bulundular ve bu bapta 132 refikin imzasını havi bir takrir de mevcudolduğunu iddia ettiler. Esasen 132 imzalı bir takrir mevcudolduktan sonra bu bir kanun mahiyetinde olduğundan bu hususta fazla söz söylemeye bile lüzum kalmıyacaktır. Fakat bu işin ciddî surette tutulabilmesi ve diğer bilcümle vekâletlerce de aynı ciddiyetle iş görülerek takibedilebilmesi için böyle müstakil bir vekâlet mi ihdası lâzımgelir, yoksa müdiriyeti umumiyenin İcra Vekilleri Riyasetine merbut olması mı tercih edilir? Bu hususta mütalâaat ve içtihadat muhalif olabilir. Lâkin Heyeti Vekileniz bu ikinci şıkkı daha ziyade muvafık görmüştür. İşlerin bu suretle daha çabuk görülebileceğini ve tebligatın daha süratle infaz olunacağını kabul ettiğinden Heyeti Celilenize ona göre şu kanunu teklif etmiştir.

Yeni bir vekâlet ihdas edilecek olursa, elyevm mevcudolan Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti gibi bir vekâlet ihdas edilmiş olacaktır. Bugün Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletinin de taşrada birçok memurları vardır, Sıhhiye müdürleri vardır. Bu iş bunların uhdesine tevdi edilecek olursa şimdiye kadar olduğu gibi bu işi daha müessir bir surette halledemiyecekleri kanaatinde bulunduk. Tabiî Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti doğrudan doğruya valilerle ve icabeden makamatı askeriyeyle muhabere eder. Ancak valiler bu işleri muvazzaf Sıhhiye müdürlerine havale ederler ve bu iş daima Sıhhiye müdürlerinin uhdesinde kalır. Hâlbuki bu öyle bir iştirak ki bunun altından Sıhhiye müdürleri çıkamazlar. Buna valisi, polisi, jandarması, şimendiferi velhâsıl bilcümle Kuvayı Hükümet fevkalâde himmet göstermelidirler ki, sevahilimize dökülecek olan şu beşyüz bin Türk ve İslâm muhacirin açlıktan ve sefaletten ve sair her türlü felâketten, ıstıraptan helak olmak tehlikesi bertaraf edilebilmiş olsun.

İşte, bu işin ciddî tutulabilmesi ve ciddî olarak, takibedilip de yapılması için bu şekli muvafık bulduk. Yoksa kendilerinin zannettikleri gibi pamuk ipliğine bağlamak kabilinden değildir ve hiç şüphe etmesinler ki bu işi biz de kendileri kadar düşündük ve ciddî bir surette hallini iltizam ettik. Artık bu mülâhazattan sonra ayrı bir teşkilâtla vekâlet mi, yoksa müdüriyet mi yapmak lâzımgelir? Bu, Heyeti Aliyenize aittir. Şurasını da ilâveten arz edeyim ki; daha şimdiden bu suretle başlanılmış, olan bu işin neticesinde ne kadar çalışılsa, efendiler! Muvaffakiyeti kâmile olamaz. Programımızda da buna dair bir kelime bulunmadığını iddia ettiler. Bilâkis biz burada akdettiğimiz ilk hususî içtimada bunu gayet muazzam bir iş olmak üzere telâkki ettiğimizi ve günün en mühim bir işi olduğunu ve mesaimizin büyük bir kısmının buna masruf olacağını söylemiştim. Şimdiden, daha henüz işe başlamadan böyle bir tenkidata başlanmıştır. Şunu tekrar arz ederim ki; eğer yeni bir vekâlet ihdas edecek olursanız bendeniz şahsan memnun olacağım. Bunu açık olarak söylüyorum.

REİS — Evet şimdi efendim, Heyeti Celileniz Muvazenei Maliye Encümenince teklif olunan kanun lâyihasının heyeti umumiyesini müzakere ediyor. Daha maddelere geçmedik. Arkadaşlar bir takrir veriyorlar, yani bu teşekkül edecek olan idarenin müdiriyeti umumiye değil, müstakil bir vekâlet olmasını bir maddei kanuniyeyle teklif ediyorlar. Sonra encümenler bunların teşkilâtını bütçesini ve sairesini yapsın diyorlar. 132 arkadaşın teklifi budur. Yani bu müstakil vekâletin...

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Paşa Hazretleri! Müsaade buyurur musunuz? Vekâlet olunca daha müstakil olur.[108]

[108] ***TBMM Zabıt Ceridesi Devre 2, Cilt 2 İçtima 35 Sayfa 648-651,656***

15 Teşrinievvel 1339 (1923) Pazartesi
İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendim! Memlekette eşkıyanın tenkilinden mesul olan yegâne Vekâlet Dâhiliye Vekâletidir. Bu itibarla mesul olan makamı iyice tâyin etmek ve mesuliyetleri diğer vekâletlere teşmil etmemek icabeder. Aksi, bir hata olur -farzımuhal olarak- doğrudan doğruya mesul edebileceğiniz bir makamı karşınıza çeker, isticvabedebilirsiniz. Fakat her hangi bir Vekile ve bütün vekâletlere teşmil ederseniz bu mesuliyet mütaaddit mesuliyetlere ayrılır. Mütaaddit kimselere taksim edilmiş olur. Daha doğrusu kaybolur. Bu itibarla ki bendeniz mesuliyeti deruhde etmiş olan Dâhiliye Vekilinin bu meselede karar vermesi, kendi başına bu şakileri ilân etmesi lâzımdır, mütalâasındayım. *(Doğru sesleri)* Heyeti Vekile ne yapacak? Maliye Vekili ne yapacak? Bir arkadaşımızın dediği gibi mesul olacaksa o zaman kendisinin de uzun- uzadıya bütün raporları okuması, onları tamamiyle tetkik etmesi lâzımdır. Bütün bu şakiler hakkındaki muhabereyi nazarı dikkatten geçirmesi lâzımgelir. Maliye Vekili işini gücünü bırakıp da Dâhiliyeye ait bir evrakı nasıl gözden geçirecek, nasıl tetkik edecektir? Keza İktisat Vekili, Nafıa Vekili, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili ve sair vekiller bu işi nasıl üzerlerine alırlar? Yani muamele itibariyle Mazhar Müfid Bey biraderimizin dediği gibi kırtasiyecilik olarak her hangi bir makama aidolan mesuliyeti dağıtmaktan başka bir tesiri olamaz. Bu hiçbir fayda ve teminatı haiz değildir. Bu daha ziyade teminata mugayirdir. Bendeniz bu nokta-i nazarı evvelce Adliye Encümeninde izah etmiştim. Huzuru Âlinizde de arz ediyorum; Bundan yalnız Dâhiliye Vekâletini mesul ve muvazzaf tutmamak doğru değildir.

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim, Nafıa, Maliye, sair vekâletler için böyle, fakat Adliye Ve- kinin bu karara iştirak etmesi lâzımgelir.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Efendim, ilân olunacak şakilerin evsafı zaten ikinci maddede zikrolunmuştur. Ev basmak, yakmak, yol kesmek velhâsıl böyle birçok işleri irtikâbetmek gibi bir şakinin bilcümle evsafını haiz olan adamlar şaki ilân olunacaktır. Bunlardan birçoklarının evrakı zaten adliyededir. Ekserisi ya mahkûmdur yahut evrakı adliyededir. Bunlar adliyenin tevdi etmiş olduğu evrak üzerine ilân olunacaktır. Yani adliye ile irtibatı vardır. Şu işi yapmamış olan şaki ilân edilemez. Çünkü o zaman kanuna mugayir hareket edilmiş olur.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Efendiler! Muhterem refikimiz Refik Beyefendinin mütalâatına bakılırsa birinci maddenin mahiyeti başka suretle nazarı dikkate alınmak lâzımgelecektir. Kendilerinin tasvirine göre ve birinci madde mucibince Dâhiliye Vekâleti yahut Heyeti Vekile birtakım adamların hayatına hatime vermek için karar vereceklerdir. Hâlbuki mesele böyle değildir. Esasen bu adamlar şakidir. Şu adamlar her hangi bir yerde bir jandarma müfrezesine tesadüf edecek olurlarsa bunların itlafı kanunen lâzımgelir. Esasen bunları katletmek vazifemizdir. Mevcut kanun mucibince izalei mazarrat için vâki olan bu gibi müdafaat takibatı kanuniyeyi istilzam ediyor. Yaptığımız şey, bu takibatı kanuniyeyi ref'etmek ve bu gibi fiillerin cürüm olmadığını ilân etmektir. Yoksa durup dururken birtakım adamların «kanı helâldir» diye ilân etmiyoruz. Esasen bunlar şakı olmak dolayısiyle memlekete karşı kendi kendilerine bu ilânı yapmışlar. Diyorlar ki; "Bu işi bir vekil tetkik edemez. O da, insandır, hata eder"

Şüphesiz birkaç kişi tetkik ederse daha iyi olur. Fakat birkaç kişinin tetkikine imkân var mıdır? Bunu tetkik etmek lâzımdır. Fakat yalnız bir merasimden ibaret kalacaktır. Diğer vekiller birçok işleri arasında falan veya filân livada icrayı şekavet eden bir adamın fiillerini, mahkûmiyeti sabıkaları varsa mahkûmiyetlerini; isim ve şöhret ve hüviyetlerini nasıl ve nereden bileceklerdir? Bu işe hangi memurları vasıtasiyle agâh olacaklardır. Yine Dâhiliye Vekâletinden kendilerine verilecek malûmat üzerine agâh olacaklardır. Bendenize kalırsa yapılan muamele, zait bir muameledir ve mesuliyeti teşmil etmekten ibarettir. Bendeniz, bu nokta-i nazarı arz ediyorum. *(Doğru sesleri)*[109]

[109] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre 2, Cilt 2 İçtima 36 Sayfa 682-683*

18 Teşrinievvel 1339 (1923) Perşembe
İzale-i Şekâvet Kanunu Münasebetiyle

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ VE DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Muhterem arkadaşlar! Saruhan Mebusu Vâsıf Beyefendi Meclisi Âliye iki gün evvelki temayülâtı hatırlatmış ve şu iki gün zarfında başka temayülât vücuda geldiğini söylemiş ve madde muzir olduğundan külliyen tayyını teklif eylemiştir. Bunu kemali helecanla, kemali hararetle müdafaa eylemiştir. Fakat bendenizin hatırımda kaldığına göre iki gün evvel Vâsıf Beyefendi aynı mesele hakkında hararetli ve heyecanlı bir nutuk vermiştir. O da, bu kanunun heyeti umumiyesi müzakere olunduğu zaman aynı heyecan ve aynı hararetle bu kanunun memlekette behemehâl tatbiki lâzımgeleceğine dair uzunuzadıya müdafaatta bulunmuşlardı. Aradan çok bir zaman geçmeden kendileri de o zamanki temayüllerini pek çabuk unutmuşlar ve Heyeti Âliyenizin de o mütalâatı unuttuğuna zâhibolarak bugün onun büsbütün aksine olarak mütalâatta bulunmuşlardır. *(Alkış ve Bravo sesleri)*

Efendiler bu vesile ile bir noktaya cevap vermek isterim. Vâsıf Bey gerek bugünkü ve gerek geçenki sözlerinde daima anasırı idadiyemizin za'fından aczinden ve sairesinden bahsetmişlerdir. Efendiler! Bu doğru değildir. Kendilerinin yed-i emanetine bütün Hükümetin idaresini tevdi ettiğimiz zevatın hiçbir sebebi mâkul olmadan bu kürsüden kaderini tenzil etmeye kalkışması katiyen doğru değildir. Sonra sormak isterim efendiler! Anasırı idariye memurlardan mürekkeptir. Yalnız Dâhiliye memurları mı âcizdir? Eğer böyle ise diğer memurların da zayıf bulunması lâzımgelir. Hâlbuki bugün mebusluk şerefini ihraz eden muhterem refikimiz bundan evvel memurdu. Memurlar bu kadar fena ise kendilerinin de fena olduklarını itiraf buyuruyorlar, demektir.

VASIF BEY (Saruhan) — Hep âciziz.

ALİ FETHİ BEY (Devamla) — Bugün Heyeti Âliyeniz içerisinde Devlet memuriyetiyle Vatanın menafiine hasrı vücudetmiş birçok rüfeka vardır. Bunların cümlesi Devlet memuriyetinde bulunmuş kemali iffet ve istikametle memleketin nef'ine çalışmış zevattır. Her vesileden bilistifade memurini idariyemiz aleyhinde burada lüzumsuz yere tenkidatta bulunmak, zannederim, faide yerine birtakım bazarrat tevlideder. Madde tâyin ederek yapılacak olan tenkidat hakikaten doğrudur, muvafıktır; yapılmalıdır. Fakat alelıtlak böyle tairuzatta bulunmak zannederim muvafık değildir. Dediler ki; Eğer bu kanunu kabul edecek olursanız memleketin bir başından diğer başına mütemadi muhaceret bağlıyacaktır. Hayır efendiler. Böyle bir şey yoktur ve olamaz.

Malûmuâlinizdir ki bir, çeteye yataklık edecek eşhas mahduttur. Bir kişidir, âzami üç, dört kişi olabilir, başka olamaz. Hâlbuki memleketimizde şekavet! itiyadetmiş, şekavedi müstemirre dolay isiyle halkımızı bihuzur eylemiş olan çetelerin adedi de mahduttur. Bunların adedi yirmi beş otuzu tecavüz etmez. Binaenaleyh bu kanunun teemmül ettiği tedabire çarpılacak olan adamların mecmuu olsa olsa nihayet seksen, doksan kişiden ibaret kalır. Hiçbir zaman böyle bir muhaceret şeklinde bir şey tasavvur etmek mümkün değildir ve olamaz. Bir çetenin yatakları diyerek eğer dört yüz kişi birden nefi ve bir taraftan diğer tarafa nakledilecek olursa o zaman bu muameleyi yapmış olan vekili derhal huzurunuza celbeder ve bu münasebetsiz ahvalin esbabını kendisinden sual edersiniz, tecziye edersiniz, Filvaki Adliye Encümeniniz başka bir teklif ile gelmişti.

Fakat o teklif de şahitlerin istinabe tarikiyle ifadelerinin alınacağı nazarı dikkate alınarak yapılmıştı. Geçen günkü müzakereden şahitlerin istinabe tarikiyle ifadelerinin ahzine mahkemelerin hiçbir suretle mecbur edilemiyeceği tezahür etmiş olduğundan Meclisi Âli bundan tevakki etmiştir. Bu mahzuru izale etmek için kanunu Dâhiliye Encümenine havale etmiştir, işte bu mahzura binaen bir yatak dolayısiyle şahitleri bir taraftan diğer tarafa nakletmemek için Dâhiliye Encümeni eski nokta-i nazarında ısrar etmiş ve kanun lâyihasını tadilen Heyeti Âliyenize tevdi etmiştir. Dâhiliye Encümeni kendilerinin tasavvur ettiği muhaceret meselesini hemen kökünden atmıştır. Efendiler! Bu kanun daha ziyade tedabiri maniayı ihtiva etmektedir. Böyle bir tedbiri kanun şeklinde ilân ettiğimiz zaman sizi kati olarak temin edebilirim ki; Yataklık etmeye pek az kimse cesaret edebilecektir. Bir defa bu yatakların önü alındıktan sonra şakilerin tathiri gayet kolay olacaktır. Buyurdukları gibi jandarma vasıtasiyle ve diğer takibatla şakileri imha etmek; mümkündür. Ve imha olunmaktadır. Fakat aradan bir müddet geçtikten sonra yine çete olarak meydana çıkıyorlar. Bunların istinatgâhı yataklardır. Yataklar hakkında böyle kati tedabir alacak olursak ve bu yataklar kendilerinin mevkiini terk edip başka bir yere gideceklerine kaani olurlarsa hiçbir vakit yataklık yapamazlar. Böyle kati bir tedabirler memlekette şekavetin önü alınmış olur; İşte bu nokta-i nazardandır ki, Dâhiliye Encümeni bu lâyihayı huzuru âlinize takdim etmiştir. *(Müzakere kâfi sesleri)*[110]

[110] ***TBMM Zabıt Ceridesi** Devre 2, Cilt 2 İçtima 38 Sayfa 759-760*

DİZİN

A

ABDULLAH AZMİ EFENDİ (Eskişehir) 247

ABDULLAH EFENDİ (İzmit) 190, 191

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karesi) 259

ABDÜLHALİM ÇELEBİ EFENDİ (Konya) 108, 109, 362

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) 12, 250, 284, 285, 286

ABDÜRRAHMAN LÂMİ EFENDİ (Ayıntab) 194

ABİDİN BEY (Lâzistan) 285

AHMED FERİD BEY (Kütahya) 408

AHMED SÜREYYA BEY (Karesi) 418, 420, 422, 423, 424, 427, 428

AHMET HİLMİ BEY (Kayseri) 190

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) 389, 390, 392, 393, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 416, 417, 419, 420, 423, 424, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 455

ALİ RIZA BEY (İstanbul) 270, 392

ALİ SAİB BEY (Kozan) 422, 423

ALİ SÜRURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) 245, 246, 250

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) 419

ALİ ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) 63, 365

B

BASRİ BEY (Karesi) 97, 98, 145, 147, 148

BESİM ATALAY BEY (Kütahya) 372

BİR HOCA 98

BİR MEBUS 29, 34, 51, 52, 54, 66, 73, 138, 141, 146, 148, 169, 196, 197, 211, 246, 259, 407

C

CAMİ BEY (Aydın) 40, 41

CAVİD BEY (Kars) 245

CELÂL BEY (Genç) 286, 288

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) 162, 215

CEMİL BEY (Kütahya) 91, 190, 247, 268, 272

D

Dr. ADNAN BEY (İstanbul) 255

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) 35, 225, 391, 425, 445

Dr. REFİK BEY (Bayazıt) 190

Dr. RIZA NUR BEY (Sinob) 405

Dr. SUAT BEY (Kastamonu) 137, 202
DURAK BEY (Erzurum) 287, 339, 347, 348, 357, 358
DURSUN BEY (Çorum) 346, 380

E

EMİN BEY (Erzincan) 223
EMİN BEY (Eskişehir) 139, 142, 148, 344
EMİR PAŞA (Sivas) 200
EYYUP SABRİ BEY (Eskişehir) 150

F

FAİK BEY (Cebelibereket) 366, 367
FERİD BEY (Çorum) 197
FERİD BEY (Maliye Vekili) 186
FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) 419, 429
FERİT BEY (İstanbul) 29
FETHİ BEY (İstanbul) 429
FEVZİ EFENDİ (Batum) 298
FEVZİ PAŞA (Kozan) 163, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236
FEYYAZ ÂLİ BEY (Yozgat) 300, 301, 309, 339, 340, 342, 352
FİKRET BEY (Kozan) 265
FUAT BEY (Çorum) 27

H

HACI HAYALİ EFENDİ (Urfa) 92, 94
HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarıbekir) 110, 111, 122, 128, 161, 162, 165, 188, 370
HACİM MUHİTTİN BEY (Karesi) 91, 411
HAFIZ HAMDİ BEY (Biga) 246
HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Isparta) 443
HAFIZ MEHMET BEY (Trabzon) 311, 312, 320, 321, 324, 325, 333, 370
HAKKI BEY (Van) 83
HAKKI HAMİ BEY (Sinob) 201, 254, 280, 281, 286, 287, 311, 312, 313, 314, 315, 318, 319, 347, 348
HAKKI TARIK BEY (Giresun) 426
HALİS TURGUT BEY (Sivas) 437
HAMDİ BEY (İzmit) 144
HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) 34, 41, 92, 196, 266
HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) 26, 85, 86, 88, 255, 258, 259, 273, 275, 357, 405

HASAN BASRİ BEY (Karesi) ... 188, 189, 191, 194, 196, 259, 275
HASAN BEY (Gümüşane) ... 377
HASAN BEY (Trabzon) ... 223
HASAN SIDDIK BEY (Van) ... 188
HASİB BEY (Maraş) ... 262, 352, 354, 356, 359
HAŞİM BEY (Çorum) ... 13, 15, 35, 83, 85, 360
HAYDAR RÜŞDÜ BEY (Denizli) ... 431
HİLMİ BEY (Bolu) ... 164
HULUSİ BEY (Karahisarısahip) ... 80, 86
HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) ... 145, 146, 147, 148, 156, 164, 165, 173, 174, 185, 187, 200, 202, 208, 233, 244, 259, 263, 264, 265, 266, 269, 271, 272, 280, 281, 294, 298, 299, 301, 307, 308, 325, 326, 327, 347, 348, 350, 367
HÜSEYİN BEY (Elâziz) ... 269, 288, 289, 323
HÜSREV BEY (Trabzon) ... 82, 161, 165

I

İHSAN BEY (Cebelibereket) ... 138, 197, 269, 302
İLYAS SAMİ BEY (Muş) ... 310, 332, 333, 334
İSMAİL FAZIL PAŞA (Yozgat) ... 63, 141, 142, 143, 144, 145
İSMAİL SAFA BEY (Mersin) ... 191, 193, 195
İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) ... 81, 82, 258, 277, 282, 285, 286, 298, 299, 302, 308, 364, 370, 372
İSMAİL ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) ... 258, 372
İSMET BEY (Çorum) ... 225
İSMET PAŞA (Hariciye Vekili) (Edirne) ... 334, 335, 338

K

KADRİ AHMET BEY (Diyarıbekir) ... 199
KÂTİP HAYDAR BEY (Kütahya) ... 40, 41
KÂZIM PAŞA (Karesi) ... 262, 263
KILIÇ ALİ BEY (Gaziayıntap) ... 266

L

LÜTFİ BEY (Amasya) ... 284, 319, 371
LÜTFİ BEY (Malatya) ... 353, 356, 357
LÜTFİ BEY (Siverek) ... 275, 374

M

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) ... 134, 135, 136, 137, 138, 139, 151
MAZHAR MÜFİD BEY (Denizli) ... 407, 420, 421
MAZHAR MÜFİD BEY (Hakkâri) ... 29, 191, 193, 199, 223, 224, 255, 267, 270, 299, 300, 301, 309, 381

MEHMET EMİN BEY (Karahisarı Şarki) 434, 435

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) 40, 143, 161, 162, 200, 209, 294, 298, 299, 304, 307, 311, 313, 314, 315, 325, 326, 329, 331, 335, 339, 340, 341, 345, 346, 349, 350

MEMDUH BEY (Karahisarı Şarki) 135, 191

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) 148, 195, 211, 266, 268, 276

MUHTAR BEY (Trabzon) 392

MURAD BEY (Antalya) 445, 446

MUSTAFA BEY (Dersim) 285, 317

MUSTAFA BEY (Diyarbekir) 258

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarki) 36, 142

MUSTAFA BEY (Kozan) 302

MUSTAFA BEY (Tokat) 317, 347, 372, 390, 428

MUSTAFA EFENDİ 203

MUSTAFA EFENDİ (Antalya) 35

MUSTAFA KEMAL BEY (Ertuğrul) 185, 198, 246, 293, 294, 354

MUSTAFA KEMAL PAŞA 23, 162

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 44, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 62, 63, 64, 66, 68, 73, 74, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 122, 128, 135, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 173, 174, 175, 307, 334, 339

MUSTAFA LÜTFİ BEY (Siverek) 211, 280

MUSTAFA NECATİ BEY (İzmir) 406, 444, 449

MUSTAFA NECATİ BEY (Saruhan) 266, 270

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siird) 236, 272

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) 33, 276

MÜFİD BEY (Hakkâri) 300

MÜFİD BEY (Kırşehir) 264, 266, 267, 287, 288, 293, 338, 355, 357

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) 27, 28, 34, 91

N

NADİR BEY (Isparta) 108

NAFİZ BEY (Canik) 85, 151, 162

NAZIM BEY (Tokat) 35

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) 34, 286, 294

NECATİ BEY (Bursa) 40

NECATİ EFENDİ (Lâzistan) 367, 374

NECİP BEY (Ertuğrul) 215

NECİP BEY (Mardin) 230, 339, 348, 368

NEŞET BEY (İstanbul) ... 215, 265, 292, 298, 324
NEŞET BEY (Kângırı ... 354
NEŞET BEY (Kângırı) ... 356
NİYAZİ BEY (Mersin) ... 407
NURİ BEY (Bolu) ... 82
NUSRET EFENDİ (Erzurum) ... 158, 159, 163, 368

O

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) ... 29, 35, 194, 201, 202, 263, 361, 364, 366, 370
OSMAN BEY (Kayseri) ... 315, 317, 362, 372
OSMAN BEY (Lâzistan) ... 341, 342, 358, 374
ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) ... 319, 320, 325, 330, 334, 343, 344, 354, 355, 370, 371

R

RAGIB BEY (Kütahya) ... 330, 331, 362, 363, 437
RAGIP BEY (Kütahya) ... 204
RAHMİ BEY (Sivas) ... 405
RASİH EFENDİ (Antalya) ... 372, 373, 417
RAUF BEY (Sivas) ... 243, 244, 245, 246, 247, 252, 253, 254, 255, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 267, 268, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 285, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 301, 302, 304, 308, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 372, 374, 380, 381
REFİK BEY (Konya) ... 139, 140, 230, 380, 416, 440
REFİK ŞEVKET BEY (Saruhan) ... 40, 66, 217, 224, 265, 266, 268, 269, 270
REİS ... 24, 35, 40, 41, 57, 62, 63, 66, 100, 101, 106, 108, 114, 128, 133, 134, 139, 142, 148, 150, 153, 159, 162, 164, 165, 167, 168, 184, 191, 197, 202, 203, 204, 207, 209, 211, 212, 213, 220, 223, 224, 225, 227, 229, 233, 236, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 256, 257, 259, 261, 262, 266, 268, 272, 276, 278, 281, 282, 284, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 296, 298, 302, 303, 307, 308, 309, 311, 317, 318, 326, 331, 332, 334, 338, 339, 340, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 368, 370, 372, 373, 377, 379, 380, 381, 391, 392, 393, 411, 415, 418, 424, 429, 432, 437, 438, 441, 446, 449, 450, 452
RIZA NUR BEY (Sinob) ... 349, 350
RİFAT BEY (Kayseri) ... 184, 205
RİFAT BEY (Tokad) ... 201

S

SABRİ BEY (Bolu) ... 35
SADIK BEY (Afyon Karahisar) ... 429
SADIK BEY (Karahisarı Sahip) ... 421, 429
SALÂHADDİN BEY (Mersin) ... 224, 234, 268, 269, 272, 292, 297, 298, 300, 310, 311, 312, 313, 319, 320, 321, 335, 339, 343, 348, 365, 366
SALİH EFENDİ (Erzurum) ... 81, 101, 138, 141, 159, 186, 207, 253, 315, 318, 350, 358, 362, 364, 371, 372

SAMİ BEY (İçel) 294, 330, 331
SIRRI BEY (İzmit) 15, 38, 56, 95, 322, 323, 324, 359, 360, 361, 362
SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) 409, 411, 432, 437, 438
SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) 189, 194, 200, 201, 204, 341, 355
ŞAHİN EFENDİ (Ayıntap) 93
ŞEREF BEY (Edirne) 258
ŞEVKİ BEY (İçel) 364, 368
ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) 150, 151
ŞÜKRÜ BEY (Trabzon) 144

T

TAHİR EFENDİ (Kangırı) 205
TAHSİN BEY (Aydın) 159, 187, 202, 211, 272, 344, 453
TALÂT BEY (Kângırı) 444
TEVFİK RÜŞDÜ BEY (Menteşe) 320, 325, 326, 341, 342, 344
TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) 26, 188, 200, 223, 276, 289, 317, 324, 346, 348, 360, 367, 368
TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) 415, 432, 438, 444, 447

V

VASFİ BEY (Karahisarı Şarki) 97
VASIF BEY (Saruhan) 446, 455
VASIF BEY (Sivas) 265
VEHBİ BEY (Karesi) 100, 135, 139, 159, 233, 236, 249, 345
VEHBİ EFENDİ (Konya) 189, 201, 329, 345, 356, 372

Y

YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) 265, 266, 267, 287, 288, 290, 291, 300, 313, 316, 368, 442, 444
YASİN BEY (Ayıntap) 94
YASİN BEY (Gaziayıntap) 263, 299, 300, 301, 302, 303, 329, 347
YUNUS NADİ BEY (İzmir) 150, 285
YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) 218
YUSUF KEMAL BEY (Kastamonu) 249
YUSUF KEMAL BEY (Sinob) 438
YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) 286, 288, 311, 312, 315, 332, 347, 351, 361, 368
YUSUF ZİYA BEY (Mersin) 349

Z

ZEKİ BEY (Gümüşane) 422, 436
ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) 189, 254, 270, 272, 277, 292, 293, 308, 313,315,316, 317, 318, 319, 325, 333, 347, 350, 351, 352, 353, 356

ISBN : 978-605-4700-70-7 (Tk)
ISBN : 978-605-4700-71-4 (1.c)